

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DANMARKS
FISKERI
ERHVERV

DANMARKS
FISKERIERHVERV

DANMARKS FISKERIERHVERV

FAGLIG, BIOGRAFISK
HÅNDBOG FOR DE DANSKE
FISKERIERHVERV

Udarbejdet i samråd med erhvervenes institutioner og organisationer

FAGLIG REDAKTION
REDAKTØR ANDERS FINSING
DANSK FISKERITIDENDE

BIOGRAFISK REDAKTION
REDAKTØR ZINKLAR ZINGLERSEN
FORLAGET LIBER A/S

BIND I

FORLAGET LIBER A/S
KØBENHAVN 1964

REDAKTIONSKOMITÉ

DIREKTØR, FISKEEKSPORTØR
J. C. C. DYEKJÆR
Esbjerg

FISKERIBIOLOG, DR. PHIL.
PAUL M. HANSEN
*Leder af Grønlands Fiskeriundersøgelser
Ministeriet for Grønland*

STATS BIOLOG, DR. PHIL.
AAGE J. C. JENSEN
Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser

FISKESKIPPER FR. LODBERG JENSEN
Formand for Vestjysk Fiskeriforening

KONTORCHEF, CAND. JUR. G. L. MOURIER
Dansk Fiskeriforening

FISKESKIPPER HENRY SØRENSEN
Formand for Dansk Fiskeriforening

Indholdsfortegnelse

FORORD	9
AF FISKERNES HISTORIE	11
<i>museumsinspektør D. YDE-ANDERSEN, Nationalmuseet</i>	

Dansk erhvervsfiskeris organisatoriske opbygning

DANSK FISKERIFORENINGS HISTORIE	31
<i>redaktør ANDERS FINSING, Dansk Fiskeritidende</i>	
VESTJYSK FISKERIFORENINGS HISTORIE	43
<i>fiskeskipper FR. LODBERG JENSEN, formand for Vestjysk Fiskeriforening</i>	

Fiskeren i kunst og kultur

KYSTENS SØNNER	57
<i>redaktør ANDERS FINSING, Dansk Fiskeritidende</i>	
KYSTFISKERIET FRA VESTKYSTEN	83
<i>redaktør JØRGEN PEDERSEN, Vestjysk Fiskeritidende</i>	
FISKEREN PÅ DEN DANSKE SKUEPLADS	95
<i>mag. art. KAREN KROGH</i>	
FISKEREN I DEN DANSKE LITTERATUR OG MALERKUNST	121
<i>mag. art. HANS LASSEN, Nationalmuseet</i>	

Fartøjer, metoder og redskaber

AF FISKERFARTØJETS HISTORIE	143
<i>museumsinspektør D. YDE-ANDERSEN, Nationalmuseet</i>	
STÅLKUTTERE	159
<i>fiskeskipper JØRGEN HEJLESEN, Hirtshals Fiskeriforening</i>	
MEKANISERINGEN I FISKERIETS TJENESTE	163
<i>direktør, ingeniør JOHS. HØJSGAARD, Hundested Motorfabrik</i>	
METODER OG REDSKABER	175
<i>vodbinder J. P. HANSEN, Hals</i>	

Hjælpeorganer

FISKERIET OG REDNINGSARBEJDET I DANMARK	185
<i>fuldmægtig G. HONNENS DE LICHTENBERG, Redningsvæsenet</i>	
REDNINGSSKIBENE	201
<i>fiskeribetjent A. STEFFEN NIELSEN, Fiskerikontrolstationen, Hvalpsund</i>	

VEJRTJENESTEN I RELATION TIL FISKERIET	211
<i>chef for vejrtjenesten L. LYSGAARD, Meteorologisk Institut</i>	
RADIOTJENESTEN	223
<i>overkontrollør A. LIND, Post- og Telegrafvæsenet</i>	
<i>Handel og industri</i>	
DANSK FISKEKONSERVESINDUSTRI	239
<i>laboratorieforstander, lektor, civilingeniør FRODE BRAMSNÆS, Fiskeriministeriets Forsøgslaboratorium</i>	
FISKEFILET-INDUSTRIEN	253
<i>direktør, fiskeeksportør J. C. C. DYEKJÆR, Esbjerg</i>	
INDUSTRIFISKERIETS UDVIKLING OG BETYDNING FOR DANSK FISKERI.	269
<i>fiskeskipper THEODOR THOMSEN, Vestjysk Fiskeriforening</i>	
FISKEMEL OG FISKEOLIE.	277
<i>laboratorieforstander, lektor, civilingeniør FRODE BRAMSNÆS, Fiskeriministeriets Forsøgslaboratorium</i>	
DANSK ØRREDDAMBRUG	287
<i>forsøgsleder, cand. mag. C. J. RASMUSSEN, I/S Dansk Forsøgsdambrug</i>	
FORSØGSDAMBRUGET	299
<i>forsøgsleder, cand. mag. C. J. RASMUSSEN, I/S Dansk Forsøgsdambrug</i>	
DANSK RØGERIVIRKSOMHED	303
<i>røgeriejer BENT HANSEN, Centralforeningen af Røgeriejerere i Danmark</i>	
EN GROS- OG EKSPORTHANDEL MED FISK	309
<i>direktør, fiskeeksportør J. C. C. DYEKJÆR, Esbjerg</i>	
DETAILHANDEL MED FISK	325
<i>redaktør HENRY HANSEN, Københavns Fiskehandlerforening</i>	
KØBENHAVNS FISKETORV	329
<i>direktør UFFE MIDTGAARD, Københavns Fisketorv</i>	
FISKERIETS ANDELSBEVÆGELSE	343
<i>fisker LUDVIG PEDERSEN, De samvirkende danske Andels-Fiskesalgforeninger</i>	
FISKERIERHVERVENES NUVÆRENDE STRUKTUR OG ERHVERVSMÆSSIGE BETYDNING	349
<i>kontorchef, cand. polit. PREBEN BOV, Det statistiske Departement</i>	
<i>Grønland og Færøerne</i>	
GRØNLÆNDERNES FISKERI	365
<i>fiskebiolog, dr. phil. PAUL M. HANSEN, Grønlands Fiskeriundersøgelser, Ministeriet for Grønland</i>	
FORSØGSFISKERIET VED GRØNLAND	379
<i>fiskeskipper KNUD SCHRØDER, Esbjerg Fiskeriforening</i>	
FÆRØERNES FISKERIERHVERV	387
<i>fuldmægtig, cand. jur. POUL PETERSEN, Færøernes Landsstyre</i>	
<i>Forskning og forsøg</i>	
FORSKNING OG FORSØG	399
<i>statsbiolog, dr. phil. AAGE J. C. JENSEN, Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser</i>	

Forsikring og finansiering

FISKERNES ULYKKESFORSIKRING	429
<i>direktør VIGGO MADSEN, Ulykkesforsikringsforbundet for dansk Fiskeri</i>	
FISKERNES FARTØJSFORSIKRINGER	437
<i>direktør O. BJØRN, Forsikringen af danske Fiskefartøjer</i>	
FISKERIERHVERVETS FINANSIERING	441
<i>kontorchef, cand. jur. V. HELVER, Kongeriget Danmarks Fiskeribank</i>	

Uddannelsesforhold

SKOLER OG TEORETISK UDDANNELSE	449
<i>forstander PETER GAMBORG NIELSEN, Danmarks Fiskerhøjskole, Middelfart</i>	

Administration og organisationer

DEN OFFENTLIGE ADMINISTRATION

Fiskeriministeriet	465
Fiskeriattacheerne	465
Fiskerikontrollen	465
Redningsskibene	465
Undersøgelseskibene	466
Fiskeriministeriets Forsøglaboratorium	466
Fiskeriministeriets Industritilsyn	466
Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser	466
Kommissionen for Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser	466
Kongeriget Danmarks Fiskeribank	467
Danske Fiskeres kulturelle Fond	467

HOVEDORGANISATIONER

Dansk Fiskeriforening	469
Vestjysk Fiskeriforening	469
Fiskerirådet	470

BRANCHEFORENINGER

Centralforeningen for Fiskerøgerier i Danmark	471
Dambrugerforeningen	471
Danmarks Fiskeeksportørforening	471
Danske Fiskefiletfabrikers Eksportforening	472
De samvirkende danske Andels- Fiskesalgforeninger	472
Ferskvandsfiskeriforeningen for Danmark	472
Fiskehandlerforeningen for København og Omegn	473
Fladfiskfilet-Foreningen	473
Foreningen af Fiskeauktionsmestre i Danmark	473
Foreningen for Danmarks Fiske-Konservesindustri	474
Foreningen for Danmarks Fiskemel- og Fiskeolieindustri	474

FORORD

Gennem de senere år er der fra forskellige sider fremført ønsker om et bogværk, som kunne redegøre i enkeltheder for det danske fiskerierhvervs udvikling og dets stilling i nutiden.

Udformningen af et sådant værk indeholdende en lang række specialartikler og afhandlinger er imidlertid en opgave, der har virket så overvældende, at ingen har turdet tage den op til løsning, før Forlaget Liber A/S, der gennem årene har udgivet en række officielle standardbøger og værker af faglig art, nu har muliggjort, at værket DANMARKS FISKERIERHVERV er en realitet.

Det var med betænkelighed, jeg påtog mig opgaven som faglig redaktør af det her foreliggende 1. bind af værket. Opgaverne var talrige og ofte komplicerede, men de mange gode medarbejdere har hver for sig i deres artikler og afhandlinger muliggjort det her foreliggende helhedsresultat.

Intet kan jo være fuldkomment i denne verden, men der er fra medarbejdernes og fra forlagets side gjort en meget stor indsats for at løse de stillede opgaver bedst muligt og afhjælpe et længe følt savn i dansk faglitteratur.

Det er redaktionens og forlagets håb, at værket DANMARKS FISKERIERHVERV må opfylde de forventninger, som med rette kan stilles til et sådant værk.

Benderstrup

AF FISKERNES HISTORIE

Af museumsinspektør *D. Yde-Andersen*

Lige så langt tilbage i tiden man kan følge mennesket i Danmark, lige så længe er der fisket fra de danske kyster og i de danske søer og vandløb — næsten da. Landet har skiftet form, klimaet har ændret karakter, og folkeslagene synes at have skiftet inden for det område, som Danmark nu dækker, siden det første gang blev beboet for 12—15.000 år siden; men hele tiden har fiskeriet sammen med jagten og siden landbruget bidraget til befolkningens ernæring. Herom taler arkæologernes fund et tydeligt sprog. Lystre, harpuner, fiskespyd og fiskepile med od af ben, kroge af knogle eller flint, net af bast og ruser flettet af vidjer er fremdraget i stort tal. Måske skal man gøre et lille forsigtigt forbehold for de første par tusinde år; for de danske fund er fra dette tidsrum endnu så få og små, at man sikrest skal nøjes med at konstatere, at landet allerede da var beboet af stammer af jæger- og samlerfolk.

Men går man frem til den tid i landets historie, der kaldes Maglemosetiden, den første tidsperiode der er belyst gennem talrige fund, og som strækker sig fra 7.000 til 5.000 før vor tidsregnings begyndelse, da er vidnesbyrdene om fiskeriets betydning både talrige og sikre. Da er der blevet fisket både med lystre og krog, ruse og net og antagelig ikke alene fra bredder af åer og søer, men også fra både, hvad fund af årer tyder på.

To tusinde år senere bliver føden fra havet helt dominerende i fundene. På den tid må store dele af befolkningen have været bofast ved kysterne, og ved deres bopladser er der med årene vokset mægtige affaldsdynger op, hovedsageligt bestående af rester og affald fra deres måltider. Affaldsdyngerne eller køkkenmøddingerne, som de kaldes, har arkæologerne udgravet og analyseret, og herigennem får man et indblik i, hvad disse i tid så fjerne landsmænd har levet af. Hovedbestanddelen af køkkenmøddingerne er østersskaller, og der er blevet spist uendelige mængder af disse skaldyr. En enkelt køkkenmødding, som man har opmålt og beregnet, skal alene have indeholdt 20.000.000 østersskaller foruden skaller af blåmuslinger, hjertemuslinger, strandsnegle og andre bløddyr. Hertil kommer rester af utallige fisk, først og fremmest torsk, ål og flynder, men også hornfisk, makrel og haj og hertil — visse steder — talrige knogler af sælhund. Køkkenmøddingfolket har forstået at udnytte havet, og fra denne tidsperiode finder

man f. eks. ruser, der er forbedret med en rørlignende indgang, en slags kalv. — For fuldstændighedens skyld må det tilføjes, at man i køkkenmøddingerne også finder talrige rester af pattedyr og fugle, som køkkenmøddingfolket har fortæret, ja endog af mennesker. Køkkenmøddingfolket har været fiskere, jægere og — lejlighedsvis — kannibaler.

Allerede Maglemosefolket brugte både, i alle tilfælde har man fundet padleårer ved deres bopladser; men først i den yngre stenalder (3.000—2.500 f. Kr.) indeholder fundene selve bådene, store udhulede træstammer, der har været anvendt til sejlads på søer og åer. Om dette betyder, at man før den tid kun har haft både af skind, bygget over et træskelet lige som eskimoernes konebåde, eller om det blot er rent tilfældigt, at man endnu ikke har fundet ældre stammebåde, lader sig ikke afgøre. De fremdragne stammebåde fra den yngre stenalder kan være helt op til 10 meter lange og 1 meter brede. Nogle har haft faste tværsæder, en har haft bundtap, en anden har været lukket med et brædt i den helt udhulede agterende, en tredje har været fladbundet. Alle menes de at være blevet fremdrevet med padleårer.

Med bådene er den fiskende befolknings udstyr blevet komplet. Fra de følgende årtusinder viser fundene ikke noget nyt, men kun forbedringer. Fra bronzealderen (1.500—400 f. Kr.) kendes fiskekroge af bronze, udformet omtrent som de jernkroge, der bruges i dag. Helleristningerne, de indhuggede billeder på klipper og sten, viser, at datidens befolkning har haft meget lange både, nærmest en slags skindkanoer efter udseendet at dømme, og andet har man ikke at gå frem efter, da der endnu ikke er gjort fund af både fra denne periode.

Nordens ældste virkelige bådfund, Hjortespringbåden, er fra den ældste jernalder, den keltiske tid (400 f. Kr.—år 0). Det er en 19 meter lang og knap 2 meter bred kanoagtig båd, syet sammen af lange træplanker. Af udseende meget lig helleristningernes langbåde. Det er bemærkelsesværdigt, at båden fra Hjortesprings Kobbøl på Als er af træ, men dog syet sammen. Man må antage, at det er en teknik, der er overtaget fra ældre tiders skindbåde. Det må også bemærkes, at den kun er forsynet med padleårer, og at den ikke har mast.

Fra den følgende periode, romertiden (år 0—400) stammer Nydambåden, antagelig bygget engang i 300 årene. Den er klinkbygget af egeplanker, men er uden egentlig køl. Den har faste åretolde til rigtige årer, men heller ikke denne båd har spor efter mast eller sejl. Skal man dømme ud fra de hidtil gjorte fund og ud fra skriftlige kilder, dukker sejlet først op i Norden hen mod år 600, d. v. s. da vikingetogene sætter ind.

Det skal i denne forbindelse understreges, at såvel kanoen fra Hjortespring som båden fra Nydam har været beregnet til krigsbrug. Fiskerbåde kendes ikke fra disse tider; men man kan vel antage, at de forbedringer, der findes på krigsfartøjerne, før eller siden også er blevet taget i brug til fredelige formål. Men at

Nordsiden af Esbjerg Dokhavn ca. 1876. I forgrunden til venstre var skibsbygger Dahls arbejdsplads beliggende.

det kunne tage sin tid ses deraf, at de primitive udhulede stammebåde endnu i forrige århundrede var i brug på Silkeborgsøerne og på Guldborgsund. På det sidstnævnte farvand anvendte Hasseløs beboere endda stammebåde så sent, at en enkelt båd blev købt direkte af brugeren og slæbt efter en dampbåd ind til Dansk Folkemuseum i København — nu Nationalmuseets 3. afdeling — og her kan interesserede få den at se den dag i dag.

Det må også understreges, at fortidens fiskeri herhjemme antagelig kun har haft til formål at dække den fiskendes eget forbrug. Hverken de arkæologiske fund eller klassiske forfatteres beretning om forholdene i det barbariske Norden tyder på, at der her har været en særlig fiskerbefolkning eller en virkelig handel med fisk. Men det må på den anden side også bemærkes, at de udenlandske kilder er få og kortfattede, og at fundene herhjemme fra er yderst fåtallige, når man tager i betragtning, at de dækker et tidsrum på over 15.000 år. Derfor må ethvert udsagn gives med alle forbehold og uden virkelig sikkerhed. Sikkerheden kommer først, når man når til middelalderen; thi fra den tid bliver skriftlige kilder talrigere på hjemlig grund, og da var det danske fiskeri nået langt ud over husholdningsfiskeriet.

At det danske fiskeri i middelalderen nåede ud over husholdningsstadiet, skyldes flere samvirkende faktorer. For det første at de danske farvande var blandt Europas fiskerigeste. For det andet at den kristne kirke gennem middelalderen

krævede visse fastedage respekteret, dage på hvilke de kristne ikke måtte spise kød, men nok fisk. For det tredje at der i 1100 og i 1200 årene opstod store handelsbyer på den tyske Østersøkyst, hvis borgere dels bragte det for fiskens konservering nødvendige salt fra Lüneburg til de danske fiskepladser, dels opkøbte den danske fisk og solgte den videre til det fastende Europa.

Middelalderens største danske fiskeri var sildefiskeriet i Øresunds sydlige del, og heraf var det såkaldte Skånefiskeri ved Skanør det allervigtigste. Hertil stævnedes hvert efterår i september og oktober måneder mænd og karle fra hele landet for at få del i de uhyre rigdomme, som havet her frembød. Hver egns fiskere havde deres faste tilholdssted, leje, på Skanør. Falstringerne holdt til på deres plads, der efter dem har fået navnet Falsterbo, svendborgerne holdt til i Svendborglejet, mønboerne i Mønbolejet o. s. v. Og tilsvarende rådede opkøberne, købmændene fra Lübeck, Stralsund, Rostock, Stettin og andre udenlandske stæder hver især over deres faste pladser, de såkaldte fed, ved stranden. Alt var ordnet og reguleret, og alle måtte betale afgift til den danske konge, der ejede Skanør, og hvis foged sørgede for, at ro og fred blev opretholdt blandt de mange mennesker, mens fiskesæsonen varede.

Det store sildefiskeri i Øresund blev af datiden betragtet som et mirakel. Den lybske krønikeskriver Arnold beretter i midten af 1100 tallet med misundelse om silderigdommen i Øresund, og om hvordan købmænd fra alle egne stævnedes mod Sundet for at tilhandle sig silden. Saxo Grammaticus fortæller først i 1200 tallet, at silden stod så tæt, at skibene sad fast i stimerne, og at man kunne øse silden op med de bare næver.

Bedst er dog den beskrivelse, som den franske adelsmand Philippe de Mézières giver fra en rejse, som han foretog gennem Øresund på Valdemar Atterdags tid: »Som Gud har befalet det, rejser silden to måneder af året, nemlig i september og oktober, fra det ene hav til det andet gennem Øresund i så store mængder, at det er et stort under, og så mange passerer, at man flere steder i dette sund på 10 miles længde ville kunne sønderhugge dem med sit sværd.« Ifølge samme beretning skulle ikke mindre end 40.000 både deltage i fiskeriet og 500 skibe, store og middelstore, være beskæftiget med sildens borttransport, ialt skulle 300.000 mennesker være beskæftiget med fiskeriet. »Og,« slutter franskmænd, »eftersom jeg gamle og svage pilgrim, da jeg rejste til søs til Prøjsen, passerede langs det omtalte stræde i smukt vejr og så de omtalte joller, både samt store fartøjer og undervejs spiste af silden, som fiskerne gav mig, og da disse fiskere og andre forsikrede mig om underet, så gav jeg mig til at beskrive dette for at erkende den nåde, som Gud viser kristenheden ved sildens overflødighed, hvormed hele Tyskland, Frankrig, England og flere lande mættes i fasten, thi fattige folk kan have råd til en sild, men ikke til en stor fisk.«

Antagelig har franskmænd overdrevet i sin beretning, måske har de gode

Esbjerg havn.

fiskere i Øresund bundet ham en krønike på ærmet, eller også har der været sprogvanskeligheder. For helt så vældigt, som han beskriver Øresundsfiskeriet, har det næppe været, selv om det uden tvivl har været stort, ikke mindst når man tager datidens primitive fartøjer og redskaber i betragtning.

Efter de skriftlige kilders vidnesbyrd foregik sildefiskeriet ikke alene fra Skanør, men også fra Malmø og Dragør. På samme tid opkøbte de fremmede købmænd også sild andre steder i Danmark, f. eks. på Møn og på Bornholm. Skanør var dog langt det vigtigste sildemarked, og det er tidligt blevet udvidet til et almindeligt varemærked. Hertil stævnedes købmændene med deres skibe fra Nordtyskland, Baltikum, Holland og England, hvad var da mere naturligt, end at de medbragte varer fra deres eget land og i Skanør udvekslede dem med andre købmænds varer eller solgte dem til danske købmænd. Skanørmarkedet fik hurtigt et langt større omfang, end sildehandelen alene kunne give det. Til belysning heraf skal blot anføres, at staden Lübeck alene sendte 160 skibe til Skanør i året 1368.

At der var mange mennesker beskæftiget ved fiskeriet i de to måneder, det varede, er også uden for enhver tvivl, selv om franskmandens tal er alt for stort. Man ved, at karlene forlod bøndergårdene, at peblinge og lærere stak af fra skolerne, og at håndværkerne forsvandt fra købstæderne i sildesæsonen, og

man ved også, at kongerne søgte at dæmme op for flugten ved love og anordninger.

Hvad selve fiskeriet angik, da blev det drevet dels med drivgarn, dels med sættegarn. I lejet blev silden ganet og saltet i tønder, og der blev ført nøje kontrol med den saltede silds kvalitet. Øresundssild var mange steder et kvalitetsbegreb, og det ønskede man, den skulle blive ved med at være.

Tilbage står så kun det store spørgsmål: var der virkelig så mirakuløst mange sild i Øresund dengang? Spørgsmålet er ikke så let at besvare; for hvor mange sild der blev fanget, ved man egentlig slet ikke. Der findes ingen statistik fra den tid, så historikerne har måttet beregne fangstens størrelse ud fra mange forskellige oplysninger og er — følgelig — kommet til forskellige resultater. Nogle anslår fangsten til 100.000 tønder sild årligt, andre til 300.000. Det første lyder langt fra mirakuløst. I den sidste store sildeperiode i Øresund, det var i årene 1916—18, blev der i det bedste fangstår indbragt 10.000.000 kg sild, hvilket efter nutidens brug skulle svare til en 100.000 tønder saltsild. Og ingen siger, at sildetønderne dengang har været lige så fuldvægtige som nu.

Skånefiskeriet havde sin bedste tid i 1100—1400 årene. Derefter tabte det hurtigt i betydning. Antagelig er der kommet en række mindre gode fangstår. Købmændene fra de tyske Østersøbyer søgte andetsteds hen, dels fordi silden ved den

Esbjerg første fiskerihavn 1892.

Redskabshus ved Nymindegab.

vestnorske kyst nu var blevet opdaget, dels af politiske grunde. Endelig må det heller ikke glemmes, at København på den tid tiltog i betydning og efterhånden blev rigets hovedstad. Købmænd og borgere her kunne sammen med kongens flåde og soldater nok aftage, hvad fiskerne kunne fange i Øresund.

Et andet meget vigtigt sildefiskeri fandt sted i den østlige del af Limfjorden. Det må gå tilbage til tidligt i middelalderen, men først fra 1400 årene findes det belyst gennem skriftlige kilder. Her i Limfjorden havde man sildesæson både om foråret og om efteråret, men dels var fangsterne ikke så store som i Øresund, dels var sildens kvalitet ikke så god. Limfjordssilden fik derfor næppe mere end lokal dansk betydning. Handelen besørgedes af købmændene fra Ålborg og Nibe, og kun sjældent blandede fremmede købmænd sig i den.

Sildefiskeriet i Limfjorden udførtes dels med ruser og bundgarn, dels med vod og garn. Vårsilden solgtes i tørret tilstand, medens høstsilden saltedes. Begge varer solgtes mest inden for landets grænser. Kun i de perioder, hvor silden ved Bohuslens kyst svigtede, kom svenske både til Limfjorden og købte op af både ferske og saltede sild. Også kronen havde interesser heroppe. Til tider havde kongen egne saltere i Nibe, der skulle opkøbe og salte sild til hoffet og flåden.

Tidligst synes Ålborgkøbmændene at have haft hånd i hanke med Limfjordsfiskeriet. Endnu i årene 1720—30 udskibede de ialt 230.000 tønder sild, d. v. s.

gennemsnitlig godt 20.000 tønder om året. Senere faldt udskibningen. I tiåret 1754—63 udskibedes ialt 83.000 tønder eller kun 8.300 tønder saltsild om året. Samtidens forklaring var, at Ålborgkøbmændene oprindeligt havde haft fiskere og saltere på fiskepladserne ved Nibe og andre steder langs fjorden og havde forsynet disse med både og redskaber. Men i anden halvdel af 1700 årene bragte svenske fiskere så rigelige og billige forsyninger af sild til Ålborg, at købmændene der så deres fordel i at afskedige deres egne fiskere, sælge både og redskaber og i stedet købe sild af svenskerne.

Som det gik med Ålborgkøbmændenes fiskeri, således gik det i Nibe med selve byens økonomi. Den var helt bundet til sildefangsten og sildepriserne; thi anden næringsvej end fiskeriet havde denne by ikke. Den var blevet gjort til købstad i 1727, og på den tid var der 90 fiskere i byen. Fra da af aftog silden imidlertid, så 25 år efter var der kun 19 fiskere tilbage. Nibe skulle dog endnu en gang få sildens lunefuldhed at føle. Fangsten tiltog på ny, og man regner med, at byens årlige indtægt af fiskeriet i 1817 var kommet op på 300.000 rigsdaler. Så gik det nedad igen. I 1822 var indtægten faldet til 40.000 rigsdaler. Fra 1824 steg indtægterne atter støt helt frem til 1830, men så begyndte silden på ny at svinde og denne gang for aldrig senere at komme igen. Årsagerne hertil var flere, men en af de væsentligste var uden tvivl, at Aggertangen var blevet gennembrudt, og at Limfjorden var blevet forvandlet fra en fjord til et sund. Saltholdigheden steg, og hermed ændredes Limfjordens dyre- og planteverden. Blandt disse ændringer var, at silderigdommen trak vestover for ikke siden at vende tilbage til Nibe.

Fra Vesterhavskysten syd og nord for Ribe blev der allerede i middelalderen drevet et udbytterigt fiskeri i forsommeren. Så tidligt som i 1200 årene nævnes fiskemarkedet og fiskeeksporten fra Ribe. Men det er først fra 1500 årene, at kilderne bliver så fyldige, at man kan danne sig et begreb om det vestjyske fiskeri. På den tid opkrævede kongen som ejer af forstranden en vis afgift pr. båd, der deltog i fiskeriet, og denne afgift, der kaldtes sandtold, blev betalt med tørfisk til lensmanden på Riberhus. Det er ud fra dennes regnskaber, man kan danne sig et begreb om bådenes antal og fangstens art og størrelse. De både, der deltog i fiskeriet, var dels kullerbåde med 12 mands besætning, dels skullerbåde med kun 6–8 mand om bord. I regnskabsåret 1581–82 skal der have deltaget 68 kullerbåde og 73 skullerbåde i fiskeriet sammen med nogle krogbåde, hvad denne sidste benævnelse så dækker over. I 1606–07 deltog kun 24 kullerbåde og 53 skullerbåde, men hele 24 krogbåde.

Købmændene i Ribe ejede mange af de deltagende både, men de var bemandede med folk fra kystsognene. Ikke få både ejedes af Fanøboere, men disse bemandede dem selv. Med line fiskede man kuller, torsk og røkker. Fladfisk – »skuller« – fangedes dels med krog, dels med garn og dels i de såkaldte skullergårde, en slags primitive ruser, bygget på den flade kyst af ris og grene. Fangsten

Havstuen i strandfogedgården, Bjergehuse. Gården bygget i 1860'erne. Når fiskerne kom fra havet, gik de først ind i denne havstue, hvor der var varm mælk parat til dem, hvad enten det var nat eller dag. Betaling: 1 torsk pr. krus. Først derefter kørte de videre med deres trillebøre til deres hjem, der for de flestes vedkommende var i Fjand, 6–7 km inde i landet.

blev tørret og ført til Ribe, hvorfra den blev solgt både til ind- og udland. Ribefisken blev dengang anset for særlig god, og også herfra sørgede kongen for at få tørret fisk til sit fadebur. 1602 opgives den samlede fiskeudførsel fra Ribe at have været 15½ tusind store skuller, 292 tusind middelstore skuller og 670 tusind småskuller, hertil 13 tusind tørrede kuller. Hvert tusind talte på den tid 1200 stykker. Man kan af disse tal se, at forårsfiskeriet fra Ribe har været meget betydeligt. Det holdt sig til sidst i 1600 årene og først i 1700 årene, så aftog det, og hermed ophørte Ribe at være landets vigtigste marked for tørret saltfisk.

Sildefiskerierne i Øresund og Limfjorden og forårsfiskeriet ved Ribe var sæsonfiskeri, og således har det meste danske fiskeri været, så længe redskaber og både var for primitive til, at man kunne følge fisken til havs. Kun ved Ska-gen, middelalderens fjerde store fiskeplads, gik det dybe vand så tæt ind under kysten, at der var mange forskellige muligheder for fiskeri. Her opstod derfor tidligt en bofast befolkning, der havde fiskeri som hovederhverv, ja efterhånden som sandflugten ødelagde byens jorder, som eneste eksistensmulighed. Byen blev købstad i 1413 og må allerede da have været et vigtigt fiskemarked, og

denne position holdt den i mere end 150 år. En beretning fra 1568 om, at der i en septemberstorm forliste 350 fiskerbåde og skibe ved Skagen, viser, hvor søgt stedet har været af fiskere og fiskeopkøbere. Men snart derefter begyndte tilbagegangen. Sandflugt, krige, epidemier og storme hjemsøgte den lille købstad. Endnu omkring år 1600 skal der have været 1500–2000 indbyggere i byen, i 1768 angives tallet til kun ca. 650.

»Danske Atlas« skildrer forholdene i Skagen ved år 1770 således: »Næsten alle indbyggere er fiskere, så længe kræfterne tillader det. Sejlads og fiskehandel fra Skagen drives af indbyggerne med deres egne skuder og sejlingsbåde, med hvilke de fører deres fiskevarer til København og andre steder i de danske provinser. Med to eller fire skuder gør de om foråret en rejse til Lübeck, Rostock eller Pommern, nogle til Karlskrona eller Stockholm. De har omtrent ialt 10 sådanne skuder, som her kaldes brigger, 4–6 læster store. Foruden har de 5 sejlingsbåde, 1 à 2 læster. Til deres fiskeri har de omtrent 24 store både, som de selv bygger. Deres andre fartøjer lader de bygge i Sverige. Fiskeriet er da både Skagens og Højens almindelige og næsten eneste næring.« Efter »Danske Atlas« var hovedfangsten flynder og kuller. Begge tørredes og saltedes til salg. 1746 skal der være blevet udført 435.000 stykker flynder og 14.000 stykker kuller fra Skagen.

På Bornholm synes fiskeriet altid at have spillet en vigtig rolle, i alle tilfælde så langt de skriftlige kilder rækker tilbage i tiden. Farvandene omkring øen var rige på laks, torsk og sild, og ikke mindst de sidste var – som allerede nævnt under Skånefiskeriet – en efterspurgt handelsvare i middelalderen. Dengang var Bornholm opkøbsplads for de østlige Hansestæder, Danzig, Elbing og Königsberg, og de beholdt deres dominerende stilling fra begyndelsen af 1300 tallet til 1525, da det lykkedes Lübeckerne at udelukke alle øvrige stæder fra øen. Fra da af tabte det bornholmske sildefiskeri i international betydning. Men i de foregående 200 år havde efterårssilden været en af øens vigtigste indtægtskilder. Når sildesæsonen var inde, blev – som man sagde – enhver bornholmsk bonde til en fisker. Og det var inden for dette tidsrum, at alle de bornholmske fiskerlejer fra Hammeren i vest til Årsdale i øst blomstrede op. Med 1500 årene begyndte sildefangsten at gå tilbage, for hen mod århundredets slutning næsten at gå helt i stå. Det var krigslarmen og kanonskuddene fra den nordiske syvårskrig, der forjog silden fra dens pladser, sagde man. Kun ude på Ertholmene holdt det store sildefiskeri sig en tid endnu. Endnu i 1607 fiskede 55 bådelaug herfra. Herude havde først og fremmest Gudhjemsfiskerne deres bedste fangstpladser. Når foråret kom, drog de med deres kreaturer ud på holmene, og her slog de lejr for sommeren. Fangsten sejlede de med egne både til byerne på den skånske kyst, til København og til Prøjsen.

Men selv om det bornholmske sildefiskeri tabte sin internationale betydning

Løkken. Bådene er halet langt op på stranden under storm. I baggrunden ses læmolen.
Yde-Andersen fot. 1957.

med middelalderens slutning, forblev der en livskraftig fiskerbefolkning på øen. Ved år 1800 skal der have været 400 fiskere på øen, og 15 år efter er antallet steget til 500, og hertil kom 200 personer, der delvis ernærede sig ved fiskeri. Regner man 4 personer til en fiskerfamilie, bliver det 2.000 mennesker, der helt ernæredes ved fiskeriet. På den tid havde øen en befolkning på 20.000 mennesker, d. v. s. at 10 % af befolkningen levede af fiskeri. Så højt kom procenten ikke op i noget andet amt i landet.

I 1800 årene, hvor denne statistik stammer fra, havde torsken fået stor betydning for de bornholmske fiskere. I den første halvdel af 1700 årene havde man saltet og tørret den torsk, der skulle sælges uden for øen, men midt i århundredet søgte man nye veje, nemlig at transportere torsken levende til det københavnske marked. Det begyndte med, at de skippere, der sejlede sandsten fra bruddene ved Nexø, tog friskslagtet torsk med, når vinden var god, og overfarten til København kunne gøres hurtigt. De opnåede fine priser for fisken.

Dette inspirerede inspektøren på Det Kgl. Frederiks Stenbrud til at udvide torskeeksporten. Han lod 30 snese torsk sætte i et hyttefad, og hyttefadet blev slæbt efter en af sandstensskuderne til København. Torskene var bestemt for

hans majestæts taffel. Men da de ankom levende efter 3 dages sejlads, havde majestæten forlagt sit taffel til Fredensborg. Så blev torskene sat i vandtønder og på vogn kørt mod Fredensborg. Undervejs bedede kuskene i Rungsted kro, og om opholdet nu blev lidt langvarigt, eller om torskene nu var nået til enden af deres livsbane, nok er det. Da kuskene kom ud fra kroen, var torskene afgået ved døden. Dog var de endnu friske, da de nåede frem til kongens bord.

Forsøget havde været en succes, og slæbningen af torsk i hyttefade fra Neksø til København fortsattes. Men allerede det følgende år lod et interessentselskab i Neksø bygge en rigtig kvase i Wolgast i Nordtyskland og satte den i fart med torsk til København. Også dette foretagende nød majestæstens bevågenhed. Han lod kvasen lægge ind ved Gammelstrand og begav sig selv om bord for at besigtige fartøjet. Derefter gav han besætningen 10 dukater. Kvasen havde dog også på anden måde økonomisk succes. En heldig rejse kunne give en nettofortjeneste på 2–300 rigsdaler, og det på en tid da den bornholmske fiskers samlede årsomsætning lå under 200 rigsdaler.

Successen blev fulgt op, den ene kvase fulgtes af andre. De fleste kvaser byggedes i Wolgast, først efter år 1800 begyndte man at bygge dem på Bornholm. De første var rigget som jagter, siden – da de blev større – blev de rigget som galeaser og skonnerter. Besætningernes størrelse varierede fra 3–5 mand. I 1805 skal der have været 18 kvaser hjemmehørende på Bornholm. 10 år senere var antallet steget til 24, og i 1835 nåede det op på 30. Men allerede i 1780'erne kneb det med at skaffe kvaserne tilstrækkelig last fra Bornholm. De begyndte derfor at købe fisk op i Bælterne og i Kattegats sydlige del. Ved århundredskiftet nåede de frem til Frederikshavn og Skagen, og efter englænderkrigene sejlede de ned langs Vestkysten. Endnu langt ind i 1800 årene var bornholmerne ene om kvasefarten herhjemme, og selv efter at andre landsdele var kommet med, forblev bornholmerne de dominerende på dette område. Først hen mod år 1900 begyndte den bornholmske kvasefart at ebbe ud.

Skal man sammenfatte, hvad der her er skrevet om det danske fiskeri i middelalderen og nyere tid, må det blive, at fiskeriet – først og fremmest sildefiskeriet – allerede i middelalderen havde betydning langt ud over husholdningsfiskeriet og langt ud over landets selvforsyning. Da Hansestæderne og købmændene fra Vesteuropa omkring år 1500 svigtede de danske fiskepladser, svingede det danske fiskeri over til hovedsagelig kun at forsyne hjemmemarkedet. Det ser ud til, at mange fiskerlejer, der hidtil kun havde været beboet i fiske-sæsonen, nu begyndte at få en fastboende befolkning med fiskeri som hovederhverv. Denne tendens fortsættes fremover videre i 1800 årene, hvor de sæsonbetonede lejer helt forsvinder.

I 1600 og især i 1700 årene faldt den økonomiske værdi af det danske fiskeri betydeligt. Der var flere grunde hertil, men en af de vigtigste var, at det hjem-

Karrebæk fjord. Fiskernes »havne« for pramme og joller syd for kirken. Yde-Andersen fot. 1957.

lige forbrug af saltet og tørret fisk var i aftagende. I 1500 årene og til dels endnu i 1600 årene indgik der helt usandsynlige mængder af saltet og tørret fisk i den danske befolknings kost. Som et lille illustrerende eksempel skal her anføres forbruget af fisk på Sorø Akademi. I løbet af 10 dage i februar 1617 anvendtes her til 70 disciple, til lærere og tjenestefolk: 10 stk. gedder (fersk), 26 stk. brasen (fersk), $\frac{1}{2}$ laks (tørret), 200 stk. sild (røget), 17 stk. torsk (saltet og tørret), 250 stk. kuller (saltet og tørret), 480 stk. rødspætter (saltet og tørret) samt 1200 pund Bergfisk. Akademiets fundats af 1535 fastsatte 4 ugentlige fiskedage.

Men befolkningens levevis ændredes i løbet af 1600 og 1700 årene, først og fremmest i byerne. Den saltede og tørrede fisk blev fortrængt fra kostplanen. På landet skete forandringen langsommere, trængte først igennem i løbet af 1800 årene. Ja, endnu i begyndelsen af vort århundrede optrådte kogesilden, den saltede, kogte sild, dagligt på den nordsjællandske bondes bord, ganske som de tørrede jyder på samme tid udgjorde en fast bestanddel af den vestjyske landbefolknings kost.

Opgangen for fiskeri begyndte først, da englænderkrigene og det derefter følgende økonomiske virvar var overstået, d. v. s. hen mod 1830 og fremefter. Da tog byerne, hovedstaden og købstæderne til at vokse, da blev der gode år

for bonden, og begge dele betød øgede afsætningsmuligheder for fiskerne. Men den helt store fremgang for fiskeriet kom dog først i århundredets sidste halvdel, da de ny transportmidler, jernbanerne og dampskibene, åbnede de udenlandske markeder for det danske fiskeri.

Indtil jernbanerne og dampskibene kom, var det stadig det lokale marked, der var det vigtigste for fiskerne. Fersk fisk solgtes til nærmeste købstad og til landbefolkningen i oplandet. Kun en mindre del af den ferske fisk blev solgt til fjernere markeder, og da foregik transporten altid pr. skib. Således opkøbte Blankenesebåde fersk fisk af de danske fiskere på Vesterhavet til markedet i Hamburg. Svenske opkøberbåde kom hvert år til Ålbækbugten og handlede med bådene fra Sæby, Frederikshavn og Skagen. Andre svenske opkøbere var faste aftagere hos de nordsjællandske fiskere. Og endelig opkøbte danske kvaser i snart sagt alle danske farvande til det københavnske marked. – Hvad der ikke kunne sælges fersk, blev så vidt muligt tilvirket, d. v. s. saltet, tørret eller røget, men disse tilvirkede produkter fandt i hovedsagen kun indenlandske købere.

Årene 1860–1900 bliver da den store gennembrudstid for det danske fiskeri. På alle områder kan der noteres en rivende fremgang. Både, fangstredskaber og afsætningsmuligheder, alt bliver bedre og større, og fiskerne selv bliver dygtigere. Man kan ikke nævne en enkelt ting som årsag til denne fremgang, snarest synes mange forskellige faktorer at have samvirket. Man må også erindre, at det ikke alene var fiskeriet, men hele det danske samfund, der gik frem i denne periode. Kun blev det så meget mere tydeligt for fiskernes vedkommende, som denne befolkningsgruppe indtil da havde ført en fattig tilværelse, samfundsmæssigt rangerende på højde – eller bedre lavde – med jordløse husmænd og arbejdere. Nu viste det sig, at der var penge i fiskeriet. Nu kunne fiskerne arbejde sig op ad samfundets trapper. – I det efterfølgende skal der nævnes nogle af de faktorer, der førte til fiskeriets fremgang, men det må bemærkes, at mange af de udviklinger, som her anføres, endnu ikke er afsluttet. De kan dårligt nok henregnes under fiskeriets historie; – de er nutid.

Jernbaneanlæg og dampskibsruiter mangedoblede afsætningsmulighederne for den ferske fisk. Dampskibsruuten Rønne–København betød, at den bornholmske fisk kunne være i København dagen efter, den var blevet fanget. Åbningen af jernbanen Berlin–Paris skal have betydet, at den bornholmske laks kunne være i Paris 36 timer efter, at den var blevet landet. Dampskibsruuten Frederikshavn–England betød åbningen af det engelske marked for de danske fiskere. At ruten snart ophørte, betød intet væsentligt afbræk; for eksporten til England fortsatte og videreudvikledes over Esbjerg. Vigtigst for datidens jyske fiskeri blev dog åbningen af de jyske baner i årene 1862–75. De før så afsides fiskerlejer kom herved til at ligge inden for et døgn afstand fra det store marked i Hamborg, og den ny forbindelse var helt uafhængig af vejr og vind og kvasers mere eller

Lyngby Thy. Den gamle faesignalkanon, der affyredes, når stormen rejste sig, mens fiskerne var på havet. Yde-Andersen fot. 1957.

mindre tilfældige tilstedeværelse. Togene gik hver dag, og det endda på klokkeslet. Det sidste varede det nogen tid for fiskerne at vænne sig til. Tidligere havde et minut fra eller til ikke så meget i fiskerlejernes tidsregning.

Fiskernes fartøjer blev bygget større, hurtigere sejlene og mere sikre. Endnu i 1850 anvendtes udelukkende åbne både inden for det danske fiskeri. Hovedparten endda med en mådelig sejlføring, alle med årer som »hjælpemotor«. 1867 blev den første dæksbåd taget i brug på Bornholm, bygget efter tegningerne, der ved statens mellemkomst var fremskaffet fra den kendte skibskonstruktør Benzons i Nykøbing Falster. 1872 anskaffede Lambert-Sørensen i Hjørring en

norsk dæksbåd til linefiskeri i Vesterhavet og overflyttede samme år fartøjet til den nye statshavn i Esbjerg. 1876 købte Skagensfiskeren Lars Sørrig en 16 tons dæksbåd på Öckerö i Bohuslen. I 1880 byggedes de første dæksbåde i Frederikshavn til fiskerne der. Hermed havde det danske kutterfiskeri taget sin begyndelse, og snart bredte det sig sydpå i Kattegat, først og fremmest til Grenå og til de gamle fiskerlejer på Halsnæs.

De første kuttere havde udmærkede sejlegenskaber, men disse egenskaber fik kun en kort glansperiode. I 1890'erne begyndte fiskerne at anskaffe små spil med dampmaskiner på dækket til voddens indhaling. Snart erstattedes de u håndterlige dampmaskiner med bekvemme petroleumsmotorer, og ved århundredskiftet fik dristige fiskere forbundet spilmotoren på dækket med en lille skrue, der i vindstille vejr sænkede ned ved bådens agterende. Forbindelsen mellem spilakslen og den nedsænkede skrue udgjordes af en svær kæde, så hele arrangementet fik hurtigt kælenavnet »cykelskruen«. Frederikshavnerne skal have været de første, der tog cykelskruen i brug. Kort efter århundredskiftet begyndte fiskerne at erstatte cykelskruen med fast skrue og spilmotoren med en petroleumsmotor til bådens fremdrift, og hertil kobledes nu spillet. Rollerne var byttet om.

Ny fangstmetoder blev taget i brug. Vigtigst af alt, snurrevoddet, der indtil 1870'erne kun havde været anvendt i Limfjorden, blev nu taget i brug af frederikshavnere og skagboer, først i den nordlige del af Kattegat, derefter i Skagerak og fortsat længere vestpå, stadig med stort udbytte. I 1888 nåede de helt ned til Hornsrevsområdet, hvor Esbjergfiskerne snart optog brugen af dette fangstredskab. 1895 fiskede hovedparten af Esbjergfiskerne med snurrevod.

Men også sydpå gik snurrevoddets sejrsmarch, ned i Kattegat og i Bælterne. Sidstnævnte sted udformedes i 90'erne en særlig variant til brug for rødspættefiskeriet her, som indtil da i hovedsagen blev drevet med kroge.

Lige så vigtigt snurrevoddet blev for det danske kutterfiskeri, lige så betydningsfuldt blev åle drivvoddet for fiskerne i indvandene. Åle drivvoddet blev indført af tyske fiskere i årene 1867-70. I Tyskland blev redskabet forbudt, derfor trak tyskerne herop med det, i nogle tilfælde blev det overladt til danske stråmænd, og snart var det almindelig udbredt blandt danske fiskere. Med åle drivvoddet fulgte drivkvasen, de første bygget i Tyskland, de senere af danske bådebyggere.

På samme tid forbedredes fiskernes øvrige redskaber. De maskinspundne bomuldsgarner erstattede ældre tiders hjemmespundne hør- og hampegarner. De første netfabrikker dukkede op. Smedenes jernkroge erstattedes af fabrikernes stålkroge. Den lokale husflid ophørte. Fiskerne fik mere end nok at gøre med at fiske. Overliggerdagene blev – med de mere sødygtige fartøjer – færre og færre.

Med det voksende fiskeri fulgte behovet for fiskerihavne. Både kunne man trække på land i stormvejr, kuttere krævede en havn. I Esbjerg færdigbyggedes eksporthavnen i 1874. Den var slet ikke beregnet på fiskeri, men trak allerede under opførelsen omegnens fiskere til sig, i første række linefiskerne fra Hjerting og Sædding. 1872 flyttedes som nævnt den første dæksbåd til Esbjerg. 1885 skal der have fisket 40 dæksbåde fra eksporthavnen. I årene 1886-88 byggedes Esbjergs første fiskerihavn. Frederikshavn fik sin første rigtige trafikhavn i 1830. Den blev basis ikke alene for byens egne kuttere, men også for Skagens, thi her havde man ingen havn. Frederikshavns trafikhavn blev udvidet 1885-94, ikke mindst af hensyn til fiskeriet. Med Skagen gik det langsommere. Ministeriet bombarderedes i disse år med projekter til fiskerihavne, læmoler og meget andet, for alle steder voksede fiskeriet i betydning. Først 1904 påbegyndes havnen i Skagen, og hermed er vi ovre i vort eget århundrede.

Hvor vigtigt det danske fiskeri var blevet for det danske samfund ses måske bedst deraf, at rigsdagen i 1888 gav den første fiskerilov, gældende for alle danske fiskepladser.

**DANSK ERHVERVSFISKERIS
ORGANISATORISKE OPBYGNING**

Dansk Fiskeriforenings Historie	31
Vestjysk Fiskeriforening	43

DANSK FISKERIFORENINGENS HISTORIE

Af redaktør *Anders Finsing*.

Dansk Fiskeriforening blev oprettet i sommeren 1887. Tre år tidligere havde mænd udenfor fiskernes kreds stiftet to fiskeriforeninger, af hvilke den ene havde det lange navn: »Foreningen til Fiskeriernes Fremme i Danmark med Bilande«, medens den anden hed: »Dansk Fiskeriselskab«.

Disse to foreninger var blevet startet af mænd, som forudså, at fiskeriet kunne blive et langt mere betydningsfuldt dansk erhverv, end det dengang var, personligheder, der var stærkt interesseret i fiskeriet og dets udviklingsmuligheder, men som iøvrigt kun havde teoretisk samhørighed med det praktiske erhvervsfiskeri.

Meget snart indså de to foreningers bestyrelser, at et mere erhvervsmæssigt præget organisationsarbejde var ønskeligt, og der indleddedes forhandling om sammenslutning med det resultat, at »Foreningen til Fiskeriernes Fremme i Danmark med Bilande« (af 29. marts 1884) og »Dansk Fiskeriselskab« (af 7. oktober 1884) forenedes den 1. juni 1887 og fik navnet: Dansk Fiskeriforening.

Dette betød dog ikke, at der var startet en fiskerifaglig hovedorganisation med folk fra fiskernes erhverv i ledelsen. Så vidt var fiskerne langt fra nået, men Dansk Fiskeriforening af 1887 blev udgangspunktet for hele det organisationsarbejde, som gennem mere end trekvart sekel sammen med fiskernes dygtighed og den tekniske udvikling har ført det danske erhvervsfiskeri frem til, hvad det er i dag.

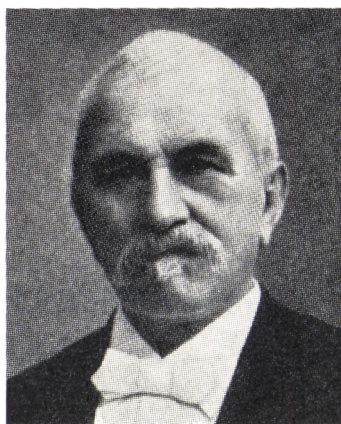
Dansk Fiskeriforenings første formand var kammerherre, lensgreve *Frederik Moltke-Bregentved*, og han benævntes ikke formand, men præsident. Det siger mere end mange ord, efter hvilke retningslinier det fiskerifaglige organisationsarbejde dengang foregik.

Foreningen havde fra starten til støtte for sit arbejde bladet »Fiskeritidende«, der senere kom til at hedde Dansk Fiskeritidende.

Selv om en lensgreve og kammerherre var præsident for den nye forening, må det erkendes, at Dansk Fiskeriforening straks gik ind for opgaver, hvis løsning kunne blive til gavn for fiskerne, inden disse endnu var vågnet til erkendelse af organisationsarbejdets betydning.

Dansk Fiskeriforenings første formand, kammerherre, lensgreve Frederik Moltke-Bregentved, som benævntes præsident.

Overlods, kommandør J. N. Sølling, der blev Dansk Fiskeriforenings anden formand eller præsident.

Det lykkedes med statsstøtte og garanti fra nogle amter at få oprettet en forsikring for fiskefartøjer, og det var et ganske stort fremskridt, idet datidens almindelige søforsikringer aldeles ikke var interesseret i at optage de forholdsvis små fiskefartøjer til forsikring.

Endvidere virkede foreningen for oprettelse af faresignalstationer på den jyske vestkyst og for vestkyst-havnesagen, som efter 30 års ihærdigt arbejde gav positivt resultat i 1917.

Året efter Dansk Fiskeriforenings start holdtes i København en udstilling, som medførte oprettelsen af D.F.F.s Modelsamling, der senere er blevet udvidet år efter år til det nuværende Fiskerimuseum i København.

Selv om foreningen allerede i de første år fik udrettet en del til gavn for fiskerierhvervet, var fiskernes interesse for organisationen ringe.

Dansk Fiskeriforening var blevet stiftet med 2.598 medlemmer, hvilket kun var et lille tal i forhold til fiskerbefolkningens størrelse, og så gik medlemstallet endda tilbage fire år i træk.

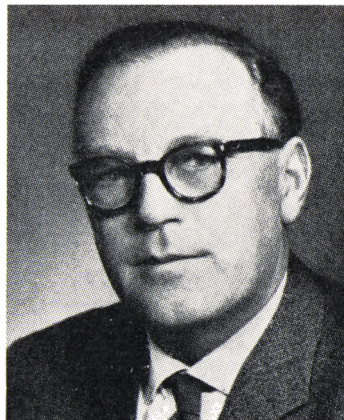
Den første årsberetning gav da også udtryk for nogen bekymring angående fiskernes indstilling til organisationsarbejdet. Ordene lød således:

»Det må anses for utvivlsomt, at Fiskerne ingenlunde i Almindelighed have kunnet tilegne sig den rette Opfattelse af, hvad en Institution som Dansk Fiskeriforening kan udrette til Gavn for deres Virksomhed, eller hvad der kræves fra deres Side, for at Foreningen kunne blive en Forening af Fiskere til Fiskeribedriftens Fremme.«

Ja, sådan blev der altså talt af folk uden for fiskernes kreds så tidligt som i 1888. Der har siden været stærk fremgang i organisationsmæssig henseende, men helt

Den tredje formand, kutterfører, landstingsmand M. C. Jensen, Grenå.

Den fjerde formand, fiskeauktionsmester Niels Bjerregaad, Frederikshavn.

op til nutiden har man dog indenfor andre erhverv i højere grad end fiskerierhvervets udøvere erkendt, at organisationernes økonomiske styrke er afgørende for, hvilke opgaver, der i erhvervsøkonomisk henseende skal kunne løses.

Man må yde for at kunne nyde. Hvor meget man kan nyde som frugter af sin faglige organisations arbejde afhænger i høj grad af, hvor meget man har ydet til organisationens virke.

Dansk Fiskeriforenings medlemmer har gennem en årrække ydet både fast kontingent og promilleafgift. Derved er det blevet muligt at løse en række betydelige opgaver til gavn for medlemmerne, og foreningen ejer nu en pæn lille formue, mens dens kasse før indførelsen af en promilles afgift af fangstværdierne til hovedorganisationen nærmest var tom,

Det er værd at lægge mærke til, at fremtrædende personligheder udenfor fiskernes kreds allerede i 1888, året efter at de havde stiftet Dansk Fiskeriforening, fremhævede betydningen af fiskernes medvirken i et målbevidst fiskerifagligt organisationsarbejde og ud fra de bedste menneskelige motiver søgte at klarlægge for fiskerne denne samhørighed mellem årsag og virkning.

Disse første ledere af Dansk Fiskeriforening havde ingen personlige interesser at varetage indenfor fiskerierhvervet. Uegennyttigt gik de ind for at højne fiskernes kår, og trods frafald af medlemmer tabte de ikke modet. De virkede for oprettelse af lokale fiskeriforeninger, således at disse kunne tilslutte sig hovedforeningen, men trods det store arbejde, der blev udført for at øge medlemstallet, og trods de ganske betydelige resultater til gavn for fiskerne, der opnåedes, mindskedes medlemmernes antal. I 1890 var medlemstallet gået ned til 1379 og nåede i 1891 bundrekord. Dansk Fiskeriforening havde da kun 955 medlemmer.

Hvad var så grunden til denne mangel på interesse for organisationsarbejdet

fra fiskernes side? Ja, det er ikke let at give noget overbevisende rigtigt svar. Helt klart er det, at der efter den tids forhold blev udført et stort og dygtigt arbejde til gavn for fiskerierhvervets udøvere, men måske var der for lidt føling mellem de jævne fiskere og organisationens ledende mænd.

Fiskerne passede deres daglige arbejde og tænkte ikke nærmere over, hvad der af Dansk Fiskeriforening blev udrettet for at gavne deres erhverv. De tog med tak mod de goder, organisationen skaffede dem, men fulgte ikke med i foreningens arbejde. Sådan gik det til 1892, hvor der oprettedes 22 nye lokalforeninger rundt om i landet med tilslutning til hovedorganisationen, hvis medlemstal derved steg til 2.900.

I de følgende år steg medlemstallet jævnt. Efter den store ulykke, som i 1893 ramte fiskerbefolkningen på Jyllands vestkyst, iværksatte Dansk Fiskeriforening

Fisken hives indenbords.

Skagens fiskerihavn.

en indsamling til hjælp for de forulykkedes efterladte, og det følgende år stiftedes Dansk Fiskeriforenings Hjælpefond, som gennem de svundne år har ydet betydelig støtte til fiskerenker, der har haft hjælp behov.

Den 3. april 1900 stadfæstedes loven om Danske Fiskeres Ulykkesforsikring, og loven trådte i kraft samme år den 1. oktober. Samme år blev der udfoldet bestræbelser for at hidføre et nærmere samarbejde mellem fiskerne og Dansk Fiskeriforening.

I 1901 vedtoges på en generalforsamling, at bestyrelsen skulle bestå af repræsentanter for de forskellige landsdele. I 1902 fratrådte den hidtilværende præsident, lensgreve Moltke-Bregentved, og sammen med ham afgik den samlede bestyrelse med undtagelse af *Munk-Poulsen*, Nr. Vorupør, der året forud var indvalgt i bestyrelsen, og som i sine yngre år havde været fisker.

Da foreningens ledelse gennem 15 år således trak sig tilbage efter at have udført et i organisationsmæssig henseende banebrydende arbejde for landets fiskerbefolkning, blev der fra en af oppositionens mænd udtalt en tak for den indsats, som var øvet til gavn for fiskerne, inden disse endnu havde forstået organisationsarbejdets betydning.

Det var et systemskifte, som fandt sted i 1902. Fire fiskere var nu medlemmer af Dansk Fiskeriforenings bestyrelse, men den ny formand, overlods kommandør *J. N. Sølling*, benævntes dog, ligesom sin forgænger, præsident.

Ved udgangen af 1902 havde hovedorganisationen tilslutning fra 59 lokalforeninger og medlemstallet var nået op på 6.114.

Under kommandør Søllings ledelse gik arbejdet godt fremad, og en række betydelige opgaver blev taget op til løsning. En dygtig medhjælper i det daglige arbejde havde kommandør Sølling i *J. Videbæk*, der gennem mange år var knyttet til D.F.F. som sekretær og redaktør af foreningens blad. Videbæk havde en væsentlig andel i det gode arbejde, som blev udført.

I årene fra 1902 til 1907 ændredes efterhånden hovedbestyrelsens sammensætning således, at fiskerne efter valget i 1907 havde flertal i bestyrelsen. Erhvervet selv havde dermed opnået ikke blot magten i organisationsmæssig henseende, men også ansvaret.

I 1913 trak præsidenten, kommandør J. N. Sølling sig tilbage fra D.F.F.s ledelse, og til formand valgtes kutterfører *M. C. Jensen*, Grenå.

Sammen med kommandør Sølling fratrådte også de hovedbestyrelsesmedlemmer, der havde deltaget i det fiskerifaglige organisationsarbejdes ledelse uden at have fået fiskeruddannelse. Således blev da 1913 et nyt mærkeår i Dansk Fiskeriforenings historie.

Der fulgte nu 34 år med *M. C. Jensen* på formandsposten.

Is fyldes i lasten til afkøling af fiskefangsten.

Dækslast af sild.

Allerede i 1907 var han blevet indvalgt i Dansk Fiskeriforenings bestyrelse, og i årene 1913–1947 stod han i spidsen for ledelsen.

Under den første verdenskrig med deraf følgende restriktioner m. v. øgedes foreningens arbejde meget betydeligt, og samtidig voksede antallet af lokale fiskeriforeninger med stigende medlemstal i D.F.F. til følge.

I 1934 medførte visse omstændigheder, at nogle vestjyske fiskeriforeninger med Esbjerg Fiskeriforening i spidsen udmeldte sig og oprettede Vestjysk Fiskeriforening.

Det var i høj grad beklageligt. Om splittelsen kunne være undgået, er et spørgsmål, som der ikke her skal tages stilling til. M. C. Jensen var, så længe hans kræfter slog til, en djærv og myndig mand, der sagde sin mening uden hensyn til, om hans ord vakte behag eller modstand. Alligevel var han ikke nogen usmidig forhandler, men konflikten med Esbjerg Fiskeriforening og de foreninger, som fulgte Esbjerg ved udmeldelsen af D.F.F., kunne han ikke løse.

Senere har der været gjort et grundigt forberedt forsøg på at hidføre en sammenslutning af fiskeriets to hovedorganisationer. Der blev i 1950 foretaget en afstemning. Indenfor Dansk Fiskeriforening var der flertal for sammenslutning, mens det fornødne flertal ikke kunne opnås blandt Vestjysk Fiskeriforenings medlemmer.

M. C. Jensen og hans medarbejdere i D.F.F.s bestyrelse udførte iøvrigt et stort og dygtigt arbejde til højnelse af fiskeristandens virkevilkår og levestandard. Den tidligere kutterfører fra Grenå var som foran nævnt ikke nogen usmidig for-

handler, og som medlem af Landstinget fik han yderligere sine forhandlingsevner skolet. Han blev dog aldrig politiker i højere grad, end at han først og fremmest var fiskernes talsmand og handlede derefter.

Efterhånden som det daglige arbejde på Dansk Fiskeriforenings kontor i København voksede, styrkedes den fiskerifaglige hovedorganisations autoritet. Det øgede arbejde medførte, at *W. Munk Simonsen* blev ansat som sekretær og senere forfremmedes til forretningsfører, et hverv, som han varetog med interesse og venlig imødekommenhed overfor erhvervets folk, selv om en alvorlig hjertesygdom efterhånden svækkede ham og i januar 1957 fik døden til følge.

W. Munk Simonsen efterfulges som daglig leder af Dansk Fiskeriforenings kontor af overfiskeriassistent *Kaj Enevoldsen*, der i 1962 forfremmedes til direktør, men i 1963 afløstes af kontorchef *G. L. Mourier*, Fiskeriministeriet.

Det kan lige nævnes her, at den, der skriver disse linier, opgav hovedparten af sit virke ved dagspressen i 1950 for at kunne efterfølge redaktør *Ingemann* som Dansk Fiskeritidendes redaktør.

Ved godt samarbejde mellem hovedbestyrelse, kontorledelse og redaktion er det lykkedes at iværksætte og fuldføre en gennemgribende bladteknisk modernisering af Dansk Fiskeritidende, der jo er Danmarks eneste fiskerifaglige ugeblad.

M. C. Jensens helbred svigtede i de sidste år af hans formandstid, og det prægede hans fremtræden, men trofast var han til det sidste mod sin organisation og mod Danmarks fiskerbefolkning. Han døde i januar 1952. Et mindesmærke med hans buste er rejst ved Grenå havn af danske fiskere.

I *M. C. Jensens* 34-årige formandstid blev Dansk Fiskeriforening udbygget som en ren fiskerifaglig hovedorganisation, og på de årlige generalforsamlinger stillede lokalforeningerne forslag i stigende omfang. Ikke så sjældent mødte imidlertid forskellige lokalforeninger med stik modsatte forslag, og det vanskeliggjorde til tider en praktisk løsning af foreliggende problemer.

Under organisationernes senere udvikling blev lokalforeningerne derfor i overvejende grad opdelt i centralforeninger under Dansk Fiskeriforening. Denne ordning har muliggjort, at lokalforeningerne indenfor hver enkel centralforenings område kan samarbejde de foreliggende forslag forud for hovedorganisationens kongres.

Siden fiskeauktionsmester *Niels Bjerregaard*, Frederikshavn, i 1947, fem år før *M. C. Jensens* død, afløste kutterføreren fra Grenå som Dansk Fiskeriforenings formand, er der gennemført endnu en række betydningsfulde fiskerifaglige opgaver, bl. a. indførelse af promilleafgiften til hovedorganisationen og oprettelse af centralforeningerne med tilslutning til Dansk Fiskeriforening.

Den 1. juli 1962 fejrede Dansk Fiskeriforening 75-års jubilæum og udsendte i den anledning foruden et jubilæumsskrift en bog af magister *Jørgen Praëm*: *Den danske fisker i litteratur og billedkunst*.

Dansk Fiskeriforenings nuværende formand,
fiskeskipper Henry Sørensen, Hundested.

Blandt de mange gaver, hovedorganisationen modtog på jubilæumsdagen, var Utzon-legatet. Af en medfølgende skrivelse fra det pågældende firma fremgik bl. a. følgende:

Som en hyldest til foreningen og i taknemmelighed over foreningens indsats til gavn for det danske fiskerierhverv gennem de forløbne år havde selskabet besluttet at oprette et legat under navnet A/S N. P. Utzons Legat, hvis formål skulle være foreløbig i hvert af de kommende 5 år at uddele en hæderspris til en person, der har udført en fortjenstfuld indsats for det danske fiskerierhverv.

På kongressen i slutningen af juli 1962 frabad Niels Bjerregaard sig genvalg som følge af et noget svigtende helbred, og som formand nyvalgtes fiskeskipper Henry Sørensen, Hundested. Niels Bjerregaard blev hædret med Utzon-prisen ved dennes første uddeling og udnævnt til æresmedlem.

Det er beklageligt, at danske fiskeres erhverv i 1934 deltes i to hovedorganisationer, men det er en fiskerihistorisk kendsgerning, som må tages til efterretning. Det er tillige fiskerihistorisk kendsgerning, at forsøg på at få de to hovedorganisationer sammensluttet til en landsorganisation er tiltrådt af Dansk Fiskeriforening, men afvist af Vestjysk Fiskeriforening, første gang i 1950 og derefter så sent som i 1961.

Under disse omstændigheder må det rent fiskerihistorisk erkendes, at tiden hidtil ikke har været moden til en sammenslutning af fiskeriets to hovedorganisationer, uagtet det har kunnet forudses, at selvopholdelsesdriften før eller senere ville nødvendiggøre, at fiskernes erhverv blev ligestillet med andre erhvervsgrupper i dette land med hensyn til organisationsmæssig styrke og handlekraft vedrørende løsning af de store erhvervsøkonomiske hovedopgaver.

En sådan styrke og handlekraft savnedes, så længe fiskernes to hovedorganisationer ikke havde etableret et meget nøje og meget stærkt samarbejde, men på

et fællesmøde mellem bestyrelsen for Dansk Fiskeriforening og Vestjysk Fiskeriforening fredag den 12. januar 1962 i Århus blev et sådant samarbejde en kendsgerning. Resultatet af dette fællesmøde blev dannelsen af et fællesudvalg, som skulle forberede en mindsteprisordning for førstehåndspriser på rødspætter for derved at undgå periodevise dumpingpriser til fiskerne for deres rødspættefangster på dage med store tilførsler og desuden arbejde for en forhøjelse af mindstemålet på rødspætter. Grundlaget for mindsteprisforslaget var et året forud af Dansk Fiskeriforenings bestyrelse og direktør udarbejdet skitseforslag.

En mindsteprisordning for rødspætter iværksattes af Dansk Fiskeriforening og Vestjysk Fiskeriforening i sommeren 1963, men kunne på grund af forskellige omstændigheder ikke opretholdes. Det midlertidige sammenbrud af danske fiskeres første mindsteprisordning skyldtes bl. a. for små pengemidler i garantiprispuljerne.

Visse andre af de forhold, der medførte det midlertidige sammenbrud af mindsteprisordningen, bevirkede imidlertid, at samarbejdet mellem fiskernes to hovedorganisationer forstærkedes endnu mere, og der var, da redaktionen af dette bind af Danmarks Fiskerierhverv afsluttedes, enighed mellem Dansk Fiskeriforening og Vestjysk Fiskeriforening om at iværksætte mindsteprisordning for rødspætter på ny snarest muligt samt at søge at fremskaffe de dertil nødvendige pengemidler, idet der så formentlig ikke som i første omgang bliver tale om lokale garantiprispuljer, men oprettes en landspulje.

Over for regeringen, Folketinget og offentligheden er nu klart tilkendegivet, at selv om fiskernes erhverv fortsat er opdelt i to hovedorganisationer, så er samarbejdet mellem de to hovedbestyrelser nu så stærkt angående de erhvervsøkonomiske fiskerifaglige hovedlinier, at det fremtidig er fiskerne selv, der bestemmer, hvor mange og hvor store hovedopgaver der skal kunne tages op til løsning.

Såfremt dette stærke samarbejde mellem fiskeriets to hovedorganisationer kan fortsættes, vil meget derved være vundet for Danmarks samlede fiskerbefolkning, og så vil fællesmødedagen den 12. januar 1962 indgå som en meget glædelig og meget betydningsfuld mærkedag i dansk fiskeriors organisations historie. Det er, da dette skrives, meningen, at de to hovedbestyrelser i fællesskab, og efterhånden som forholdene gør det muligt, vil søge at udvide en mindsteprisordning ved førstehåndssalg af rødspætter til at gælde også visse andre fangstarter – altså videreførelse af en ren erhvervsøkonomisk fiskerifaglig hovedlinie.

Foran er kort omtalt nogle af de hovedopgaver, som Dansk Fiskeriforening har arbejdet med gennem årene, der svandt. Det ville føre for vidt her at komme ind på de mange andre forskellige sager, som har beskæftiget hovedorganisationen. De faste udvalg, der er nedsat indenfor Dansk Fiskeriforenings bestyrelse, giver i nogen måde udtryk for opgavernes mangfoldighed.

Dansk Fiskeriforenings arbejdsområde i nutiden er dog langt mere omfattende,

end hvad der fremgår af udvalgsnavnene og udvalgsopgaverne. Hovedorganisationen er repræsenteret i talrige institutioner, kommissioner og udvalg m.v. udenfor hovedbestyrelsen. På alle områder, som vedrører dansk fiskerierhverv, er Dansk Fiskeriforening repræsenteret, men hovedorganisationen er jo ikke lovgivningsmagt, hvilket stedse bør tages tilbørligt i betragtning ved bedømmelsen af de opnåede resultater.

Dansk Fiskeriforenings bestyrelse behandler år efter år en mangfoldighed af både større og mindre sager. Hovedorganisationen søger at fremme ikke blot de større, men også enhver nok så lille sag, som er rimelig i sin udformning, og som det ligger indenfor mulighedernes grænse at gennemføre i praksis.

Dette er hovedsagen for Dansk Fiskeriforenings ledelse nu, som det har været det i de svundne år, dette at yde den bedst mulige indsats med de virkemidler, som står og har stået til rådighed under de givne omstændigheder.

Mulighedernes grænse ligger ikke fast. Dens indsnævring eller udvidelse afhænger i væsentlig grad af henholdsvis organisationens økonomiske svaghed eller styrke.

VESTJYSK FISKERIFORENINGENS HISTORIE

Af fiskeskipper *Fr. Lodberg Jensen.*

Det er hævdet, at englænderne har en stor skyld i, at Vestjysk Fiskeriforening blev stiftet i 1934. Det kan, hvis der er noget om snakken, da kun være af ren indirekte betydning, men at denne betydning kom til at spille en ikke uvæsentlig rolle, skal ikke underkendes, idet det blev dråben — om man så kan sige — der fik bægeret til at flyde over.

De fleste vil kende den baggrund, der førte til vestkystfiskernes afgang fra Dansk Fiskeriforening. Det var et kontingenteringsspørgsmål, idet England i 1933 netop havde kontingenteret sin import af fisk, hvorved Danmarks andel blev fastsat til 20.000 tons årligt. Om fordelingen af denne kvota mellem de forskellige fiskerihavne herhjemme var det vanskeligt at enes. Vestkystens fiskere havde, indtil omtalte kvotabestemmelse trådte ud i livet, eksporteret ca. 80 % af den danskfangede fisk, og det viste sig ugørligt at komme til en ordning, som eksportmæssig set kunne tilfredsstillende vestkystens fiskere, således at disse fik en efter deres skøn uretfærdig behandling af flertallet inden for hovedforeningen. Der førtes over et årstid mange forhandlinger, og bølgerne gik til tider højt, men det lykkedes ikke den ellers så smidige forhandler, formanden for Dansk Fiskeriforening, M. C. Jensen at holde parterne sammen, et brud var uundgåeligt, og den 24. februar 1934 trådte vestkystens fiskere ud af Dansk Fiskeriforening og dannede deres egen hovedorganisation, der fik navnet »Vestjysk Fiskeriforening«, og som ved starten bestod af 14 lokalforeninger med Esbjerg i syd og Lildstrand i nord, og desuden var Hundested en overgang tilsluttet, men fandt senere hjem igen. Foreningens første formand blev Esbjergfiskeren Ole Kristiansen. Siden er Vestjysk Fiskeriforening tilsluttet endnu 5 lokalforeninger, således at dens sydligste forening er Højer og dens nordligste forpost Hirtshals, med et samlet medlemsantal på ca. 4.500 aktive fiskere, hvis overvejende antal driver søgående fiskeri.

Det er helt klart, og det vil jeg gerne fremhæve, at vil man tjene dansk fiskeri og dets udøveres vel, så må den menige fisker forlange af sine hovedorganisationer, at disse gør det yderste for at samarbejde loyalt på en faglig linie om alle forekommende fællesspørgsmål, for dem er der mange af trods den uensartede ehvervsstruktur, og som den, der er betroet formandsposten i dag, vil jeg

Fiskeskipper Ole J. Kristiansen,
formand 1934–1936.

Direktør Claus Sørensen,
formand 1936–1943.

tilsige et sådant samarbejde på lige fod, og jeg er glad for at kunne tilføje, at jeg har min bestyrelse bag mig i dette.

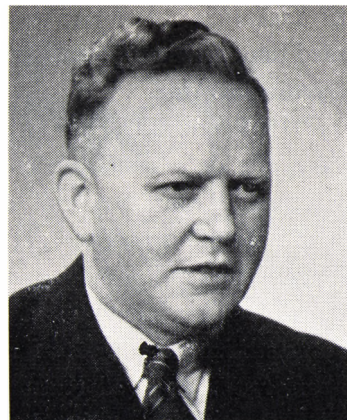
Det var ingen let start at danne en ny hovedforening, men det tør vel iøvrigt være kendt, at når de vestjyske fiskere har sat sig et mål, så følger de den fastsatte kurs, og den er blevet fulgt i storm og stille og i freds- som i krigstid, sådan som vi også har oplevet det. Vestjysk Fiskeriforening har siden sin start kunnet glæde sig over mange forhold, der er kommet den tilgode, og her vil jeg nøjes med at pege på nogle få. Vi har haft dygtige og fremsynede mænd i foreningens ledelse siden dens start — mænd som Ole Kristiansen, Claus Sørensen og Laur. Thygesen, der sammen med deres skiftende bestyrelser uden undtagelse har følt den styrke, det er at være agtet på deres ansvarsfulde poster; til gengæld har disse vist en ukuelig vilje til at kæmpe for deres kammeraters ve og vel. Dette giver en organisation mod til arbejdet, og måtte dette træk udvikles yderligere, ikke blot inden for egne rammer, men også gældende overalt inden for erhvervet, for uden denne enighed ingen virkelige resultater.

For det andet har vor hovedforening fra den første dag været modtaget på en fuldkommen ligeberettiget måde i administrationen, og den samme imødekommenhed har vi mødt hos vore folketingsmænd og skiftende regeringer, hvad vi selvfølgelig har følt glæde over og kvitteret derfor med al den loyalitet, som myndighederne kan forvente fra erhvervets organisationer. Vi gik ind i arbejdet med redelig vilje og godt humør, og mangel på opgaver var der sandelig ikke, og de skulle komme til at vokse på områder, som vi på flere måder ønskede undgået.

Det første årstid gav os mere end nok at gøre med eksporten og kvotaspørgsmålet, men allerede to år efter foreningens start gik der i 1936 en voldsom orkan hen over Nordsøen og kostede ikke færre end 41 fiskere livet.

Fiskeskipper Laur. Thygesen,
formand 1943–1959.

Fiskeskipper Fr. Lodberg Jensen,
formand siden 1959.

Mange af de forliste fartøjer var ældre og dårlige kuttere, der ikke formåede at stå for Nordsøens vælde. Med disse svære tab af fiskere og materiel, der rystede befolkningen, indså man klart inden for Vestjysk Fiskeriforening, at der måtte gøres en indsats for at få destrueret de gamle kuttere og få nyt og forsvarligt materiel ind i erhvervet. Claus Sørensen, der afløste Ole Kristiansen, efter at denne havde gjort et stort og værdifuldt arbejde for at få den nye organisation anerkendt og indarbejdet, gik i spidsen for denne sag med al den energi og praktiske viden, som har og stadig kendetegner denne mand og hans virke, og når æren for hele denne betydelige fornyelsesplan skal fordeles, så tilkommer ham broderparten, idet hele planen blev nøje gennemtænkt og opbygget af Claus Sørensen og hans bestyrelse i Vestjysk Fiskeriforening og videregivet til regeringen. Det var et stort og krævende arbejde, et af de betydeligste, der har været øvet i vor hovedforening, og blev til uvurderlig gavn for dansk fiskeri, idet tabsprocenten ved ulykker naturligvis daledede i takt med fornyelsesplanens realisation.

Planen gik ikke igennem på let og legende vis — der var modstand at overvinde, men dette skærpede i tilsvarende grad vestkystfiskernes beslutsomhed, og med den sædvanlige imødekommenhed fra rigsdagsmændenes side lykkedes det at få bevillingen til planen frem. Resultatet af bevillingen blev, at der blev destrueret ca. 50 kuttere af de dårligste. Betingelsen var, at man byggede nye i stedet. Fiskeren fik 8000 kr. til hver kutter, derefter 2. og 3. prioritetslån, der gjorde det muligt at afvikle det gamle lån. De nye 40 tons kuttere, der blev bygget, kostede 50.000 kr. Desværre kom så krigen med de høje priser i kølvandet, hvorefter destruktionsplanen gik i stå.

En anden vigtig plan, der kan nævnes i samme forbindelse, var den i krigsårene gennemførte ordning, hvorefter fiskerne skattefrit kunne henlægge beløb

til anskaffelse af redskaber, samt de i slutningen af 30'erne gennemførte forsøg med fangst af sild i Nordsøen, hvorpå der ligeledes blev udvist initiativ fra hovedforeningens side.

I 1939 udbrød den anden verdenskrig, og med disse mørke 5 år, den skulle vare, alle de besværligheder i form af farer og forlis og restriktioner, der jo alt sammen vil være kendt af enhver. Nu var det ikke blot havet og stormene, der skulle kæmpes imod, nej det meget værre var sket, med vold og overmagt ranede magten på landjorden og fyldte havet med »rådden mekanik«, som Nis Petersen skriver det i digtet om bådene, der blev væk. Vor søgående fiskerflåde fra vestkysthavnene ramtes af store tab og forlis, og det samme blev tilfældet ved åben kyst, f. eks. ved Klitmøller, hvor der ved krigshandlinger forliste 12 fiskere eller hver syvende fisker i fiskerbyen, ligesom hele Hanstholms befolkning blev fordrevet fra deres hjem og først kunne vende tilbage til ødelagte huse efter krigens ophør. Det var en mørk tid for vort land, som vi kun ved Guds hjælp kom igennem, omend med dybe skrammer og sår. I 1943 skiftede Vestjysk Fiskeri-forening formand, hvor Claus Sørensen afløstes af fiskeskipper Laur. Thygesen, der havde haft sæde i bestyrelsen fra dens start, og det siger sig selv, at jobbet

Hans Majestæt Kongen besøger fiskernes mindelund i Esbjerg.

Fiskeren på havet.

som formand efter en arbejdskraft som Claus Sørensen og midt i en krigstid ikke var misundelsesværdigt.

Men både Laurits Thygesen og hans bestyrelse var arbejdsvant, og den nye formand indfrie de forhåbninger, der blev stillet til ham. Hans rige evner og forhandlingskunnen kom os tilgode ved mange af de problemer, der tårnede sig op.

Ved krigens ophør var der i England 102 danske kuttere. Deres rømning til engelske havne var foregået kort efter krigsudbruddet og etapevis siden, og dette var faktisk vestkystfiskernes svar til tyskerne på en til Esbjerg Fiskeriforening givet ordre om at sejle fiskerflåden til Ålborg for der at være »Værne«-magten behjælpelig med at sejle krigsmateriel og soldater til vore brødrefolk i Norge, der som vi sukkede under åget. De esbjergensiske fiskere vedtog under et bevæget natligt møde, der blev afholdt på sømandshjemmet under ledelse af den agtede og stoute Jens Simon Christensen, at svare et afgjort nej til tyskernes planer. Der var enighed om dette svar, og jeg husker, at vort samvær sluttede med, at vi sammen sang »Vor Gud han er så fast en borg . . .«, og mon der var mange tørre øjne, da vi stak næve til afsked.

102 kuttere stævnedes som nævnt ud af vore havne — ikke til Ålborg, men som enten direkte deltagere i krigen ved England eller som den værdifulde hjælp, de blev, til at drive fiskeri under Island til de engelske hjem, hvis forsørgere,

fiskere, alle var engageret i krigsopgøret. Ja, hvor var denne lange mørke krig en ond tid, en tid hvor vi alle blev drevet sammen og havde brug for hinanden, men også for Gud.

En af de betydeligste opgaver, der blev lagt hen til Vestjysk Fiskeriforening og dens formand Laur. Thygesen var hjemtagelsen af de tilgodehavender, som Englandsfiskerne havde tilgode hos den engelske stat, iøvrigt et arbejde hvor også Claus Sørensen ydede sin gode bistand. Ligeledes deltog Laur. Thygesen i denne hektiske tid efter kapitulationen i utallige forhandlinger vedrørende handelsforholdene med udlandet, således genoptagelse af fiskeeksporten til England og Tyskland; endvidere har hans sagkundskab været taget meget i anvendelse ved oprettelsen af Nordsøkonventionen m. m. Endelig skylder danske fiskere ham en stor tak for hans utrættelige indsats for Fiskerhøjskolen, hvis formand og varme talsmand han blev efter den lige så ildnende forkæmper, afdøde landstingsmand Severin Hansen og den nu aldrende forhenværende formand Laur. Thygesen er blandt dem, der i dag føler vemod over, at skolen af mangel på tilslutning ikke fortsat synes at kunne føres videre.

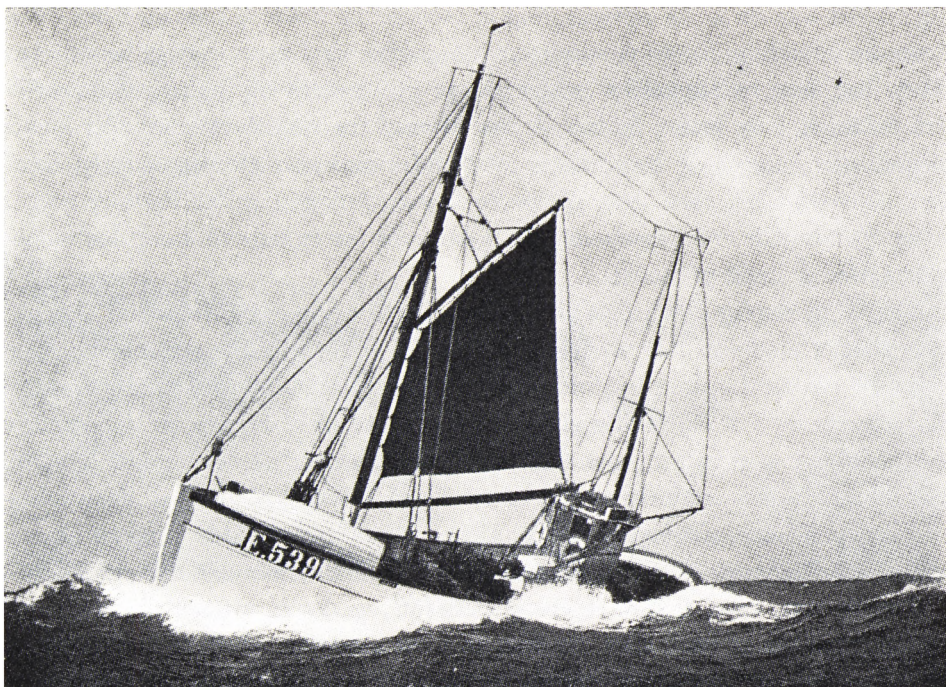
Laur. Thygesen, den tredie i rækken af formænd for Vestjysk Fiskeriforening, trak sig tilbage på grund af alder i sommeren 1959, og hans afløser blev den, der skriver disse linier.

Erhvervsmæssig set er fiskeriet inden for vort område gået frem med kæmpe-skridt i tiden fra 1934, og dette gælder på alle områder. Vi kan i denne forbindelse nævne vor store moderne fiskerflåde af stærke kuttere, herunder et indslag af stålkuttere, der fra A til Z har taget nutidens tekniske hjælpemidler i anvendelse, lige fra radioen til Deccaen. Vi er vel iøvrigt i dag tilbøjelige til at tage alt det nye, der er kommet til i de sidste 30 år, som en selvfølge, men lad os alligevel give os tid til at standse op og takke for den vidunderlige kontakt med omverdenen, som en enkelt opfindelse har givet os, nemlig radioen i fiskeriets tjeneste, hvor vi hundrede mile til havs over Blåvand og andre landstationer kan telefonere hjem til vore kære, og hvor stor en rolle spiller radioen ikke i redningstjenesten, hvor vor forening efter intense forhandlinger er nået langt. Vi fik således efter de store forlis i 1935—36 Blåvand radio moderniseret og sådan bemandet, at der er vagt døgnet rundt, og senere fik vi installeret en kraftig sender.

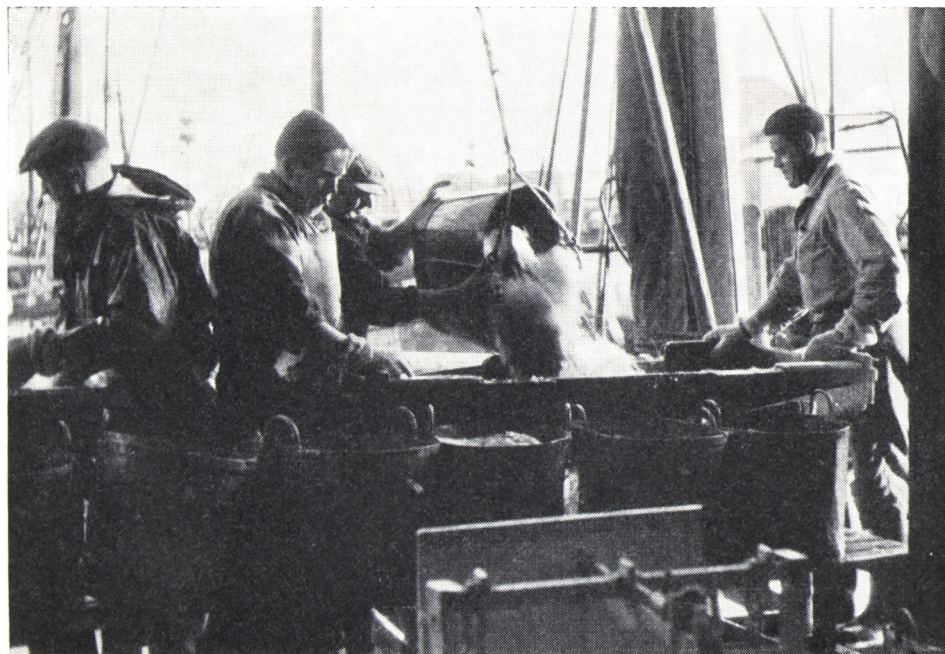
I nøden skal vi kende vore venner, hedder det, og det må vi vesterhavsfiskere sande, hvad jeg ofte har tænkt på, når man i storm og hav lænses indover fra fiskepladserne eller ligger underdrejet i døgn og kæmper fortvivlet mod naturens vælde, at vi da hører Blåvand bryde igennem med sin klare herlige stemme, der fortæller, at der er hjælp på vej. Da tier alle andre samtaler over æteren, og Blåvand koncentrerer sig om et eneste, at komme i kontakt med det fartøj, der trænger til assistance.

Ind i dette hjælpearbejde, som Vestjysk Fiskeriforening er så ømfindtlig overfor

God fangst og god vind hjemefter.

Fisken sorteres og vejes, inden salget finder sted på fiskeauktionen.

og ser det som en af de vigtigste ting at fremme og holde à jour med den øvrige tekniske udvikling, finder vi vore to redningsskibe med deres dygtige besætninger. Hvor har disse redningsskibe reddet mange menneskeliv og utalte millionværdier fra forlis, og i de senere år har vi fået bistand fra vort flyvevæsen, der i nødsituationer deltager og koordineres med andre nationers eftersøgningsfly. Særlig her på vestkysten, men også på andre kyststrækninger, nyder fiskeriet godt af vore uforfærdede redningsmænd, der i dag som før er rede til kamp for menneskeliv, der er i nød på havet.

Det er jo nemlig således, at vi uden for døren her på vestkysten har den store arbejdsager med rige fiskepladser, hvorfra vi i stedse stigende omfang kan hente hjem til vor samfundshusholdning alle de mange varierende fiskeforekomster. Vi har ageren, og den skal aldrig gødes, men det, der alene kræves, er baggrund for fuld udøvelse af erhvervet, der stadig på disse kanter er på vej fremad, hvad angår landede fiskemængder, og fabrikker til oparbejdelse af agerens afgrøder.

Vestjysk Fiskeriforening vil således altid være at finde på udviklingens linie, og skal denne fremmes, da må helhedens interesse gå frem for den enkeltes.

Der er sagt, at vi fiskere er enere af natur, og det er vistnok til en vis grad rigtigt, men det at være ener går ikke an i vor moderne tid, hvor det gælder om at løfte i flok omkring de problemer og opgaver, der melder sig, hvis ikke fremdriften skal bremses og erhvervet stagnere. Netop herpå er de senere års fællestag langs vor kyst et klart bevis. Oprettelse af fiskernes egne industriforetagender af forskellig art, og en videreførelse af samme initiativ har notorisk gavnet erhvervet her for millionværdier. Det nødvendige fundament under al fremdrift er enigt fodslag, og det er der gode tegn på, at vi er fundet frem til.

Til styrkelse af sammenholdet i vor forening er vi glade for de traditionelle fiskerrejser, der foruden det rent selskabelige moment udvirker frugtbar udveksling af erfaringer fra plads til plads, ligesom vore årlige formandsmøder gør det muligt for hovedbestyrelsen at have fingeren på pulsen af de problemer, der fremkommer tid efter anden, og på den anden side er der mulighed for over for lokalforeningernes formænd at redegøre for den side af forhandlingerne, der vender mod administration og lovgivning.

I de 30 år, der nu er gået, siden vestkystens fiskere oprettede egen organisation, har foreningen prøvet på at være det talerør og mellemed, som medlemmerne fra dens start ønskede sig.

Dersom man skal nævne et par ord om økonomien inden for Vestjysk fiskeriforening, så er der vel anledning til at sige, at meget her er undergået forandring siden starten. Alle, der kender til organisationsarbejde, ved, at det koster dyrt at holde en forening i gang, der har væsentlige opgaver at skulle løse, og disse opgaver kan kun løses, hvis der er midler til rådighed, og der må vi ikke klage i dag, hvor vi råder over en promilleafgift, som der er grund til at være tilfreds med,

Hirtshals havn.

Esbjerg havn.

og denne får os vel også stundom til at tænke på de mænd, der var før os og måtte starte med bare næver. Vi beundrer dem også i denne henseende.

Vi har på det sidste arbejdet os frem til gummiflåden som afløser for den skrøbelige træpram, og det er vistnok et af de største goder, vi har fået hidtil redningsmæssigt betragtet.

Det siger sig selv, at vor hovedforening i samtlige de år, den har eksisteret, har måttet arbejde for fremme af såvel læmoler som havnebygninger på vor udsatte og delvis forsømte vestkyst. Og ser vi tilbage er der opnået meget, som vi takker for, ikke blot vore lovgivende og bevilgende myndigheder, men også dygtige ingeniører.

Vi har haft den glæde, at der er blevet lyttet til vore argumenter, og vi har desuden haft den tilfredsstillelse, at der, hvor man byggede en hofde eller lagde en havn eller udbyggede en allerede bestående, der fulgte en opdrift af fiskeriet, der klart understregede nytten af det, der var blevet gjort. Men et erhverv må ikke nøjes med at se tilbage og falde hen i selvtilfredshed. Det må også se fremad og søge nye presserende opgaver løst, og her tænker jeg særlig på pladser som Thorsminde og Agger, hvor man erhvervsmæssig set ville drive det langt videre ved en udbygning af de ændrede havneforhold, som man de pågældende steder sukker efter, for slet ikke at tale om forholdene i Hirtshals, hvor vi gang på gang har måttet konstatere, at det næsten er umuligt at følge udviklingen.

På hovedforeningens sidste generalforsamling, der afholdtes i Hirtshals, kunne vor regnskabsfører oplyse, at hovedforeningen i dag råder over en formue på 217.714 kr., medens den gennem årene oparbejdede hjælpefonds midler var på 238.520 kr., og medlemsbladets formue er på 44.345 kr., og der er således, som det fremgår, solid baggrund for foreningens virke.

Vi kan ikke nævne disse tal og ganske særlig dem, der vedrører hjælpefondens, uden at føle taknemmelighed imod dem, der har betænkt dette smukke formål med legater.

Af legater har vi ialt hidtil fire, nemlig:

Vestjysk Fiskeriforenings hjælpefond	207.479,89
Forsikringsforbundets fond	11.000,00
Esbjerg Tovværksfabriks legatfond	10.040,00
Mouritz Aaens legatfond	10.000,00
Ialt	<u>238.519,89</u>

Jeg ønsker at afslutte dette lille rids af vor forenings tilværelse med at sige følgende: Måtte hver generation, der hver til sin tid har hånden på roret inden for dansk fiskeri, forstå, at de goder, vi har tilkæmpet os, skal bevares og udvikles yderligere, således at havets sønner altid må se en ære i at være et frit og selv-

Hirtshals strand i gamle dage.

Stormflod i Esbjerg 1936.

hjulpet erhverv med en stærk vilje til, hver på sin plads, at gøre en indsats og herunder aldrig tabe de værdier af syne, som dem, der var før os, byggede på, og som bærer oppe i hverdagens magsvejr, men også når storm og søgang melder sig derude.

Under denne synsvinkel har Vestjysk Fiskeriforening sejlet sin hidtil tilbage-lagte distance, og i ærbødighed for fortiden ønsker vi den selvsamme kurs holdt fremover.

FISKEREN I KUNST OG KULTUR

Kystens Sønner	57
Kystfiskeriet fra Vestkysten.....	83
Fiskeren på den danske Skueplads	95
Fiskeren i den danske Litteratur og Malerkunst ..	121

KYSTENS SØNNER

Et kulturhistorisk folkelivsbillede.

Af redaktør *Anders Finsing.*

Minderne toner i vindens stemme fra tærskelen til barndomshjemmets grund, hvor vigens vand møder muldjordens grønne bræmme og kysser engen yderst mod stranden med sin våde mund.

Min barndoms ø er som en streng,
hvis tone klinger nat og dag
i magsvejr, og når bølgens slag
går hårdt mod strand og eng.

Øen ligger midt i det sydfynske øhav, og Drejø er dens navn. Gamle kaptajn Frandsen på Ærødamperen, som, inden der blev udvidet med færgeforbindelse, klarede rutefarten mellem Ærøskøbing og Svendborg, plejede, når damperen på turene anløb Drejø, at forkynde med høj røst, at dette var verdens midtpunkt, og for så vidt han hermed mente sin egen daglige verden i det sydfynske øhav, havde han ganske ret.

Samme kaptajn Frandsen der helst ønskede at blive kaldt skipper, var forøvrigt også »restauratør« om bord, men serverede kun kaffe og kiks. Med hver kop kaffe fulgte to kiks, som var lagt sammen over en klat smør. Det var fin opvartning i de dage. Desuden havde den gamle skipper en spilledåse, som, når man lagde en mønt i den, leverede »taffelmusik«.

Nu er færger, som kan overføre både biler og jernbanevogne, sat ind på ruten, færger med alt moderne tilbehør. De anløber, ligesom tidligere den gamle damper, Drejø på daglige ture mellem de to købstæder, og ruteforbindingens modernisering er i virkeligheden symbolsk for den stedfundne udvikling på det sydfynske øhavs centralø.

Det er adskillige år siden, en ungdomsforening på Drejø afløste de unges oldermandslag, men på den tid, hvortil minderne nu vender tilbage, valgtes oldermænd, hvis opgave udelukkende var at varetage de faste festarrangementer.

Fastelavnsfesten var en af årets store begivenheder. På en forud fastsat dag blev der i det ældgamle byhorn blæst til samling, og når alle var mødt, traf man be-

Drejø gamle havn.

stemmelse om, hvorvidt fastelavn skulle festligholdes ved rundridning eller ringridning, eller man måske hellere skulle slå katten af tønden.

Men så skete det, at man det år, da fisker Rasmus Vig var oldermænd, valgte at holde ålegilde og selv stange de ål, som skulle fortæres.

I de følgende dage fik øens smed travlt med at gøre ålejern klar. Det var dengang udelukkende piglystre, og da dagen for fællesålestangningen oprandt, var alle lystre i finest tænkelige stand.

Flåden af ålestangerfartøjer startede fra den gamle havn, og enhver jolle eller pram var betydelig stærkere bemanded end normalt. – Da vi nåede Mågegrunden, begyndte alle mand at stange gildesål. De, der var mindst heldige, var ikke fri for en vis underlegenhedsfølelse, men under en frokostpause steg humøret nydeligt over hele linjen formedelst indholdet af medbragte klukflasker. På den tid anvendte man ikke blandt Drejøboerne et så »fint« navn som akvavit. Man brugte den mere jævne betegnelse brændevin, og skønt det var en billig drik dengang, drak ingen af ålestangerne af den grund mere end til mådeholden stimulans.

Denne stimulans øgede imidlertid fangstglæden sålunde, at ålene fik mærke følgerne.

Der blev stanget ål til gavns efter frokostpausen, og øens gamle kogekone Ane Dorthea, stegte næste dag ål time efter time, mens duften fra hendes dagværk bredte sig mellem den dengang tæt sammenbyggede landsbys velholdte bindingsværkslænger. Selve ålegildet blev en strålende kammeratskabs- og glædesfest.

På begge sider den opgravede rende, som gennem Drejø vig fører ind til den

gamle havn, lå dengang rækker af 19-fods joller forløjet ved pæle. Disse joller var om sommeren galeaseriggert, førte, når det var nødvendigt, 5 sejl og var forsynet med bovspryd og drivbom. Om efteråret og vinteren, når jollerne i stedet for at bruges til drivvådsfiskeri efter ål blev anvendt ved rusefiskeri efter torsk, riggede man om, således at der kun førtes to smæksejl, hvilket havde den fordel, at masterne hurtigt kunne lægges, når man skulle røgte ved hjælp af årerne, og rejses, når man skulle sejle til næste røgteplads. På vindstille dage måtte man ro fra morgen til aften, men når uvejr satte ind, kneb det ofte hårdt, før jollerne nåede sikkert i læ ved øen.

Da gik i uro ofte mor
og bad en stille bøn for far
og hørte havets drøn som svar
på bønnens bange ord.

Fra havet far kom altid hjem.
Stærk var den ængstelige bøn,
som mor ad troens bro bar frem.
Det husker hendes søn.

Fjernt fra stien langs barndommens strand gik senere min bane. Så kom der en tid, da jeg følte trang til at mødes med kystens sønner i landets forskellige egne og erfare, inden det blev for sent, hvad de ældre og ældste fiskere havde bevaret af minder, som burde reddes fra udslettelse.

*

Der lyste klar højsommersol over Svanninge Bakker. Foran mig i lavningen ved fjorden mod syd lå yndefuldt i solblinket Fåborg by, og længere ude hævede øer og holme sig frodig-grønne fra det sydfynske øhav.

I Dyreborg mødte jeg den 86-årige fisker *Jørgen Hansen*, der huskede, at han som 9-årig var med sin far ude at »hugge« sild:

— Vi havde, berettede den gamle Dyreborgfisker, snører, som var lavet af hestehalehår. Der var 2 kroge på hver snøre. Vi brugte ingen agn. Krogene var af messing og skulle være blankpudsede. Vi holdt en snøre i hver hånd og satte dem i en jævn rytmisk bevægelse, og så hang sildene på de små blanke kroge. Det hændte også, at vi fik makrel. Vi kunne fange op til 12 sneise sild på en timestid, men det skulle helst være ved daggry eller ved solnedgangstid.

Lige så snart jeg var konfirmeret, blev jeg rigtig fisker. En tid var der i Dyreborg 7 sildevodslag med 6 mand i hvert lag. En vinter fiskede vi alle i fællesskab, 42 mand med 7 sildevod, og den vinter havde vi en dag i 2 vod 34 jollefulde sild. Jeg er ikke helt holdt op med fiskeriet endnu, men sætter da stadig lidt ålekroge om sommeren, sluttede den 86-årige *Jørgen Hansen*.

... Andetsteds i Dyreborg fortalte man mig, at han dagen før min ankomst havde sat kroge ved Lyø og var kommet drivvåd hjem, men ikke havde villet skifte tøj. Han havde sagt, at det ikke var nødvendigt, for han skulle ud med kroge igen om aftenen.

*

Den 83-årige *Peter Christiansen*, Bregnør ved Odense fjord, boede på en plads, hvor rosenflor præger fiskerhusenes haver i farveskøn frodighed i sommermånederne, og det var sommer og rosentid, da jeg besøgte *Peter Christiansen*.

Han fortalte om den stærke havnefoged *Hans Peter Jacobsen* og dennes broder, *Jacob*, som begge var døde. De havde været vældige kraftkarle, de to, og især Hans Peter. De trak ikke deres jolle på land og skød den heller ikke ud på sædvanlig måde. Nej, de hankede op i hver sin essing og bar på sådan vis afsted med en 18 fods jolle uden tilsyneladende at anstrenge sig.

Om sig selv fortalte Peter Christiansen, at han allerede som 7-årig var med sin far ude på fiskeri efter sild med drivgarn:

– Vi drenge fik, sagde han, fri fra skolen for at kunne tage på bæltfiskeri. Motorkraft fandtes jo ikke i fiskerfartøjer i de dage. Vi brugte sejl eller årer. Da jeg var 16 år, begyndte jeg at drive selvstændigt fiskeri med åle drivvod. Der var mange flere ål dengang end nu, men priserne var små. Jeg har solgt til 18 øre pundet, og det var dog ål af en gennemsnitsstørrelse på 4 til pundet. Der var en overvældende mængde ålekvabber, men de var ganske usælgelige.

Senere har jeg fisket med alle den slags redskaber, som bruges her på fjorden. Jeg har bl. a. fisket med bundgarn fra jeg var fyldt 27 til jeg fyldte 80 år. Jeg har klaret mig igennem, men min far og bror blev overrasket af en tordenstorm i Dalby bugt, engang de var ude med rødspættegarn. De druknede begge.

... Mange andre danske fiskere mistede gennem årene livet under udøvelsen af deres gerning. Ingen redningsmænd var i nærheden og ingen redning var mulig. Det hændte tit, at djærve fangstmænd gik ned, før orkanen tav. De fik kun som løn dernede en stormpisket ukendt grav, og derfor kommer der nu og da tavse stunder endog i fiskernes gamle kro.

Måske vil en og anden nu forarges og tænke, at en kro ikke bør nævnes i forbindelse med de dødes minde. Åh jo, det bør den netop, og vil man vide mere om den ting, er svaret dette:

Det veksler med skæmt og alvor
i fiskernes gamle kro,
hvis genbo er dødens søster,
en kirkegårds dybe ro,
og gemt under mulde hviler
nu mange, hvis stemmer klang
som stål gennem stærke storme,
men festligt i glædens sang.

Og fiskernes skare samles
som forhen den dag i dag
i ledige timer stundom
i ly under kroens tag.
Her tales om garn og grejer,
og alle er ens i rang.
Her veksler med skæmt og alvor,
som livet selv, deres sang.

Det hændte, at djærve fangstmænd
gik ned, før orkanen tav.
De fik kun som løn derude
en stormpisket ukendt grav.
Derfor kommer tavse stunder
i fiskernes gamle kro,
der hæver en vindblæst længe
som forpost ved livets bro.

I udpræget grad veksler det i fiskernes hele tilværelse med skæmt og alvor – oftest dog alvor. Den 87-årige *Anders Johansen*, Boels Bro i nærheden af Breg-nør, og hans tidligere fiskemakker *Hans Peter Hansen*, kaldet *Maylon*, havde dog mest pudsige erindringer at berette.

Johannes Maylon havde tidligere sejlet »på varmen«, og da groede hans skæg 18 tommer på 6 måneder, sagde han. Og det var ganske vist! Så vendte han hjem og blev fisker. Der var dengang så mange torsk i fjorden, at de til tider var næsten usælgelige. Bønderne hentede store læs torsk til gødning og betalte med 4 kroner pr. vognlæs:

– Noget af det vildste (bedste) jeg vidste var, berettede Hans Maylon videre, at komme ud og blusse ål. Vi brugte petroleumslamper, men jeg kan fra mine drengeår huske, at fiskerne vadede ud med halmknipper på ryggen, trak totter ud af knipperne, antændte dem og tog ål i lysskæret fra den brændende halm. Der må have været mange ål på de tider, siden en så primitiv form for åleblusning kunne give fangst.

Anders Johansen tog nu ordet og berettede, at han engang blussede så mange ål, at hans pram nær var sunket. Den tog så meget vand, at mange af ålene derved undslap. Han reddede kun 50 pund:

– Husker du, sagde han til sin gamle makker, at vi engang mente at se solen stå op, hvor den skulle gå ned?

Jo, Hans Maylon huskede det godt nok.

– Skal vi fortælle, hvordan det gik til, fortsatte den 87-årige.

Det bifaldt den 94-årige, og her følger så *Anders Johansens* beretning:

– Vi havde været ude med åleblus en nat i hver sin pram. Henimod morgenstunden kom vi på siden af Hans Maylons kvase og blev enige om at tage en kort lur, indtil solen stod op, og vi kunne begynde at »skre« ålene ved dagslys. Vi

kravlede ned i kahytten og trak kappen til, og der blev bælgmørkt i det lille lukaf.

Vi var godt trøtte og faldt straks i søvn. Der var ikke køjetøj ombord. Vi sov op ad de bare planker. Jeg vågnede et par gange og sagde til Hans, at det da vist snart var solopgang. Han svarede, at det var bælgmørkt, og ikke solopgangstid endnu. Vi sov videre, og da vi endelig fik åbnet kahytskappen udbrød Hans: – Ja, der kan du selv se, vi er oppe i god tid. Solen er kun lige i færd med at stå op. Så glippede han et par gange med øjnene og tilføjede: Det er da mærkeligt. Solen står op i vest. Det har jeg aldrig før set.

Forklaringen var begribeligvis, at solen, vi så i vest, var ved at gå ned. Vi havde sovet op ad plankerne i det mørke lukaf i samfulde 15 timer.

*

Den tidligere fiskerifoged *Peter Johannesen*, Vigerø, fortalte mig om fiskerkonerne fra Munkebo, som til henimod århundredskiftet solgte ikke blot deres mænds fangster, men også virkede som opkøbere bl. a. i Kerteminde og Bregvær. De transporterede fiskene i trækvogne med hundeforspand. Hundene blev vandet et bestemt sted i Odense å.

De startede sommer og vinter i al slags vejr ved 3-tiden om morgenen mod Odense. Hver af dem havde sine bestemte steder at gå med fisk, og blev der noget til overs, solgtes det på fisketorvet i Odense.

Konerne var hjemme igen ved 4-tiden om eftermiddagen. Når de havde spist,

Gamle tiders Munkebo-fiskerkoner med trækvogne ved Odense å, hvor deres hunde blev vandet i åen.

startede de ofte på opkøb så langt som til Midskov. Det kunne hænde, de ikke vendte hjem fra sådanne ture før sent på aftenen, og alligevel skulle de starte med hundene for trækvognene næste morgen (eller nat som det jo var ved vintertid).

Senere afskaffedes trækvognene og blev afløst af vogne, der blev trukket af små islænderheste. Men flere af Munkebokonerne, blandt andet *Marie Pouls*, vedblev at gå med trækvogne og hundeforspand med fisk til Odense, indtil de var højt oppe i årene og bøjet af slid og ælde.

De er døde og borte nu, de gamle fiskerkoner fra Munkebo, men minderne om deres djærve virke skal hermed bevares for eftertiden.

Hertil føjer sig i denne forbindelse mindet om hædersmanden *Peter Hansen*, Lundeberg på den fynske kyst mellem Nyborg og Svendborg. Æresmedlem af Lundeberg Fiskeriforening *Harald Olsen* berettede, da jeg i pibende snestorm besøgte Lundeberg, følgende:

– Jovist er der sket store fremskridt. Fiskerne havde det småt i mine drengear, men måske var de lykkelige endda. Jeg husker så tydeligt Peter Hansen. Tit fiskede han ål hele natten, og om morgenen spændte han sig selv og sin hund for en trækvogn. Så gik turen – på bare ben – til Hesselager, hvor han solgte nattens fangst. Når han vendte hjem, løb vi drenge ham i møde og kom op i vognen. Så vrinskede han som en hest, for at vi rigtig skulle mærke, at nu var vi på køretur, og så galoperede han afsted ved siden af hunden, mens vi bøm oppe på trækvognen klappede i hænderne af glæde, og Peter Hansen selv var måske den gladeste af os alle. Om aftenen tog han igen på ålefangst.

*

De fiskere, som selv har reddet kammerater fra druknedøden, tier helst dermed, og søger man at bringe emnet frem, bliver de ofte tavse og fjerne. De ønsker ikke at blive betragtet som helte. De skønner ganske enkelt, at de kun har gjort deres pligt.

Sådan tænkte gamle *Christian Nøjert* også, men en anden fisker, som overværede hans redningsdåd, beretter her på sin egen jævne måde om, hvordan det foregik:

– Vi lå på 3. døgn til ankers på Horsens fjord for en hylende storm med vore drivvods både, og foruden vod brugte vi åluser, som vi havde stående i den dybe rende, ikke langt fra vor ankerplads.

Vi ventede på, at vindstyrken skulle aftage, så vi kunne røgte ruserne. Pludselig så jeg, at mine to kammerater var gået i en røgtejolle og var på vej ud til deres ruser. Jeg tænkte, at kunne de to ældre fiskere røgte, kunne jeg vel også. Min jolle var ikke så stor men klarede sig godt.

– Jeg havde røgtet den første ruse og fået en del vand ind og ville til at øse jollen,

da jeg pludselig hørte et råb. Uvilkårligt så jeg over mod de to kammerater, men deres jolle var forsvundet.

Jeg så en mand ligesom krybende på alle fire mellem søerne, og den anden mand, Christian Nøjert, holdt fast i en nedrammet rusepæl, som bøjedes faretruende og kunne knække nårsomhelst.

I så fald ville begge være drevet ud i den dybe rende. Jeg smed, hvad jeg havde i hænderne og roede hen til dem.

Aldrig skal jeg glemme, hvad jeg så, da jeg nåede frem til kæntringsstedet.

Den gamle fisker, som omklamrede rusepælen, havde stukket sit ene ben ind under toften i den kæntrade og vandfyldte jolle og holdt den fast trods faren for eget liv. Derved havde han reddet sin kammerat, som krøb rundt i bunden af den kæntrade båd, fra at drive til søs og drukne. Vi var heldige og kom alle tre lykkelige og frelste i land.

*

Den 83-årige fisker *Hans M. Andersen*, Holbæk, kaldet *Hans Mads*, har fortalt mig, hvorledes fisker *Vilhelm Haagensen*, Holbæk, som druknede 1898, forinden i sin datters poesibog havde skildret den kommende ulykke. En slægtning af Vilhelm Haagensen, har med en opbevaret gravskrift over for mig dokumenteret rigtigheden heraf. Hvad Vilhelm Haagensen, før ulykken indtraf, havde skrevet i datterens poesibog, blev nemlig brugt som hans gravskrift.

Faderen, *Villiam Haagensen*, var en foregangsmand blandt datidens fiskere. Der var noget gammeltestamentligt patriarkalsk over hans fremtræden. Han begyndte således aldrig et fiskeri uden først at have henvendt nogle ord til Vorherre om lykke og velsignelse ved arbejdet.

I de lange vinteraftener samledes slægt og venner i hans hjem. Mændene bandt fiskegarn, og imens gik snakken livligt om mange ting, men mest dog om fiskeri.

Huset ligger der endnu - langt, lavt og velholdt med pynteligt haveanlæg foran som i Villiam Haagensens tid. Kun det gamle havegårde er forsvundet. Men omgivelserne er ændret til ukendelighed. En smal strandsti er blevet til den nu

så stærkt trafikerede Havnevej, og ved opfyldning er fjorden trængt tilbage, da den ny trafikhavn blev anlagt. Hele havnekvarteret nord for Havnevej med pak-huse og kraner er skudt op på den tidligere fjordbund.

Sønnen, Vilhelm, havde stedse været gamle Haagensens stolthed og glæde. Vilhelm fiskede sammen med sin svoger, *Frederik Reichenbach*.

Vilhelm Haagensen og Frederik Reichenbach var sejlet ud på bundgarns-fiskeri i deres 16-fods åbne røgtejolle den 24. marts 1898. Da de var færdige med at røgte, blæste det op til hård storm fra nordøst. De roede langs land til Hørby Færgekro, og da de kom i læ af »Rønnen«, rejste de masten, hejste fokken og et hjørne af stag-storsejlet og satte kursen mod Holbæk. De blev iagttaget fra Hørby Færgekro, men straks efter blev det snetykning, så det var umuligt at øjne det lille fartøj fra land, da det satte udover.

De to fiskere vendte ikke hjem. Dagen efter fandt færgekarlen fra Hørby den savnede fiskerbåd. Den var forlist et sted på færgeruten Hørby–Holbæk. Dens mast var væltet. Man kunne se, at en af fiskerne havde forsøgt at bringe mast og sejl klar af jollen. Et par stykker reb var skåret over med kniv, men værket var ikke blevet fuldført. Med mast og sejl tyngende i den oprørte sø, er jollen hurtigt blevet fyldt med vand og er sunket.

Sådan må det være gået til. Både Vilh. Haagensen og Frederik Reichenbach var erfarne sejlere, men den væltede mast har gjort det umuligt for dem at manøvrere røgtejollen.

De blev begge fundet druknede tæt ved ulykkesstedet. Gamle Haagensen sad og bandt fiskegarn, da han fik meddelelse om dobbeltulykken. Han rejste sig tungt, lagde nål og garn fra sig og sagde stille: »Så er det slut – nu aldrig en mask mere«.

Fra den dag rørte han aldrig ved et fiskeredskab.

Vilhelm Haagensen havde, kort tid før han druknede, digtet følgende vers og nedskrevet det i sin datters posesibog:

Før os frem med sikre fjed
over havets vove.
Når vi hviler giv os fred
at vi trygt kan sove.
Alle kære i vort hjem
nådigt du bevare.
Lad din engel vogte dem,
som på bølgen fare.
Hvorfor flyder vemodstårer
i hver afskedsstund,
som om brat svandt vintervåren
bort fra livets blund.
Hvorfor tykkes korte rejse,
da så svarlig lang,
som om glædens sejl vi hejse
til vor undergang.

Ruser repareres ved Holbæk fiskerihavn. I baggrunden skimtes Hørbykysten. På denne korte strækning var det, at Vilh. Haagensen og Frederik Reichenbach forulykkede i »Vintervaaren« 1898.

Den unge raske fisker må have haft en forudelse om, hvad der skulle ske. De verslinier, han formede, skildrer så nøje hans egen død i alle enkeltheder. Ulykken skete jo under en snestorm i det tidligste forår. Udtrykket: Vintervåren, betegner på rammende måde dette forhold. Sejladsen fra Hørby til Holbæk fiskerihavn var kun et kort stræk, og det vil i almindelighed være med glæde, sejlet rejses, når fiskerne efter en hård tørn i snestorm kun har få minutters sejlads til den hjemlige havn.

Hvordan kunne Vilhelm Haagensen da forud for det, som skete, skrive:

Hvorfor tykkes korte rejse
da så svarlig lang,
som om glædens sejl vi hejse
til vor undergang.

Det er et spørgsmål, som altid vil blive stående åbent og ubesvaret.

Gamle Haagensen lod digtet indsætte i en mindeplade, som gravskrift over sønnen og svigersønnen. Et år senere blev han selv båret til graven og stedt til hvile.

I året 1896 blev der i nogle danske fiskerbåde indlagt små dampmaskiner til

at trække snurrevodspillene. Så fulgte de første motorer til spillene, og fisker *Ole Jensen*, kutteren »Wesly« af Bangsbostrand, konstruerede en udriggerskrue, som blev trukket af spillet ved hjælp af en stor cykelkæde.

Ved århundredskiftet byggedes den første kutter med fast skrue, og derefter forsvandt »cykleskruerne« i løbet af få år. Men i 1904 var de dog stadig i brug.

Fiskeskipper *Karl Rasmussen*, Grenå, sejlede dengang med en 18 tons slup-rigget Grenå-kutter. Den havde en 4 hk motor til indhivning af voddet, og desuden »cykelskrue« til fremdrift af fartøjet i stille vejr.

Karl Rasmussen har fortalt mig, at man dog kun sjældent havde glæde af udriggerskruen. Kæden kom tit i uorden når den skulle bruges, og det hele faldt fra hinanden og endte på havets bund.

Her følger nu hans beretning om, hvordan også tørkompasset svigtede på en jule-hjemrejse i 1904:

– Vi var 4 mand ombord. Skipperen *Kristian Kristensen* var fra Hanstholm. Bedstemanden, *Laurits Poulsen*, var en dygtig fisker og dertil havnens stærkeste mand. Tredjemanden hed *Kresten Josefsen* og var fra Limfjordsegnen. Han tog alle situationer med smil og var lige fornøjet i storm som i stille.

Dengang havde vi ikke styrehus men et lille nathus på agterkappen. Det var inddelt i to rum med glasrude imellem. I det ene rum fandtes et tørkompas og i det andet en lille lampe eller et tællelys.

Vi havde fisket ved Anholt og var sejlet til København med fiskene. Da vi havde fået fangsten solgt og skulle sejle igen, var der kun få dage til jul, så vi skulle ikke på fiskeri, men sejle direkte hjem til Grenå.

Det var noget over middag, før vi kom afsted, og dagen var jo kort. Den var så fremskreden, at det hurtigt blev mørkt, og da vi havde spist til aften satte vi vagten.

Skipperen og jeg havde vagt ud ad sundet.

Vinden var sydvest. Der var pæn luft til gaffeltopsejl og store klyver.

Kresten Josefsen var vant til at sejle hårdt med joller på Limfjorden og kunne aldrig få sejl nok på.

Nåh – både Kresten og Laurits var dygtige til at sejle, så skipperen og jeg gik roligt til køjs ved afløsningen og lod dem om resten.

Det varede ikke længe, før der kom kraftigere vind, og Laurits sagde til Kresten, om ikke de skulle fire topsejlet. Men han svarede: »Lad det stå til det falder. Det går jo godt efter hjemmet.«

Laurits, der sad ved roret, sagde lidt senere, at kutteren ikke var til at styre med al den sejlføring, og så blev da topsejlet strøget.

Da der var gået et par timer, kom Kresten ned i lukafet, og skipperen spurgte, hvordan det gik. »Det går godt«, lød svaret. »Nu fører vi de sejl, vi kan bære, og vinden er drejet, så vi har den agterind«. Da det var tiden, vi skulle løse af,

kom Kresten igen ned i lukafet, dennegang for at lave kaffe. Skipperen spurgte, hvordan det nu stod til, og svaret lød: »Vi er snart ved Fornæs«. »Det er umuligt«, erklærede skipperen. »Vi har ikke kunnet løbe fra Sundet til Fornæs på 4 timer.«

Nåh, vi kom jo så op, og efterhånden blev vi alle klar over, at det var Anholt knob, vi så. Det viste sig, at kompasskiven var hoppet af og kommet til at stå på NV.

Derfor var vi kommet ud af kurs. Vi måtte så se at krydse os efter hjemmet. Det var skyet vejr, så der blev lejlighed til rigtig sejlmanøvrering. Engang havde vi rebet storsejlet og stormklyveren. Til sidst førte vi spidstopsejl og mellemklyver. Vi var så heldige, at vinden rummede. Vi kom i havn ud på natten og nåede hjem inden jul.

*

Elektrisk lys var endnu ikke almindeligt, da man en aften hos skræddermester Fritz Villenbald Ree i Holbæk fik en slem forskrækkelse, idet en ny petroleums hængelampe pludselig faldt ned midt i et nytårsselskab, fortalte 83-årige Hans Mads.

Skræddermesteren havde skruet lampekrogen i loftet uden at vide, at den var gået igennem og trængt op i brændselsrummet til fisker Hans Hansens lejlighed ovenpå. Fiskeren anede intet om hængelampen. Han kom til at træde på lampekrogens spids, da han var inde for at hente brændsel, og råbte til sin kone, hvad det var for et spiger, der stak op. Konen vidste det ikke.

Så greb Hans Hansen en økse og gav med øsehovedet det formentlige spiger et så kraftigt slag, at lampen faldt ned i skræddermesterens stadsstue.

Skræddermester Fritz Villenbald Ree var bedstefader til den senere fiskeriminister, redaktør Knud Ree, Esbjerg.

*

I Løkken på den jyske vestkyst har jeg besøgt den 85-årige fiskeskipper *Niels Jensen*, der da stadig var aktiv erhvervsfisker og så ud som en 60-årig. Han havde været med til at bjærge 107 menneskeliv, deraf de 99 med roredningsbåd og 8 med pramme. Han var med, da roredningsbåden gik ned i 1929 og tre kammerater druknede. To af hans sønner var også ombord. Fader og sønner kom levende i land. Den gamle fisker sagde stilfærdigt, at han og hans drenge havde meget at takke for. At mere end 100 mennesker skylder ham livet, tænkte han ikke på og ville ikke høre tale om. I stedet berettede han følgende om fiskeriet fra Løkkens åbne kyst i ældre tider:

– Først troede folk, at der kun var hummer lige uden for kysten. Så prøvede man at sætte tejner på en stengrund 4 sømil ude og fik god fangst. Derefter begyndte de at tale om, at det måske ikke var helt umuligt, at der kunne være hummer helt ude. De første år, vi fiskede på Storegrund, kunne vi have en hum-

mer pr. tejne, og hvis redskaberne havde stået i flere dage to hummer pr. tejne. Men alt var billigt dengang. Jeg har været med til at sælge hummer af 1. sortering for 35 øre pundet og af 2. sortering for 25 øre pundet.

*

Lønstrup nord for Løkken er en smuk by med frodiggrøn plantage og med idyl ved sommertid, når feriegæsterne rykker ind. En bæk skærer sig dybt ned, og en sti følger den sagte rindende strøm til havet. Men engang har det lille vandløb svulmet i voldsom vælde, så det fik en naturkatastrofe til følge. En sten er rejst til minde.

Niels Vrensted, som selv oplevede katastrofen, fortalte mig herom:

– Den 11. august i året 1877 oprandt med fint og stille vejr. Havet lå blankt som et spejl. Det tegnede til at blive en god dag, og alle fiskerne var på havet. Hen ad formiddagen begyndte byger at trække op over Lønstrupengen, og ved ti-tiden kom regnen.

Det var, som om himlen havde åbnet sine sluser, og dette varede ved i to timer. Da Lønstrup jo ligger i en dal, skulle alt vandet fra omegnen ned gennem byen, og som følge deraf blev skrænterne på begge sider af bækken undergravet, og husene væltede ned i den gabende slugt, som var blevet dannet af de uhyre vandmasser, der vedblev at skylle gennem dalen nogen tid efter regnens ophør. En halv snes huse skylledes i bækken, som var blevet forvandlet til en skummende flod. Bygningerne førtes af strømmen ud i havet, deriblandt en stor lade med 60 læs hø. Alt forsvandt, og samme skæbne fik nogle gamle haver med masser af frugttræer.

Fiskerne på havet havde godt nok lagt mærke til den sorte sky over byen, men de troede ikke, der var sket noget særligt, før de på havet mødte forskelligt inventar. En kunne kende sine døre, en anden sit hustag og så fremdeles. Efter hjemkomsten måtte mændene gå en stor omvej for at komme forbi den dybe slugt, som den rivende vandstrøm havde frembragt.

Det var slemt for de folk, der havde mistet deres huse. Der var jo på den tid ingen forsikring mod vandskade, og derfor blev der sat en hjælpeindsamling i gang. Heldigvis var intet menneskeliv gået tabt. Den store naturkatastrofe gav iøvrigt anledning til, at fremmede strømmede til i tusindvis for at se, hvad der var sket, og dette bevirkede igen, at Lønstrup efterhånden blev et meget søgt badested.

Selv om vandfloden i 1877 forårsagede stor materiel skade, er det Vesterhavet, som har krævet de tungeste ofre, når sommeridyllen afløstes af pibende pålandstorme ved efterårs- og vintertid, men mange menneskeliv har dog fiskerne ved Lønstrup redningsstation til nu fravristet havet, når skibe strandede og døden gjorde klar til høst i brændingslarmen.

*

Dagevis har jeg vandret ad gamle redningsveje gennem marehalm og lyng langs den jyske vestkysts stormpiskede, sandføgne klitstrand og videre frem ad smalle sogneveje på grænsen mellem klitegn og dyrket jord.

Det er hårdføre og nøjsomme folk, som bor langs denne kyst, både hedeboerne, der med flid dyrker en karrig jord, og fiskernes olietøjsklædte skare, som uden frygt for dybets fare drager frem til dyst. Deres liv er kamp – en uafslædig sejr og ufortrøden kamp for det daglige brød.

En af dem er den 85-årige forhenværende redningsmand og strandfoged *Chr. Larsen*, Bovbjerg. Han har, berettede *A. Nielsen*, Strande, haft en sælsom skæbne, da begge hans barndomshjem blev taget af havet.

Den første redningsstation *Chr. Larsen* blev opsynsmand over, er også sunket i havet og en ny bygget.

Efter sin fader blev han ansat som redningsmand og strandfoged og varetog på udmærket måde disse opgaver gennem 40 år. Da han tog sin afsked på grund af alder, var der mange søfolk og fiskere, som i stilhed takkede ham for redning fra druknedøden.

I Skagen fortalte man mig, at maleren, *Michael Ancher* havde været medlem af Skagen Fiskeriforenings bestyrelse. Jeg bladede i den gamle forhandlingsprotokol. Jo, det var rigtigt nok. Kunstnerens egenhændige underskrift bekræftede det.

Michael Ancher indvalgte i bestyrelsen den 5. april 1885 ved et medlemsmøde på *Pedersens Hotel*. De øvrige valgte fik ved den lejlighed fra 7 til 10 stemmer. *Ancher* opnåede 9 stemmer og har altså været vellidt af fiskerne. I mødet deltog ca. 40 medlemmer. Skagen Fiskeriforening har nu over 900 medlemmer.

Ved et bestyrelsesmøde 1850 forelå der, efter hvad den gamle protokol oplyser, skrivelse om, at en fisker kunne få gratis rejse med en dansk kanonbåd til en fiskeriudstilling i Tyskland. Det vedtoges at indkalde en ekstraordinær generalforsamling for at vælge den rette mand til rejsen.

På generalforsamlingen stillede bestyrelsen forslag om, at foreningen bevilgede 20 kr. til indkøb af »genstande«, som kunne være til nytte for Skagens fiskerne. Der blev stillet ændringsforslag, og det vedtoges at bevilge indtil 50 kr. til formålet.

Fisker og forbjerg, *Niels Bagh*, blev valgt til rejsen. I et nyt møde den 16. maj 1850 gav *Bagh* efter hjemkomsten meddelelse om resultatet af sin rejse. Han beklagede, at tiden til besøget på udstillingen havde været meget kort, men mente dog at have set nok til at kunne forsikre forsamlingen om, at der ikke på fiskeriudstillingen i Tyskland fandtes »fiskerigenstande« som var bedre end dem, man havde i Skagen.

*

Dørgekongen fra Løkken, *Valdemar Jensen*, lærte jeg at kende ved et besøg ombord i hans kutter i Skagen havn. Livligt gestikulerende berettede han følgende om, hvordan det var gået til, at han havde fået tilnavnet Dørgekongen:

– I den første tid, efter at jeg var begyndt at fiske med dørg, gik det ikke så godt. En gammel svensker kunne tage fra 20–60 snese makrel, når jeg måtte nøjes med 2–3 snese. Han gav ingen forklaring, men sagde blot, når han blev spurgt til råds: »Danskerne kan ikke døрге«. Det ærgrede mig, og en dag inviterede jeg ham på rompunch. Jeg tænkte, rommen kunne gøre sin virkning og få ham til at rykke ud med hemmeligheden om den rette fangstmåde, men han gentog blot, da han havde drukket, hvad jeg bød ham: »Danskerne kan ikke døрге«.

Så forsøgte jeg romkuren på en ung svensk fisker af hans mandskab, og der var jeg mere heldig. Han betroede mig, at krogeagnen skulle tages nede ved halen af fisken, og at der skulle være blod på agnen, for ellers ville makrellerne derude i havet ikke nappe.

Indtil da havde jeg ladet agnen sidde på krogen, så længe agnskindet blot lyste blankt. Nu blev jeg klar over, at udvandet agn ikke duede. Jeg skiftede derefter hyppigt med frisk agn, og makrellerne bed, så det var en fryd. Den følgende uge havde jeg den bedste fangst af alle, og det endda skønt jeg var ene mand om bord, mens den gamle svensker havde flere mand til hjælp. Vi var begge sejlet til Frederikshavn. Her kom han hen til mig og spurgte, om jeg ville vise hænderne frem. Ja, dem måtte han gerne se: »Jeg forstår ikke, udbrød han, hvordan de næver kan holde til alt det, du byder dem«.

Frederikshavnske fiskere, der har gravet sandorm til krogeagn. Billedet er fra året 1881.

... Forklaringen var jo nok blot den, at Dørgekongens næver sad ekstra godt på »skafterne«.

*

I Strandby ikke langt fra Frederikshavn besøgte jeg den 90-årige *Kresten Axelsen* kaldet *Gamle Fa'er*. Han begyndte, fortalte han, at fiske i 1884 efter at have faret til søs i nogle år. Dengang havde man heller ikke her på Jyllands østkyst nogen havn, men måtte lande mellem stensætninger, som kaldtes kåse. Hovederhvervet var i Axelsens drengear og tidligste ungdom østersfangst på strækningen fra Hirtsholmene og op efter Skagen. Man tog skaldyrene med skrabere og fik 6 kroner for 100 stk. i 8 måneder af året og 7 kroner for 100 stk. de øvrige 4 måneder. Men det var store hundreder, forsikrede »Gamle Fa'er«. Hundrede var, når der blev solgt østers til opkøberne, i virkeligheden seks snese.

*

På Frederikshavn fiskeauktion mødte jeg 86-årige *Jacob Kjeld*. Han var næsten blind, men færdedes alligevel daglig ved havnen. Han fiskede i de unge år fra åben jolle sammen med sin far i farvandet omkring Skagen fyrskib og ved Læsø:

– Vi havde, berettede han, landingskåse ved Strandby, hvor jeg da var hjemhørende, men det skete flere gange under hårdt vejr at vi ikke kunne krydse hjem. Så måtte vi trække fartøjet i land andet steds, f. eks. på Skagen, hvor de stedlige fiskere altid var vældig flinke til at hjælpe os.

Om vinteren, når der ikke kunne graves sandorm til kroeagn, brugte vi sild eller lever, helst kalvelever. Havde det været nu, var det blevet dyr agn, men dengang kostede en hel kalvelever kun 35 øre.

Sommeren igennem fiskede vi med rødspættegarn. Den moderne fisker, der i dag går ind i sit styrehus og starter motoren og har alle nutidens øvrige hjælpemidler til rådighed, aner ikke, hvor hårdt det dengang var at være fisker. Vi havde kun sejl og årer. Jeg har mange gange været med til at ro til Læsø og hjem igen.

Om efteråret skulle garnene ved Læsø stå en nat over. Vi kunne flyde ind her i en lille naturhavn, som kaldes »Dammen«. Her sov vi i jollerne, med et sejl over os. Vi havde ikke engang lukaf. Engang traf det ind med storm og regn en hel uge. Det var koldt under sejlet så mange nætter i træk ved efterårstid, men vi kunne ikke sejle hjem, så der var intet andet at gøre end blive i »Dammen«.

... Inden afskeden med Frederikshavn talte jeg endvidere med 70-årige *Helfred Nielsen*, der, da han var dreng, havde været med til at bringe tiende til præst og degn i form af tørre jyder (d. v. s. tørrede rødspætter). Der tilkom årlig præsten 4 snese og degnen 2 snese fra hver fisker i sognet.

De tolv stiftere af Fiskekompagniet Humlum.

Som dreng fik Helfred Nielsen kun fiskespise. Fiskerne var fattige folk. En årsfortjeneste på 300–400 kroner var et fint resultat. En fiskerkone havde engang til julen fået råd til at købe en appelsin. Der var 7 om at dele den, men den appelsin blev alligevel af mange regnet for ufattelig luksus.

*

Ved ankomsten til Struer så jeg den 81-årige *N. C. Christensen* stå ved havnen og klare nedgarn: »Man må jo hjælpe lidt til, så længe man kan«, sagde den kvikke gamle mand. Hans sind var ungt, og hans fortællerglæde stor, men ikke et øjeblik standsede han arbejdet, mens han fortalte mange oplevelser, bl. a. denne:

– Vi var taget ud med sejlbåd, 4 mand, for at fiske torsk. Vi havde forinden haft en bette glad aften, men sådan egentlig påvirkede var dog ingen af os. Der lå dengang en vældig sten på Sallinggrund. Vi kom strygende om natten i tæt tåge, da vi ramte denne her sten og blev hængende på den med forenden. Jeg sprang op på stenen og stødte fra, og i et nu var fartøjet forsvundet i den tågede nat.

Så stod jeg da der alene på stenen i tågen og råbte så højt jeg kunne, for at makkerne skulle finde mig, og det gjorde de da også godt nok.

*

Skumringen sænkede sig over Humlum ved Limfjorden. Jeg kom fra Humlum havn, vel nok den ejendommeligste fiskerihavn i Danmark. Den er gravet et stykke inde i landet – ligner et stort kær, men har vanddybde nok til kuttere af betydelig størrelse. Fra denne »indlandshavn« fører en opgravet rende ud til fjorden. Yderst ude hæver sig et lille bjerg, som består af opgravet fyld fra havn og rende.

Oppe i Humlum by i et smukt og velholdt hus traf jeg 70-årige *Erik Jensen*, som var med til i 1915 at oprette Fiskekompagniet Humlum. Herom fortalte han følgende:

– Vi var 12 Humlumfiskere, som syntes, at vi fik for lidt for vore fisk. Så sluttede vi os sammen, fiskede i fællesskab og eksporterede selv vore fangster. Det var altså et andelsforetagende, som omfattede både fiskeri og eksport. Vi fortsatte med at fiske og eksportere i fællesskab til 1940. Imidlertid var flere af de fiskere, som havde været med fra starten, døde, og da visse eksportrestriktioner desuden satte ind, blev Fiskekompagniet ophævet, men alle Humlumfiskerne besluttede kort efter at træde ind i andelssalgforeningen i Struer. Fiskekompagniet Humlum havde stået i samvirkets tegn, det samvirke som nu i en noget ændret form præger de danske fiskeres andelsbevægelse.

*

En let vestlig brise kom strygende over Sallingsund mod Glyngøre. Det var en søndag aften i juli. Højris skov ovre på Mors mørkede silhuetagtigt i den begyndende sommernat, og skygger tættede sig mellem rækken af fiskerfartøjer langs Glyngøre trafik- og fiskerihavns indermole.

Jeg spurgte 84-årige *Søren Mikkelsen*, Glyngøre, hvordan han havde båret sig ad med at bevare rank rejsning og ungdommeligt sind i så høj en alder. Svaret var dette:

– Fattigdom i fiskerhjemmene i mine drengeår er årsagen. Dengang fik vi for rødspætter kun halvanden øre pr. stk. I de tider blev der kun råd til tørt brød med ost og kogt fisk med kartofler uden sovs eller fedtstof af nogen art. Den kost var enkel, men sund. Den blev min vane, og så længe jeg kan huske tilbage fra min tidligste barndom til i dag, har min kost stedse bestået af tørt brød med ost og kogt fisk med tørre kartofler. Derfor er det utvivlsomt, at jeg så godt som aldrig har været syg, erklærede frejdigt den brave gamle fisker.

*

Det var 77-årige *Niels Peter Kragh*, Virksund, som kunne fortælle mig om minder fra den tid, da fjorden syd for linien Virksund–Sundstrup var »låset« farvand, hvilket vil sige, at der ikke måtte bruges ålevod. Forbudet blev ofte overtrådt:

– Vi posterede, berettede Krag, en mand på et bestemt sted ude ved bred-

ningen, og når fiskerikontrollen nærmede sig i båd, affyrede vor vagtmand varselsskud med løst krudt. På Nordodden ved indsejlingen til Virksund havde vi en anden vagtpost, der gentog varslingen med et nyt geværskud, som kunne høres i det »låsede« farvand, hvor vi fiskede med ålevod. I almindelighed slap vi derved bort i tide, men en nat tog kontrollen dog seks både på stribe. Sagen kunne da klares med bøder. Det var langt værre tidligere, da landpolitibetjente og gendарmer optrådte som fiskerikontrol.

Værst gik det udover fiskerne *Poul Jensen*, *Smidstrup* og *Niels Petersen Skov*, Virksund. De blev taget en nat på fjorden af gendарmerne. I det samme nærmede sig en anden båd, som havde trodset forbudet mod vodfiskeri. De to fiskere, der var ombord, opdagede i sidste øjeblik faren, fik vendt om i en hast og undslap. Hverken Poul Jensen eller Niels Petersen Skov ville røbe de to kammerater, som var undsluppet. Så blev de arresteret og sat bag tremmerne. Den ene i Hobro, den anden i Viborg.

De nægtede fremdeles at give oplysninger, men man beholdt dem indespærret så længe, at først Poul og derefter Niels måtte give sig. De idømtes henholdsvis 5 og 10 dages fængsel på vand og brød. Så dyrt var det dengang at byde myndighederne trods.

*

Laust Trillinggård, Jegindø, født og vokset op i Harbøre, var 81 år, da jeg besøgte ham på Limfjordsøen. Han var med ved den store Harbøreulykke i 1893, hvor 25 fiskere omkom. Han vil dog nødig mindes sorgens mørke tid, men så meget som dette fik jeg ham dog til at berette:

Limfjordsfiskere fra tiden før fiskeriet blev mekaniseret.

– Vi var seks mand i en 4-ton åben båd, da uvejret brød løs. Vi prøvede at nå land ved »Knoppen« mellem Thyborøn og Harboøre, men havet brød hårdt på, og båden kæntrede, hvorved fire af mine kammerater druknede. Selv klamrede jeg mig til den kæntrede men ikke sunkne båd og holdt fast. Det samme gjorde *Kræn Pakhus*. På den måde kom vi ind mod land, hvor redningsmænd var vadet ud og stod parat til at gribe os. Jeg blev reddet af *Jacob Knob*. Jeg husker, at Jacobs far ville have, at sønnen skulle gå hjem. Han var nok bange for at »drengen« skulle segne af udmattelse ude i brændingen, men Jacob Knob råbte stærkt og dog venligt gennem orkanen: »Nej, far, min plads er her, for her skal bjerges folk!«

*

På Venø – nabø til Jegindø – fortalte *Andreas Borgbjerggaard* mig om en usædvanlig fiskefangst:

Sammen med broderen Christian og dennes mandskab var han taget ud for at røgte et bundgarn ved Lyngs i Nissum Bredning. Der var en vældig fisk i garnet. Man troede, det var en nærmest værdiløs haj, men ville gerne vise den frem, når man kom i land, og fik med stort besvær »havuhyret« lempet ombord.

På hjemturen lå den store fisk ganske stille. Man ville gerne holde liv i den, så den kunne sprælle under fremvisningen ved hjemkomsten, og gav den derfor en pøs fjordvand. Den sprællede da straks så voldsomt, at den sønderlog fiskekutterens maskinruf, men der blev udmærket råd til at få ruffet repareret. Det viste sig at havuhyret var en stør, som blev betalt med 1457 kroner.

... Yndefulde Venø – altid vil jeg bevare mindet om din egenartede naturskønhed og huske lærerinde *Emma Jacobsen*, som druknede i juli 1933 under forsøg på at redde to skolebørn, der havde vovet sig for langt ud under badning. Børnene blev reddet af fiskere fra havnen.

På »Trekanten« ved skolen har Venøboerne rejst en mindesten for lærerinden, der ofrede sit liv for at følge næstekærlighedens bud.

*

En solskinsdag sidst i høstens tid drog jeg Århusbugten rundt og mødte bl. a. tre gamle fiskere, som var vidt forskellige i deres hele væremåde.

Først talte jeg med 76-årige *Anton Meyer Petersen*, Åstrup Strand på skellet til Skæring Strand. Han var i begyndelsen tilbageholdende og blev ikke meddelssom, før det klaredes for ham, at jeg selv tidligere havde været erhvervsfisker og godt nok havde noget kendskab til fiskepladser, fangst og grejer.

Slank og vital trods de 76 år talte Anton Meyer Petersen da livligt med hyppige understregninger i stemmeføringen og polisk blink i øjnene – ofte tillige

med fremstrakt pegefinger. Han påstod, at sælhunde aldrig rører et torskehoved af frygt for, at torsken kan være bidt på en krog og have krogen skjult i gabet. Han lod mig fundere lidt over denne påstand og spurgte så: »Vil du høre lidt om fiskehandelen her på pladsen i ældre tider?« Det ville jeg gerne, og Meyer berettede:

– Dengang måtte vi altså selv sælge fangsterne, fatter og jeg. Jeg er flere gange i de unge år trillet til Århus med sild. Min fatter var udlært karetmager. Det hændte, vi sejlede med en bådfuld fisk til Århus, hvor der dengang kun var få fiskere. Når vi så lagde til kaj, sagde de: »Der kommer den karetmager med en hel karetfuld fisk. Så er priserne og det hele ødelagt«. Det var i de dage. Der er dog sket fremskridt.

... Ved den inderste krog af Kalø Vig, Nappedam, mødte jeg 82-årige *Martin Sandberg*. Udsigten fra hans velholdte villa var såre skøn. Over »Nappedam« i nordvest hævdede sig Kalø slotsruin, mod nord strakte sig Kalø skov, og i sydvest skimtedes over blinkende bølger Århus by.

Martin Sandberg virkede rolig og afklaret. Han huskede årene som svandt, og forstod tillige den ny tid. Han begyndte som selvstændig fisker, da han var 15 år – ene mand med drivkvase. Da han holdt op med fiskeriet som 75-årig, havde han tjent gode penge og ejede 6 store silde- og makrelbundgarn samt en snes ålebundgarn. I de unge år var der trange tider for fiskerne. Sandberg var dengang ved flere lejligheder sejlet til Århus med store sildefangster uden at kunne sælge mere end et par kasser sild af mængden. Resten måtte han kaste overbord uden for Århus havn. Så ringe var afsætningsforholdene for fisk i de dage, men man klarede sig endda.

... Den tredie gamle fisker, jeg mødte ved Århusbugten, var 92-årige *Peter Johansen*, Knebel, som netop var vendt hjem fra et besøg i sin barndoms og ungdoms hjemby, Fåborg. Han fortalte mig, hvordan han og hans bror Christian i 1890 var sejlet til Horsens fjord for at fange torsk. Det fortsatte de med i tre år. Så forsøgte de i Århusbugten, men måtte give op, fordi store mængder sælhunde ødelagde deres torskeruser. I fire år tog de dernæst store torskefangster ved Virksund i Limfjorden og havde bl. a. dér engang i et enkelt røgt 10.000 pund torsk. Men medgang og modgang skifter. Torsken forsvandt fra Limfjorden, og brødrene ville sejle hjem til Fåborg. Rent tilfældigt lagde de ind i Århusbugten og satte nogle ruser i Kalø Vig. Sælerne var da ikke så slemme, og der blev så gode torskefangster, at Peter Johansen efter 12 dages fiskeri kunne sejle til Oslo (Kristjania, som byen dengang kaldtes) med fuld last, mens broderen fiskede videre og fangede en ny kvaselast torsk af fin kvalitet:

– Så besluttede, sagde Peter Johansen, min bror Christian og jeg at bosætte os ved Knebel Vig. Vi var begge blevet gifte og ville høre op med at flakke om på fiskeri fjernt fra vore hjem. Vi lod bygge huset her med to lejligheder, en til hver familie. Det skete i 1898, og vi fiskede sammen i 45 år, min nu afdøde gode bror og jeg. Glæder og sorger har vekslet, men jeg har meget at sige Vorherre tak for.

Den 12. januar 1899 stod min bror Christian og jeg her ved vigen og så på et sildevod, vi i de unge år havde brugt i farvandet ved Fåborg. Vi tog ud for at prøve voddet og fik det så fuldt af sild, at vi lastede vore røgtejoller flere gange. Vi telefonerede til vor far i Fåborg, som sendte os en jernbanevognfuld sildekasser. Vi fik sildene pakket i kasser og sendte dem til Eckernförde. Det undrede de daværende Århusfiskere, som aldrig havde eksporteret. Vi fik gode penge hjem for sildene, og i løbet af 14 dage var derefter Knebel Vig og Begtrup Vig fulde af sildebåde fra andre pladser, især fra Limfjorden. Vi havde, min bror og jeg, et enkelt røgt som gav tre jernbanevognlaster makrel og sild. Nu er min tid forbi som fisker, men ikke som menneske, og jeg har overmåde meget at sige livets store Mester tak for.

... Sådan talte den 92-årige tidligere sydfynske fisker Peter Johansen, Knebel ved Århusbugten. Der var sollys over hans hjem og fred i hans sind.

*

Samsø. – Efterårspræget. – Sommergæsterne draget bort. – Ferietiden forbi. – Endnu lun luft, men øen klædt i efterårsdragt fra Ljushage til Issehoved.

Sådan modtog Samsø mig, da jeg gik i land for at tale med fiskerne. En flok af dem fulgte mig til landtangen, hvor en kanal engang skal have skilt øen i to dele. Nationalmuseet havde udgravninger i gang for at søge sagen opklaret.

Fisker *Chr. Meyer*, Koldby Kaas, 75 år, mindedes en nat i januar 1917, da han fiskede med torskevod ved Hou. Hans medhjælper skulle bjerge klyveren. Der lød et plask, og medhjælperen var væk – ramt af klyven, slået overbord og druknet. Han blev ikke fundet før om foråret.

Den 73-årige *Sigfred Petersen* fra Ballen berettede, at der tidligere havde været stort bundgarnsfiskeri ved Samsø – så stort at en enkelt Samsøfisker i 1916 fangede bundgarnssild for 100.000 kr., og det var svært mange penge i de tider. Senere fulgte snurrevodsperioden, som ebbede ud i midten af 30-erne. Siden da har Samsøfiskerne fortrinsvis fisket med trawl.

En halv milsvej fra Onsbjerg standsede vi ved Sørenden, og Sigfred Petersen mindedes, hvorledes øens fiskere tidligere, da der hverken fandtes motorkøretøjer eller cykler, var standset samme sted, når de til fods var på vej hjem fra gildeslag i Onsbjerg kro. Fiskerne fra Sønderlandet fulgte da kollegerne fra

Nordlandet til Sørensen, men det hændte, at man her blev enige om at gå tilbage i flok og følge til Onsbjerg og drikke endnu en dram hver til afsked. Nok tjente fiskerne dengang kun lidt, men brændevin var jo næsten gratis. Så drog da hele skaren tilbage og festede videre – ved en enkelt lejlighed endda i et helt døgn.

*

Fra en skyfri himmel lyste solens store projektør, da jeg gik i land i Rønne, ned over Bornholms mangeartede naturskønheder og fik det til at glitre i lette Østersøbølger, som denne dag var så små, at de nærmest synede som krusninger på vandoverfladen.

Ved Rønne fiskerihavn mødte jeg 74-årige æresmedlem af Bornholms og Christiansø's Fiskeriforening, *Ludvig Jensen*. Han var nogle år tidligere hørt op med fiskeriet, men fortalte mig, at han nu igen var begyndt at fiske – for at slippe af med gigten.

I Hasle besøgte jeg næste dag fisker og silderøger *Niels Peter Finne*, som var 86 år. Han havde været med på mange hårde sejlture. En blæsende novemberdag 1899 sejlede han ud med torebede sejl for at underhale og agne laksekroge. En anden båd tilhørende *Anders* og *Niels Hansen* sejlede ud samtidig. Begge fartøjer nåede frem til krogelinerne. Så længe strømmen gik i retning med søerne, klarede man sig, men da strømmen drejede mod søgangen, stod havet i bråd. Finne lod da krogelinen gå, og nåede i havn. Fra den anden båd fortsatte man med at underhale og agne kroge. Dette fartøj gik ned med *Anders* og *Niels Hansen*. Ingen så dem siden.

I Gudhjem fortalte fisker, maler og hjemstavnskildrer *Hans Peter Haagen-sen* mig, at rationel silderøgning begyndte 50 år tidligere i Gudhjem end andre steder på øen.

Alligevel var Gudhjemfiskerne længe fattige folk, men deres kvinder var altid pynteligt klædt, og det gav anledning til, at der andet steds på øen blev formet følgende satire:

Sild på en pind,
sild på en pind,
sillasød,
fiskasød,
silkekapper,
men intet brød.

Sillasød og fiskasød betyder på bornholmsk – eller betød i hvert fald dengang – henholdsvis sildesuppe og torskesuppe. Meningen med satiren, bag hvilke der jo nok har ligget nogen misundelse, må formentlig have været, at

Hjortø, Drejø sogn. Der ventes på brudepar fra Drejø kirke.

selvom Gudhjemfiskerne røgede masser af sild på pinde, så måtte de nøjes med at spise silde- eller torskesuppe, for at deres kvinder kunne klæde sig i silketøj.

... Det var dengang. I dag taler ingen om hverken fiskasød eller sillasød. Der er absolut heller ingen grund dertil.

Den 84-årige *Kristian Pedersen*, som jeg mødte ved Snogebæk, huskede fra sine drengeår, at syv mænd fra en tysk sildeopkøberbåd druknede ved Dueodde. Deres fartøj kæntrede. De syv mænd klamrede sig til kølen. Kristian Pedersen var dengang 5 år. Han stod på en af Dueoddebakkerne og så mændene derude blive skyllet bort fra kølen en efter en og blive opslugt af havet.

Sidst besøgte jeg på Bornholm Listed, hvor en flok fiskere var samlet i et lille halvmørkt lokale ved havnen. »Huset« var ruffet fra en hollandsk kuf, som i 1852 strandede ud for Listed.

Dette gamle kufruf blev næstsidste station på mine rejseruter langs Danmarks kyster, og her slutter så beretningerne om mine samtaler med de ældre og de ældste af kystens sønner. Vi vender nu tilbage til mit udgangspunkt, Drejø i det sydfynske øhav og min barndoms strand:

Blødt toner minderne i vindens stemme
 på tærskelen til barndomshjemets grund,
 hvor havet møder muldjords grønne bræmme
 og kysser engen med sin våde mund.
 Fjernt gik min vej fra barnets færd i engen
 – nu står jeg her som mand og husker drengen.

I græsset yderst ude jeg mig lægger,
hvor far jeg ofte ventede som dreng.
Gråhvide måger stærke vinger strækker
højt oppe over ruser, garn og eng.
Med skarpe øjne byttets flugt de følger
og henter fangst ved bratte styrt i bølger.

Ind over øen skyggerne sig tætter
og lukker dagens gyldne dør på klem.
I vigen hvide fiskerbåde letter,
mod mørket bidevind de stævner frem.
Mit barndomsriges hilsen de mig bringer,
og natten suser frem på vindens vinger.

Anders Finsing.

KYSTFISKERIET FRA VESTKYSTEN

Vestkystfiskeren styrer mod egne havne, og snart er kystfiskeriet en saga blot.

Af redaktør *Jørgen Pedersen*.

Det er vor store eventyrdigter, der kaldende synger: Skynd dig, kom, om føje år heden som en kornmark står. — Jeg kom til at mindes denne linie, da jeg blev opfordret til at give et rids af vor kære vestkyst fra i går, i dag og i morgen.

Som en anden stor digter siger det: Vor egen dag er kort, men slægtens lang; der går en årtusindgammel linie fra vor tid tilbage med generationer, der har levet og stridt på den barske, stormomsuste vestkyst, fra dem har vi rod, fra dem går vor verden, og kunne jeg blot med disse korte linier kaste lidt glans over deres minde, så var min hensigt med det skrevne nået.

Her hentede de føden hjem fra en uvorn nabo — der kunne smile og rase i samme åndedrag — til de ventende hustruer og børn i de fattige rønner bag klitten. Vi vil ikke glemme dem i en artikel som denne, selv om det vel mere er vor egen tid, der skal strejfses. Vi vil ære slægters minde, fordi den er det værd, bag vadmelsfrakken bankede der oftest varme hjerter, og mandsmod blev der aldrig ledt forgæves efter, når liv af frænde eller fremmed råbte om hjælp fra de tre revlers sydende kog. For blot et sekel siden fandtes ikke een havn på den lange farlige vestkyst — ikke et eneste smuthul, som de små skrøbelige fiskerbåde kunne søge læ i. Der var kun en udvej for datidens fisker, når han overraskedes af vejr og hav under udøvelse af sin dont: lige på og hårdt over de tre revler og ind på den stenede strandbred.

Igennem årene tyndede de store drukneulykker svært ud i fiskernes rækker. Mænd og sønner drog ud fra stranden og blev ofte borte, ulykker og sorg fulgte i fattigdommens kølvand og blev alt for mange hjems ubudne gæst. Men livet skulle jo leves videre, og hvor åren blev sluppet, blev den fattet igen, og i dag har vi stadig langs vor vestvendte kyst små fiskerlejer, hvor erhvervet drives fra den åbne kyst — men skynd dig, kom, om føje år — da tror den, der skriver disse linier, at de også har søgt havn, og en årtusindgammel epoke er dermed til ende. Kystfiskeriet, som det drives på vestkysten i dag, ville sikkert for længst være opgivet, hvis ikke et særlig heldigt indslag var trådt ind i billedet og havde skabt vilkår, hvorunder der kunne leves og virkes — og dette forhold skal der kort gives en redegørelse for her.

Efter at motoren i en lille menneskealder havde leveret fremdriften også af

fiskerbådene på den åbne vestkyst, gik det — således som udviklingen også forekom andre steder — i retning af større og større fartøjer.

Flere forhold har været årsag hertil, bl. a. kan det vel siges, at sikkerheden på havet øges med passende tonnagestørrelse, ligesom det med årene blev nødvendigt, i takt med intensiveringen af fiskeriet, at søge længere til søs for at få et rimeligt fangstudbytte.

Der var dog for bådmateriellets størrelse sat visse grænser, fordi bådene, der landes på åben kyst, ikke kunne være større, end at de med håndspil kunne trækkes — på ruller — op og ned over stranden.

Denne ophaling var et umenneskeligt slid og yderst farligt i alle henseender, fordi selve dette at bakse med de tunge fartøjer oversteg den menneskelige fysik.

Altid måtte der løftes over evne, og ofte væltede bådene over en fisker, når han på den ene side og en kammerat på den anden skulle holde bådens balance på rullen under ophalingen. Det var sjældent i de dage, at der ikke var indlagt en eller flere kystfiskere på amtets sygehuse for alvorlige kvæstelser under et arbejde, som man i højere og højere grad mente helt ugørligt at fortsætte med.

Ind i denne skånselsløse kamp mellem menneske og materiel, hvor kun een udgang var mulig — nemlig kapitulation — rakte daværende formand for Vest-

Klitmøller landingsplads i 1886.

Vorupør fiskekompagnis mænd fotograferet 1890.

jysk fiskeriforening, Claus Sørensen, Esbjerg, hånden frem til hjælp i form af det bekendte og lovpriste mekaniske ophalingsspil, der siden blev installeret ved flere fiskerlejer.

Claus Sørensen, der selv havde set fiskeren i dette håbløse slid, havde syslet længe med tanken om at finde ud af, hvordan man kunne sætte motorkræfterne på menneskets plads i dette billede.

Men det er vel forståeligt, at han mødte skepsis i stedet for tiltro.

Båken ved Stenbjerg

Siden viste han jo i praksis, hvad han havde forsøgt at forklare i ord — og da holdt kystfiskeren ikke hverken begejstring eller takken tilbage, og det skal også stærkt understreges, at Claus Sørensen havde fortjent al den hyldest, han fik, og den store plads, han siden har haft blandt kystens fiskere.

Disse ophalingsspil betød ikke mindre end en revolution i fiskerens tilværelse, den fritog ham for trælleriet, og den åbnede ham muligheden for at fortsætte med erhvervet. Den blev en milepæl i hans lange vandring fremad mod hans håb, mod havnen, som erhvervet skammeligt har været forholdt i 45 år. Men der var langt fra ideen til spillets praktiske færdiggørelse, da mekanismen snurrede, og en 12 tons kystbåd fra Vorupør stød og roligt gled hen over stranden ned mod havstokken og videre ud på havet — uden menneskelig muskelindsats. Den dag — det glemmer vi aldrig — og det gør Claus Sørensen vistnok heller ikke, for når alle hans bjærgningsentrepriser er gået efter i hans erindring, så røber han selv over for os, at ophalingsspillene var noget for sig, noget som bragte ham selv varig glæde og tilfredshed i bevidstheden om at have gavnet og hjulpet et udsnit af fiskere, der trængte hårdst.

Der er nu spilanlæg i Stenbjerg, Nr. Vorupør, Klitmøller, Lild Strand samt Thorup Strand og Slettestrand.

— — —

Redningsstationen i Stenbjerg. Oprettet 1896.

Redningsbåden ved Stenbjerg.

Det Claus Sørensen'ske ophalingsspil vil altid stå som et smukt minde over en dristig tanke.

Den lange vandring mod lyset.

Trods den redning, denne tekniske hjælp gav fiskeren på den åbne kyst, så måtte han dog kæmpe videre med den modstand som idelige sandaflejringer skabte ved landingspladserne, hvilket alt for ofte afstedkom større slitage og ødelæggelser af spilgrejet, med øgede udgifter for fiskerne, hvis indtjening i forvejen var begrænset, men ophalingsspillet blev redningsplanken under den lange vandring frem mod målet Hanstholm havn, som kystfiskerne med sammenbidt energi har kæmpet for. Dog allerede i slutningen af forrige århundrede havde fremsynte mænd krævet en fiskerihavn på Thykysten.

Men modstanden herimod voksede lige så kraftigt som landsdelens ønsker, og der blev hævdet, at der aldrig kunne bygges en havn på den åbne kyst, og den kunne heller ikke besejles, endvidere ville havnen sande til.

På trods af alle disse forudsigelser blev ikke blot een havn vedtaget bygget, men to, nemlig både Hanstholm og Hirtshals samtidig, og ledelsen blev overdraget den kendte havneingeniør Jørgen Fibiger, der straks efter vedtagelsen i 1917 gik igang med arbejdet, og mens den mindre fiskerihavn ved Hirtshals byggedes

færdig og blev åbnet i 1936, gik det knapt så villigt med Hanstholmhavnen, der nok var vedtaget på papiret, men igennem årtier blev sultet til stagnation på grund af manglende bevillinger og intrigespil fra Vandbygningsvæsenets side, der aldrig kunne glemme, at det ikke blev dette, men en enlig ingeniør udenfor VBV, der fik betroet arbejdet, hertil kom yderligere modstanden fra rivaliserende østjyske havne, der så en farlig konkurrence i en storhavn på Vestkysten.

Endelig pådrog den påbegyndte Hanstholm havn sig det store knæk under tyskernes besættelse af vort land, da befolkningen på Hanstholm evakueredes og havneværkerne henlå til forfald og ødelæggelse, som havet og de ubudne gæster var fælles om. Efter krigens afslutning fortsatte man med at tælle på knapperne, indtil regeringen Kampmann fremsatte lovforslag om havnens færdigbygning i foråret 1960, og dette lovforslag blev vedtaget af et enigt folketing.

Bag denne endelige vedtagelse ligger der en heroisk kamp, der har været ført af enkeltpersoner, et enigt fiskerierhverv, forankret i Hanstholmudvalget af 1946, Vestjysk fiskeriforening og Centralforeningen af fiskeriforeninger i Thisted amt, og uden denne igennem årene aldrig hvilende kamp for denne havn, var der næppe blevet noget ud af sagen.

Med den intensive udvikling af fiskeriet som baggrund, er gode havne en nødvendighed, og det er en stor tilfredshed i dag at kunne sige, at disse nu er sikret fiskeriet på den jyske vestkyst, hvor erhvervet igennem de sidste 20 år har udviklet sig så overvældende, at vist ingen ville have tænkt det muligt for en menne-

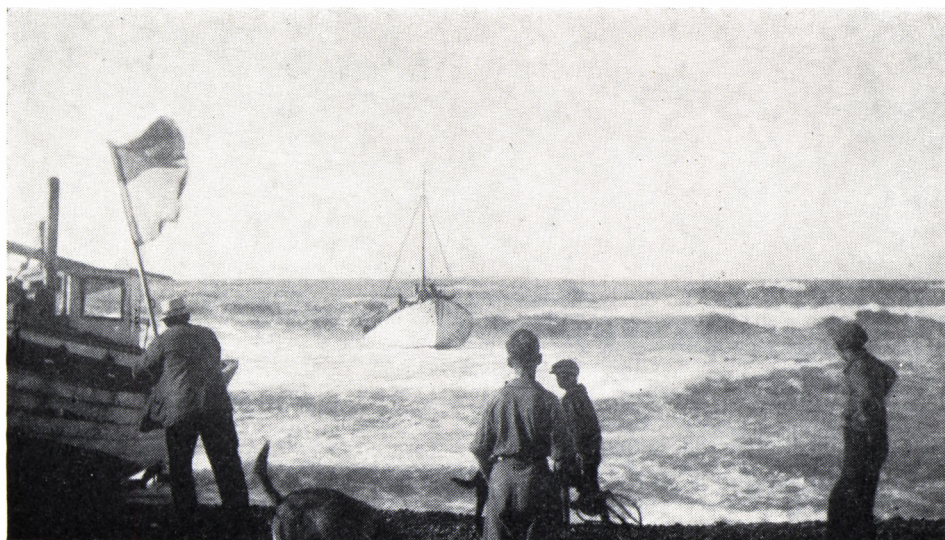

S/S Sprightly af Newcastle. Strandet ved Lyngby 9. juni 1934.

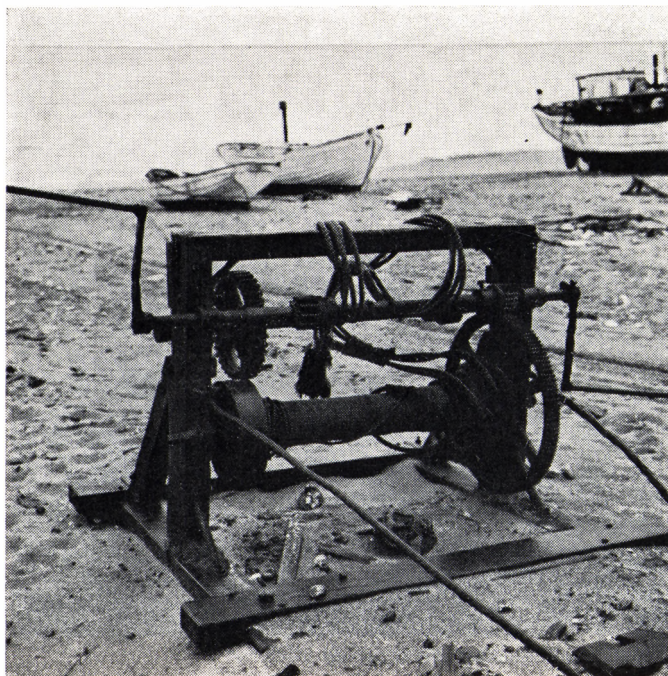
Da fiskeriet ved Hirtshals foregik på en anden måde end nu.

Båd under landing ved Vorupør.

skealder siden. Den under bygning værende Rømøhavn forventes færdigbygget i løbet af ca. et årstid og vil give basis for et fiskeri i farvandene ud for kyststrækningen. Esbjerg fiskerihavn, der rummer vor største nordsøflåde, er under yderligere udvidelse med nye bassiner, der snarest muligt ventes færdiggjort. Hvide Sande havn er igennem årene stadig udbygget, så den fremtræder som en både god og vigtig base, ikke mindst for det årligt tilbagevendende storfiskeri på tunger, og trækker en mængde af indvandshavnenes fiskere til sig i sommermånederne. Hvad angår Thorsminde, da nærer man der et stærkt ønske om en tiltrængt flytning af havnen udefter vest for slusen, hvad der vil lette fiskerne både hvad arbejde og pladsforhold angår. Thyborøn havn har vundet meget ved opførelsen af forhavnen, der har gjort pladsen til en betydelig fiskeribase og nødhavn, der nyder godt af en konstant vanddybde over barren, hvad den længere inde i fjorden beliggende Lemvig havn naturligt også har fordelene af, såvel med hensyn til skibsfarten som det her eksisterende og ligeledes stærkt voksende fiskeri.

Som nævnt vil Hanstholm havn stå færdig i 1966 — og dens bror, hvis vi må anvende dette udtryk om Hirtshals havn, der blev taget i brug i 1936, da har denne havn på den udsatte vestkyst indfriet alle løfter og år efter år slået sin egen rekord med hensyn til landingen af fisk, således som tilfældet også er det med de andre vestkysthavne.

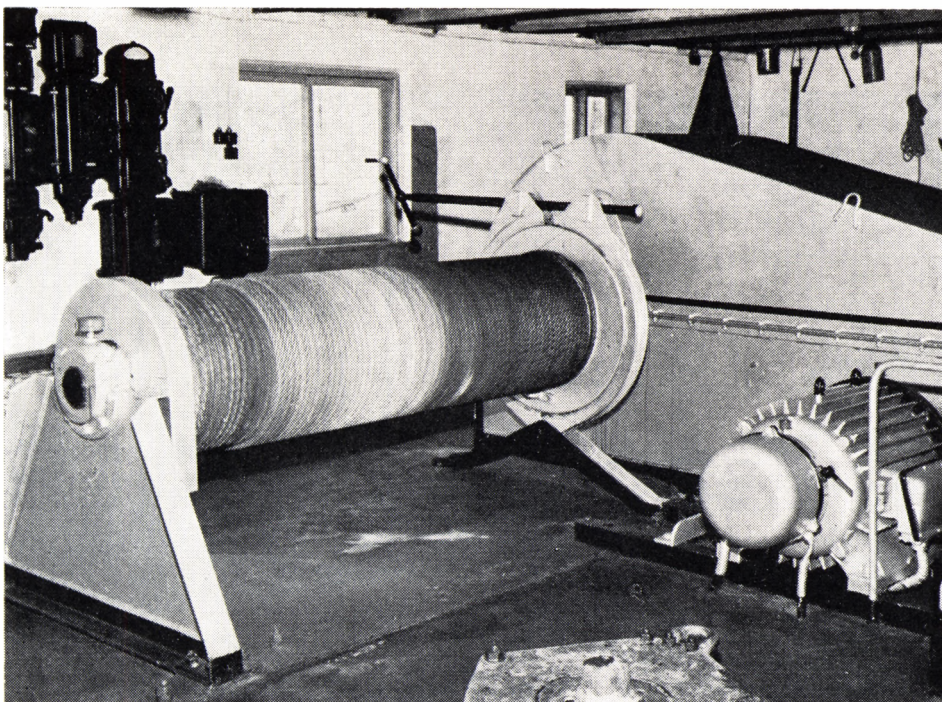

Gammelt spil på Klitmøller landingsplads.

Bådene trukket op på Klitmøller landingsplads.

Det nye el-spil på Klitmøller landingsplads.

Havnen, der stadig er for lille.

For få år siden blev Hirtshals havn udvidet med 50 procent vandareal, men man føler stadig den mangel på plads, som den store fremgang i fiskeriet medfører. Fiskefangsterne, der landes her, hidrører ikke blot fra havnens egne fiskere, men i høj grad også fra svenske fiskere, der her har en årelang tradition for silde-landinger. Når det anføres, at der til denne havn, der af år er en grønskolling og vestkystens foreløbig yngste, det første år i 1936 landedes fisk for 600,000 kr. og i 1962 for 70 mill. kr., så ser man dens rivende udvikling, der helt håndgribeligt har gjort de skumlere til skamme, der spåede ved dens start, at den aldrig ville komme til at forrente sig — så grundigt kan man altså komme til at vurdere forkert, og det er vist ganske godt — trods alt — at vi ikke kan se de million-formuer, som samfundet er gået glip af i de mere end 45 år, nedsyltningen af Hanstholm havnesagen har stået på.

Men nu kommer den, og sent er jo bedre end aldrig, og den dag, da portene her lukkes op, da vil den, således som tilfældet har været det med alle de øvrige vestkysthavne, drage kystfiskerne til sig, hvad ingen vil begrænde, da det er udviklingens lov, som alt for længe har været hæmmet, og som ingen kraftigere end netop vore djærve kystfiskere selv har været med til at påpege.

Ser man på den igennem et par menneskealdre afstedkomne udvikling, så vil man finde, at grundstammen i vore vestkysthavnebyers befolkning er fra den

Parti fra Hirtshals havn.

åbne kyst. Til Esbjerg drog de fra Holmslands klitter, og senere tog Thorsminde og navnlig Hvide Sande resten, og Thyborøn erhvervede sin grundstamme fra de store og små fiskerlejer på havnens sydside, Harboøre, Vrist og Langerhuse, ligesom hundreder af fiskere fra Thykysten igennem årene skabte sig fremtid i Thyborøn, men navnlig i Esbjerg.

De drog hjemmefra med tomme lommer, alt hvad de unge ejede lå i køjesækken — men vilien havde de, og modet, og vi har kunnet være stolte af dem, fordi de var blandt de første i erhvervet, og det samme gælder dem, der blev bosat og driver deres erhverv i Hirtshals.

Og hvis man så vil spørge, om der nu også er fiskere nok til starten af den kommende havn ved Hanstholm, må svaret blive ja, fordi erfaringen har lært os, at der, hvor man lægger en fiskerihavn på den jyske vestkyst, der vil der altid stå en dygtig og hårdfør fiskerbefolkning til at tage den i besiddelse.

FISKEREN PÅ DEN DANSKE SKUEPLADS

Af mag. art. *Karen Krogh.*

Havet omkring Danmark er halvparten af vor nationale bevidsthed. H. C. Andersen kalder sit fædreland for en gammel svanerede, der ligger mellem Østersøen og Nordhavet; Helge Rode sammenligner landet med en rejselysten flåde ankret op ved Jyllands bro. Drachmann forløstes som digter af havet, han følte oceanet i sine årer og blev til et med det evigt omskiftelige og grænseløse, som selv ikke døden kunne skille ham fra.

Her jeg jordes vil i Sandet,
Under Havets aabne Red;
Bølgens Brusen vil mig holde
Vaagen i al Evighed.

Gennem Natten vil jeg høre
Dønningtordnen rulle hen.
Det er mine egne Sange;
Havet føder dem igen.

Bølgens melodier vugger i vore hjerter og er blevet en del af sprogets rytme og vil blive det så længe bøgen spejler sig i det sølvblå hav. Det sortladne hav, der stormer vildt og viser tænder — de spejlblanke sunde med hvide sejlere — månelystet over søens glar — den tungthenskriddende å — bækkens puslestrøm, billeder og musik, der har vævet sig ind i vore forestillinger.

Fiskerne i dansk digtning fremtræder som overordentlige mennesker, hvis dimensioner kan måles med det vældige element. Ofte stilles deres mod op overfor landkrabbernes kujoneri og smålighed. »Har jeg min Baad, mit Sejl og mit Net, vil jeg med Jarlen ej bytte«, lader Oehlenschläger fiskeren synge. Aldrig tvivler han på den gerning, han har taget op. Havet er hans verden — hjemmet er ombord. Havet og fiskerne har gennem tiderne været levende inspirationskilder for digtere, koreografer og komponister.

Det 18. årh.'s teaterpublikum elskede at se havet fremstillet på scenen. De rullende bølger blev installeret i scenens baggrund i det dybe perspektiv og var lige velkomne i den store opera seria eller balletten såvel som i de løsslupne harlekinader. Allerede på Holbergs scene, Grønnegadeteatret, viste man i komedien »Toldboden eller Søhavnen«, som kom op i maj 1726, et kært prospekt af Københavns Red. I havnen sås adskillige orlogsskibe, deriblandt »Trekroner«. Små fartøjer og chalupper roede omkring i vandet, og man havde fra teatrets side gjort sig uhyre anstrengelser for at få havnen til at tage sig ud, ganske som den gjorde i virkeligheden.

I balletten foretrak man ofte emner, der knyttede sig til havet. Et skibbrud med et slingrende vrage på bølgernes toppe, havarerede mennesker, som blev skyllet i land på øde strande, var lige så livsnært teater, som West Side Story er det i dag. Intet under at fiskeren tidligt blev en populær figur.

Da vort komediehus på Kongens Nytorv åbnedes i 1748, rådede teatret ikke over noget fast dansepersonale. Et egentligt balletkorps fik teatret i 1755, da italieneren Antonio Como med samt sin temperamentsfulde kone, Anna, blev engageret til teatret. Han skulle både fungere som koreograf og samtidig under-vise figuranterne i den vanskelige kunst. »Enevoldsballetmesteren« var hans lidet smigrende øgenavn; prygl og spark blev de foretrukne midler i ballettræningen. Ellers var han som mange senere balletmestre dyr i drift, for de maskiner, dekorationer og kostumer, han forlangte, kostede teatret anseelige summer. Comos ballettekster hentede ofte deres emner fra antikken, men mange af dem handlede dog om håndværkere, brændehuggere, skomagere, gartnere, vaskekoner, søfolk og fiskere. Como var meget omhyggelig med at skabe et virkelighedstro billede af de personer, som dyrkede håndens gerning. Til »Fiskerballetten« anvendtes der bl. a. en »Machine«, som forestillede et net med en åre og en båds-hage på. Fiskeriet foregik fra både, af hvilke en kunne køres gennem scenens bølger som »en slæde«. Ved hjælp af »12 Angler« blev der draget 12 fisk af pap op af havet, og endvidere hørte der til udstyret en lille sælhund. I kostumelisterne er der opført »en liden Sælhundedragt«, hvilket fortæller os, at en lille dreng er krøbet i hammen. Det var dengang slet ikke ualmindeligt at anvende børn på scenen; de blev for deres ulejlighed honoreret med 1 mark pr. aften. Sælhunden i »Fiskerballetten« var anbragt levende og dekorativt i scenebilledet, for inventarlisterne fortæller, at der også fandtes »en liden Papsten til Sælhunden«.

*

Med det 18. årh.'s forkærlighed for havet på scenen er det intet under, at vor store digter Johannes Ewald med det svage, vaklende helbred valgte at skrive et heroisk stykke om havets helte.

Efter succesen med »Balders Død« var Ewalds autoritet efterhånden blevet så stor, at han fik helt frie hænder med hensyn til det nye værk, som teaterchef Warnstedt havde opfordret ham til at skrive. En eksperimentator på teatret havde Ewald i høj grad været. Hans urolige geni tilegnede sig hastigt den genopstandne Shakespeare, operaen, syngespillet og det splinternye drama i Diderots og Lessings maner. Men det var dog intet mod, hvad han nu vovede at bringe frem på scenen. Med journalistisk dristighed greb han det fængslende stof, som en dramatisk stranding oppe ved Hornbæk bød på. Han skabte sit sceneværk om en virkelig begivenhed fra 1774, hvor en gruppe fiskere havde øvet ædel redningsdåd. Et syngespil om hverdagens helte og om en begivenhed fra i går — fængslende avisstof, som havde sat alle sind i bevægelse.

Dåden er beskrevet i Ove Mallings folkelige lærebog, »Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere«. Et fremmed skib er strandet ved Hornbæk under en voldsom storm. Fiskerne har forsøgt at nå ud til vraget, men er atter og atter blevet slået tilbage; fra stranden må de opleve at se søfolkene forsvinde i havet. Til sidst vover et bådhold det yderste og bjerger skipperen — den sidste på vraget — som naturligvis vil betale for sin frelse, men de fattige redningsmænd afslår. En rig udenlandsdansker belønner imidlertid de tapre med en årlig pengesum.

Mellem marts og august 1778 blev »Fiskerne« til i nøje forståelse med kammerherre Warnstedt og med instruktøren Schwarz, som Ewald nærrede den største beundring for efter hans iscenesættelse af »Balders Død«. Af de bevarede breve og kladder fra udarbejdelsens tid ses det, hvor intimt teatret og digteren arbejdede sammen. I løbet af efteråret og begyndelsen af vinteren prøvedes syngestykket igennem, og ved fødselsdagsfesten 31. jan. 1780 opførtes det for første gang med Joh. Hartmanns prægtige musik.

Skuepladsen forestiller Hornbæks fiskerleje. I første akt rejser stormen sig, vi hører om strandingen; anden akt optages af redningsforsøgene og selve redningen; i tredje akt uddeles belønningen. »Fiskerne« handler dog ikke alene om heldedåden, andre motiver blander sig i det heroiske spil. Fiskeren Anders og hans kone Gunild har to døtre, Lise og Birthe, og omkring dem udfolder sig på lystspilmaner en række scener, der skildrer klammerier med deres kærester, de to unge fiskere Knud og Svend, og det smertelige tab af bundgarnet, den økonomiske betingelse for parrenes fremtidige lykke.

Andenakten med den berømte stranding og redningsaktionen var naturligvis det dramatiske højdepunkt på datidens teater. Ewald valgte sit emne i tryk forvisning om, at den »berømte« maskinmester Christoffer Nielsen nok skulle løse den vanskelige opgave, så publikum følte sig virkelig rystet.

Digteren forlangte i sit oprindelige udkast, at scenen skulle tage sig sådan ud: »Skue-Pladsen er Strand-Bredden — Stormen er i denne Handling saa heftig og

Havet saa Vildt, som det kan være — Ligefer, inderst i Fordybningen af Theatret og saa langt fra Bredden, som Perspectiven kan forestille det, seer man det slingrende Vrag — Ved Masten hænge endnu tre Mennisker; og man hører af og til imellem Stødene af Stormen og Buldret af Havet deres ynkelige, endskjønt ved Distancen kjendelig svækkede Raab — Ved den ene Side af Bredden, ligger en Baad paa Siden, som Bølgerne voldsomt har kastet i Land — I den seer man nogle sønderbrudte Aarer og andet Redskab — Ved samme Side sees Fisker-Hytterne — Ved den anden Side, saameget ved Siden, som mueligt, kun halv synlig paa Skuepladsen, sees en forhøyet Udkant, et lille Forbjerg, hvorpaa der staaer en Mængde af Mennisker, som see ud mod Vraget — For paa Skue-Pladsen sees Lise, som forbinder Svends Haand.«

Man skulle altså kunne se vraget. Længere henne både hører og ser vi, hvordan der efterhånden kun er een tilbage derude, de andre er omkomne. Nu bliver båden stødt ud, bemandet med fem fiskere, som begynder at ro, imens tilskuerne på strandbredden udbryder i et kor, hvori de opmuntrer de tapre. Båden skal efter Ewalds forlangende blive borte i bølgerne, for så atter pludselig at dukke frem igen. Imens hører man de roendes sang — på udvejen længere og længere borte; på hjemvejen nærmere og nærmere. Endelig kommer de tilbage med den frelste, men i brændingen kuldsejler de. Her boltrede Ewald sig i maritime fantasier, for han forlangte, at tilskuerne på stranden skulle springe i vandet — helst til halsen — for at være med til at redde.

Denne scenegang kunne måske lade sig løse, nemlig ved at anbringe et lille modelvrag i bagscenen med papfigurer, der kunne hales ned med snore fra scenekælderens, efterhånden som de skulle forsvinde, og ved at anbringe både i forskellig størrelse i perspektivet, som så skulle ses i bølgerne, snart nærmere, snart fjernere; disse både skulle altså kun være bemandet med kunstige figurer, mens det rigtige bådehold sang ude fra kulissen. Men der er vist ingen tvivl om, at den erfarne maskinmester her har været med til at tøjle digterens løbske fantasier og bringe hans tankebaner mere i overensstemmelse med teatrets tekniske formåen. For i den endelige version så man kun den oprørte sø, mens man hørte havets hvinen, og en kant af vraget, der langsomt kom drivende, indtil det lå midt for skuepladsen. Redningsbåden slog et slag og forsvandt bag et næs — for så på hjemvejen atter at komme til syne. Derved slap man for den megen tumlen omkring i bølgerne.

Ved denne mere praktiske redaktion undgik man også papfigurerne, men beholdt alligevel scenens realistiske spændingsmomenter; tillige forsvandt også Ewalds idé med, at båden skulle kæntre helt inde ved kysten, for at kvinderne også kunne være med i hjælpearbejdet. Maskinmesteren har jo nok gjort opmærksomt på, hvor vanskeligt for ikke at sige uløseligt det var at lade personerne vade rundt i det rullende hav tiere end, når båden skulle ud og ind.

Til at fremstille den »nye brusendis Søs« i »Fiskerne« anvendte man det princip, som havde været gældende på baroktidens teater: vandrette, drejelige bølgeformede, blå og sølvfarvede cylindre. Til forestillingen blev 8 lange valser malet som sø, og det bevægelige bølgende hav blev Christoffer Niensens største scenemestertriumf, en triumf som skaffede ham en hædersgave i form af en guldmedalje. Bølgemaskinen kan forøvrigt den dag i dag betragtes på Drottningholm-teatret udenfor Stockholm, der gemmer så store skatte i form af en intakt dekorationsbestand og et brugeligt maskineri.

At førsteopførelsen af »Fiskerne« hører til stjernestunderne i den danske skueplads' historie, derom vidner en samtidig beskrivelse fra den mindeværdige premiére. Grevinde Schulin, søster til teaterchef Warnstedt, beretter i et brev om den uforglemmelige aften, hvor man oplevede at se de fem tapre hornbækfiskere — dramaets virkeligt agerende — i en af teatrets loger. I deres simple brune dragter, med det kortklippede hår på engelsk manér virkede deres stærke, prægtige fysiognomier forunderligt markante i det udsøgte selskab af pyntede notabiliteter, som var kommet til stede vel først og fremmest for at fejre monarkens fødselsdag. Tilskuerne udgød flere tårer over denne strandingshistorie, end der nogen sinde var blevet grædt over Voltaires mest rørende tragedier. Første og tredie akt virkede lidt lange, mens andenakten gjorde et stærkt realistisk indtryk — næsten for beklemmende, fordi den virkelige tildragelse var så nær og ligesom rykkede endnu nærmere ved fiskernes tilstedeværelse i teatret. Om strandingsakten skrev grevinden således:

»Det er umuligt at skildre, hvilket Liv og Røre der udfoldes i denne skønne Scene, hvor alle løber frem og tilbage, raaber og haster for at redde Skipperen, hvem man alt i et halvt KvarTERS Tid har set omtumlet af Bølgerne, klyngende sig til Masterne af sit kæntrede Skib, nu og da opløftende Armene for at anraabe Matroserne om Hjælp. Ikke mindre gribende var det Øjeblik, da Baaden blev sat i Vandet, hvis Bølger var saa naturligt oprørte og voldsomme, at man næsten følte sig søsyg ved at se paa dem. Efter at Baaden længe havde været kastet frem og tilbage ved Matrosernes ivrige Manøvrer, saa man omsider Baaden lægge til ved Skibet, og den stakkels halvdøde Skipper dukke op, hvem Selvopholdelsens Drift gav Kraft til at springe ned i den frelsende Baad. Men mest rørende var dog det, at Parterret, der idelig gav Skuespillerne sit Bifald til Kende, alle som en rejste sig op og vendte sig mod Fiskerne i Logerne, klappede i Hænderne og raabte »Længe leve Fiskerne«.«

At det slet ikke var helt ufarligt for skuespillerne at medvirke i strandingsakten, derom vidner en lille anmærkning i Det kgl. Teaters ældste regiejournal, hvor der under den 18. september 1787 er anført følgende: »Hr. Schwarz faldt saa uheldig fra Vraget ind i Baaden, at han formedelst et Stød under Brystbenet maatte aarelades og fik Befaling af Doctoren paa nogen kort Tiid at holde sig inde.

Den sædvanlige Dands af Søfolk blev givet i Sammenhæng med Stykket i den Decoration, hvori Stykket endes«. Som man kan forstå, udførte Fr. Schwarz rollen som den skibbrudne Thomas.

»Fiskerne« blev Johannes Ewalds sidste skuespil og tillige hans modneste scenearbejde. Alt er hav i dette drama. Den heroiske stil er søens tale. Mandsviljens kamp mod det vældige element adler dets betvingere, hvor landjorden træl binder. Han skrev det så at sige om kap med sit eget timeglas, der var ved at udrinde. 1781 døde den store digter og blev båret til sin grav på Danmarks skuldre, som Rahbek skrev, men han efterlod også digterkunsten i en anden tilstand, end han havde modtaget den.

I 1830 oplevede københavnernes »Den stumme i Portici«. Aubers og Scribes opera havde netop skabt furore i Paris. Iscenesættelsen her, som satte skel i teaterhistorien, betød et skridt henimod en mere moderne regie. Handlingen udspilles i Neapel, og da tæppet gik op, var det ikke de vante gammeldags kulisser, man så, nej, det virkelige Neapel lå plastisk udbredt for øjnene, så livlignende, at det publikum, som havde besøgt byen, ligefrem sad og ledte efter netop det hus, hvor de havde boet. Det var der altsammen, det brogede folkeliv med gadesælgere, lazaroner og *fiskere* i farvemættede kostumer. Man nynnede med på sangene og frydede sig over dansene og polichinellens lazzi. Til slut blev man vidne til et underfuldt natursceneri: Vesuvs natlige udbrud med røg og damp, torden og ildsøjle, en teknisk kulmination, som man nu var i stand til at skabe, fordi gaskyset havde holdt sit indtog på teatret i Paris. I vor tid — som er så visuelt dækket ind gennem film og TV — er det vanskeligt at sætte sig ind i, hvilken revolution denne billedverden skabte. På vort lille teater blev »Den stumme i Portici« et »kasse- og glandsstykke«, skriver Overskou, mens han dog samtidig måtte indrømme, at vi af tekniske årsager ikke var i stand til at forløse naturkatastrofen scenisk.

Operaens handling er inspireret af en opstand, som fandt sted i Neapel 1647 under anførsel af en vis Tommaso Aniello. Vicekongens søn, Alfonso, skal holde bryllup med Elvira, en spansk prinsesse, men han pines af samvittighedsnag, fordi han har forladt en ung, stum *fiskerpige*, Fenella, som han har forført. Under brylluppet styrter Fenella ind og lader gæsterne med tegn forstå, at hun er blevet holdt indespærret af vicekongen uden selv at kende grunden til sin forseelse. Da Fenella får øje på Alfonso, genkender hun sin forfører og forklarer ved gebærder sagens rette sammenhæng og flygter. Fenellas bror, *fiskeren* Masaniello, er urolig over sin forsvundne søsters skæbne; da han erfarer, hvorledes hun er blevet behandlet, opfordrer han fiskerne til at gøre oprør. I 3. akt bliver Fenella atter på vicekongens bud pågrebet, hvilket bliver signalet til opstand. Masaniellos folk får hurtigt overtaget, men den unge idealistiske fisker bliver

imidlertid hurtigt træt af revolutionen; han ønsker kun at være befrier — ikke morder. Da Alfonso og Elvira beder om husly under flugten, indrømmer Fenella dem det efter en hård kamp med sig selv. Masaniello tilsiger dem også støtte, mens mængden indtager en truende holdning. Neapolitanske udsendinge skænker ham nu kongeværdigheden, men da er hans yndest allerede dalende. Fiskeren Pietro giver Masaniello en langtsomt virkende gift, fordi han har svigtet den fælles sag. Alfonso nærmer sig med friske tropper for at slå oprøret ned; alle bønfalder den vanvittige og dødssyge Masaniello om at lede modstanden. Han afslår det, men da han erfarer, at Alfonso er Fenallas forfører, styrter han sig

J. F. Kirchheiner (1798—1865) som Masaniello i »Den Stumme i Portici«. Han begyndte som løjtnant og debuterede derefter i 1823 på Det kgl. Teater. I ca. 20 år varede hans sangerliv og omfattede partier som Tamino i »Tryllefløjten«, Grev Almaviva i »Barberen i Sevilla«, Ritmester Rose i »Ungdom og Galskab« og hertugen i »Robert af Normandiet«. Mindet om hans smukke kraftige tenor levede længe og blev først fordunklet af J. L. Nyrop. Kostumestik af C. V. Bruun.

dog ud i kampen og falder efter at have reddet Elvira fra den rasende mængde. Alfonso mindes sin ædle modstander, og Fenella, som har ligget besvimet, kommer til sig selv, ser Alfonso og styrter sig nu fra terrassen på vicekongens palads i havet.

I København blev operaen modtaget med stormende begejstring. Bournonville kastede glans over forestillingen med en pas de deux i første akt, men hoved-

Johanne Luise Heiberg (1812–90) som Fenella i »Den Stumme i Portici«. Fru Heiberg var det 19. århundredes største danske skuespillerinde. Ikke mindre end 268 vidt forskellige roller har hun skabt. Digterne bejlede til hendes muse, Heiberg, Oehlenschläger, Hertz skrev skuespil, der passede for hendes mangesidige talent. Ved sit ægteskab med J. L. Heiberg, der senere blev direktør for teatret, kom hun til at indtage en enestående position også i privatlivet som midtpunkt for landets mest fremragende mænd. Gennem sit memoireværk »Et Liv, gjenoplevet i Erindringen« vil hun bevare en stor plads i vor litteratur, et bestandigt vidnesbyrd om en af århundredets bedst begavede kvinder, hvis betydning inden for sit område er uden sidestykke. Kostumestik af C. V. Bruun. (Teatermuseet).

attraktionen i forestillingen var dog teatrets pimadonna, Johanne Luise Heiberg, som den stumme *fiskerpige*, Fenella. Fru Heiberg havde kun haft 14 dage til den vanskelige indstudering og havde håbet — da rollen var udelukkende mimisk — at få hjælp fra balletmester Bournonville, men heri blev hun imidlertid skuffet. Balletmesteren anså det for en fornærmelse mod hans danserinder, at ikke een af dem var anmodet om at udføre dette parti, som altid i udlandet blev givet den første danserinde ved balletten. Fru Heiberg havde da, som så ofte før, kun sig selv at stole på, og hun gøs, da man overrakte hende det store partitur, for at hun kunne lære musikken udenad og indpasse sin mimik dertil. Hverken mad eller drikke og søvn fik hun i denne vanskelige periode, hvor hun skulle skabe den store mimisk-plastiske rolle, men hendes balletopdragelse kom hende gudskelov til gode. Overanstrengt mødte hun op til den første prøve på teatret og gennemspillede den store mimiske scene i første akt med det resultat, at korporenalet og maskinfolkene alle som en brast i tårer, et ubedrageligt tegn på, at fremstillingen var lykkedes. »På Dem beror det, om Operaen skal gøre Lykke,« sagde syngemester Siboni til fru Heiberg, efter at generalprøven var overstået. Med vort kendskab til fru Heibergs geni kan det ikke undre, at hun sejrede eklatant i opgaven. Da forestillingen i den følgende sæson blev genoptaget, sendte kong Frederik VI på fru Heibergs fødselsdag en hædersgave i form af et taffelur, hvorpå der var anbragt to figurer, en *fisker* og en *fiskerpige* i italiensk kostume.

Året efter »Den stumme«s førsteopførelse på Det kgl. Teater sendte direktionen for teatret i Stockholm en danserinde herved med en bøn om, at fru Heiberg ville indstudere Fenella med hende; den største hyldest man vel kunne give hendes dybt personlige præstation. Fru Heiberg afgav Fenellas rolle i 1840; de, som kom efter hende, var ubetydelige kunstnerinder, hvis udførelse af rollen i høj grad fremhævede mindet om den store forgængerske, hvad hun da heller ikke undlader at gøre opmærksom på i sin erindringsbog. Først med danserinderne Caroline Kellermann, f. Fjeldsted, og navnlig med Laura Stillmann fik Fenella påny værdige fremstillinger.

I Bruxelles gav »Den stumme i Portici« direkte anledning til den revolution, hvorved Belgien rev sig løs fra Holland; i København derimod gav tilskuerne deres loyale og patriotiske følelser udtryk i en stormende hyldest til Frederik VI, da han den 7. oktober 1830 overværede forestillingen. Nationalsangen blev spillet, og under det revolutionære optrin i tredje akt, hvor fiskerne får magten over soldaterne, lød råbet »Kongen leve« over den danske skueplads, hvis teaterpublikum ikke var skabt for revolutioner.

»Den stumme i Portici« blev en af teatrets gedigne succeser op igennem tiden. I sæsonen 1861—62 passerede den de 100 gange, samtidig med at den skaffede den unge operasanger J. L. Nyrop en opsigtvækkende debut som Masaniello. Høedt havde indstuderet partiet med den unge sanger, og den neapolitanske

J. L. Nyrop (1831—1904) i sin debutrolle som Masaniello i »Den Stumme i Portici«. Den neapolitanske fisker blev en sand forløsning af den unge sangers romantisk-lyriske natur. Rollen var som skabt til den høje, kraftigt byggede mand med det smukke hoved. Med eet slag blev han operaens første tenor, hvis navn fløj landet rundt. I vittighedsbladet »Folkets Nisse« karakteriseredes han som »Herrernes Yndling, Damernes Gud, Secondtheatrenes Skræk, Det kgl. Theaters Øiesteent, Bladenes Kjæphest og sin egen Lykkes Smed«. Scene fra »Den Stumme i Portici« malet af Rüdinger. (Teatermuseet).

fisker blev virkelig en sand forløsning af Nyrops romantisk-lyriske natur. Alt i rollen klædte denne høje, kraftigt byggede mand med det ualmindelig smukke hoved. Når han i dyb samklang med musikken ildfuldt foredrog:

En nyfødt Sol i Østen gløder,
Forsamler Jer, I Fiskermænd!

blev stemningen i teatret sydlandsk. Med et slag blev han operaens første tenor. Hans navn fløj landet rundt, han blev »Herrernes Yndling, Damernes Gud,

Secondtheatrenes Skræk, Det kgl. Theaters Øiesteen, Bladenes Kjæphest og sin egen Lykkes Smed«, som vittighedsbladet »Folkets Nisse« skrev.

Fru Stillmann var en henrivende Fenella. Lille, men med spændkraft i hver muskel og hver nerve, med det smukke, bevægelige ansigt og de levende øjne. Hun bragte sin fuldenkte mimiske kunst med sig fra balletten. Peter Jerndorff fortæller i sine minder fra Det kgl. Teater om de to kunstneres popularitet, som bl. a. gav sig udtryk ved et aftenselskab, hvor man lod Nyrops lille søn, der i høj grad lignede sin far, og fru Stillmanns lille dreng i kostumer give udvalgte scener fra »Den stumme i Portici«; som uimodståelige miniaturredgaver af far og mor hensatte de selskabet i begejstringsrus.

Begyndelsen af det 19. århundrede var en trist og død tid for skuespillet; men så kom geniet Adam Oehlenschläger og bragte vårbrud ind på teatret med sine tragedier. »Hakon Jarl«, hans gennembrudsarbejde, kom på scenen i 1808. I en senere digterperiode, som indvarsledes med »Væringerne i Miklagard« 1827, forsøgte han sig i mange genrer lige fra lystspil til det psykologiske drama »Dina«, som var skrevet og skabt for fru Heibergs rigt facetterede talent, og som hun da også førte frem til triumf på scenen. Omtrent på samme tid gav Oehlenschläger også bidrag til *fiskerens* scenehistorie. I anledning af majestæternes sølvbryllup omskabte han et dramatisk digt, »Fiskeren og hans Datter« og indrettede dette eventyrlige feeri for scenen i hele 10 billeder. Det kom op i 1840 under titlen: »Fiskeren og hans Børn«.

Fiskeren Sandib bor i en hytte i Arabien ved kysten af Det røde Hav med sine moderløse små, som bliver kærligt passet af den ældste datter, Amine, der er en stor skønhed. Hans fattigdom er grænseløs. En slavehandler frister ham med guld, hvis han vil sælge Amine; efter at være drukket til går den ulykkelige Sandib ind på forslaget i håbet om, at hun derved kommer i gode kår. En havfrue løfter sig fra brændingen og synger:

Fortvivlet nu derinde
Den Fisker staaer.
Vildt flagrer hen for Vinde
Hans løse Haar.
Han styrter ud med Latter
Til hviden Strand;
Ak, han har solgt sin Datter,
Nu raser han.

I en cederskov oplever vi nu den unge prins Agib, som efterstræbes af trolkvinden Floristane. Slavehandleren kommer til stede og falbyder Amine, som prinsen får lejlighed til uset at betragte. Agib bliver øjeblikkelig fortryllet af den

unge *fiskerpige*, hvis ånd og hjerte er lige så enestående som hendes skønhed. Som hyrde træder han frem for hende, og dette første møde besegler deres skæbne. Floristanes jalousi og ondskab manifesterer sig i en brillleslange, som slynger sig om rivalindens ben, mens hun sover. Agib når dog at gribe det glatte uhyre og skille hovedet fra kroppen. Amine er frelst, men kun foreløbig. Floristane har med samt sine dværgånder brygget en drik — en slangesaft med vanvidskraft, der får Amine til i stedet for Agib at elske den hæslige Mohrian, i hvis skikkelse hun tror at finde prinsen. I mellemtiden er Agib af troldkvinden forvandlet til en marmorsten fra hagen og nedefter. For endelig at udlette alt, hvad Amine elsker, viser Floristane sig nu for den lille bror, Lolo. Hun kommer som en dejlig havfrue og lokker ham til at springe i havet. Lolos lig skyller ind på strandbred- den, og Sandib anbringer ham i en klippehule. Om natten får fiskeren i sit garn et messingskrin, som viser sig at omslutte en frygtelig ånd, der efter at være frigjort vil dræbe Sandib. Han forærer fiskeren en talisman; ved list bliver han dog lokket i skrinet igen. Den skindøde Lolo bliver kaldt til live. Ved talis- manens hjælp bliver han bragt til sin elskede søster, som han befrier fra trold- kvindens herredømme. Fortryllesen er hævet som en ond drøm, men Lolo får til slut også den snedige Floristane, der snildt forvandler sig fra lam til brille- slange, lokket ned i messingskrinet, hvis låg klapper i for stedse. Dermed er ond- skaben begravet, og et havfruekor slutter eventyret om den fattige fisker og hans børn. Amine omfavner Lolo, Agib hende og fiskeren sine børn.

Stykket er spækket med trylleries, en halshugget læge bliver stående — mens blodet sprøjter fra halspulsåren som et springvand; hovedet sættes atter på, og han taler. Fisk, der bliver kogt i en kedel, stikker hovedet op af vandet og syn- ger terzet. Paladser synker i jorden og hæver sig atter. Forestillingen bød på betydelige tekniske vanskeligheder, og Overskou skriver da også, at selv om man gjorde brug af alle finesser inden for teatermalerens kunst og scenens mekanik, måtte det komme til at tage sig uheldigt ud. Det kan jo nemlig ikke skjules, at vore tekniske raffinementer på scenen i denne periode var meget sparsomme. Det 18. århundredes maskinmester Christoffer Nielsen var forlængst død, og nogen værdig arvtager havde han ikke fået. Pariser-operaen kunne måske have løst opgaven. Ikke komediehuset på Kongens Nytorv. Men efter danske forhold blev der dog intet sparet. I. P. E. Hartmann blev opfordret til at komponere musikken; der blev malet nye dekorationer, som var af en sådan art, at de vanskeligt kunne anvendes til andre forestillinger. En flothed uden lige for da- tiden. Men totalindtrykket bristede; de mange eventyrlige episoder fandt man hver for sig fængslende, men poesien gik under i de uheld og den forvirring, som opstod, når maskineriet skulle bruges til »ugjærlige Forandringer«, som ud- førtes mangelfuldt. I flere scener blev maskinmesterkunsten direkte latterlig! Publikum modtog allerede ved anden opførelse dette »pragfulde« skuespil med

påfaldende kulde. Alle gode gange tre, stykket blev henlagt og kom aldrig op mere.

Med Bournonville opnåede balletten en national blomstring. Under ham erobrede dansekunsten den plads i den kunstneriske treenighed, som vi kender i dag. Bournonvilles indsats er blevet en stor del af vor kulturarv, fordi han ikke var koreograf alene, men som Oehlsenschläger karakteriserede ham: balletdigter. Balletdigter ja, og tillige solodanser, lærer og organisator af et mønsterkorps. I erindringsbogen »Mit Theaterliv« fortæller Bournonville netop om de ubeskrivelige kampe, han måtte føre for at opbygge respekten for dansen som kunststart, optræne et balletkorps, som — da han trådte til — kun var et »Phantom«, der kunne anvendes til fyldekalk i spektakelstykker.

Bournonvilles frodighed og skabende fantasi synes uden ende. I pagt med tiden lod han sig inspirere med åbne sanser af hvad han hørte, så og læste — alt blev til levende billeder for ham. Ingemanns historiske romaner satte frugt i balletten »Valdemar«. Glæden over Thorvaldsens hjemkomst inspirerede ham til »Festen i Albano«. Den engelske verdensudstilling med krystalpaladset blev til »Zulma«, et besøg i Norge resulterede i »Brudéfærden i Hardanger«. Bjørnsons fortællinger levede videre i »Fjeldstuen«, og inspirationen til »Et Folkesagn« hentede han fra Thieles udgave af folkesagnene og i Chr. Winthers lyrik. Den nordiske hedenold blev til balletterne »Valkyrien« og »Thrymskviden«. Men hans berømteste værk, den ballet, som i hvert fald har opnået det største antal opførelser — inden sin skabers død 178 opførelser — er »Napoli eller *Fiskeren* og hans Brud«, højdepunktet i det bournonvilleske repertoire ved siden af det romantiske værk »Et Folkesagn«.

»Napoli«s forhistorie er ikke uden interesse. Som så ofte i kunstens verden var det en tilfældighed, som satte værket i gang. I dette tilfælde en alt andet end munter episode, for ikke at sige teaterskandale. Bournonville var jo ikke nogen »vammelkold« sjæl, født af det grå nordiske klima; der flød ikke en dråbe dansk blod i hans årer, temperamentet var blodrødt og iltert. En aften eksploderede han på scenen, fordi modstandere af hans teaterpolitik havde pebet ved hans entré i »Toreadoren«. Bournonville henvendte sig da i sin hidsighed til monarken, Christian VIII, der fra sin loge besvarede balletmesterens »Hvad befaler Deres Majestæt, at jeg skal gøre?« med et »Bliv ved«. Denne utraditionelle henvendelse var et brud på etiketten. Bournonville fik — som han skriver — »Betænkningstid istedenfor Afsked, Stue-Arrest istedenfor Rejsepas«. En rejse til Italien blev resultatet. En tvungen ferie, 6 måneder uden gage — dyrt for ham selv, men rigt for nationen.

Man kan forestille sig hans jubel, det fulde åndedrag, hvormed han indsugede det italienske landskab, sydens sol, havet og den klare luft, blomster og sprudlende mennesker på baggrund af den betændte og indeklemte atmosfære af små-

lig misundelse i det lille København. »Vedere Napoli e poi morire«, siger ordsproget, men Bournonville vågnede til liv og skabende virksomhed, da han den 20. maj 1841 kl. 4 morgen øjnede Napoli. »O, mon Dieu, mon Dieu«, udråbte den danske balletmester, da Vesuv med sin røghætte dukkede frem af morgentågen. En balsamisk brise førte en duft af oranger med sig. Der blev liv i havnen. De halvnøgne fiskere med deres røde huer — tiggerdrene, der hvinede højt i sky og »vendte Mølle i hundredviis« omkring ham, var for Bournonville allerede stof til mange balletter. På hjemturen i diligencen mellem Paris og Dunkerque tog omridsene til det berømte balletværk form, tarantellen blev første gang trallet igennem i den rumlende postvogn.

»Napoli« er en folkelivsballet. På Santa Lucia havnekajen er der liv og glæde. Fiskerne ventes hjem, ungdommen danser og morer sig, handlende gør livlig forretning. Her bor enken Veronica, hvis smukke datter Teresina bestormes af ægte-skabstilbud fra makaronihandleren Giacomo og limonadehandleren Peppo. Men Teresina elsker kun *fiskeren* Gennaro. Fiskerne kommer hjem med deres fangst,

3. akt af »Napoli« foregår ved Monte Virgine uden for Neapel. I baggrunden ses en bro, der fører fra den ene høj til den anden. Balletten slutter i den vildeste munterhed. De unge fiskere har spændt hestene fra en kærre og forvandlet den til triumfvogn for Gennaro og den genfundne Teresina, som nu bliver trukket af sted til hjemmet under den jublende finale.

Gennaro er deres førstemand, og han glemmer ikke ofret til den hellige jomfru. De elskende sejler nu ud på den blå golf med guitaren om bord. Et frygteligt uvejr standser den glade stemning. Da lyn og torden stilner af, driver Gennaros båd i land. Han kommer til sig selv og fortæller sanseløs af fortvivelse, at Teresina er omkommet i orkanen. Teresinas mor forbander ham, alle vender sig fra ham, kun Fra Ambrosio trøster ham, rækker ham anker og madonnabillede og byder ham at drage ud for at finde den tabte elskede.

Anden akt foregår i den blå grotte, hvortil Teresina er bragt. Havånden Golfo har forelsket sig i hende, men hun afviser hans gaver og tilnærmelser. En glem-selsdåb har forvandlet hende til najade. Gennaros båd glider ind i grotten; han finder Teresinas guitar, men hun kender til gengæld ikke sin elskede, før hun ved madonnabilledets undergørende kraft atter får sin kristenskikkelse tilbage. Madonnabilledet hjælper dem også mod Golfos vrede, ja, havånden skænker dem endog ved afskeden uhørte rigdomme.

Sidste akt foregår ved Monte Virgine uden for Napoli, hvor der er valfart til den undergørende Madonna. Peppo og Giacomo ophidser folkemængden mod Gennaro og begynder igen at bagtale ham. Fra Ambrosio kommer dog til og vel-signer ham, og da samtidig Veronica viser sig med den genfundne Teresina, opløses alt i glæde. Efter en tak til Madonna forenes det unge fiskerpar ved en sprudlende fest, som lader den neapolitanske ungdom folde sig ud i en række danse, der kulminerer i tarantellen og den jublende finale.

Først på årsdagen for Bournonvilles afrejse til Italien efter Toreador-skandalen blev der premiere. Begejstringen var kogende ved førsteopførelsen og blev endnu større dagen efter, hvor publikum ikke ville forlade teatret, men blev ved med at klappe for at tvinge en fremkaldelse af Bournonville igennem. Bournonville dansede selv Gennaros parti og var det fyrige midtpunkt i denne prægtige balletkomposition, der udnyttede alle balletkunstens virkemidler, musikken, kostumet — ja, selv sangen er blevet komisk moment af rang i Pascariillos recitativ. Der er en forbavsende variation i dansene, som veksler mellem de typiske bournonville-ske bravournumre og de italienske folkedanse, som han har evnet at stemme ind i helheden. De strofer, som Bournonville fik i hovedet i diligenzen, virker som sol og champagne og er blevet til varig glæde for danske balletelskere.

Bournonville var det 19. århundredes største danske teatermand. Hans format var internationalt som danser, koreograf og iscenesætter. Hans samarbejde med komponisterne var forbilledligt; som scenemester var han uudtømmelig i sine indfald, hvilket den gengivne plan af førsteakten i »Napoli« viser.

I vore dages teaterdebat fremhæves det ofte som et eksempel på dårlig administration, når der er et for stærkt misforhold mellem kunsten og den økonomiske balance. Teaterhistorien kan bekræfte, at den store kunst aldrig har kunnet betale

Overfor ses en maskinmesterplan over første akt i »Napoli« fra 1842. Det drejer sig om teatermaler Christensens nye dekoration. Baggrundsdeknet forestiller Vesuv. På damesiden — altså højre side fra tilskuerpladsen — øjner man efter 4. kulisse havet, afskåret af bolværkets diagonalinie. I senere udgaver af »Napoli« er havet anbragt i baggrunden, men Bournonville har uden tvivl vist en for datiden moderne distighed med denne diagonale afskæring af scenen, der modarbejder forrige tiders kælen for symmetrien, som man netop i det 19. århundrede reagerede så voldsomt mod. På havet ses fiskerbåde med master og sejl — arrangeret på vogne, så de var bevægelige. Længs bolværket er der boder, bl.a. en østersbutik med solsejl, prydet med papirslygter. På kongesiden ses to nymalede huse, det ene med altan, det andet med svalegang. Limonadehandleren har opslået sin bod omtrent i scenens midte — nærmest kongesiden — en lille butik med glaslamper. Makaronihandlerens udsalg er anbragt nærmest damesiden og består af et rundt bord, hvorover der er en solskærm, i hvis rand der hænger papirslygter.

Over det meste af forscenen er udspændt en stor grå- og hvidstribet markise, arrangeret med tungerne bagud. Rundt omkring er der anbragt borde og bænke, hvor Napolis indvånere kan indtage deres drikke. Et marionetteater savnes heller ikke. Når man tænker på, at hele scenen har været illumineret af utallige små levende blus i mange farver — det var jo før elektricitetens tid — forstår man måske, hvor fantasifuldt Bournonville forstod at arbejde med teatret. — At han var langt forud for sin tid, kan bl. a. ses af hans elegante leg med lyset: Først er scenen mørk — lamperne står i de røde tafter, mens alle de små mangefarvede blus er tændt. Da så Gennaro (Bournonville) knæler for Madonna, gøres der langsomt lyst overalt — først bag sætstykkerne, medens der måtte være to mand til rådighed for at kunne skrue lamperne op bag søen. Senere i akten buldrer tordenen, og lynene knitrer.

---

sig, og i denne henseende var Bournonville skånselsløs. Hans opsætninger kostede det, som *han* fandt nødvendigt for kunsten, hvad så end modstanderne skumlede over. I den forbindelse er det værd at mindes folketingsmændene Tscherning og David, der ikke ville bevilge de 4000 rdl., som opsætningen af »Napoli« havde kostet.

O ja, jeg elsker dette Land,
hvor Havet slaar Ring om Øen,
hvor hver en Dont, hver virkende Mand
bestandig har Udsigt til Søen.
Det gør baade Tanke og Tag saa let,
og det er saa sundt for hvert Aandedræt,
og det gi'er Sangeren godt Gehør, —
mærkværdigt, saa faa der har tænkt det før.

Således antyder Holger Drachmann, at det var ham, der indførte havet i dansk digtning. Men helt uden forgængere har han jo ikke været. Selv associerer han sig med det evigt skiftende element, som han ligner ved mandens »endeløse« sjæl. »Lær mig at blive mand, hårdt prøvede hav«, udråber digteren og går i knæ for det vældige og ubesejrede i evig uro; den spejlglatte flade tiltrækker ham

ikke. Mandsidealet er for ham den unge officer i »Den sidste Parade«, den tapre Ole, *fiskeren*, der trods storm og uvejr, kulde og gigt vover sig alene ud og bjærger de nødstedte, mens himmel og jord står i et. Og den »store Bjørn«, en romantisk havets kæmpe, der ligesom de største skibe og de kraftigste ege dog en dag må bøje knæ for sin overmand, døden.

I skuespillet »Strandby Folk«, som kom op på Det kgl. Teater i 1883, sætter han netop naturens stærke sønner, en ufordærvet fiskerbefolkning op mod de svagere kulturplanter fra hovedstaden. Stykket var programmatisk, et angreb på pessimismen og et forsvar for det sunde og oprindelige. Man mærkede hensigten, og derfor blev »Strandby Folk« på scenen ikke så meget et skuespil som en række folkelivsbilleder; nyt på teatret, men gammelkendt fra Charlottenborg.

Drachmann havde selv lavet dekorationsskitserne, og Axel Henriques skrev ikke uden brod: »Maleren Holger Drachmann udstiller i år på Det kgl. Teater«. Handlingen foregår i et fiskerleje ved Vesterhavet. Da tæppet gik op, så man den danske kyst med klitter og marehalm, fiskerrønner og en gammel kro, hvis halvdør klaprede i blæsten. Længst i baggrunden havet i stadigt skiftende belysninger. Denne dramatiske akvarel »tog« folk; man var på nippet til at give sig hen i dette ægte og friske strandmaleri befolket med levende fiskere, der vadede rundt i veritabelt olietøj, som Michael Ancher havde sendt fra Skagen. Desværre udtrykte personerne sig i en blanding af vaudevillestil og overskousk folkekomedie. Drachmann havde ikke ulejliget sig med yderliggående naturstudier, men tegnet det hele »på fri hånd«, sådan som han forklarer det i prologen.

William Bloch havde anvendt al sin sceniske fantasi på at få billederne til at leve så stærkt som muligt. Det lykkedes til en vis grad takket være de store skuespillere, først og fremmest Olaf Poulsen som *fiskeren* Ole Rass, der — uden at høre til hans mesterpræstationer — dog alligevel var en frodig teaterfigur, hvis lune bar over stykkets mange døde punkter. Schandorph kaldte ham »den virkelige fører af stykkets redningsbåd«, fordi fremstillingen viste, hvor stor en medskabende teaterdigter mester Olaf var.

Den fantastiske figur, Tosse-Karen, fiskerlejets særling, som deklamerer i melodramatisk stil, blev fremstillet interessant af frk. Antonsen, mens fru Hennings som stykkets elskerinde, Gertrud, med de noget finere fornemmelser — Drachmann kunne jo alligevel ikke affinde sig med det altfor plumpe — ikke formåede at holde temperaturen oppe. Som den pessimistiske, radikale maler Kaj Farsund havde Emil Poulsen også en vanskelig opgave; der var ikke meget kød på figuren. Jerndorff spillede den idealistiske zoolog, dr. Henrik Farsund, med en maske, der mindede stærkt om Drachmann. Skam få den, der tænker noget ondt om det, men det gjorde pressen, der skumlede over, at digteren heri bragte en tak til sig selv for den retfærdighedshandling, han havde øvet ved at skaffe fiskeren Lars Kruse dannebrogskorset.

Olaf Poulsen (1849–1923) som fiskeren Ole Rass i Holger Drachmanns »Strandby Folk«, en rolle som ganske vist ikke hørte til hans mesterpræstationer, men som alligevel blev til en frodig teaterfigur. Han debuterede i Holbergs »Erasmus Montanus« som Jacob med sin 7 år ældre bror Emil i titelrollen. Det var da også først og fremmest som Holberg-fremstilller, at han blev dansk scene-kunsts mester. Hans talent spændte fra Harlekin i »De Usynlige«, en vild parodi på romantisk, platonisk kærlighed til den halvgamle, durkdrevne og lastefulde Jesper Oldfux i »Jacob v. Thyboe«. Per Degn var en af hans klippefaste skikkelser, og Jeppe på Bjerget blev til et menneske på godt og ondt, farlig i sin brutalitet, medynkvækkende i sin svaghed. I Shakespeares »Helligtrekongers Aften« var han Tobias Hikke, en kraftmaskine, der brølede og sang og fyldte scenen med grandiose overdrivelser og indfald. Olaf Poulsen var et komisk geni og sin generations største skuespiller; kun vort sprogs grænser hindrede ham i at blive verdensberømt.

Dette skuespil, som handlede om tapre fiskere, en stranding og en redningsdåd, var et ny-romantisk folkekomedieforsøg — som i en tid, hvis interesser samlede sig om problematikken i »Et dukkehjem«, ikke evnede at hævde sig.

I 1896 kom Leth Hansens skuespil »Ungdomsleg« op på Dagmarteatret. Styk-

ket var indleveret anonymt og tydeligt skrevet med en bestemt ung skuespiller i tankerne, Robert Schyberg. Man giver syge mennesker saltvandsindsprøjtning, og det samme får den unge københavner, Herman Bodi, med det skrantende helbred, da han efter både at have mistet forældre og penge bliver sendt til Vesterhavet. Han bor hos sin kusine Johanne, der elsker ham — en djærv, ufordærvet, vestjysk pige — og går til hånd i hendes forældres hotel. Herman kommer sig i

Robert Schyberg (1872–1946) som Herman Bodi i Leth Hansens »Ungdomsleg«, en rolle som var skrevet til ham og betegnedes hans gennembrud. Der var i hans talent noget sart, fint og beåndet, der harmonerede med hans spinkle skikkelse og alvorsprægede fysiognomi. Disse egenskaber gjorde ham til eet med Oswald i »Gengangere«, hvori han gav et sandt indtryk af slægtens sidste mærkede skud, der er bestemt til at dø. Det vakte uhyre opsigt, at denne mand, som af væsen var så sky, skulle komme til at reagere korporligt på Ed. Brandes' stærkt politisk betonedede teaterkritik. Den 5. februar 1900 gav han på Østergade kritikeren en lussing, der førte til en ublodig duel i Ermelunden med påfølgende fængselsstraf.

den friske vesterhavsluft og udvikler sig i omgangen med fiskerne til et virkeligt mandfolk. Sidste akt foregår i storm og uvejr. Alle fiskerne er på havet — en båd er kæntræt ved revlen bemandedet med de folk, som ellers plejer at gå ud med redningsbåden. Københavnerdrengen Herman, som i mellemtiden har lært at håndtere en åre, forlanger at komme ud for at redde sine fiskerkammerater. Den elskende Johanne prøver dog på at holde ham tilbage, men Herman har allerede iført sig olietøjet. Selv da hans forhenværende forlovede fra de rige tider i København kommer til stede og bønfaller ham om at lade være, trodser Herman den sidste hindring, idet han bittert siger til hende: »Du skal have Tak for din Angst.« Han vender dog alligevel tilbage fra redningsfærden — seks mand er reddet; Herman er blevet til et sødygtigt mandfolk, men hans kræfter er hermed ud-tømt. En blodstyrning gør ende på hans liv.

Det særligt interessante ved denne forestilling, som begyndte i et dagligstuemilieu og endte i brølende storm ved Vesterhavet, var, at to fædre kom til at holde den over dåben: William Bloch, som netop da var gået fra Det kgl. Teater, og Bjørn Bjørnson, som havde en stor teaterkarriere bag sig, bl. a. hos Meiningerne. Bloch og Bjørnson var begge to mesterinstruktører, de ypperste i deres slægtled, men så forskellige som nat og dag. Hver for sig havde de skabt noget fortræffeligt og virkningsfuldt. Bloch havde iscenesat de tre første akter og især kælet for førsteaktens dagligstueinteriør med dannet konversation blandt udvalgt nips. En fornem stilfærdig instruktion, som fik personerne til at bevæge sig selvfølgelig; dialogen gled som en velsmurt organisme, gennemtænkt og forberedt i alle detaljer. Intet — i dette fine sceniske mosaikarbejde — blev foretaget uden med en bestemt hensigt. Mens sidsteaktens katastrofale vesterhavsmaleri, hvor stormen fik dørene til at klapre og vinduerne til at pibe, så det orkanagtige lydapparat overdøvede al menneskelig tale, var et produkt af Bjørnsons umådelige og norske natur.

Med Bjørn Bjørnsons beændede instruktion kom foråret til de danske skuespillere på Dagmarteatret, skriver Robert Schyberg. Uden at være belemret med udpræget beskedenhed indrømmede Bjørnson da også selv: »Jaha — ja, jeg kan trække talentet ud af dem, om jeg så skal bruge tang.« Som Johanne Siems fik den unge Sigrid Neiiendam et af sit teaterlivs succeser; en gennembrudsrolle, der forløste hendes bramfri og ukuelige styrke. Grov var hun undertiden, men munterheden lyste ud af hende.

Det var da også for at fejre Sigrid Neiiendams 25 års jubilæum, at man genoptog stykket på Det kgl. Teater i 1916, men tiden var da blevet en anden og smagen med den; man realiserede, at »Ungdomsleg« var blevet et »gammelt« stykke. Vesterhavets drønen og brusen formåede ikke som i Bjørn Bjørnsons dage at holde interessen fangen, »det er jo ikke for at høre havtorden alene, at man går i Det kgl. Teater,« skrev Berlingske Tidendes anmelder.

Lad os ikke glemme at nævne folkekomedien, den handlingsmættede og udstyrsrige, hvortil dramatiseringen af Bjørnstjerne Bjørnsons »Fiskerjenten« hører. Forestillingen havde gået med succes i provinsen og blev så hentet ind til København, hvor den på Folketeatret havde en mindre heldig skæbne, for at sige det pænt. Man kritiserede skånselsløst dramatiseringen, som var en hård bearbejdelse af Bjørnsons fortælling, der ender, hvor fiskerjenten Petra får sin debut på teatret, mens dramatiseringen havde tilføjet et ikke videre behændigt skrevet slutningsoptrin, som foregår på et hotel efter Petras stormende succes. I skuespillet var dog bevaret en del af Bjørnsons poesi, kærlighedsscenenes lykkelige stemning:

Det første mødes sødme
Det er som sang i skogen
Det er som sang på vågen
I solens sidste rødme.

blev sagt, mens aftensolens stråler skinnede på de nye dekorationer med fjord og fjæld, mens et horn lød i det fjerne.

I 1909 kunne Fini Henriques fejre sin største succes som balletkomponist med sin folkelige og iørefaldende musik til H. C. Andersen-balletten »Den lille Havfrue«, der var skrevet i samarbejde med Hans Beck og Julius Lehmann. Under et sommerophold i Espergærde inspirerede komponisten og balletmesteren hinanden: Beck mimede, nynnede og markerede, mens spillemanden Fini dryssede den ene velklingende melodi efter den anden ud af ærmet. Efter lange scene-tekniske vanskeligheder nåede Havfruen frem til premiere 2. juledag og gjorde stormende lykke både på grund af sit poetiske indhold og det udstyr, der var ofret på forestillingen, som man var nær ved at karakterisere som varieté. Hans Becks danse var små mesterværker af balletkomposition, som gav korpset lejlighed til at vise sin eminente skole. Ellen Price var en fin og sjælfuld havfrue; med sit talende blik gav hun figuren en poesi, som forløste æventyret. Og hvem kunne stå for det unge koppel af *fiskere* med deres piger, som i det voldsomste tempo kastede sig ud i »Livsglædens dans«, anført af Hans Beck og Valborg Borchsenius. Denne festlige galop, den berømteste dans som Hans Beck har skabt, er da også den scenisk mest virkningsfulde — finalen fra »Napoli« i Hans Becks gendigtning.

Bert Brecht, den mest originale teatermand i det 20. årh.'s første halvdel, har med sine politiske »lærestykker« og sit raffineret-folkelige episke teater skabt en række skuespil, som allerede er blevet klassikere. Han var intet mindre end en troldmand. I hans dramatiske heksekedel er der kogt sejd af de mest forskelligartede ingredienser: Japansk no-teater, middelalderspil, opera, Berliner-varieté og moderne musical.

Balletten »Den lille Havfrue« med musik af Fini Henriques gav balletmester Hans Beck lejlighed til at skabe sin berømteste koreografiske komposition, »Livsglædens Dans«. Her ses det unge kobbel af fiskere med deres piger i den festlige galop. Fra venstre: Elna Ørnberg, f. Lauesgaard, Aage Eibye, Ellen Tegner, Richard Jensen, Valborg Borchsenius, Hans Beck, Emilie Smith, Karl Merrild, Grethe Ditlevsen samt Louis Smith. Billedet er taget i atelier med to forskellige sætstykker som baggrund.

I slutningen af 30'erne gæstede skuespillerinden Helene Weigel — digterens kone — København med »Fru Carrars geværer«, Bert Brechts politiske appel til verden om at tage stilling mod et Franco-Spanien. Skuespillet foregår under borgerkrigen. Hovedpersonen, fru Carrar, en fattig *fiskerkone*, hvis mand er faldet i kampen, vil ikke udlevere sin døde mands geværer til soldaterne, som kæmper mod Franco. Heller ikke vil hun sende sine sønner til fronten. Som pacifist lever hun under mottoet: Den, der griber til sværdet, må falde for sværdet. Da imidlertid hendes ældste søn bliver skudt, mens han er ude at fiske, indser hun, at den passive holdning i sig selv er en forbrydelse. Den, der ikke er for sagen, er imod. Endelig griber hun til våben og går med sin yngste søn mod generalerne.

For den, som har oplevet den enestående aften, hvor der i palæets lille sal spillede under de primitiveste forhold og med de enkleste midler, står denne forestilling med Helene Weigels forgræmmede, men ukuelige mor som et uforglemmeligt højdepunkt i teateroplevelserne. Et indlæg i dagens blodige debat, løftet op i forkyndelsens sfære. I oktober 1961 udsendte TV »Fru Carrars geværer« med Else Højgaard som den mor, der først gennem at miste alt vågner op til den klare sociale bevidsthed, der for hende retfærdiggør kampen.

Den irske dramatiker John M. Synge, der døde så ung, efterlod sig kun seks dramatiske værker, som hører til det ypperste, der er skabt inden for moderne drama. Han har åbnet verdens øjne for et mærkeligt land med den særeste af

alle befolkninger. Figurernes dimensioner blegner ikke i sammenligning med antikkens tragedier. Den fattigste fisker og den elendigste tigger udtrykker sig i et blomstrende billedsprog, som var de alle sande poeter. Disse primitive mennesker, som Synge skildrer, ejer geniale strejf af fantasi, lidenskabelighed, besk humor og en ganske ukonventionel dristighed i tanken. Første gang i 1933 og på ny i 1950 udsendte radioteatret enaktstragedien »De rider mod Havet«, hvori vi oplever en fattig *fiskerfamilie*, som bor på en ø udenfor Irlands vestkyst. En fiskerhytte med net og olietøj er handlingens ramme, havets tunge dønninger dens akkompagnement.

Hovedpersonen Maurya, den gamle *fiskerkone*, har mistet det meste af sin familie; kun een søn og to døtre er tilbage. Mens hun blunder, har de to piger, Cathleen og Nora, fra præsten modtaget en bylt med tøj, som er trukket af en strandvasker i Donegal. For at skåne moderen har de gemt bylten på loftet. Den yngste søn, Bartley, vil selv om det er stormfuldt vejr tage båden over til fastlandet; han har en hest og en pony at sælge på markedet. Moderen vil ikke lade ham rejse; han må blive hjemme for at tømre kisten, hvis den savnede broder

TV-opførelsen af Bert Brechts »Fru Carrars gevær« fra oktober 1961. Else Højgaard spillede Fru Carrar, der til slut vågner op til den klare sociale bevidsthed, der for hende retfærdiggør kampen. Her ses hun sammen med Peter Marcell.

Michael skulle være druknet. Bartley drager dog alligevel afsted — men uden brød og velsignelse. »En ung mands liv er at fare på søen«, siger den ene datter, og hun får så moderen til at skyde genvej for at møde Bartley og give ham brødet og et »Gud være med Dig«. Så snart hun er ude af døren, bliver bylten hentet ned, og Nora genkender med lethed Michaels sokker, som hun selv har strikket. Moderen vender tilbage, målløs af rædsel. Brødet har hun stadig i hånden, og hun beretter nu, hvorledes hun har set Bartley ride på den røde hoppe, men bag ham på den grå pony red den druknede Michael og drev ham frem. Lidt efter kommer folk med Bartleys lig; den grå pony har sparket ham i søen. Nu brister det for gamle Maurya, sorgens grænse er nået. En svigerfar, en husbond og seks sønner har været havets bytte. »Seks prægtige mænd, nogle blev fundet og nogle blev ikke fundet, men de er borte nu hele flokken, og der er ikke mere noget, søen kan gøre mig«. Mens døtrene taler om, hvem der skal tømre ligkisten, bryder den gamle ud i en dødsklage. Efter ældgammel irsk skik improviserede kvinderne under »ligvagten« disse klagesange på stående fod. Først synger hun svagt, siden stærkere, imens hun svinger sin krop frem og tilbage.

Med en inderlig bøn til Gud, sluttet tragedien om havets dæmoniske magt over de mennesker, som generation efter generation har været bundet til det. »Må den almægtige Gud forbarme sig over Bartleys sjæl og over Michaels sjæl og over Cheamus' og Patch's sjæle og over Stephen og Shawn. Og må han forbarme sig over min sjæl, og over alle sjæle, der endnu lever i verden. — — — Michael fik en god begravelse i det fjerne nord, ved Gud den Almægtiges nåde. Bartley vil få en skøn kiste af de hvide brædder og en dyb grav. Hvad mere end det kan vi ønske? Ingen på jorden kan leve evig, og vi må lade os nøje«.

Tilfældigt er det ikke, at *fiskeren* på teatret er en heroisk figur. Vilje, sejhed, udholdenhed og styrke er fællesnævneren for havets helte, der for at leve atter og atter må se døden i øjnene. Karen Blixen har sagt, at de fleste kvinder gribes af angst ved tanken om det vældige hav; havet er da også det maskulines element.

Du dankes vej til ros og magt
sortladne hav

sådan lyder Ewalds hyldest i vor kongesang til den ildfulde og mandige folkeånd, som »uforsagt tør møde faren med foragt«.

FISKEREN I DEN DANSKE LITTERATUR OG MALERKUNST

Af mag. art. *Hans Lassen.*

I et kunstværk gengiver kunstneren sin opfattelse af et givet emne, om hvilket han har noget ganske særligt at meddele os andre. Han kan gå mange veje for at få os i tale. Han kan – og det er det, der interesserer os her – føle sig forpligtet til at vælge en særlig mennesketype eller et særligt miljø for at få sit problem belyst og fremstillet. Her vil vi se på, hvorfor og hvorledes forskellige kunstnere til forskellige tider har valgt netop fiskeren og hans miljø til at iklæde sine tanker form.

Det skal siges med det samme, at fiskeren og hans liv altid har været en sjælden gæst i kunsten. Det gælder endnu mere for fiskeren end for håndværkeren. Forklaringen kan måske være den meget enkle, at kunstnerne har stået disse mennesker uendelig fjernt, så det har været dem umuligt at fremtrylle dem og deres omgivelser. Kunstneren må nemlig have et personligt forhold til sit stof for at kunne skildre det så sandt som muligt. Sandt: men man må altid huske på, at når det drejer sig om kunst, må det blive en subjektiv sandhed, ikke forsøget på at gengive virkeligheden objektivt, dette er videnskabsmandens opgave.

Når håndværker- eller som her fiskermiljøer er så sjældne i kunsten, er forklaringen sikkert den, at både de mennesker, der skaber kunst, digter eller danner billeder, og de mennesker, for hvem de skaber deres kunst, ikke kender meget til fiskeren, slet ikke bryder sig om at se eller høre om ham – man har været mere fortrolig med fisken på bordet!

Fiskeren som motiv gennem tiden bevæger sig i grove træk således, at for middelalderen (tiden fra ca. 1000 til 1500) og renæssancen (tiden fra ca. 1500 til omkring 1650) vil fiskeren som regel optræde i opremsninger af landets erhverv, desuden også i de arbejder, der nærmer sig topografiske beskrivelser. Med lidt ændringer i opfattelsen holder denne indstilling sig til tiden kort efter år 1800.

Forklaringen kan være den, at i middelalderen er kunsten i kirkens tjeneste, og det er religiøse fremstillinger, der giver kunsten dens emner. I Renæssancen og tiden lige op til 1800 spiller fremmed litteratur med højtidelige emner en hovedrolle, og omtrent det samme gælder den bildende kunst som maleri og skulptur. Her er det væsentlig »helte-motiver«, både når det gælder fremstillin-

gen af mennesker og landskaber, ofte skåret over en læst, der er hentet fra fremmed kunst – og lige så ofte udført af fremmede kunstnere – for et publikum, der ønskede at være på højde med udlandets højeste kultur.

Lad os imidlertid standse et øjeblik ved 18. århundrede. Dette århundrede var meget interesseret i både håndværk og industri, men væsentlig det håndværk og den industri, der bragte indtægter til landet, eller – som landbruget – blev anset for at være grundlaget for landets eksistens. Derfor dukker enkelte håndværk og industrier op i litteratur og kunst. Bonden begynder også at få interesse. Først er han en komisk figur; men han kommer efterhånden til at stå som symbol på »den naturlige livsform«, som man begyndte at interessere sig så meget for i slutningen af århundredet. Og da man næsten på samme tid, omend lidt senere, begynder at få sans for det farefulde, det vilde, det hemmelighedsfulde, alt det, man har kaldt det romantiske, dukker fiskeren op. Epokegørende er her Johannes Ewalds syngespil »Fiskerne« (1780). – Ewalds »Fiskerne« nævnes her, fordi det har betydet så uendelig meget i vor litteratur, men det vil blive indgående behandlet i afsnittet om fiskeren på scenen. Fra nu af dukker det jævne, produktive folk op i kunsten, ganske vist med mellemrum, og helst i en eventyragtig, fantastisk iklædning, men selv nu er det kun sjældent, vi møder fiskeren.

Det er først efter 1820/30 bønder og håndværkere – og fiskere bliver emner for kunsten. Det hænger sammen med en bevidst national indstilling til kunsten. Professor ved Kunstakademiet, N. L. Høyen (1798–1870) formulerede opgaven således for de bildende kunstnere, at de først og fremmest skulle vælge det jævne folks liv som emner, han pegede særlig på bønderne, fordi her ville de efter hans og tidens opfattelse finde et liv, der afspejlede gamle tider. De skulle nemlig opøve sig til historiemaleriet.

Nu dukker dog også enkelte fiskermotiver op i vor malerkunst. Denne billedkunst er ikke uden en vis realisme, afspejlende dagliglivet, men afgjort set udefra med på sin vis udeltagende øjne. Noget af det samme gælder litteraturen fra denne periode, der ofte benævnes Guldalderen. Digterne søgte med forkærlighed fremmedartede emner og miljøer til iklædning af deres tanker og ideer. Og når fiskeren finder vej ind i bogens verden, synes det at være, fordi han aldrig tidligere har været brugt som model, han er fremmedartet, derfor får han tiltrækningskraft.

I slutningen af det 19. århundrede kommer han og hans landskab ind i kunsten af flere grunde. I malerkunsten kommer han, sikkert bl. a. fordi de moderne malere, impressionisterne, dyrkede lyset og luften, søgte ud til havet, f. eks. til Skagen. Det var sikkert først og fremmest landskabet, der tiltrak dem, men derefter også menneskene og deres skæbner, som det aftegnede sig i deres dragter, skikkelser og ansigter. En begyndende interesse for det sociale liv spillede sikkert

18. århundredes saglige, topografiske fremstilling af fiskeri. Hammershus. Stik i Erik Pontoppidan: »Danske Atlas« III, 1767.

også ind. Hertil kommer, at for disse bymennesker, skrivebordsmennesker, der var vant til storstadens mondæne liv, kommer fiskerens barske liv til at stå som udtryk for noget centralt i tiden, dens dyrkelse af store, kraftfulde personligheder. Heltedyrkelsen ikklædtes ofte fiskerens skikkelse. Han gav dem også kød og blod til ideerne om deres oprør mod borgerskabets selskabelige vedtægter og love. Fiskernes indsats som redningsmænd ved skibbrud kommer til at spille en ganske overvældende rolle i litteraturen, men måske lidt mindre i maleriet.

– De små, sarkastiske billeder, der dukker op af de skribenter og malere, der dyrkede fiskerlivet, peger på kunstnernes meget udvendige forhold til fiskernes liv, peger på, hvorledes de arrangerer alt for at få en »virkelighedsskildring« frem. Hvorledes resultatet blev, spiller ingen rolle for vor betragtning her, det afgørende er, at alt dette viser, hvor lidet kunstnerne selv havde lod og del i fiskerens liv.

Først i allernyeste tid er fiskeren kommet frem i kunsten set »indefra«, skildret af kunstnere, der har haft personlig kontakt eller ligefrem andel i hans liv og skæbne.

Bortset fra en mængde temaer, der er dyrket til forskellige tider af forskellige kunstnere, alt efter deres temperament og talent: det være sig det heltmodige, man fandt hos fiskeren, det nationale og det historiske, eller det maleriske i hans person og i det landskab og det vejrlig, der omgav ham, er der ét forhold, der

gang på gang trænger sig frem i skildringen: det er fællesskabet. Fællesskabet dukker frem gang på gang i skildringen af fiskeren, det er f. eks. et fremtrædende træk i Ewalds »Fiskerne«. Og det findes stadig, selv om det mange gange slet ikke er hovedmotivet. Det er derfor naturligt, at fiskerne og deres miljø blev et kærkomment tema for den moderne sociale, kollektive romankunst, som f. eks. Hans Kirks »Fiskerne« (1928).

Fiskeren i litteraturen.

I det følgende skal vi se nogle eksempler på, hvorledes digtere og bildende kunstnere har løst deres opgaver, når de valgte at beskrive fiskerens lod, og måske nå frem til, hvorfor de netop har valgt denne person og dette miljø.

I middelalderens digtning og kunst findes sejlsads og skibe, men i det adels-

Sentimental, yndefuld fremstilling af almuen fra slutningen af 18. århundrede. Vand fra de fire elementer, figur fra Den kongelige Porcelainsfabrik ca. 1782. Nationalmuseets 3. afd. Nationalmuseet fot.

C. W. Eckersberg har malet fiskerbåden omhyggeligt klart efter indgående studium. Privat-eje. Statens kunsthistoriske Fotografisamling fot.

miljø, som »folkeviserne« behandler, er der ikke plads til fiskeren; skal der optræde repræsentanter for den fattige almue, er det bønder. Skal der være væsener fra havet, så er det de overnaturlige som havfruer og havmænd. Disse væsener repræsenterer mørkets magter, og betragtet med moderne øjne får man det indtryk, at det er den tids måde at finde udtryk for de stærke, ubevidste kræfter, der ligger lurende i ethvert menneske.

Rent og klart står fiskeren derimod, når der forekommer en oprensning af erhverv, således som man kan træffe i den tids digtning. Så er der kun det at sige dertil, at fiskeren står nederst på rangstigen af erhvervene, som f. eks i visen om bejleren og pigen, hvor hun spørger ham om, hvorledes han vil forsørge hende, og han svarer med at remse alle tænkelige erhverv op.

Det er ganske mærkeligt, at fiskeren optræder så lidt, for Danmark var et fiskerigt land. I middelalderen var silden landets nationalrigdom. De store silde-

fiskerier ontales, hver gang Danmarks rige beskrives, det gælder både Adam af Bremen, der beskrev danske forhold på Svend Estridsøns tid. Han fortæller om de vældige stimer sild i Øresund, og det går igen i de andre krønikeskriveres skildringer fra 12. og 13. århundrede, f. eks. Arnold fra Lübeck, der skrev omkring 1150. Det gælder også Saxo, der skrev omkring år 1200. Saxo fortæller som bekendt, at silden stod så tæt i Øresund, at den næsten kunne tages op med hænderne. Både silden og for så vidt fiskeren er nævnt i hans på latin skrevne danmarkshistorie, vort første store litterære værk, men på en måde så det drejer sig mere om en nøgtern topografisk end skønlitterær beskrivelse.

I Renæssancens litteratur er det efter de fremmede – ofte for øvrigt antikke romerske – forfatteres forbilleder i reglen kun fiskene, man beskriver, og måske derfor sjældent havfisk, men tiest fisk fra ferskvand.

Saltvandsfisk beskrives dog af Elias Eskildsøn Naur (1650–1728) i hans store »*Ære- og Takkedigt til . . . Holstebro . . . Anno 1667, 68, 69*«. Her fortæller han, at man kan køre til Vesterhavet med en tønde rug og vende tilbage med et læs laks, makreller og torsk, som »Du Luft-tørrer paa en Halm-bebunden Snoer«. Dette træk med fiskeren og bonden, der bytter produkter, er et træk, der gang på gang dukker op i litteraturen for at belyse fiskerens stilling overfor bonden, som f. eks. i Erik Bertelsens »Dagen bryder frem« (1938), hvor forfatteren lader fiskersønnen Anton repræsentere fiskerens tanker på umiddelbar, barnlig-naiv vis. Hans indstilling kan kort udtrykkes: De dumme bønder, der ikke kan begribe noget om fisk og fiskeri . . .

Når vi kommer frem til 19. århundrede, bliver de »statistisk-topografiske« skildringer fyldigere. Og de bliver mange i tallet. Selve Steen Steensen Blicher (1782–1848) skrev sådanne. Han kendte sin egn og sine folk, og han beherskede sit sprog, så hans beskrivelser når højere end de fleste. Han skildrer fiskerbefolkningen på Vestkysten som et hærdet folkefærd, og han fremhæver deres mange gode egenskaber, ja han »må smile ved at mindes Østdanskernes skræksomme Forestillinger om disse brave Vesterboere: »De ere halvilde, de plyndre de Strandende – slaae dem ihjel efter Lejlighed.« Han beskriver fiskerne som hærdede, kølige og lidet bevægelige, han fremhæver deres afholdenhed: » – Hvo, der ikke kan see et fuldt Glas uden at drikke, eller en smuk Kvinde uden at begjære hende – han raabe længe nok paa »Følesløshed!« – Jeg kalder det *Haardfjorhed*«. (i *Vestlig Profil af den cimbriske Halvø*, 1839). Disse og lignende iagttagelser ligger til grund for hans novelle *Marie* (1835).

Vender vi os fra den statistiske til den skønne litteratur, bliver fiskerens rolle – som nævnt – meget lille. I Holbergs *Peder Paars* (1719–20), som foregår på Anholt, er Peder Paars nok strandet på en ø, hvor der vitterligt var fiskeri, men vi mærker intet til dét. Vi hører kun, at beboerne lever kristeligt og ernærer sig

En romantisk, men monumental fremstilling af fiskeren findes her i Jørgen Sonnes maleri *En gammel Fisker sætter Garn ud* fra 1844. Statens Museum for Kunst. Samme fot.

af vrag, altså plyndrer de strandende. Men det var heller slet ikke Holbergs mening at afmale Anholt. Som det hedder i kongens resolution om værket, da øens vrede ejer Frederik Rostgaard havde klaget, det var »fingeret Skiemt«, som ganske vist »hellere kunde blevet udeladt end skreven«. Holberg ville give et billede af sin tids samfund for at vise dets fejl, og så valgte han en lille, isoleret ø i stil med tidens mange fingerede rejseberetninger. Og da han kendte bønder, lod han indbyggerne optræde som bønder og på bønders vis. Altså et led i fiskerlitteraturen er *Peder Paars ikke*.

Den stranding, der i 1774 fandt sted mellem Hornbæk og Villingebæk, fik gennem Johannes Ewalds (1743–81) syngestykke *Fiskerne* (1780) stor betydning for den danske litteratur. Det jævne folk blev – repræsenteret af fiskerne – draget ind i litteraturen, ikke som komiske figurer – det havde det været siden urgammel tid – men som alvorligt talende og handlende personer med høje idealer.

Ewalds *Fiskerne* er skrevet for scenen og vil – som allerede nævnt – blive behandlet under afsnittet om fiskeren på skuepladsen, men må dog nævnes her på grund af den begivenhed, dramaet er bygget på: redningsåden. Tiden

elskede det stærkt følelsesbetonede og tragtede efter det store drama. Derfor er det kun rimeligt, at Ewald besynger en heldedåd. Men det er, som om denne fremstilling på scenen har lagt mønstret for enhver beskrivelse af fiskeren fremover i det følgende århundrede. Alle de forfattere og digtere, der har taget fiskeren som model til deres skildringer, har først og fremmest lagt vægten på hans forhold til heldedåden: arbejdet ved strandingerne. Fiskerens daglige og natlige gerning med at bjerge livets dræt på havet kommer først frem i allernyeste tid. Altid er fiskeren set udefra, fra land; han er altid beskrevet af folk, der lever og bor på land.

Det svindende 18. århundrede, fornuftens og saglighedens periode, har dog et par skildringer, der vel ikke rager højt op i litteraturen, men som dog ærligt forsøger at give et billede af fiskeren som fisker. Det er f.eks. Fr. Høegh-Guldbergs (1771–1852) *Fiskerens Nytaarsmorgen* fra omkring 1800. Her optræder to fiskere, der diskuterer deres daglige liv og arbejde og deres vanskeligheder, men desuden strejfses der et vigtigt forhold, fiskernes gensidige hjælpsomhed, deres fællesskabsfølelse. Fiskeren Knuds hus brændte i løbet af det forgangne år, og

Her en romantisk, dramatisk fremstilling af fiskeren fra midten af forrige århundrede. C. F. Sørensens maleri af en fiskerbåd ud for Kronborg fra 1859. Privateje. Statens kunsthistoriske Fotografisamling fot.

C. F. Sørensen *Fiskerbåde på Stranden*. Billedet med den blide sommerstemning er et godt eksempel på den idylliske realisme, der prægede maleriet i midten af forrige århundrede. Fiskeren er set med en udenforståendes øjne.

han mistede alt, » . . . Men ærlig trak i Høst hver Nabo her / for mig en Silde-
dræt med Brodernæver. / Mit hus blev reist, et nyt, har Gaves Værd, / og uden
Gjæld for ingen Mand jeg bæver.« Her har digteren henvist til fiskeren som
en mand med følelse for fællesskabet, med et moderne udtryk ville vi bruge or-
det: social indstilling. Digteren holder den fattige fisker op som forbillede for
samfundet.

Helt nøgternt er endelig den norskfødte, men i Danmark skrivende, digter
Claus Frimann (1746–1829). Han fortæller om fiskeren på havet, » . . . som
ud maa fare, før Hanen galer / al Dagen plaske i kolde Vand / paa Hjem ej
tænke, før Solen daler. / . . .«.

Den nøgterne forståelse af fiskernes kamp for at bjerge føden på havet lever
også hos en digter som Steen Steensen Blicher (1782–1848). – I novellen *Marie*
(1835) har han i indledningen en skildring af Vesterhavsfiskernes dagligliv. Han
skildrer, hvorledes de sætter båden i havet om aftenen, og hvorledes de kommer
i land næste morgen. De billeder, han afmaler, svarer ganske til hans beretninger
i de topografiske arbejder. Fiskernes barske dagligliv danner så baggrunden for

Maries liv. Hun, der er skyllet op af havet som spæd ved en stranding, er en fremmed. Blicher bygger her på al sin viden om fiskerne, og han benytter dem – næsten som et græsk kor – som baggrund for Maries kærlighedshistorie, der er triviell, for så vidt som hun ikke må få den, hun elsker, fordi hun er fattig og fremmed. Hendes stærke følelser (man gætter på, at hun er af sydlandsk oprindelse) kan ikke stå for presset, så hun mister sin forstand, da hendes elskede dør. Novellen er kort og klar, kunstnerisk en af Blichers bedste. Han har respekt for fiskeren, som han har det for hedebonden, f. eks. i *Hosekræmmeren*. Han forstår deres bevæggrunde. Men som søn af romantikken ser han tragedien i sammenstødet mellem den hårde virkelighed og de store følelser. Og på baggrund af hans skildring i de topografiske arbejder forstår man, hvorfor han har valgt fiskermiljøet til denne skildring af de store følelsers magtesløse kamp mod de stærke magter, her kampen for tilværelsen.

H. C. Andersen (1805–75) har også søgt sine motiver blandt fiskerne. Fra sin rejse til Vesterhavet og Skagen i 1859 havde han stoffet. Over det byggede han sin skæbne novelle *En Historie fra Klitterne* (1860). Han understreger det fattige, nøjsomme liv ved Jyllands vestkyst overfor det rige, farveprægtige liv i Syden, i Spanien. Også her er et barn skyllet op ved en stranding, en dreng, født til rigdom, pragt og magt, men nu af skæbnen skyllet op blandt de fattigste

Den moderne kunstopfattelse kommer frem i Carl Lochers studietegning til *Lettende Havgus*, udstillet 1875. Statens kunsthistoriske Fotografisamling fot.

P. S. Krøyers *Fiskere ved Stokken i Hornbæk* fra 1875 er vist et af de bedst kendte billeder af fiskere fra slutningen af forrige århundrede. Statens kunsthistoriske Fotografisamling fot.

af alle, Jyllands fiskere på vestkysten. Hos H. C. Andersen står fiskerne ligesom hos Blicher som den hårde skæbnes repræsentanter. Men trods alt er H. C. Andersens skildring mildere. Trods alt er både den himmelske og den jordiske kærlighed stærkere end hos Blicher. Ligesom hos Blicher spiller strandingen en afgørende rolle, dog hos H. C. Andersen uden nogen helt modig indsats. Det oprørte hav var fiskerne for mægtigt – skæbnen er gennem hele historien for mægtig!

Ellers var fiskeren i litteraturen på denne tid en poetisk figur med ikke så lidt i sig af de sydlandske, dansende fiskere i Auguste Bournonvilles (1805–79) ballet *Napoli* (1842). Det gælder Adam Oehlenschlägers (1779–1850) fiskersang fra *Hroars Saga* (1816): »Har jeg min Baad, mit Seil og mit Net, / vil jeg med Jarlen ei bytte. / Fisken i Vandet bli'er aldrig træt; / Fiskeren ligner Fiskenes Æt, / Lidet han agter en hytte. / . . .«.

Lige så yndefuld er også Johan Ludvig Heibergs (1791–1861) *Fiskersang*. Det er – hvor smukt digtet end er – en teaterhimmel, der hvælver sig over fiskerne: »Nattens Dunkelhed er svundet, / Morgensolen alt oprundet / Herlig over Østerhav. / . . .«. »Hav, som rigeligt belønner / Alle sine kjære Sønner, / Og dem skjænker Liv og Lyst! / . . .«.

Her er fiskeren blevet til en litterær, smuk figur. Han bruges af digterne som en livsbekræftende sjæl. Han skal afspejle et harmonisk forhold til naturen. Han står ikke som i koret i en græsk tragedie og udtaler skæbnens hårde ord. Derfor må digterne fjerne det hårde og understrege det *sommerlige*, det *blide* og det *lette*.

I slutningen af forrige århundrede, da der skete så mange ting, hvorved samfundet støbtes i nye former, skiftede kunsten også signaler: i maleri og litteratur søgte man realismen, udtryksformen skulle være, som om den, der stod overfor kunstværket, selv oplevede virkeligheden.

Nu måtte fiskeren rykke frem, fiskeren som han gik og stod i virkeligheden, ikke som en charmerende teaterfigur. I dansk litteratur er det først Holger Drachmann (1846–1908), der indfører havets mand som dagliglivets mand, men selv for Drachmann, der oprindeligt var marinemaler, der følte med håndværkeren, med småkårsfolk – var det vanskeligt at nå ind til det inderste i fiskerens væsen. For ham stod fiskeren – som for tidligere tiders digtere – som det sunde, frie menneske, langt friere, langt »naturligere« end både bonde og håndværker. Og for Holger Drachmanns lyriske sind, der også tumlede med eventyret, blev fiskeren ofte også en eventyrfigur, mere digtet ud af hans eget sind, end ud af fiskerens liv. Hans fiskerskikkelser er vel tænkt som en slags sagaskikkelser, der skal hæves op i det alment menneskelige plan. Men det bliver på den måde ofte kun tale om helte i almindelighed. Selve det daglige fiskeri trænges i baggrunden for deres bedrifter til søs eller til lands, Per i »*Hvor bliver jollen af?*« (fra *På Sømands Tro og Love* 1878) er sømand, og selv *Den store Bjørn* optræder mere i alle andre situationer end lige netop som fisker. Han er stort tegnet og en smuk skikkelse, men fortæller mere om digteren selv end om en fiskers sind og tanker.

For Drachmann er selv Lars Kruse mere redningsmand og helt, end han er fisker (*Lars Kruse* 1879): »Naar det stunder mod Slut, naar det bærer mod Fald / I et folk som en Gang var et stort, / Da vil Øjet med Glinsen bemærke et Tal / Paa en Flok, paa en støt, som ved Nødsuddets Knald, / Uden Tanke paa, hvad der af Stordaad bli'r gjort, / Vover Trøjen i Kampen paa Vandet, / Saa vil Fjenden, om Landet bli'r bragt til Forlis, / Være den, der vil udtale Stordaadens Pris, / Mens han blotter sit Hoved ærbødig: / Vi har set, der er Helte i Landet!«

Bedst lykkedes som virkelighedsskildring er vistnok den lille fortælling *Han døde og blev begravet* (fra *Smaa Fortællinger* 1884). Her er ingen helte, og her er som i en nøgen reportage deres liv gengivet. Her er det lykkedes Drachmann gennem Ivars og Lenes år under Ivars sygdom og ved hans død til sidst at tegne et stykke almueliv. Hele deres ulykke »stammede – sagde man – fra den Februar-

Heltedyrkelsen fra slutningen af forrige århundrede kunne bruge fiskeren som redningsmand som motiv. Michael Ancher *Redningsbaaden gaar ud*, 1883. Statens Museum for Kunst.

dag, da begge, Ivar og Andreas [Andreas var Ivars medhjælper, for »fem og tyve Øre af Kronen«], blev oversejlet i Baaden en lille halv Mil fra Land. Der gik en timestid, inden man kom ud og tog dem, og Vandet var fornuftigvis koldt. Ivar var en haard en og vilde ikke skifte Klæder, straks de var kommet ind . . .«. Ivar, Lene og Andreas holder sammen under sygdommen. Da til sidst alle, også Ivar, er klar over, at det er slut, siger Ivar: »Skal Du saa blive ved at give Andreas fem og tyve Øre af Kronen, Lene? Jeg synes, det var nemmere . . .« han fuldførte ikke, men stønnede: »Vand!« Dette er almueliv og almuetankegang. Det kunstneriske udtryk bæres ud over blot dette at stille ufordærvede folk overfor sentimentale overklassemennesker.

Henrik Pontoppidan (1857–1943), der så som sin opgave at revse det danske folk og rykke det ud af selvforherligende tanker, der tærede på dets kraft, vendte sig mod fisker- og redningsbådsforherligelsen – den, der var begyndt med Ewalds *Fiskerne*. Han skrev i 1883 novellen *En Fiskerrede*, hvor fiskerne med blus lokker skib til stranding og myrder de søfolk, der kommer i land, for at få deres jordiske gods. Men Pontoppidans novelle er endnu mere papir og skrækromantik end

Drachmanns heltedyrkelse. Den skal dog sikkert betragtes rent litterært, som et ironisk angreb på enhver uovervejede heltedyrkelse, en lige så ironisk kritik af enhver søndagsforherligelse af fiskeren, fiskeren her som repræsentant for danskeren.

Det er først i vort eget århundrede, vi i litteraturen møder fiskeren set indefra, lærer, hvorledes hans erhverv former ham, fiskeren, som mennesketype.

Når forfatteren sætter sig sådanne mål, kan det ikke undgås, at han må vise os fiskeren i hans forhold til religionen.

Her kommer den kendsgerning ind i billedet, at Indre Mission fra slutningen af forrige århundrede gik som en stor religiøs vækkelse over landet, og at denne vækkelse vandt stærk fremgang hos fiskerne, ikke mindst blandt fiskerne på vestkysten.

Mylius-Erichsen (1872–1907), kendt som polarforsker, har beskæftiget sig med fiskeren og hans gudsforhold, først og fremmest den af Indre Mission vakte fisker. »Guds Børn gaar aldrig ene. Vi har Jesus med os!« siger fiskeren i novel-len *Strandvagt* (i: *Strandingshistorier* 1901). Thorkild Gravlund (1879–1939) er inde på problemet i *Øen* (1903). Men for hans sjællandske fiskere betyder religionen ikke det samme som for Vestkystens.

Her må først og fremmest nævnes Erik Bertelsens (f. 1898) romaner. – Erik Bertelsen har selv været fisker, og han har også et positivt forhold til religionen, som det fremgår af hans digte. Her kan således anføres romanen *Dagen bryder frem* (1938), hvor omvendelsen af et sogn skildres.

Her må også nævnes Hans Kirks (f. 1898) *Fiskerne* (1928). Her skildres en lille gruppe fiskere, der fra Vestkysten flytter til Limfjorden med deres familier. De er hellige. Deres gudsforhold er naivt og strengt. »Du ved jo, Tabita, at vi er hellige Mennesker, og det er vor pligt at gøre alt, hvad vi kan, for at vore Børn ogsaa kan blive frelste. Og du kan tro, det er sørgeligt for os at mærke, at du unddrager dig Jesus . . .«, sådan taler moderen til sin datter.

Et andet forhold finder vi også i de moderne romaner, der beskæftiger sig med fiskeren som type. Det er fællesskabet. Det ældgamle fællesskab, der gang på gang er blevet strejftet, når kunsten tog fiskeren op som emne. Netop i den moderne roman, særlig den moderne roman fra 1930'erne og 40'erne. Stærkest kommer dette vel frem i Hans Kirks *Fiskerne*, men indstillingen findes både i Harry Søibergs (1880–1954) og Erik Bertelsens romaner, ja også i Gravlunds, stærkest og kunstnerisk sikkert højest står sikkert Kirks roman. Her tumler kunstneren med det store stof, så hver person står klart, men samtidig som et led i helheden.

Så er det fiskeriets ændring fra gammeldags til moderne fiskeri. Det kommer frem i mange af de nyere værker (dog ikke i Hans Kirks bog), som f. eks. i Tho-

Kunstnerne, der opholdt sig på Skagen, malede situationer og personer fra fiskerlivet her, som f. eks. Michael Anchers studie af en fisker fra 1888. Statens kunsthistoriske Fotografisamling fot.

mas Olesen Løkkens (1877–1955) *Ny båd i hav* (1932), en stærk og god skildring af fiskerlivet.

Også J. Bech Nygaards (f. 1911) *Livets Dræt og Dødens* fra 1943 omhandler netop denne forvandling, der sker fra slutningen af forrige århundrede til Anden Verdenskrig. Stadig skal fiskerne have nye redskaber og nye både. De skal have motorer og nye vod. Dertil kommer nye salgsmetoder.

Hele livet forvandles til et moderne liv, og fiskeren er også på vej til at blive et moderne menneske, men endnu har den nye og den kommende tids fisker ikke rigtig fået sin skildrer. – Litterært klæber der stadig for megen romantik ved erhvervet.

Fiskeren i billedkunsten.

Før år 1800 er de store heroiske, d. v. s. ideale landskaber, ofte med græskromerske figurer eller ruiner, herskende i malerkunsten, og dertil – selvfølgelig

kan man næsten udtrykke sig – portrætter. Man finder kun få og tilfældige fremstillinger af håndværkere, bønder og fiskere – og når det endelig er tilfældet, er det som komiske figurer.

Det bliver først brugeligt at fremstille dem billedligt i slutningen af 18. århundrede, da interessen for det enkle liv kom til at spille en rolle i den almindelige tankegang. I topografiske værker kan man dog af og til finde en fremstilling af fiskeri med det formål at give et karakteristisk billede af en egn.

Som eksempel på denne type billeder skal her peges på kobberstikkene i Erik Pontoppidans (1698–1764) *Danske Atlas*, hvoraf første bind kom i 1763. Hvor der f. eks. skal illustreres en by med havn eller lignende, kan fiskerbåde dukke op i fremstillingen. Men også hvor der skal vises et særligt vigtigt erhverv, kan der, som i forbindelse med Bornholm, dukke en fiskerscene op. Skildringen er tør, omhyggelig, så temmelig skematisk. Illustrationen har – hvad man også ville vente af denne type billeder – topografisk og etnologisk interesse. Formålet med at skildre fiskeriet er at vise en af landets egne og dens erhverv.

I slutningen af århundredet – i den sentimentale, men også »nysgerrige« periode – hvor man interesserede sig for almenvellet, og derfor også for almuen, og hvor man også var interesseret i nationale erhverv, dukker interessen for håndværk op, men dog helst »interessante« virksomheder, gerne lidt fjerne: man får figurer af norske bjergmænd, og man får håndværkere, dog på traditionel vis lidt komisk opfattet. Fiskere søger vi dog forgæves efter.

Den i 1779 oprettede Kongelige Porcelainsfabrik blev stedet, hvor man først og fremmest dyrkede den lille skulptur, og hvor man efter det store forbillede, fabrikken i Meissen, udførte et utal af små figurer beregnet til bordpynt. Disse småfigurer skulle ofte illustrere dagliglivet på en venlig, gerne morsom måde. De bedste af dem er yndefulde, venlige og fordringsløse.

Fiskeren og fisken dukker op et par gange. Første gang er vistnok omkring 1782 i en lille figur, godt 13 cm høj, der symboliserer *Vand*, altså én figur af fire, nemlig de fire elementer. Det er en lille kone, der er i færd med at fange fisk i en træbalje. Fra omkring samme tid findes en anden figur *Fisker med hjulbør*, godt 17 cm høj og ligesom *Vand* dekoreret i farver. Endelig en lidt yngre figur *Matros med Sild*, han er også 17 cm høj og dekoreret med farver. Matrosen, der har stribet trøje og høj, let spidset, sort hat, sidder mellem to tønder, holdende en fisk i hver hånd.

Meget illustrerende af erhvervet er disse figurer ikke, og ganske naturligt – da de, som nævnt, er bordpynt – samler de sig mere om fisken end om fiskeren.

Den danske malerkunsts fader, C. W. Eckersberg (1783–1853), der altid interesserede sig for søen og gerne tegnede og malede skibe, måtte naturligt også

Hans Smidths billede af *Glibfiskere i Limfjorden* fra 1915 er både folkloristisk korrekt og af kunstnerisk høj værdi. Statens kunsthistoriske Fotografisamling fot.

komme ind på fiskeren. Karakteristisk for Eckersberg er hans omhyggelige naturstudium, hans omhu for lokalfarven og for perspektivet. Hans billeder af skibe står altid til troende.

Han ville gerne være historiemaler, og har også malet en række historiske billeder, der dog ikke er hans bedste. Han har da også malet den begivenhed, der ligger til grund for Ewalds *Fiskerne*, nemlig strandingen ved Hornbæk i 1774, dramatisk og heroisk, men så temmelig ubetydeligt som kunstværk. Bedre er hans billeder fra Øresundskysten og Nordsjælland med stranden, fiskerhuse, -både og redskaber, også befolket med mennesker. Omhyggeligt og renligt er de malet, og de giver et dagklart billede af fiskernes liv på stranden; men billederne når ikke hans marinebilleder med de store skibe med rigning og sejl.

Professor ved Kunstakademiet N. L. Høyen (1798–1870) tilskyndede kunstnerne til at forberede sig til det nationale historiemaleri ved at begynde med at male almuens liv, som man mente mere end noget andet afspejlede nationens historie. Og selv om det oftest blev bønder, der blev malet, så vi i dag har en række gode og ofte meget interessante fremstillinger af deres liv i første halvdel af forrige århundrede, er der dog også kommet enkelte fiskerfremstillinger med.

Jørgen Sonne (1801–90) har på mange af sine billeder tolket dansk, særlig nordsjællandsk almueliv i en rolig, næsten monumental form. Hans billeder er

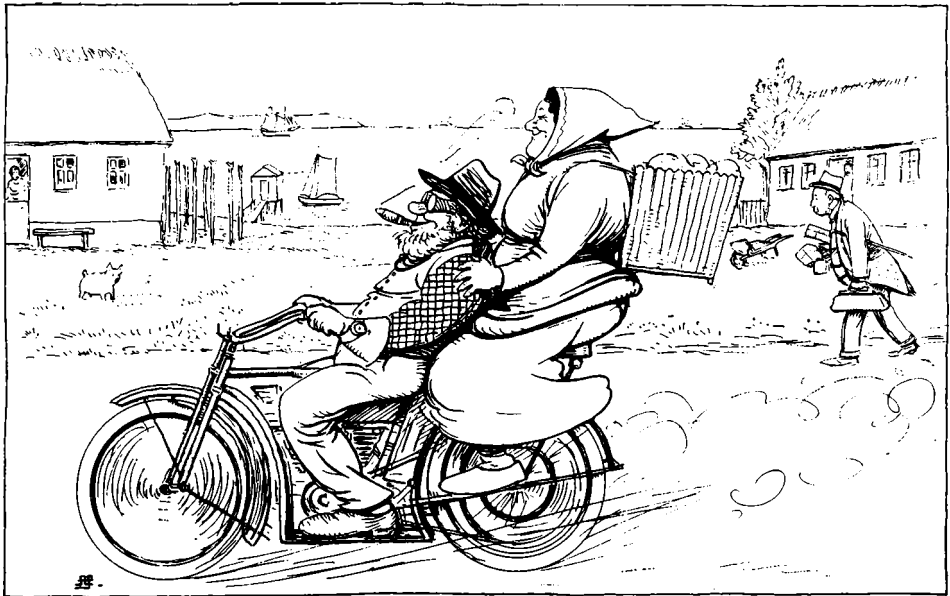
idealiserende. Han vil i et billede ligesom give hele historien. Når han f. eks. i 1844 maler *En gammel Fisker sætter Garn ud*, vil han i billedet, ved at forenkle landskab og figurer og gengive dem i ophøjet ro, skildre *fiskeren*. Det er romantikkens tanke om at samle det mindste og det største i ét, vi møder her i Sonnes billede.

N. L. Høyers opfordring til at male almuen fulgtes også af Christen Dalsgaard (1824–1907). Han var født på Krabbesholm ved Skive, og han har navnlig malet sine almuebilleder fra disse egne af landet. Hans billeder er realistiske. Han bygger dem op af studier af folketyper, dragter og husgeråd, tegnet på stedet. Alt med den største omhu. Hans færdige billeder er følsomme og fortællende. I emnevalget og opstillingen kan der ganske vist komme noget teateragtigt, men til gengæld kan hans fine fornemmelse for farve og lys give hans bedste billeder maleriske værdier, der må anerkendes til enhver tid. Det fortællende billede er dog Dalsgaards styrke. Og som centrum i det fortællende billede har han ofte en ung kvinde, hvis følelser han med stor dygtighed fandt udtryk for. Hans billeder af fiskerne foregår oftest på land, og det er endda mindre fiskeren end hans miljø og navnlig fiskerens kvinde, han maler. Han maler fiskerens sovekammer, han maler kæresten, der venter den unge fisker hjem fra havet, og han maler afskeden, men han maler alle disse situationer i hjemmet. Stranden og havet ses gennem en åben dør. Trods det alvorlige studium af alle enkeltheder, eller måske netop på grund af dem og den dramatiske situation, billedet indeholder, har man altid fornemmelse af, at man befinder sig i et teater og følger et spil på scenen. Vi er ikke rigtig ude i vejret.

Der er noget folkloristisk, folkemindestudie-agtigt, ved billederne fra denne tid. Det gælder både A. Dorph (1831–1914) og Fr. Vermehren (1823–1910).

Mere vejr kommer der dog ind med billederne af f. eks. Carl Locher (1851–1915), men det er også den ny generation, der var rykket frem. Han havde ganske vist været elev hos de gamle marinemalere, som C. F. Sørensen (1818–79) og Carl Neumann (1833–91), men han havde også været i lære hos den nye franske naturalisme. Det bliver til billeder med sø og saltvand, omend også men en vis romantisk dramatik. Han var en fremragende maler og meget yndet af sin tids publikum. Han malede en del på Skagen, og man forstår, at redningsbåden måtte tiltrække ham. Han har flere billeder af disse situationer, og der er et liv og drama over dem, der er velgørende ovenpå tidligere tiders idylliske fiskerscenerier. Men det daglige fiskeri har ikke tiltrukket denne dramatik så meget.

Det daglige liv kommer mere frem i P. S. Krøyers (1851–1909) billeder. Krøyer var sikkert en betydelig større malerisk begavelse end Locher. Også han hører til den nye generation, der kom under de moderne franske maleres ind-

Alfred Schmidt har i sin tegning i *Blæksprutten* fra 1916 brugt fiskeren som motiv til at satirisere over »Gullasch-baronerne« i første verdenskrig.

flydelse, og som bragte de nye ideer om lys og farver hjem. Hans bedst kendte fiskerbilleder er fra Hornbæk, fra 1870'erne. Men han har også malet på Skagen. Hans billeder viser i reglen fiskeren i land. For det er navnlig fiskertyperne og lyset over havet, der måttte interessere ham. Blandt hans mest populære og hyppigst reproducerede er *Fiskere ved Stokken i Hornbæk* fra 1875.

Bedst som skildrere af fiskerne er dog sikkert ægteparret Anna (1859–1935) og Michael Ancher (1849–1927). Deres arbejder og dermed deres navne er særlig knyttet til Skagen, hvor Anna Ancher var født som datter af den bekendte købmand og hotelejer Erik Brøndum. De er kendt for deres billeder af fiskere, både portrætterne af dem og fiskerne i arbejde, dog gengiver Michaels billeder hyppigst dramatiske situationer i forbindelse med redningsaktionerne.

Man fristes let til at tage navnlig Michael Anchers store lærreder, som f. eks. *Redningsbåden sættes ud* fra 1883 som udtryk for den heltedyrkelse, der er så karakteristisk for slutningen af forrige århundrede. Disse store skildringer hører sammen med Holger Drachmanns skildring af Lars Kruse.

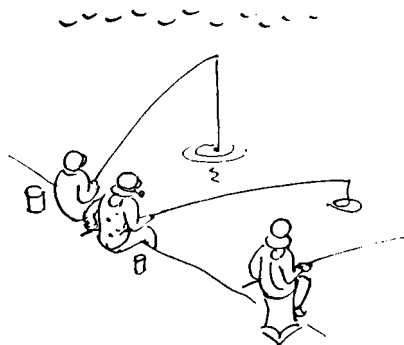
I vore dage er det måske nok Anna Anchers mere stilfærdige portrætter af fiskerne og navnlig deres kvinder, der øver den største tiltrækning på os.

Lad os slutte med et par tegnere. Og efter den megen heltedyrkelse oven i købet slutte med et lille satirisk billede af Alfred Schmidt (1858–1938). Han var

oprindelig maler, men opgav allerede i 1880'erne at male og blev tegner, humoristisk og satirisk. Bedst er han kendt fra tegningerne til Blæksprutten. Det er da også fra Blæksprutten, vi henter den lille tegning, hvor han satiriserer over al den letkøbte rigdom, der vælter ind over Danmark under første verdenskrig. Hans tegning af *Skousere paa Hjemvejen, fra Fiskernes gyldne Aar* er vel ikke så meget rettet mod fiskerne, der her sidder på motorcykel, mens den pæne mand med høj hat og jaket – vi gætter en embedsmand – må traske til fods. Tegningen er mere rettet mod dem, der satte alle menneskelige hensyn til side for at få del i guldstrømmen. Men fiskeren kunne bruges, fordi han tidligere havde været den ydmygeste af alle, og han havde haft embedsmanden som en – måske undertiden fordringsfuld – sommergæst.

Til allersidst en lille yndefuld, venlig tegning af Axel Nygaard (1877–1953), en af de små tegninger fra dagbladet Politiken, hvor de var med til at forgyldte dagligdagen. Det er en lille tegning, der kun viser fiskeriet fra en mole i København. Den lille vignet er kun en stilfærdig hyldest til fiskeriet i amatørens hænder. Her er fiskeriet et fredfyldt stykke fritid, der giver ro og balance i sindet, men som måske også for de unge, der deltager så ivrigt, giver mulighed for drømme om store bedrifter. Et lille stykke almenmenneskelighed, der kan fattes af andre uden for erhvervets hårdtarbejdende kreds.

Axel Nygaards lille yndefulde vignet viser amatørfiskerne på en mole. Tegningen gengiver en københavnsk stemning, men dækker hver eneste havneby i landet. Fra H. P. Rohde: *Axel Nygaard*, Kbhvn. 1954.

FARTØJER, METODER OG REDSKABER

Af Fiskerfartøjets Historie	143
Stålkuttere.....	159
Mekaniseringen i Fiskeriets Tjeneste	163
Metoder og Redskaber	175

AF FISKERFARTØJETS HISTORIE

Af museumsinspektør *D. Yde-Andersen.*

For blot 100 år siden anvendte de danske fiskere udelukkende åbne både under udøvelsen af deres farlige erhverv. Hvad enten det gjaldt torskefiskeri på Vesterhavet i de stormfulde efterårsmåneder eller laksefangst på Østersøen midt i vinterens hjerte, måtte fiskerne sætte deres lid til de åbne både – og til deres egne sejlkundskaber. Naturligvis kendte fiskerne dæksfartøjer og vidste, at de var langt sødygtigere end åbne både; men det var dengang, som om dæksfartøjerne hørte sammen med søfarten og købstædernes havne. De var mere, end den fattige fisker kunne overkomme.

Der var dog undtagelser. Netop for 100 år siden anskaffedes den første dæksbåd til Skagen. Den blev bygget på den svenske vestkyst med lån fra staten, og ført af den kendte Lars Kruse sejlede den bl. a. på torskefiskeri vest for Norge. Det var den ny tid, der blev indvarslet med denne anskaffelse. – Samtidig havde man i fiskerlejerne Klitmøller, Hansted og Febbersted ikke mindre end 11 små dæksbåde (kun een over to læster). De var købt som åbne både fra Norge, men var her på Thykysten blevet forstærket med mere tømmer og havde fået lagt dæk ind. De anvendtes til torskefiskeri på Jyske Rev. De repræsenterede på sin vis en svindende epoke, for så vidt som der en snes år tidligere her havde været 27 af den type i brug. Når de nu var i tilbagegang, skyldtes det dels, at udbyttet af torskefiskeriet på Jyske Rev var i aftagende, dels vanskelighederne med at få de forholdsvis tunge dæksbåde ud og ind på den barske kyst. – Skal man endelig have alle den tids dæksbåde med, må man også nævne, at der fra Sønderho på Fanø blev fisket med et sådant fartøj, i alle tilfælde i året 1860, og at Kalundborgfiskerne samtidig havde små dæksbåde.

Ser man bort fra disse få undtagelser, må man konstatere, at de danske fiskere for 100 år siden klarede sig med åbne både, ganske som deres forgængere havde gjort gennem århundreder, og søger man oplysninger om tidens bådtyper, vil man yderligere kunne konstatere, at flere af dem så ud, som om de kom sejlende lige lukt ud af fortiden.

Det gjaldt først og fremmest de bornholmske »eger«. Det var store, klinkbyggede og spejlgattede både, der målte op til 30 fod mellem stævnene og

indtil 10 fod i bredden. De var tilriggede med 3 master og 3 sejl. Stormasten med det såkaldte egesejl, et indtil 20 fod højt råsejl, hvis rå blev holdt til masten med en tovrakke. Under bidevindssejladss støttedes sejlet af en sprydstage, der foroven var stukket i en strop på dets forlig, forneden anbragt i et hak i den luv låring. I egens stævn stod en mindre mast, der pegede skråt fremad, næsten i fortsættelse af den skrå stævn. Den bar et 6–8 fod højt sprydsejl, der kaldtes fokken eller forsmakken. Agter ude stod mesanmasten med et sprydsejl af tilsvarende størrelse, mesanen eller agtersmakken, der havde bom.

De bornholmske eger skal have været gode sejlere; men der krævedes en stor besætning til at manøvrere de gammeldags sejl, ikke mindst under krydsning. Her skulle det store egesejl fires ned for hvert kryds, og råen skulle skiftes over på den anden side af masten. Samtidig skulle der mastes om, d. v. s. masten skulle rettes, således at den stadig kom til at hælde til luvart. De bornholmske eger var uden tvivl de mest gammeldags af de større fiskerfartøjer, der da anvendtes herhjemme. Tilsvarende både skulle man helt over på Blekinges kyst for at finde.

En anden type store, åbne både brugtes på den jyske vestkyst. Det var de såkaldte havskibe eller hornfisk, hwongjævere, som de lidt nedsættende kaldtes på grund af deres spidsgattede form. Netop i årene 1850–75 nåede de deres højeste udviklingsform, og det er i denne form, de her skal beskrives på grundlag af en beretning fra Nymindegab ved Ringkøbing fjords udløb i Vesterhavet. Det skal tilføjes, at denne beskrivelse naturligvis ikke i enkeltheder dækker havskibene fra andre fiskerpladser på Vestkysten. Hvert sted havde sine ejendommeligheder og sit særpræg. Således var f. eks. havskibene ved Harboøre betydeligt større end de fra Nymindegab.

Havskibene var store, klinkbyggede både. De var som nævnt spidsgattede, og dertil var de meget fladbundede, således at de let kunne løbe over revlerne og op på stranden. Det var nødvendigt ved enhver landing på Vestkysten, der var helt uden havne, og hvor havet var så uroligt, at man ikke turde lade bådene ligge for anker. Ved Nymindegab var havskibene på 4–5 tons og målte 33 fod fra stævn til stævn eller 24 fod langs kølen. Største bredde var 10 fod. De var udstyret med sejl og årer. Tilrigningen bestod af mast med storsejl, klyver og fok. Topsejl var ikke almindeligt. Masten var 30–32 fod høj. Den stod på kølen, 8 fod fra dens forreste ende. Storsejlet kunne være indtil 20 fod højt og 10 fod bredt. Det blev strammet ud med en sprydstage. Havskibene havde intet bovspryd, men kun en kort klyverbom. Når skibet var under sejl, blev der sænket et par store sværd ned langs siderne ud for masten for at formindske afdriften.

Til et havskib hørte 4 årer. De var hver 24–26 fod lange (ca. 8 meter), og når de anvendtes, var den ene trediedel af længden inden for båden, de to

trediedele udenfor. Fiskeren, der roede, sad i den modsatte side af den, åren hvilede på. Havskibene var såvel robuste som sødygtige. Når der ikke desto mindre skete mange forlis, skyldtes det, at de blev presset for hårdt, efterhånden som afsætningsmulighederne for fisk bedredes hen mod århundredets slutning.

De vestjyske havskibe og de bornholmske eger var de største bådtyper, danske fiskere anvendte for 100 år siden. Men derudover var en mængde mindre typer i brug. Det kunne næsten se ud, som om hvert farvand havde sine bestemte bådtyper. Nogle typer var udformet af lokale bådebyggere og afpasset efter forholdene på stedet. Andre var indført fra Norge af skippere, der drev handelsfart mellem dette land og de danske provinser. Atter andre var købt på den svenske vestkyst, hvis bådebyggere gennem generationer synes at have leveret både til de nordsjællandske fiskere. Endelig var der alle steder en del både, som bar umiskendeligt præg af at være overtaget fra søfarten, f. eks. storbåde indkøbt fra forliste skibe og blot nødtørftigt omdannet efter fiskeriets behov.

Af de mange mindre bådtyper skal her kun nævnes nogle få. På kysten fra Skagen til Agger brugte man overalt de såkaldte norske pramme, rundbandede, spejlgattede pramme, der var lette at trække op på stranden, og som var forbavsende sødygtige. Som navnet fortæller, var typen oprindelig indført fra Norge. På Skagen synes de fleste bådtyper at have haft gammel hjemlig tradition bag sig. Ud over havskibene, der her kaldtes rorsbåde, brugte man de såkaldte Skagensjoller og Skagbobrigger. De sidste var tilrigget med 2 master, men var – trods det fornemme navn – kun store, åbne både. Med dem sejlede skagboerne tørfisk til København og til de jyske købstæder. I Ålbækbugten anvendte fiskerne Bergensjoller, der måske var de samme som de nordsjællandske trebordsjoller. Begge dele var indført af norske skippere. I Limfjorden blev fiskeriet drevet fra jægter og kåge, bygget efter gammel lokal tradition.

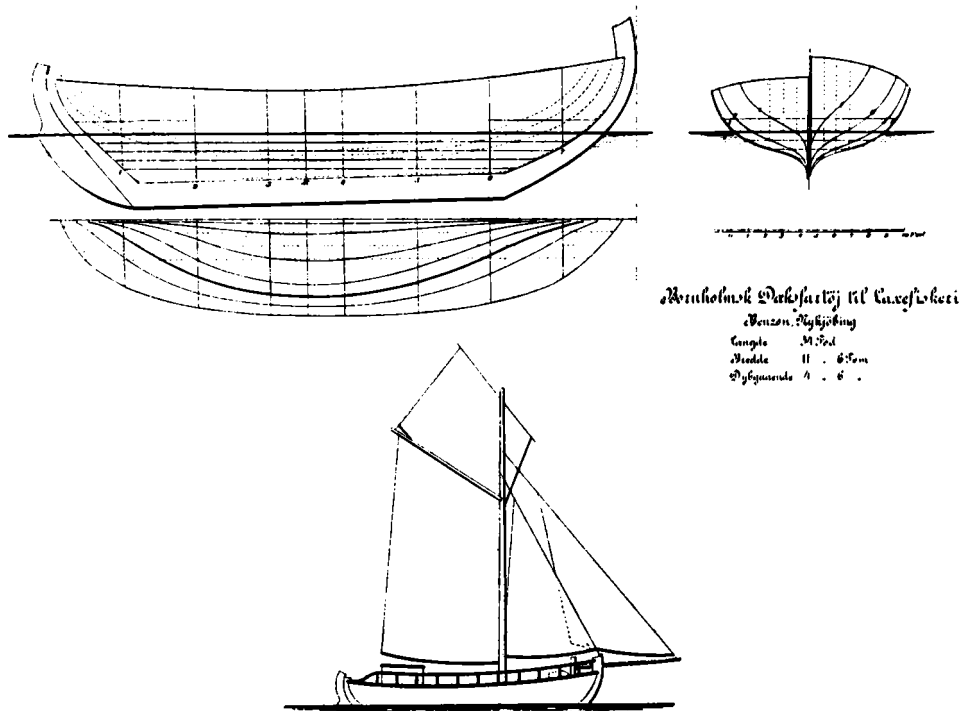
I Kattegat drev de nordsjællandske fiskere drivgarnsfiskeri med både, hvoraf en del i alle tilfælde var købt på den svenske kyst, medens Isefjordsbådene synes at have været af lokal oprindelse, selv om typen i 50'erne blev fornyet af en bådebygger, der havde opholdt sig i Norge. I Sundet anvendtes kragejoller af en egen type, iøvrigt ens på begge kyster, og længere sydpå fandtes en særlig Stevnstype. Fiskerne på Fyns Storebæltskyst havde deres egne drivbådtyper, og i de sydfynske farvande herskede smakkejollen, ofte tilrigget med to sprydsejl. Begge dele synes af hjemlig oprindelse. I Lillebælt dukkede endelig på den her omtalte tid prøjserkvaserne op, tyske åledrivkvaser, der ved lovforbud var blevet fortrængt fra deres hjemland; men hermed er vi kommet frem til en ny tid, da fiskerierhvervet kommer ind i en rivende udvikling, der helt ændrer udformningen af de danske fiskerfartøjer.

Hvor og når begyndelsen til denne udvikling blev gjort, lader sig ikke bestemme i dag. Man kan kun konstatere, at offentligheden i 1850'erne fik øjnene

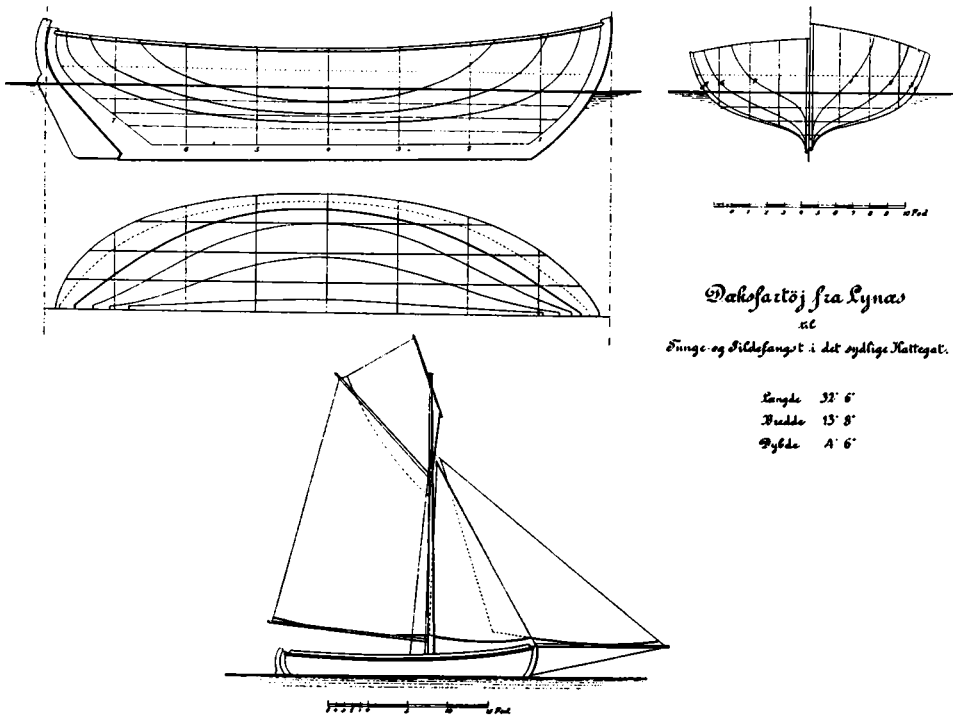
op for de muligheder, som det danske fiskeri indebar, og at indenrigsministeriet derfor sendte en sagkyndig mand rundt til alle danske fiskerlejer for at undersøge omfanget af det daværende fiskeri og for at se, hvilke forbedringer der kunne gøres. Manden hed A. I. Smidth. Han var, hvor mærkeligt det end lyder, skuespiller af profession, men han havde virkelig forståelse for fiskeriet og dets forhold, og hans rapport fra de rejser, som han foretog for ministeriet i årene 1859–63, giver eftertiden et sikkert indblik i datidens fiskeri.

Blandt de forbedringer, som A. I. Smidth gjorde sig til talsmand for, var indførelsen af dæksbåde, først og fremmest til havfiskeriet. På hans anbefaling ydede regeringen lån til 12 skagboer, at de kunne lade bygge en dæksbåd i Marstrand på den svenske Kattegatskyst, hvor man længe havde anvendt den type fartøjer. Det var med denne dæksbåd, »D. G. Monrad«, at Skagensfiskerne i 1862 begyndte torskefiskeriet i Skagerak med et par svenske fiskere som kendtmænd.

Det var også på A. I. Smidths anbefaling, at regeringen lod en af datidens bedste bådebyggere, konstruktør E. C. Benzons i Nykøbing Falster, udarbejde en tegning til en dæksbåd til laksefiskeri, som skulle afløse de gamle bornholm-ske eger. Den første båd efter den Benzonske tegning blev taget i brug i Neksø

Bornholmsk dæksbåd til laksefangst. Benzons prototype fra 1860'erne. Efter Drechsæl.

Dækfartøj fra Lynæs

116

Enge- og Fiskefangst i det sydlige Skattegat.

Længde 32' 6"
 Brede 15' 8"
 Dybde 4' 6"

Lynæsbåd af den type, som lods Ole Jensen i Frederikssund skabte i 1862. Efter Drechsel.

i 1867; men først efter at typen under en storm i 1872 havde vist sig egerne overlegen, tog bornholmerne den ny konstruktion til sig. I 1884 skal der have været 85 dæksbåde på øen mod 2 i 1872.

Endvidere anbefalede A. I. Smidth, at regeringen ydede de driftige Halsnæsfiskere lån til anskaffelse af en dæksbåd. Denne anbefaling gav ikke noget direkte resultat, for så vidt som lånet ikke straks blev ydet; men Halsnæsfiskerne fik selv øjnene op for sagen og begyndte fra 1862 at anskaffe dæksbåde. De første blev bygget af den dygtige bådebygger, lods Ole Jensen i Frederikssund, der havde lært grundlaget for sit håndværk, da han som ung sømand en vinter lå indefrosset på Listerland i Norge. Ole Jensens Frederikssundsjoller og Lynæsbåde kom til at præge Isefjordsbådene gennem et lille århundrede.

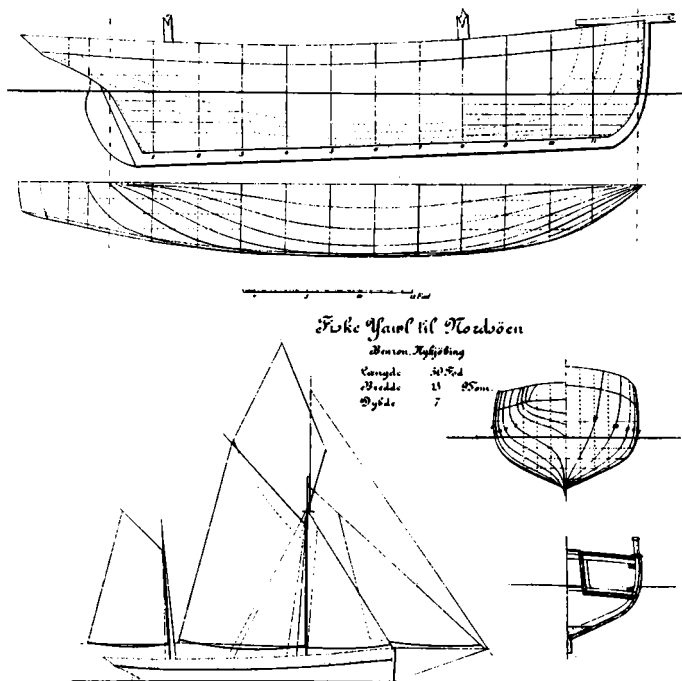
Den dæksbåd, som Skagensfiskerne anskaffede i 1862, fulgtes 1863 af en lejet dæksbåd, men først i 1876 kom den tredje dæksbåd til Skagen. Det var Lars Sørrig, der købte en 16 tons båd på Öckerö i Bohuslen. Den fik navnet »Forsøget«. Forsøget må være faldet godt ud, for i 1878 kunne Lars Sørrig købe en ny og større båd på svenskekysten. Den fik navnet »Norden«. Den gamle båd overtog andre Skagensfiskere. »Norden« bliver til tider betegnet som den første kutter i den danske fiskerflåde, men flere kan, som det vil ses, strides om æren.

Skagensfiskernes dæksbåde blev lagt op for vinteren i Frederikshavn; for Skagen havde ikke selv nogen havn. Den kom først i 1907. Frederikshavn var også fiskehandelens by; thi hertil var banen nået i 1871, medens Skagensbanen først blev færdig i 1890.

De første dæksbåde blev anvendt til linefiskeri efter torsk i Skagerak, men udbyttet var aftagende. De to sidste, der prøvede dette fiskeri, skal have været Lars Kruse med »Familien« og Christian Mathiassen med »Enigheden«. Det var i 1880, og udbyttet blev ringe. Så forsøgte de i stedet at fiske rødspætter med snurrevod i Kattegat. Resultatet blev helt overvældende og indledte en næsten eksplosiv udvikling af det nordjyske fiskeri.

Samme år (1880) blev de første kuttere bygget i Frederikshavn. Det var klinkbyggede, spidsgattede både, der målte 15–20 tons brutto. De var udstyret med stormast og mesan og førte gaffelstorsejl uden bom, topsejl med fast stang, papegøje med sprydsejl eller gaffelsejl samt stagfok og klyver på fast bovspryd. Agter havde de et styrehul, forude et beboelsesrum til besætningen, der var på 5–6 mand. De første Frederikshavnerkuttere var indrettet med en lille dam agter til rødspætter og et stort lastrum til nedsaltning af torsk. Da rødspættfiskeriet netop samme år blev det altdominerende, blev lastrummet

Frederikshavnerkutter fra sidst i 80'erne. Tegningen er udført af E. Benzon og er inspireret af de engelske Nordsøsmakker. Efter Drechsel.

snart lavet om til dam, og i de kuttere, der byggedes de følgende år, blev der naturligvis kun indrettet dam midtskibs. Til hver kutter hørte en stor jolle, der blev anvendt ved udsætningen af snurrevoddet, idet selve kutteren dengang lå opankret under fiskeriet. Voddet blev halet ind med et håndspil.

Da først rødspættefiskeriet var begyndt, voksede den nordjyske kutterflåde hurtigt. I 1886 skal der have været 76 kuttere, alle indrettet til voddfiskeri, i det frederikshavnske tolddistrikt. I perioden 1880–88 blev der bygget ca. 30 kuttere i Frederikshavn, men mange blev købt til distriktet fra andre steder, bl. a. købtes der en del engelske Nordsøkuttere. Skagboernes kutterflåde voksede langsommere end den frederikshavnske, i 1888 var den kun på 18 både. Her må man stadig huske, at skagboerne havde deres kuttere liggende i Frederikshavn, hvortil der var 5 stive mil ad landevejen.

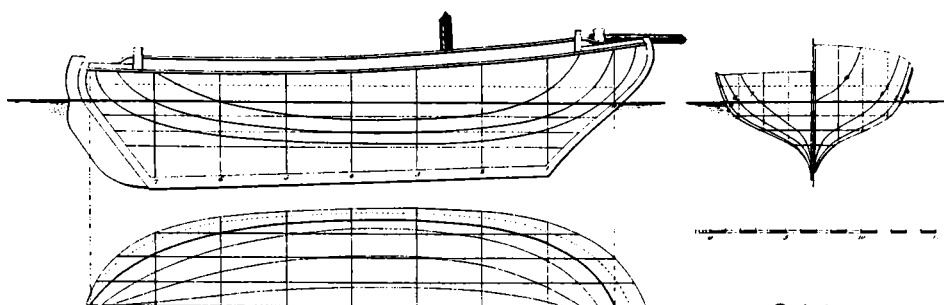
I de første år fiskede de nordjyske kuttere i Kattegat, først og fremmest i Ålbækbugten og i Ålborgbugten, men efterhånden som kutterne tiltog i antal, måtte fiskeområdet udvides. Om sommeren fiskede kutterne ned langs den jyske vestkyst, og i vintermånederne fiskedes der over hele Kattegat. Dette førte igen til større fartøjer. I slutningen af 80'erne byggede man kravelbyggede kuttere helt op på 30–40 tons, men iøvrigt af samme type som tidligere. De frederikshavnske kuttere fra Buhls eller Olsens værfter havde et godt ry og fandt god afsætning, også uden for Frederikshavn og Skagen.

På den tid, da Skagen fik sin første dæksbåd, blev der også drevet linefiskeri med dæksbåd fra Esbjerg. D. v. s. Esbjerg eksisterede ikke dengang. Havnen blev først påbegyndt i 1868 og taget i brug i 1874, og da var den kun trafikhavn. Først i 1886 blev den lille bådhavn bygget til fiskerne, men fra da af har Esbjergs fiskerihavn næsten konstant været under udbygning. Før Esbjerg havn voksede op, foregik fiskeriet hovedsagelig fra Sædding og Hjerting og Nordby på Fanø. Så tidligt som i 1850'erne eller 60'erne (sikker datering gives ikke) skal en Sæddingfisker ved navn Kresten Pedersen Burkal have fisket med et dæksfartøj med 6 mands besætning i Grådyb, men om hans virksomhed iøvrigt er intet overleveret til nutiden. Da A. I. Smidth i 1860 besøgte egnen, fiskedes der med en dæksbåd fra Sønderho på Fanø. Heller ikke om dette fartøj findes flere oplysninger. Så står det bedre til med den næste dæksbåd, der kendes fra dette farvand. Den tilhørte fisker Lambert Sørensen i Hjerting. Han havde i sin ungdom været i Kanada og havde deltaget i New Foundland-fiskeriet. Da han kom hjem, købte han i 1872 en norsk dæksbåd på 14 tons, som han ene mand sejlede fra Norge til Hjerting. Herfra drev han et energifyldt linefiskeri efter torsk og kuller, og da hans båd var sødygtig, kunne han arbejde under vejrforhold, hvor de andre fiskere måtte søge land.

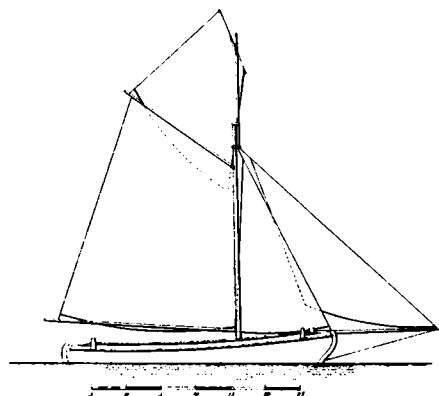
Allerede under opførelsen af Esbjerg havn, og endnu mere da banen kom til

Esbjerg, begyndte stedet at trække egnens fiskere og fiskehandel til sig. I 1877 bosatte den første fisker sig i Esbjerg. Han medbragte en 5 tons dæksbåd, bygget i Nordby. Året efter dannedes et fiskeriselskab i Esbjerg, der anskaffede 2 norske dæksbåde, og som selv lod en tredje dæksbåd bygge i Nordby. Den fik det forjættende navn »Nr. 1«. Samme år kom endnu en 5 tons dæksbåd til byen og året efter en 14 tons båd. I løbet af 80'erne samledes en hel flåde af dæksbåde i og omkring Esbjerg, som drev torske- og kullerfiskeri med line og kroge i Nordsøen. Den typiske Esbjergkutter var på den tid på ca. 10 tons og rigget som jagt. Længden 37 fod, bredden 13 fod og dybgangen 6 fod. Dæksfartøjerne fra Esbjerg havde dengang ingen dam, men var tørbundede, beregnet til slagtet fisk. I 1887 skulle antallet af dæksbåde være vokset til 47.

I dette år (1887) nåede fiskerne fra Vendsyssel ned til Hornsrevområdet med deres snurrevod. Det begyndte i marts måned med, at en båd fra Lilleheden (Hirtshals) kom til Esbjerg og begyndte snurrevodsfiskeri med denne havn som basis. Efter kun 2 dages fiskeri indkom den med 200 snese rødspætter. Samme år i april måned kom tre Frederikshavnerkuttere til Esbjerg og opnåede lige så glimrende udbytte med deres snurrevod. Hermed var, som man har sagt,

Dæksfartøj
til Torskefangst i Nordsøen.
Af Dahl, Esbjerg.
Længde 37' 0"
Bredde 13' 0"
Dybde 6' 0"

Dæksbåd til torskefiskeri i Vesterhavet. Tegnet af skibsbygger Dahl, Esbjerg, delvis ud fra de norske dæksbåde, 1880'erne. Efter Drechsel.

begyndelsen gjort til enden på linefiskeriet fra Esbjerg. Esbjergfiskerne anskaffede sig snurrevod og håndspil og kuttere beregnet til det ny fiskeri. Men da midlerne var små, og udbuddet begrænset, måtte de i første omgang ofte tage til takke med halvkasserede fartøjer, som man kunne købe for en billig penge fra Limfjords- og Kattegatsområderne og andetsteds fra. De fleste blev vist købt fra England. Det varede endnu nogle år, før Esbjergfiskerne fik midler til at anskaffe lige så godt materiel, som det deres kolleger i Frederikshavn anvendte.

Det vellykkede snurrevodsfiskeri fra Esbjerg i foråret 1887 resulterede ikke alene i, at Esbjergfiskerne lagde deres fiskeri om, men det fik også til følge, at fiskerne fra hele vestkysten begyndte at strømme til Esbjerg. Havskibene blev forladt til fordel for snurrevodskutterne i Esbjerg.

I 1890'erne tog udviklingen inden for kutterne et nyt skridt, d. v. s. det første skridt blev egentlig taget i 1889. I dette år fik den nybyggede Bangsbostrandkutter »Karoline«, der tilhørte fiskeskipper Fr. Wilhelmsen, installeret et dampspil til indhaling af vodlinerne. Omtrent samtidig fik Skagenskutteren »Alma« indlagt en petroleumsmotor til drift af vodspillet, leveret af Burmeister & Wain. Hidtil havde man halet voddet ind med håndkraft i små både, i kutterne med håndspil. Så længe vodlinerne var under 100 favne, var arbejdet måske ikke så hårdt, men da de ved det udstrakte rødspættefiskeri kom op på flere hundrede favne, senere op på 1000 favne eller mere, blev spørgsmålet om mekanisk spil brændende. Det første spil blev som nævnt installeret i foråret 1889. I 1891 skrev Ålborg Avis: »En halv snes fiskerkuttere fra Esbjerg og Lemvig er i denne tid indkommet til Frederikshavns havn for at blive forsynet med dampspil. Et lignende antal kuttere forsynes på samme tid i Sæby med dampspil. I Frederikshavn og Sæby er der i løbet af et års tid leveret ca. 150 dampspil til en pris af ca. 2000 kr. pr. stk.«

Det må bemærkes, at den første mekaniske kraft om bord på kutterne anvendtes til voddets indhaling og ikke til fremdrivning; men også på dette område var fremskridt på vej. I 1885 skal en bornholmsk fisker have eksperimenteret med en håndkraftdrevet skrue, der i stille vejr skal have givet båden en fart af 3 knob. I 1886 fik fisker Christian Hansen i Svaneke en ny båd færdig, der var forsynet med en 4 hk dampmaskine. Man ved ikke andet om dette fartøj, end at den bornholmske bådeforsikring vedtog, at det kunne optages til halv værdi, og at al skade og havari, der skete, når båden gik for dampkraft, skulle bæres af ejeren selv, og kun forudsat at et flertal af forsikringens stedlige medlemmer stadig fandt det tilrådeligt at optage båden, efter at den under pålands kuling blev prøvet i indsejlingen til Svaneke havn. I 1890 kom frederikshavnerne med. Fiskekutteren »Kamma«, ført af fiskeskipper Lars Larsen, blev understyret med skovlhjul. De var monteret således, at de kunne tages indenbords, når de ikke var i brug. Ved prøveturen nåede »Kamma« en fart af 3 knob,

men konstruktionen var mislykket, da det var for tidskrævende at rigge skovlhjulene ud og ind.

Den første kutter med fremdrivningsskrue skal have været den 40 tons store »W. Klitgaard«, der i 1891 søsattes fra Olsens bådeværft i Frederikshavn. Den var forsynet med en tobladet propel, der kunne trækkes ind i en fordybning i agterstævnen, når den ikke var i brug. Skruen blev drevet af en 5 hk dampmaskine. I stille vejr løb båden helt op til 5 knob. Forsøget synes at være faldet heldigt ud, men det varede længe, før andre fulgte eksemplet. (En motorbar-kasse, der i 1891 var hjemmehørende på Fanø, findes der ingen yderligere oplysninger om.) Løsningen blev i første omgang ikke stævnskruen, men den såkaldte cykleskrue, en slags udriggerskrue, der blev fastgjort under bådens låring, således at den kunne svinges op af vandet, når den ikke var i brug. Cykleskruen blev via et kædetræk – deraf navnet – og en mellemakse drevet af samme motor eller dampmaskine, der trak vodspillet. Den første kutter, der fik installeret cykleskrue, var »Wesley« af Bangsbostrand. Dens skipper Ole Jensen Nepper havde selv konstrueret indretningen. Cykleskruen blev drevet af vodspillets maskine, og denne havde sjældent mere end 4–6 hk. Farten blev derfor begrænset, men alligevel følte cykleskruen som et stort fremskridt. Omkring århundredskiftet havde mere end halvdelen af de store Frederikshavnerkuttere cykleskrue.

Vodspillene blev i begyndelsen af 90'erne så godt som udelukkende drevet af dampmaskiner. Ganske vist blev vodspillet i Skagenskutteren »Alma«, den anden kutter herhjemme, der fik mekanisk vodspil, drevet af en petroleumsmotor, men denne motor slog ikke an, lige så lidt som et par benzinmotorer, der i de følgende år blev installeret i nybygninger fra Frederikshavn. Det var først, da petroleumsmotorerne efter 1895 blev driftssikre, at de begyndte at fortrænge dampmaskinerne, men da var det også med glæde, at fiskerne sagde farvel til det svineri, som dampmaskinens brændsel og aske uvægerligt gav.

I marts 1899 var der stor sammenstimlen i havnen i Esbjerg. Fiskeskipper Tarben P. Jensen, der havde anskaffet en 3 hk Danmotor til sin kutter »Tumleren«, havde fået stævnen på kutteren udboret og lagt en skrueakse igennem hos maskinfabrikant Mollerup. Nu skulle fartøjet prøves, og spørgsmålet var, om pakningen i stævnen kunne holde, når skruen rigtigt kom i gang. Den holdt, og hermed fandt motor og stævnskrue vej til alle fremtidige nybygninger i Esbjerg og til mange ældre kuttere med. Gamle fiskere fandt det dog stadig sikrest at have godt med »tælle« ved hånden for at kunne sprøjte det ind i pakkåsen, når farten havde taget sin begyndelse. Samme år fik Frederikshavn sin »første« kutter med stævnskrue. Den allerførste, »W. Klitgaard«, havde da i 8 år været en enlig svale, så den tæller dårligt med i regnskabet. Til gengæld tog udviklingen nu fart. I løbet af 5 år forsvandt cykleskruerne og samtidig

også de sidste dampmaskiner ud af fiskeriet. Ved århundredskiftet havde ca. 200 kuttere motor. 10 år senere var der ca. 2000 motordrevne fiskerfartøjer.

For at få så stort udbytte som muligt var man omkring århundredskiftet begyndt at fiske fra begge kutterens sider. D. v. s. medens besætningen på kutteren trak snurrevoddet ind over den ene side, roede jollemanden og hans hjælper et andet vod ud fra den anden side, og således fortsatte man med skiftevis udsætning og indhaling over de to sider. Det gav bedre udnyttelse af båd, maskine og redskaber, men det var et slid for fiskerne, ikke mindst for de to i jollen. Kutterens besætningsmedlemmer skiftedes til at tage den hårde jolletur. Det betød derfor en stor lettelse, da man fandt på at sætte en lille petroleumsmotor i vodjollen; ganske vist kun på 1 hk, men nok til at lette udsætningen så meget, at der nu kun behøvedes een mand til dette arbejde. Fra skiftende jollemand gik man nu over til fast at lade bedstemanden udføre udsætningen. Den første motorjolle blev taget i brug i Frederikshavn i 1901, i Esbjerg i 1902. Jollemotorerne voksede efterhånden fra 1 til 4 hk.

Medens frederikshavnerne førte an i kutterfiskeriet i det nordlige Kattegat, gik Grenåfiskerne i spidsen i det sydlige Kattegat. Endnu i 1885 fiskede de i åbne både under Anholt, men i de følgende år blev de kutterminded. I 1889 var der 16 kuttere hjemmehørende i byen, ved århundredskiftet det dobbelte. Også Grenå ydede sit bidrag til det danske kutterfiskeris udvikling. Med motorjollerne fik man vodarmene bragt mekanisk ud, med vodspillet fik man dem lige så mekanisk halet ind. Tilbage stod kun at få skudt de 100 og atter 100 favne vodtov op, der dagen igennem blev halet ind på dækket. Problemet blev løst i begyndelsen af dette århundrede af murersvend Jens Andersen og fisker Viggo Rasmussen i Grenå. Det lykkedes dem at konstruere en såkaldt stopmaskine, der automatisk skyder vodtovet op, efterhånden som spillet haler det ind. Stopmaskinens patentbeskrivelse er dateret 16.12.1903. På Dansk Fiskerimuseum i København kan man se det første eksemplar udstillet.

Grenå har imidlertid ikke blot bidraget med stopmaskinen til kutternes udrustning, men også med betegnelsen »haj« for kutterens næste udviklingstrin. Hidtil var kutterne stadig blevet større. Omkring århundredskiftet var kutterne i det nordlige Kattegat gennemsnitlig på 35–40 tons. De krævede en besætning på 5–6 mand, men nu satte en ny bevægelse ind. I stedet for de store kuttere begyndte man nu at bygge kuttere på 8–10 tons, udstyret med 10–15 hk motorer. Disse små kuttere kunne præstere en hastighed på 6–8 knob, hvor de store løb 4–5, og de havde en manøvreedygtighed, der langt overgik de stores. De kunne derfor selv sætte voddet ud. Her krævedes ikke nogen vodjolle. Det betød, at besætningen kunne reduceres fra 5–6 mand til 3 mand. Og da den lille kutter var langt sødygtigere end vodjollerne, betød det samtidig, at voddet kunne sættes ud på dage, hvor de store kuttere ikke kunne sætte deres joller ud.

De små kuttere fremkom på en tid, da de store kutteres økonomi var vaklende. Betegnelsen »hajer« var absolut ikke smigrende ment. De første hajer skal have været taget i anvendelse omkring 1903–04.

De typiske hajer var kravelbyggede med elliptisk hæk og med et bredt, dybt skrog. De blev bygget på en køl af bøg med spanter og bjælker af eg, medens dæk og skodder var af fyr. De målte 10–20 tons, efterhånden som typen udvikledes. Længden var 8–12 m, bredden $3\frac{1}{2}$ – $4\frac{1}{4}$ m, dybden $1\frac{1}{2}$ –2 m. De havde styrehus agter over motorrummet, dam eller lastrum midtskibs og mand-skabsaptering forude. Mange større hajer havde som kutterne kabyskhus agter for stormasten. I dag er det vist kun frederikshavnerne, der har beholdt denne finesse. I almindelighed havde de kun een mast med et storsejl og to forsejl. De var kun mådelige sejlere, men deres sødygtighed og deres manøvreedygtighed for motorkraft var stor.

Den første haj i Esbjerg blev bygget af fiskeskipper Helmuth Kragh. Den fik navnet »Goliath«, velsagtens på grund af det kraftige skrog og den stærke motor. Udbyttet af dens jomfrurejse blev imødeset med spænding, men resultatet var ikke lovende. Den ny fiskemetode skulle først læres. Fra nu af foregik det således, at den ene vodline blev fastgjort til kutterens ankergrej, der derefter blev forladt, hvorpå kutteren selv sejlede vodliner og snurrevod ud. Når kutteren var vendt tilbage til ankergrejet med den anden vodline, kunne indhivningen begynde. Den ny metode blev hurtigt lært, og indtil første verdenskrig var hajerne dominerende blandt nybygningerne. Inden krigen var afsluttet, blev alle vodjollerne sat i land fra de gamle kuttere, der nu fiskede løs som hajer, hjulpet af en ny og stærkere motor.

Om udviklingen efter første verdenskrig skal her kun berettes, at hajerne videreudvikledes, og de store søgående kuttere blev nu bygget i hajernes billede, kun fik de tilføjet en mesanmast, da de så lå mere støt i søen. Dækshuset blev indrettet med bestiklukaf og i de større tillige med beboelse for skipperen. I 30'erne blev de største kuttere også forsynet med elektrisk lys, ditto sirene, luftfløjte, radiomodtager og -sender samt pejleapparat. Dam- og lastrum blev isolerede, og i damkutterne blev der i nogle tilfælde indlagt et rørsystem, således at vandet regelmæssigt kunne gennemblæses med luft. Mellemkrigsårenes store kuttere nåede sjældent over 30–40 tons.

Under og efter den anden verdenskrig forsvandt den elliptiske hæk, der havde fået tilnavnet kutterhækken, fordi den i så mange år havde været den almindelige på kutterne. I stedet dukkede krydserhækken op, der gav en længere og slankere vandlinie agter. Efter anden verdenskrig voksede kutterne i størrelse, helt op til 100 brutto tons, men hermed syntes også den økonomiske grænse for træskibe passeret. Fra 1957 begyndte stålkutterne at vinde indpas i det danske fiskeri; men det er et kapitel for sig.

Af det foregående fremgår, at de store søgående fiskerkuttere efterhånden fik nogenlunde samme præg, uanset hvor de var bygget, og uanset hvortil de var bestilt. Fiskemetoder og fiskepladser var vel stort set også de samme for størstedelen af kutterflåden. Derimod afveg de norske og svenske kuttere, der arbejdede i samme farvand som de danske, betydeligt fra disse i form og proportioner. Det samme var tilfældet, blot endnu mere udpræget med de tyske og engelske fiskerfartøjer. Man kan derfor tale om en særlig dansk kuttertype.

En tilsvarende ensartethed var derimod ikke til stede blandt de fiskerfartøjer, der blev anvendt til kystfiskeriet og i de danske indvande. Her fandtes mange forskellige former og typer, dels afpasset efter stedets fiskeri, dels udformet efter gamle, lokale traditioner. Ved kraftig generalisering kan man dog trække hovedtyper frem, og her skal enkelte af disse beskrives.

Før fiskerihavnenes tid fiskedes der fra hele den jyske vestkyst lige fra grænsen i syd til Skagen i nord. Men efterhånden som der blev anlagt fiskerihavne (Esbjerg 1868–86, Skagen 1907, Thyborøn 1918, Hvide Sande 1931, Thorsminde 1931 og Hirtshals 1928), og disse havne voksede til, sugede de kystfiskerne til sig. Kun på strækningen mellem Agger og Hirtshals skete der ingen ændringer; for her blev Hanstholm havn vel påbegyndt, men ikke fuldført. Her fortsattes kystfiskeriet, og her udvikledes en særlig bådtype, afstemt efter naturforholdene og stedets fiskeri. Bådene er lave og fyldige, klinkbyggede af fyr på en meget lav køl. De ældste er spidsgattede, derefter fulgte en større spejlgattet type, og i 30'–50'erne fik de kutterhæk. Den første motor inden for kystfiskeriet blev installeret i en Stenbjergbåd i 1901. Det var i en åben båd. Senere fik alle bådene dæk og styrehus. Først åbent, men efter sidste verdenskrig også lukket styrehus; thi da var der sket en betydningsfuld forbedring af forholdene på kysten.

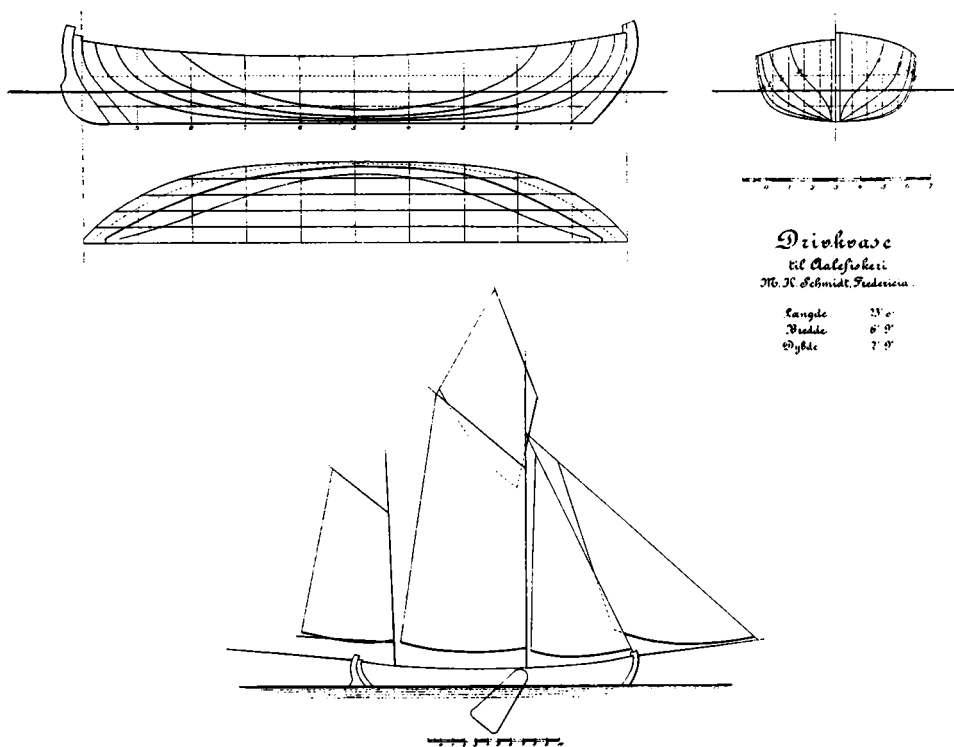
Indtil 1940 havde man alle steder på kysten halet bådene op på stranden efter fisketuren, med håndspil ganske vist, og atter skudt dem ud om morgenen til den nye tur. Det sidste gjorde fiskerne med ryggen, og det begrænsede naturligt både bådernes størrelse og motorernes styrke. Nu skete der en ændring i disse forhold, idet Claus Sørensen fra Esbjerg tog initiativet til, at der blev oprettet motorspil til ind- og udhaling af bådene ved de største lejer. I 1940 toges det første i brug i Nr. Vorupør, og derefter fulgte Klitmøller, Stenbjerg, Lild strand og Thorup strand efter. De nye spil betød ikke alene, at fiskerne blev befriet for et næsten umenneskeligt slæb, men også at bådene nu kunne bygges større og forsynes med kraftigere motor. I dag er kystbåde på 12 tons og med 35 hk motor ikke ualmindelige.

Men nu til vore indvande. Her dukkede en ny fartøjstype, åle drivkvasen, op først i 70'erne, og med den indførtes åle drivvoddet i dansk fiskeri. Såvel

fartøj som redskab og fiskere kom i første omgang fra den tyske kyst. Preussiske og pommerske fiskere havde længe brugt redskabet og havde efterhånden udstrakt deres fiskeri til den slesvig-holstenske kyst. Her blev det imidlertid forbudt, og så forlagde fiskerne deres virkefelt til de danske farvande. Også her kneb det med at få lov at fiske, men så overdrog de tyske fiskere pro forma deres både og redskaber til danske stråmænd, der fulgte med under fiskeriet som skippere og redere. En del af stråmændene skal have været rene skrog, andre luredede tyskerne kunsten af, og således vandt drivvoddet og drivkvaserne indgang i det danske fiskeri.

De første drivkvaser blev købt af tyskerne, siden blev de bygget herhjemme, først efter tysk model, senere ændret og afpasset efter danske forhold. I løbet af en lille snes år slog dette fiskeri an ikke alene i Lillebælt, hvor Middelfart og Skærbæk blev hovedpladserne for de tyskbyggede kvaser, men også i de sjællandske fjorde og frem for alt i Storebæltsområdet og i farvandene syd for Sjælland og Fyn. De tyskbyggede kvaser var op til 6 tons og let kendelige på deres skarpe, udfaldende forstævn og meget rundgattede, udfaldende agterstævn. De var meget fladbundede, dybtgående under 3 fod. De var rigget

Drivkvas
til Aalstrøkeri
M. H. Schmidt, Fredericia.

Langde	23'
Bredde	6'
Dybde	7'

Danskbygget drivkvas fra 1880'erne. Efter Drechsel.

med storsejl, topsejl, papegøje og to stagssejl. I midten var drivkvaserne forsynet med dam til opbevaring af ålene. Agter var der beboelsesrum for mandskabet, der i almindelighed var på 3 mand. Under fiskeriet var voddet fastgjort til stævnen (eller klyverbommen) og til en udligger agterude, medens drivkvasen med bakkede forsejl drev over siden og trak voddet efter sig. Da petroleumsmotoren blev almindelig i mindre både, ophørte bygningen af drivkvaser, og drivvoddet blev ændret til et slæbevod, spilet med en træstang.

På Bornholm viste dæksbådene deres sødygtighed under stormen i 1872, og i de følgende år byggedes et meget stort antal dæksbåde på øen ud fra skibskonstruktør Benzons tegning, der var blevet fremskaffet ved statens mellemkomst. Den originale tegning angiver en båd på 34 fod, bredde $11\frac{1}{2}$ fod og $4\frac{1}{2}$ fods dybtgående, rigget med storsejl, topsejl og 2 stagssejl, med lastrum midtskibs og kahyt agterude. I de følgende år byggedes de bornholmske dæksbåde i størrelser fra 7–15 tons.

Dæksbådene anvendtes til vinterfiskeriet efter laks, og de kunne klare vejr, som man aldrig ville have vovet sig ud i med de gamle, åbne eger. Til sommerfiskeriet viste de sig imidlertid for tunge. De var ikke til at ro i vindstille. Som tidligere nævnt forsøgte en Svanekefisker i 1886 at installere dampmaskine i sin dæksbåd, men forsøget førte ikke til noget. Det gjorde et forsøg med sommerfiskeri ved Island heller ikke i økonomisk henseende, men det viste, hvor eminent sødygtige de bornholmske dæksbåde var. Man gik herefter over til at bruge dæksbådene til fragtfart om sommeren.

I 1890'erne begyndte de bornholmske fiskere at anvende 24 fods halvdæksbåde til sommerfiskeriet og anvendte således to både, en til sommer- og en til vinterfiskeri. Da der derefter kom en sløj tid for laksefiskeriet, skilte mange fiskere sig af med deres dæksbåd og anvendte halvdæksbåden til såvel sommer- som vinterfiskeri. Efter århundredskiftet begyndte man at installere motorer i halvdæksbådene og i nogle af dæksbådene, medens alle nybygninger blev udført som halvdæksbåde med motor.

I 1922 begyndte snurrevods- og trawlfiskeriet fra Bornholm. Ved denne lejlighed blev der indkøbt nogle kuttere af hajtypen til øen, men de slog ikke an, dengang. Bornholmerne foretrak en kutter, der byggede videre på traditionerne fra den gamle dæksbåd, blot med dam midtskibs og kahyt forude, idet motoren nu optog kahyttens gamle plads. Denne bådtype vandt under navnet »bornholmerbåden« et godt navn i 20'erne og 30'erne. De byggedes 30–40 fod lange og med motorer på 20–30 hk. Ikke få »bornholmerbåde« blev solgt til tyske fiskere.

Bornholmerbådene og drivkvaserne er kun enkelte eksempler på de bådtyper, der kom i brug i de danske indvande. Der var mange andre typer. Drivgarnsfiskerierne i Kattegat og i Storebælt udviklede hver deres type drivgarns-

både, der atter ændrede form, da motordrivkraften vandt indpas ved dette fiskeri. Kun eet bevarede uændret: masten der kan lægges ned, drivgarnsbådernes adelsmærke. Efter skovlvoddet blev taget i brug (ca. 1907), udformedes der specielle bådtyper til fiskeri med dette redskab i indvandene. Mest kendt blev det skovlvodsfartøj, der anvendtes i bælhavene, en 30 fod lang, rundgattet dæksbåd, 10 fod bred og 5 fod dyb. Den målte omkring 10 tons og var udstyret med en motor på 10–20 hk. Den havde styrehus agter og dam midtskibs. I 30'erne byggede man disse skovlvodsbåde større og gav dem større motorkraft. Nogle blev udstyret med kutterhæk og blev således dermed blot en variant af hajtypen. Til røgtning af bundgarn udvikledes der en type af kraftige, klinkbyggede motorbåde med halvdæk eller ringdæk. Efterhånden som fiskeriet med faste redskaber tiltog i indvandene, blev disse røgtebåde eller bundgarnsjoller mere og mere udspecialiserede. Endelig udformedes der til det specielle fiskeri i Limfjorden en særlig bådtype i Glyngøre, der vandt stor udbredelse på fjorden, og som på grund af sit udseende fik tilnavnet »Limfjordspenalhusene«. I dette tilfælde bevares erindringer om en tid, da skolebørnenes penalhuse var nogle lange, smalle indretninger af træ. Hertil kan føjes, at da fiskerbåde på Limfjorden ikke må måle mere end 5 tons ifølge vedtægten for fjordfiskeriet, er det lykkedes Limfjordsfiskerne at få bygget nogle af verdens største 5 tons både.

Med disse enkelte eksempler afsluttes dette strejftog inden for de danske fiskerifartøjers historie. Fra en samling åbne både af mere eller mindre tilfældig oprindelse er fiskernes fartøjer i løbet af små 100 år udviklet til en flåde af højt specialiserede kuttere og både, der i lige grad tjener dansk bådebyggeri og dansk fiskeri til ære.

STÅLKUTTERE

Af fiskeskipper *Jørgen Hejlesen.*

Stålkuttere er et forholdsvis nyt indslag i den danske fiskeflåde, bortset fra nogle enkelte brugte stålfiskefartøjer, som af danske kutterredere var købt i udlandet i mellemkrigsårene, kom den første stålkutter til Danmark i maj 1957. Det var på den tid, da priserne på industrifisk var på sit højeste, og fiskeriet efter industrifisk var særdeles rentabelt.

I september 1957 kom den nye afskrivningslov, som tillod forhåndsafskrivning på fiskefartøjer til over 200.000 kr., og bød på særdeles gode skattemæssige fordele med hensyn til afskrivningen på fiskefartøjer. Folk med store indtægter kunne med stor fordel investere deres penge i fiskefartøjer og drage fordel af de store afskrivninger. Dette fristede mange, og i tiden derefter blev der skrevet kontrakter om masser af stålskibe, særlig i Holland, men også danske værfter begyndte at interessere sig for at bygge fiskefartøjer af stål, og den ene stålkutter efter den anden blev leveret til de danske fiskerihavne, og alene i de to år 1959 og 1960 blev den danske fiskeflåde forøget med 80-90 stålkuttere, som alle blev bemandede med unge fiskere.

De første år gik det godt, priserne holdt på sildemel og olie, og der var også gode forekomster af industrifisk, hvilket yderligere satte gang i byggeriet, men i 1960 kom det store prisfald på sildemel og derfor naturligvis også på industrifisk, og dette fiskeri, som i flere år havde været særdeles godt, blev nu pludselig ganske urentabelt.

På dette tidspunkt var mange stålkuttere endnu under bygning, og samtidig med at fiskeriet blev mere og mere urentabelt, blev den ene stålkutter efter den anden leveret, og udsigterne kunne langt fra siges at være lyse. De unge og energiske fiskere, der sejlede med fartøjerne, forsøgte på alle tænkelige måder at finde frem til en eller anden slags fiskeri, som kunne gøre driften af disse forholdsvis store og moderne fiskefartøjer rentabel igen. Ikke alle forsøg kronedes med held, men man fandt dog ud af, at fiskeriet efter konsumsild på Fladen Grund og Eggernsundkanten, som for øvrigt ikke var ganske ukendt, var det bedst egnede for dem.

Der er ingen tvivl om, at der her var tale om et tomrum indenfor dansk fiskeri, som nu blev udfyldt. Igennem flere år havde svenske fiskere med deres

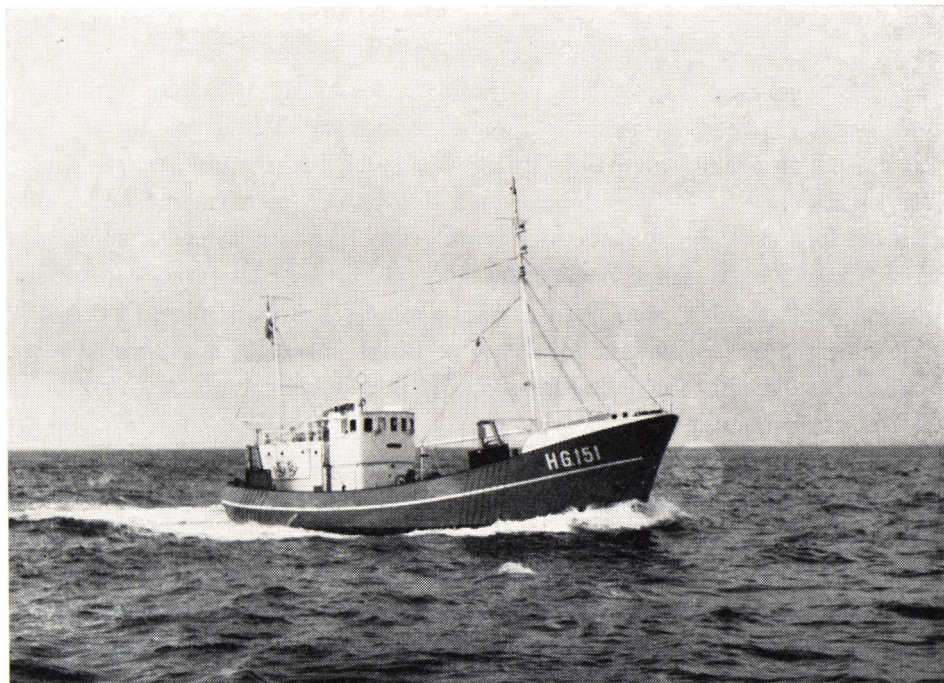
store træfartøjer drevet et ret rentabelt fiskeri i disse farvande, medens deres danske kolleger måtte nøjes med at se til, fordi deres fartøjer var for små, nu blev der for alvor sat ind på dette felt, og det viste sig snart, at danskerne godt kunne være med, når de bare havde de rigtige fartøjer, og her viste stålkutterne sig at være på sin plads.

Den nordlige Nordsø er et meget uroligt farvand at drive fiskeri i, især om vinteren, og der må derfor stilles meget store krav til de fartøjers sødygtighed, som skal fiske der. Med hensyn til stålkutterne havde man naturligvis ingen erfaring i den retning, men den første tid gik det godt, og fiskerne fik efterhånden tillid til fartøjerne og mente, at de var meget nær det fuldkomne. Fiskeriet blev drevet meget hårdt, og ingen ængstedes for, at der skulle ske noget med dem, men i en usædvanlig hård orkan i februar 1962 skete en katastrofe, tre stålkuttere forliste på en gang, og fjorten fiskere satte livet til. Dette satte naturligvis sindene i bevægelse, og det blev jo ikke bedre af, at der i løbet af 1962 forliste yderligere tre stålkuttere, den ene af dem endda i forholdsvis godt vejr. Man stod ganske uforstående overfor, at noget sådant kunne ske, og på fiskeriorganisationernes opfordring blev en undersøgelse sat i gang. For at komme helt til bunds i problemet, var en videnskabelig undersøgelse nød-

Stålkuttere i Hirtshals havn.

Stålkutter bygget i Danmark.

Hollandsk bygget stålkutter.

vendig, og professor Prohaska, Hydro- og Aerodynamisk laboratorium, København, var straks villig til at foretage en undersøgelse med modelforsøg, men dette ville tage lang tid, og der startedes derfor med, at statens skibstilsyn foretog krængningsprøver, for at udregne kutternes stabilitet. Disse prøver viste, at en stor del af stålkutterne havde for lidt fast ballast, og mandskabet gik derfor straks i gang med at forsyne skibene med den ballast, som fra sagkyndig side blev anset for forsvarlig, og der er derfor nu grund til at tro, at vanskelighederne i den retning er overvundet, dog venter man stadig på resultaterne af professor Prohaskas undersøgelser, som blandt andet går ud på at finde frem til den helt rigtige mængde af fast ballast, for ingen er jo interesseret i at sejle med mere ballast end nødvendigt for sikkerheden, da det jo nedsætter nyttelasten og således også har en økonomisk side.

Hvad angår stålfartøjer kontra træfartøjer, er den væsentligste årsag til, at så mange har valgt stålfartøjer, sikkert den, at når man skal op på den størrelse af fartøjer, 75–150 t, er det betydeligt billigere at bygge af stål, og nogle havde vist også regnet med, at stålskibe var billigere i vedligeholdelse, men det er vist et stort spørgsmål, om det har holdt stik, men efterhånden som flere og flere har ladet deres stålkuttere sprøjtegalvanisere, er der grund til at tro, at vedligeholdelsesudgifterne vil falde.

Stålkutterne har i de seneste år i høj grad præget nybyggeriet til den danske fiskeflåde, og meningerne har været stærkt delte om dem, nogle har ment, at det er et vildskud på stammen, andre at fremtiden for danske fiskere ligger i stålkutterne, men mon ikke fremtiden vil vise, at der vil være brug for begge dele, både de mindre trækuttere og de større stålkuttere. Et står i hvert fald fast, stålkutterne har i høj grad været med til at præge dansk fiskeri i den tid, de har været her, og at de er kommet for at blive, kan der næppe herske tvivl om.

MEKANISERINGEN I FISKERIETS TJENESTE

Af direktør, ingeniør *Johs. Højsgaard.*

Fremdrivningsmotorer kom i brug i danske fiskefartøjer omkring århundredskiftet.

I Hundested blev den første motor, en RAP (Ålborg), installeret i Peter Nielsens kvase 1900. Den var forsynet med en såkaldt cykleskrue, det vil sige, at trækket gik fra motorens krumtap ved hjælp af en kæde op til en vandret aksel oven på dækket og så igen med et kædeutræk ned til skruen.

Den tankegang, at man kunne føre en roterende aksel ud gennem agterstævnen og tætte den for indtrængende vand, forekom dengang fuldkommen usandsynlig. Peter Nielsen har selv fortalt mig, at disse udvendige kædeutræk var meget lidt tilforladelige. Det hændte, at kæden faldt af tandhjulene, og hvad mere var, det hændte også, at kæden gik i to stykker, som så forsvandt i dybet. Man medførte altid en eller flere reservekæder, som det var motorpasserens job at få hægtet sammen under de allervanskeligste forhold.

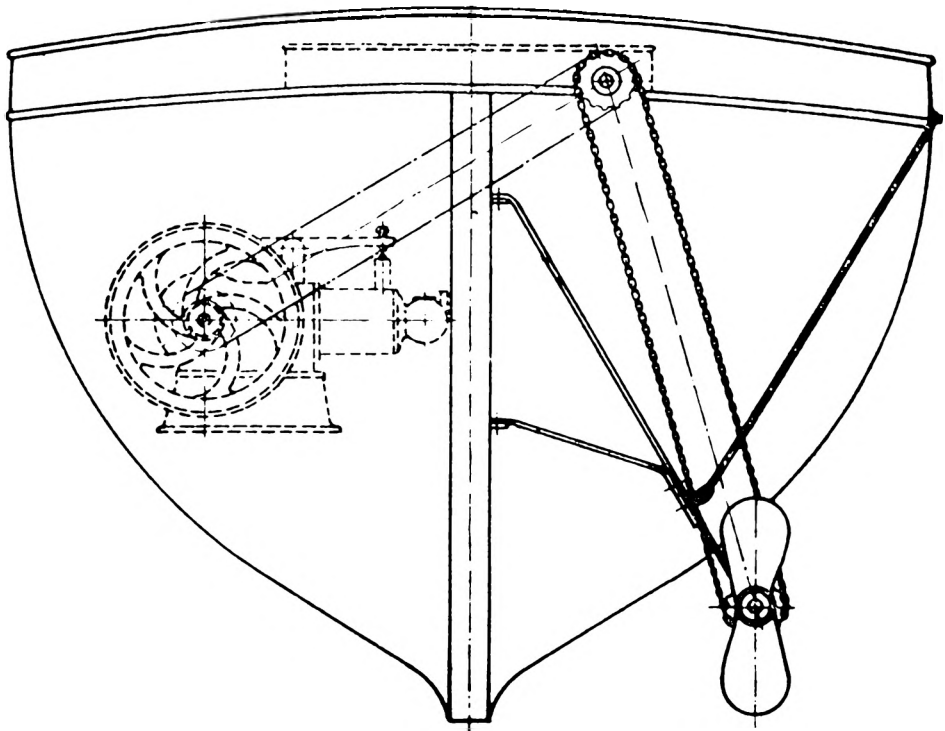
Motoren blev anvendt til fremdrivning af båden under sejlads til og fra fiskepladsen og til at placere den bedst muligt under indhivning af de forskellige redskaber. Som fremdrivningsredskab var det især i vindstille vejr, at motoren kunne gøre gavn. Under vindforhold havde man store sejle, som man igennem tiderne havde lært at klare sig med til at flytte bådene fra sted til sted.

Langt mere vigtigt var det, at motoren kunne tage det hårde slid, som det var at bringe båden frem mod vinden, når man f. eks. halede en længde sildegarn indenbords.

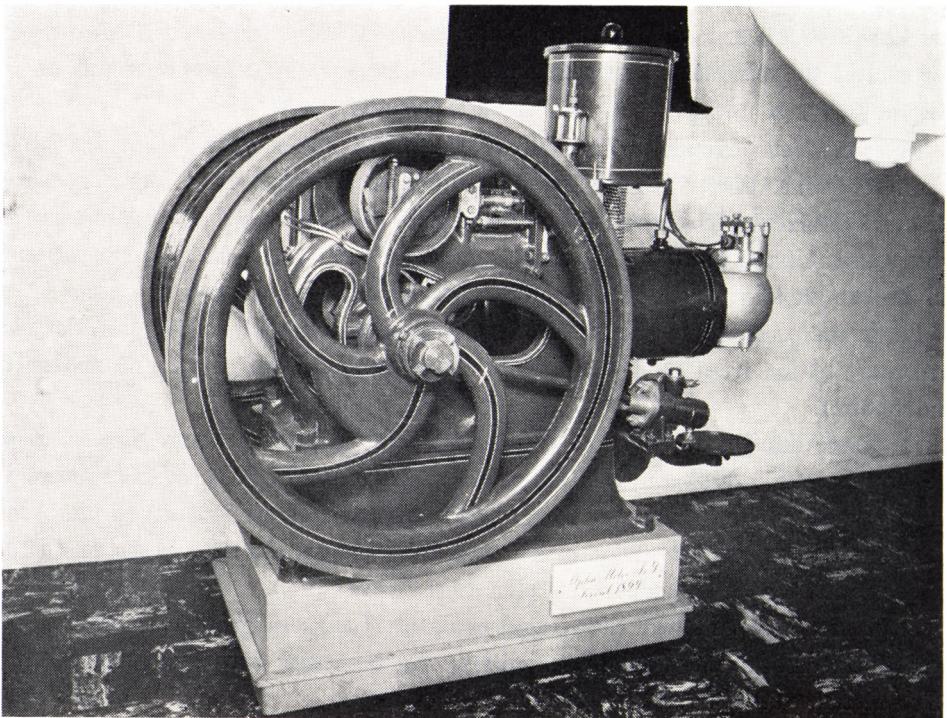
De første danske motorer var 4-takts og mest gløderørmotorer, det vil sige, at brændstoffet, petroleum, blev suget ind sammen med luften, og blev antændt af gløderøret, når stemplet kom i top. Det kunne ikke holdes varmt ved motorens gang, men forlangte en stedse brændende blæselampe, der ofte krævede en tot brændende petroleumsvædet værk eller tvist i spritskålen.

Disse motorer var uden centrifugalregulator. Langsom gang fik man ved at variere løftehøjden på udstødningsventilen. En fantastisk forbedring var det, da selve glødehovedmotoren med centrifugalregulatoren og pumpe til indsprøjtning af brændstoffet kom frem. Hvem der kom først med denne konstruktion, er jeg

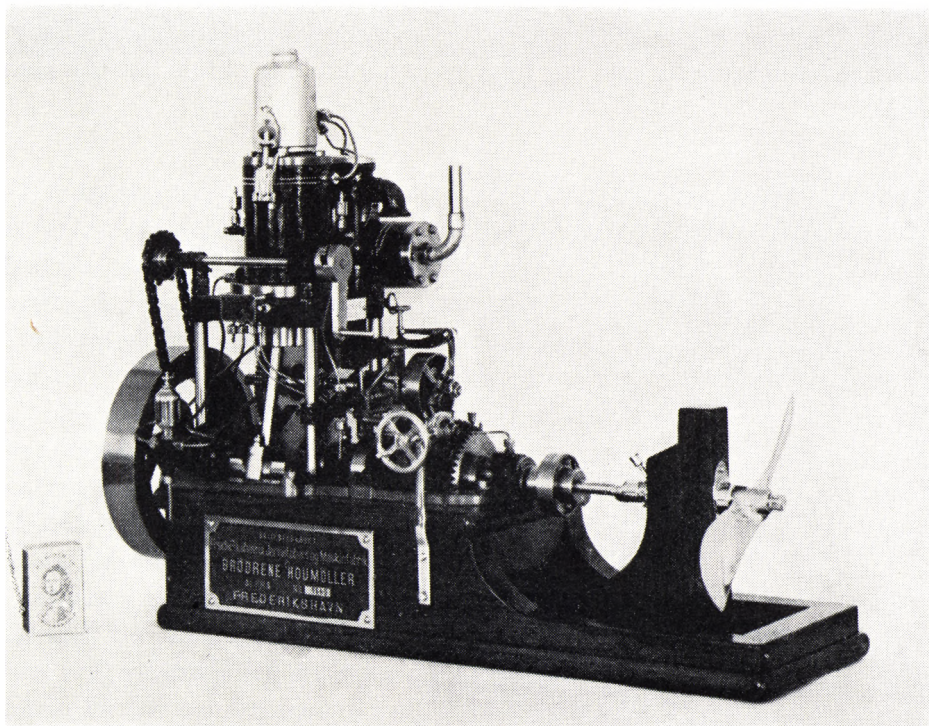
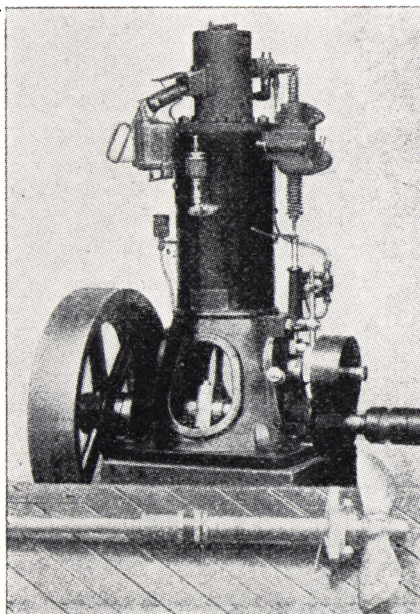
Cykleskrue.

Liggende Alpha motor 1899. Den model, der blev anvendt til træk af cykleskruen.

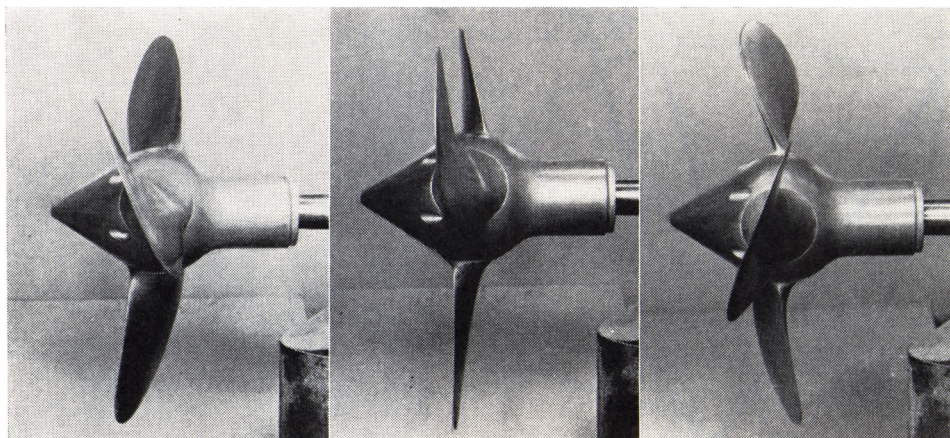

Hein's motor fra udstillingen i Marstrand 1904

Opretstående firtaktsmotor med centrifugalregulator.

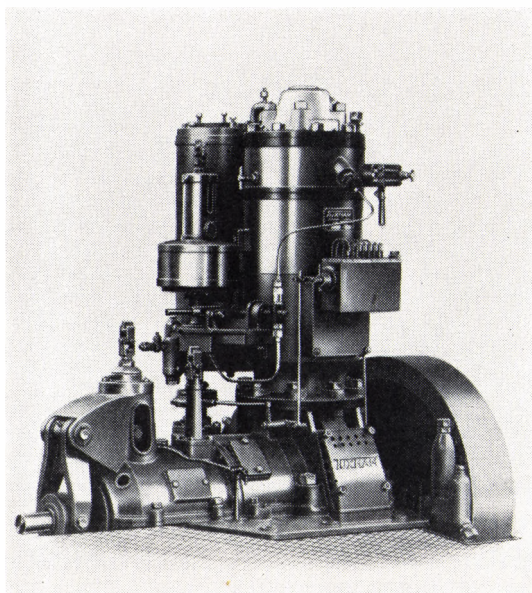
Omstyrbar skrue
i fremstilling.

Omstyrbar
skrue neutral.

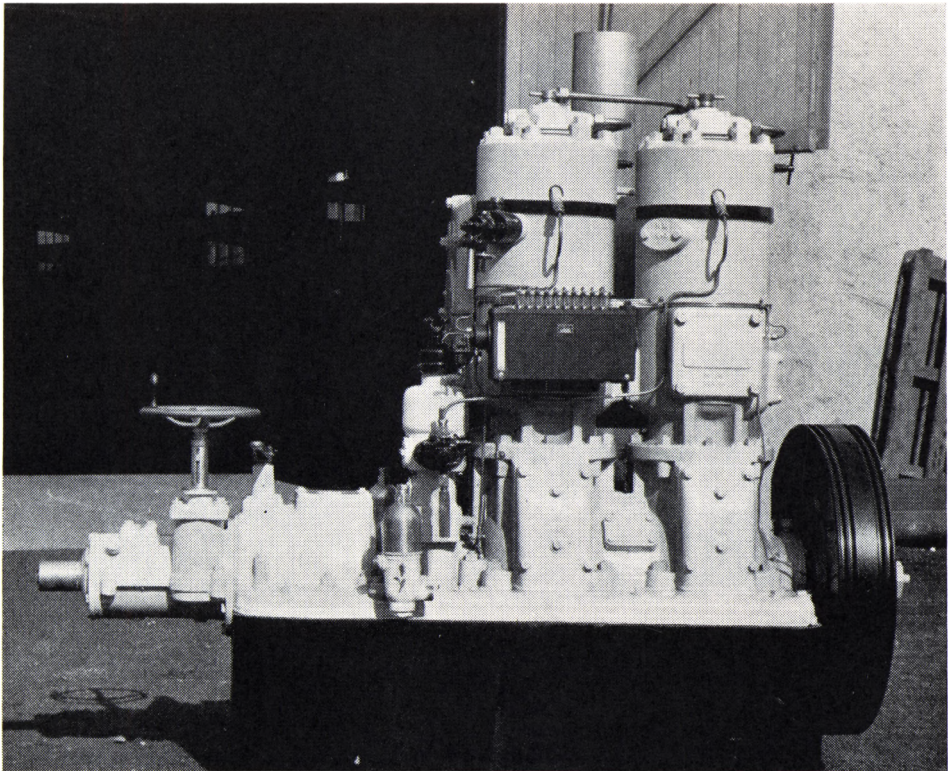
Omstyrbar skrue
i bakstilling.

desværre ikke i stand til at oplyse, men uden at gå nogen for nær, må det vel siges, at Dan, Houmøller, Hein og Gideon var de mest kendte.

Medens skrueanlægget til den enkleste af motorerne f. eks. Rap fra Aalborg bestod af en klomuffe og en fast propeller smedet af et stykke 2" firkantet jern, foregik der også på dette område en videre udvikling. Klomuffen afløstes af en friktionskobling, og den faste skrue af en med drejelige blade, således at alle ønskelige hastigheder fra fuld fart frem over en nulstilling til fuld fart bak kunne opnås.

2 takts råoliemotor.

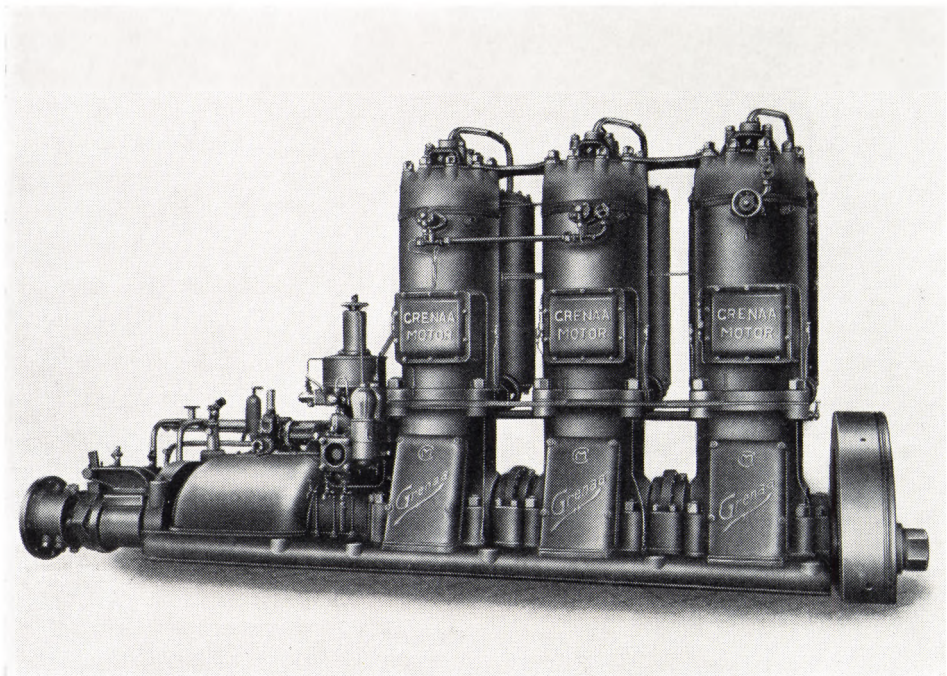
2 takts råoliemotor.

Før drejeblasskruernes tid måtte man, hvis man skulle stoppe skibet eller have det til at sejle bak, indføre en tandhjulsmechanisme, det såkaldte bakapparat, således at skruen kunne løbe den modsatte vej. Hvor tidligt det kom frem, og hvorfra det kom, kan jeg desværre ikke sige.

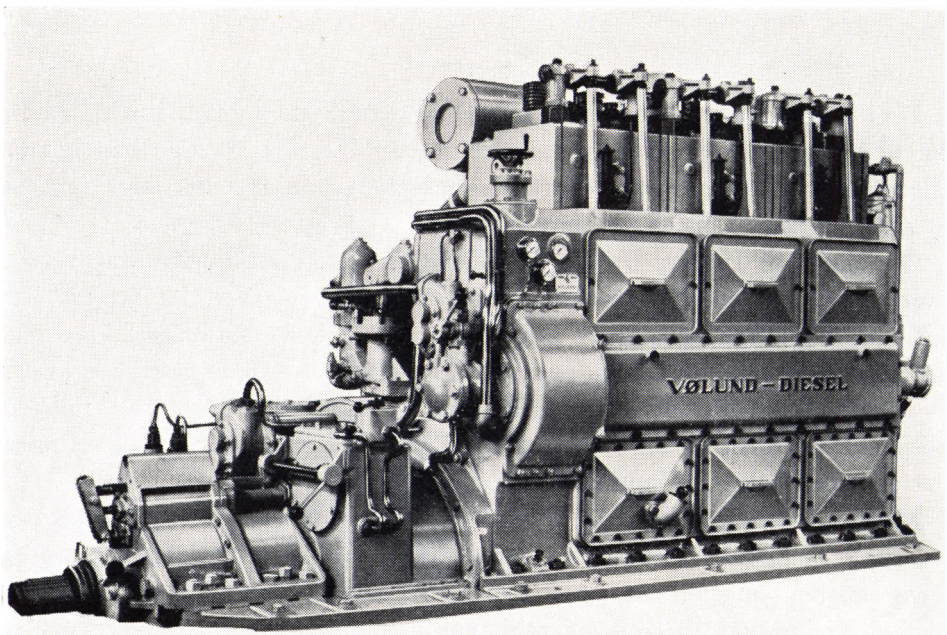
Der findes et katalog fra en fælles nordisk fiskeriudstilling i Marstrand i Sverige 1904. De allerfleste svenske, norske og danske motorer, der blev vist her, var med 2-bladede omstyrbare skruer, selv en 3-bladet omstyrbar skruer blev vist af Skandiawerken i Lysekil (nya uppfinning). Det er bare fantastisk, at den omstyrbare skruer med alle sine fortrin — særligt til fiskeri — ikke på et tidligere tidspunkt har bredt sig ud over verden, når den i så mange år har været praktisk enerådende her i Skandinavien.

Medens 4-takts glødhovedmotoren i en årrække var den eneste motortype i Danmark, var 2-takts motoren den førende i Sverige. På grund af denne motortypes roligere gang, en eksplosion pr. omdrejning imod 4-takts motorens eksplosion for hver anden omdrejning, kunne denne motor bygges lettere, og der kom også enkelte svenske motorer i danske både, mest mærkerne Avance, Skan-

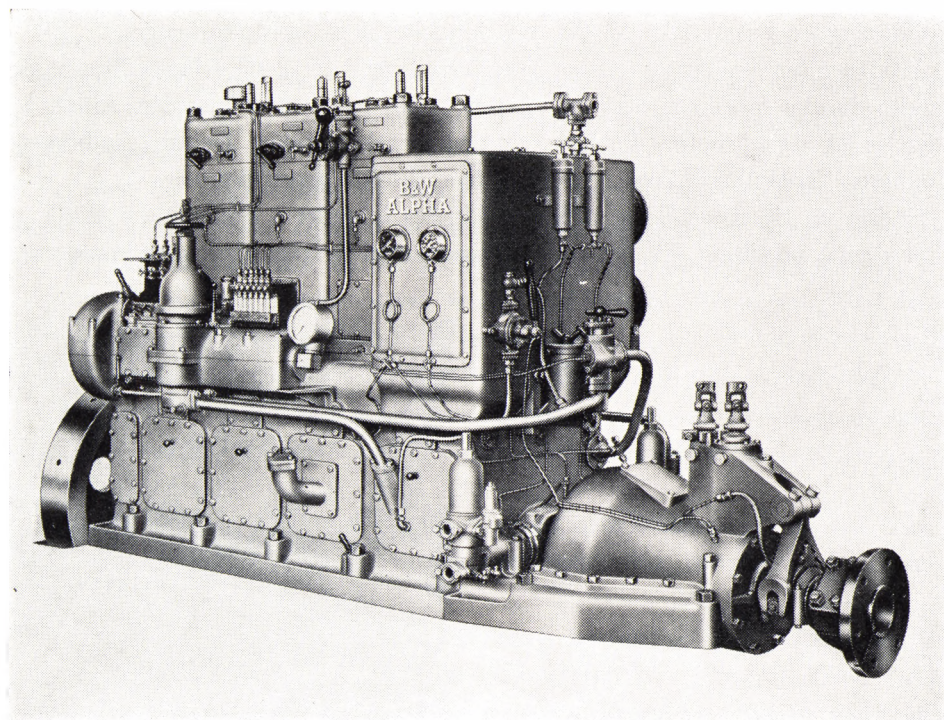
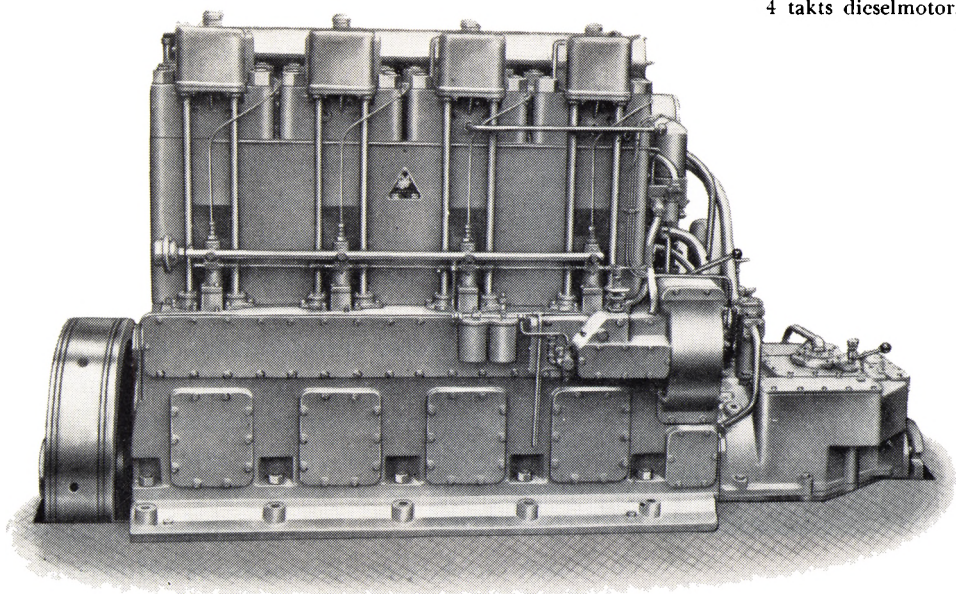
Råliemotor.

4 takts dieselmotor.

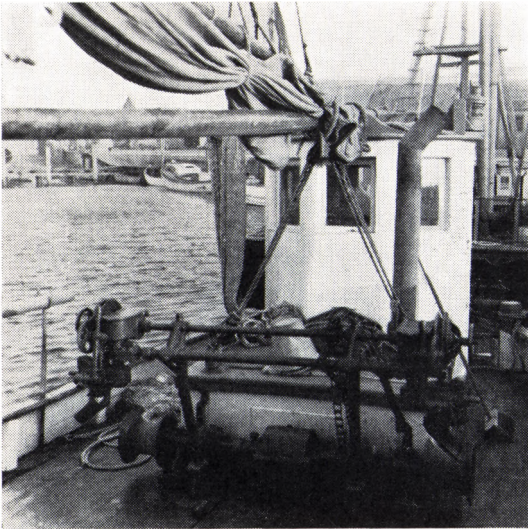

4 takts dieselmotor.

2-takts dieselmotor med skylleluftpumpe.

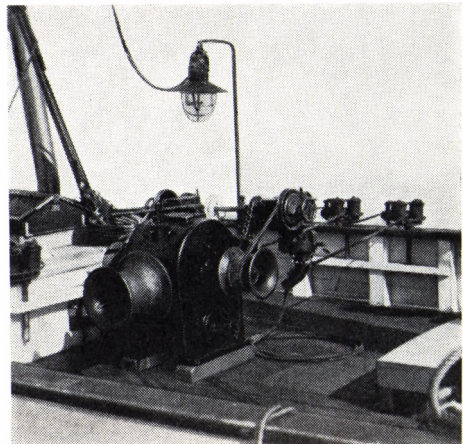
Tværskibs snurrevodspil med stopmaskine.

dia og Bolinder. Disse motorer havde dog den ulempe, at der blev anvendt den såkaldte vandindsprøjtning, det vil sige, at der blev tilført forbrændingskammeret ferskvand foruden selve brændstoffet for at køle glødehovedet under belastning. En meget ømfindelig og upraktisk fremgangsmåde, blandt andet fordi vandmængden kunne stige til det 3-4 dobbelte af brændstofforbruget.

I tiden efter den første danske fiskeriudstilling i 1912 på Islands Brygge begyndte danske fabrikker også at interessere sig for 2-takts motorer. Alliance i Slagelse lavede en motor, der lignende den svenske Avance. Densil i Aalborg og Tuxham i København kom også frem med 2-takts konstruktioner.

Endnu en fiskeriudstilling blev afholdt her i landet i Fredericia i 1920, og efter denne udstilling gik det stærkt tilbage med 4-takts glødehovedmotoren, i

Langskibs snurrevodspil med stopmaskine.

det mindste når det drejede sig om større motorer. En svensk motor, Munktell, var en overgang meget populær.

Her i landet havde en fabrik, Hera, i København forsøgt at komme bort fra vandindsprøjtningen; men det var Tuxham for hvem det først lykkedes at nå frem til et godt resultat uden vandindsprøjtning. Manden i styrehuset skulle nu ikke mere betjene et eller flere ekstra organer, såsom at flytte indsprøjtningstidspunktet (tidligt på tomgang, sent under belastning) eller at ændre spredervinklen på forstøveren alt efter den kraft, man havde brug for, begge dele ting, der kræver ekstra opmærksomhed under manøvrering, hvor skipperen er stærkt optaget af ror, fiskeredskabers indhivning eller udlægning, andre fartøjer o. s. v., men blot ændre motorens belastning gennem regulatoren og skruerbladstigningen.

Medens svenskerne fortsatte med at ændre spredervinklen på en eller anden måde, fulgte flere danske fabrikker efter med enkle konstruktioner med det resultat, at der i dag sælges en del danske 2-takts motorer til svenske fiskerbåde især på Blekingekysten.

Spørgsmålet dieselmotorens anvendelse i fiskerbåde er af gammel dato, således udstillede Dan allerede i 1912 en dieselmotor på Islands Brygge, det samme gjorde en svensk fabrik. Det er dog først i tiden lige før den sidste krig, at virkelig ydedygtige fabrikker med held tog fabrikationen af dieselmotorer for fiskeri op, og her må vel Alpha Diesel i Frederikshavn nævnes som den førende.

Om det ved diesel skal blive 2-takts motoren, som Alpha fremstiller, eller 4-takts motoren, der f. eks. produceres af Vølund og Aabenraa motorfabrik, der vil sejre i fremtiden, er det svært at udtale sig om, det er jo, som Storm Petersen sagde, vanskeligt at spå, især om fremtiden.

Foruden de langsomtløbende dieselmotorer med skruen tilkoblet direkte til motorens krumtapaksel og med de samme omdrejninger som denne, indbygges der nu i danske fiskerbåde en del hurtiggående dieselmotorer, hvor skruens omdrejninger gennem et reduktionsgear er sat ned i forhold til motorens. Ved denne konstruktion opnås en vis plads- og vægtbesparelse, og det er den eneste mulighed, hvis man vil have store hestekræfter til rådighed i relativt små både.

Efterhånden som motorerne er blevet større og alene har overtaget fremdrivningen af bådene, er sejlene blevet formindsket til at blive rene nødhjælps- og støttesejl.

En anden af hovedmotorens opgaver er gennem bådens spil at afgive kraft til at indhive de forskellige fiskeredskaber: snurrevod, trawlwire og net samt langliner.

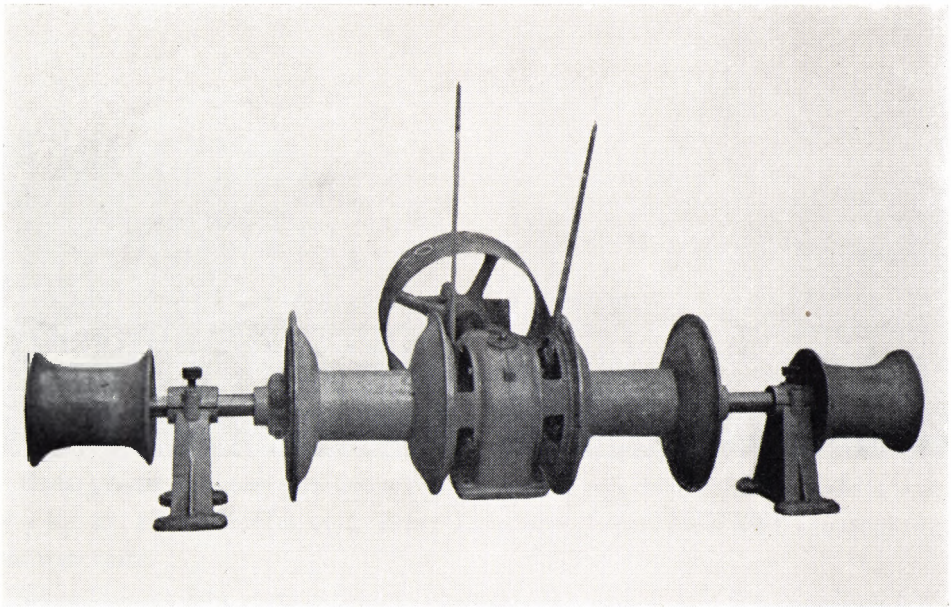
Snurrevodsfiskeri blev i den første tid drevet fra relativt store kuttere, der blev ankret op på fiskepladsen. Selve voddet og linerne blev placeret i havet af en medbragt motorjolle. Det var alle tiders mandfolkearbejde det at være jollemand. Klappe på siden af kutteren, få de tunge redskaber ombord og så holde

sig klar af linerne, når disse for fuld fart blev løbet ud. Adskillige jollemænd er kommet til skade og flere revet overbord under udøvelsen af deres farlige gerning. Fordelen ved at bruge jolle var den, at man kunne løbe det ene vod ud, medens man hev med spillet på det andet. Eventuelle hold på liner eller vod kunne løftes af, idet man lagde linen op i jollens stævnrulle og løb frem med fuld fart. Manglen ved dette fiskeri var, at der var grænse for, med hvor høj vindstyrke jollen kunne komme på siden af kutteren, og i det hele taget bjerge sig.

Fiskeri med jolle blev derfor forladt til fordel for fiskeri som Haj, det vil sige, at kutteren selv løb linerne og vodden ud i havet. I Danmark bliver selve vodspillet som regel trukket med en flad rem fra en remskive foran motorens svinghjul. Denne rem kan gennem en strammeanordning koble spillet til eller fra

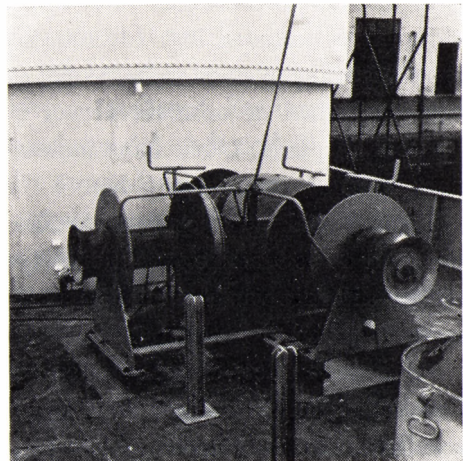

Tværskibs trawlspil for mindre både.

motoren. Ved snurrevodsfiskeri anvendes sammen med spillet den såkaldte stopmaskine, som holder linerne af fra spilkopperne og derefter skyder dem op i store kvejde, der let kan placeres langs bådens ræling for senere udløb.

Stopmaskinen er en sindrig udtænkt maskine, der er forsynet med en enkel kobling i hver side beregnet på at slække indhivningen af den ene line, hvis denne af en eller anden grund er kommet foran den anden.

Moderne snurrevodsspil er forsynet med op til 4 gear, således at man kan få den ønskede indhivning på linerne, uden at motoren skal rotere for stærkt.

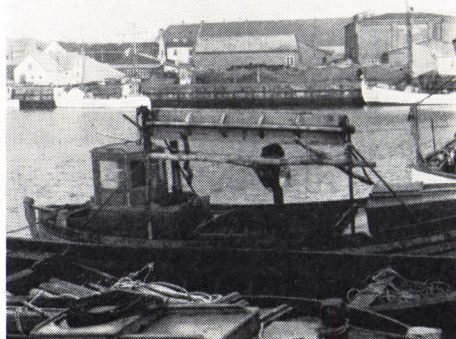

Langskibs trawlspil.

Rambuk til idrivning af bundgarnspæle.

Motordreven vinde til indhivning af bundgarn.

Ved trawlfiskeri, hvor de liner, som trækker skovlene, er af wire, er spillet udformet med 2 store tromler, der hver kan rumme hele wiren fra den ene side. Nu om dage udføres trawlspillene med flere gear, og wiretromlerne kobles til spilakslen gennem friktionskobling.

Ved snurpenotfiskeri, der tidligere har været ret udbredt i Danmark, og som endnu i flere lande er hovedfiskeriet, anvendes et spil med 2 spilkopper, der placeres nær bådens lønning, og som tjener til at snurpe bunden af nettet sammen ved hjælp af en stålwire, der løber igennem en mængde ringe.

Linespillet, der tjener til indhivning af langliner, er også motortrukket og placeres gerne fremme i båden nær lønningen. Disse spil anvendes især på dybt vand, og der eksporteres en del bl. a. til Grønland.

Også bundgarnsfiskeriet kræver, når det skal have et nogenlunde format, en vidtgående mekanisering. Idrivningen af de store pæle, optrækningen af disse samt røgtingen af de dybe, svære garn kræver en række spil, hvis funktioner med dygtighed er udtænkt af vor store bundgarnsfisker Godtfred Larsen fra Fakse Ladeplads. Uden hans indsats ville dansk bundgarnsfiskeri næppe være nået så langt, som det er i dag.

Nævnes skal også her de to brødre Martin og Peter Nielsen fra København, der med deres vindekonstruktioner fjernede det meste af det næsten overmenneskelige slid, det var at tumle de store garn både ved optagningen fra havet, og igen fra joller til lastbiler, og den modsatte vej fra marken til havet igen.

Alt i alt kan det vel siges, at den gennemførte mekanisering i dansk fiskeri kun har været mulig gennem et frugtbart samarbejde mellem dygtige fiskere og teknikere, der har forstået at føre de praktiske mænds tanker ud i virkeligheden.

METODER OG REDSKABER

Af vobinder *J. P. Hansen.*

Fra tidligste tid har Jordens befolkning brugt jagt og fiskeri som næringskilder. Til jagten anvendtes der bue og pil, og til fiskeriet i væsentlig grad kroge og fælder.

Krogene var dengang som nu lavet med modhager, der forhindrer fiskene i at gøre sig fri. Kroge bruges også meget i nutidens fiskeri, dels som agnkroge og dels som pilke.

Hugpilken er som regel et blankt fiskelignende lod, hvori der er indstøbt to svære kroge med modhager, og loddet fastgøres til en lang line, der under fiskeriet hales op og ned i vandet med korte stød og således hugger sig fast i den fisk, som det blanke lod har lokket til.

Agnpilken er et blylod, hvori der er indstøbt en kort jernstang, ca. 1/2 meter lang, med et øje i hver ende. I disse øjne fastgøres der tauser d.v.s. korte ca. 50 cm lange snore, hvortil der er fastgjort kroge. Denne agnpilk kan fastgøres f. eks. til bådens essing, idet stød i linen tilkendegiver, når der er bid.

Bakker er kroge, der med passende mellemrum er fastgjort til lange liner. Afstanden mellem krogene afhænger af, om disse skal agnes i land eller under fiskeriet. I sidste tilfælde bruges der afstande mellem krogene på indtil 7—8 m. Bakker og agnpilke kan anvendes til fiskeri af næsten al slags fisk såsom ål, torsk, flyndere, laks og ørreder o.s.v.

Ålejern (lyster) er et simpelt fangstredskab, der kan anvendes både fra båd og fra is. Der er to slags ålejern, nemlig: piglyster og savlyster. Førstnævnte er nu forbudt ved lov, fordi dette redskab ødelagde en stor del af de små ål, således at disse, selv om de blev kastet i vandet igen, ikke kunne leve.

Savlyster er et redskab, der som navnet antyder er savtakket, men takkerne vender opefter, således at ålene, når »jernet« stødes i bunden, klemmes op mellem flænerne, hvoraf der som regel er tre, men ofte flere, og let befries igen uden at beskadiges. Man kan fiske ål med lyster, når ålene om vinteren ligger fast i mudderbunden, med stille vejr »på bleg« eller om natten »ved blus«.

Plumplyster bruges på dybt vand, og »jernet« er da fastgjort til en tynd line, hvorved samme hales op og ned.

Nedgarn har rimeligvis ikke været kendt før langt fremme i tiden, efter at man havde lært at dyrke hør og andre spindestoffer. Der kunne den gang naturligvis kun være tale om hjemmeindustri, og derfor var det et langsommeligt arbejde at fremstille et nedgarn i de tider. Der har rimeligvis været en vis arbejdsdeling, således at kvinderne spandt garnene, som mændene derefter knyttede og monterede med liner, tæller, synk og flåd.

Der bruges moderne nedgarn til mange slags fisk, og det er stort set kun maskernes vidde, der bestemmer, hvortil garnene skal anvendes. Vi har således sildegarn – såkaldte næringer – torskegarn, rødspættegarn o.s.v.

I nedgarn bliver fiskene hængende i maskerne.

Da netfabrikker og rebslagerier begyndte deres virksomhed, blev dette et stort plus for fremstilling af fangstredskaber. Mens det før væsentligt kun var foranævnte små redskaber, der fremstilledes, blev det nu muligt at fremstille og anvende både større og mere hensigtsmæssige fangstredskaber, og det blev da især ruser og bundgarn, man slog ind på. Disse fremstilledes iøvrigt efter de samme principper som i de ældgamle fælder eller fangstgårde, hvor en tragtfornet indretning ikke hindrede fiskenes indgang, men derimod deres udgang af fangstredskabet.

Ruser kan ligesom kroge og nedgarn bruges til fangst af forskellige fiskearter. De anvendes dog mest til ål, torsk og rejer, men også her er det maskestørrelserne, der bestemmer, hvad de specielt skal bruges til. Til rejerne må maskevidden ikke være mindre end 11 mm i forrusen og 9 mm i bagrusen.

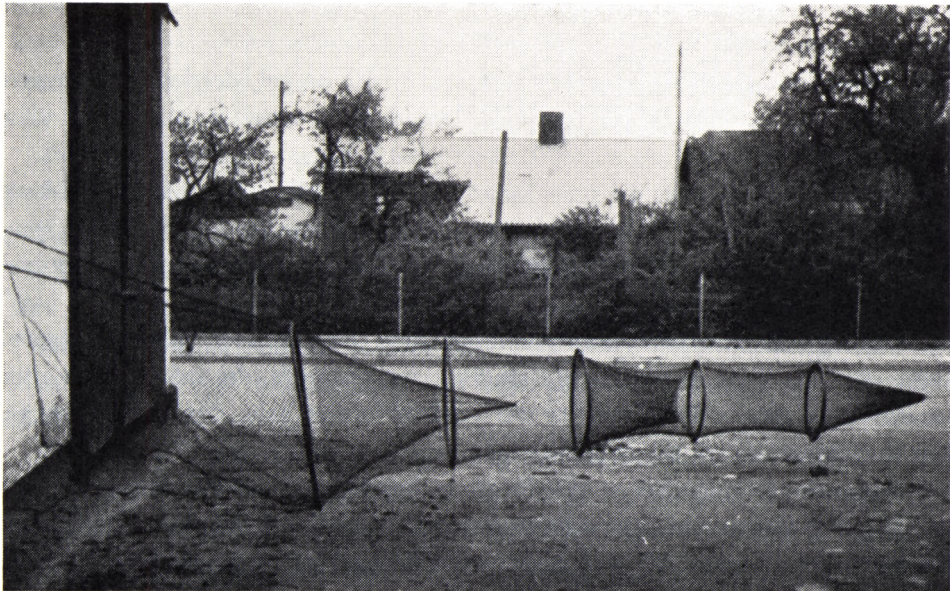
I ålerusen er maskevidden som regel 20 mm pr. halvmaske i forrusen, men bruges ned til 16 og 14 mm alt efter ålenes størrelse. I bagrusen bruges som regel 11 eller 12 mm pr. halvmaske.

I torskeruser er maskevidden som regel 40 mm i forrusen og 35 mm i bagrusen.

Rejefiskeri med ruser er et meget udbredt fiskeri især i Smålandshavet, men de rejer, der fanges, må ikke forveksles med de såkaldte dybvandsrejer, der tages i trawl i Skagerak, Nordsøen og andre steder.

Ålefiskeri med stående redskaber drives næsten overalt såvel i saltvand på kysterne som i søer og vandløb, men udbyttet er meget varierende fra år til år. I de faststående redskaber er det især blankålsfiskeriet fra august til november, der er eftertragtet. Men til trods for at de danske farvande hvert forår får en enorm tilgang af åleyngel fra Atlanterhavet, hvor åleynglen udklækkes, beror det dog i høj grad på vejrforhold, vandets varmegrad og rimeligvis flere andre forhold, hvorledes årets fangst vil blive.

Fiskeri med faststående ruser er en videreførelse af de gamle ålegårde, der ifølge Christian den Femtes danske lov gav enhver ret til at nyde ålegårde udfor sin grund, undtagen i de farvande »kongen og menigmand haver skade af«.

Ruse med arme.

Denne gamle særret, hvorom der stod strid gennem menneskealdre, blev ophævet ved lov i 1956, således at lodsejerne gennem 20 år får en nærmere ved overenskomst fastsat afløsningssum, og derefter er bundgarns-rusefiskeriet efter blankål frit for alle danske borgere.

Fiskeri med torskeruser er for tiden uden større betydning, men var ved århundredets begyndelse et betydeligt fiskeri i mange af vore indre farvande. Fangsten blev som oftest solgt til kvaser, der sejlede til København, Norge og Sverige.

Priserne var små dengang. $\frac{1}{2}$ kg torsk kostede som regel ikke over 6 øre til fiskerne, og så forlangtes det endda ofte, at de store torsk fra 10 pund og opefter skulle pilles fra til en mindre pris, fordi disse store torsk åd de små torsk i kvasen.

Til sommerfiskeriet efter gule ål bruges der nu i stor udstrækning kasteruser. Det er ruser, hvor 2 er forbundet med en rad (raden er et ledegarn, der leder fisken i ruserne). Sådanne ruser står ikke ved faste pæle, men udsættes og fastholdes ved vagersten, hvor der findes velegnede pladser til dem.

Til afløsning af de meget store blankålruser bruges der nu ofte overvandsruser. Det er forholdsvis små redskaber med en større forgård foran, der rækker ovenud af vandet (deraf navnet), eller man bruger små og store ålebundgarn alt efter som forholdene kræver det. Disse overvandsruser eller ålebundgarn har den store fordel, at de er lettere at røgte, ligesom de også er lettere end de meget store ålruser at tilpasse efter vandstanden.

Såvel overvandsruser som ålebundgarn har yderligere den fordel, at de nyder en større lovmæssig beskyttelse med hensyn til sideafstand.

Bundgarnets oprindelige konstruktion var meget simpel, det lignede nærmest et »Spar Es«, nemlig med et halvrundt hoved uden arme, men med en efter kystforholdene afpasset rad.

Denne konstruktion kunne godt fange fisk, ofte mange, især sild, hornfisk og makrel, men da der ingen »kalve« (tragt) var i garnet, løb fiskene let ud igen, og derfor måtte fiskerne være vagtsomme og helst få røgtet, inden strømmen vendte.

Omkring ved århundredskiftet opfandt man det såkaldte patentbundgarn. Dette var som regel meget større i ringen d.v.s. omkreds, der må afpasses efter vanddybden, men i dette garn er der en tragtformet kalv, der møder fiskene, hvis de forsøger at gå ud af garnet igen.

Foran patentbundgarnet er der forgårde frembragt af to stk. monterede net og til at lede fiskene ind i patentbundgarnet bruges ofte de såkaldte funkisrader. Disse er lavet af tyndt reb med meget store huller i stedet for masker. De store masker har den fordel, at raderne ikke så let løftes fra bunden, når strømmen er stærk eller der er for mange vandmænd d.v.s. gopler.

Til ålebundgarn bruges der dog rader af net, ligesom der til disse bundgarn påmonteres samleruser med kuber, d.v.s. at ruserne er småmaskede.

Bundgarnene har den store fordel, at fiskene ikke tager skade, mens de går i garnet. Dette har stor prismæssig betydning, således at bundgarnsfangede sild og makrel som regel betales med højere priser end trawl- eller nedfangede.

Da bundgarnet benyttes til fangst af næsten alle fiskearter, findes det overflødigt at beskrive de enkelte bundgarnstyper særskilt, og vi vil derfor gå over til beskrivelse af vodredskaber.

Man har sikkert kendt vod til fiskefangst meget længe, formentlig lige så længe som man har kendt spindestoffer. Det er således sandsynligt, at man har benyttet det såkaldte landdragningsvod til de store sildefiskerier fra historien i Øresund, Isefjorden og Limfjorden.

Man har rimeligvis også kendt åledrivvod langt tilbage i tiden.

Landdragningsvoddet var et meget stort redskab, der hovedsageligt benyttedes til fangst af sild. Det var almindeligt partsfiskeri, idet selskaber på 10 til 12 mand slog sig sammen om anskaffelse af vod, liner og både. Fiskeriet med disse landdragningsvod har formentlig været frit undtagen i de privilegerede faste silde-drætssteder, der vist som regel ejedes af ejerne af de pågældende kyststrækninger. For retten til at fiske i disse silde-drætssteder har fiskeselskaberne rimeligvis måttet betale part til stadeejerne.

Fiskeriet foregik på den måde, at der i hver af voddets to arme var fastgjort liner lange nok til, at voddet kunne kastes på passende vanddybde. Man gjorde

den ene ende af vodlinen fast i land, roede derefter ud til passende vanddybde, kastede voddet og roede derefter tilbage til udgangsstedet med den anden line, mandskabet fordelte sig så med halvdelen til hver vodarm og en mand i hver side til at klare nettet under indhalingen.

Dette fiskeri bruges næppe mange steder i dag, men var tidligere af stor samfundsøkonomisk betydning.

Åledrivvod blev kendt her i landet i sidste halvdel af forrige århundrede. Det var pommerske fiskere, der lærte danske fiskere at bruge dette redskab, og det blev et meget anvendt fiskeredskab i vore indre farvande.

Det bestod af en firkantet pose af varierende længde, men som regel ca. 9 alen lang. Forposen var almindeligvis af 14 mm og bagposen af 10 mm, armene af 18 mm net.

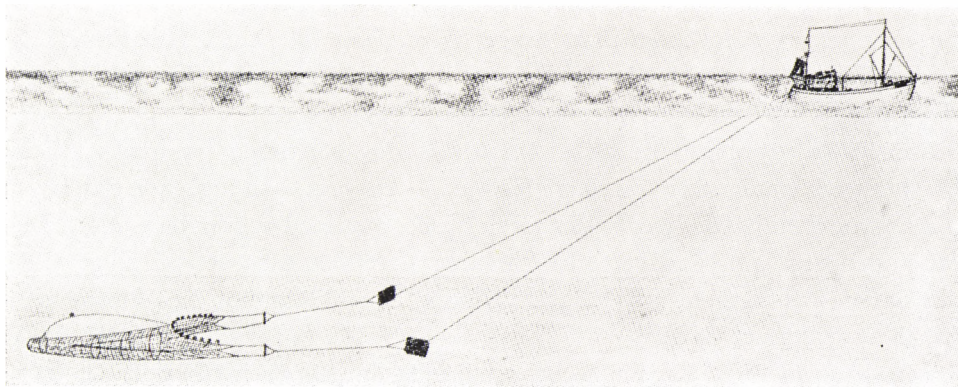
I posen var der til at begynde med kun een kalv, men senere 2 kalve af fint-trådet net. Voddet var som regel af net 12/12 og undertiden tjæret, hvorfor posen måtte påsyes flere rækker flåd af kork eller flådholt for ikke at falde sammen og derved spærre for fiskene.

Armene var f. eks. 9 alen lange.

Før motoren blev taget i brug, foregik fiskeriet med åledrivvod på den måde, at båden var udrigget med en bom for og agter, hvortil vodlinen fastgjordes. Fokken d.v.s. forsejlet blev derefter halet bak således, at båden drev efter siden. Et drift var af forskellig varighed, eftersom forholdene bød sig.

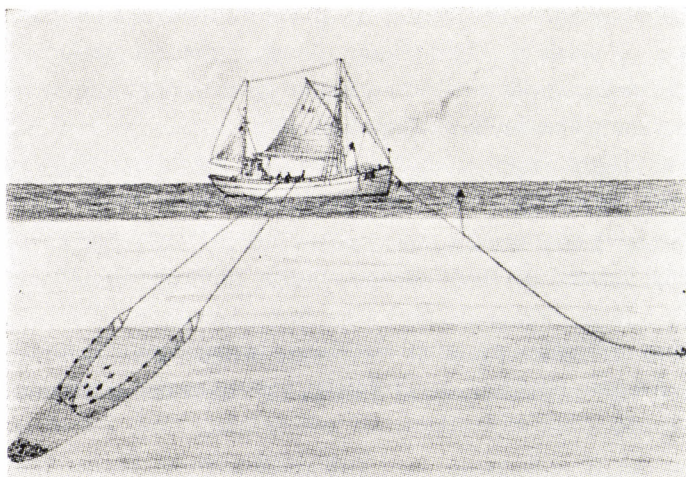
I nutiden anvendes ålevod i flere forskellige konstruktioner, men spilingen af armene foregår nu mest ved hjælp af bomme. Til udspiling af andre vodredskaber bruges mest skovle, hvilket er træplader af forskellig størrelse således konstruerede, at de står oprejst i vandet og spiles ved bådens fart. Skovlvod bruges til fangst af forskellige fiskearter.

Ligesom ålevoddet er skovlvoddet tit konstrueret med stedse større fiskedygtig-

Skovlvod.

Snurrevod hives ind.

hed, efterhånden som fangstfartøjerne er blevet større og maskinkraften stærkere. Jens Væver, der opfandt snurrevoddet, var oprindeligt stuedriver, senere fisker. Han fødtes den 6. november 1822 i Krejbjerg ved Skive og døde 1914. I 1848 opfandt han rødspættesnurrevoddet, men som det syntes at fremgå af foranstående, er det ikke selve voddets konstruktion han har opfundet, men derimod en ny måde at bruge redskabet på. Mens man næppe før kendte anden brugsmåde for et vod end landdragnet, fandt Jens Væver ud af, at man kunne anvende et vod på samme måde hvor som helst, når man gik ud fra en ankerplads. Sammen med liner kastes voddet tværs af ankerpladsen, og der sejles tilbage til denne i så stor en bue, som baglinen tillader, hvorefter begge liner samles om bord og liner og vod hives ind; i fiskersproget hedder det rives ind.

Efter denne opdagelse fortsatte snurrevoddet sin sejrsgang. Opfindelsen blev hurtigt kendt, men opfinderen blev snart glemt. Først i slutningen af århundredet blev Jens Vævers navn påny draget frem. Han fik Dansk Fiskeriforenings hædersdiplom og andre hædersbevisninger. En statue blev rejst af ham i Esbjerg. Hans navn vil stedse være knyttet til dansk fiskeris historie.

Snurrevoddets opfindelse fik overordentlig stor betydning for dansk fiskeri. Der byggedes stadig større og større fartøjer — kuttere — til søgående fiskeri.

I begyndelsen havde hver kutter en stor jolle, hvormed voddet blev udsat. Der var jo dengang kun håndkraft til indhivning af voddet, men det var alligevel en stor fordel, idet man nu kunne opsøge fiskene, hvor de fandtes, og ikke var henvist til at de kom af sig selv.

Petroleumsmotoren var det næste og vistnok det største fremskridt, der skete inden for fiskeriet.

Til at begynde med var motorerne kun små, med en løs hjælpekruer (såkaldt »cykelskruer«), hvormed kutteren kunne skifte ankerplads, og så naturligvis et spil til indhivning af voddet, hvilket tidligere foregik ved håndspil. Efterhånden fik man jo også motorer i vodbådene, men et slid var det alligevel, idet de lange vodliner skulle stoppes op med hænderne, og her træder en anden opfinder ind i billedet, nemlig fisker Rasmussen, Grenå, der opfandt en primitiv tovopstopningsmaskine, som nu står i Dansk Fiskeriforenings Fiskerimuseum.

Efter denne opfindelse og den stigende motorkraft blev voddjollerne afskaffet. Det var nu muligt at bruge større længder af vodliner, således at et større areal kunne affiskes i et træk, som det hedder i fiskersproget.

Om dette var en absolut fordel for fiskebestanden er tvivlsomt. Det blev i alle tilfælde nødvendigt at fastsætte mindstemål for den fisk, der måtte ilandbringes.

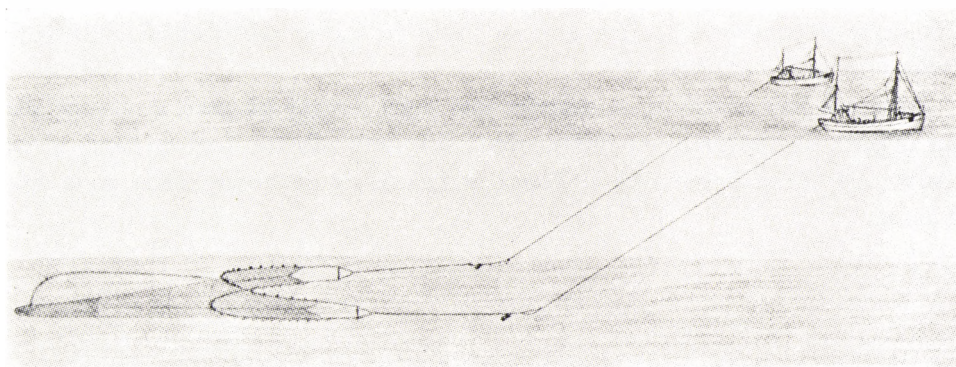
Det er jo ikke så lidt besværligt med de mange ruller vodliner, en moderne snurrevodskutter skal bruge, og det søgående fiskeri går mere og mere over til at benytte trawl, hvoraf der nu findes både bundtrawl og flydetrawl. Derved er man fri for de mange ruller vodliner på dækket, der tilmed under dårligt vejr med høj søgang endog er udsat for at blive skyllet over bord.

Bundtrawlen er i to halvdele, en kortere undertrawl og en noget længere overtrawl.

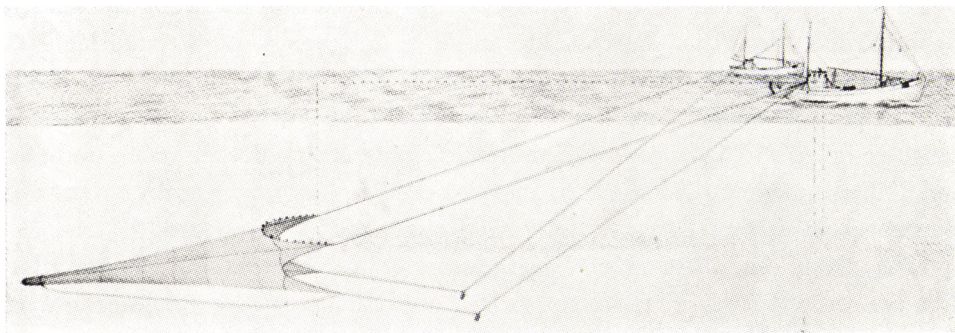
I trawlposen, der kan være af forskellig længde alt efter vanddybden, der fiskes på, er der som regel en lås, d. v. s. en anordning, der er monteret inde i posen, og hvis formål det er at hindre fiskene i at gå ud igen.

Armene tilskæres således, at maskerne altid står i firkant. Dette er nødvendigt for at hindre, at der samler sig såkaldt dødvande imellem armene. Dette fremkommer ved, at frisk vand hindres i at gennemstrømme trawlen under brugen.

Trawlen spiles ved hjælp af skovle afpasset i størrelse efter trawlens størrelse og bådens hestekræfter. Jo flere hestekræfter des større skovle kan der anvendes for

Tvillingtrawl.

Det af vodbinder Robert Larsen, Skagen, konstruerede patent-flydetrawl.

at spile trawlen tilstrækkeligt ud. I loven er der dog sat en bestemt grænse for skovlenes størrelse.

Det sidste nye er *flydetrawlen*, opfundet af tidligere fisker nu vodbinder Robert Larsen, Skagen.

Flydetrawlen er en meget lang og vid pose, der er sammensat af forskellige maskestørrelser af net fra 70 til 11 mm. Den har fire arme, hvortil der under brugen fæstes wirer. Flydetrawlen slæbes af to både, og den kan bringes til at gå i forskellig dybde ved hjælp af vægtlodder, der er anbragt på de nederste slæbeliner.

Ekkoloddet viser dybden, hvori fisken står, og hvor trawlen skal gå.

Det er undertiden ret besværligt med to kuttere om en trawl, og derfor eksperimenteres der allerede med at fremstille flydetrawl, der kan slæbes af en enkelt kutter.

Ja, udviklingen fortsættes på alle områder inden for fiskerierhvervet, men som dette har udviklet sig gennem de sidste 50 år, skyldes dette især, at fiskerne har forstået at benytte sig af de mekaniske hjælpemidler, der tid til anden er fremkommet, at afsætningen af fangsten som følge af en opblomstrende fiskeriindustri har formået at finde frem til de rette markeder i ind- og udland, og endelig at fiskerierhvervet med få undtagelser har været fri for de arbejdsstridigheder, der kendes fra andre erhverv.

Dette må især tilskrives, at fiskeriet som regel foregår på part, d. v. s. at alle fra skipper til dæksdreng er interesseret i fiskeriets udbytte. Lad os håbe, at de danske fiskere også fremover vil forstå at hævde sig og bevare deres gode omdømme.

HJÆLPEORGANER

Fiskeriet og Redningsarbejdet i Danmark.....	185
Redningsskibene.....	201
Vejrtjenesten i Relation til Fiskeriet	211
Radiotjenesten.....	223

FISKERIET OG REDNINGSARBEJDET I DANMARK

Af fuldmægtig *G. Honnens de Lichtenberg.*

I alle gamle beskrivelser om redningsvirksomhed ved strandinger på de danske kyststrækninger tales der om kystbefolkningen, der gerne ville, men som regel var ude af stand til med deres sparsomme og uegnede redskaber at yde en indsats til de skibbrudnes frelse.

Fra denne gamle kystbefolkning har *fiskeren* og med ham *fiskeriet af i dag* udviklet sig og det ganske særlig i vor tid under udnyttelse af den stadig voksende teknik. I denne forbindelse må man også have for øje, at fortidens kyst- og fiskerbefolkning levede et stille, fredeligt og regelbundet liv i afsondret ensomhed. Vel er kyststrækningerne de samme nu som før, men vor tids levende og altomspændende trafik har også formået at sætte tidligere afsides beliggende egne i forbindelse med omverdenen og gjort dem tilgængelige for andre end netop de lokale beboere.

Tidligere herskede der fattigdom og usikkerhed i kystbeboernes tilværelse. Vel var de fiskere, men i reglen drev de kun dette erhverv til husbehov i forbindelse med et sparsomt og kummerligt landbrug ude i den yderste, næsten golde klit. Fiskeriet var et led i befolkningens selvforsyning, fremtvunget af dens afsondret-hed langs de vide, øde kyststrækninger. Beboerne her skulle kunne traktere primitive landbrugsredskaber, passe tørveskær og kreaturhold med samme flid og omhu, som de med deres små og skrøbelige fartøjer i godt vejr vovede sig ud fra kysten efter en dræt fisk.

Det var en befolkning, der gennem generationer i dagliglivet var vænnet til søens strabadser og anstrengelser; thi det var tungt at ro de lastede både, ligesom det var anstrengende at trække dem i sikkerhed på stranden og bære fangsten hjem.

Det var disse mennesker, der sigtes til, når der i de ældste strandingsrapporter fortælles om, hvorledes kystbeboerne stod afmægtige, ude af stand til at hjælpe de søfarende, der var kommet i nød udfør deres kyster og her måtte kæmpe en hård, ofte håbløs kamp for livet mod elementernes rasen.

Her møder man første gang fiskerbefolkningen i forbindelse med redningsarbejdet. På steder, hvor det egentlige fiskeri efterhånden vandt overtaget erhvervs-mæssigt set, dannede der sig bådelaag, der med større og bedre fartøjer vovede sig længere ud til søs. De vandt erfaringer, og fangstmulighederne øgedes gennem

forbedring af redskaberne, og det var derfor også naturligt, at det måtte blive disse driftige fiskere, der i overvejende grad fylkedes i Redningsvæsenets tjeneste, da dette opstod herhjemme omkring midten af forrige århundrede. Deres færden på havet havde jo en vis begrænset radius, de var til stede, når faren kaldte, idet de selv med deres egne fartøjer for hånd og magt havde søgt land i god tid inden uvejret. Vel kunne også de blive overrasket af stormen, men da stod kolleger og frænder klar til at hjælpe, klar til med den tunge roredningsbåd at øve en indsats for at hjælpe nødstedte kammerater på samme måde, som de med livet i fare selv tog mangel en hård tårn for at redde skibbrudne søfolk.

Det var her i overvejende grad *fiskerne*, der fra deres livsgerning var vant til hård og langvarig bådteneste, som frivilligt bemandede redningsbåden, og det betragtedes som en ære at høre til redningsmandskabet. Og roredningsbåden stillede så sandelig hårde krav til sit mandskab. Det var ofte et umenneskeligt slid, en musklernes sejge kamp mod storm og sø – time efter time – et målbevidst arbejde, som kun kunne udføres af mænd, der kendte deres fartøj, der vidste at håndtere en åre og forstod at udnytte vindens kraft til fremdrift på det oprørte hav.

Gammel tanghytte på Nordre Rønner, nord for Læsø, opført ca. 1650 som tilflugtsrum for skibbrudne, det første af sin art herhjemme. Da et nyt og bedre rum blev indrettet og senere afløst af et fyrtårn med beboelse, reduceredes tanghytten til hønschus; den er nu sunket sammen og svær at spore. I dag, hvor Nordre Rønner fyr er automatiseret og fyrboligen forladt, er et udhus indrettet som tilflugtsrum for skibbrudne – man er vendt tilbage til den oprindelige, primitive hjælpeindsats, dog er der i dag redningstelefon ved tilflugtsrummet.

Eckersbergs maleri af Hornbækstrandingen, malet 1806. Tilhører amtmandinde Ahl, Oslo.

Det er bemærkelsesværdigt i denne forbindelse at erindre, at det første redningsforetagende, som er mere kendt, tids- og stedfæstet herhjemme, den berømte »Hornbækstranding«, udførtes af lokale *fiskere*. Den 19. november 1774 strandede den engelske jagt *Nelly & Isabell* og blev slået til vrag udfor Femhøje nær Kildekrog ved den nordlige indgang til Sundet. Tre fiskere blev om morgenen strandingen var, og efter flere forgæves forsøg på at frelse besætningen lykkedes det dem om eftermiddagen at få skipperen, Thomas Brown, som eneste levende velbeholden, men stærkt forkommen i land.

»Hornbækstrandingen« fastslog fiskerbefolkningens mod og handlekraft; en heltegerning, der ofte er behandlet i dansk litteratur, mest er den vel kendt som tema i Johannes Ewalds syngespil »Fiskerne«, som første gang den 31. januar 1780 og senest den 7. december 1948 har været opført på Det kgl. Teater i København. I dette stykke – og ikke som almindeligvis antaget fra festspillet »Elverhøj« – forekom »Kong Christian stod ved højen Mast«, som senere skulle blive Danmarks nationalsang, for første gang.

Fiskeriets udvikling.

Først i anden halvdel af forrige århundrede begyndte der en virkelig opgangsperiode af skelsættende betydning for dansk fiskeri. Fiskerbefolkningen søgte nu

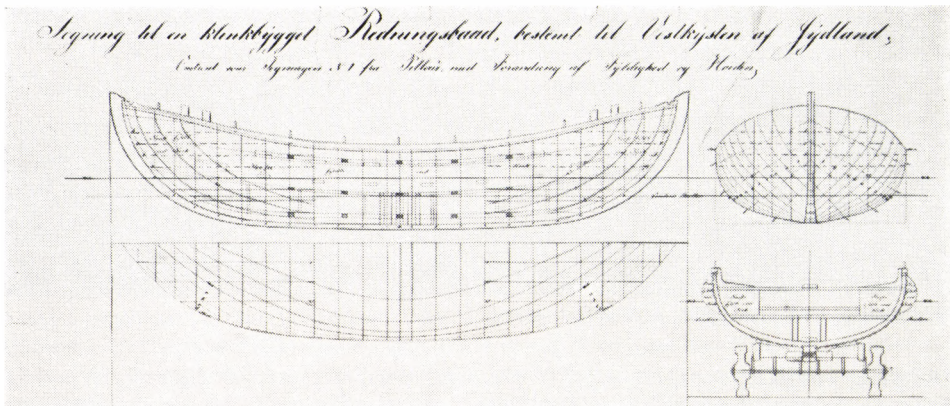

med større og bedre fartøjer ud til rigere fiskepladser, der lå uden for det egentlige kystfarvand, som hidtil havde været deres eneste fangstfelt. Befolkningens behov for saltvandsfisk var samtidig stigende. Tidligere havde det ernæringsmæssigt set kun spillet en ringe rolle, medens det nu efterhånden ganske slog det gamle ferskvandsfiskeri ud. Mulighederne for at skaffe saltvandsfisk forøgede også efterspørgslen, og samtidig voksede afsætningsmulighederne gennem samfundsmidlernes stadige udvikling og forbedring, hvorved også andre egne end det allernærmeste kystland frembød gode markedsobjekter, og således udviklede det gamle kystfiskeri sig til som et moderne havgående fiskeri at blive et af landets hovederhverv.

Som før nævnt havde kystfiskeriet oprindeligt kun været en kummerlig, men nødvendig bibeskæftigelse for de iøvrigt landbrugsdrivende kystbeboere. Nu kvitteredes det sidstnævnte, ofte meget trælse og lidet udbyttegivende erhverv på de sandede og fattige kystegne til fordel for et mere søgående fiskeri med langt større muligheder for dette erhverv, efterhånden som fartøjerne og andet materiel blev forstørret, forbedret og mekaniseret. Her skal blot som nogle af de vigtigste fremskridt ved redskabernes forbedring nævnes indførelsen af snurrevoddet, senest flydetrawlet, men frem for alt motorkraften.

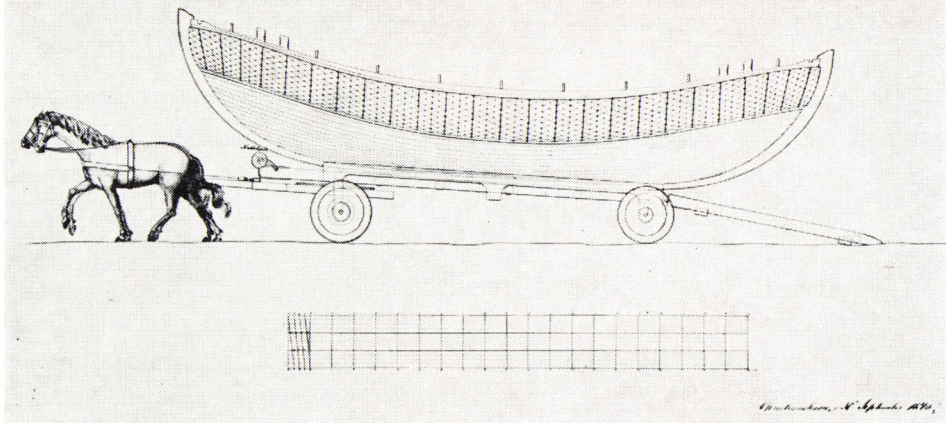
I takt med denne tekniske udvikling skabtes der også en dygtig, alsidig, modig og målbevidst fiskerstand, der fuldt og helt levede med i erhvervets udviklingsperiode. og som gennem fangstresultaterne beviste, at dansk fiskeri er blevet en indtægtsgivende faktor i vort lands økonomiske udvikling.

På tilsvarende måde har dette erhvervs udøvere udviklet sig til fagfolk af høj standard indenfor det danske samfundsmaskineri.

Tegning til den første danske roredningsbåd bygget 1846 for frivillige bidrag på initiativ af »Foreningen til Søfartens Fremme« m. fl. Nederst til højre ses et tværsnit af den brede transportvogn.

Figuring af Transportvognen, samt Redningsbådens opsol paa samme,

Redningsbåd nr. 1 var indrettet til at hive op på en flad transportvogn; systemet var upraktisk og blev hurtigt opgivet, hvorfor båden blev stationeret ved Agger-Canal, medens vognen blev solgt; men den tunge og uhandige båd blev dog allerede solgt i 1851 for 205 rdl.

Fiskernes tilknytning til Redningsvæsenet.

Trods denne rivende tekniske og faglige udvikling, så var der dog en ting, som vore dygtige fiskere langs kysterne stadig holdt fast ved og fortsat betragtede som deres særlige privilegium, nemlig tjenesten i *det danske Redningsvæsen*. Det var et virke, som slægtled efter slægtled stadig meldte sig til, og som man indenfor fiskerbefolkningen egentlig betragtede som et stands- og familieprivilegium.

Selv om der i slutningen af forrige århundrede, ja, egentlig helt op til den nyeste tid er sket store og tragiske ulykker, hvor redningsbådens kæntring har krævet flere menneskeliv, såvel blandt de reddede som blandt redningsmandskabet selv, så lever kystbeboerne fortsat nøje med i redningsarbejdet. Det er ikke alene i selve den praktiske og farefulde gerning, nej, også de lange natlige strandvagter, materiellets vedligeholdelse sammen med rent personelle forhold er til stadighed genstand for en levende interesse såvel fra redningsmandens som fra hans families side. Endog de gamle afgæde og enkerne føler fortsat gennem kontakten med redningsstationens opsynsmand, når understøttelsen udbetales, en vis samhørighed med den institution, der som en betydningsfuld humanitær faktor nu i over hundrede år har præget livet langs vore kyster.

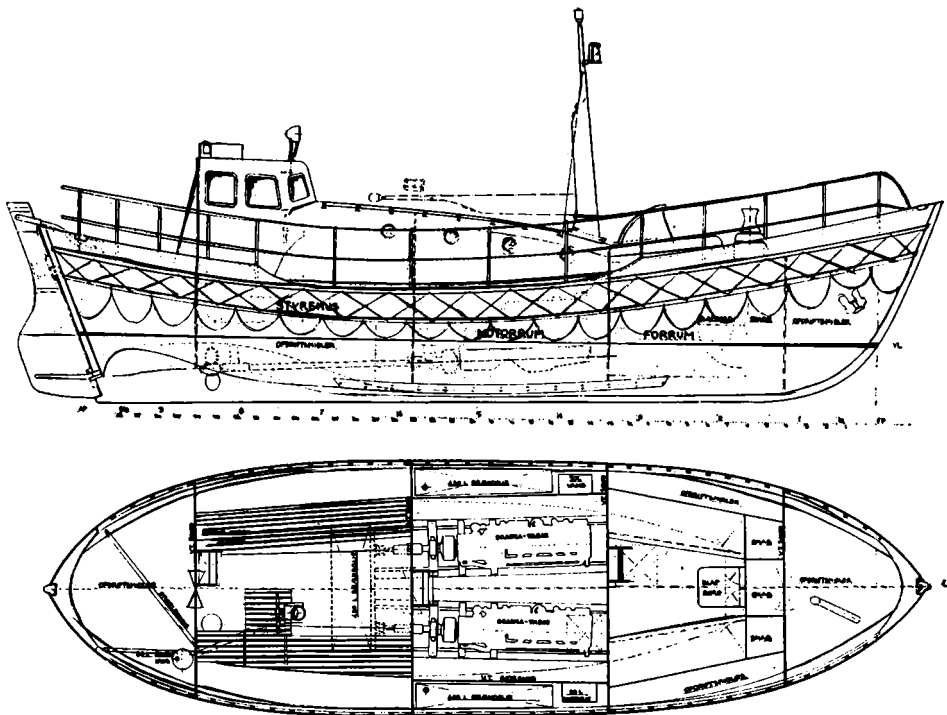
Samtidig med fiskerierhvervets modernisering og mekanisering har der også kunnet spores en vis udvikling — omend af betydelig langsommere karakter — indenfor redningstjenesten. Omkring 1886 blev alarmberedskabet udbygget gennem anlæg af et eget, vidstrakt telefonnet — simpelt og enkelt, men praktisk og holdbart — således at det helt op til vore dage har kunnet tjene som ryggrad i

den strandvagtjeneste, der om vinteren ved nattetide, når strandinger og andre søulykker vil kunne forventes, udføres af redningsmandskabet — ofte oven på en lang og anstrengende arbejdsdag, men altid med megen omhu og pligtfølelse.

Redningsmateriellets udvikling.

Søsætnings- og landingsforholdene på åben kyst kræver indsats af stor menneskelig kraft, når det sker i hårdt vejr med storm og frådende bølgeslag ret ind mod kysten, hvilket næsten altid er tilfældet, når redningsbåden er i funktion. Oprindelig blev roredningsbåden søsat fra åben kyst ved hånd og magt ligesom de lokale fiskerbåde. Redningsbådshusene lå dengang ved de gode veje inde i landet, hvorfra der ikke var for langt til forspandshestene. Herfra førtes redningsbåden på sin transportvogn først ad de bedre veje langs kysten, for dernæst ud for strandingsstedet at nå dette ad de mere primitive redningsveje, stikveje ind over mark, eng og lyng, hvortil Redningsvæsenet har særlig tinglyst færdselsret.

Ud over den rent menneskelige kraft og styrke stod der ved selve søsætningen kun en ringe teknisk bistand til rådighed for de gamle robåde i form af ruller,

Tegning til en overdækket, 16-tons motorredningsbåd, bygget 1962 på Orlogsværftet til redningsstation »Esbjerg« og udrustet med 2 stk. 120 BHK dieselmotorer, radiotelefon, ekkolod og elbelysning.

Redningsstation »Vedersø«s redningsbåd køres fra stranden ved hjælp af det traditionelle hesteforspands sejge træk. Gennem sin 111-årige eksistens har det danske Redningsvæsen rådet over ialt 103 roredningsbåde og 31 motorredningsbåde.

slidsker og planker. Den moderne, men også tungere motorredningsbåds søsætning direkte fra stranden krævede en udflytning af stationshuset tæt til selve kysten, hvorfra båden ad en skrånende betonbane skulle kunne rulle ud og glide i havet. Her har visse kyststrækningers stadige skiften form dog kostet dyrt i form af reparation af knækkede og til dels bortskyllede betonbaner. Volde af ral eller bjerge af flyvesand foran stationshuset har på tilsvarende måde krævet periodisk indsats af mange mennesker og medført store udgifter.

Senest har flere motorredningsbådsstationer draget fordel af fiskernes kraftige ud- og indhalingspil ved forskellige fiskerlejer, således at redningsbåden på samme måde som fiskernes egne fartøjer kan søsættes og senere igen hales på land med mekanisk bistand, selv om denne i sin kraft og styrke kan være endog ret hård ved træbådenes bund og sider under fremfarten gennem strandbreddens ral og grus.

Redningsvæsenets nære tilknytning til fiskeriet og dets udøvere manifesteres også gennem et fortræffeligt samarbejde ved sådanne kyststationer, hvor fiskeriorganisationerne opretholder de såkaldte faresignalstationer. Herfra observerer signalpasseren vejsituationen, specielt når fiskerlejets både og joller er på havet.

Ved formodning om vanskelige landingsforhold på grund af vindens og søens tiltagen sættes signaler af forskellig betydning om, at »søen vokser« og de heraf følgende landingsmuligheder, idet redningsstationens opsynsmand samtidig alarmeres. Almindeligvis medfører dette en tilkaldelse af redningsmandskabet, redningsbåden klargøres og søsættes for at kunne placere sig mellem revlerne og her at være parat til øjeblikkelig assistance. Thi nu søger fiskerfartøjerne mod land, og landing på den åbne kyst under pålandsstorm er en meget farlig sag. Den kræver dygtighed og erfaring, men uheld kan ske --- og da er det en betryggelse for fiskerne i de nødstedte fartøjer at vide, at redningsbåden ligger i beredskab, klar til at ledsage og assistere fartøjet helt ind og hjælpe, dersom vanskeligheder ved landingen i det oprørte kystbråd skulle indtræffe.

Netop denne sidstnævnte side af redningstjenesten er med årene vokset i betydning, da fiskerne af i dag med deres større og stærkere fartøjer dels arbejder længere fra land, dels søger at bjærge så meget som muligt af deres kostbare redskaber, inden de af det stadig tiltagende vejrlig tvinges mod land. Modsætningsvis skal anføres, at vore dages bedre byggede skibe, de forbedrede navigatoriske hjælpemidler i forbindelse med den usikre vind- og sejlkrafts afløsning af

»Vedersø«-redningsbåden slæbes fra stranden ved hjælp af tre almindelige landbrugstraktorer, der dog på grund af forstrandens forskellige fasthed ikke altid har fuld magt over opgaven, men ofte kører fast med de store hjul hvirvlende rundt i det løse sand.

Ved den tyske trawler »Orion« af Bremens stranding på Bornholms SE-kyst den 1. februar 1949 blev der af redningsstation »Snogebæk« bragt 6 mand uskadt i land ved hjælp af raketapparat og redningsstol.

Siden Redningsvæsenets oprettelse i 1852 er der ved dets medvirken reddet ialt 12.805 menneskeliv, deraf lidt over en trediedel med raketapparat.

skibenes større og stadig voksende maskinkraft har nedsat de tidligere store og omfangsrige strandingers antal. En væsentlig årsag hertil må også søges i, at skibsfarten efter 2. verdenskrig f. eks. i Nordsøen og Skagerak af de minestrøgne, vel afmærkede sejlruiter holdes langt fra de farlige kyststrækninger, så langt til søs, at der endog er rigeligt rum at drive af på, dersom et havari skulle nødvendiggøre tilkaldelse af hjælp.

Det må imidlertid kunne forudses, at de gamle af kystfiskerne betjente ro-redningsbådes tid er ved at være forbi. Kystfiskerne søger mod de nye fiskerihavne, medens deres før så værdiløse jord har fået en helt ny betydning som sommerhusgrunde, kun en forladt ødegård fortæller hist og her, at den fattige og nøjsomme befolkning har søgt bedre levemuligheder, ligesom ungdommen af i dag er grebet af tidens fart og mekanik. De enkelte fiskerfamilier, der endnu er tilbage i de gamle lejer, udøver nu fiskeriet under moderne former med nyt og kraftigt materiel baseret på en nærliggende fiskerihavn, som er let at nå pr. person- eller rutebil.

Denne affolkning af de gamle fiskepladser afstedkommer også en mandskabsmangel for Redningsvæsenet, og da vor tids unge heller ikke har den træning og erfaring i at ro, sådan som de ældre generationer var opfødt med og vant til fra

deres eget erhverv, så står vi også her over for et vanskeligt fremtidsproblem. Det slid og den sejge udholdenhed, hvormed tidligere tiders redningsmænd trak på årerne, er den største beundring værd. Noget man i denne forbindelse heller ikke må glemme er samarbejdet med de mange transportkontrahenter; kuske og heste har altid været parate til at tage en tårn og således gjort deres indsats ved mange besværlige redningsudrykninger.

Roredningsbåden falder på ærens mark — den kraftige motorredningsbåd med radio og andre tekniske hjælpemidler vil fremtidig fra sin station i fiskerihavnene og enkelte tilbageblivende kyststationer inden for sin aktionsradius kunne dække områder, hvor flere roredningsbåde alene betjent ved menneskelig magt tidligere udgjorde det humanitære beredskab til gavn for skibsfarten og fiskeriet. Man må dog ikke glemme, at der i tilknytning til bådtenesten stadig eksisterer en omfattende strandvagtteneste, og at redningsraketmateriellet fortsat holdes i højt beredskab.

Redningsmandskabet.

Her i Danmark har tenesten ved Redningsvæsenet siden dennes oprettelse i 1852 udelukkende været baseret på frivillighedsprincippet, og den økonomiske fordel ved denne bibeskæftigelse er kun ringe. Men for kyst- og fiskerbefolkningen har det, som tidligere nævnt, altid været betragtet som en ære at indtræde i redningsmandskabets rækker. Fra mange sider høstes der anerkendelse, og på forskellig måde gives der udtryk for samfundets naturlige tak for redningsfolkenes modige indsats. Staten giver i første række en beskeden understøttelse til afgæede redningsmænd og disses enker, ligesom talrige legatarer på forskellig måde har betænkt de stoute helteskikkelser, som gang på gang har tjent som model for skrivende og bildende kunstnere med *Drachmanns* skildring af skagboen *Lars Kruse* i spidsen og maleren *Krøyers* fiskertyper ikke at forglemme.

Skønt mange i dag er kendt med fiskerne og redningsmændene, enten ved personligt møde ude ved kysterne eller gennem dansk prosa, poesi eller malerkunst, så vil dog *Lars Kruse* for de fleste stå som en fællesnævner for de danske fiskere i Redningsvæsenets teneste, hvorfor det vil være rimeligt her at berette om denne personlighed:

Lars Kruse blev født 5. juni 1828 på Skagen for at blive fisker som hans far og bedstefar havde været det før ham. 20 år gammel deltog han første gang i et redningsforsøg --- det var endnu inden Redningsvæsenet var oprettet. Det var en engelsk skonnertbrig, der var strandet på Skagens rev. Med tre almindelige fiskerbåde lykkedes det at bringe besætningen frelst i land, medens skibet blev vrag. Gang på gang var der i de følgende år bud efter *Lars Kruse*. To gange fik han at vide, da han kom i land med skibbrudne søfolk, at et andet skib var strandet i nærheden, og uden at betænke sig gik han ud igen. Ved en sådan lej-

Roredningsbåd klargøres til øvelse fra en gammel stråttækt — forlængst nedlagt — bivouac
 »Højen Vest«.

lighed efter et døgn's umenneskeligt slid med to strandinger, i en decemberfrost så hård, at kaptajnen på det strandede skib var frosset fast til rigningen, fik Lars Kruse og hans kammerater en pengebelønning — på fire mark.

Briggen »Daphne«.

Tredje juledag 1862 strandede den svenske brig »Daphne« kl. syv om morgenen i en stærk WNW-storm med svær sø og strøm fra Skagens nordside. Redningsbåden gik ud til luvart af det strandede skib, men strømmen drev båden ned i læ. I to timer søgte redningsmandskabet af yderste evne at ro op til vraget, men strømmen var for hård, så båden til sidst måtte søge land. Fire mand var nu så udmattede, at fire andre fiskere måtte træde frivilligt til. Atter transporteredes redningsbåden op til luvart og søsattes, men netop som man havde fået forbindelse med vraget, og en af de skibbrudne var klatret ned i den, kæntrede redningsbåden på toppen af en særlig høj sø, idet en line havde sat sig fast i vraget. Ved dette uheld druknede 9 mand, medens to drev levende i land; redningsbåden selv drev til søs mod den svenske kyst.

Da var det, at Lars Kruse gik ud med en fiskerbåd.

De kom heldigt ud over revlerne og lod drivankerne gå omtrent på det sted, hvor redningsbåden kæntrede. Tæt ved dem lå vraget af »Daphne« med masterne i vandet. Kaptajnen og to mand af besætningen kom over i fiskerbåden, men i det samme blev denne af den malende strøm tvunget om på siden, så den var lige ved at kæntre. Kaptajnen lå på knæ i båden og bad med foldede hænder,

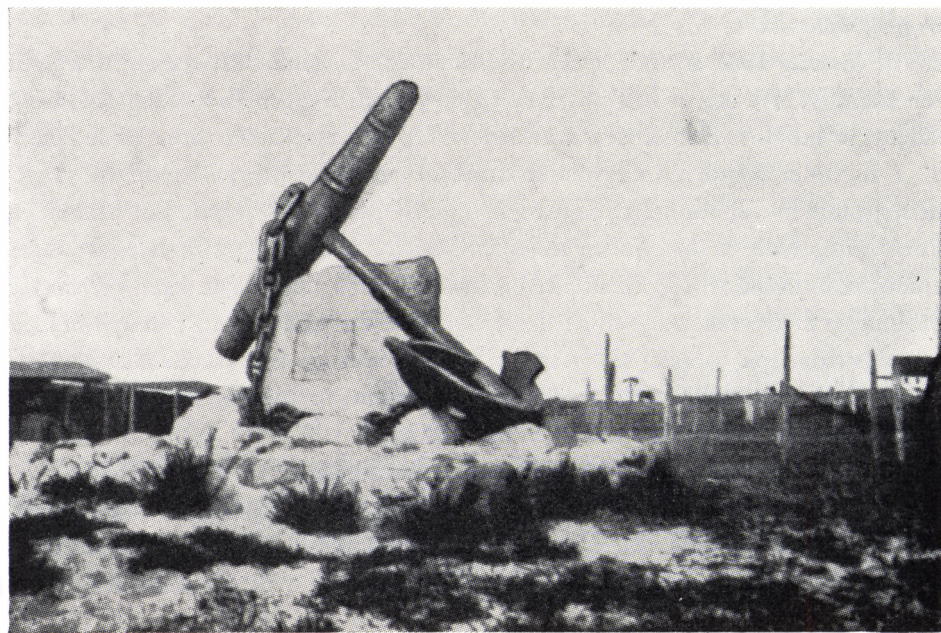
medens jammerskrig skar gennem luften. I forfærdelse slap de to mænd, der holdt det ene drivanker, linen. Fiskerbåden svajede nu for det andet anker og rejste sig igen. Mørket var imidlertid faldet på, og da der intet kunne udrettes, før månen stod op, lod Lars Kruse ankeret være anker og holdt mod land; men fra vraget lød et skrig af forfærdelse, da Lars Kruses båd vendte om. Men denne gæve fiskermand tænkte dog ikke på at svigte dem, der blev tilbage. Da månen havde rejst sig over horisonten, lånte han to drivankre og roede atter ud til vraget af »Daphne« for at redde de sidste af besætningen herfra, og han bragte også dem velbeholdne i land.

En måned senere ansattes Lars Kruse i Redningsvæsenets tjeneste, hvor han straks blev valgt til bådformand (fører af redningsbåden).

Da regeringen i København erfarede om hans dåd, blev han udnævnt til Dannebrogsmænd, og korset blev sendt til Skagen, men selv var Lars Kruse da på fiskeri under Norges kyst. Efter hjemkomsten henvendte han sig til øvrigheden for at få sin dekoration udleveret — men den var sendt tilbage.

Lars Kruse kunne ikke få Dannebrogskorset, da han var en straffet person.

En nidkær birkedommer havde fundet en gammel sag frem: Lars Kruse var ikke en »ærlig« mand, fordi han som 15-års dreng sammen med tre jævnaldrende kammerater havde solgt et stykke farvetræ, som de havde fundet på stranden, til en landmand for 28 skilling. Ingen af de unge mennesker havde nogen anelse

Mindesmærke i Hornbæk for strandingen 19/11 1774.

Yderst på stengrunden Sjællands Rev, der er en fortsættelse af Sjællands Odde, har der i ca. 100 år stået et tilflugtsrum for skibbrundne, en såkaldt »redningsbåke«, hvor skibbrundne kan søge op. I et rum af jernblik på toppen af en betonkegle findes nødproviant, ferskvand, tæpper m. m., og på båkens flagstang kan sættes signal for afhentning fra land. Båken tilses af Fyrvæsenets inspektionskibe, og udgik fra land sker ved Redningsvæsenets foranstaltning.

om, at de havde begået noget ulovligt, men da det kom øvrigheden for øre, blev der holdt stort forhør i sagen, og ulovligheden blev indprentet de fire unge mennesker med nogle slag rotting. Denne barndomsforseelse var så ringe, og straffen lå så langt tilbage i tiden, at den forlængst var glemt af alle, men den nidkære øvrighed gravede sagen frem i det øjeblik Lars Kruse skulle hædres og satte dermed en plet på den tapre redningsmands ære —

Vel havde Lars Kruse en engelsk, hollandsk og tysk redningsmedalje foruden den danske medalje for druknedes redning, som han fik i 1863 samt fortjenstmedaljen med ret til at bære samme, modtaget i 1874, men Dannebrogskorset måtte han vente på i 19 lange år.

På foranledning af maleren *Michael Ancker* rejste forfatteren *Holger Drachmann* sagen og forfulgte den med megen iver, han var fyr og flamme for at skaffe den tapre redningsmand fuld oprejsning. I 1879 udsendte Drachmann sin meget kendte bog »Lars Kruse«, hvortil Michael Ancker havde tegnet det kendte portræt af den modige fisker og redningsmand.

Denne bog vakte megen opmærksomhed overalt i landet, og da de rette autoriteter havde overvejet spørgsmålet tilstrækkeligt, blev Lars Kruse nytårsdag 1882 udnævnt til Dannebrogsmænd uden forudgående indstilling.

I 31 år var Lars Kruse fører af Skagens redningsbåd; 29 gange deltog han i redningsforsøg med båd, og 3 gange med raketapparat, og over 200 mennesker havde han været med til at redde fra døden i bølgerne. Den 6. marts 1894 deltog han sidste gang i et redningsforetagende. I en brandstorm fra Sydsydost med regn og sneslud gik redningsbåden ud og bragte under store vanskeligheder den 3 mand store besætning fra evertgaleasen »Gesienne« af Bremen i land, en heltemodig indsats var her igen ydet af redningsmandskabet med den stoute Lars Kruse i spidsen.

Og tre dage efter tog havet ham selv —

Sammen med tre andre fiskere var han gået ud med en lille båd for at røgte garn. Det blæste en storm af sydost med regn og sne. På vejen hjem brød søen stærkt over revlen, og en svær sø fyldte båden, så den kæntrede. 2 mand kom levende i land, men Lars Kruse og en anden fisker druknede.

Hans lig drev kort efter i land og blev ført til hans hjem; de gamle, vejrbitte fiskere græd med sammenbidte tænder, da de bar denne, deres ukronede fører,

Redningsmanden og fiskeren *Lars Andersen Kruse*. Født 5. juni 1828 og ansat som bådformand i Redningsvæsenet ved redningsstation »Skagen« 1. januar 1863. Druknet under fiskeri 9. marts 1894. For sin deltagelse i redning af 180 skibbrudne med redningsbåd dekoreret med: Dannebrogsmændenes Hæderstegn, Fortjenstmedaljen i Sølv, Medaljen for druknedes Redning samt en engelsk, en tysk og en fransk Sølvmedalje.

hjem. Han fandt sin grav på Skagen kirkegård, og på stenen over hans grav er indhugget Drachmanns ord:

Om Revlens Brus forstummet
saa mæler denne Sten,
her bleges under Klittens Sand
en modig Sømands Ben.
Men Skagens Rev og Revler,
de kender deres Pligt
og synger om Lars Kruses Død
et højlydt Heltedigt.

Selvom Lars Kruses navn og skikkelse i dag står som fællesnævner for den danske redningsmand, så er der givetvis mange andre navne, der med lige så fuld ret og lige så stor ærbødighed kunne nævnes for deres indsats i dette humanitære arbejde. Rundt om i de små fiskerhjem langs kysterne lever mange gamle redningsmænd, hvis medaljepydede bryst vidner om, at deres farefulde gerning har vundet fuld anerkendelse, og mange gamle fiskere kan på en stille, overbevisende måde skildre begivenheder og oplevelser fra deres tjenestetid i Redningsvæsenet, fra den tid, da det udelukkende var med hånd og magt, der blev kæmpet mod naturkræfterne.

Legater og donationer.

Redningssagen og dens udøvere har altid været omfattet med en levende interesse fra befolkningens side, og på mange forskellige måder givet udtryk for anerkendelse og beundring af den frivillige og uselviske indsats, der fortrinsvis af fiskerbefolkningen øves i kampen mod naturkræfterne. Formuende og forstående mennesker har gang på gang og på forskellig måde betænkt Redningsmandskabet og deres pårørende eller efterladte med legater og donationer som tilskud til den beskedne understøttelse, der fra statens side ydes til de afgæede redningsmænd og deres familier.

Med Ringkøbing som hjemsted arbejder det af fru *Elise* og hendes ægtefælle, proprietær *H. S. Frandsen* i 1865 oprettede »Kronprins Frederiks Fond«, som en betydningsfuld humanitær hjælpefaktor til gavn for modige mænd og deres pårørende — ikke alene inden for Redningsvæsenets rækker, men også andre; fiskere og søfolk m. fl., der øver en indsats ved redning af skibbrudne eller kommer til skade herunder, nyder godt af fondets renteafkastninger under forskellige former for understøttelser.

Til minde om de tidligere bestyrere af Redningsvæsenet oprettedes for midler indsamlet blandt institutionens personale *Claudis*, *P. K. Nielsens* og *Fabricius'*

legater. *Sevel, Keifler, Rørbye, Ølsted, Dam* og *Bondo* er navne på legater, hvis renter ligeledes kommer redningsmandskabet og dettes pårørende til gode, men den samme forstående og uselviske tanke har også besjælet en udenlandsk velgører, thi forrest blandt redningsmandskabets legatarer må nævnes franskmænden *Emile Robin*, hvis navn også træffes i forbindelse med andre landes redningsorganisationer.

Robins legater er kendt i mange lande, dog intet sted i så stort et antal og med så rige kapitaler som herhjemme. Alene for de under Redningsvæsenet hørende *Robin*-legater udgør den samlede kapital ialt kr. 114,900. Mere synlige udslag af denne godgørende franskmænds virke ses i de store barometre på vore redningsstationer, Døtrelegatets lille sølvkors til redningsmandskabets pigebørn, biberne samt hjælp til indkøb af et stykke bohøve ved giftermål – altsammen med en sølvplade mærket »Fra Emile Robin« – m. m. Intet under, at man i de lande, der navngiver deres redningsbåde, f. eks. i Frankrig, Tyskland og Holland, har eller har haft redningsbåde ved navn: »Emile Robin«.

På tilsvarende måde vil man kunne møde navnet *Robin* som for- og mellemnavn, givet kommende slægter i taknemlig erindring om den anerkendelse, der udefra er vist vore fiskere og kystboere for deres frivillige og opofrende gerning i redningstjenesten til gavn for nødstedte skibbrudne ved vore kyster.

REDNINGSSKIBENE

Af fiskeribetjent *A. Steffen Nielsen.*

Fiskekutteren »N.N.« er i vanskeligheder i Nordsøen. Den har fået motorstop, og vindstyrken er 9—12. Redningsskibene er afgået til assistance. Dette er en melding, der lige fra radioavisens første barndom er gentaget gang efter gang. Meldingen kunne for så vidt lige så godt have omfattet et fragtskib, for også disse skibe bliver undsat af redningsskibene, når der er behov derfor. Hver gang disse manende meldinger udsendes, lyttes der lige intenst, i hvert fald inden for fisker- og sømandskredse.

Redningsskibene er så kendte, at alle vel ved, hvem »Vestkysten«, »F. V. Mortensen« og »Jens Væver« er. Og dog går redningsskibenes historie ikke længere tilbage end til 1895.

Den så sørgeligt berømte »Harboøre-ulykke«, der indtraf natten mellem den 20. og 21. november 1893, hvorved et meget stort antal fiskere langs det meste af Jyllands vestkyst mistede livet, og hvoraf alene 26 ligger begravet på Harboøre kirkegård, var den direkte årsag til redningstjenestens etablering.

Året efter — i 1894 — blev der bevilget 131.000 kr. af statskassen til anskaffelse af et dampskib til hjælp for fiskerne ved besejling af Thyborøn kanal.

Denne kanal var dengang den eneste mulighed for fiskerne langs vestkysten for at opnå læ under pålandsstorme. Men selv denne mulighed var meget problematisk, idet besejlingsforholdene var vanskelige og sejlløbet ustabil. En af de fornemste opgaver for redningsskibet var derfor at hjælpe fiskerbådene ind og ud ad kanalen, når vejrforholdene gjorde det umuligt for dem at klare besejlingen ved egen hjælp.

Sideløbende med denne tjeneste skulle redningsskibet bistå fiskerflåden i de nærmeste kystområder.

Som årene gik, og fiskerfartøjerne efterhånden blev større og fik motorer installeret, udvidedes fiskerflådens aktionsradius til at omfatte hele Nordsøen, Skagerak og den sydlige Nordatlant.

Redningstjenesten er udvidet til at omfatte de samme områder, som den moderne fiskerflåde befarer. Redningsskibenes antal er ganske vist udvidet til 3, men under og efter den sidste verdenskrig er der udviklet et meget betydeligt fiskeri i Østersøen omkring Bornholm og helt op i den botniske bugt, hvori et

Stålkutter prajer havarist under bugsering af »Vestkysten«.

meget stort antal fiskekuttere fra mange danske fiskerihavne deltager, og da dette vandområde regnes for værre end Nordsøen, når denne er værst, måtte »Jens Væver«, der oprindeligt var forsøgskutter, anvendes som redningsskib nr. 3 med tjeneste i Østersøen.

Vi vender tilbage til Thyborøn kanal og konstaterer, at redningsdamperen, der blev stationeret i Lemvig i 1895, hed »Vestkysten«. Denne damper var bygget som stærk, søgående bugserbåd. Den var 98 fod lang og var på 134 bruttoton. Den første »Vestkysten« gjorde udmærket fyldest som redningsskib i alle årene fra 1895 til 1938, hvor skibet overgik til fiskerikontrollen under navnet »Havørnen«. Senere igen er skibet solgt til en privatmand, men det er en anden historie.

I 1938 blev »Vesterhavet« flyttet fra station i Esbjerg til Thyborøn, hvor det var stationeret, til det nye redningsskib »Vestkysten« var færdigbygget. Den nye »Vestkysten« blev bygget på A/S Nakskov Skibsværft i 1944. Skibet er på 321 bruttoton. Dimensionerne er: Længde 38 m. Bredde 8 m og dybde 4,20 m. Største dybgang er 3,10 m. Fremdriften besørger af en 6-cylindret 600 HK. »Frichs« dieselmotor. Dette sidste skib er den »Vestkysten«, som vi »kender«.

Det vil føre for vidt her at nævne alle de personer, som gennem årene er indgået i det velsmurte teamwork, som søredningstjenesten har skabt, og som er en

betingelse for dennes fortsatte effektivitet, men da det er »skipperen«, der får anerkendelsen, når en redningsaktion er lykkedes 100 pct., og det ligeledes er ham, der bliver hængt ud, hvis aktionen er mindre heldig gennemført, er det naturligt at nævne den række af skibsførere, der i årenes løb har tegnet redningstjenesten til søs.

»Vestkysten«s første fører blev daværende styrmand i fiskerikontrollen F. V. Mortensen, der førte dette skib fra 1895 til 1904, hvor han efterfulgtes af I. C. Christensen, der havde posten fra 1904 til 1930. Derefter førte H. Larsen skibet indtil 1938, da det overgik til fiskerikontrollen under navnet »Havørnen«.

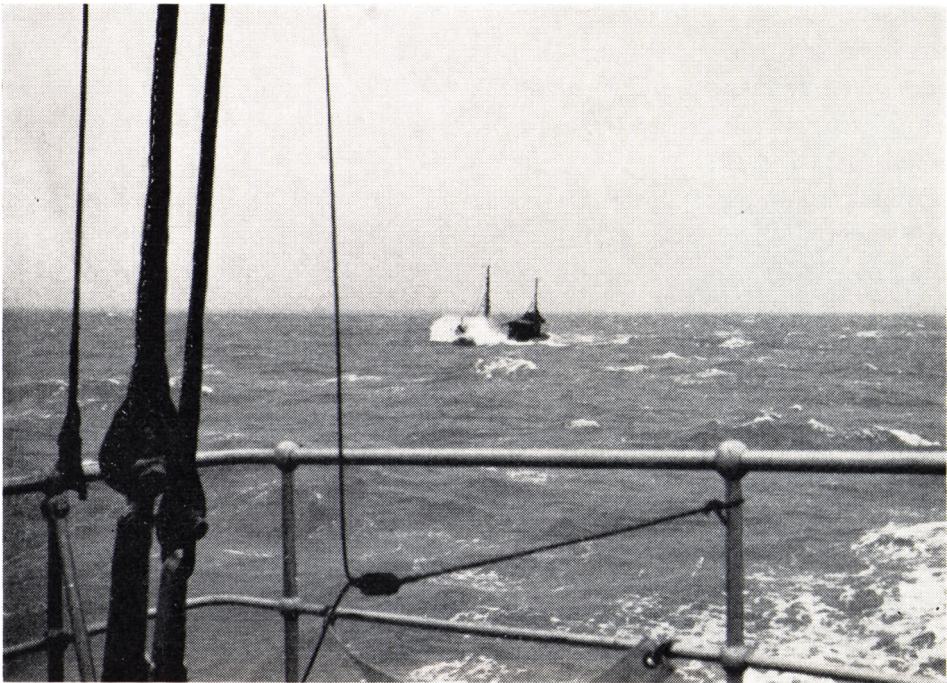
I 1945 afleveredes den nye »Vestkysten«, der var således ingen »Vestkysten« i tidsrummet 1938 til 1945. Dette skib førtes af K. A. J. Bøhne fra 1945 til 1951, hvor han efterfulgtes af C. Skouenby, der igen den 1. marts afløstes af den nuværende fører, K. T. Blokhøj.

Efter redningstjenestens etablering i 1895 viste det sig ret hurtigt, at eet skib ikke var tilstrækkeligt til at varetage de foreliggende opgaver. I 1904 blev der derfor indsat endnu et skib i denne tjeneste, nemlig det nybyggede dampskib »Vesterhavet«, der med sine 111 fods længde og 170 bruttoton var en del større end »Vestkysten«. Også dette fartøj blev stationeret i Lemvig, men da Thyborøn havn var færdigbygget i 1915, fik begge skibene station her.

»Vestkysten« går til kaj i Lemvig.

Sildekutter med fuld last.

I 1927 flyttedes »Vesterhavet« fra station i Thyborøn til Esbjerg, hvor havundersøgelsesskibet »Dana« allerede i nogle år havde fungeret som hjælpeskib for fiskerflåden i vintermånederne.

Den anden verdenskrig, med dens miner, bombninger og beskydninger fra luften, medførte en næsten fuldstændig standsning af det søgående fiskeri, hvilket igen forårsagede en indskrænkning i redningsskibenes bevægelsesfrihed. Da der så på grund af minefaren kom påbud om, at alle passagerskibe skulle være ledsaget af et hjælpeskib, der i tilfælde af krigsforlis skulle opsamle eventuelle overlevende, blev »Vesterhavet« udlånt som ledsagefartøj for bornholmerbådene, i hvilken egenskab skibet forliste ved Falsterbo i 1945.

Fra 1904 til 1945 var følgende førere af »Vesterhavet«: W. Larsen 1904—1907, H. P. Svarrer 1907—1933, Jens Jensen 1933—1937, H. Larsen var blevet ledig ved »Vestkysten«s overførsel til fiskerikontrollen, fra formentlig slutningen af 1937 eller begyndelsen af 1938. Dette tidspunkt er lidt svævende, idet det vides, at daværende fiskeriasistent Sv. Klausen, Åbenrå, også i perioder var konstitueret fører af »Vesterhavet«, formentlig medens kaptajn H. Larsen førte tilsyn med bygningen af det næste redningsskib, der fik navnet »F. V. Mortensen« efter »Vestkysten«s første fører, den senere fiskeridirektør.

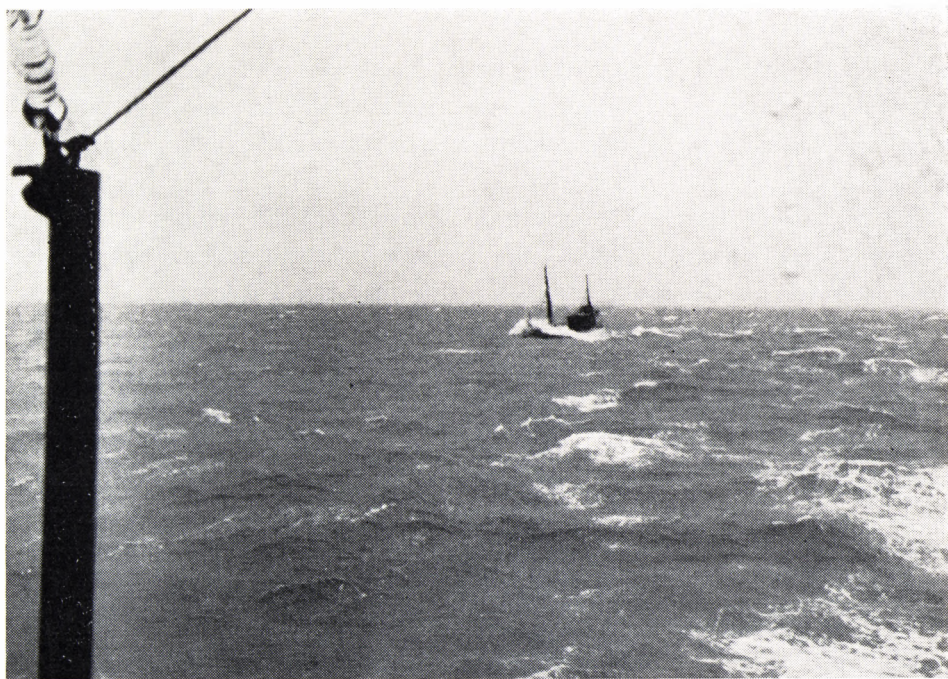
Da »Vesterhavet« igen kom tilbage til Thyborøn, var det stadig med H. Larsen som fører, dog afløste i perioder daværende fiskeriassistent i Nykøbing M., K. A. J. Bøhne.

Da redningsskibet »F. V. Mortensen« i 1938 blev afleveret fra Ålborg værft, var det med H. Larsen som fører. Samme år blev Sv. Klausen fører af dette skib og fortsatte, indtil han i 1946 efterfulgtes af Fr. Engsted, som i 1954 afløstes af den nuværende fører P. H. Fjelde.

Redningsskibet »F. V. Mortensen«s mål ser således ud: 334 bruttoton. Største dybgang: 3,6 m. Motor: 600 HK. »Frichs« diesel.

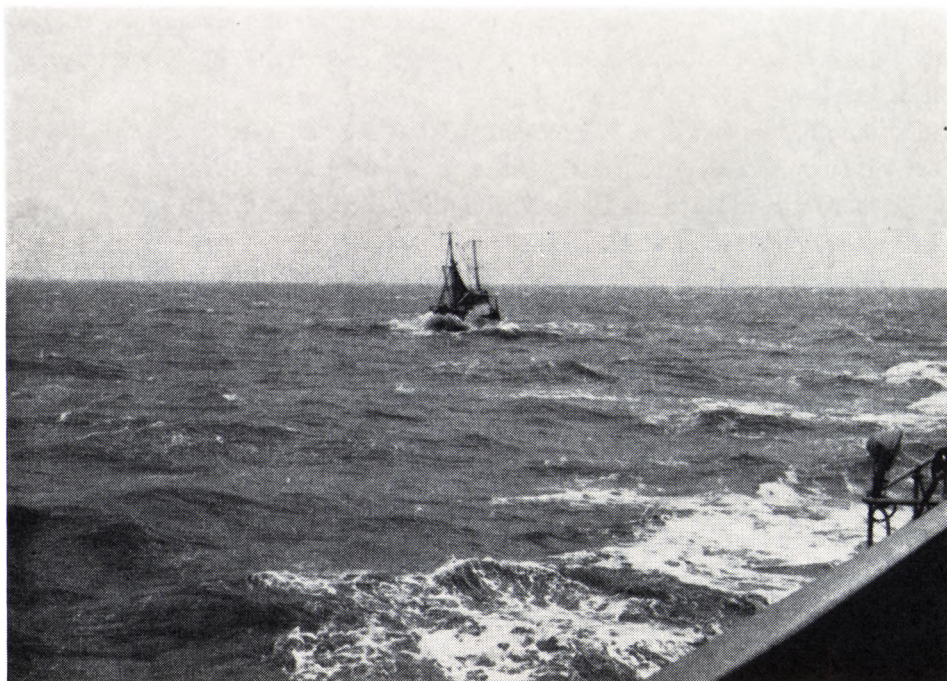
Som tidligere nævnt tog fiskeriet i den østlige Østersø et eksplosionsagtigt op-sving i tiden under og efter den sidste verdenskrig, idet det store torske- og sildefiskeri og navnlig laksefiskeriet med drivkroge og drivgarn medførte, at fiskekuttere af alle størrelser fra et stort antal danske havne strømmede til Bornholm for at få deres del af fiskerigdommene.

Dette fiskeri blev og bliver stadig drevet over et meget stort område, nemlig fra farvandene omkring Bornholm til helt op i den botniske bugt — en strækning på flere hundrede sømil, hvorfor der da også her blev brug for et redningsfartøj. Fiskeriministeriet stillede sig da også imødekommende overfor fiskernes ønsker, og kontrolskibet »Havmågen« blev dirigeret til Østersøen som hjælpe-

L. 305 »Anna Winkel« under bugsering.

Kutter for hjemgående.

skib, men det viste sig hurtigt, at »Havmågen« havde besvær med at hjælpe sig selv end sige andre, når de hårde vinterstorme satte ind, hvorfor dette skib snart blev sendt tilbage til fiskerikontroltjenesten i det fynske øhav, bælteerne og Kattegat.

I 1950 afleveredes fra Frederikssund Skibsværft til fiskeriministeriet forsøgs-kutteren »Jens Væver«, opkaldt efter snurrevoddets opfinder. Meningen med dette skib var, at det skulle foretage forsøg med nye fiskemetoder, finde nye fiskepladser o. s. v. om sommeren og være hjælpeskib i Østersøen om vinteren, men efter som tiden gik og laksefiskeriet i Østersøen efterhånden kom til at strække sig over de fleste af årets måneder, gled forsøgsfiskeriet mere og mere i baggrunden og »Jens Væver« overgik til sidst helt til redningstjenesten.

Da dette skib var bygget af træ, skete der det, som så ofte sker med træskibe. Der gik svamp i dets skrog og det måtte udskiftes. Det var ellers et meget stærkt bygget skib, 25,64 meter lang, 7,15 meter bred og 3,59 meter dyb. Det var på 132,99 bruttoton og fremdriften besørgedes af en 360/400 HK. »Alpha«-diesel motor. Fiskeriministeriet afhændede dette skib i 1960. Samme år overtoges den nye »Jens Væver«, en stålkutter på 141,86 bruttoton. Dimensionerne er følgende: Længde overalt 30,56 meter, længde mellem pendikulærer 27,50 me-

ter, bredde på middelspant 6,35 meter og dybde 3,15 meter. Der er installeret en 420 EHK. »Alpha«-dieselmotor.

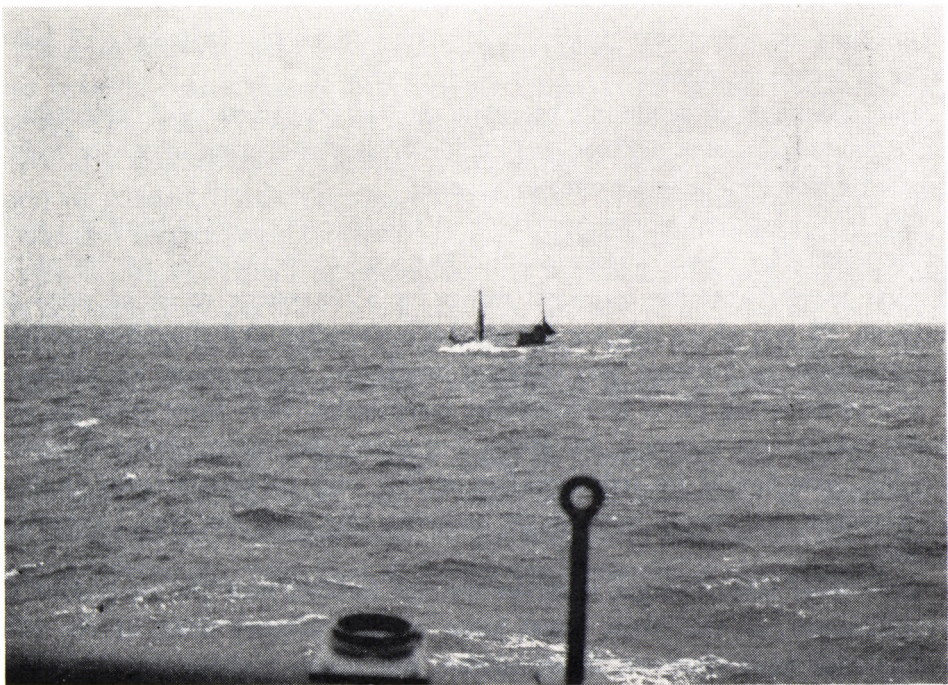
Bortset fra forskellige afløbere under ferier m. v. har der kun været to førere af »Jens Væver«, nemlig Erik Jespersen fra 1950 til 1962 og fra 1962 den nuværende fører Jørgen Hagelund Rasmussen.

Den daglige tjeneste i redningsskibene er mangesidig. Den spænder lige fra at »holde skiv« med den sædvanlige vasken og malen udenbords og indenbords, pudsningen i maskinen og syslen i kabys og skrivning af rapporter over udførte ture til de mest dramatiske redningsaktioner.

Det er jo, heldigvis, ikke hver dag, der er skibe, som behøver hjælp. Mange dage går med vedligeholdelsesarbejder og venten, så man kan være rede den dag, da der er bud efter redningsskibet.

Hvilke opgaver kan redningsskibene vente at blive kaldt ud til? Her er mulighederne mange. De mest almindelige opgaver er vel bugsering, eftersøgnings-tjeneste, lodsning ud over Grådyb barre i tåge og lignende, men man kan også komme ud for opgaver, man ikke tidligere har været stillet overfor.

Her tænkes ikke på noget specielt, men ikke to tilsyneladende ens opgaver ligner hinanden eller forløber ens. Ikke alle ture med redningsskibene er lige betydningsfulde, og mange ture udføres forgæves, idet nemlig det forekommer,

Lastet kutter i magsvej.

at besætningen i den kutter, der har kaldt assistance, på en eller anden måde har fået bortelimineret det pågældende faremoment og således kan klare sig selv, hvad der jo er al ros værd.

Det er sket, at en kutter rekvirerede redningsskibet, og det viste sig, at den blot havde fået sit trawl i skruen, og skipperen ikke kunne få over sit hjerte at skære trawlet i stykker og på den måde gøre skruen fri. Men den slags tilfælde hører så absolut til undtagelserne. De 99,9 % af de danske fiskere er ansvarsbevidste folk, der ikke påkalder assistance, uden der virkelig er en vægtig grund herfor.

De vigtigste og besværligste redningsopgaver er naturligvis, hvor f. eks. en kutter i hårdt vejr er sprunget læk og er ved at synke, så man foruden slæbetrossen skal have overført motorpumper og mandskab til at betjene pumperne. Eller man kommer ud for, at en fisker på en eller anden ulykkelig måde er kommet i kutterens spil, er blevet lemlæstet og skal overføres til redningsskibet for at komme under lægebehandling.

Som regel sker sådanne ulykker under hårdt vejr, så det er meget ofte med livet som indsats, at folkene i redningsskibene bringer hjælp til deres kolleger, fiskerne.

Man kan så spørge, hvorfor der ikke i alle tilfælde bruges helikoptere? Forklaringen er ganske simpelt den, at helikoptere ikke kan benyttes i hårdt vejr, idet kutterens bevægelser i forbindelse med den korte afstand mellem dens master vil medføre en meget stor risiko for, at såvel patient som helikopter vil blive knust af master og rigning.

Som afslutning på denne lille beretning om redningsskibene skal her gengives en redningsaktion, hvor der blev øvet mandsdåd som så ofte før, men hvor dåden i dette tilfælde blev belønnet efter fortjeneste:

Om bord i kutteren »Erna Andersen« af Esbjerg var en fisker kommet i spillet og havde fået åbent skinnebendsbrud. Der var vindstyrke 6—7 og høj sø, så det var meget vanskeligt og meget farligt for »Vestkysten« at gå på siden af kutteren. På den anden side var det absolut nødvendigt, at forbindelsen mellem redningsskibet og kutteren blev etableret omgående. Hvert minut var kostbart.

Det første forsøg på at få forbindelse mislykkedes. Men næste gang gik det bedre, takket være matros P. M. Holm. I et spring, der var en olympiadevinder værdigt, satte han af fra redningsskibet og kom over på kutteren med en line. Forbindelsen var dermed oprettet, og patienten blev bragt om bord i redningsskibet.

Dette lyder ikke af meget, men var springet forfejlet med blot en brøkdel af en centimeter, så var Holm blevet knust mellem skibenes sider, og der ville måske også have været en fisker mindre. For denne resolute handling blev matros P. M. Holm af Carnegie-fondet belønnet med 1200 kr.

»Vestkysten« opankret i Thyborøn Kanal. Motorbåden går til borde.

Patienten kom om bord, hvor skipperens salon var rigget om til en primitiv, men brugelig operationsstue. Patienten blev anbragt på bordet i salonen. Dr. Strunk, Thyborøn, der var med redningsskibet ude, ledede »lægestaben«, som bestod af 1. maskinmester Hesselberg (narkoselæge), kaptajn Blokhøj (1. reserve-læge) og skibskok Olesen (operationssygeplejer). Det var under overvejelse, om amputation skulle foretages, hvorfor man fra maskinen havde rekvireret en nedstryger med to nye klinger og havde fået dem steriliseret, idet lægen ikke havde fået sin amputationssav med. Imidlertid kom det ikke til amputation, da lægen fandt, at der var en lille chance for at redde benet. Men ved ankomsten til Holstebro sygehus var patientens tilstand forværret så meget, at benet ikke stod til at redde.

Denne lille beretning er ikke noget oplæg til heltedyrkelse, det ville være de implicerede så inderligt imod, men er tænkt som en illustration af, hvad man kan komme ud for i redningsskibene. At den så samtidig viser, hvilket stof mandskab og officerer skal være gjort af, belyser den menneskelige side af sagen.

VEJRTJENESTEN I RELATION TIL FISKERIET

Af chef for vejrtjenesten *L. Lysgaard.*

»Det er for sent at kaste brønden til, når barnet er druknet«, er et velkendt gammelt ordsprog, men ikke desto mindre er de fleste reformer inden for den internationale vejrtjeneste til sikring af trafikken på søen blevet gennemført, efter at katastrofen havde fundet sted.

Stødet til oprettelse af en international synoptisk vejrtjeneste baseret på samtidige observationer af lufttryk, temperatur, vind, sigtbarhed, fugtighed, skyer og nedbør etc. blev givet af den katastrofe, som ramte den allierede fransk-engelske flåde og lejr ved Sevastopol i 1854 under Krimkrigen. Undersøgelserne efter denne katastrofe viste, at et kraftigt barometerfald med uroligt vejr var vandret ned over Europa til Sortehavet, og ud fra denne undersøgelse sluttede man, at det skulle have været muligt at forudsige en sådan storm, så katastrofen kunne have været undgået. Man skulle blot have haft et net af samtidig observerende meteorologiske stationer passende fordelt ud over Europa.

Den franske astronom Le Verrier påtog sig at udarbejde nærmere planer for en sådan europæisk, synoptisk vejrtjeneste. Da telegrafien efterhånden havde vundet indpas i landene, fik man et middel til hurtig indsamling og spredning af de meteorologiske telegrammer fra landstationerne, medens man først efter verdenskrig nr. 1 blev i stand til at indsamle observationer fra havene og udsende vejrmeldinger og stormvarsler til søens folk gennem radioen.

Herhjemme oprettedes Meteorologisk Institut den 1. april 1872 under marineministeriet på initiativ af kaptajn Niels H. C. Hoffmeyer, der blev instituttets første bestyrer, medens magister Poul la Cour blev underbestyrer, indtil han forlod instituttet for at blive knyttet til Askov Højskole.

I vinteren 1871–72 havde N. J. Fjord i praksis afprøvet de engelske og norske stormvarslers anvendelighed ved Fanø, Thisted og Skagen, og på Meteorologisk Institut begyndte man at tegne daglige vejrkort over Nordvesteuropa i 1872. Fra september 1876 kunne man abonnere på en daglig telegrafisk vejrberetning, men denne ordning ophørte allerede i 1879, idet der kort efter blev udsendt en morgenvejrmelding med udsigt for vejret i Danmark kl. ca. 14. Denne melding blev telegrafisk udsendt til alle landets telegrafstationer.

I 1883 blev vejrtjenesten udskilt som en selvstændig afdeling ved instituttet med kaptajn G. A. Rung som leder, og man påbegyndte udarbejdelse af en eftermiddagsvejrmedling, der udsendtes telegrafisk kl. 17,30 til alle telegraf- og jernbanestationer som en slags høstvejrmedling i sommertiden. Sine steder blev der hejst særlige signaler på høje master eller i kirketårne.

Den berygtede julestorm i 1902 anrettede store ødelæggelser rundt om i landet, hvilket bevirkede, at marineministeriet bemyndigede instituttet til at gennemføre reformer, og i 1904 var Dan la Cours stormvarselstjeneste en kendsgerning, men kun for de danske kyster, idet man endnu manglede radioen til at udsende varsler for farvandene. Når vejr-situationen antog en urolig karakter, kunne der rundt om i havnene hejses et urosignal bestående af en kugle om dagen og en rød lanterne om natten. I virkelig faretruende situationer kunne der hejses et egentligt stormvarsel, der om dagen bestod af kegler eller tragte, men om natten af en rød lanterne. En kegle betød storm fra nordvest, to kegler storm fra nordøst, en tragt storm fra sydvest og to tragte storm fra sydøst. Enten uro- eller stormvarsel skulle hejses, når vindstyrken ventedes at komme op på 8 eller derover efter Beauforts skala, der som bekendt går fra 0 til 12.

Fra 1905 var vejrkortserien blevet komplet med et morgen-, eftermiddags- og aftenkort med stationstabel, en oversigt over vejret i Nordvesteuropa og en udsigt for Danmark. Disse kort blev udsendt pr. post og oplået på jernbanestationerne og i havnene, hvorefter udtelegraferingen af meldingerne undtagen uro- og stormvarslerne kunne ophøre. Til dagbladene skete der dog fremdeles udtelegrafering gennem RB.

I 1906 oprettedes en kulingssignaltjeneste ved Blåvand, Hanstholm, Skagen, Fornæs, Gedser og Hammeren fyr. I tilfælde af vindstyrke 7–9 hejstes der et firkantet flag og i tilfælde af styrke 10–12 et trekantet flag. Da de seks stationer havde hver sit flag, kunne man se, hvor der var kuling eller storm.

Ved Skagen stod i mange år en semafor (signalmast med arme), der kunne vise vinden ved Anholt og Hanstholm.

Efter Ulfundkatastrofen i 1921 nedsattes en kommission til forbedring af vejrtjenesten; i 1923 toges radioen i brug ved spredningen af høstvejrmedlinger, og fra januar 1925 udsendtes alle vejrmedlinger, udsigter og varsler over radioen, først to, senere tre gange daglig. En kort tid blev der udsendt en udsigt for Vesterhavet på engelsk over Blåvand Radio.

Efterhånden blev landet opdelt i Jylland, Øerne og Bornholm, ligesom Færøerne fik en særlig melding. I midten af trediverne sank 6 kuttere i Nordsøen og 18 fiskere druknede under en voldsom storm, der var blevet varslet for sent. I 1938 indførtes da den norske vejrvarslingsmetode (frontologien) i den danske vejrtjeneste på Helge Petersens initiativ efter ordre fra Dan la Cour.

Antallet af sødistrikter, for hvilke der skulle udsendes udsigter, blev forøget, og

uro- og stormvarslerne udvidet til også at omfatte disse distrikter og ikke kysterne alene. Da varslerne blev udsendt over kystradiostationerne Blåvand, Skagen og Rønne, kunne de optiske signaler i havnene fjernes, og det særlige urovarsel kunne ligeledes afskaffes i henhold til en international konvention. Man går ud fra, at antallet og mængden af oplysninger, meteorologerne modtager, er så rigeligt, at et foreløbigt varsel som urovarslet måtte være overflødigt. Nu udsendes derfor kun et egentligt stormvarsel, når og hvor der kan ventes vindstyrke 8 eller derover. Et uro- eller stormvarsel i utide kan berede fiskeriet store tab, medens et varsel i tide kan sikre fiskeriet mod tab og ulykker. Et stormvarsel skal helst udsendes et halvt og senest et kvart døgn, før vindstyrken når op på 8, og det skal helst ophøre et halvt eller senest et kvart døgn, før vindstyrken når ned under 8.

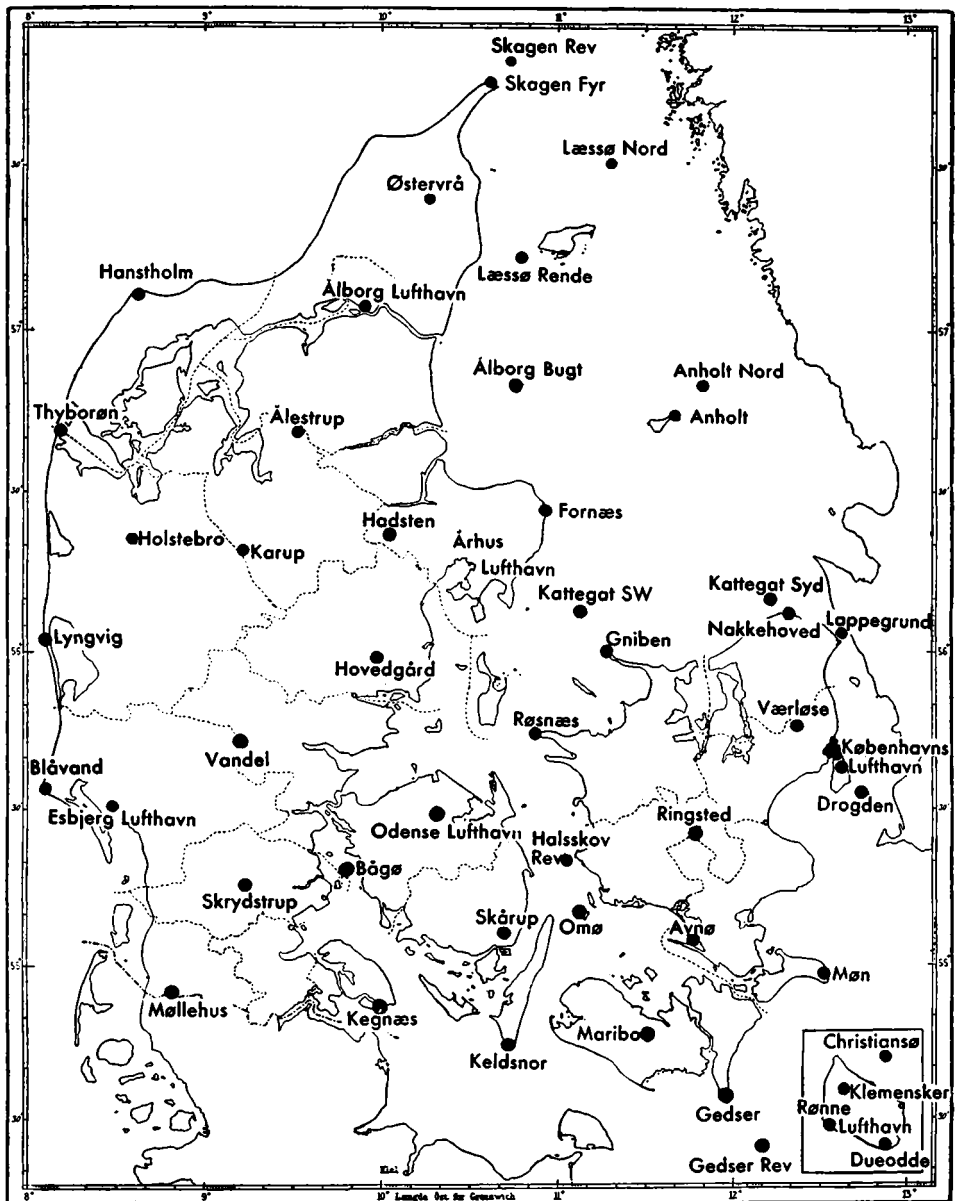
Efter M/S Hans Hedtofts forlis ved Kap Farvel i 1959 blev der nedsat en kommission, som bl. a. også beskæftigede sig med Grønlands vejrtjeneste. Meteorologisk Institut, som hidtil havde udsendt to udsigter i døgnet for 12 grønlandske kystfarvandsdistrikter, blev sat i stand til at udsende en tredje udsigt i døgnet, og i 1962 udvidedes antallet af distrikter med »Distrikt Thule« til 13. De tre udsigter blev indledt med en oversigt over vejrforholdene omkring Grønland og en meddelelse om eventuelle stormvarsler. De grønlandske vejrmeddelinger udsendes nu over de grønlandske radiofonistationer på både dansk og engelsk efter krav fra det internationale fiskeri.

VEJRTJENESTEN 1964

I 1964 beskæftigede vejrtjenesten 14 videnskabeligt uddannede meteorologer (magistre), 4 tekniske meteorologer, 8 studenter og 35 kontorister og assistenter. Det store personale er i nogen grad betinget af arbejdets art, men også af, at der er tale om en sikkerhedstjeneste med døgn- og helligdagsdrift. Om dagen er 2–3 meteorologer og adskillige medhjælpere uafbrudt beskæftiget med vejrforudsigelse, og om natten våger 1 meteorolog og 3 medhjælpere over vejret.

Alene på den nordlige halvkugle findes flere hundrede for ikke at sige flere tusinde stationer, ved hvilke vejret bliver observeret. Ved de fleste stationer observeres hver tredje time, altså 8 gange i døgnet: Kl. 01, 04, 07, 10 . . . , men ved mange stationer hver time eller endog hver halve time (det er ved lufthavne især). Ved et par hundrede stationer opsendes radiosonder ved hjælp af brintballoner helt op i stratosfæren, gennemgående to gange i døgnet: Kl. 01 og 13, men enkelte steder også kl. 07 og 19.

Ved flere amerikanske stationer er man begyndt at opsende såkaldte dropsonder (faldsonder) til mere end 100 km's højde ved hjælp af raketter. Disse

De danske meteorologiske stationer undtagen E. R. og Vyl fyrskibe.

radio- og dropsonder giver meteorologerne oplysning om vejrforholdene i de højere luftlag til brug for flyvningen og den daglige vejrtjeneste, især i tilfælde, i hvilke der skal opsendes satellitter.

I Danmark findes over 40 land- og kyststationer, ved hvilke vejret bliver observeret, og 12 fyrskibe, ved hvilke også strømmen bliver målt.

Ved Meteorologisk Institut bliver der to gange i døgnet, kl. 01 og 13, opsendt radiosonder, og endvidere bliver der opsendt radiosonder i Aalborg Lufthavn.

På Færøerne er der fire stationer, af hvilke Thorshavn opsender radiosonder to gange i døgnet. På Grønland findes ca. 25 stationer, af hvilke ca. 6 opsender radiosonder. Oplysninger om vind og vejr ved de færøske og grønlandske stationer udsendes henholdsvis af Thorshavn Radio og Grønlands Radio foruden af Danmarks Radio.

I Nordsøen findes et fast »vejrskib«, og et andet skulle snart være en kendsgerning, idet de elektroniske maskiner kun kan beregne vejrprognoser på grundlag af observationer fra faste stationer. Der er også planer om at bygge et tårn ved Doggerbanke. I Nordhavet findes også et vejrskib, medens der i Nordatlanten findes en halv snes vejrskibe, ved hvilke der bliver observeret vejr, strøm, bølger, dønning, fugletræk o. s. v. hver tredie time og opsendt radiosonder 2-4 gange i døgnet. Desuden deltager disse skibe også i sikringen af trafikken i luften og til søs. Det vil i den forbindelse erindres, at vejrskibet »Bravo« deltog i eftersøgningen af M/S »Hans Hedtoft«.

Flere hundrede passager- og fragtskibe observerer på deres fart over havene vind og vejr gennemgående hver sjette time: Kl. 01, 07, 13, og 19.

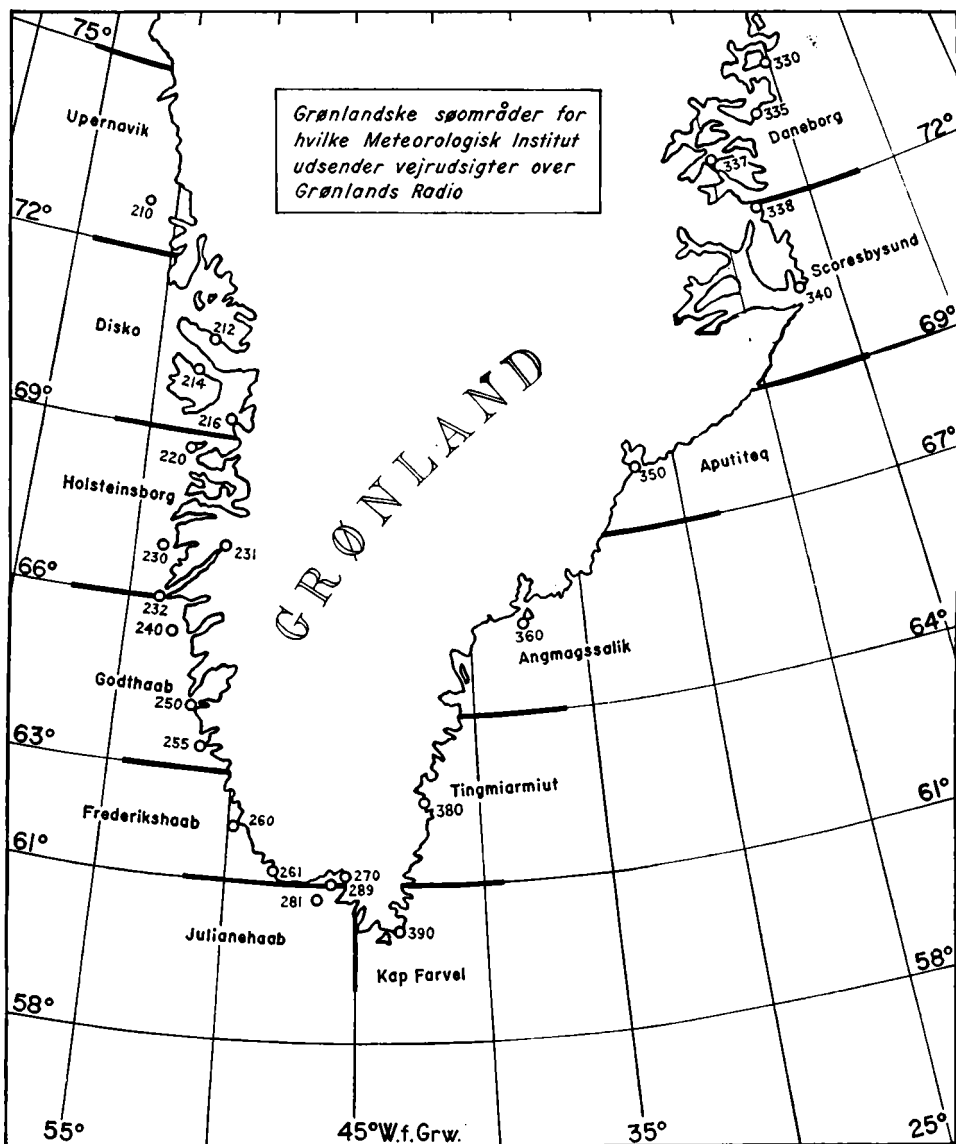
Døgnet rundt modtager 13 fjernskrivere på Meteorologisk Institut vejrtelegrammer i talkoder fra den nordlige halvkugles stationer og skibe. En medhjælper fordeler telegrammerne til meteorologerne og andre medhjælpere, der dechifrerer telegrammerne og indlægger oplysningerne på særlige kortblanketter over større eller mindre områder af halvkuglen. Disse kort analyseres af meteorologerne, som på grundlag af både grundkort (kort over vejret ved jordoverfladen) og højdekort (kort over vejret i de højere luftlag) udfærdiger vejroversigter og -udsigter flere gange i døgnet for de mange distrikter.

På kortblanketter i stor målestok over Nordsø- og Østersøegnene indlægges oplysninger om vejret ved jordoverfladen hver time, sådan at man fra time til time kan følge vejrets bevægelse og udvikling over Danmark og tilgrænsende lande og farvande.

På større blanketter i mindre målestok over polområdet, nordlige Nordamerika, Nordatlanten, Europa, en del af Sibirien, Lilleasien og det nordligste Afrika indlægges oplysninger om vejret ved jordoverfladen indtil 8 gange i døgnet. På tilsvarende blanketter tegnes 2-3 højdekort to gange i døgnet, men denne tjeneste skulle efterhånden udvides til at omfatte 4 højdekort to gange i døgnet. For de danske og nabolandenes radiosondestationer tegnes to gange i døgnet tilstandskurver, så meteorologerne kan beregne, om luftens ligevægt er stabil eller labil.

Ved hver tjeneste tegnes prognosekort, kort, som viser, hvordan vejr-situationen vil have udviklet sig om 24 timer, hvis alt går planmæssigt, hvad det desværre

De grønlandske vejrvarslingsdistrikter. »Distrikt Thule« findes nord for »Distrikt Upernavik«.

ikke altid gør. Når prognosekortet er færdigtegnet, er vagthavende meteorolog klar til at affatte vejrmedlingen.

Omkring midnat skrives døgnets første vejrmedling, meldingen til Grønland på dansk og engelsk. Via Lyngby Radio går denne melding til Angmagssalik Radio, der videresender meldingen til alle de andre grønlandske radiofonista-

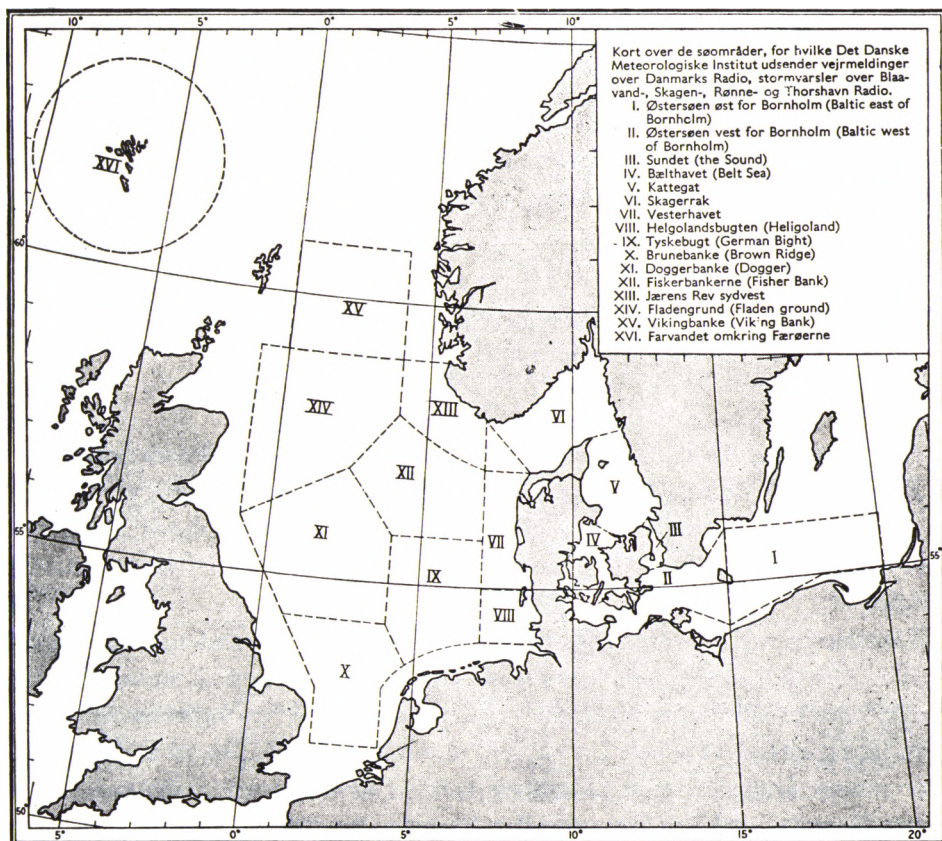
tioner. Allerede i 1964 eller 65 skulle det blive muligt at befordre alle telegrammer mellem Amerika, Grønland og Danmark pr. telex i stedet for pr. radio.

Kl. 06 på hverdage kommer radioavisen med den første udsigt for Jylland, Øerne og Bornholm, Østersøen øst og vest for Bornholm, Sundet, Bælthavet, Kattegat, Skagerrak og Vesterhavet.

Kl. 07 ligeledes på hverdage bringer Radioavisen en udsigt for Jylland, Øerne og Bornholm, Færøerne og farvandet omkring Færøerne samt en udsigt for ovennævnte danske farvande, hvis der har været grund til at ændre 06-udsigterne.

Kl. 08 på alle dage bringer Radioavisen en særlig udsigt for »Dagens Vejr«.

Kl. 08,45 har vejrtjenesten gennem mikrofon på instituttet sin første udvidede vejrmeddelelse over Danmarks Radio med oversigt over vejrforholdene over Nordatlanten og Nordvesteuropa samt udsigter for Jylland, Øerne og Bornholm, Østersøen øst og vest for Bornholm, Sundet, Bælthavet, Kattegat, Skagerrak, alle Nordøstrikter, Færøerne og farvandet omkring Færøerne. Meddelelsen slutter med en oprensning af temperatur, vind og vejr ved en række danske og udenlandske stationer samt strømmen ved de danske fyrskibe.

Kl. 9,00 bringer radioavisen en vejrudsigt for Danmark.

Kl. 11,50 følger en melding fra vejr tjenesten over Danmarks Radio med oversigt og udsigter som i 08,45-meldingen, men uden vind- og vejr meldingerne fra stationerne.

Kl. 12,30 har Radioavisen igen en udsendelse, der bringer en udsigt for Danmark.

Kl. ca. 13 afgår den anden daglige melding til Grønland.

Kl. 15,00 på hverdage bringer Radioavisen vejr udsigten for Danmark.

Kl. 18,05 udsender vejr tjenesten sin anden udvidede vejr melding over Danmarks Radio. Denne melding bringer foruden udsigter også vind, vejr og strøm.

Kl. 18,30 kommer Radioavisen med den særlige udsigt for »Nattens Vejr« i Danmark.

Kl. ca. 19 afgår dagens tredie og sidste vejr melding til Grønland.

Kl. 22,00 har Radioavisen en udsigt for Danmark, og

kl. 23, lørdag kl. 24, en udsigt for Danmark, Østersøen øst og vest for Bornholm, Sundet, Bælthavet, Kattegat, Skagerrak, Vesterhavet, Færøerne og farvandet omkring Færøerne.

Kl. 24 slutter Radioavisen af med en udsigt for Danmark.

I tilfælde af stormvarsel gives der i alle de nævnte udsendelser meddelelse om, for hvilke distrikter der er varslet storm, men selve varslets ordlyd udsendes kun over kystradiostationerne Blåvand, Skagen og Rønne, og det sendes på både dansk og engelsk. Så snart kystradiostationerne modtager et stormvarsel fra meteorologisk institut, udsender de varslet, og de gentager det derefter til følgende tider:

Blåvand Radio	alle ulige H + 03,
Skagen Radio	alle lige H + 03,
Rønne Radio	alle lige H + 33

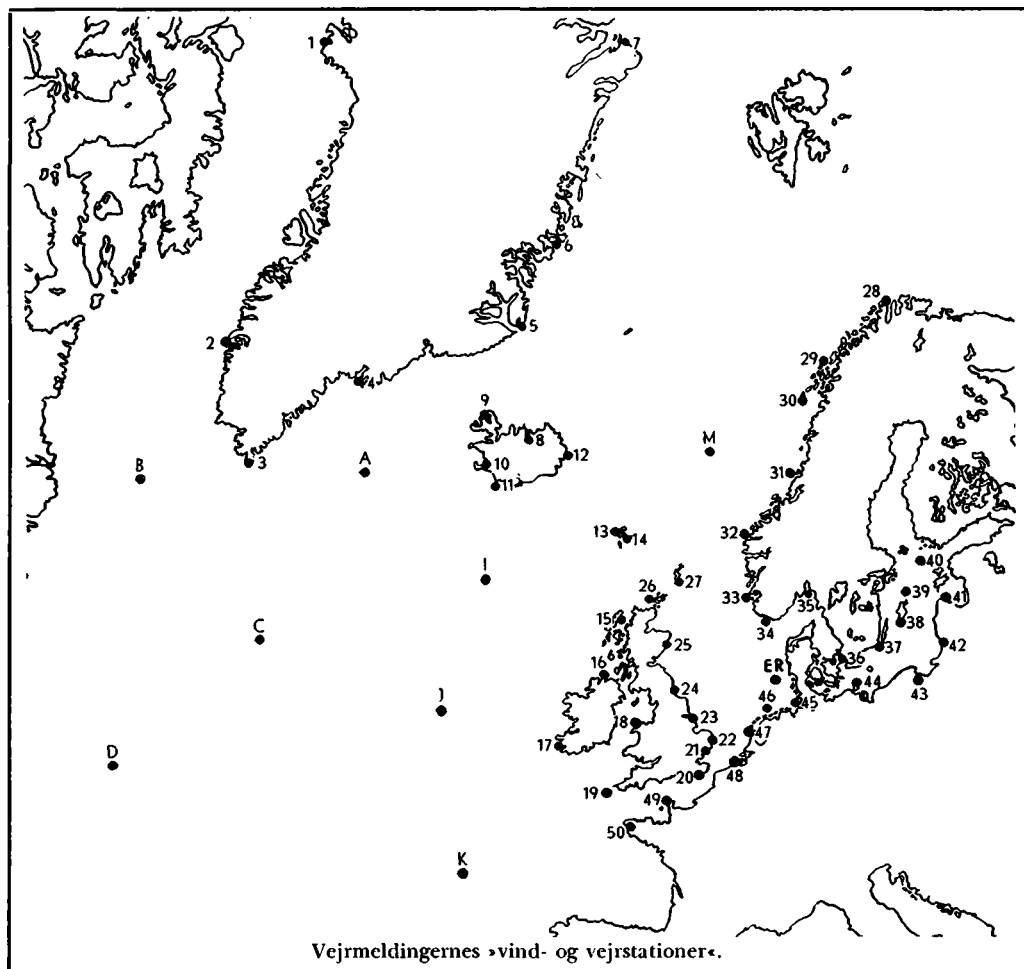
Dansk tid.

På anmodning kan skibe indhente vejr udsigter ved de nævnte kystradiostationer.

Foruden over Danmarks, Thorshavns og Grønlands Radio udsender vejr tjenesten vejr meldinger gennem Ritzaus Bureau og telefonen i København; endelig får også søværnskommandoen, kystradiostationerne og andre abonnenter disse vejr meldinger.

Thorshavns middags-radioavis bringer en udsigt for farvandet øst for Island.

Hvis man har automatisk telefon, kan man dreje sig frem til en vejr melding. Drejer man i København 0053, får man en melding for Storkøbenhavn, medens man får en melding for hele landet, hvis man drejer 0054. Det vil antagelig ikke vare mange år, inden man på enhver kutter i søen gennem radiotelefonen vil kunne få en vejr melding for netop den havn og det distrikt, man ønsker.

Stationsnøgle til kortet.

1 Thule	15 Stornoway	29 Andenes	43 Gdansk
2 Godthåb	16 Malin Head	30 Skomvær	44 Arcona
3 Prins Chr. Sund	17 Valentia	31 Nordø	45 Elbe 1 (fyrskib)
4 Angmagssalik	18 Holyhead	32 Kråkenes	46 Bokumriff (fyrskib)
5 Kap Tobin	19 Scilly	33 Utsira	47 Den Helder
6 Daneborg	20 Dungeness	34 Lista	48 Vlissingen
7 Nord	21 Felixstowe	35 Ferder	49 Cherbourg
8 Akureyri	22 Gorleston	36 Ven	50 Brest
9 Galtarviti	23 Spurn Head	37 Utklippan	
10 Reykjavik	24 Tynemouth	38 Hoburg	
11 Vestmannaøerne	25 Aberdeen	39 Gotska Sandön	ER er dansk fyrskib i
12 Dalatangi	26 Sule Skerry	40 Utø	Esbjerg Rute, A, B, C,
13 Myggenæs	27 Lerwick	41 Kolka	D, I, J, K og M er
14 Thorshavn	28 Fruholmen	42 Memel	vejrskibe.

Felixstowe er udgået og Vyl og Falsterbo fyrskibe, Akraberg på Færøerne og Simrishamn tilføjet.

De officielle betegnelser for vindstyrken efter BEAUFORT's SKALA

Beaufort	Vindhastighed		Danmark	Norge	Sverige	England	Tyskland
	Knob	m/sek					
0	under 1	0.0-0.2	Stille	Stille	Stiltje	Calm	Still
1	1-3	0.3-1.5	Svag luftning	Flau vind	Nästan stilje	Light air	Leiser Zug
2	4-6	1.6-3.3	Svag vind	Svak vind	Lätt bris	Light breeze	Leichte Brise
3	7-10	3.4-5.4	Let vind	Lett bris	God bris	Gentle breeze	Swache Brise
4	11-16	5.5-7.9	Jævn vind	Læber bris	Frisk bris	Moderate breeze	Mässige Brise
5	17-21	8.0-10.7	Frisk vind	Frisk bris	Styv bris	Fresh breeze	Frische Brise
6	22-27	10.8-13.8	Blæst/kuling	Liten kuling	Hård bris	Strong breeze	Starker Wind
7	28-33	13.9-17.1	Stiv blæst/kuling	Styv kuling	Styv kuling	Near gale	Steifer Wind
8	34-40	17.2-20.7	Hård blæst/kuling	Sterk kuling	Hård kuling	Gale	Stürmischer Wind
9	41-47	20.8-24.4	Storm	Liten storm	Halv storm	Strong gale	Sturm
10	48-55	24.5-28.4	Sterk storm	Full storm	Storm	Storm	Schwerer Sturm
11	56-63	28.5-32.6	Orkanagtig storm	Sterk storm	Svår storm	Violent storm	Orkanartiger Sturm
12	64-	32.7-	Orkan	Orkan	Orkan	Hurricane	Orkan

Mellem de nordiske institutter er der forhandlinger igang om mere ensartede og rationelle betegnelser for vindstyrkerne. I Danmark anvendes betegnelsen blæst for den jævne, men kuling for den ujævne, bygede luftstrøm. Vindmålerne skal give middelvindhastigheden gennem 10 minutter og i 10 meters højde over hav eller land.

DEN FULDSTÆNDIGE STATIONSLISTE

PR. 1. JANUAR 1964.

Blåvand	Rønne	Spurn Head
Vyl fyrskib	Falsterbo fyrskib	Tynemouth
E. R. fyrskib	Arkona	Aberdeen
Nordsø vejrskib	Koszalin	Sule Skerry
Lyngvig	Gdansk	Lerwick
Thyborøn	Memel	Akraberg
Hanstholm	Kolka	Thorshavn
Skagen Rev fyrskib	Utö	Myggenæs
Læsø Nord fyrskib	Gotska Sandön	Dalatangi
Læsø Rende fyrskib	Hoburg	Akureyri
Ålborg Bugt fyrskib	Utklippan	Galtarviti
Anholt Nord fyrskib	Simrishamn	Reykjavik
Kattegat Syd fyrskib	Ferder	Vestmannaøerne
Kattegat SW fyrskib	Lista	
Bågø	Utsira	<i>Grønland</i>
Kegnæs	Kråkenes	Station Nord
Keldsnor	Skomvær	Daneborg
Halsskov Rev fyrskib	Fruholmen	Angmagssalik
Lappegrund fyrskib	Elben 1 fyrskib	Prins Christians Sund
Drogden fyr	Borkumriff fyrskib	Julianehåb
Møn fyr	Den Helder	Godthåb
Gedser Rev fyrskib	Vlissingen	Egedesminde
Dueodde	Cherbourg	Thule
Christiansø	Brest	Vejrskib M
Ålborg	Valentia	» I
Tirstrup	Malin Head	» J
Esbjerg	Stornoway	» K
Beldringe	Holyhead	» A
Landbohøjskolen	Scilly	» B
Værløse	Dungeness	» C
Maribo	Gorleston	» D

Foruden over 13 fjernskrivere råder vejrtjenesten over 3 telexapparater til modtagelse og afsendelse af telegrammer. Hvis vejrmeldingerne skrives på en maskine med perforator, kan det gennemhullede papirbånd, denne leverer, gå direkte i telexsenderen, hvorved der spares tid og arbejdskraft, og man kan undgå fejl i telegrammet. Vejrtjenesten ejer tre perforatorer.

Pr. radio eller tråd udsender de større centralvejrtjenester rundt om i landene deres kort til underretning og til kollegernes brug, den danske vejrtjeneste har tre facsimilemodtagere og håber at få en sender.

Efterhånden bliver flere og flere skibe forsynet med facsimilemodtagere: telefax, der har den fordel fremfor fjernsyn, at der kan modtages over store afstande, og man får et kort eller en rapport, som kan opbevares. Foruden vejrkort kan man modtage nyheder og meddelelser fra rederiet på faxen. Den fremtidige udvikling skulle derfor gå i retning af udsendelse af vejrkort og meldinger pr. telefax, medens udsendelse af vejrmeldinger over den almindelige radio skulle indskrænkes mere og mere.

Udvekslingen af vejrkort, især prognosekort, vejrtjenesterne imellem bevirker, at de forskellige landes udsigter for de samme distrikter er kommet til at ligne hinanden mere og mere i modsætning til, hvad der var tilfældet i gamle dage, da de forskellige landes udsigter ofte var i strid med hinanden.

Meteorologerne smiler derfor i dag, når de hører eller ser den ene vejrtjenestes meldinger foretrukket for andre vejrtjenesters.

Meteorologisk Institut udgiver en daglig vejrberetning, der indeholder et grundkort og et højdekort over Vesteuropa og Nordatlanten, et grundkort over Nordsø og Østersøegnene og en tabel over observationerne kl. 07 ved de danske meteorologiske stationer. Denne vejrberetning bestilles hos postvæsenet og koster kun 8 kr. kvartalet.

RADIOTJENESTEN

Af overkontrollør *A. Lind.*

Det følgende lille afsnit om de radiohjælpe midler, der står til fiskernes disposition, kan med den spalteplads, der her er til rådighed, kun blive en gennemgang af de eksisterende muligheder i store træk.

Afsnittet er forfattet især med henblik på fiskeriets forhold, og læseren bedes erindre, at der om hvert enkelt af de radiohjælpe midler, der er nævnt i det følgende, foreligger langt flere enkeltheder, end det er muligt at medtage her.

Modtager. Blandt fiskerierhvervets udøvere er det efterhånden en udbredt opfattelse, at radioen er nærmest uundværlig. Dette gælder jo først og fremmest den almindelige radio- eller radiofonimodtager, der er til stor gavn også for søens folk. På denne modtager kan man jo høre de næsten uundværlige vejrmeldinger, man kan høre navigationsefterretninger, der jo bl. a. indeholder oplysninger f. eks. om drivende miner, slukkede lystønder og andre unormale tilstande ved sejlroute-afmærkninger o. s. v. Man kan i vinterhalvåret høre ismeldingerne, og man kan høre fiskerinoteringerne og døgnets nyheder fra både indenlandske og udenlandske stationer. Man kan også lytte ind efter visse fyrskibes radiotelefoniske oplysninger om strømforhold, ligesom det da også er muligt at få almindelig underholdning.

Pejling. En radiomodtager kan også indrettes, så den egner sig til positionsbestemmelser, som f. eks. en pejlemodtager, se fig. 1. Pejlemodtagere med pejleramme er mest almindelige i større fartøjer. En sådan modtager er en god hjælp ved positionsbestemmelse, da der findes et helt net af radiofyr på forud kendte positioner. Disse radiofyr er dels placeret med henblik på søfartens behov, dels for luftfartens, men begge arter af radiofyr kan anvendes ved pejling fra skib, ligesom pejling til andre kendte sendestationer som f. eks. Kalundborg radiofonistation let kan udføres. Positionsbestemmelse ved hjælp af radiobølger kan udføres på flere andre måder, tildels afhængig af hvor man befinder sig.

Consol. I Nordsøen kan man anvende radionavigationssystemet Consol. Sendestationer (radiofyr) indrettet efter dette system findes bl. a. ved Stavanger i Norge og ved Bushmills i Nordirland. Stationerne virker på den måde, at der over et specielt indrettet antennesystem udsendes prik- og stregsignaler i forskel-

lige retninger på en sådan måde, at man ved indlytning på en radiomodtager kan tælle antal af prikker og streger og ved hjælp af de fundne tal afgøre, på hvilken storcirkel gennem radiofyret man befinder sig. Til støtte for nøjagtig omsætning af pejlingen til grader anvendes et særligt kort (nøglediagram), hvorpå priksektorer A og stregsektorer B er anført sammen med de tilhørende retvisende grader. Consol-systemet kan ikke benyttes tæt ved Consol-fyret (for Stavangers vedkommende ikke nærmere end 22 sømil), og der kan i visse afstande fra fyret optræde misvisninger f. eks. ved navigation om natten, hvor tilbagekastede radiobølger fra jonosfæren forstyrrer pejlingen.

LORAN. Et andet radionavigationssystem (amerikansk) kaldet *LORAN*, der er en forkortelse af Long Range Navigation, skal kort omtales. Systemet anvendes ikke for tiden*) af danske fiskere, men da fiskerne sikkert tit på deres

*) I 1962.

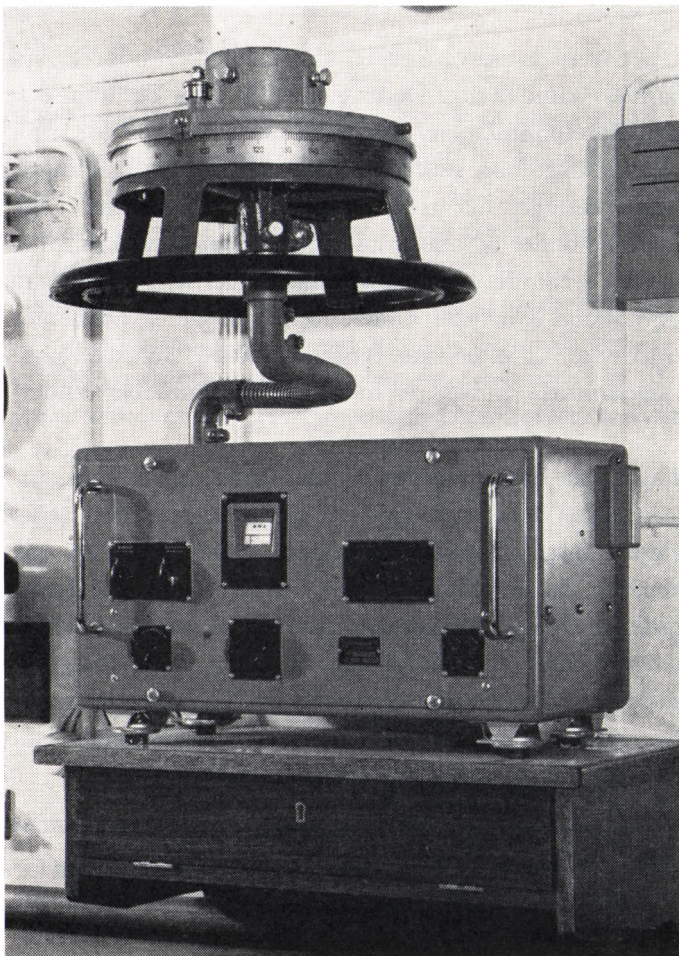

Fig. 1. Pejlemodtager.

Fig. 2. Decca indikator.

radiomodtager om bord har hørt en knurrende lyd i nærheden af Skagen radios modtagefrekvens 1988 kHz, kan det formentlig interessere at høre lidt om dette. Systemet er baseret på såkaldt hyperbelnavigation og beregnet til langdistance-navigering. Fra såkaldte hoved- og slavestationer udsendes kortvarige radioimpulser, der registreres i en specielt indrettet modtager, der måler tidsforskelle mellem impulserne fra henholdsvis hoved- og slavestationer. Tidsforskellene refererer til bestemte loranlinier eller -kurver, der er overtrykt almindelige søkort, således at man kan fastslå sin position ved aflæsning af modtager og kort.

Decca. Et radionavigationssystem, som danske fiskere anvender i ret vid udstrækning, er Decca. Decca-systemet er som omtalt under LORAN også baseret på hyperbelnavigation, og Decca-stationerne arbejder sammen i såkaldte Decca-kæder. Den danske Decca-kæde har hovedstation på Samsø og har 3 slavestationer, nemlig ved Hjørring, kaldet violet eller purpur slave, på Møn, kaldet rød slave, og i Sønderjylland ved Højer, kaldet grøn slave. Systemet virker på den

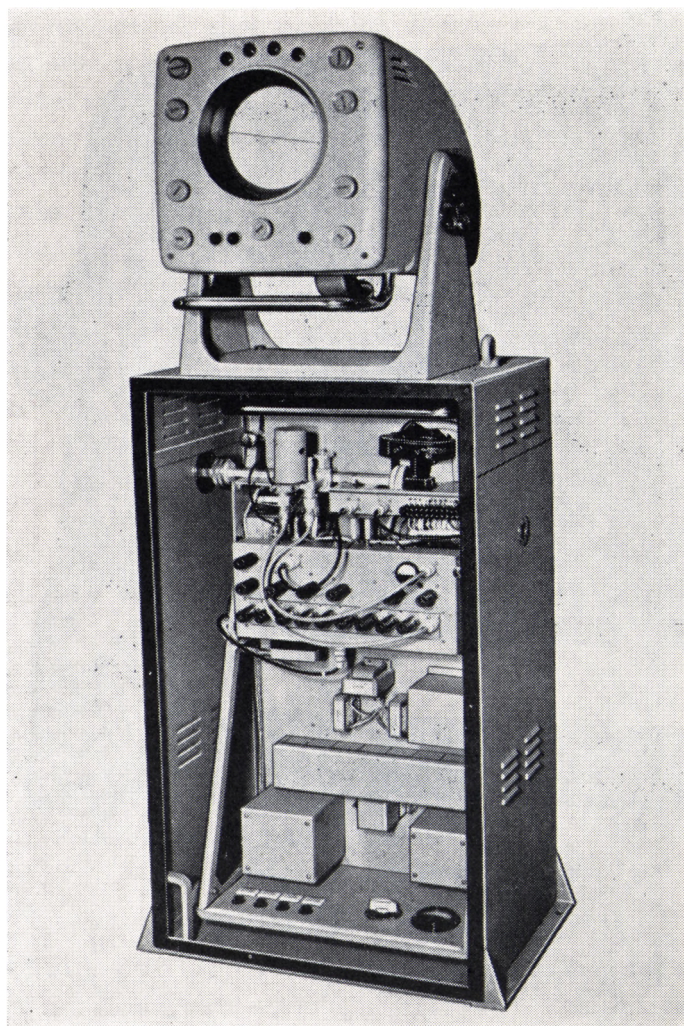

Fig. 3 a. Radaranlæg af dansk fabrikat.

måde, at de radiobølger, der udsendes fra Decca-stationerne, modtages i en særlig modtager om bord, en Decca-indikator, se fig. 2. Decca-indikatoren er forsynet med tællværkstyrede Decometre i farver, der svarer til slavestationernes farver, og man kan ved at aflæse Decometrene og opsøge de tilsvarende farvede tal på et Decca-kort bestemme sin nøjagtige position. Et Decca-kort er et almindeligt søkort, der er overtrykt med Decca-linierne, d.v.s. hyperbelkurverne for henholdsvis rød, grøn og violet eller purpur slavestation.

Radar. Et andet radionavigationshjælpemiddel, som især de større fiskefartøjer anvender, er RADAR (ordet er dannet af den engelske betegnelse »Radiodetection and Ranging«). Med Radar kan man opnå dels en stedbestem-

melse (i nærheden af land) for eget fartøj, dels en angivelse af overvandshindringer i nærheden af eget fartøj eller i nærheden af egen sejlroute. Et Radar-anlæg består af både en sender og en modtager for ultrahøje frekvenser (UHF) (se fig. 3 a). Princippet er kort fortalt det, at man over senderen via en roterende antenne af speciel konstruktion udsender radioimpulser (se fig. 3 b). Disse impulser vil i større eller mindre grad blive kastet tilbage fra flader, de møder på deres vej (som ekko), og disse tilbagekastede radiosignaler opfanger man på den samme antenne, som blev benyttet ved sendingen, og fører signalerne til en modtager, der på et katodestrålerør — også kaldet en »skærm« — viser et billede af, hvordan forholdene i de nærmere eller fjernere omgivelser er. Radar kan anvendes både dag og nat og i tåge, men vejrforholdene kan i visse tilfælde øve indflydelse på radarens visning, f. eks. ved kraftig nedbør, ligesom en større fugleflok eventuelt vil kunne ses på skærmen eller sløre denne.

Radiotelefonsender. I det foregående har radiosender om bord i skib eller kutter kun været omtalt i forbindelse med Radar, men når der fiskere imellem tales om radiosender, tænkes der især på radiotelefonsenderen.

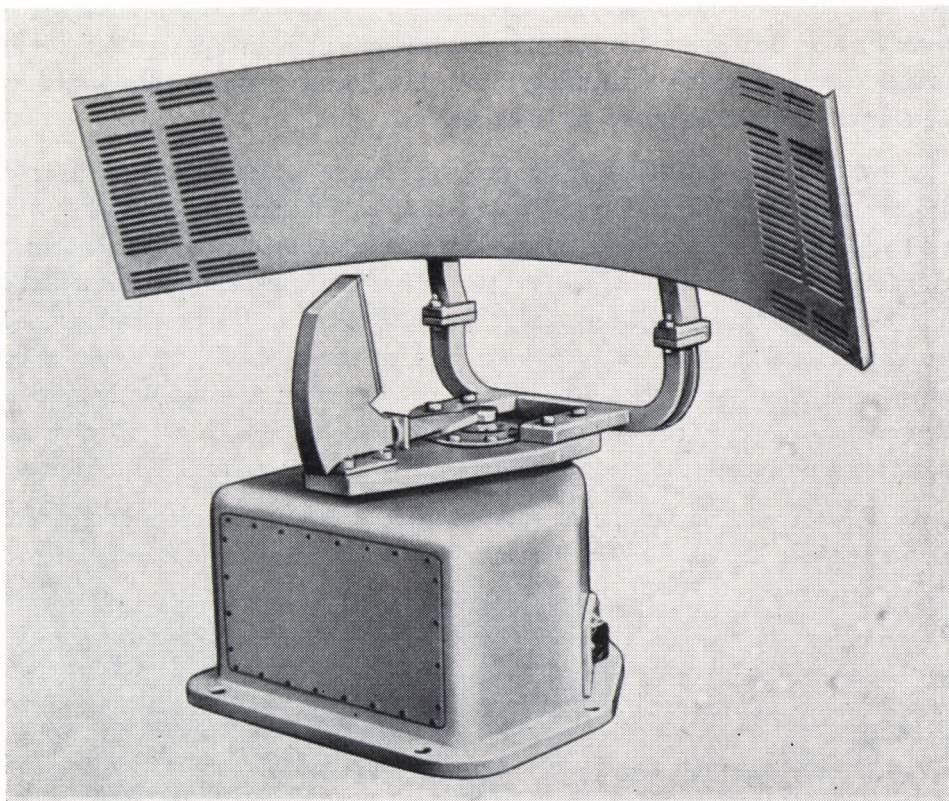

Fig. 3 b. Radarantenne.

Enhver kutterejer kan få tilladelse til at have radiotelefon i kutteren, men det kræves, at han, før installationen påbegyndes, indsender andragende om tilladelse til oprettelse og drift af radiostation til generaldirektoratet for post- og telegrafvæsenet*). Andragendet skrives på skemaer, der fås hos generaldirektoratet for post- og telegrafvæsenet eller hos de lokale radioinstallatører. Endvidere kræves det, at der kun må installeres radiotelefonsendere, der er typegodkendt af post- og telegrafvæsenet. Dette krav er en følge af de internationale bestemmelser for radiotjeneste, der er tiltrådt af næsten alle jordens lande, heriblandt Danmark. Det kan generelt siges, at Danmark i det hele taget i al radiotjeneste følger de internationale vedtagelser. Radiotelefonsendere må kun betjenes af personer, der har certifikat som radiotelefonist, og for anlæg i fiskekuttere er et såkaldt begrænset certifikat tilstrækkeligt. Undervisning til certifikat kan fås på navigations-skolerne og på forskellige private skoler og privat arrangerede kursus.

De radiotelefonsendere, der er tilladt i fiskekuttere, kan opdeles i tre kategorier. Der er først de sendere, der er indrettet til at arbejde i de autoriserede frekvensbånd mellem 1605 og 4000 kHz, af og til populært benævnt »kutterbølger«. Med disse sendere kan der føres samtaler fra kutter til kutter og over danske og udenlandske kystradiostationer, og det er værd at bemærke, at disse sendere er forsynet med den internationale nødfrekvens 2182 kHz, hvorpå kystradiostationerne foretager konstant aflytning. Sendere af denne type er tilladt med en antenneeffekt (styrke) fra 15 til 100 watt.

1 watt-sendere. Endvidere er der en type sendere kaldet 1 watt-sendere eller sendere med ringe effekt. Det er sendere med en tilført effekt på højst 1 watt og med kun een sendefrekvens, nemlig 3302 kHz. Denne kategori af sendere er en speciel dansk foreteelse og må ses som en imødekommenhed overfor fiskerne, idet der ikke kræves certifikat som radiotelefonist for at benytte senderen. Til gengæld er rækkevidden normalt kort (selv om nogle fabrikanter siger noget andet), og tilladelse til stationens drift giver kun ret til at udveksle korrespondance med andre danske stationer, der har tilladelse til at benytte frekvensen 3302 kHz, og korrespondancen må kun omfatte fiskeriet og fartøjets navigering.

VHF-sendere. Endelig kan nævnes en nyere kategori af radiotelefonsendere. Det er sendere, der er indrettet til at arbejde i den internationale maritime bevægelige tjeneste i frekvensbåndet 156—162 MHz. Over disse sendere kan der også føres samtaler med andre kuttere og samtaler over kyststationer, der er udstyret med disse såkaldte VHF-anlæg, der foruden frekvenser til samtaleafvikling også har en kalde- og sikkerhedsfrekvens på 156,8 MHz.

---

*) De nærmere bestemmelser vedrørende radiosendere om bord i kuttere er fastsat i henhold til lov om telekommunikation m. m. ved radio og i henhold til det internationalt gældende radioreglement.

Når kutterejereren har indsendt andragende om tilladelse til at oprette en radiotelefonstation i kutteren, vil han fra generaldirektoratet for post- og telegrafvæsenet få tilsendt en midlertidig tilladelse, der normalt vil gælde i 12 måneder. Inden for dette tidsrum vil han få besøg af en af post- og telegrafvæsenets synsmænd, der vil kontrollere stationen og bl. a. foretage de nødvendige målinger. Er stationen i orden, vil kutterejereren derefter få udstedt endelig tilladelse. Senere vil der med mellemrum blive foretaget kontrolsyn og stikprøver på stationen.

Antal sendere. I slutningen af 1962 var følgende antal kuttere udstyret med radiotelefon (afrundede tal):

1800 kuttere med sendere i området 1605—4000 kHz.

1200 » » 1 watt-sendere.

30 » » VHF-sendere.

Radiotelefontrafik. Når man blot for Danmarks vedkommende har så mange radiotelefonsendere, der skal afvikle radiosamtaler, er det ikke svært at forestille sig, at det er meget nødvendigt med faste regler for radiotjenesten — regler, der ubetinget skal overholdes.

En certifikatindehaver vil være kendt med disse regler og kan som følge heraf over senderen og den dertil hørende modtager føre samtaler med andre kuttere eller skibe og eventuelt i nødstilfælde med flyvemaskiner. Endvidere kan han føre

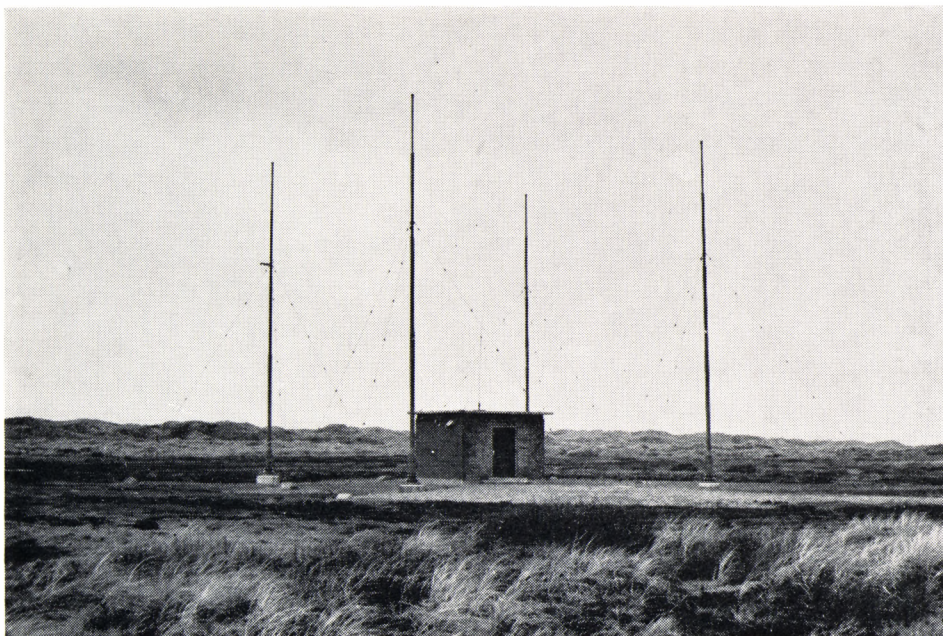

Fig. 4. Blåvand radios pejleanlæg.

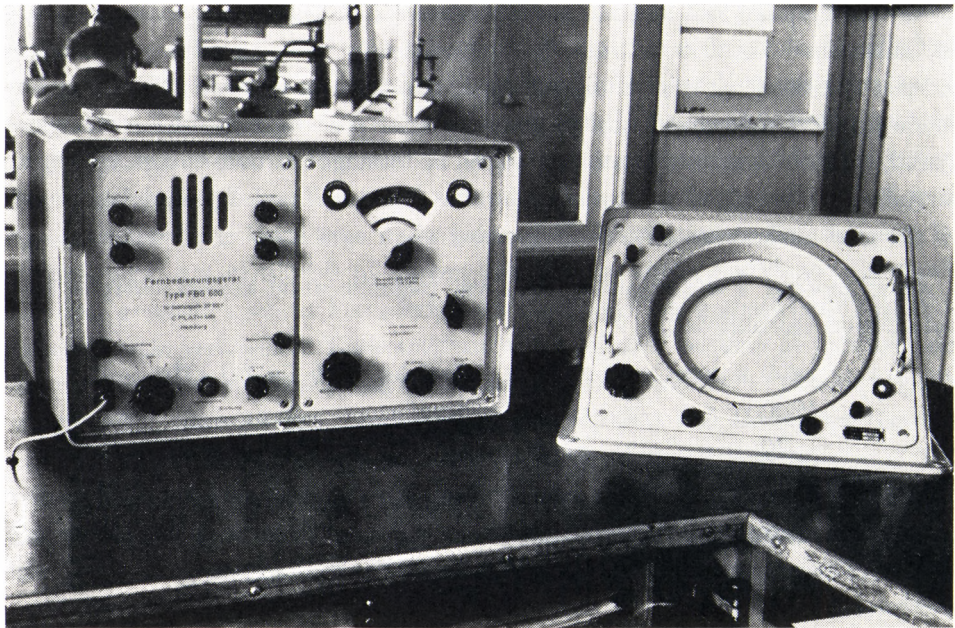

Fig. 5. Pejleplads på Blåvand radio.

samtaler med telefonabonnenter i land over de officielle kystradiostationer. Over kystradiostationerne kan han endvidere, ved sygdomstilfælde om bord, indhente gratis lægeråd, og sidst men ikke mindst kan han i tilfælde af alvorlig fare udsende nødsignaler på den internationale nødfrekvens, hvor kystradiostationerne som før nævnt holder lyttevagt døgnet rundt. Det skal her nævnes, at nødsignaler også kan udsendes af personer uden certifikat, idet man også på internationalt plan er enig om, at ingen i forvejen fastsatte regler skal hindre eller sinke nødtjenestens udførelse. Over radiosenderen kan man iøvrigt anmode såvel andre fartøjer som kystradiostationerne om pejlinger (se fig. 4 og 5), idet det må bemærkes, at ikke alle skibe eller kystradiostationer kan pejle. Ved opkald til kystradiostationerne kan man f. eks. også få oplysninger om foreliggende navigationsefterretninger, storm-, mine- og urovarsler.

Alarmsignal. Som før omtalt kunne man over senderen udsende nødsignaler, og man har vedtaget, at disse nødsignaler om muligt skal indledes med det radiotelefoniske alarmsignal, der består af et totonet signal, som giver større chance for, at nødmeldingen bliver hørt, men det vil være på sin plads her at nævne, at udstyr til udsendelse af det radiotelefoniske alarmsignal endnu ikke er obligatorisk for danske skibe.*)

*) I 1962.

Redningsbådssendere. Til almindelig orientering kan nævnes, at der findes specielle redningsbådssendere og bl. a. en særlig art anlæg benævnt SARAH. På fig. 6 er vist et redningsbådsanlæg. Et sådant anlæg vejer ca. 30 kg, er vandtæt og kan flyde i havvand. Antennen kan eventuelt bæres af en drage eller en ballon, der gøres fast til redningsbåden, ligesom antennen kan anbringes som vist i fig. 7. Da man ikke i en redningsbåd kan regne med elektrisk drivkraft, frembringes den fornødne elektriske spænding med en hånddreven generator. Anlæg af denne art er beregnet til udsendelse af telegraftegn på de til telegrafi beregnede frekvenser. Det er dog ikke nødvendigt, at apparatet betjenes af en radio-telegrafist, da dette kan indstilles til automatisk udsendelse af det internationale alarmsignal, SOS-signalet og 15 sekunders pejlestreger.

SARAH. SARAH-udstyr findes kun hos få danske fiskere,*) hvorimod anvendelsen af dette udstyr er almindelig bl. a. i de grønlandske farvande. SARAH (en forkortelse af Search and Rescue and homing) består af et radiofyrt, hvis signaler i påkommende tilfælde opfanges på en speciel SARAH-modtager i redningsfartøjer (skibe eller fly), der til denne modtager har tilsluttet særlige pejle-

*) I 1962.

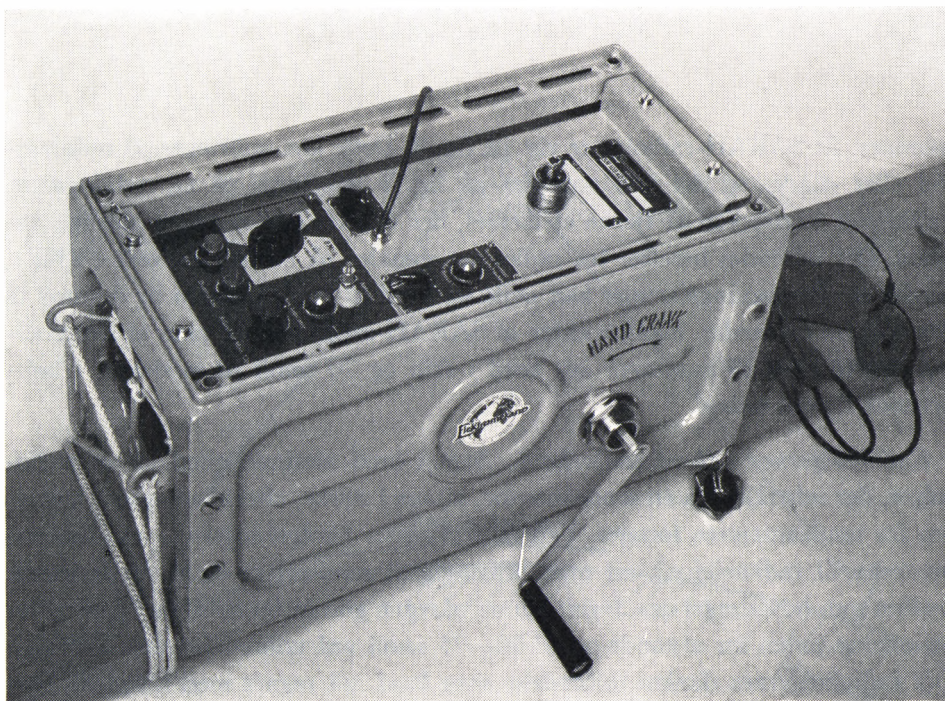

Fig. 6. Redningsbådsanlæg.

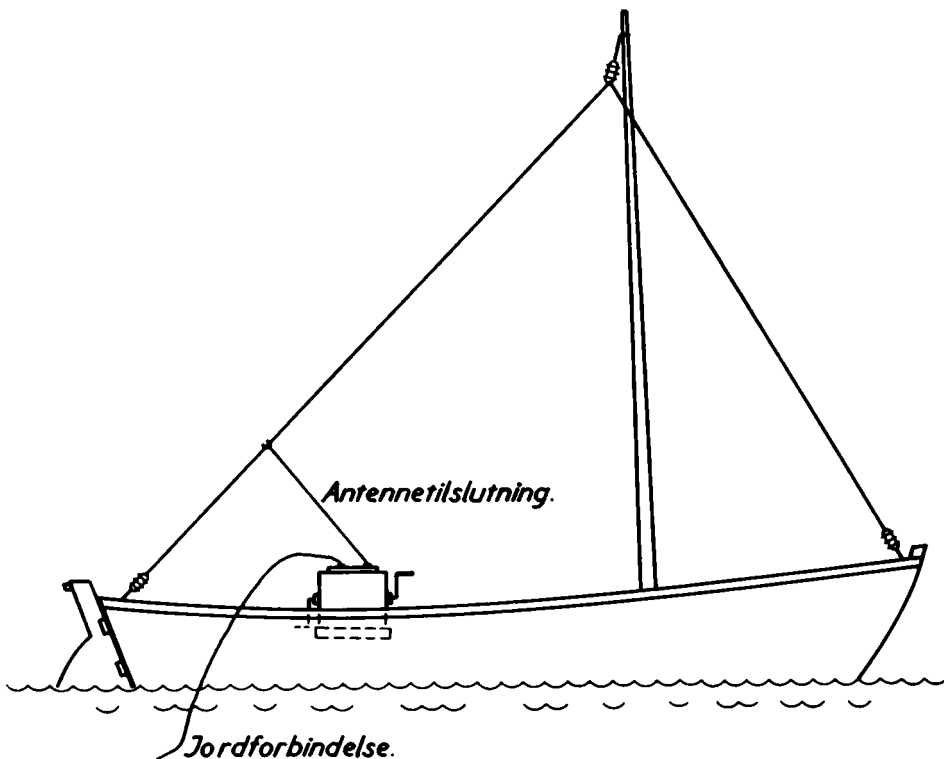

Fig. 7. Redningsbåd med antenne.

antenner. Et SARAH-radiofyret er vist på fig. 8. Dette kan anbringes på redningsbåd eller -flåde, og det kan som vist på fig. 9 anbringes på en redningsvest. Radiofyret startes ved at fjerne et dæksel, der dækker den sammenfoldelige antenne. Der udsendes herefter fra radiofyret signaler på en høj frekvens (VHF), således at eftersøgningsfartøjer kan pejle sig frem til fyrets position og dermed til den eller de nødstedte. Rækkevidden af SARAH-radiofyret vil være af størrelsesordenen 6 sømil til modtager om bord i skib og 70 sømil til modtager i højt-flyvende flyvemaskine.

Radiobølgernes udbredelsesforhold. Sagt i bred almindelighed vil de radiobølger, der udstråles fra en sendeantenne, aftage i styrke, efterhånden som afstanden fra sendeantennen forøges. Ved de frekvenser (bølgelængder), som fiskerne anvender til radiotelefoni, vil man afhængig af sendeeffekt og af modtagerens kvalitet som hovedregel om dagen kunne påregne god forbindelse med kystradio-stationerne inden for afstande op til 50—75 sømil ved udbredelse over havvand. Ved radiobølgernes direkte udbredelse over land må regnes med betydelig kortere rækkevidder. På den anden side kan man også udmærket holde radioforbin-

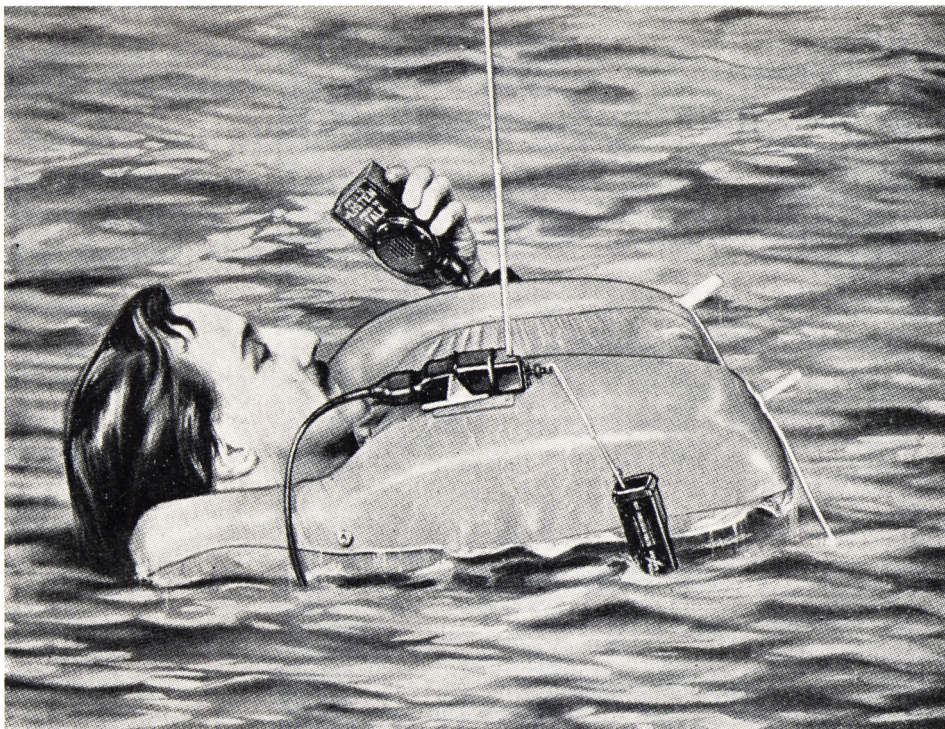

Fig. 9. SARAH radiofyr på redningsvest.

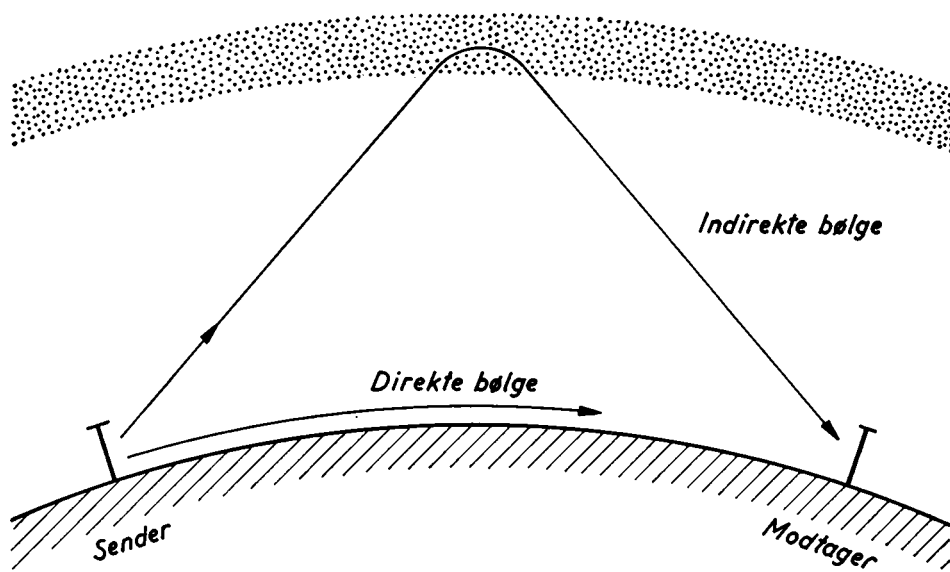
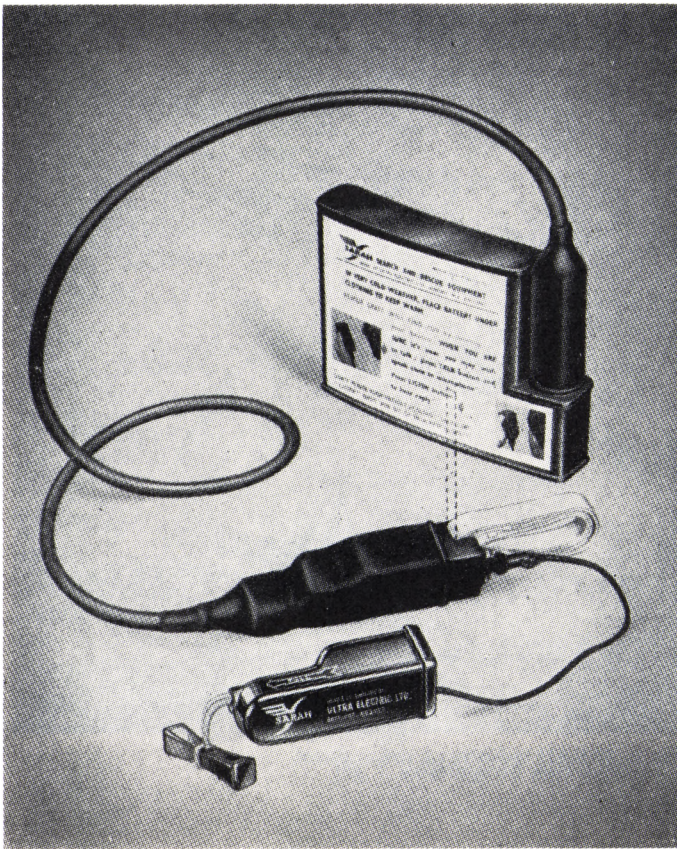

Fig. 10. Visse radiobølgers udbredelse.

Fig. 8. SARAH radiofyr.

delse over længere afstande, men forstyrrelser fra andre radiostationer og atmosfærisk støj vil her spille en større rolle. Forbindelse over længere afstande vil især være mulig om natten, hvor der finder en tilbagekastning sted fra højtliggende luftlag kaldet jonosfæren, se fig. 10, og man vil da på endog meget store afstande kunne få forbindelse, nemlig ved hjælp af den tilbagekastede radiobølge (i både sende- og modtagerretningen). Man må imidlertid erindre, at også alle andre radiosendere i dette frekvensområde kan række langt i nattetimerne, og den samlede sum af forstyrrelser stiger meget betydeligt og vil i mange tilfælde udelukke radiosamtaletrafik af god kvalitet.

Noget anderledes er forholdene for den nyere maritime VHF-radiotelefon (frekvenser omkr. 160 MHz). Rækkevidden er her både dag og nat stort set noget længere end optisk sigt, hvilket jo bl. a. betyder, at rækkevidden øges med højt placerede antenner for både sending og modtagning. En rækkevidde op til ca. 25 sømil kan påregnes ved forbindelse mellem skib og land, medens rækkevidden er kortere ved forbindelse mellem to kuttere på grund af den lavere

antenneposition. For VHF-området vedkommende kan det nævnes, at den især om sommeren generende atmosfæriske støj, også kaldet »knas«, er svagere end i området 1605—4000 kHz.

Radiostøj. Endelig kan det i forbindelse med radiostøj nævnes, at man naturligvis må sørge for, at ombordværende apparater og maskiner er støjdæmpede i elektrisk henseende, så man kan få fuld udnyttelse af de for fiskeriet i almindelighed så vigtige radioanlæg.

Teknisk udvikling. I radioens forholdsvis korte historie er der især i årene omkring og efter 2. verdenskrig foregået en kolossal teknisk udvikling. Der er i øjeblikket intet, der tyder på, at denne udvikling skulle standse, så der er næppe tvivl om, at der på radioområdet stadig i tiden fremover vil fremkomme opfindelser og nye tekniske finesser, som fiskeriet kan drage fordel af.

HANDEL OG INDUSTRI

Dansk Fiskekonservesindustri.....	239
Fiskefilet-Industrien	253
Industrifiskeriets Udvikling og Betydning for dansk Fiskeri	269
Fiskemel og Fiskeolie.....	277
Dansk Ørreddambrug.....	287
Forsøgsdambruget	299
Dansk Røgerivirksomhed.....	303
En gros- og Eksporthandel med Fisk.....	309
Detailhandel med Fisk	325
Københavns Fisketorv.....	329
Fiskeriets Andelsbevægelse	343
Fiskerierhvervenes nuværende Struktur og erhvervs- mæssige Betydning	349

DANSK FISKEKONSERVESINDUSTRI

Af laboratorieførstander, lektor, civilingeniør *Frode Bramsnæs*.

Dansk Fiskekonserves eksporteredes i 1962 til over 50 lande til en værdi af 30 mill. kr. En noget større mængde solgtes på hjemmemarkedet. Den samlede produktion var i 1962 ca. 78 mill. kr.

Fiskeriminister Normann udtalte ved generalforsamlingen i 1963 i Foreningen for Danmarks Fiske-Konservesindustri, at denne industri hører til de danske eksporterhverv, der vil være i stand til at klare sig i den kommende tids konkurrence. I betragtning af de lave lønninger og fiskepriser i de fleste af de lande, Danmark skal kappes med, er denne udtalelse optimistisk, men man må håbe berettiget. Opfyldelse af forhåbningerne vil nødvendiggøre, at der fortsat i konservesfabrikanternes rækker findes så dygtige og fremsynede mænd som i dag, og at den private industri i øvrigt gives tålelige vilkår i vort land.

Denne konsolidering af vor fiskekonservesindustri, som ministerens ord bygger på, står i et tydeligt modsætningsforhold til de første spage forsøg på at fremstille dansk fiskekonserves, for halvkonserves' vedkommende omkring århundredskiftet, og i årene 1915–20 for såvidt angår helkonserves.

Konserves er to ting.

Det er vigtigt allerede her at understrege, at der eksisterer to slags konserves, nemlig halvkonserves og helkonserves.

Halvkonserves er varer, der er nedlagt i lufttæt lukkede dåser eller glas, og hvor indholdet er gjort holdbart i en vis tid, afhængig af hvor køligt varen opbevares. Denne holdbarhed er opnået ved tilsætning af salt eller af salt plus en syre, som f. eks. eddikesyre. Somme tider anvendes endvidere en ganske ringe mængde konserveringsmiddel, f. eks. benzoesyre. Disse varer har som regel, inden de pakkes i glas eller dåser, gennemgået et forstadium, hvor de i nogen tid har været lagret i tønder eller kar. F. eks. forlagres sild til rollmops i en stærk salt- og eddikesyrelage. Sild til gaffelbidder og lignende, d. v. s. kryddersild, fremstilles ved at nedlægge ferske sild med salt, krydderier og sukker i tønder, hvori varen modnes, inden den skæres og pakkes i detailemballage.

En gunstig opbevaringstemperatur til disse halvkonservesprodukter er 5–10° C, hvor holdbarheden er omkring 6 måneder. Ved højere temperatur nedsættes denne ganske væsentlig.

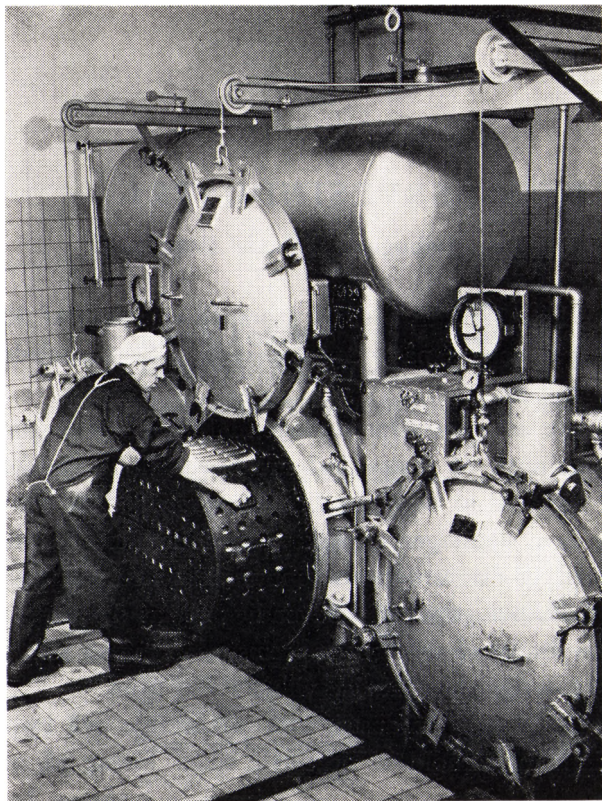

Fig. 1. Fiskekonservesfabrikanterne var blandt de første, der indførte de moderne overtryksautoklaver her i landet.

Blandt halvkonservesprodukter bør først og fremmest nævnes gaffelbidder, appetitsild, ansjoser, sildefileter, rollmops, marineret sild, sølaks og kaviar.

Ved *fiskehelkonserves* – også tidligere med et norsk ord kaldet fiskehermetik – forstås konserves af fisk, ligeledes pakket i lufttætte dåser eller glas, og hvor indholdet er gjort holdbart ved opvarmning på lignende måde, som man kender det fra f. eks. henkogte grønræter. Disse varer har – efter at de er blevet lukket inde i dåser eller glas – været kogt i så lang tid, f. eks. 1 time ved 110°C , at de bakterier eller andre mikroorganismer, der ellers i løbet af kort tid ville forårsage en ødelæggelse af fisken, er gjort uskadelige. Fiskehelkonserves er derfor, så længe emballagen er ubrudt, holdbar i lang tid og kan opbevares ved almindelig stuetemperatur.

Blandt helkonservesprodukter skal nævnes sardiner, makrel og tunfisk i olie eller tomat, fiskeboller, rejer og hummer samt torskerogn.

Den første spage begyndelse.

Fremstilling af fiskehalvkonserves her i landet påbegyndtes allerede i 1892 af grosserer R. Lykkeberg, hvis søn P. Lykkeberg i 1899 grundlagde et firma, der

Fig. 2. En dansk fiskekonservesfabrik bygget kort før 2. verdenskrig.

gennem årene har udviklet sig til et af landets største og mest ansete inden for branchen. I mange år mødte halvkonservesindustrien en stærk konkurrence fra skandinaviske – især svenske – fabrikker. Svensk sildekonserves har altid nydt meget stor anseelse i Danmark, og det er først i den senere tid, at det er lykkedes at få forbrugerne til at forstå, at danske fiskekonservesprodukter er fuldt på højde med de svenske.

Helkonservesindustrien er af væsentlig nyere dato. De første forsøg var måske dem, der blev gjort af fabrikant Chr. Hansen i Kerteminde i 1916. Det var under beskedne forhold, idet Chr. Hansen i begyndelsen hver gang måtte sørge for at pakke dåserne umiddelbart før togets afgang til Odense, hvortil de skulle bringes for at blive lukket.

I Esbjerg byggede skibsreder, konsul Ditlev Lauritsen en virksomhed hovedsagelig efter udenlandsk mønster. Man havde held med fremstilling af fiskeboller, men ikke med de øvrige produkter som f. eks. sardiner, som man forsøgte at få i gang. I Skagen havde en nordmand Hågensen begyndt til leje i det nedlagte Ottesens fryseri omkring 1930. Det gik dårligt, og han flyttede til et træskur på havnen, som Skagens Bank havde stående med nogle maskiner i. Der dannedes et aktieselskab på 10.000 kr., hvoraf hans arbejdsmand, A. Boesen, stod med 3.000 kr. som tilgodehavende løn. Da Hågensen pludselig forsvandt til Flens-

borg, rejste grosserer Kjeld Sandvad, København, der var virksomhedens salgsgæst, til Flensborg og købte Hågensens aktier. Herved kom det samarbejde i gang mellem Sandvad og Boesen, der senere skulle udvikles til det største fiskekonservesfirma i landet. Mange andre lignende historier kunne fortælles. Man blev efterhånden klar over, at dansk fiskekonserves ikke kunne fremstilles efter udenlandske fremgangsmåder, men måtte finde frem til egne metoder, og lidt efter lidt kom der fart i tingene. Det var fremtrædende erhvervsfolk som de allerede nævnte samt daværende folketingsmand, senere handelsminister Halfdan Henriksen, grosserer Børge Sieverts m. fl., der gav tonen an.

Men vejen var lang. I 1929 havde statsminister Stauning nedsat et udvalg for nye markeder, som i november samme år afgav en betænkning, hvori der bl. a. stilledes forslag om toldrefusion for islandske sild af hensyn til den danske fiskekonservesindustri, ydelse af eksportkreditter, kreditinstitutioner for fiskeriet, udsendelse af fiskerikonsulenter til udlandet og oprettelse af et fiskeriøkonomisk forskningsinstitut, et fiskeriråd m. v.

Mærkeligt nok skulle de urolige internationale pengeforhold bringe en betydelig bedring i mulighederne for dansk fiskekonservesindustri. Verden var i 1931 i en krise, der medførte, at hvert land forsøgte at klare sig selv bedst muligt. Danmarks valutabeholdning var efterhånden kommet ud for et stærkt pres. I november 1931 gennemførtes en lov om importregulering. I januar 1932 fik vi den berømte valutacentral, som skulle fordele den fremmede valuta, så der i første række toges hensyn til råstoffer og produktionsmidler.

Importen af fiskekonserves gik ned, og de danske fiskekonservesfabrikanter fik en enestående chance til at vise hjemmemarkedet, hvordan de efterhånden kunne dygtiggøre sig.

Fiskerilaboratoriet oprettes.

Omtrent samtidig var der sket en udvikling på et helt andet område, idet et af resultaterne af Udvalget for nye Markeder var loven i marts 1930, »Foranstaltninger til fremme af fiskerierhvervet«, hvorved Fiskeridirektoratets fiskeriøkonomiske Forsøgslaboratorium (nu Fiskeriministeriets Forsøgslaboratorium) oprettedes på Den polytekniske Lærestanstalt (se side 466). Dermed var konservesfabrikanterne blevet forsynet med et par ekstra teknikere. Disse var med civilingeniør J. A. van Deurs i spidsen opfyldt af ønsket om at løse praktiske opgaver, og ved hyppige rejser til fiskepladserne bidrog de med deres kemiske og ingeniørmæssige viden til de fremskridt, der nu fulgte slag i slag. Et typisk eksempel på samarbejde fra denne periode mellem laboratoriet og erhvervet var, at man i november 1933 – efter et stort forberedende samarbejde mellem arkitekt Gjerløv-Knudsen, professor Glindemann Nielsen og fabriksbestyrer A. Nielsen og forsøgslaboratoriet – kunne åbne den fiskekonservesfabrik, som – med

direktør Halfdan Henriksen som ejer – opførtes på ruinerne af det nedbrændte fryseri i Skagen; den første større fiskekonservesfabrik, der i alle sine enkeltheder var tilpasset de danske naturforhold og indpasset efter de industrielle og sociale sædvaner, vi havde her i landet.

Branchen organiserer sig.

Nogle få år efter havde vi tre betydelige foretagender i Skagen, et i Ålborg, et i Esbjerg, en helt ny konservesfabrik i Kerteminde og en i Neksø. Samtidig kom halvkonservesvirksomhederne i god gang, og der knyttedes flere foretagender til pionerernes første virksomheder. I december 1935 stiftedes Foreningen for Danmarks Fiske-Konservesindustri på initiativ af direktør Orla Davidsen, dengang medindehaver af firmaet P. Lykkeberg. Foreningen løste sit formandsproblem på ret enestående vis, idet direktør Davidsen kort efter stiftelsen fratrådte firmaet P. Lykkeberg og blev ansat som lønnet formand. Hermed fik foreningen en branchekyndig leder, en mand som udfra egen erfaring og praksis kendte alle industriens forhold og problemer, og som var kendt og respekteret af myndighederne og i erhvervsorganisationerne. Formanden kunne som følge af sin neutralitet upartisk formidle og udjævne eventuelle interesse modsætninger i branchen.

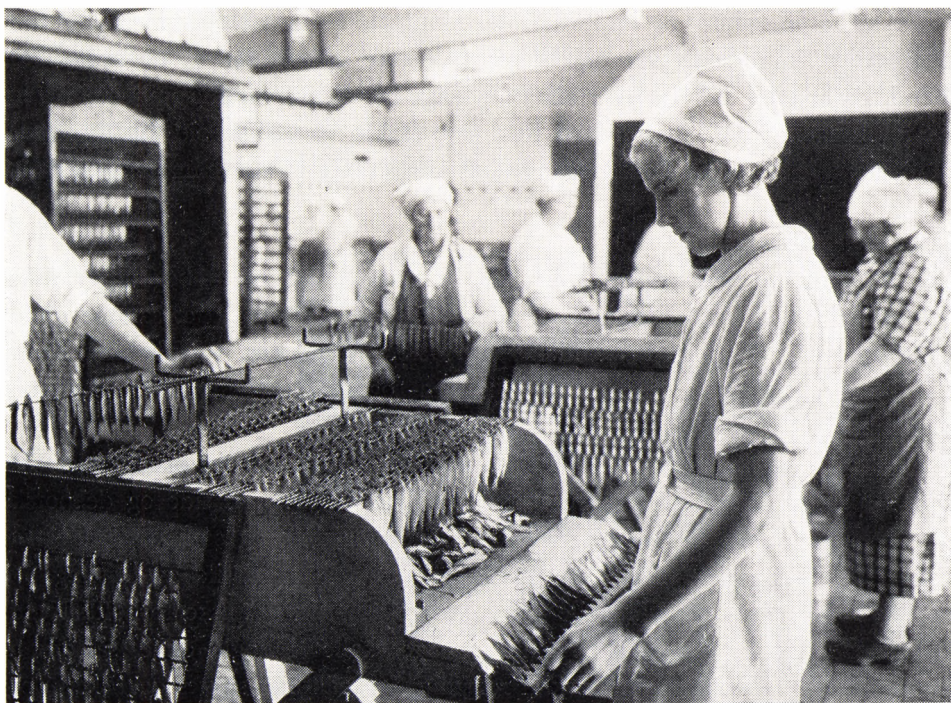

Fig. 3. Den særligt fine brisling røges som vist her på spid, inden den pakkes i dåserne.

Fig. 4. Denne type pakning af brisling i olie som vist eller i tomatsauce var i mange år et af de vigtigste danske fiskekonservesprodukter og er stadig en efterspurgt vare.

De af de på valuta- og importområdet indførte begrænsninger medførte vanskeligheder skulle snart vise sig at retfærdiggøre ansættelsen af en sådan formand. Få år efter stiftelsen var alle betydelige fiskekonservesvirksomheder tilsluttet foreningen, og da krigen kom med sine endnu værre forhold, blev nødvendigheden af at have en hovedorganisation at støtte sig til større end nogen sinde.

Teknisk udvikling.

Det er ovenfor nævnt, at fiskeboller fremstilledes tidligt, og at begyndervanskelighederne ved denne produktion var nogenlunde overstået. Det samme gjaldt muslingekonserves, som fremstilledes af Østerskompagniet i Nykøbing Mors, dels til eget salg og dels til De danske Vin- og Konservesfabrikker, Beauvais, København.

Med sild- og brislingsardiner havde man derimod haft vanskeligheder. De kendte produkter var de franske og portugisiske på den ene side og de norske på den anden side. De metoder, som anvendtes sydpå, og som man dengang i høj grad måtte gætte sig til detaljerne af, duede ikke til sild og brisling. De norske fremgangsmåder var heller ikke til at overføre til danske forhold. Nordmændene bruger bl. a. at stænge fisken i redskabet i nogle dage, således at føden i fisken fordøjes. Dermed kan rensning før pakning spares og fisken derfor røges eller tørres ved at hænges på spid, der sættes igennem fiskens hoved.

På grund af vore flade kyster kan fisken ikke stænges, og desuden er brislingen her oftest ældre end i Norge, nemlig godt 1–2 år, og endelig er der her i landet mest tale om vinterfisk. Ved at indføre hovedskæring og rensning – en ret arbejdskrævende proces – anbringelse på rammer under røgning eller kogning og indretning af egnede røgeovne, lykkedes det til sidst at finde metoder, som duede. Resultatet ses på fig. 4. Dette var hovedpunktet i lang tid.

Tidlig om sommeren kommer store stimer makrel fra Nordsøen ind i Kattegat til de danske kyster, hvor de bliver, til de om efteråret igen stikker ud på det åbne vand. Langt den største del af fangsten tages i bundgarn, og fisken bringes omtrent levende ind til auktionshallerne, hvor konservesfabrikkerne gør deres daglige indkøb. Makrelkonserves blev derfor hurtigt et naturligt led i den danske konservesfabrikation, og fremstillingsmetoderne svarer i nogen grad til, hvad man kender fra Frankrig og omliggende lande. De mest almindelige produkter er makrelfilet pakket i $\frac{1}{4}$ club dåser. Dette produkt tiltaler husmoderen, idet hun kan bruge makrellen lige ud af dåsen uden nogen istandgørelse.

Ved fremstilling af sild- og brislingsardiner og makrelfilet anvendes både en olie- og en tomatfyldning. Det er karakteristisk, at man i Danmark i høj grad foretrækker tomatvaren, hvorimod olievaren til eksport har været den langt mest efterspurgt.

I Skagerak og det nordlige Kattegat findes en del rejer. I modsætning til de små Roskilde-rejer er de lyserøde, når de fanges, og det er i øvrigt samme dyreart, som der findes langs Norges kyster, ved Grønland og ved Alaska. Herhjemme kaldes de ofte Skagens-rejer. De var ikke genstand for noget videre fiskeri end sige nogen efterspørgsel fra dansk side, før konservesfabrikkerne begyndte at fremstille rejekonserves. Dette voldte mange problemer i begyndelsen. Rejerne

Fig. 5. Danske dybhavs-rejer er en lækkerbidsken.

Fig. 6. Den grønlandske produktion af rejer er nu lige så stor som den hjemmedanske. Rejerne deroppe er ganske den samme art som i Nordsøen og Skagerak. Ofte er de dog noget mindre.

blev ofte blå og sorte i dåserne. Man fandt imidlertid efterhånden dels frem til en rigtig lage at pakke i, og hvidblikdåserne blev erstattet med de kendte aluminiumsdåser, hvori rejerne bevarer både deres friske smag og farve.

I dag er rejefiskeriet af betydelig økonomisk værdi for Nordjyllands fiskere. I alt fanges således ca. 3 mill. kg til en værdi af ca. 7 mill. kr. Tilsammenligning kan oplyses, at det grønlandske rejefiskeri i 1961 var 2,5 mill. kg og i 1962 3,4 mill. kg.

Dybvandshummer – også kaldet jomfruhummer – var ligeledes ret upåagtet, før konserverfabrikkerne viste, at de kunne anvendes.

Krigens vareknaphed.

Da krigen kom med vareknaphed og maksimalpriser, blev der ingen vanskeligheder ved at afsætte de danske konserverprodukter. Der var derimod problemer med at skaffe dåser. Det første, der blev knaphed på, var hvidblik, fordi tin udelukkende udvindes uden for de områder, som tyskerne beherskede. De normale varmfertinnede hvidblikplader slap derfor hurtigt op, og erstatning måtte findes.

Fra Tyskland kom det såkaldte sortblik, som var ufortinnede stålplader, som regel forsynet med en lak. Tyskerne havde i mange år eksperimenteret med disse til konserves, fordi de vidste, at krigen kom. Vi kunne derfor i nogen grad benytte os af de derved indvundne erfaringer. Til fiskekonserves blev sortblik dog ikke meget brugt, da man fandt på bedre muligheder.

Fra Norge lærte vi om anvendelsen af aluminium. Der havde man dette metal til rådighed i forholdsvis store mængder, og selvom vi kun kom til at disponere over en meget lille del deraf, så viste en lang række pakningsforsøg i industrien og på fiskerilaboratoriet, at dette materiale foruden at bruges til rejer også var egnet til en hel del andre produkter. Når man i dag lukker en rejedåse op, mindes man, hvor behageligt det var, at mange flere produkter pakkedes i dette bløde materiale. Krigsforhold og visse tekniske problemer gjorde, at aluminium omtrent forsvandt igen efter krigen, da hvidblik igen kunne fås.

Et tredje krigsmateriale var helt nyt. Haustrups Fabrikker i Odense gjorde en stor og værdifuld indsats ved egenhændig at gennemføre en elektrolytisk for-tinning af sortblikplader. De kunne ved denne proces indføre så store bespa-relser i tinforbruget, at de tilstedeværende lagre her i landet næsten varede til krigens slutning. Glas blev også brugt og bruges endnu.

Under krigen var vi også ude for den ejendommelige situation, at fisken til konservesfabrikkerne måtte rationeres. Forsyningssituationen skærpedes mere og mere for de private husholdninger, eftersom krigen gik, og fra udlandet var der også stærk efterspørgsel efter dansk fisk – så at sige for enhver pris. For at sikre at de danske virksomheder dog fortsat kunne få fisk at arbejde med, ind-førte Fiskeridirektoratet i 1942 den meget vigtige bekendtgørelse om fremstil-ling af hel- og halvkonserves af fisk m. v., hvor der krævedes autorisation for alle industrielle virksomheder, som forarbejdede fisk, og samtidig fulgte en ratio-nering af de mængder, som hver virksomhed måtte anvende. Man sikrede sig derigennem, at hjemmemarkedet under hele krigen forbeholdtes en vis del af den fangede fisk og derved kunne opretholde en god produktion. Den nævnte bekendtgørelse var i øvrigt foranlediget af et ikke uforståeligt ønske hos myn-dighederne om at få indseende med de nyopdagede virksomheder, hvoraf unægtelig en og anden på ublu vis søgte at udnytte de af krigen og besættelsen skabte ekstraordinære forhold. Selvom princippet ofte er blevet angrebet, var det ikke unaturligt, at man søgte at udvirke, at de bestående ansete virksom-heder først og fremmest fik lov at fortsætte deres fabrikation.

Kvalitetskontrol.

Danmarks erfaringer med sin eksport af landbrugsprodukter viser, at en kvalitets-kontrol er uundværlig, såfremt en høj gennemsnitskvalitet skal sikres. Der findes

også for dansk fiskekonserves en kontrolordning, der kan skabe tillid såvel hos udenlandske som hos indenlandske købere.

Kontrollen begyndte i slutningen af 30'erne med sølaks til eksport, idet forsøgslaboratoriet blev anmodet om at undersøge prøver af anmeldte varepartier. I 1942 kom så den almindelige autorisationspligt, og dermed indførtes et løbende tilsyn med samtlige danske fiskeriindustrielle virksomheder. En del af fiskerikontrolstationernes personale, der har sat sig særlig ind i disse forhold, kontrollerer jævnlig råvaren, der går ind i fabrikkerne, ligesom de kontrollerer produkterne gang igennem virksomhederne ved deres besøg.

Endelig tages prøver af de fremstillede varer, som enten bedømmes af fiskerikontrollen selv eller i tvivlstilfælde sendes til Fiskeriministeriets Industritilsyn i København.

Denne kontrol med de autoriserede virksomheder lå i den første tid hos Fiskeriministeriets Forsøgslaboratorium som en fortsættelse af sølaks-kontrollen. I 1947 indså man imidlertid det fornuftige i at skille forskning og rådgivning fra arbejdet med kontrol af virksomhederne, og der oprettedes da i 1950 institutionen Fiskeriministeriets Industritilsyn under ledelse af civilingeniør P. F. Jensen.

Der føres ikke blot kontrol med kvaliteten af de forskellige produkter, men der stilles også en række krav til mærkning. Dåser og andre detailbeholdere skal således være mærket med varens art, nettovægt og autorisationsnummer. Det sidste angiver den virksomhed, hvor varen er fremstillet, og det er derfor muligt til enhver tid på ethvert sted at se, hvem der er fabrikant, og i tilfælde af reklamationer kan ansvar gøres gældende over for ham, såfremt fejlen ligger i fabrikationen. Denne ordning har i flere tilfælde været af stor værdi med hensyn til at forhindre utilfredsstillende varer i at komme på markedet.

Tiden efter krigen.

Efterkrigstiden bragte store handelsmæssige problemer og vanskeligheder, men heldigvis også succes.

Det tog lang tid, inden emballagesituationen forbedredes. Tildelingene af dåser blev i de første år gjort afhængig af eksport, og dette tvang fabrikkerne til at søge denne udvidet. I 25 års jubilæumsskriftet for Foreningen for Danmarks Fiske-Konservesindustri er dette udtrykt ved, at »blik for eksport gav blik til eksport«. Selvom der nok var eksporteret noget før krigen, så havde industrien dog hidtil levet af det danske marked.

Et vigtigt og erfaringsrigt kapitel af eksporten var to kollektive aftaler om brislingsardiner, den ene med et USA-firma, og den anden - væsentlig større - med Ministry of Food, England. Den fra mange sider stærkt anbefalede idé med salg under fællesmærke, fællesetikette eller lignende kom på prøve, og stort set

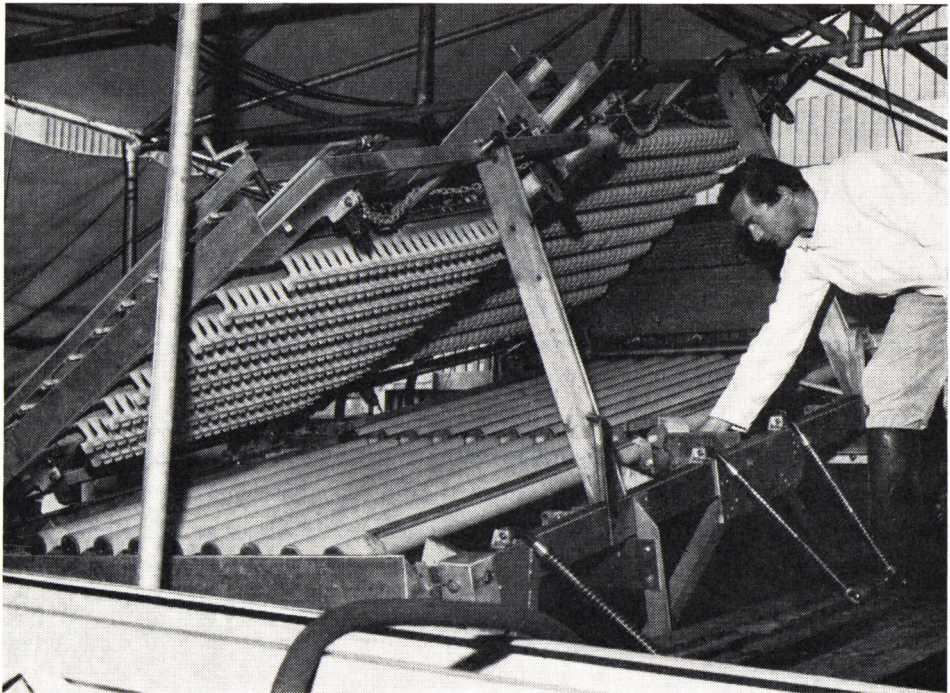

Fig. 7. Et af de nyeste fremskridt inden for den danske og grønlandske konserverindustri er indførelsen af denne fuldautomatiske rejepillemaskine. Vi ser her en afdeling af maskinen, hvor bevægelige plasticfingre – her løftet i vejret – trykker rejerne ned mod roterende gummivalser, der fjerner skaldele. (Fot. kgl. hoffotograf Elfelt).

fik pessimisterne ret. På grund af svage led i kæden af fabrikanter har fællesetiketter tendens til at virke forringende på kvaliteten, især i perioder med vareknaphed. Ministry of Food-ordderne var oven i købet statsindkøb, hvor kontrol skal være meget omfattende for at være effektiv. Danmark havde dog allerede på dette tidspunkt en god eksportkontrol, og leveringerne blev derfor gennemført på tilfredsstillende måde.

I 1948 ophævedes maksimalpriserne for fiskerierhvervet, og lige så glade og tilfredse erhvervsfolk havde været ved indførelsen i sin tid, lige så lykkelige blev man, da de endelig blev fjernet.

Teknisk set har tiden efter krigen været meget betydningsfuld og på visse områder meget forskellig fra tiden før krigen. Der er især sket en udvikling med hensyn til sardiner og rejer.

Som tidligere nævnt var røget brisling eller småsild det vigtigste produkt før og under krigen. Denne vare var stadig i en del år fremherskende og dannede således f. eks. basis for den ekspansion, som fandt sted ved salg af dansk fiske-

konserves til Storbritannien og til USA, men man måtte erkende, at dette produkt ikke altid var i stand til at konkurrere med de topkvaliteter af brisling-sardiner og sydeuropæiske sardiner, som danske varer mødte på de udenlandske markeder. På den anden side var de danske varer på grund af en forholdsvis kostbar fremstillingsmetode for dyre til at kunne konkurrere med de billige udenlandske kvaliteter af sildsardiner og lignende, som fremstilledes i Norge, Sydafrika, Holland og USA. Der foregik derfor en udvikling i to retninger.

Dels lærte man, at der i visse danske farvande, især i Limfjorden, kan fiskes små brislinger af samme høje kvalitet som de norske og svenske. Produktionen er desværre kun lille, fordi forekomsten er stærkt begrænset, men prisen på disse sardiner er høj, og de afsættes især til USA.

Den anden udvikling er gået i retning af en systematisk billiggørelse af produktionen af sildsardiner. Væsentlige besparelser er opnået ved en gennemgribende mekanisering, hvilket har kunnet lade sig gøre ved at tilpasse eller ændre de enkelte arbejdsprocesser. Ved disse rationaliseringer er der efterhånden skabt basis for at fremstille en vare, der til tider både prismæssigt og kvalitetsmæssigt kan tage konkurrencen op med de billige standardprodukter, der produceres i andre lande. Danske sildsardiner er derfor blevet en artikel af betydning på verdensmarkedet.

For rejsers vedkommende er der, samtidig med et stadigt stigende fiskeri både i danske og grønlandske farvande, sket en radikal udvikling på et enkelt område, nemlig pilningen. Det er nu endelig lykkedes at konstruere en maskine til at pille rejer på, og i dag har een virksomhed i Danmark samt to på Grønland installeret dette kostbare, fuldautomatiske anlæg, konstrueret af den fransk-

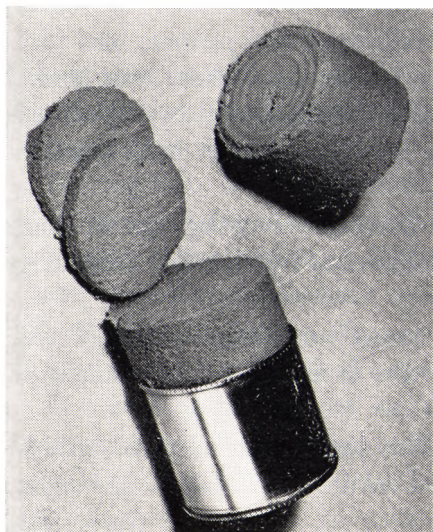

Fig. 8. Denne moderne form for torskerogn er sendt på markedet for få år siden og har bidraget til et stærkt forøget salg.

amerikanske familie Lapère. Disse maskiner er især økonomisk fordelagtige ved pakning af små rejer.

Mange andre danske fiskekonservesprodukter har i de senere år fundet vej til kunder både i ind- og udland. Det gælder således kaviar, torskerogn (se fig. 8), tunfisk, røget torskelever, muslinger, baby-makrel, gaffelbidder o. s. v.

Med dansk fiskekonserves kan der altid stilles noget lækkert på bordet!

FISKEFILET - INDUSTRIEN

Af direktør, fiskeeksportør *J. C. C. Dyekjær.*

Det er en almindelig kendt erfaring, at mange folk har en stærk aversion imod at spise fisk af enhver art, og spørger man om grunden, siges det som regel, at det skyldes alle de mange ben. Selv om folk ofte ikke altid selv er i stand til helt at definere årsagen til aversioner på det kulinariske område såvel som på mange andre, så skal denne baggrund nok være den rigtige. De fleste mennesker har vel som barn prøvet at få et fiskeben i den gale hals, og ubehaget herved og angsten derfor sidder nok mange i blodet siden.

Det er ligeledes en kendt erfaring, at de fleste danskere elsker en sprød fiskefilet med eller uden remoulade på smørrebrød og spiser den med fryd uden tanke om, at det engang var en fisk med mange små ben i.

I det førstnævnte forhold lå nok eet af dansk fiskerierhvervs hovedproblemer i trediverne skjult, og i det sidste skulle man finde løsningen, men det var en lang og trang vej for fiskehandlere og fiskere at finde frem til den, og det kostede fiskehandlererhvervet den hidtil største kapitalinvestering og en total omstilling i handelsmæssig henseende at realisere den fundne løsning i industriel målestok.

I begyndelsen af trediverne viste fiskeriet efter småtorsk i Østersøen sig ikke mere helt rentabelt gennem de hidtidige afsætningskanaler, der, som det er nævnt i kapitlet om fiskeeksporten, for en stor del var fiskekvaserne til Oslo. Man måtte nu søge frem til en anden anvendelse af disse småtorsk, som fangedes og ilandbragtes levende til de fleste fiskepladser i Østjylland og på øerne, og man kom da ind på at skære dem i filet for at placere dem fersk i Tyskland og senere også i Schweiz og andre mellemeuropæiske lande, så langt holdbarhed og hurtige transportmuligheder tillod det. Da denne nye produktion inden for fiskerierhvervene kun kunne komme erhvervsudviklingen til gavn, såfremt man kunne sikre en virkelig første klasses kvalitet af varerne, og da en dårlig slagtet eller eventuelt selvdød torsk ville kunne camoufleres i nogen grad ved at blive forarbejdet til filet, kom man hurtigt ind på at indføre særlige bestemmelser om indretning af filetfabrikker samt om opbevaring, pakning og forsendelse af ferske fileter for slet ikke at nævne, at det blev anset for en nødvendig betingelse for at opnå tilladelse til at skære fileten til eksport, at fisken blev levende slagtet umiddelbart

forinden filettingen. Til at underbygge de nye bestemmelser indførtes ret tidligt en særlig autorisationsordning for virksomheder, der gav sig af med skæring af torskefileter, administreret af Fiskeridirektoratet, som dengang lededes af fiskeridirektør Trolle Thomsen, der var den administrative sjæl i dette arbejde. Den allerede tidligere indførte Fiskerikontrol kom også til at påse, at de nye bestemmelser førtes ud i livet. Til yderligere kollegial konsolidering stiftedes i 1935 Danske Filetfabrikkers Eksportforening, som det lykkedes at knytte således til autorisationsordningen, at det blev en forudsætning for at opnå autorisation, at man var medlem af foreningen.

Manden bag denne forenings virke i mange år blev daværende filetfabrikant i Fredericia, Aksel Nielsen, som med fast, men ingenlunde altid smidig hånd styrede foreningen således, at man med hensyn til såvel produktionsforhold som priser opnåede et smukt resultat i løbet af få år.

Forinden denne forening dannedes, var det endnu ikke lykkedes at skabe den rentabilitet i torskefiskeriet ved hjælp af den nyoptagne filetproduktion, som man havde tilstræbt ved at starte denne fabrikation. Nu fik man indført faste minimumspriser, gældende for de forskellige markeder, og herved lykkedes det ret hurtigt at stabilisere råvarepriserne, ligesom rentabiliteten i fabrikationen efterhånden kunne påvises. Men betingelserne for at få meddelt autorisation og medlemskab i foreningen forudsatte også ganske betydelige investeringer i et omfang, som hidtil var uhørt i den gængse fiskehandel.

Fiskeridirektoratets bekendtgørelser foreskrev bl. a. cementerede gulve med hulkehl, flisebeklædte eller glitpudsede vægge og rigeligt dagslys i produktionslokalerne samt store, cementerede, glitpudsede eller terrazzobeklædte skyllekar med rigeligt rindende vand ud for skærepladserne. Og der måtte også indrettes særligt hovedskæringsrum, helt afskåret fra produktionslokalet, således at kun den rensede og hovedskårne fisk kunne smutte ind ad hertil indrettede låger og sli-sker, endvidere måtte man etablere et såkaldt hærderum, der var et kølerum, hvori man kunne henstille fileterne umiddelbart efter skylning og afdrypning, for at disse hurtigt kunne nedkøles til under 5 ° Celsius, en temperatur der havde vist sig at være en tærskelværdi for udvikling af nedbrydende mikroorganismer i fiskevarer. Og bestandig var det altså en forudsætning, at fisken blev slagtet levende og filetteret omgående.

Som det vil kunne forstås, var indretningen af datidens filetfabrikker meget speciel og også meget bekostelig. Tillige var lokalene i den grad optaget af de store skyllekummer og som regel murede skærebord, at virksomhederne herved næsten kun blev anvendelige på denne ene måde. Dette har givetvis vanskeliggjort arbejdet med at gøre de nye virksomheder rentable i de første år.

På dette tidspunkt, d. v. s. i midten af trediverne, havde man endnu ikke tænkt på fabrikationen af fileter af fladfisk endsige tænkt sig muligheden af, at man

skulle kunne fremstille en kvalitetsvare af havslagtede fisk, ilandbragt iset. Udviklingen herimod skulle vise sig at blive betinget af fryseteknikkens udvikling og udbredelse igennem årene op til verdenskrigen samt af de særlige afsætningsproblemer, som meldte sig efter denne.

Naturligvis havde man allerede tidligt lært sig at skære fileter af fladfisk rundt omkring i landet, en delikatesse, som fileten jo måtte siges at være til det velassorterede frokostbord, og hist og her i landets forskellige større byers detailfiskeforretninger havde man allerede sat en fremstilling af fladfiskefilet i et vist system med henblik på en hurtig og ensartet betjening af kundekredsen. På samme måde som kolonialhandlere i disse år lærte sig at afveje salt og melis i poser forinden salget.

Således kan det nævnes, at »Detail-Fiskehuset« på Esbjerg Ny Havn allerede i begyndelsen af trediverne havde 3—4 damer beskæftiget nogle timer om dagen med at skære rødspættefileter i sæsonen og afveje samt indpakke i standardpergamentpakker på $\frac{1}{2}$ kg eller i kg-kageæsker. Endvidere blev fileterne pakket i såkaldte fiskebakker med 10—15 kg. Bakkerne var foret med træuld og

Skæring af halvfileter af små rødspætter på filetfabrik. Pionerårerne efter 2. verdenskrig.

pergament samt kølet med is. De således pakkede fileter blev fremsendt til firmaets filial i kødbyen i København, hvor de blev solgt til restauranter og viktualieforretninger.

Ideen med at pakke rødspættefileter i standardpakker på $\frac{1}{2}$ —1 kg var en stor succes, og man bragte dem ud til døren overalt i Esbjerg by pr. varebil.

I »Detail-Fiskehuset« prøvede man formentlig også for første gang i dette land at sætte en produktion af halvfileter i gang, d. v. s. at man skar to halvfileter af een rødspætte i stedet for 4 kvartfileter, som det hidtil havde været det almindelige. Herved blev det muligt at anvende også de små rødspætter til at skære i filet. Denne skæreteknik skulle senere vise sig at blive meget nyttig ved udviklingen af fladfiskfiletproduktionen.

Forudsætningen for den rivende udvikling, dansk filetproduktion fik efter den anden verdenskrig var som nævnt først og fremmest køle- og fryseteknikkens udvikling. I Danmark fik den teknik jo ret tidligt indpas i alle egne af landet, takket være John Larsens dynamiske personlighed, således at isværker med tilsluttede offentlige frysehuse skød op i tyverne og trediverne på alle større danske fiskepladser, hvorved man tidligt opnåede en vis erfaring med køling og frysning af fisk i praksis, yderligere erfaring indhentedes gennem forsøg, foretaget under Fiskeridirektoratets Forsøgslaboratoriums auspicier, her blev det navnet Van Deurs, som fæstnede sig i branchens bevidsthed. Siden har forstanderne Mogens Juel samt Frode Bramsnæs fulgt udviklingen smukt op, således at man kan sige, at det forskningsmæssige stade for fiskekøling og -frysning er meget højt i vore dages Danmark.

John Larsens indsats på de offentlige isværkers og frysehuses område blev i trediverne ført effektivt videre af Claus Sørensen, Esbjerg, som yderligere udbyggede frysehusnettet og bl. a. skabte et frysehus af hidtil ukendt format i tilslutning til De forenede Isværker i Esbjerg.

Et navn, som også bør nævnes i forbindelse med frysehusenes udvikling, er J. C. Møller, som skabte sit frysehuskompleks under navnet »Cold Stores«. Det første private frysehus i Danmark oprettedes lige før anden verdenskrig i Esbjerg i den gamle margarinefabrik i Rolfsgade, som nu formentlig for første gang i sin eksistenstid opnåede at danne rammen om en rentabel virksomhed. Det skete ved oprettelsen af »Dansk Fryse- og Kølehus Kompagni, D.F.O.K. Lynfrost A/S«. Ved stiftelsen af dette selskab var med blandt stifterne fiskeeksportørerne A. Bachmann og Fischer Jensen, der begge kom til at sætte deres præg på udviklingen af fryse- og filetindustrien her i landet. Den næste fiskeeksportvirksomhed, som etablerede eget frysehus, var Aktieselskabet Value, Esbjerg, i 1942. Man var startet med at købe en af de nye skælismaskiner fra Sabroe i Århus, men fandt hurtigt, at der ville være større rentabilitet i anvendelse af kølemaskinerne til et køle- og frysehus, hvorfor skælismaskinen blev solgt og lokalerne

indrettet til kølerum i stedet. En lignende udvikling synes at have kunnet spores andre steder i landet.

Efter krigen meldte der sig straks i 1945 store vanskeligheder med hensyn til rentabel afsætning af især havslagtede, små rødspætter, der bragtes i land i iset stand i store mængder. I de østlige egne af landet var der som nævnt allerede etableret en række filetfabrikker før og under krigen, disse var jo imidlertid udelukkende baseret på produktion af torskefilet af levende ilandbragte torsk, som slagtedes umiddelbart forinden filettering. Denne produktion havde allerede før krigen vist sig som en succes og blev videreført som sådan både under og efter krigen. Når man tog dette i betænkning og samtidig erindrede sig de gode erfaringer man havde høstet med produktion af rødspættefileter i mindre målestok i forbindelse med detailhandel og små-engroshandel til restaurationer og institutioner var det nærliggende for fremsynede folk blandt Esbjergs første fryse- og kølehusejere, at man kom ind på tanken om at skære fileter af små rødspætter. Disse små rødspætter måtte man i den første tid efter krigen gang på gang med de store tilførsler opkøbe til ganske billig pris for at fryse dem ind i blokke af forskellig vægt og sortering, idet man ikke på forhånd så nogen afsætningsmuligheder for dem. Dette skyldtes bl.a., at det tyske marked ikke var åbnet for import endnu, og at heller ikke det traditionelle rødspættemarked, England, tillod import af rødspætter af denne størrelse. Desværre viste det sig, at det var ganske umuligt at afsætte de således indfrosne rødspætter inden for vor normale kreds af fiskeaftagere, hvorfor man blev nødt til at sælge dem i betydelige kvanta til tredieland, nemlig Palæstina, som ikke på nogen måde kunne anses for at være et stabilt og ønskeligt marked for danske kvalitetsprodukter på daværende tidspunkt, d.v.s. forinden den nye stat Israel dannedes. Ikke ubetydelige tab på disse små rødspætter har nok været medvirkende årsag til, at der så hurtigt kom fart i planerne om produktion af rødspættefileter, endskønt der på forhånd måtte siges at tårne sig betydelige problemer op, forinden planerne kunne realiseres.

En sådan produktion af rødspættefileter var ikke blot en fabrikation, som enhver anden, man blot kunne starte, når man havde et borgerbrev på væggen og en filetkniv. Det erindres, at filettering ifølge autorisationsbestemmelserne for filettering af torsk skulle ske med anvendelse af levende fisk som råvare. Men de små rødspætter ilandbragtes jo havslagtede og isede, da Esbjergs kutterflåde i krigens år i højere og højere grad var blevet baseret på fangst af fisk til slagtning og nedisning, og da dambådenes antal ved denne udvikling i krigens tid var blevet decimeret. De små rødspætter måtte derfor fortsat påregnes at blive landet slagtede og isede, og der måtte skabes et helt nyt filetautorisationsgrundlag for filettering af fladfisk. Det var helt oplagt, at pionererne for tanken om filettering af isede rødspætter straks måtte møde massiv modstand såvel fra myndighedernes

som fra kollegernes side, nemlig kollegerne inden for torskefiletfabrikanterne, og begge parters modstand måtte på forhånd siges at være vel underbygget.

Myndighederne, in casu Fiskeridirektoratet og Fiskerikontrollen, støttet af Fiskeridirektoratets Forsøgslaboratorium, fandt, at det måtte betegnes som et kvalitetsmæssigt tilbageskridt, om man skulle gå med til at autorisere virksomheder, som skar fileter af havslagtede fisk, og man frygtede med god grund, at et netop oparbejdet smukt renommé for danske torskefileter kunne komme til at lide under et eventuelt mislykket eksperiment med produktion af fileter af små rødspætter, der i disse år end ikke betragtedes som en kvalitetsartikel på linie med den øvrige ilandbragte, isede fisk, — den havde jo kun vist sig afsættelig til tredieland.

Torskefiletfabrikanterne følte sig til en vis grad truet i deres næring på den måde, at man fandt, at det ikke skulle kunne lade sig gøre at få lov til at skære fileter af slagtede eller isede fisk, der selvsagt måtte påregnes at kunne erhverves langt billigere end den levende. Hvorved de nye filetfabrikanter ville kunne påføre de gamle torskefiletfabrikanter en højest generende konkurrence, der ville kunne ødelægge den udmærkede stabilisering af priserne på levende småtorsk, som disse fabrikanter havde medvirket til igennem deres foreningsdannelse. Man må jo nemlig i denne forbindelse erindre sig den vældige kapitalinvestering, der lå bag torskefiletfabrikkerne på østkysten, og det kæmpearbejde, man på foreningsplan havde lagt i at samle erhvervet om minimumseksportpriser om almindelig kollektiv markedspleje og om virke for højnelse af produkternes kvalitet.

Med den skildrede kraftige modstand fra såvel myndigheder som kollegers eller konkurrenters side indså pionererne for rødspættefiletfabrikationen hurtigt det nødvendige i at organisere sig. Først og fremmest for at finde frem til en fælles optræden overfor myndighederne, men også for at medvirke til skabelsen af en autorisationsordning sideløbende med den for torskefiletfabrikkerne, som skulle kunne blive til en officiel garanti for, at den nye fabrikation kunne leve op til danske krav om kvalitet. Tillige så foreningens stiftere det som en opgave at sikre en kollektiv kontrol med eksportpriserne ligesom torskefiletfabrikanternes forening, på dette punkt skulle denne forening imidlertid i modsætning til hin ikke få stor indflydelse. Foreningens navn blev: Dansk Eksportforening til Eksport af Fileter af Fladfisk, i daglig tale kaldet Fladfisk-Filetforeningen. Den stiftedes i sommeren 1946, og den første bestyrelse blev: Sekretæren, landsretssagfører Alfred Thuesen, kassereren, fiskeeksportør N. Jøker og formand, den der skriver disse linier. Der forestod straks et stort arbejde for den nyvalgte bestyrelse med at søge tilvejebragt det kollegiale sammenhold og fællesskab, som kunne betinge en sund erhvervsudvikling, samtidig med, at man gennem et snævert samarbejde med myndighederne søgte etableret en autorisationsordning med tilknyttede bestemmelser for fabrikationen, givet i bekendtgørelsens form.

Autorisationsordningen blev af ganske tilsvarende art som den hidtil for torskefileter kendte, og meddelelse af autorisation blev som tidligere gjort afhængig af medlemskab af den nye forening.

Det skal nævnes, at den anførte betingelse for at opnå autorisation heldigvis ikke mere er knyttet til foreningen, men det må samtidig påpeges, at betingelsen netop i pionerårene havde sin store betydning netop for at sikre den stabile og sunde erhvervsudvikling.

Indretningen af de første rødspættefiletfabrikker blev omtrent tilsvarende som den fra torskevirksomhederne kendte og traditionelle, idet man fortsat holdt fast ved, at virksomhederne måtte være i besiddelse af et fra fabrikslokalet adskilt modtagelses- eller hovedskæringsrum og tillige et hærde- eller kølerum, hvori fileterne kunne hensættes umiddelbart efter skæring. Endvidere bibeholdt man de strenge krav til store faste skylleanordninger med tilhørende ramme- og bakkearrangementer for afdrypning.

Da de første rødspættefiletfabrikanter imidlertid fortsat havde deres store interesse i at kunne anvende de nyindrettede lokaliteter til anden form for fiske-tilberedning eller håndtering, søgte man dog straks fra første færd at gøre lokalerne så anvendelige som muligt, og man skabte herunder forskellige praktiske nye former for skærebord og skyllekar, der i nogen grad kunne siges at fremme både produktionen og det formål at gøre virksomhederne mere

Moderne mekaniseret filetfabrik bygget 1954 i Esbjerg. Der skæres filet af nordsøtorsk.

anvendelige udenfor sæsontiden for små rødspætter. Herved blev straks igangsat en udvikling henimod mere alsidig hensigtsmæssig indretning af filetvirksomheder.

Med de første rødspættefiletfabrikker således etablerede og med en autorisationsordning med tilknyttet stærk brancheforening i ryggen måtte de nyetablerede fladfiskefiletfabrikanter nu ud at søge afsætning for deres produktion. Straks fra starten bød sig til to afsætningskanaler, som igennem krigens tid havde vænnet sig til anvendelsen af frosne fiskevarer, såvelsom levnedsmidler iøvrigt, d. v. s. intendanturen for de forenede styrker i det besatte Vesttyskland, kaldet B.A.O.R., en organisation, som havde afløst det tidligere S.H.A.E.F.F., samt det engelske levnedsmiddelmarked, repræsenteret ved Ministry of Food, som virkede som nationalt import-indkøbsorgan for levnedsmidler.

Det var således store statslige eller internationale organer, som fra første færd måtte påregnes at aftage produktionen, og det var derfor magtpåliggende, at man søgte skabt et fællesorgan for de handelsforhandlinger med de pågældende organisationer, som nu skulle tage sin begyndelse og helst kunne afsluttes med millionkontrakter, der kunne sikre, at fabrikanterne kunne aftage de små rødspætter til en kontinuerlig produktion og til nogenlunde stabile priser. Et sådant afsætningsorgan blev skabt igennem den nye Fladfisk-Filetforening, og det fik navnet Danish Plaice Fillet Company. I de kommende år virkede den nye forenings formand som forretningsfører og sælger for dette firma, medens foreningens sekretær, landsretssagfører Alfred Thuesen, var med på forretningsrejserne som selskabets juridiske konsulent.

Det lykkedes forholdsvis hurtigt at hjembringe gode kontrakter både fra B.A.O.R. og England, og foreningens medlemmer kom til at virke som underleverandører til det nye salgsselskab. Straks fra starten fik man på denne måde ganske god vind i sejlene med den nye produktion og opnåede at stabilisere prisen for små rødspætter så meget, at en gennemsnitlig pris af 60—70 øre kiloet kunne bydes på råvaren, hvilken pris på daværende tidspunkt måtte betegnes som tilfredsstillende for fiskeriet.

Med hensyn til forsyning af det danske hjemmemarked med fileter i disse år kan det siges, at de første forsøg på afsætning i større målestok i engros handel her viste sig at slå fejl. Den danske forbruger var endnu for vant til at ønske personlig at se fisken sprælle på fiskehandlerens disk, eller under alle omstændigheder at have lejlighed til at se den fisk, fileterne blev skåret af. Allerede i efteråret 1945 var der fra Esbjerg udgået initiativ til at søge etableret muligheder for at afsætte lynfrosne fiskefileter på hjemmemarkedet, og der er i dag bevaret et forslag til organisering af fabrikation af og forhandling af lynfrosne fiskefileter, som er dateret oktober 1945. Det er ganske interessant at se dette forslag i dag, idet det har vist sig at foregribe en udvikling på det danske hjemmemarked, som

desværre først for alvor har taget fart i de sidste 5—6 år, hvor den danske kølekæde kan siges at have fundet sin egentlige udbygning.

Spørgsmålet om den såkaldte kølekæde, d. v. s. den organisation af engros lager, detaillager, salgsdisk og køle- eller fryseboks hos forbrugeren, som er den nødvendige forudsætning for en hensigtsmæssig og hygiejnisk forsvarlig distribution af lynfrosne produkter, har jo været aldeles afgørende for, at hele denne filetfabrikation har kunnet føre til en rentabel eksport eller handel i det hele taget, og på dette felt skulle udviklingen altså herhjemme vise sig at blive betydelig langsommere, end tankens hjemlige pionerer egentlig havde tænkt sig. Man har villet gøre gældende, at forsinkelsen skyldtes den lette tilgængelighed af ferske, d. v. s. ufrosne fødevarer af alle sæsonens arter for alle Danmarks indbyggere, men forklaringen ligger dog nok alligevel ikke heri, men snarere i, at danskere er ganske overordentlig traditionsbundne på det kulinariske område.

En lignende traditionsbundethed kan også konstateres hos den jævne engelske forbruger, og naturligvis måtte det nye lynfrosne produkt derfor også møde vanskeligheder ved indførelsen i England, men her må man erindre sig, at Ministry of Food fra første færd virkede som importøren af varerne, og at England på dette tidlige tidspunkt efter krigen i virkeligheden befandt sig i en levnedsmiddelnødssituation, som kun kunne medvirke til at understøtte udbredelsen af det nye

Såkaldt reolfryser, bygget i begyndelsen af halvtredserne. Der fryses såvel poundspakninger som 5 lbs. kartoner.

produkt. Fileterne distribueredes i de første år gennem de sædvanlige salgskanaler, d. v. s. de normale fiskedetailhandlere, der foretog optøning af fileterne, som fremsendtes i store blokke, f. eks. 7 lbs.

Distributionen igennem fælles salgsgorganer som Danish Plaice Fillet Company fandt sted helt op til omkring 1950. Herefter overtog private importører på de fleste primære danske markeder importen af fiskevarer, og det faldt hurtigt mere naturligt, at de enkelte fabrikanter selv direkte kontaktede importørerne.

Allerede omkring 1948 begyndte man i Esbjerg så småt forsøgsmæssigt at pakke de små rødspættefileter i små forbrugerkartoner, idet man søgte at gøre et fremstød på det engelske marked for at søge en sådan vare estimeret som en virkelig forbrugsvare i den daglige husholdning. Man må jo nemlig her erindre sig, at man omkring dette tidspunkt måtte søge at etablere den direkte kontakt til forbrugeren, der hidtil havde spillet rollen som den igennem regeringens rationeringsordninger tvungne aftager af fisken, men nu så småt begyndte at gøre sig gældende som forbrugeren, som kan vælge og vrage. De første filetkartoner blev udført efter omtrent samme mønster, som man så småt var begyndt i Amerika, at distribuere såvel fiskefileter som andre fødevarer i.

Disse første forsøg på afsætning af fileter i småkartoner for direkte salg til forbrugere faldt ikke heldigt ud, endskønt råvareprisen i disse år kun var 60—75 øre pr. kg, når den var højest, blev der alligevel tabt store penge på forsøgsproduktioner og salgsarbejde med indførelse af disse forbrugerpakninger på det engelske marked, hvor husmoderen fortsat var vant til udelukkende at holde sig til at købe fisk ind i de ordinære fiskeforretninger, hvori man kunne notere sig en afgjort modvilje mod at medvirke til distribution af frosne fiskevarer. Her har man kunnet notere den samme udvikling, som er set herhjemme: Det blev kolonialforretninger og lignende, som fra første færd fik installeret frysebokse og således kom til at virke som pionerer på dette område i England. Efter nogen tids forløb måtte man indstille forsøgene på distribution af fileter i detailkartoner, indtil markedsudviklingen i højere grad kunne begunstige en sådan produktion. Imidlertid fortsatte man at producere i større enheder, og man fandt udmærket afsætning til fjernere og fjernere lande, også indenfor Europa, hvor f. eks. det czekiske og østrigske marked blev åbnet for danske fileter, her især torsk. På lignende måde fandt man også afsætning på det østtyske marked, hvor især fileter af den såkaldte »sorte« Østersøtorsk fandt afsætning, således at dette marked den dag i dag er en stabil aftager til denne vare, uden at man dog kan sige, at de opnåede priser her helt har kunnet stå mål med priserne vestover. Danske fileter fandt også vej til oversøiske markeder i disse år, og her kan bl. a. nævnes Amerika og Australien.

Først omkring midten af halvtredserne havde kølekæden i England, som blandt europæiske lande blev den først udviklede, opnået et sådant omfang, at udvik-

lingen af distribution i detailkartoner for alvor tog fart. Dette skete samtidig med, og var vel egentlig betinget af, de store koncerners meget målbevidste indsats på dybfrostmarkedet. I de samme år udvikledes i de europæiske storbyer tanken om selvbetjeningsbutikker som en ny, hurtig og praktisk indkøbsform for den travle, efter krigen ofte udearbejdende, husmoder. Disse butikker blev en god løftestang for bestræbelserne for at indføre forbrugerpakkerne såvel i England som senere både i Danmark og Tyskland og Sverige, således som de også havde været det endnu før i USA, Canada og Australien.

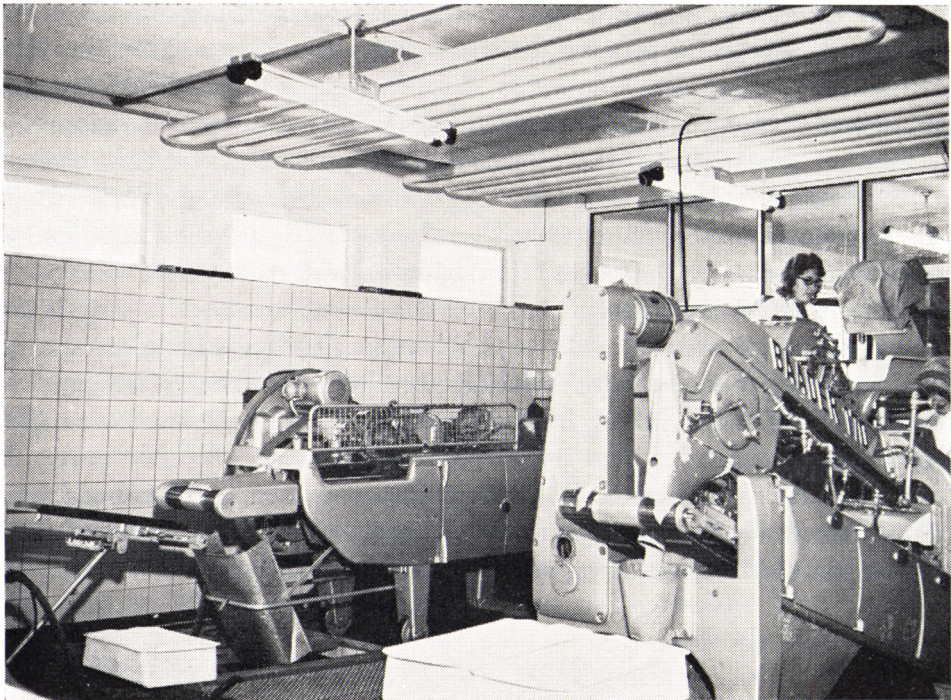
I disse år, midt i halvtredserne, begyndte der også at komme fart i den danske dybfrostindustri på andre områder, og i slutningen af tiåret skulle man iagttage dannelsen af betydelige samlende afsætningsorganer for danske dybfrostprodukter, bl. a. A/S Dansk Dybfrost, hvori flere af vore største filetfabrikker optrådte som medinteressenter.

Samtidig fik en udenlandsk storkoncern indpas med sit distributionsapparat i Danmark, nemlig Findus, og dette selskab fandt også fodfæste på det engelske marked. Herved blev konkurrencen, såvel mellem danske producenter som på

Maskine til pakning og varmelukning af cellofan-forbrugerpakninger udviklet i Esbjerg 1958.

Ny filetfabrik for skæring af filet på maskine. I baggrunden torskemaskiner, forrest rødspætte-maskiner. Sidstnævnte er oprindelig udviklet i Danmark. Affaldet føres automatisk bort under maskinerne, og opvarmning sker ved stråling fra loftet til sikring af største hygiejne.

de udenlandske markeder betydeligt skærpet. Denne konkurrence kan dog ikke siges andet end trods alt at være blevet af betydning for produktudviklingen, idet de danske producenter har lagt et meget stort arbejde i at søge frem til den mest rationelle fabrikationsmetode, at skabe de mest salgsfremmende emballager og igennem frysefaciliteternes udvikling at søge frembragt en virkelig holdbar og gedigen vare af smukt udseende og stor velsmag. Konkurrencen i de seneste år har således i betydelig grad været på det kvalitetsmæssige område foruden på det prismæssige, hvilket givetvis har fremmet salget og varens estimering.

Den rationalisering af virksomhederne, som har kunnet iagttages i det sidste tiår, har ført til, at den danske filetfabrikation i dag kan betegnes som industrialiseret i den grad, at det er fuldt berettiget, at man taler om filet-industrien i denne forbindelse. Dette er yderligere understreget af, at man i de seneste år har taget maskiner i anvendelse i udstrakt grad. Maskinerne er i alt væsentligt importeret fra Tyskland, Rudolph Baader, Lübeck, og har vist sig som udmærkede, rentable maskiner til filettering af såvel flad- som rundfisk. Fladfiskfilet-maskinen er iøvrigt baseret på patenter samt en prototype, udviklet i Esbjerg,

hvor denne første maskine allerede var i produktion så tidligt som i 1956. Denne maskine søgte sit grundlag i patenter, der allerede blev udtaget i 1947.

Frosne, danske fileter har som anført i tiden efter krigen fundet udbredelse i alle avancerede markeder, hvor passende kølekæde og distributionsorganer har været for hånden, og hvor importbestemmelser iøvrigt har tilladt det. Danske fileter har imidlertid ikke udelukkende været distribueret i frosset form, man har også i perioder omkring midten af halvtredserne produceret betydelige kvanta i form af saltede torskefileter, der i disse år indbragte gode priser, bl. a. på det italienske marked, og som førte til udvikling af en særlig saltmaskine, der muliggjorde en betydelig nedsættelse af lagringstiden i saltningsperioden. I de samme år udvikledes imidlertid også en ny produktion af torsk, nemlig produktionen af rent, benfrit torskekød i blokke, beregnet på eksport, bl. a. til USA, hvor de skæres op til såkaldte »fish sticks«, som steges i varm olie. På lignende måde har man også forsøgt sig med andre specialprodukter på basis af fiskefileter, her kan f. eks. nævnes de såkaldte »fishfingers«, der i virkeligheden er dybfrosne, stegte torskestykker, et produkt, der ligner de amerikanske »fish sticks«, som fremstilles af færdigt fiskeblokke. Blandt de nyeste produktioner, som er taget op, kan nævnes den benfri rødspætte, der i virkeligheden er to sammenlagte halve rødspættefileter, som er panerede og stegt og derefter lynfrosset. De seneste år har således været meget rige på initiativ og udvikling indenfor filetbranchen, således at udenlandske koncerner for alvor har fået øjnene op for mulighederne i den danske filetindustri, hvilket har manifesteret sig i Findus' opkøb af Danmarks største virksomhed på dette område, Jalco, og senere i Nestle's køb af de danske Findusinteresser.

En filetindustri, som på sin vis har fået en ganske sideløbende udvikling med udvikling af torske- og fladfiskefiletindustrien, er sildefiletindustrien, der imidlertid først for alvor er kommet ind i stordrift i de seneste år. Man har herunder foretaget det kraftige spring fra håndfabrikation til maskinfabrikation indenfor et meget kort åremål, og først med indførelsen af maskiner kan det siges, at sildeindustrien for alvor er kommet i gang. I vore dage finder man meget store og moderne, velindrettede sildefiletfabrikker i vore nordlige fiskebyer, hvori man producerer en virkelig kvalitetsvare, som nok i de kommende år skal vise sig at gøre sig meget smukt gældende også på de fjerneste markeder på lige fod med de øvrige danske filetprodukter. Hidtil har den danske sildefilet dog fundet sin fornemste aftager i det tyske marked. Sildefiletindustrien vil sikkert på længere sigt stille sine særlige krav til en autorisationsordning, og man er da også på det seneste ved at udarbejde særlige bestemmelser i så henseende.

Med den rivende udvikling, som den danske filetindustri har været inde i i de senere år, har der naturligvis været stillet stigende krav til lovgivning og bestemmelser på dette virkeområde indenfor fiskerierhvervene. Disse krav har

Maskinel vægtsortering og pakning af rødspættefileter på ny filetfabrik; bemærk anvendelsen af hygiejniske materialer overalt.

fundet udtryk i en stadig modernisering af de gældende bestemmelser, og i gentagne revisioner af Kvalitetsloven af 1950. Man har herved fundet frem til sådanne betingelser for indretning og etablering af filetvirksomheder, at man i dag kan sige, at det hygiejniske stade for disse virksomheder er så højt som ingensinde før, uden at de således stillede betingelser virker hæmmende for erhvervsudviklingen, således som bestemmelserne i tidligere tid undertiden kunne vise sig at være.

I de allersidste par år har man fra mange sider arbejdet stærkt på at finde frem til de bedst mulige produktionsbetingelser for produktion og opbevaring af lynfrosne levnedsmidler. Dette vil også i de kommende år føre til en fortsat udvikling i filetindustrien, og man har allerede kunnet spore nye forsknings-erfaringers resultater igennem en gennemgribende modernisering af flere virksomheders frysefaciliteter, hvorved man har muliggjort indfrysning og frysehus-opbevaring ved så lave temperaturer, at den danske lynfrosne filet i dag kan siges at have tilsvarende holdbarhedstid i bedste tilfælde som alle andre gængse lynfrosne levnedsmiddelprodukter. Dette vil vise sig særlig betydningsfuldt for den fortsatte udvikling af salgsmulighederne for danske fiskeprodukter og vil således yderligere virke konsoliderende for fileterhvervet. Herved vil man have iagttaget,

at den fiskeindustri, som blev taget op for at sikre afsætningsmuligheder, såvel som anvendelsesmuligheder for fiskesorter eller -sorteringer, der ikke hidtil var blevet taget i regning efter fortjeneste, i dag er blevet vort lands betydeligste konsumindustri indenfor fiskeerhvervet. Denne udvikling har været interessant at følge i den forløbne årrække, og har i den tid givet sig talmæssig udtryk i en omsætningsstigning fra ca. 1 mill. umiddelbart efter krigen til op mod 90 mill. i 1962.

Den omtalte omsætningsstigning har imidlertid rent finansielt været umulig at gennemføre, hvis ikke driftsmidler havde kunnet sikres gennem Danmarks Erhvervsfond i form af garantier og kationer for banklån, stillet til rådighed af Eksportkreditrådet.

INDUSTRIFISKERIETS UDVIKLING OG BETYDNING FOR DANSK FISKERI

Af fiskerskipper *Theodor Thomsen*.

Hvad er egentlig industrifiskeri, er et spørgsmål, som mange udenfor fiskerkredse stiller, når der i forskellige fiskerioversigter fremkommer denne benævnelse.

Der kan jo også nemt opstå misforståelser, når f. eks. fiskerne i Esbjerg bygger en ny filetfabrik under navnet »Esbjerg Fiskeindustri«, det skal nemlig være en fabrik til fremstilling af fiskefileter til konsumforbrug, mens industrifisk generelt forarbejdes til mel og fiskeekstrakt til foder til dyr og fjerkræ, og olie til brug f. eks. til margarinefabrikation.

Dette at forarbejde fisk til mel og olie er ikke en ny produktion indenfor fiskeriet.

I Norge, hvorfra danskerne har optaget metoden, har det foregået i mange år, men er foregået i to afsnit, hvoraf den sidste indenfor ca. 15 år er langt den største.

Det første afsnit havde ligeledes en anden baggrund end det sidste, nemlig at forarbejde fisk, væsentlig sild, der ikke kunne finde anvendelse som konsum, eller blive forarbejdet til saltsild og konserves, mens kvaliteten var god, eller grundet på for store tilførsler.

Det var således tilfældigt, om der var fisk til fabrikkerne.

Dette har været tilfældet for det forhen så store norske vintersildefiskeri. Udviklingen her i landet var i begyndelsen noget lignende som i Norge. I de nordjyske havne Frederikshavn, Skagen og senere Hirtshals, havde man tidligt fabrikker, mens Thyborøn, Hvide Sande, Bornholm og Esbjerg først kom i gang med Andelsfabrikken i Esbjerg som den første i 1948, og for denne fabriks vedkommende også i starten for at aftage sild, der ikke kunne finde anvendelse som konsum.

For Andelsfabrikken var starten ikke særlig god, da et efter anden verdenskrig påbegyndt sildefiskeri fra Esbjerg på Fladen Grund stagnerede i 1950 på grund af for små sildeforekomster, og skibene gik over til andet konsumfiskeri, og enkelte forsøgte med fiskeri ved Grønland. Dette blev dog en fiasko, og det forcerede fiskeri efter rødspætter i Nordsøen gav hurtigt bagslag i form af stærkt stigende priser.

Af disse og andre grunde gik nogle af de mest udprægede sildefiskere igen

Industrifisk bliver losset ved kajen i Esbjerg.

på jagt efter sild, men denne gang nærmere hjemhavnen, nemlig på Bløden. Fiskerne var tidligere klar over, at der på denne plads var sildeforekomster i forårs- og sommertiden, men havde konstateret, at sildene var små og så olieholdige, at de ikke egnede sig til konsum, men da man havde fabrikker, skulle der være mulighed for at afsætte disse sild til lønnende priser.

Det viste sig straks, at sildeforekomsterne på Bløden var store. Et skib kunne fyldes i kort tid, men ved landingen viste det sig lige så hurtigt, at fabrikkernes kapacitet var alt for lille, skønt kun få skibe deltog, for Esbjergs vedkommende ca. 30 og vel noget lignende fra andre havne.

Det var således ikke lyse perspektiver, der tegnede sig fremover for det nye fiskeri, men sildefiskerne tabte dog ikke modet, man havde fundet silden, nu gjaldt det kun om at få den forarbejdet, men til bygning af nye fabrikker krævedes mange penge, som fiskerne ikke havde, og mange var skeptiske overfor holdbarheden i dette fiskeri.

Året 1950 sluttede med et meget dårligt udbytte for det søgående danske fiskeri, og da man igen gik i gang med sildefiskeriet i 1951, blev det en gentagelse af situationen fra året før. Der var sild nok at fange, men afsætningen var alt for ringe.

Hvis ikke der på dette tidspunkt var sket noget ekstraordinært, var industrifiskeriet stagneret, og udviklingen var foregået meget langsom, men der skete noget særligt, nemlig at nordmændene tilbød at komme til Esbjerg med en flydende sildeoliefabrik »Clupea« med en kapacitet på 500 ton fisk i døgnet, omtrent lige så meget som samtlige danske fabrikker tilsammen.

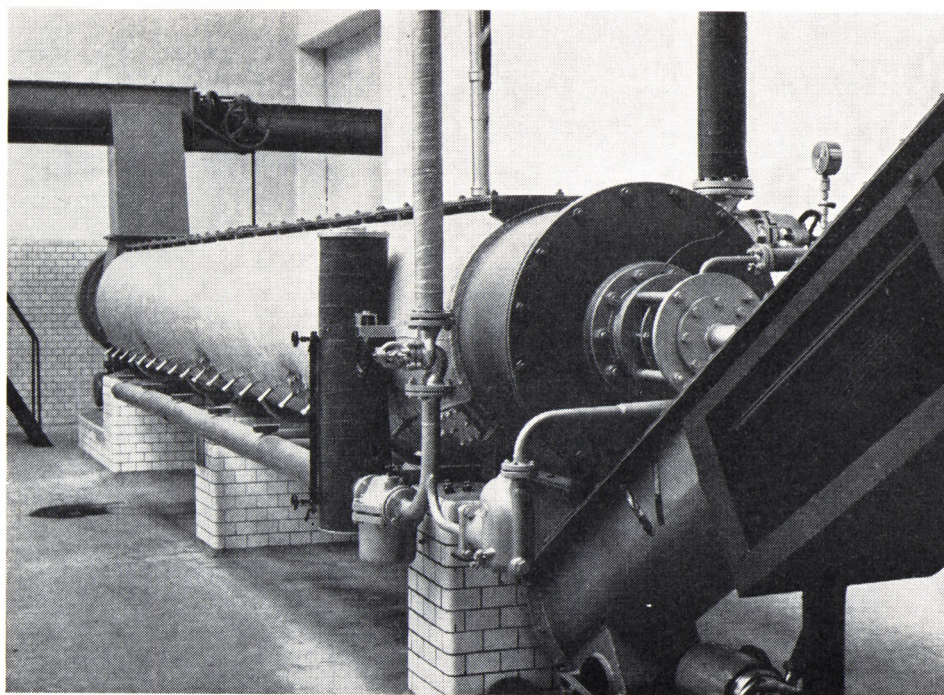
Tilbuddet blev modtaget, alt gik hurtigt, og snart lå »Clupea« ud for Esbjerg og forarbejdede sild. Også skibe fra andre danske havne landede sild til »Clupea«, og dette udmærkede arrangement gentog sig i 1952 og 1953

hver sommer, og da sildefangsterne stadig voksede, var man nu på det rene med, at der var basis for et rentabelt fiskeri efter sild og samtidig aflaste det betrængte rødspættefiskeri.

Udviklingen i land var fulgt godt med i året 1953. Der blev bygget to nye fabrikker i Esbjerg, og Andelsfabrikken udvidede fra 100 ton til 750 ton i døgnet.

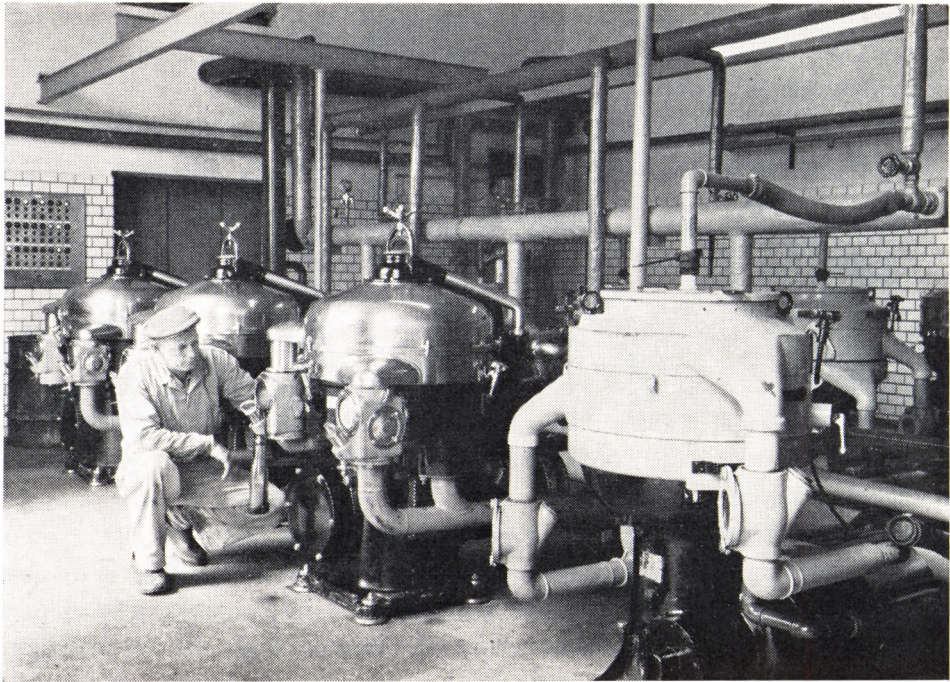
I Thyborøn byggedes to nye fabrikker, en i Hvide Sande, en på Bornholm, og i de nordlige havne udvidedes fabrikkerne også meget, så man fremover kunne klare sig uden hjælp fra nordmændene, hvilket indebar flere fordele. Det gav mere beskæftigelse til dansk arbejdskraft, større priser til fiskerne, da produktionsomkostningerne for »Clupea« var væsentlig dyrere end for fabrikkerne i land.

Man var nu ved at have udviklet den form for industrifiskeri efter sild, vi kender nu. Men da silden holder »ferie« såvel forår som efterår, var fiskerne stadig på udkig efter nye fiskearter, og at dette også lykkedes, er tobis et meget godt bevis for. Denne fisk havde tidligere kun værdi som agn for kroge i ganske små mængder, men fra en beskeden begyndelse i 1952 og 53 og til nu, har denne fisk været et meget stort aktiv i industrifiskeriet. I 1962 fangedes af danske fiskere over 100.000 ton. Tobis er uegnet til konsum, og da den er at fange i

Dampkoger, hvori fisken koges, før olien presses ud.

Centrifugerum på sildeoliefabrik. En prøve aftappes.

forsommeren, når silden er væk, deltager der skibe fra næsten alle danske havne i fiskeriet efter den, og efterhånden er der også fundet anvendelse for tobis som foder for ørreder i dambrug.

Siden 1959 har en ny fisk også gjort sig gældende indenfor industrifiskeriet, især for de største af skibene. Fiskerne kalder fisken for »Calypso«, og dette navn har efterhånden vundet hævd, skønt det visnok afviger en del fra det rigtige, som kun de mere lærde kender.

Denne fisk forekommer i store mængder på Fladen Grund i vintermånederne, men som før nævnt er det kun de større både, der kan deltage i dette fiskeri.

Da der nu er forløbet ca. 10 år af det, man kalder andet afsnit i industrifiskeriet, ville det vel være tiden at kigge på, hvordan det er gået med den skepsis, som mange nærrede fra starten, nemlig hvordan det ville gå med fiske-yngelen under det nye fiskeri. Da sild og især tobis er meget slanke fisk, må fiskerne nødvendigvis anvende fintmaskede net til fangsten af disse.

Disse fintmaskede net tillader ikke yngel af fladfisk, så som rødspætter, tunger, ising og pighvar at slippe ud igen, hvis de går i nettet, modsat et snurrevod der er stormasket, så det lader alle småfisk passere ud igen.

Det ville være urigtigt at hævde, at ingen yngel fanges, men procentvis er det så lidt, at det er uden betydning.

Et sildetrawl kan slæbes over bund, hvor der er en god rødspættebestand, uden at fange disse, når der samtidig er sild, idet man kan flodde trawlet over rødspætteerne, men fange silden.

For tobis gør et andet forhold sig gældende, idet denne fisk holder til på meget grundet vand og stenet bund, hvor andre fisk ikke ynder at være.

At få slæb med tobis, hvori ikke andre fisk findes, er almindeligt.

Foranstående fremhæves, fordi den aflastning af konsumfiskeriet, som industrifiskeriet oprindeligt blev startet for, ville være illusorisk, hvis ynglen blev ødelagt, men dette modbevises af en stadig større rødspættebestand i Nordsøen, hvor en stor del af industrifiskeriet foregår.

Tager man samme 10 år som førnævnt som målestok for udviklingen i land, er der også sket en del, som bør omtales.

Der er i dette tidsrum foregået store tekniske og maskinelle fremskridt, som også fiskerne har draget megen nytte af.

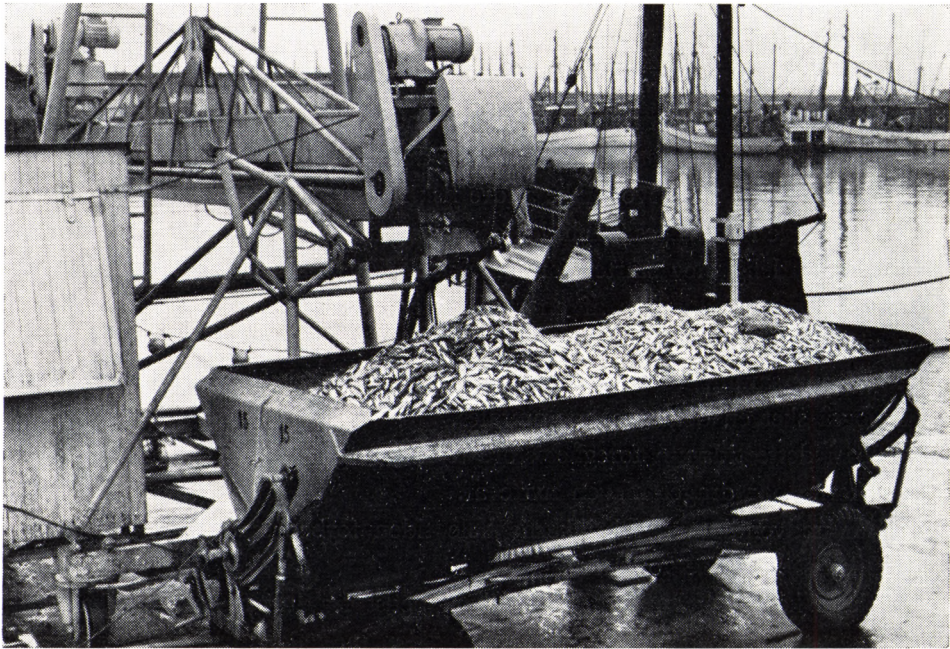
Det er nødvendigt, at fabrikkerne hele tiden forbedres og nye ting tages i anvendelse, så snart de kommer frem.

De fleste kender vel nok en fiskefabrik bedst fra lugten, og den kan også være skrap til tider, men de få, der kender den indvendig fra, ved, at det skal være dygtige og ansvarsbevidste folk, der skal arbejde med dyre og indviklede

Fiskemelssække til eksport anbringes på lageret.

Tipvogn med industrifisk, indhold 4 ton.

maskiner, fra fisken går ind, til det færdige produkt kommer ud, og at det er kostbare maskiner, der arbejdes med, kan illustreres ved, at der i dag skal investeres ca. 150.000 kr. pr. skib i en fabrik, for at der kan være kapacitet nok.

Afsætning af produkter, hvoraf mel er det væsentlige, sker her i landet og til eksport til mange lande over hele verden.

I de senere år er Peru i Sydamerika blevet en stor konkurrent, idet fiskeriet i dette land har haft et eventyrligt opsving.

Det er væsentlig for den danske produktion, at den er af høj kvalitet, kun på den kan vi hævde os i konkurrencen, som for tiden er meget hård i udlandet, men da fiskemel indeholder meget protein, et vigtigt næringsstof, som der er mangel på, især i de såkaldte u-lande, ser fiskerne tillidsfuldt fremtiden i møde og tror, at der også i fremtiden vil være brug for mel, olie, solubles og spraymel, som er navnene på de produkter, der i dag fremstilles af industrifisk.

Betydning.

Hvad industrifiskeriet har betydet for dansk fiskeri i de senere år, kan jo læses i fiskeristatistikker, som udsendes hvert år. Det er dog kun kg og kroner, der kan læses ud af disse, og vel også det nærliggende, men der er mange andre ting, som kunne nævnes, bl. a. den tekniske udvikling indenfor fiskeriet, såsom ekkolod, Decca m. m., der har forøget fiskefangsterne meget, men også

konsumfiskerne har draget nytte af de nye ting og forøget deres fangster, og hvis ikke den spredning af fiskeriet, som er foregået ved forøget industrifiskeri, var sket, må det frygtes, at markedet for konsumfisk, som til tider er overfyldt med deraf faldende priser, ville være gået helt i bund, hvis alle skulle deltage i dette fiskeri.

Trods prisstigninger på alt til fiskeribrug og til tider meget små priser på fisk, i alt fald til fiskerne, har disse dog kunnet klare sig igennem uden tilskud af nogen art, som deres kolleger i andre lande får og har fået i mange år, og danske fiskere regner ikke med at være dygtigere end disse kolleger, men danske fiskere har haft held med at være foran, når noget nyt kom frem og hurtigt omstille sig til dette, og hertil har vores fiskeris struktur med at fiskerne selv ejer skibene ydet et væsentligt bidrag.

Endnu en udvikling til forøget afsætning af industrifisk er den stadig voksende ørred- og minkavl, som foregår her i landet.

Der sælges mange tusinde ton fisk årlig til foder til såvel ørreder som mink, og intet tyder på, at toppen er nået endnu.

Omsætningen stiger år efter år, og det kan fiskerne jo kun hilse med tilfredshed. Jo flere der er til at aftage deres fangster, desto bedre kan priserne holde, og bedre og mere stabile priser fremover er, hvad alle danske fiskere ønsker og har brug for, hvis dansk fiskeri skal vedblive at holde sin nuværende stilling.

FISKEMEL OG FISKEOLIE

Af laboratorieforstander, lektor, civilingeniør *Frode Bramsnæs*.

Fiskemel er tørret, formalet fisk. Under dette begreb findes mel af forskellige fiskearter som f. eks. sildemel, torskemel, tobismel o. s. v. Fiskeolie er fedtstof udvundet fra fisk. Olien benævnes her også efter fiskearten, men de på markedet forekommende produkter er oftest blandinger af forskellige olier. En særlig gruppe danner de olier, der udvindes af fiskelever, f. eks. torsketran. Fiskenes fedtstof er ved normal temperatur flydende i modsætning til fedtstofferne i planter og dyr. I udvundet tilstand forekommer fiskens fedtstof derfor i olieform.

Danmarks produktion af fiskemel var i 1962 88.000 tons til en værdi af 85 mill. kr. og af fiskeolie 25.000 tons til en værdi af 20 mill. kr. Produktionen slog herved påny rekord. Vor eksport af fiskemel og fiskeolie var i samme år 72 mill. kr.

Verdensproduktionen af fiskemel i 1961 anslås til ca. 2.500.000 tons, hvoraf Peru alene tegnede sig for omkring 25 %. Danmarks produktion er således, selv om den efter vore forhold er meget stor, kun 3–4 % af den totale mængde.

Fiskemels anvendelse.

På fiskeriudstillingen i 1863 i København var der udstillet såkaldt Fiskeguano – en slags fiskemel – fra Guano-fabrikken i Kerteminde. Dengang anvendtes fiskemel udelukkende til gødning, men der synes ikke at have været nogen større afsætning for produktet.

I dag anvendes fiskemel som tilskud til husdyrfoder. Fiskemel hører til de proteinrige foderstoffer, d. v. s. at det har et højt indhold af protein, også kaldet æggehvidestof, nemlig 60–70 %. Til samme gruppe hører f. eks. kødbenmel og soyaskrå. Under dyrs opvækst skal de ligesom vi mennesker helst have en kost, der i protein svarer til det muskelvæv og de organer, som dannes under væksten. Nogle af de almindelige plantefoderstoffer, f. eks. korn og majs, men også soyaskrå, lider af visse svagheder med hensyn til indhold af nogle af de nødvendige bygningssten, de såkaldte aminosyrer i proteinstofferne, og fiskemel er derfor blevet kendt for at være et godt supplement til disse andre foderstoffer, således forstået, at disses næringsværdi udnyttes væsentlig bedre, når der tilsættes en ringe mængde, f. eks. 5–10 % fiskemel til foderet. Dette har

Fig. 1. Den almindelige form for råfiskbeholdere, hvorfra fisken ved hjælp af transportsnegle føres til fabrikation.

husdyrekasperterne verden over erkendt i stigende grad, og heri ligger forklaringen på, at produktionen af fiskemel er steget til det 5-dobbelte i løbet af de sidste 15 år.

Fiskeoliers anvendelse.

Fiskeolier ligner meget hvalolier og kan derfor, når de er af god kvalitet, raffineres til spisefedtstoffer, f. eks. til anvendelse ved fremstilling af margarine. Prisen på fiskeolie følger derfor ofte hvaloliens svingninger. Billige kvaliteter af fiskeolier anvendes f. eks. til sæbefremstilling og ved garvning.

Leverolier, f. eks. af torsk, helleflynder, tun og visse hajer var tidligere meget vigtige som vitaminolier. Siden syntetisk vitamin A for en halv snes år siden blev fremstillet til konkurrencedygtige priser, er interessen for levertran næsten borte. Produktionen af dansk torskelevertran, der især under den anden verdenskrig var ret betydelig, indskrænker sig nu årligt til nogle få hundrede tons, der tilvirkes på Dansk Andelsfisk's virksomhed i Snogebæk på Bornholm.

Fabrikationsmetoder.

Det er vigtigt at skelne mellem to hovedgrupper af fiskemel, nemlig mel fra *fed fisk*, her i landet især sild, og mel fra *mager fisk*, hvor råvaren især er affald fra fremstilling af klipfisk eller af fiskefilet af mager fisk, som rødspætter og torsk. Den sidstnævnte type af fiskemel, der naturligvis indeholder en ret stor procent ben og derfor har et højt askeindhold, fremstilles for tiden ikke meget i Danmark. Grunden er, at filetaffald er stærkt efterspurgt af minkfarmerne, der kan betale en højere pris for affaldet end fiskemelsfabrikkerne ville kunne.

Da produktionsmetoden for fiskemel og fiskeolie ikke er udbredt bekendt, vises i fig. 3 en typisk fremgangsmåde for sildemel og sildeolie. Råfisken, der aflæsses i store binger, føres med en snegl til kogerens. Behandlingen her varer 10–20 minutter, og kogningen medfører, at man i den påfølgende presse kan presse en stor del af fiskens vand fra, nemlig godt halvdelen af den indførte mængde råfisk. Dette vand – såkaldt pressevand – indeholder, hvis silden er nogenlunde fed, også en del olie. Denne skilles fra vandet i centrifuger, og olien går til lagertanke, mens vandet, der nu kaldes limvand, og som indeholder en hel del af fiskens tørstof, inddampes til en sirup, såkaldt Fish Solubles. Denne sælges særskilt som tilskudsfoder eller føres tilbage i fabrikationen af fiskemel, hvor den blandes med den fra pressen kommende fiskemasse og tørres med denne til fiskemel i store kontinuerlige tørretromler. Udbyttet af fiskemel er normalt 15–20 % af anvendte råvare. Udbyttet af olie afhænger af fedtind-

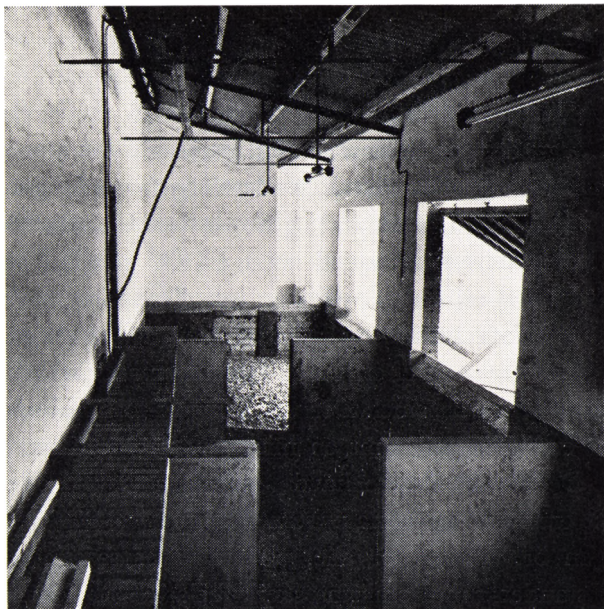

Fig. 2. En anden form for råfiskbeholdere med en mere hensigtsmæssig afskærmning mod lugt til omgivelserne.

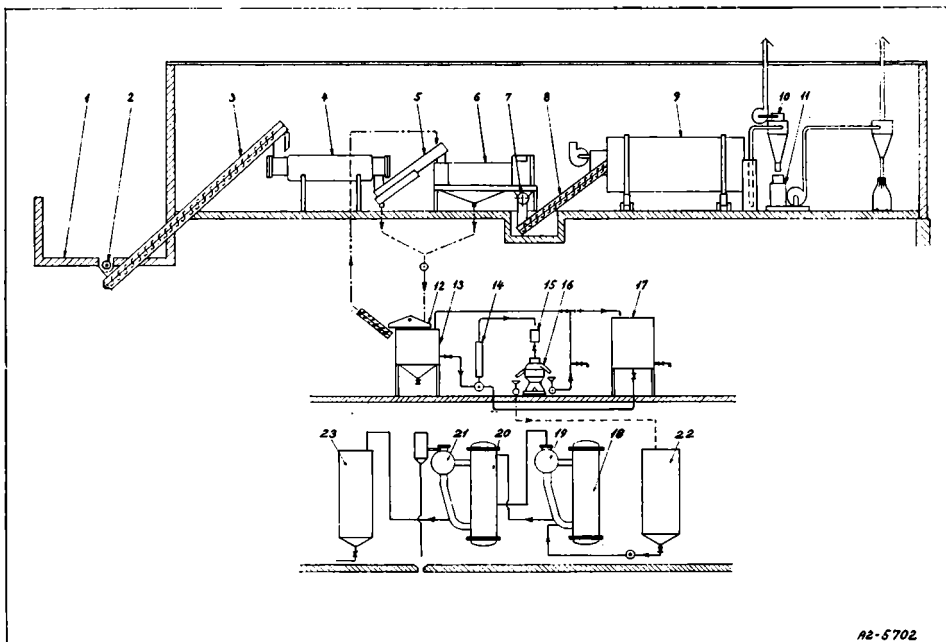

Fig. 3. Produktionsdiagram for fremstilling af fiskemel og fiskeolie.

1. Råfiskbeholdere. 4. Koger. 6. Presse. 9. Tørrer. 11. Melmølle. 13. Pressevandstank. 16. Centrifuge til adskillelse af olie fra pressevand. 17. Beholder for fiskeolie. 22. Limvandstank. 18–21. Inddamper til limvand. 23. Beholder til Fish Soluble.

holdet i den anvendte fisk. I forårsmånederne kan dette være så lavt, at olieudbyttet er nul. Til gengæld kan udbyttet stige til 10–15 % i de bedste sommerperioder.

Udviklingen i Danmark.

Det gælder for fiskemel endnu mere end for konserver, at Danmark kom meget sent i gang. Før den 2. verdenskrig fremstilledes fiskemel især i USA, Japan, Norge, Island, Tyskland og Storbritannien. Herhjemme begyndte det i Skagen. Nogle fremsynede mænd købte i 1939 et tysk anlæg til ca. 200 tons råfisk pr. døgn. Det viste sig at være en god disposition, for da krigen kom, blev der mangel på foderstoffer, og fiskemel blev derfor et gode for landet.

I de første år efter krigen fortsatte mangelen på foderstoffer og dermed fabrikationen af fiskemel. Der var kommet to fabrikker til, nemlig en mere i Skagen og en i Hirtshal samt en mindre ved Gudhjem.

De danske fiskere havde haft forholdsvis gode forhold under krigen, bl. a. på grund af maksimalpriserne, og kutterflåden var derfor vokset. Da nu havene igen blev åbnet for alle, og fødevarer samtidig var let at sælge, blev fiskebestanden rundt omkring stærkt belastet, og de enkelte bådes udbytte gik nedad.

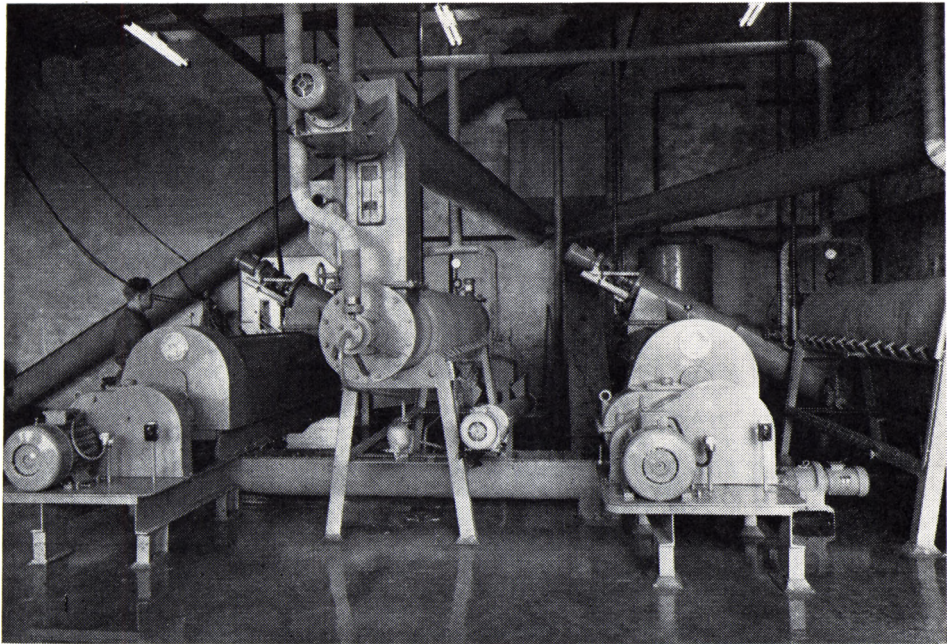

Fig. 4. Fisken føres fra råfiskbeholderen igennem de to kogere på de høje ben og derefter igennem de viste to presser.

Dette lokkede flere både, især de små, til en for dansk fiskeri helt ny form for aktivitet, nemlig fangst af hel fisk direkte til fiskemelsfabrikation. Det var så småt foregået i nogle år ved Skagen, men tog nu fart og så meget, at man i 1949 nedsatte en kommission populært kaldet »skidtfiskudvalget« – mere officielt Industrifiskudvalget – med den opgave at foretage en tilbundsående undersøgelse af fiskeriet efter industrifisk og herunder belyse fordele og ulemper henholdsvis for erhvervsfiskeriet, industrien og dambrugene ved det nævnte fiskeri. Mange var nemlig bange for, at man ved det stærke fiskeri af småfisk, især småsild, skulle skade bestanden af voksne sild og eventuelt også af andre fisk, der ernærer sig af småsild. Dette udvalg kom senere til den konklusion, at der ikke var grund til at være ængstelige for så vidt angik fiskeriet i Nordsøen, Skagerak samt Kattegat nord for Læsø, hvorimod man måtte holde øje med de lokale sildebestande i de indre farvande.

I Esbjerg, hvor der efterhånden var kommet omkring 500 kuttere, gik indtægterne ved det normale snurrevods-fiskeri rask nedad i 1947 og 1948. Situationen var kritisk, og mange Esbjerg-både forsøgte at efterligne Vendelboernes trawl-fiskeri efter konsumsild i Nordsøen, men fiskerne fra Esbjerg, der er vant til fiskeri efter rødspætter og torsk, d. v. s. fisk, der er ret robuste og langtids holdbare, havde vanskeligt ved at fiske sild i en god kvalitet, fordi denne fisk kræver en

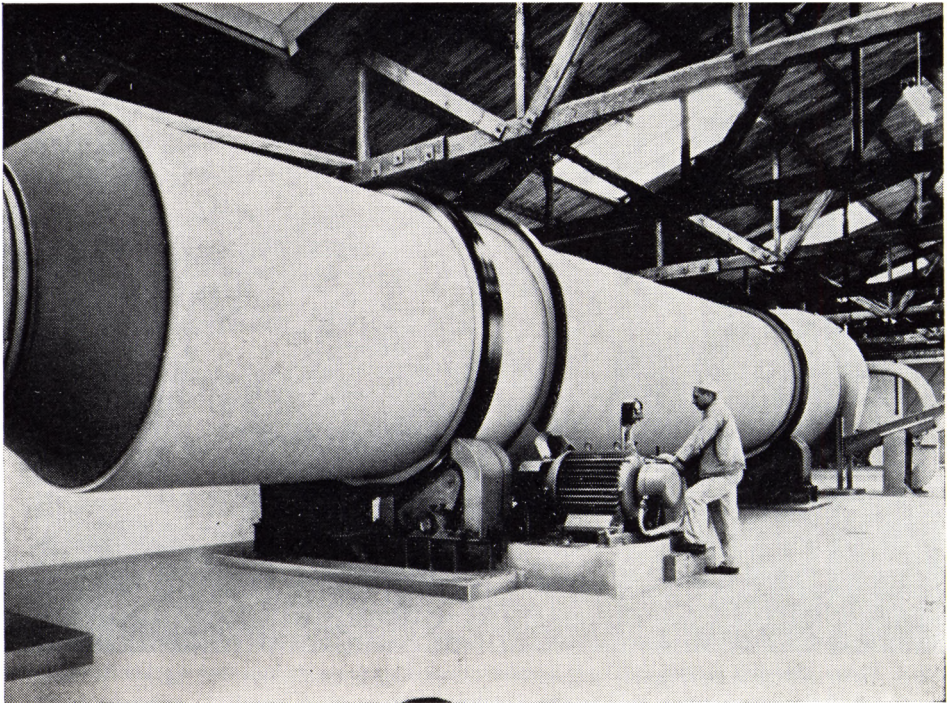

Fig. 5. Efter at den kogte fiskemasse er afpresset for største delen af sit vand og sin olie, tørrer den her på en roterende kæmpetromle til fiskemel.

meget hurtig og meget omhyggelig behandling og ilandbringelse. Det var derfor et stort held, at nogle fiskere ved en tilfældighed opdagede en helt ny fiskeplads, Bløden Grund, ca. 60 sømil vest for Esbjerg. Denne plads gav i en hel del år et vældigt udbytte af en 2–3 års sild, der ikke var egnede til andet end fiskemelsproduktion. I 1948 anlagdes den første fiskemelsfabrik som en andelsvirksomhed i Esbjerg, og da man hurtigt fik flere landinger, end denne virksomhed kunne aftage, indtrådte et nyt held, idet »Clupea« – et norsk ejet fiskemelsfabriksskib – var på vej hjem fra en fiasko i Marokko og viste sig villig til at lægge sig ind i Esbjerg og tage noget af overskudsfisken der. »Clupea« blev i tre sæsoner, og i mellemtiden byggede man tilstrækkelig fabrikskapacitet i land.

Man var nu kommet op på anselige mængder af industrifisk, og der var efterhånden vokset fiskemelsfabrikker op flere steder. I 1956 ansloges landets produktionskapacitet til 4.000 tons råfisk pr. 24 timer. Med en fangst af industrifisk til fiskemel det år på 250.000 tons giver det en udnyttelsesprocent på godt tyve. I dag kan den samlede produktionskapacitet sættes til ca. 5.000 tons råfisk pr. 24 timer. Med den i 1962 anslåede mængde industrifisk til fiskemel på 450.000 tons giver det en udnyttelsesprocent, der er cirka 30. På grund af fiskeriets store svingninger, er det uundgåeligt, at den samlede fabrikskapacitet

er væsentlig større end gennemsnitslandingerne året rundt. Landingerne er på visse tider af året endda så store, at fabrikkerne og fiskerne må træffe ordninger, hvorefter fangsterne rationeres. Nævnes skal også, at man i 1953 begyndte at fiske tobis, der tidligere ikke har været genstand for fiskeri, men fortrinsvis har været føde for torsk og andre fisk. Tobis giver omtrent samme udbytte af mel og olie som sild, og da fiskeriet foregår om foråret og tidlig sommer, supplerer det på udmærket måde fiskeriet efter sild.

Vanskelige afsætningsforhold.

Som for andre industrigræne gælder også her, at de økonomiske vilkår skal være til stede for produktionens rentable gennemførelse.

I sidste halvdel af 50'erne steg prisen på fiskemel langsomt men sikkert, fordi en stigende efterspørgsel, især til fjerkræfoder, ikke blev modsvaret af en tilsvarende stærk stigning i produktionen af mel verden over. Da prisen i sommeren 1959 var på sit hidtil højeste stadi, indtraf flere ting. Foderstoffabrikanterne var begyndt at anvende mindre fiskemel i deres blandinger, fordi prisen var steget. I stedet for anvendtes mere soyaskrå og kødbenmel. I Peru havde

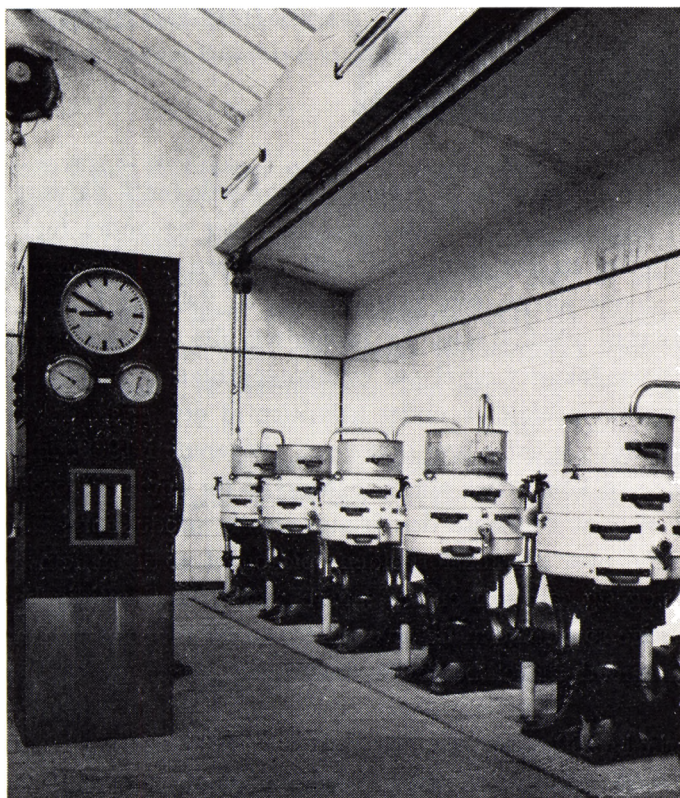

Fig. 6. I centrifugerummet udvindes fiskeolien fra presse vandet.

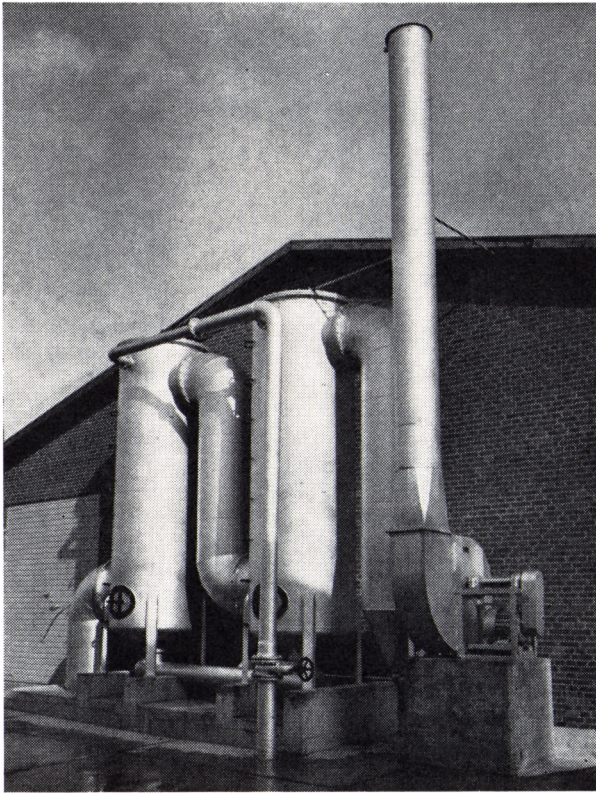

Fig. 7. Dampen fra tørretromlen vaskes for lugtstoffer ved hjælp af store mængder havvand i disse vasketårne.

man for få år siden startet en fabrikation af fiskemel. Det havde indtil da været forbudt at fiske den art ansjoser, som er føde for Albatrosser og andre fugle, hvis guano hidtil havde spillet en stor økonomisk rolle for Peru. Da der findes så enorme mængder af denne ansjos, steg produktionen af fiskemel i Peru i løbet af få år fra ingenting til 500.000 tons. En forholdsvis lille overproduktion kombineret med ovennævnte faktorer og et par eventyr-spekulanter fremkaldte et pludseligt og meget kraftigt prisfald til under halvdelen af den pris, der var gældende et par måneder før. Da dette lave prisniveau vedvarede i 1960, foreslog USA FAO at afholde en konference om mulighederne for enten at forøge afsætningen af fiskemel eller at begrænse den igangværende produktion. Den herved tilvejebragte oversigt over markedsforholdene bidrog bl. a. til, at fem af de største eksportlande slog sig sammen om at sanere markedet. Samtidig begyndte efterspørgslen at stige som følge af de lave priser, og det samlede resultat blev en betydningsfuld, omend meget beskedent, bedring af priserne, der har holdt sig siden.

Da priserne faldt stærkt i 1959, skete der ikke nogen virkelig nedgang i produktionen af fiskemel, fordi fiskerne de fleste steder er stærkt afhængige af

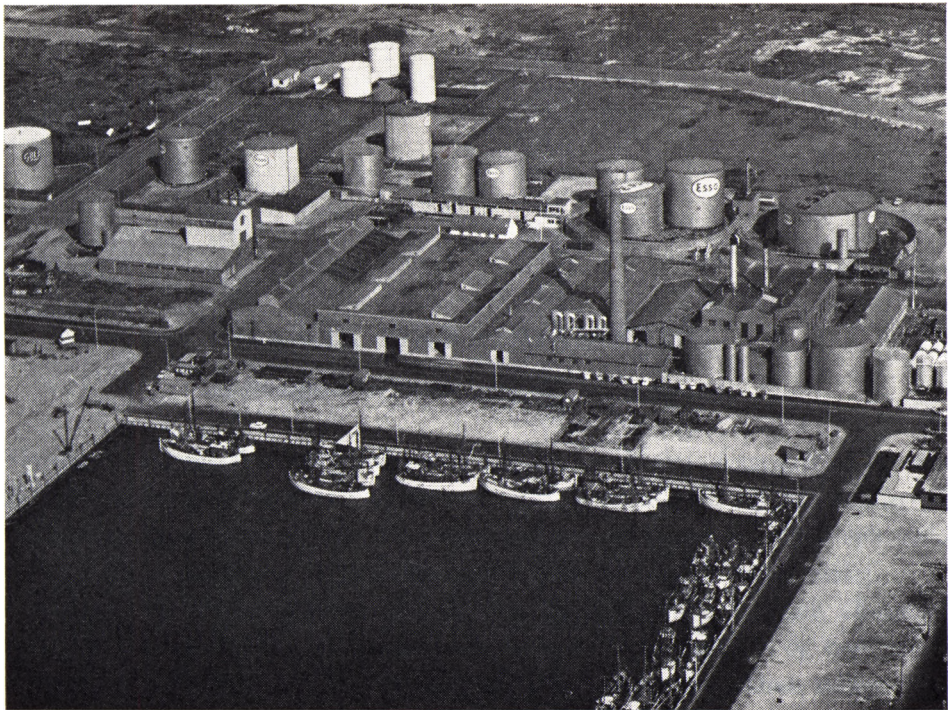

Fig. 9. I Esbjerg fiskerihavns nye femte bassin losses industrifisken i umiddelbar nærhed af fiskemelsfabrikkerne.

dette fiskeri til fiskemel og derfor næsten ikke kan omstilles til andet fiskeri. Det gælder f. eks. det norske vintersildfiskeri og fiskeriet efter ansjovetten i Peru og også Sydafrikas store fiskeri og USA,' Menhadenfangster. Der kom derfor ikke nogen automatisk regulering af prisen som følge af mindre produktion. I Danmark derimod skete der en bevægelse bort fra industrifiskeriet mod konsumfiskeri, og derved faldt den danske produktion i 1960. Senere, da priserne har rettet sig noget, er produktionen igen steget, og 1962 var som sagt indledningen til dette afsnit – et nyt rekordår for dansk fiskemels- og fiskeolieproduktion. Tiden fremover – og især den økonomiske udvikling i verden – vil blive afgørende for, om dansk fiskeri kan opretholde dette høje stade af produktion.

DANSK ØRREDDAMBRUG

Af forsøgsleder, cand. mag. *C. J. Rasmussen.*

Når det danske ørreddambrugserhverv i dag kan se tilbage på en udvikling, som på det kommercielle område har ført det frem til en absolut førende stilling på det internationale marked, bør man ikke glemme, at erhvervet står i dyb gæld til de pionerer, uden hvis indsats denne udvikling ikke havde været mulig.

Så ungt erhvervet som sådant er, går dets forudsætninger dog helt tilbage til første halvdel af det 18. århundrede, da en tysker gennemførte og beskrev de første forsøg med kunstig befrugtning og klækning af ørredæg. Disse tidlige erfaringer fik dog ingen praktisk betydning og gik tilsyneladende helt i glemmebogen. Først i 1842 begyndte nogle franske fiskere efter alt at dømme uden kendskab til de oprindelige forsøg påny at beskæftige sig med problemet. Denne gang synes tiden at have været mere moden for skabelsen af en almen interesse for eksperimenterne, idet det lykkedes at få den franske stat til at finansiere forsøgene og i 1854 etableringen af den første anstalt for kunstig klækning af ørreder (Etablissement de Pisciculture de Hunigue).

Med dette anlæg som centrum bredte interessen for etablering af klækkeanstalter sig hurtigt som ringe på vandet. Denne udvikling på det europæiske fastland fulgtes af en tilsvarende udvikling i U. S. A. Hvornår det første egentlige ørreddambrug oprettedes, fortæber sig i det uvisse, men det synes, som om U. S. A. på dette område var forud for Europa, idet man i hvert fald midt i 1870-erne begyndte at opdrætte yngel af kildeørred i damme.

Ved de oprindelige eksperimenter med den kunstige befrugtning havde man næppe så meget de muligheder for et egentligt fiskeopdræt, som udviklingen af denne teknik indebar, i tankerne som ophjælpning af frivandsfiskeriet gennem udsætning af den kunstigt klækkede yngel. Klækningen af æggene i et beskyttet milieu med en ringe tabsprocent under klækningen kombineret med mulighederne for at fordele den kunstigt klækkede yngel til netop de vandområder, hvor der måtte anses for at være mest behov herfor, var en meget vigtig spore til at tage dette arbejde op.

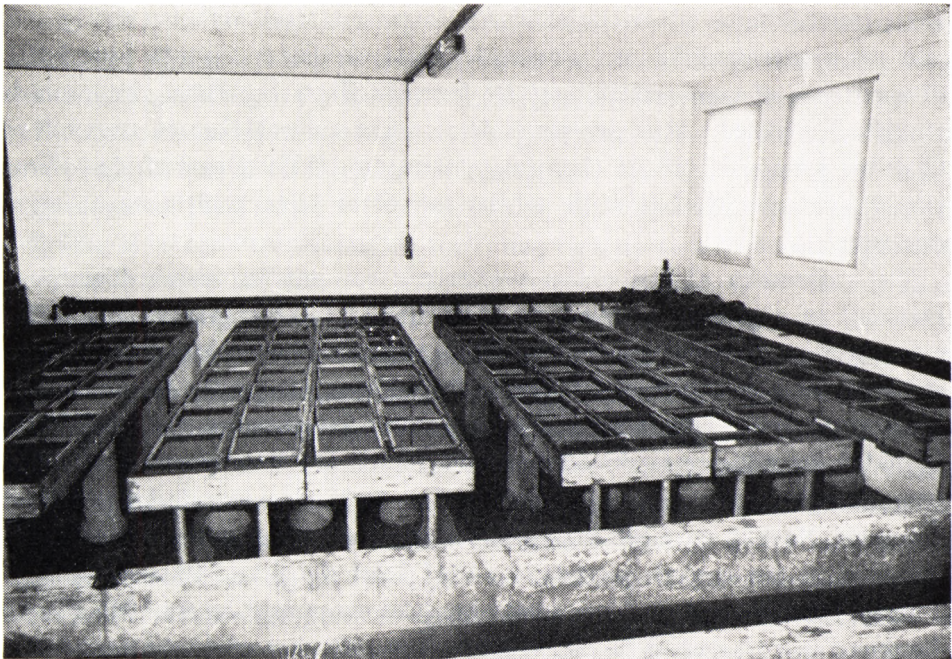

Afstrygning og befrugning af ørredæg.

I ørreddambrugets barndom grundlagdes derfor mange klækkeanstalter, hvis formål alene var at indvinde og befrugte rogn af vildfisk, klække æggene og ud-sætte yngelen på dertil egnede steder. Ofte blev disse klækkeanstalter drevet som helt eller delvis filantropiske foretagender af en kreds af borgere uden egentlig tilknytning til fiskerierhvervet, som fandt, at de igennem dette arbejde kunne gøre en samfundsnyttig indsats.

I Danmark var sådanne klækkeanstalter ligesom andetsteds forløbere for de egentlige ørreddambrug. Den første af disse anlagdes allerede i 1858 ved Randers og efterfulgtes i 1865 af det endnu eksisterende og i brug værende klækkehus ved Viborg Søndersø, der oprettedes af det til formålet stiftede Fiskeriselskab for Viborg og Omegn.

1895 anlagde Smidt Nissen Hvilestedgaard fiskeri på Koldingegnen, og 1896 anlagdes et i Frøjk ved Holstebro. Når der ikke hidtil i denne kortfattede historiske gennemgang er knyttet personnavne til de forskellige epoker i dambrugs-erhvervets udvikling, er det dels, fordi det ikke altid er let at fastlægge prioritetsforholdene, dels fordi disse navne næppe kan gøre krav på større interesse hos nutidsmennesker. Selv om andre navne ved siden af Smidt Nissens hurtigt kom til at indlægge sig fortjenester ved det danske dambrugs-erhvervs opbygning og afsættelsen af dets produkter, står Smidt Nissen dels i kraft af sine egne fortjenester,

Klækning af ørredæg.

dels som stamfader til et dynasti af dygtige ørredopdrættere, der den dag i dag udgør en magtfuld faktor inden for erhvervet, i folks bevidsthed som dettes egentlige grundlægger.

Fra nu af kom der ret hurtigt fart i udviklingen, men som det så ofte går, når et nyt erhverv ser dagens lys, var erfaringsgrundlaget ofte for svagt til at leve op til udviklingens tempo. I mange tilfælde blev der anlagt dambrug, hvor vandtilførselen viste sig at være ganske utilstrækkelig, og i andre tilfælde slog man for stort brød op, så at flere fallitter fulgte i udviklingens kølvand. Medvirkende hertil var formentlig også det begrænsede marked, idet samtlige danske damørreder før den første verdenskrig afsattes levende til Tyskland.

Katastrofen blev derfor også fuldkommen, da krigen i 1914 brød ud. Der var på dette tidspunkt antagelig et lille hundrede dambrug af yderst varierende kvalitet. Kun nogle ganske få af disse overlevede krigens trængsler, og først nogle år efter krigens ophør begyndte opbygningen af erhvervet atter at tage fart.

De bitre erfaringer fra krigens dage kombineret med en naturlig ekspansionstrang, efterhånden som produktionen voksede, førte til en gradvis oparbejdelse af nye markeder, i første række Frankrig, Belgien og Schweiz. Erhvervet kan vel ikke sige sig ganske fri for i mellemkrigstiden periodevis at have ført en dumpingpolitik, der bl. a. medførte, at Frankrig lukkede for den danske ørredeksport.

Dette fremkaldte en yderst usund konkurrence, som resulterede i et stadigt prisfald, der gjorde produktionen ulønnende. Disse uholdbare tilstande førte i 1933 til oprettelsen af sammenslutningen *De forenede Ørredeksportører*, for hvem det efterhånden lykkedes at få alle markederne under kontrol. Som en art modvægt til denne gruppe af private eksportører dannedes i 1939 *Dansk Andels Ørred-eksport*, der efterhånden skulle udvikle sig til at blive landets største ørred-eksportør.

Ved udbruddet af den anden verdenskrig var antallet af ørreddambrug i Danmark af nogenlunde samme størrelsesorden som ved krigsudbruddet i 1914, men der var tale om et ganske anderledes effektivt produktionsapparat. Krigen afskar naturligvis erhvervet fra størstedelen af dets europæiske kunder og blev ligesom den forrige krig en meget hård belastning for erhvervet. Det lykkedes dog at undgå det tidligere totale sammenbrud, og der indførtes en autorisationsordning, der tilsigtede en rimelig fordeling af de forhåndenværende knappe foder-mængder. Navnlig de sidste krigsår blev dog yderst alvorlige, hvilket bl. a. illustreres af, at den samlede produktion i 1945 beløb sig til kun 400.000 kg.

Krigen efterlod et forholdsvis intakt produktionsapparat, og fra 1945 gik produktionen støt fremad år for år. Indtil foråret 1951 var erhvervet organiseret i de to tidligere nævnte foreninger, idet kun disse havde eksporttilladelse. Efter at eksporten herefter var blevet frigivet, opstod der en række nye eksportører og eksportgrupper. Det blev derfor hurtigt påkrævet at få skabt en samlende organisation for at undgå, at der atter opstod en usund konkurrence, der i første række ville ramme producenterne.

I begyndelsen af 1953 lykkedes det at få oprettet en overenskomst mellem de eksisterende eksportørgrupper. Denne overenskomst fastslog, at der skulle fastsættes minimumspriser for de forskellige eksportvarer og markeder, og at der skulle foretages en prisudligning, der sikrede, at alle medlemmer fik samme gennemsnitspris for deres fisk, uanset hvortil de eksporteredes. En bestemmelse om, hvorledes der skulle forholdes med hensyn til en eventuel overproduktion, viste sig senere at få meget stor betydning for erhvervet.

Denne producentforening blev under en periode, hvor ørreddambruget var inde i en meget stærk ekspansion, af en ganske afgørende betydning for producenterne, og der er næppe mange med tilknytning til erhvervet, der ikke i dag kan se, at det var nødvendigt at underkaste sig fælles bestemmelser for eksporten for at sikre en harmonisk og økonomisk forsvarlig udvikling.

Producentforeningen fik i sin levetid mange indviklede problemer at beskæftige sig med, og ofte holdt det meget hårdt at nå frem til en overenskomst, som alle parter kunne acceptere, men selv om det ofte knagede i fugerne, lykkedes det dog altid i sidste time at nå til enighed. En forbigående overproduktion i 1958, som foreningen for den overvejende dels vedkommende fik afsat på hjem-

memarkedet, kunne uden foreningens tilstedeværelse have udløst en underbudspolitik, der ville have været til ubodelig skade for erhvervet og kunne have bragt den danske ørredeksport i miskredit hos de udenlandske importører.

De senere ret stabile afsætningsforhold og umuligheden af en effektiv kontrol med overholdelsen af de fastsatte minimumspriser var vel årsagen til, at man i begyndelsen af 1960 måtte se i øjnene, at der ikke ville kunne blive enighed om indgåelse af en ny overenskomst, og fra 1. maj ophørte producentforeningen med at eksistere. Siden har erhvervet ikke haft nogen organisation til varetagelse af fælles økonomiske interesser, og de ret stabile afsætningsforhold, der hidtil har rådet, har tilsyneladende været et tilstrækkeligt værn mod den underbudspolitik, som det var en af sammenslutningens hovedopgaver at forhindre.

Selv om producentforeningen i første række havde til opgave at sikre producenterne den bedst mulige pris for deres produkter, havde den dog som et samlende organ for erhvervet også mulighed for at varetage dets interesser på andre områder. Bortfaldet af producentforeningen efterlod derfor savnet af en egentlig brancheforening til varetagelse af de mange fælles interesser over for bl. a. andre samfundsgruppers afvigende interesser i vandløbenes udnyttelse og erhvervets forhold til de lovgivende og udøvende myndigheder. Dette resulterede i september 1961 i dannelsen af *Dambrugereforeningen*, der siden har været den eneste organisation alene til varetagelse af almene dambrugsinteresser.

Selv om forudsætningerne for dambrugserhvervets senere voldsomme ekspansion var skabt i perioden op til begyndelsen af den sidste verdenskrig, er det dog først i årene efter dennes ophør, at erhvervet har tilkæmpet sig en virkelig betydningsfuld position inden for den samlede danske fiskeeksport. Fra 1935, hvor eksporten af damørreder udgjorde 716.000 kg, til 1961, hvor den beløb sig til ikke mindre end 7,5 mill. kg, er der således sket mere end en tidobling af eksporten.

Af fundamental betydning ikke blot for den danske, men for den europæiske ørredproduktion som helhed, blev indførelsen af regnbueørreden, der kom til Europa i 1882 — seks år senere end kildeørreden. Begge arter stammer fra Nordamerika, regnbueørreden fra den vestlige del (Californien), kildeørreden fra den østlige. Medens kildeørreden aldrig som konsumfisk har fået nogen betydning for ørreddambruget, viste regnbueørreden sig hurtigt at være den ørredart, der egnede sig bedst til avl. Det er ikke for meget sagt, at uden regnbueørreden ville en ørredproduktion af det omfang, som vi kender i dag, ikke have været mulig. Selv om adskillige ørred- og laksearter verden over er genstand for avl og opdræt, er konsumfiskproduktionen så godt som udelukkende baseret på regnbueørreden. De øvrige arter holdes så godt som udelukkende for produktion af besætningsmateriale til ophjælpning af fiskeriet i de frie vande. Dette gælder også vor oprindelige ørredart, bækørreden, der for visse dambrug spiller en ikke

helt ringe rolle som ægproducent. Æg af bækørred udgør således hovedparten af de ørredæg, som eksporteres af danske ørreddambrug.

Regnbueørredens velegnethed til opdræt knytter sig til forskellige i denne henseende fordelagtige egenskaber. Den viser således en betydelig tolerance over for uheldige ændringer i de ydre kår som høj vandtemperatur og lav iltspænding. Dette i forbindelse med fortrinlige vækstegenskaber gør den i højere grad end andre ørredarter velegnet til intensivt opdræt. En hurtig tilvækst betyder ikke blot en hurtig omsætning, men også et mindre foderforbrug i relation til tilvæksten.

Foruden de almene forudsætninger, der er skabt gennem tidligere generationers pionerarbejde med klækning og opdræt, må der naturligvis være specielle danske forhold, der har betinget den udvikling, hvis resultater vi i dag har for øje.

Den fundamentale forudsætning for en stor ørredproduktion er strømmende vand i rigelig mængde og af tilstrækkelig god kvalitet. Kvaliteten afhænger såvel af vandets kemiske som af dets fysiske karakter. Disse egenskaber finder vi i det store og hele kun tilfredsstillende opfyldt i Jylland, og vi finder her den vigtigste årsag til, at så godt som den totale danske ørredproduktion er knyttet til den jyske halvø.

Som alle vekselvarme dyr har ørrederne en optimumstemperatur, hvor deres livsfunktioner kommer bedst til udfoldelse. For regnbueørredens vedkommende ligger denne omkring 16—18 ° C. I almindelighed kan man sige, at temperaturintervallet 10—20 ° C byder regnbueørreden gode livsvilkår. Det danske klima betinger, at overfladevandet normalt i størstedelen af året ligger inden for dette gunstige temperaturområde. I særdeleshed er det vigtigt, at ekstremt høje og lave temperaturer, der i begge tilfælde er produktionshæmmende, sædvanligvis kun forekommer inden for relativt korte tidsrum. Dermed være ikke sagt, at naturforholdene her i landet byder ørreddambruget sådanne vilkår, at man i fremtiden kan forvente, at produktionsstigningen vil fortsætte i takt med efterkrigsårenes produktionstal. Mange af vore større og til dels også mindre vandløb er i dag så stærkt udbygget med dambrug, at mulighederne for nyanlæg må skønnes at være ret begrænsede. Hertil kommer, at dambrugernes interesser ofte kolliderer med andre interesser, i særdeleshed med landbrugets. Medens man tidligere opdæmmede vandløbene for at skaffe vand til kraft og overrisling, går de landbrugstekniske interesser nu overalt i retning af den bedst mulige afvanding af de lavtliggende jorder. Ønsker man at anlægge dambrug ved et vandløb, kan det derfor i reglen kun lade sig gøre, såfremt man disponerer over en eksisterende stemmeret.

Den stærkt varierende vandkvalitet er også medvirkende til at begrænse de foreliggende muligheder for erhvervets videre udbygning. På øerne er de større vandløb i hovedsagen så stærkt kulturpåvirkede, at de er uanvendelige til ørredproduktion enten på grund af spildevandsforureninger, eller fordi minimums-

vandføringen på grund af intensiv afdræning af nedbørsområdet er for ringe. I mange tilfælde spiller iøvrigt begge disse faktorer ind.

Endnu har den industrielle og befolkningsmæssige udvikling ikke været så stærk i store dele af Jylland, at den i væsentlig grad har formået at bremse erhvervets udvikling, men problemet findes naturligvis, og man må regne med, at det vil vokse i årene fremover. Mange vandløb er i tidens løb ofret på kulturens alter, fordi der ingen har været til effektivt at varetage de interesser, der knytter sig til bevarelse af deres oprindelige flora og fauna, eller fordi de oprindelige værdier økonomisk set ikke har været tilstrækkelig tungtvejende til at hindre ødelæggelserne. Anlæg af dambrug er også et indgreb i naturen, men et som oftest yderst skånsomt, fordi dets forudsætning er bevarelsen af den bedst mulige vandkvalitet. Dambrugene bliver derved i kraft af de betydelige økonomiske værdier, der knytter sig til dem, den stærkeste garant mod den ødelæggelse gennem kulturens affaldsprodukter, som er overgået talrige vandløb i særdeleshed i den østlige del af landet, og som selv de mest velmenende lovparagraffer i hvert fald endnu ikke har formået at sætte en stopper for.

Også drænings- og reguleringsarbejder kan gøre vandet uegnet til ørredopdræt. Mange jorder, i særdeleshed i Vestjylland, indeholder svovlkis, der i forbindelse med vandstandssænkning undergår iltning og omdannelse til svovlsyre og forskellige jernsalte. Disse jernsalte, der til slut udfældes i form af okker, kan aflejres på fiskenes gæller og give anledning til den såkaldte okkerkvælning. Ganske den samme virkning kan forårsages af afløbsvand fra brunkulslejer.

Ikke så få vandløb er af disse årsager gjort ganske uanvendelige til ørredopdræt, og i andre tilfælde er dambrugsdrift kun mulig ved periodevis eller kontinuerlig tilsætning af kalk til vandet.

Vi kan med andre ord fastslå, at vort klima, selv om det ikke just er ideelt til ørredopdræt, så dog er velegnet, men at såvel vandmængde som vandkvalitet og andre samfundsgruppers interesser sætter ret snævre grænser for erhvervets fremtidige ekspansionsmuligheder. Såvel på den nordlige som på den sydlige halvkugle findes områder, der i denne henseende byder ørredavlens lige så gode eller i visse tilfælde bedre vilkår en dem, man finder her i landet.

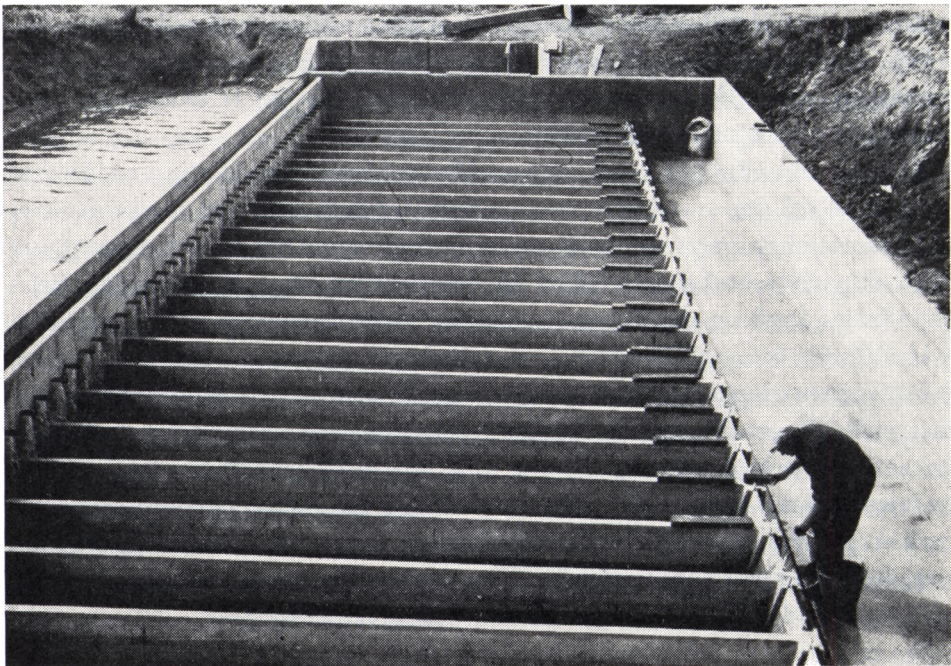
Intensivt ørredopdræt er imidlertid betinget af andre overordentlig vigtige faktorer end milieuet. Blandt disse spiller regelmæssige og tilstrækkelige foderleverancer til en pris, der betinger det færdige produkts konkurrencedygtighed på det internationale marked, den allerstørste rolle. I disse henseender indtager Danmark en position, som vel nok kan betegnes som noget nær enestående, og som i hvert fald har været ganske afgørende for den enorme produktionsstigning, som har fundet sted siden afslutningen af den anden verdenskrig.

Det er muligt at fodre ørreder med en række forskellige fodermidler. Betingelsen er dog, at hovedparten af foderet udgøres af animalsk protein, idet ørre-

den kun i meget ringe grad er i stand til at udnytte fødemidler af vegetabilsk oprindelse.

Den vigtigste kilde til billigt animalsk protein er havet, hvorfra der i visse områder kan ilandbringes enorme kvantiteter fisk, der er uegnede til konsum, men velegnede til forædling enten gennem produktion af fiskemel eller ved anvendelse i frisk tilstand som foder til ørreder eller andre af konsumenterne værdsatte fødemidler.

Medens ørreddambrugene i de kontinentale områder er afhængige af mere tilfældige og ofte begrænsede leverancer af slagteriaffald og ferskvandsfisk suppleret med forskellige former for tørfoder, er den danske ørredproduktion så godt som udelukkende baseret på fodring med saltvandsfisk. Selv om der, hvor som helst i Jylland man befinder sig, kun er en relativt kort afstand til den nærmeste fiskerihavn, landes dog langt den overvejende del af det foder, der benyttes i de danske ørreddambrug, i Nordjylland, nærmere betegnet i Skagen, Frederikshavn og Hirtshals. Disse havne er langt de stabileste og største leverandører af industrifisk, omend der også mere lejlighedsvis og sæsonpræget tilgår dambrugene foder fra andre jyske havne. Når disse nordjyske havne indtager en så central stilling som leverandører af ørredfoder, skyldes det forekomsten af rige fiskepladser for fangst af industrifisk i relativt kort afstand fra kysten. Dette indebærer,

Bassinanlæg til forfodring af ørredyngel.

Sortering af portionsfisk.

at fisken kan indbringes til auktionerne få timer, efter at den er fanget og herfra i løbet af natten med lastbiler fordeles til dambrugene over hele Jylland. En del af æren for de regelmæssige tilførsler tilkommer naturligvis også det fortrinlige vejsystem, der sikrer, at så godt som samtlige jyske dambrug kan modtage deres foderleverancer mindre end 12 timer, efter at foderet er indladet på bilerne i fiskerihavnene.

Sædvanligvis ilandbringes den til dambrugene bestemte fisk i kasser, der giver en bedre kvalitet end transport i åbent lastrum og er medvirkende til at overflødigøre anvendelse af isning såvel under den søværts transport som under transporten fra havn til bestemmelsessted.

Foderet i de danske ørreddambrug består i dag ganske overvejende af sild. For en kortere periode i sommertiden kan tobis i mange dambrug helt overtage sildens rolle. Resten af foderet består af hvilling, blåhvilling, hestemakrel, guld laks og forskellige fladfisk samt naturligvis en række arter med mere spredt og tilfældig forekomst.

Medens man i mange kontinentale dambrug ofte må kæmpe med mangelsygdomme og andre af et mere eller mindre uegnet foder forårsagede ulemper, spiller sådanne problemer kun en yderst underordnet rolle i de danske ørreddambrug. Bortset fra et tilskud af syntetisk B₁-vitamin, som er nødvendigt ved anvendelse

Portionsfisk vejes op til levering.

af visse fiskearter som f.eks. sild og hornfisk, der indeholder et B₁-vitamin-nedbrydende enzym, benyttes der sædvanligvis ikke tilskudsmidler af nogen art til foderet.

Specielt til yngelopdræt har der i de senere år blandt danske dambrugere vist sig en stigende interesse for anvendelse af industrielt fremstillet tørfoder. Baggrunden for denne udvikling vil det føre for vidt at redegøre for på dette sted. Her skal blot nævnes, at man må forvente et stadigt stigende forbrug af tørfoder i de kommende år, efter at et aktieselskab (Dansk Ørredfoder A/S) bestående af danske ørredproducenter er påbegyndt opførelsen af en fabrik til licensfremstilling af et amerikansk ørredfoder, som såvel i forsøg som i praksis har vist sig særdeles velegnet til formålet.

Forudsætningerne for erhvervets enorme ekspansion i årene efter den sidste verdenskrig må altså dels søges i et gennem årtier opbygget erfaringsgrundlag, dels i naturlige forudsætninger i form af et gunstigt klima, tålelige vandforhold og ikke mindst en særdeles fordelagtig fodersituation.

Produktionsstigningen har naturligvis også kun været mulig gennem en stærk udvidelse af produktionsapparatet i form af en meget betydelig anlægsvirksomhed. Det er mærkværdigvis ikke muligt at opgive det eksisterende antal ørred-

dambrug med nogenlunde sikkerhed, men det må formodes, at der i dag er noget over 500 anlæg her i landet.

Hånd i hånd med etableringen af nyanlæg er der gået en stærk intensivering af produktionen i de ældre dambrug. Dette er opnået dels ved en stærkere udnyttelse af det eksisterende damareal og den forhåndenværende vandmængde, dels gennem forøgelse af damarealet. For de eksisterende dambrugs vedkommende har den vigtigste produktionsfremmende foranstaltning dog nok været inddragelse af bagkanalen til produktionsformål. Denne dobbelte udnyttelse af den til rådighed stående vandmængde har vist sig særdeles fordelagtig og har medført, at der ved ethvert nyanlæg, hvor forholdene iøvrigt muliggør det, gives bagkanalen sådanne dimensioner, at den bedst muligt kan tjene produktive formål.

Det turde være indlysende, at en stor produktion i sig selv er meningsløs, såfremt det ikke er muligt at afsætte produktionen og samtidig opnå en pris, der foruden at dække produktionsomkostningerne giver producenten en rimelig løn for hans arbejde. Enhver produktionsforøgelse må derfor nødvendigvis have en tilsvarende udbygning af eksportmulighederne til forudsætning.

Fisk er som bekendt et letfordærveligt produkt, og såfremt der ikke fandtes egnede foranstaltninger til at bevare den mod mikroorganismernes nedbrydende virksomhed, ville der kun stå et meget begrænset marked til producenterens rådighed.

Det er allerede omtalt, at eksporten i erhvervets barndom alene bestod af levende transportere, og at Tyskland var vort eneste eksportmarked. Det er klart, at denne forsendelsesmetode sikrer konsumenterne den bedst mulige kvalitet, men det er lige så indlysende, at den medfører en væsentlig fordyrelse af varen, samt at der er ret nøje afstukne grænser for, hvor langt det er teknisk muligt at transportere fiskene i levende tilstand. De levende transportere udgør derfor i dag kun en relativt ringe omend stadig betydningsfuld andel i ørredeksperten.

Først da forsendelsen af ispakkede ørreder blev sat i system, blev det muligt at få en langt større europæisk forbrugerkreds i tale såvel gennem en lavere pris som bedre fordelingsmuligheder. Men også den ispakkede fisk har en meget begrænset holdbarhed, som bevirker, at den kun er i stand til at dække størstedelen af det europæiske marked.

Efterhånden som dybfrysningsteknikken er blevet udviklet i årene efter den anden verdenskrig, er det nu teknisk muligt at levere danske ørreder til konsumenter over hele jordkloden. Når det endnu ikke praktiseres, er en af de vigtigste årsager, at der er store teknisk tilbagestående områder, hvor man mangler de betryggende opbevarings- og transportforhold, som er nødvendige for, at »den kolde kæde« ikke skal blive brudt, inden varen når ud til forbrugerne.

Selv om Europa stadig aftager størstedelen af vor ørredekspert, er der dog

næppe tvivl om, at uden frysningsteknikken, der bl. a. har muliggjort den meget betydelige eksport til U.S.A., ville der være opstået en overproduktion med deraf følgende økonomiske vanskeligheder for erhvervet. Da det fra udenlandsk side undertiden er antydnet, at den danske ørredproduktion skulle være statsunderstøttet, er der grund til her at fastslå, at ørredproduktionen ikke modtager eller tidligere har modtaget subsidier af nogen art.

I 1961 beløb dansk ørreddambrugs samlede produktion sig til ca. 7,7 mill. kg. Heraf blev ca. 49.000 kg anvendt af konserverindustrien, medens ca. 75.000 kg afsattes på hjemmemarkedet. Resten, ca. 7,5 mill. kg, blev i levende, iset eller frosset tilstand eksporteret og hjembragte ialt ca. 52,4 mill. kr. Ørreddambrugene har i samme tidsrum til foder aftaget ialt ca. 45 mill. kg industrifisk.

Eksportens fordeling på de enkelte aftagerlande i 1961 samt erhvervets udvikling i perioden siden afslutningen af den anden verdenskrig fremgår af nedenstående tabeller.

Den danske eksport af damørreder til forskellige lande i 1961 (1000 kg).

England	1011.9	Belgien	932.9
U. S. Army	137.3	Holland	22.7
Vesttyskland	513.4	Norge	44.0
Østrig	27.6	Sverige	801.7
Italien	1887.8	U. S. A.	1265.7
Schweiz	418.5	Canada	251.3
Frankrig	111.8	Andre lande	76.4

Vægt og værdi af eksporten af danske damørreder 1945—62.

<i>Ar</i>	<i>Mill. kg</i>	<i>Mill. kr.</i>	<i>Ar</i>	<i>Mill. kg</i>	<i>Mill. kr.</i>
1945	0.4	2.3	1954	3.3	20.8
1946	0.8	3.5	1955	3.6	22.6
1947	1.0	4.3	1955	4.0	25.9
1948	1.3	5.6	1957	4.4	29.7
1949	1.7	8.3	1958	5.3	34.8
1950	2.1	10.3	1959	6.0	39.6
1951	2.5	12.1	1960	6.0	40.6
1952	2.8	16.1	1961	7.5	52.4
1953	2.9	17.7	1962	7.7	54.1

FORSØGSDAMBRUGET

Af forsøgsleder, cand. mag. *C. J. Rasmussen.*

Det stod allerede tidligt de mest forudseende udøvere af ørreddambrugserhvervet klart, at de med opdrættet forbundne problemer vanskeligt kunne løses, medmindre der oprettedes en forsøgsvirksomhed, der kunne tage sig af de specielle danske problemer og formidle spredningen af de erfaringer, som kunne hentes fra den udenlandske faglitteratur.

Dette resulterede i, at der allerede i 1906 med støtte fra landbrugsministeriet anlagdes 8 små forsøgsdamme ved Hansted mølle. I de følgende 5 år udførtes i disse damme og senere i damme, der lejedes på Elisedal dambrug, under ledelse af magister C. V. Otterstrøm bl. a. en række fodringsforsøg. Udover forsøgsvirksomheden foretoges en del undersøgelser og gaves nogen vejledning vedrørende sygdomsangreb og deres bekæmpelse. Virksomhedens beskedne karakter, hvortil yderligere kom, at forsøgsdammene kun var i drift i sommermånederne, bevirkede imidlertid, at der trods den gode vilje kun kunne blive tale om at indhøste nogle spredte erfaringer til støtte for det egentlige formål, oprettelsen af et permanent forsøgsanlæg med den for et sådant arbejde nødvendige personalemæssige og tekniske udrustning.

Der skulle imidlertid endnu gå mange år, efter at dette foreløbige forsøgsarbejde var indstillet i 1911, inden bestræbelserne for at realisere tankerne om oprettelse af et egentligt forsøgsdambrug begyndte at tage form. Det skete i 1938, da dambrugsorganisationerne rettede henvendelse til det daværende ministerium for landbrug og fiskeri med anmodning om at »Starte et med statsstøtte drevet forsøgsdambrug, eventuelt under overledelse af Biologisk Station«. De forhandlinger, der herefter førtes, blev dog brat afbrudt ved udbrudet af den anden verdenskrig og blev først genoptaget kort efter fiskeriministeriets oprettelse i 1948 på initiativ af daværende fiskeriminister Chr. Christiansen.

Det vil føre for vidt her at komme ind på alle de forhandlinger, der blev ført mellem ministeriet og erhvervet i de nærmest følgende år. Det skal blot nævnes, at det voldte meget store vanskeligheder at finde en til formålet egnet lokalitet, som alle parter kunne acceptere.

Det endelige valg faldt på den ca. 15 km syd for Ribe beliggende Brøns mølle, der i foråret 1954 erhvervedes af det til formålet dannede interessentskab Dansk Forsøgsdamkultur.

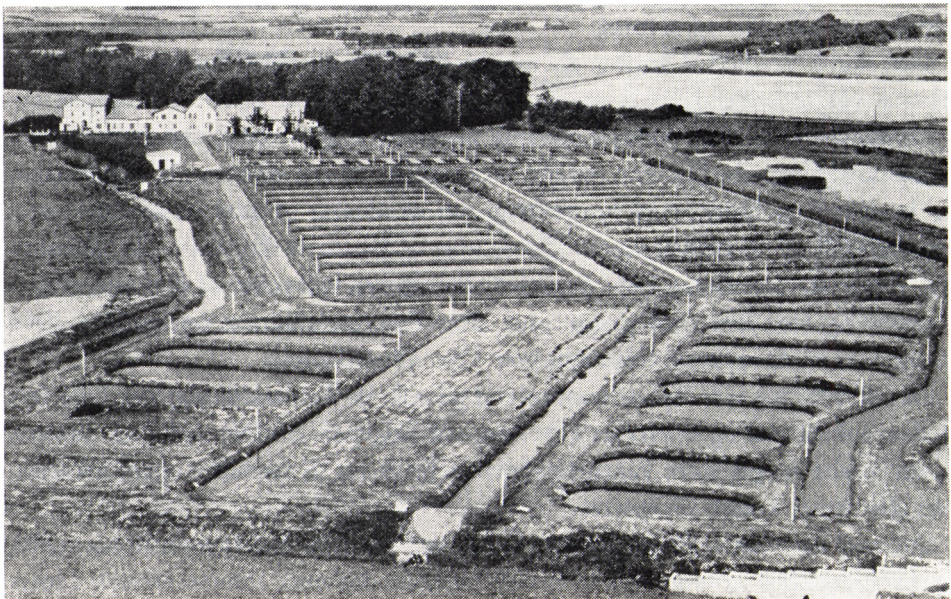

Selve damanlægget var færdigt til udsætning af fisk i foråret 1955, og fra 1. september s. å. ansattes cand. mag. C. J. Rasmussen, der hidtil havde været knyttet til Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelses afdeling for ferskvandsfiskeri, som forsøgsleder.

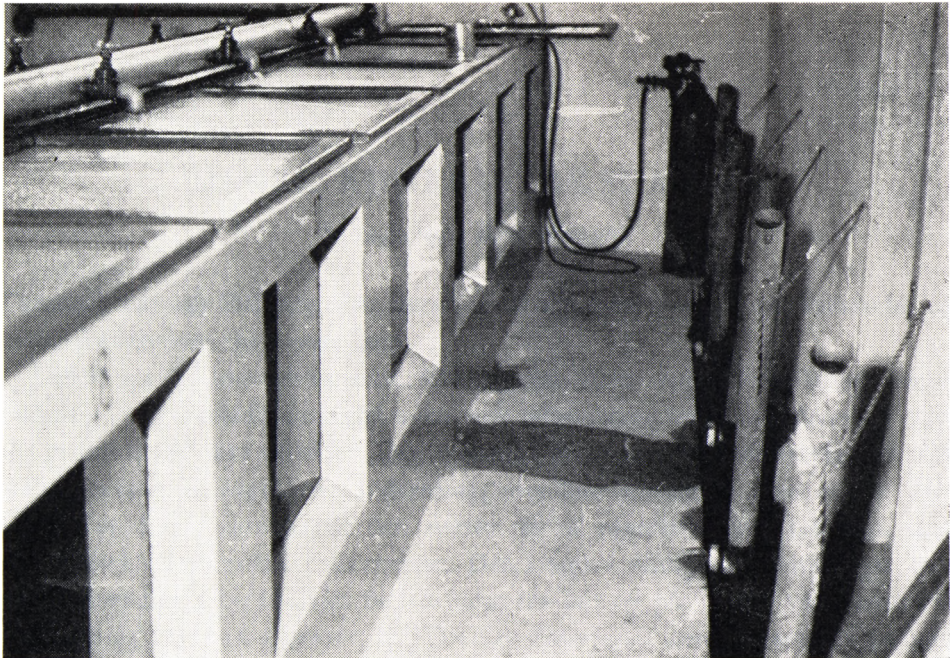
I de forløbne år er der sket en gradvis udbygning af institutionen, således at man foruden 48 produktionsdamme og 30 mindre forsøgsdamme råder over et indendørs akvarieanlæg med 24 stk. 400 liter betonakvarier, et klækkehus og et hus, der rummer 20 cementbassiner til yngelopdræt samt yderligere plads til diverse forsøgsopstillinger. Endvidere står der et laboratorium og tre kontorer til rådighed for det med forsøgsvirksomheden beskæftigede faste personale, der i dag foruden forsøgslederen tæller en videnskabelig assistent og en kontormedhjælper.

Forsøgsdambruget, der i 1955 blev startet på rent privat basis, idet midlerne til anlæggets erhvervelse og drift er indkommet gennem en af medlemmerne på grundlag af deres produktion erlagt procentafgift, har siden modtaget forskellig støtte af staten. Vigtigst er her, at staten aflønner de to videnskabelige medarbejdere, der reelt er at betragte som udstationeret fra Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser. Endvidere har staten i det væsentlige betalt institutionens laboratoriemæssige udstyr.

Medlemmernes interesser varetages af en bestyrelse på 7 mand, medens statens interesser tilgodeses gennem et samarbejdsudvalg bestående af 3 medlemmer af bestyrelsen for I/S Dansk Forsøgsdamkultur, en repræsentant for Dan-

Forsøgsdambruget set fra luften. (Sylvest Jensen fot.).

Fra forsøgsdambrugets akvarieanlæg.

marks Fiskeri- og Havundersøgelser samt en repræsentant for fiskeriministeriet (formand).

Blandt de mange egentlige forsøgsopgaver, som det har været naturligt for forsøgsdambruget at søge løst, kan som de vigtigste nævnes diagnosticering og bekæmpelse af fiskesygdomme, et område på hvilket der i de senere år er sket meget væsentlige fremskridt; fodringsforsøg til konstatering af forskellige fodermidlers egnethed og det økonomiske grundlag for deres anvendelse. Forsøg på bestandsforædling ved fremavl af bedre stammer dels gennem rationelt udvalg inden for eksisterende avlsmateriale, dels gennem tilvejebringelse af nyt avlsmateriale ved import fra Amerika. Opdræt af andre fiskearter end de normalt i danske dambrug forekommende (f. eks. stør (sterlet) og ål). Endvidere er der gennemført forsøg med arbejdsbesparende foranstaltninger (automatisk fodring).

Foruden det egentlige forsøgsarbejde drives en ret udstrakt konsulentvirksomhed, hvorigennem der især ydes dambrugerne hjælp til diagnosticering og bekæmpelse af sygdomme, ligesom der udføres et betydeligt antal analyser til konstatering af vandets egnethed til klækning og opdræt.

Resultaterne af forsøgsarbejdet publiceres hovedsagelig i »Meddelelser fra forsøgsdambruget«, der udsendes efter behov.

DANSK RØGERIVIRKSOMHED

Af røgeriejer *Bent Hansen*.

Danmark har ialt 206 røgerier. Heraf er 16 i København, 36 på Bornholm og resten fordelt over det øvrige land.

I 1954 var der indregistreret ca. 400 røgerier. Rent umiddelbart kunne denne nedgang i virksomhedernes antal tolkes som tilbagegang for røgerierhvervet, men det er imidlertid ikke tilfældet. Den egentlige årsag er sundhedsmyndighedernes skærpede krav til røgeriernes indretning, som blev stadfæstet i lov af 20. dec. 1950. Før denne dato havde den største del af røgerierne kun eet rum, som stod i direkte forbindelse med ovnene. Den i reglen dårlige ventilation gav meget ubehagelige arbejdsvilkår. Soden hang fra loft og på vægge, vinduerne var tilsodede og gav kun sparsomt lys. Det var naturligvis særdeles usunde forhold at arbejde under, men som det i reglen er, kunne de færreste af fagets udøvere forstå nødvendigheden af mere ordnede forhold. De nye krav betød øgede investeringer, som ikke alle kunne klare trods dispensationer for at lempe overgangen. Desuden var en del røgerier nødt til at ophøre, da der simpelthen ikke var areal nok til at opfylde lovens krav. Resultatet er blevet en række moderne røgerivirksomheder, som ved rationel tilrettelægning under hygiejniske forhold kan fremstille de fineste røgede produkter.

Lige så kendt røget laks, ål og sild er – lige så lidt kender de fleste til røgerierhvervet. Ganske vist har mange set silderøgerier, bl. a. på Bornholm, og set, hvordan der arbejdes med ild og vand, så der udvikles røg. Det ser enkelt ud, men røgeprocessen er kompliceret og kræver stor erfaring.

Fiskerøgning foretages på to måder: Koldrøgning og varmrøgning. Så vidt vides er koldrøgning den ældste metode. I alle tilfælde røgede bønderne spegeskinker og andet forråd fra sulekarret for at skabe lidt variation i kosten. Det må derfor antages, at fiskerne foruden tørring også har anvendt røgning af den saltede fisk.

Saltning er en absolut forudsætning for koldrøgning, som i dag sker i ovne. Røgen fremkaldes fortrinsvis af bøgesavsmuld antændt af gløder. Temperaturen ved denne røgning er ca. 25–30° C. De mest populære fiskeprodukter, der koldrøges i stort omfang i dag, er laks og hellefisk. *Lakserøgningen* begyndte allerede før århundredskiftet. I 1907 importeredes 600.000 kg laks fra Amerika, som leverede den mest eftertragtede vare. Det var imidlertid ikke laks, som vi

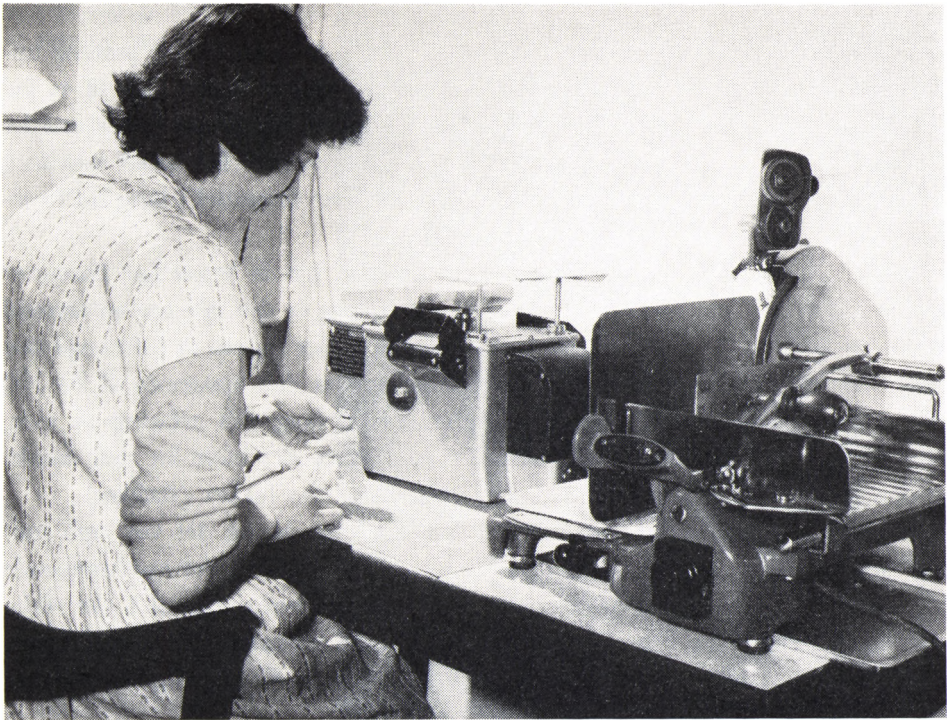

i dag kender den. Laksen var stærkt saltet og havde en kraftig rød farve. Den anden verdenskrig hindrede fortsat import, derfor forsøgte røgerierne at gøre den ferskrøgede (letsaltede) laks lige så populær på det danske marked, som den amerikanske havde været det. Det var vanskeligt i begyndelsen, bl. a. på grund af den blege farve, men efterhånden fik forbrugerne smag for den lækre laks med den fine smag og den sarte farve. Forbruget steg dog for alvor, da røgerierne fremstillede pakker med lakseskiver til en betydelig lavere pris, end det hidtil havde været muligt. Før havde detailisten alene udskåret skiverne ved salget, men det gav naturligvis en stor svindprocent, som resulterede i højere priser. Desuden muliggjorde udskæringen på røgerierne anvendelse af mindrefaldne laks, som kunne købes betydeligt billigere, hvilket igen kom forbrugeren til gode. Det er væsentligt østersølaksen, der har været anvendt, og man er endda kommet i den situation, hvor man ikke har kunnet skaffe denne i tilstrækkeligt omfang, og laks fra Grønland, Norge, Polen og sidst Canada har været anvendt. Danske røgerier har desuden en ikke ringe eksport af ferskrøget laks til Schweiz, Frankrig, Italien samt en række oversøiske lande.

I 1890 begyndte københavnske røgerier at købe *hellefisk* på Grønland af kolonibestyrerne. Denne delikatesse blev meget hurtigt en stor succes, men da organisationen på Grønland var for ringe til at tilfredsstille efterspørgslen, an-

Laksen fileres inden saltningen.

Skæremaskinen og vægten til detailpakningerne af laks og hellefisk.

modede Københavns Røgeriforening folketinget om at lade »den kongelige grønlandske handel« overtage administrationen, hvilket skete. Krigen hindrede også denne vare i at nå Danmark, og man fik da den ide at røge torskefileter, det blev dog kun et surrogat, som straks forsvandt, da hellefisken igen kom til landet. Som det gik med laksen fra saltet til letsaltet, er det nu ved at gå med hellefisken. Den letsaltede røgede hellefisk har en stærk stigende efterspørgsel, især hos den unge generation.

Den anden røgemetode, *Varmrøgningen*, anvendes bl. a. til sild og ål. Som det fremgår af navnet sker røgningen ved betydeligt større temperaturer, og kan derfor anvendes til røgning af helt ferske varer. På Bornholm har man hørt om silderøgning fra midten af sidste århundrede, og bornholmerne er vel de første, der her i landet har givet sig af med dette. Det var fiskerne, der ejede røgerierne, og når silden kom ind om morgenen, var hele familien beskæftiget med rensning og ophængning. Efter endt røgning blev sildene pakket direkte ned i fiskerbåde med halm imellem lagene, emballage kendte man ikke til, og således blev de sejlet til København, hvor de hovedsageligt blev solgt til gadehandlere, som afsatte disse til en pris af 2-3 øre stykket.

De sildeovne, der stadig anvendes på Bornholm, er danske sildeovne. Tilsva-

rende ovne har været anvendt over hele landet, men de er med årene blevet fortrængt af tyske sildeovne, som arbejder hurtigere og kræver mindre pasning under processen. Røgetiden er f. eks. for den danske sildeovn fra en halv til en hel gang længere end den tyske. Brændslet er det samme. Det er enorme mængder elletræ af bedste kvalitet, der hvert år skoves til røgerierne. Da dansk skovbrug bruger elletræ som mellemkultur, skulle vi være sikret brændsel i lang tid fremover.

At give en indgående beskrivelse af røgemetoden for de forskellige fiskearter er for omfattende, men med undtagelse af ålerøgning er der tale om en tørretid og en røgetid. Det vil sige, at det i første omgang drejer sig om at fortrænge den største del af vandindholdet i fisken, samtidig med at den opvarmes til 90–100 gr., inden røgningen kan påbegyndes. Det kræver lang tids erfaring at vide, hvornår tørringen kan slutes til fordel for røgningen, der både for den danske og den tyske ovns vedkommende foregår ved at ovnen lukkes (dækkes).

Mig bekendt er det tyskerne, der begyndte at røge ål, og det var også indvandrede tyske røgmænd, der tog arbejde på danske røgerier, der modstræbende gav deres viden fra sig. I modsætning til den tidligere beskrivelse af f. eks. silde-røgning, drejer det sig her om at bevare så stor en fugtighedsprocent i ovnen fra starten. Røgetemperaturen ligger på ca. 110–120 gr. C., og røgetiden er her fra 1–1½ time.

Den bornholmske (danske) sildeovn.

Den tyske røgovn. Alene udtages efter afsluttet røgning.

Man har igennem årene arbejdet ihærdigt på at finde nye veje for at stimulere folks trang og lyst til at spise vore produkter, jeg kom tidligere ind på det forøgede salg af laks, der bl. a. skyldes den populære detailpakning, der blev lanceret i efterkrigsårene. Vor stræben for at bevare sildesalget i så stort omfang som muligt, har også været årsag til forskellige forsøg. Omkring 1952 lanceredes de første røgede sild uden ben, det var et københavnsk firma, der troede at have overvundet mange forbrugeres komplekser i forbindelse med fiskeben, det slog ikke an som vedkommende havde ventet, antageligt på grund af forårstidens ret magre sild. Sidst i 1961 forsøgte et nordjysk firma en tilsvarende produktion, og denne gang slog det an. Det var den store fede sild fra Skagen og Hirtshals, der blev anvendt, og i løbet af nogle få uger røg næsten alle landets røgerier benløse sild. Det skal dog siges, at det var ikke røgede sild i smag som tidligere, men da man i 1962, altså året efter, kunne forvente en efterspørgsel, udeblev den. Dette skal blot stå som et lysende eksempel på, at de danske røgerier ikke lader nogen chance gå fra sig, når det gælder erhvervet og dets fremtid. Der har adskillige gange været gjort forsøg på at gøre røgerierhvervet til et fag

med ret til at uddanne lærlinge, men kun i et enkelt tilfælde er det lykkedes, det påstås, at beskæftigelsen gennemgående er for ringe om vinteren, hvor f. eks. silderøgningen er minimal.

Når man fra røgeriernes side har ønsket denne ret til uddannelse af unge, er det naturligvis for at sikre sig fuldt kvalificerede folk til erhvervet fremover. En kendt københavnsk røgmand Holger Iversen kaldte engang vort erhverv for et »kunsthåndværk«, han argumenterede således for sin påstand: »det er røgmandens bedømmelse af råvaren og hans hænders arbejde, der er afgørende for en god færdigvare«. Jo, han har ret, og ret er det også, om der kunne uddannes unge under betryggende vilkår til at føre vort »kunsthåndværk« frem gennem tiden.

EN GROS- OG EKSPORTHANDEL MED FISK

Af direktør, fiskeeksportør *J. C. C. Dyekjær*.

Som alle gamle danske erhverv ser fiskehandelens folk tilbage på stolte traditioner i standens og landets glørværdige fortid. Og gang på gang peger fiskehandelens folk i festskrifter og taler med stolthed på erhvervets første storhedstid i den tidlige danske middelalder fra 12. til 14.-hundredtallet med de store sildeeventyr i Øresund og de berømmelige fiskemarkeder i sommertiden ved Skanør og Falsterbo. Selvom det nok snarere var de tyske hansestæders købmænd og pebersvende, som varetog fiskehandelen i disse tider, så tog den danske engros- og eksporthandel dog sin begyndelse i denne danske brydningstid og satte sine spor i samtidens historie, spor af dansk erhvervs- og folkeliv, som tiden ellers ikke har levnet os i rigere mål fra andre erhverv i datiden.

Den store saltsildehandel langt ud over det katolske Europa i denne tidlige middelalder ebbede ud for Danmarks vedkommende med hansestædernes stagnation, reformationen og Hollands samtidige start på større sildefiskeri. Bestandsig har der dog fundet en vis eksport sted sydover af tøndesaltet sild, skrubber og småtorsk samt af tørfisk af forskellig art. Ligesom fiskekvaser givetvis har anløbet tyske Østersøhavne med danskfanget fisk hele middelalderen igennem op til nyere tid.

Disse fiskekvaser var i det hele taget et karakteristisk indslag i samtidens erhvervsliv, idet deres skippere og redere i virkeligheden fungerede som den tids største engros handlere med fisk. Kvaserne sejlede rundt i alle indre danske farvande, kontaktende fiskerne, som røgtede deres garn, eller fiskede fra små joller, som de satte ud direkte fra kysten eller fra små primitive anløbspladser. Kvaseskipperne afkøbte fiskerne fangsten, og tungt lastede med fisk styrede de deres skibe mod de store havnebyer både i hjemlandet og i vore nabolande, her fortrinsvis København, Oslo, Gøteborg, Kiel og Flensborg. Ja, helt op til nyeste tid, hvor man begynder at finde anvendelse for østersøsmåtorsken i den hjemlige industri, har man set kvaser sejle til Oslo med torsk.

Fisken fra kvaserne blev afsat på de pågældende byers fiskemarkeder, som regel med kommissionærer som mellemmand. Blandt disse kommissionærer kunne man i knaphedstider iagttage stærk konkurrence indbyrdes om at komme til at udbyde den landede fisk, til gengæld kunne kvaserne også være uheldige at komme ind til overfyldte engros markeder, og fisken kunne da være umådelig

svær at omsætte og blev ofte afsat i ren handel til ganske lav pris for at blive ned-saltet eller tørret.

Som nævnt har disse kvasetransporter af fisk fundet sted helt op til vor tid, og kun den stærke udvikling af landværts transport med tog eller bil i nyeste tid har i virkeligheden kunnet formå at gøre denne praktiske omsætningsmetode for fisk engros mindre hensigtsmæssig. Endnu kan man dog se de sidste reminiscenser af denne form for engroshandel i de direkte landinger af fisk til udenlandske auktioner eller kommissionærer. Ja, man kan endog stadig iagttage tilfælde, hvor flere bundgarns-fiskelaug med en enkelt kvase- eller motorjolleer som mellemmand afsætter deres fangst, f. eks. på Københavns fisketorv.

Indtil for få år siden kunne man i København iagttage livet på et rigtigt fiske-marked som det, kvaserne i århundreder anløb. Her ankom de tidligt om mor-genen til anløbsbroen ved Gammel Strand, og et vældigt leben opstod, når kom-missionærer flokkedes helt nede på trapperne for straks at kontakte skipperne ved anløbet.

Som regel havde man ikke oprindelig faste aftagere mellem kommissionærerne, der skiftevis havde lejlighed til at aftage dele af lasten efter smag og behag, men siden har man set en udvikling henimod mere faste afsætningskanaler, og i de seneste år har man i højere og højere grad bemærket, at levering fra fiskejoller og kvaser fandt sted i fast regning til forskellige fast etablerede engros fiske-handlere i stedet for som i ældre tid altid til kommissionærer. En sådan udvik-ling har været karakteristisk både for København såvel som for det øvrige land, og den har også kunnet iagttages i vore nabolande.

Engroshandel med fisk i provinsbyerne foregik efter tilsvarende retningslinier som i København: Man landede fisken i købstaden til den eller de stedlige kom-missionærer, som derefter foretog salget i kommission til byens detailhandlere, til fiskerøgere eller salterier, hvorefter de umiddelbart afregnede for salget. I provinsbyerne kendte man dog allerede tidligt systemet med, at bådelag eller kvaseskipperne holdt sig til en fast kommissionær, hvilket nok har givet afsæt-ningsforholdene her en roligere udvikling, men til gengæld næppe altid har ind-rømmet fiskerne de samme chancer for at finde frem til den bedst mulige afsæt-ningspris eller -kanal. En morsom form for engrosafsætning af fisk har man helt op til vor tid set eksempler på i mere befolkningsfattige egne af Vest- og Nordjylland, hvor fiskekommissionæren ofte var den stedlige kromand eller køb-mand.

I Jylland har naturalieøkonomien jo været fremherskende helt op i forrige år-hundrede, i hvert fald i den del af Jylland, som lå vesten, sønden og norden for de tæt befolkede byområder i Øst- og Kronjylland. Ikke mindst kunne dette siges at være tilfældet for fiskerbefolkningen, som drev havfiskeri fra vest- og nordkysten. I barske og karrige egne var denne befolkning jo nemlig halvt erhvervsfiskere og

halvt husmænd og således selvforsynende næsten med alt, kun kolonialvarer og en »Bjedsk« i kroen kostede penge, og hvad var da naturligere, end at købmanden eller kromanden virkede som kommissionær. Han havde vel i forvejen et vist forbrug i egen virksomhed af fiskernes fangster og havde tillige i kraft af sin stilling i samfundet de kontakter ud over landet og de kontanter, som må til for at drive handel. Tillige var han erhvervsmæssigt uafhængig af held eller uheld i fiskeriet, ja kunne i givet fald give kredit på forventede senere leverancer af fisk, — og den kredit måtte en fattig land- og fiskerbefolkning ofte trække på.

Vel over midten af 18-hundredtallet, nærmere bestemt omkring 1870, begyndte engroshandelen med fisk og fiskeeksport at ændre karakter. Jernbanerne havde spredt deres net ud over landet, og de nye hurtige distributionsmidler kunne nu sikre en bedre, hurtigere og mere skånsom transport, som muliggjorde fiskeafsætning under hidtil ukendte former.

Fisken var jo indtil da i alt væsentligt blevet afsat i røget, saltet eller tørret form: Røget helt eller makrel, saltede sild og småtorsk eller tørrede jyder og stokfisk, hvis fisken da ikke var blevet distribueret levende i søkøbstæderne med nærmeste omegn, ilandbragt af kvaser med dam og omlæst i hyttefade, hvorfra de kunne sælges til omkørende eller -vandrende fiskekøjlere.

Nu kom man ind på forsendelse af ispakket fisk inden for landets grænser, men sandelig også snart til eksport og her naturligvis først og fremmest sydpå. Isen her til huggedes i søer og fjorde og oplagredes i de talrige med cikorieskaller og tørvestrøelse velisolerede ishuse til successivt brug året igennem. Til tider måtte man i milde vintre importere is fra Norge for at sikre den ispakkede fisk året rundt.

Ispakket fisk blev en stor succes på storbyernes fiskemarkeder, og de mere komplicerede handels- og afsætningsformer medvirkede samtidig til at fremelske en ny type fiskeengroshandlere eller fiskeeksportører, som ganske anderledes end kommissionærerne vanligt måtte komme til at gribe direkte ind i fiskernes erhvervsudøvelse. Fiskehandleren var nu ikke mere blot en mellemmand, som sørgede for den umiddelbare omsætning til videre distribution. Han greb på langt mere personlig måde ind i fiskeomsætningen, han sorterede, pakkede og sørgede for distribution over lange afstande. Men dette nødvendiggjorde også et langt mere intimt samarbejde mellem fisker og fiskehandler, der var nu ikke blot tale om et økonomisk afhængighedsforhold mellem fiskeren og hans fiskekommissionær, der var nu også tale om et direkte erhvervsfællesskab, et fællesskab om at fremskaffe og præsentere en fiskevare, egnet til ispakket forsendelse over lange afstande, og således afpasset i art og sortering, at fisken var tjenlig til fremstilling på en stor bys fiskemarked som slagtet, ispakket, fersk fisk.

Naturligvis kunne fiskehandler og fisker end ikke i fællig råde for, hvilken fisk der skulle fanges og på hvilke tider, dog har man talrige eksempler på, at de stræbte ad den vej så vidt gørligt, bl. a. ved standardisering af fangstredskaber:

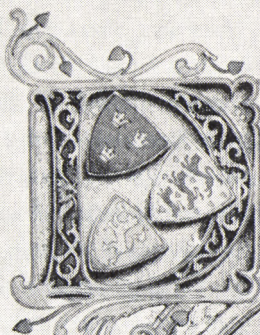
kroge, net, ruser, ålejern o. s. v., o. s. v. Redskaberne anskaffedes ofte af fiskehandleren og udlåntes eller udlejedes til fiskerne, som således alle var nogenlunde ensartet udrustede. Talrige fund i de senere år har vidnet herom, især fund fra klitten omkring Ringkøbing fjord, hvor redskaber den dag i dag findes mærket »J. C. C. D.«, hvilket var initialerne på en Ringkøbing-kromand, som samtidig var stedets første og i mange år stedets eneste fiskeeksportør.

Her i Ringkøbing nåede man tidligt et smukt stadium med hensyn til ispakket kvalitetsfisk, det vidner en vægtig medalje med diplom fra den store nordiske industri-, landbrugs- og kunstudstilling i København 1888 om, idet den tilkender fiskehandleren hædrende omtale.

Der bestod i hine tider et overordenlig nært samarbejde og venskab mellem fiskehandler og fisker, hvilket den gamle havfisker Chr. Fjord, som snart fylder 90 år, kan berette om: Fisken kørtes ind til Ringkøbing af dagvognene norden og sønden om fjorden af Hvistendal og Thomsen, som var postkørere, til fiskehandleren, der derefter sorterede og pakkede fisken og sørgede for den videre forsendelse. Afregning for den solgte fisk skete så fra tid til anden, når fiskeren kom til bys, ofte samtidig derinde i andet ærinde, Chr. Fjords fader havde nemlig landeri med 10—12 køer og et par karle, hvoraf den ene tillige altid var fisker. Den dag, man afregnede med fiskehandleren, blev altid lidt af en festdag, så vankede der store cigarer og en dram til måde, og der var kaffe og småkager inde i stuen hos Sidsel.

Det meste af den ispakkede fisk sendtes med bane til Tyskland, Danmarks traditionelle fiskemarked nr. 1, ned til de store fisketorve i Hamborg eller Kiel. Her

EN NORDISKE INDUSTRI-LANDBRUGS OG KUNSTUDSTILLING

I
KØBENHAVN

1888

HEDRENDE
OMTALE

et tilhørende Fiskehandler J. C. Dyrehjort, Ringhøjvej,
for ispakket Fisk.

Alfred Jacobsen & Søn

Den halvfemsårige havfisker Chr. Fjord, som var fast leverandør til Ringkøbing-eksportøren

blev fisken borthandlet, stadig i kommission, direkte til detailhandlere eller til andre engroshandlere.

Fra tid til anden blev det tyske såvel som det hjemlige engrosmarked naturligvis blokeret af store tilførsler. Dette satte straks fiskerne eller bådelaugene i en vanskelig situation, som dog ofte klaredes af fiskehandleren, der i slige perioder kunne aftage fisken i fast regning til en ganske vist meget lav pris, — og så blev der saltet torsk eller tørret skrubber. Undertiden røgede fiskerne også selv deres overskudsfisk og har vel så med omkringrejsende fiskekrejlere som mellemmand afsat fisken på denne vis.

Udviklingen inden for engros- og eksporthandel med fisk har i denne periode indtil første verdenskrig været nogenlunde ensartet over hele landet, og man ser i disse år fiskehandelshuse bygget op omkring et navn og et renommé, grundlagt i de gamle ishuses tid. Disse handelshuse ses at være gået i arv fra far til søn eller svigersøn og datter i generationer og har i flere tilfælde dannet basis og økonomisk baggrund for nutidens driftige fiskeeksportvirksomheder, der mere og mere har taget karakter af industri- end handelshuse.

Fiskeeksporten havde således en stabil og rolig udvikling i årene op til første verdenskrig, men dermed hørte også roen op for en tid, og en vis stagnation indtrådte i handelsrelationerne. Krigstidens vanskelige handelsforbindelse førte til

et mere lukket Tysklandsmarked, hvor afsætningen måtte finde sted gennem særligt autoriserede kommissionærer. Handelen blev stærkt chancepræget, og fisken blev solgt for højeste bud på auktionerne, og selv om der i starten opnåedes ganske antagelige priser på de heldige markedsdage, var den personlige føling med det tyske marked, som igennem en menneskealder forud var skabt, gået tabt. Dette blev karakteristisk for en del efterkrigsår, hvori man også så eksempler på, at fiskeeksportører tabte vældige summer, grundet på den tyske inflation, der udvikledes med så rivende hast, at afregning for den solgte fisk ikke kunne finde sted, før nye devalueringer og pengesedler blev udstedt. Man blev derfor i disse år vidne til betydelige krak af ellers solide engroshandelsvirksomheder.

I disse år begyndte man imidlertid også at finde frem til nye markeder. Man søgte længere sydover, og Belgien, Holland var inden for rækkevidde. Lastbilerne blev her transportmidlet, og i begejstring for dette praktiske og hurtige køretøj søgte man endog helt frem til fiskemarkeder i Paris og Italien, men omkostningerne ved disse fjerntransporter viste sig hurtigt i disse pionerår ikke ganske tilrådelige. Dog, det belgiske og hollandske marked var åbnet for dansk ispakket fisk, og det skulle snart komme til at kunne regnes blandt vore mest stabile. På samme måde gik det med det engelske marked. Her fik man i D.F.D.S.'s

Pakning af rødspætter til kendt London-importør ca. 1930.

udmærkede ruteforbindelse til Parkeston en fortræffelig og hurtig afsætningskanal, hvilket muliggjorde, at fisk kunne komme frem i fin stand til Billingsgatemarkedet i London efter kun knap to døgn transporttid. På dette marked blev det særlig de store rødspætter og anden fin fisk, der slog igennem, men forinden dette salg fremstød helt kunne lykkes, havde fiskerne, takket være medhjælp fra foregangsfolk blandt deres egne, f. eks. Claus Sørensen, Esbjerg, måttet lære at rense og skylle fisken og oplagre den omhyggeligt med is om bord i op til fjorten dage, og dette lykkedes således, at kvaliteten ikke led ubodelig skade.

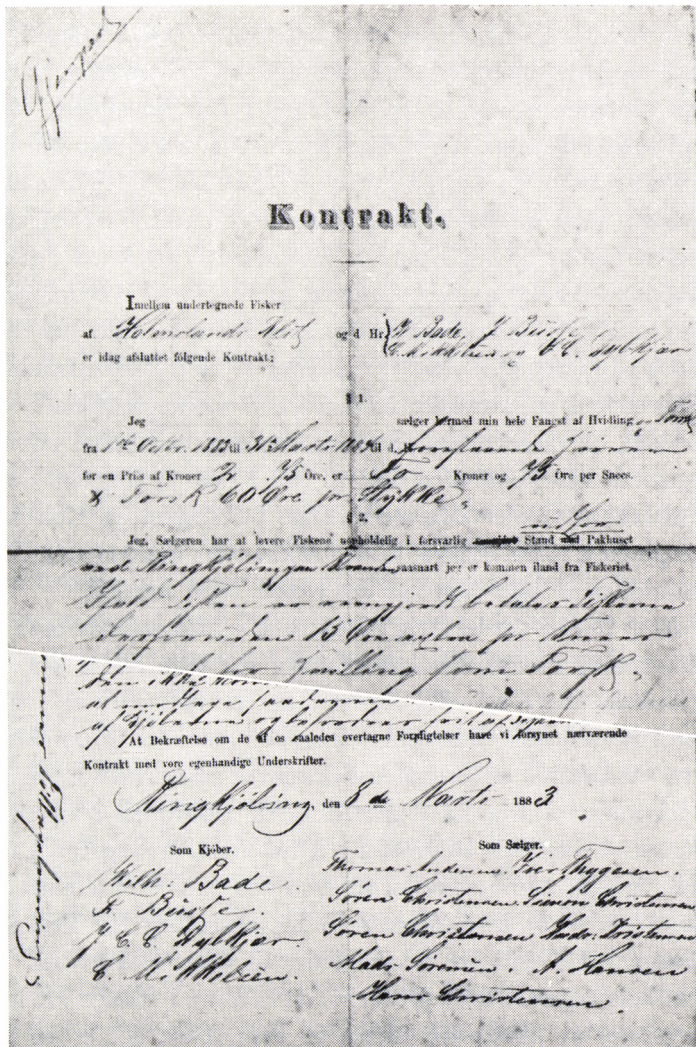
Mellemkrigstiden skulle trods nye markeder dog blive en vanskelig tid for fiskehandelen, for i de samme år indførtes i næsten alle vore aftagerlande ret rigoristiske importlicensordninger for dansk fisk til beskyttelse af det hjemlige fiskeri, ligesom importtold afkrævedes mange steder. Licensordningerne førte til tilsvarende kvotaordninger for den danske fiskeeksport med tilsvarende skarpe bestemmelser om f. eks. rødspættemål, en statslig kontrol fra dansk side blev hermed nødvendiggjort, bl. a. for at sikre, at de rigtige fiskestørrelser landedes og forsendtes. Denne kontrol skulle vise sig mere permanent, end man vist dengang forestillede sig, og har siden udviklet sig til den nye etat: Danmarks Fiskerikontrol. Den række af bestemmelser, der indførtes i disse år vedrørende udførsel af fisk, betingede særlige udførselstilladelser, alene i forbindelse med disse kunne en vis hæmmende og stagnerende virkning på erhvervsudviklingen inden for fiskehandelen konstateres. Trods alt var trediverne en tid med ganske stabil udvikling inden for erhvervet og på de nyvundne markeder, en tid hvor man konsoliderede virksomhederne, og hvor erfarings- og økonomisk grundlag skabtes for den fiskeindustri, som kort efter krigen skulle se sin flyvende start.

Under den anden verdenskrig fik dansk fiskehandel en tilsvarende udvikling som under den første, også under denne kom nye markeder til, ligesom der blev lukket for andre, særligt må det vel i dag konstateres, at man i en kort periode under krigen for alvor fik forsøgt sig med det italienske marked, ligesom en vis afsætning også fandt sted til Frankrig og Tjekoslovakiet og Ungarn ligeledes. I de sidste krigsår stagnerede fiskeeksporten, men man opnåede gode priser, d. v. s. fastsatte maksimalpriser, så forretningen var god nok, men det handelsmæssige initiativ og incitament til udvikling i erhvervet var gået tabt, hvorfor mange, som under normale forhold ikke ville kunne finde erhvervs muligheder inden for dette eksporterhverv, følte sig tilskyndet til at søge ind deri. Derved fik engroshandelen med fisk et tilsyneladende opsving, kun tilsyneladende, idet en stor del af disse hastigt opblomstrende forretninger senere er sygnet hen eller nedlagt. Også en del af de gamle engros- og eksportvirksomheder sygnede imidlertid hen på grund af krigen og fik kun med besvær et vist fodfæste efter denne. Bedst blandt de gamle firmaer overlevede de virksomheder, som vidste at drive den indenlandske engroshandel frem i disse år, hvor man trods vanskelige distribu-

tionsforhold havde held til at organisere handelen på særdeles hensigtsmæssig og praktisk måde.

I mellemkrigsårene havde opkøbet af fisk antaget andre former på de store fiskepladser. Købet skete nu i mindre og mindre omfang direkte fra fiskerbåd eller bådelaug, omsætningen fandt efter tysk og hollandsk forbillede sted på auktion. Således oprettedes auktion i Esbjerg i 1923 ved fiskehandler Laurits Rønn, og i næstfølgende år oprettedes auktioner på en lang række andre danske fiskepladser.

Som tidligere nævnt havde fiskeeksportører op til den første verdenskrig op-

Kontrakten 1883. Kr. 2,75 pr. snes hvilling og 60 øre stykket for torsk.

arbejdet en række trofaste personlige kontakter for afsætning af fisk i Tyskland. Disse kontakter havde allerede tidligt for nogle eksportørers vedkommende muliggjort afsætning i fast regning. Dette var bl. a. tilfældet for Ringkøbing-eksportøren, der herved blev i stand til at udfærdige tresidede kontrakter med fiskerne på den ene side og aftagerne i Tyskland på den anden. Som en morsom kuriositet er endnu bevaret en kontrakt fra 1883, der illustrerer dette.

Fortsat var kommissionshandel med fisk dog det almindelige, endog efter at auktionerne startede og telefonen indførtes. Det er karakteristisk, at telefonen hurtigt blev taget i brug i fiskehandel, og den allerførste telefon i Jylland blev da også oprettet af en fiskehandler på helt privat basis, idet den benyttedes til hurtigt at skabe kontakt mellem Ringkøbing-eksportøren og hans kontraktfiskere oppe på klitten. Da Jysk Telefon fik koncession på telefon i Jylland, viste dette praktiske kommunikationsmiddel sig snart lige så uundværligt i fiskehandel, som telegrafene tidligere havde været. Over telefonen udveksledes daglig erfaringer om markedsudviklingen, og ved telefonens hjælp fik man hurtigt bud om landinger og kunne bringe tilbud på hurtigste måde frem til fiskens aftagere. Da telefonforbindelsen med England etableredes via Holland, blev der også talt om fisk, og samtalen fandt sted fra Esbjerg; det var en begivenhed i de dage. Ikke mindst for Englandshandelen blev telefonen af umådelig betydning.

Udviklingen omkring første verdenskrig slog i nogen grad den begyndende handel med fisk i fast regning i stykker, således at kommissionshandelen næsten blev altdominerende i en årrække, men mere moderne indstillede eksportører kom ind i billedet, og med auktionernes indførelse og telefonens udvikling søgte man mere og mere hen imod afsætning af fisk i fast regning, således at denne handelsform efterhånden blev den almindelige på Belgien og Holland og siden også på tyske pladser, f. eks. Berlin. Kun det engelske marked strittede imod og gør det for så vidt den dag i dag, når det gælder fersk iset fisk.

I disse år op til anden verdenskrig antog fiskeengros-handelen også andre former end hidtil kendt, andelsfiskesalgforeninger dukkede op og krævede indpas blandt engrosfiskehandlere og -eksportører. Især på østkysten af Jylland og på øerne fik disse virksomheder tilslutning i fiskernes kamp for at opnå bedre priser for deres varer end hidtil muligt på fiskekvaserne eller hos kommissionærerne. Selv om andelstanken aldrig fik den helt brede tilslutning i fiskerkredse, har den dog også sat sit præg på udviklingen i fiskehandelen og fortjener at nævnes, fordi den virkelig har medvirket til at skabe bedre rentabilitet for mange fiskeres virke, bl. a. ved at muliggøre bedre afsætning for Østersøens småtorsk, der som nævnt i tidligere tid fragtedes til Oslo med kvaser. Disse småtorsk var i det hele taget et stort problem for fiskerne i mange år, indtil man i trediveerne begyndte at producere fileter af dem, men det er en helt anden historie.

Men også andre grene af fiskehandelserhvervet tog deres store opsving i årene op til anden verdenskrig. Handelen med levende fisk blomstrede som aldrig før, og især gjaldt det rødspætter og ål. Det tyske marked var naturligvis fortsat storaftager, men også Holland og Belgien aftog disse varer i store mængder såvel som England.

Man udviklede en særdeles hensigtsmæssig pakketeknik, der muliggjorde, at varen kunne transporteres over lange afstande og endda komme frem i nydelig og levende stand, idet man indrettede særlige transportkasser med hylde, hvorpå fisken blev nedlagt. Endvidere var kassen foret med træuld og kølet med et passende kvantum is. Skønt det således var en dyr indpakning, var det nok værd at ofre for at få fisken godt frem i bedste stand.

De store eksportører af levende fisk havde til stadighed en velspækket flåde af hyttefade for såvel rødspætter som ål, og disse eksportører bevarede længst op i tiden den traditionelle direkte kontakt og det umiddelbare gensidige tillidsforhold til fiskerne, en kontakt, som i den vanskelige tilpasningstid, hvor fiskerikontrollens nye bestemmelser med den deraf følgende kvalitetskontrol indførtes, skulle vise sig værdifuld for arbejdet med at indarbejde den nye tids krav. Åleeksporten udviklede sig i disse år til en helt selvstændig gren af fiskehandelserhvervet, hvilket ikke mindst hang sammen med den særlige erfaring og de betydelige investeringer, som måtte til for at holde ålen levende vinteren over med rindende vand i bassiner; også det betydelige lager, som måtte til, krævede investeringer i et omfang, som ikke var helt almindeligt i fiskehandelserhvervet iøvrigt. Levende danske ål indtog snart en smuk position såvel sydpå som vestover, en position som man for så vidt fortsat har stabiliseret.

En anden gren af fiskehandelen, som fik sin selvstændige udvikling og ekspansion i dette åremål, var handelen med blankfisk, sild og makrel. Især for vore nordjyske fiskepladser blev denne handel betydningsfuld i den grad, at den blev helt dominerende for flere byer, og man har undertiden kunnet tale om et sildeeventyr i den forbindelse, som sikkert let ville kunne måle sig kvantummæssigt med de berømte eventyr i Valdemarernes tid.

Silden og blankfisken iøvrigt fandt udmærket afsætning på det tyske marked såvel som i Holland og Belgien til gode priser, og dansk sild og makrel har siden formået at bevare og befæste denne position.

Da fiskehandel og eksport efter sidste verdenskrig atter skulle tages op i fuldt mål, viste der sig straks store vanskeligheder. I dag, 18 år efter, er det egentlig vanskeligt helt at genkalde sig, i hvor høj grad man måtte føle sig på bar bund, men et fingerpeg har man, når det nævnes, at der overhovedet ingen vekselkurser var sat på fremmed mønt, at der ingen handelsaftaler var med noget land, og at de traditionelle markeder var lande, som enten var totalt nedkæmpet under krigen, var udmærket af tysk besættelse eller i krigstiden havde været nødt

Frysning af laks i tunnelfryser, bygget 1946.

til at opbygge deres egen fiskerflåde, så den efter krigen fremstod som mere effektiv end nogensinde; det sidste gjaldt på visse måder den engelske trawlerflåde. Hertil kom, at havets rigdomme af fisk ikke i fuldt mål var blevet udnyttet under krigen, hvorfor man straks efter kunne konstatere kolossale tilførsler på de danske fiskepladser. Fiskehandelens folk vidste næppe, hvorledes fisken kunne placeres, og fiskerne var ved at fortvivle over de små priser, de blev budt for fisk, fanget under deres farefulde indsats i minespækket farvand. Da kom en ny erhvervsgren inden for fiskerierhvervet til nytte: fryserierne. Fiskehandlerne opkøbte fisken til små priser og frøs den ned i tunnelfrysere med bakker eller i trækasser i frostrum; så måtte tiden vise, hvorledes fisken kunne afsættes. I slutningen af trediverne og begyndelsen af fyrrerne sås de første private fryserier, bl. a. to i Esbjerg, og ret hurtigt efter krigen opbyggedes flere, ligesom de offentlige frysehuse, etableret i forbindelse med fiskerihavnenes isværker, tog fiskefrysning op.

Efter krigen savnedes altså hverken fisk eller forbrugere ud over et sultende Europa, men helt og aldeles savnedes de diplomatiske og handelspolitiske relationer, som var og er forudsætningen for samhandel mellem moderne uafhængige

nationer. De første hektiske år efter krigsafslutningen havde det officielle Danmark nok at gøre med at bringe orden i indlandets spredte eller spegede tråde, så fiskeeksportørerne måtte finde deres egen vej frem, en vej, som skulle vise sig ingenlunde jævn og ligetil.

Fiskeeksportørerhvervet var jo blevet meget talrigt i krigsårene, og mange eksportører måtte på forhånd opgive dette hidtil lette erhverv med spedition af fisk til den tyske krigsmaskine, købt og solgt til fastsatte maksimalpriser. Andre blandt de nye fiskehandlere havde etableret sig for at blive. Notorisk er det dog, at antallet af fiskeeksportører f. eks. i Esbjerg er reduceret til en femtedel i årene efter krigen. Kun få var det givet at få lov at søge ud over de nye grænser og fra første færd kun een. Det blev et spændende job på særligt allieret militærpas atter at rulle ned gennem Tyskland, nu gennem dets endnu af ulmende gløder rygende ruinbyer og på egen hånd søge at finde frem til de myndigheder, som i starten skulle klare besættelsestroppers forsyningsproblemer. Fra første færd blev det med SHAEFF, den amerikanske forsyningsorganisation, kontakten skabtes, og vældige ordrer på rensede og hovedskårne hale- og finneklippede portionsrødspætter hjemførtes, så de mange ledige hænder i Esbjerg atter kunne komme i arbejde. Det blev et stolt syn den dag den første flåde på 10—12 eksportlastbiler samtidig satte sig i bevægelse med ca. 90 tons frosne rødspætter på vej mod Tyskland. Financieringen af disse store ordrer var i sig selv et problem, men ved stor imødekommenhed, først fra Landmandsbankens hovedsæde, lykkedes det at klare en opgave, der i dag kun kunne have været løst ved statens hjælp, da kursen på sterling endnu ville være ukendt en tid, og en fast kontraktpris med SHAEFF først kunne tegnes ved forhandlinger, der måtte udskydes til et tidspunkt, hvor mange hundrede tons allerede ville være leveret og spist.

Nu meldte sig krav om andel i eksporten fra det øvrige erhvervs side, og det daværende Fiskeridirektorat gjorde yderligere eksporttilladelser betinget af, at disse første eksportordrer blev delt op i kvotaer til de enkelte eksportører, som igennem deres foreninger etablerede en fordelingsordning. Herved opstod imidlertid i starten en ret penibel situation for den eksportør, der havde tegnet ordrene, idet kontraktlige dispositioner for indkøb og lagerhold var truffet på langt sigt med skippere og fryserier. Men hvad der kunne blive til økonomisk ruin, vendte sig til at blive endnu en chance for dansk fiskeeksport med åbningen af det belgiske marked. Med en flåde på syv af Esbjergs største kuttere, fuldt lastede af frosne rødspætter, sejlede eksportøren til Antwerpen, hvor fisken blev losset op på havnekajen til ledige hænder blandt fiskehandlere og til en trængende belgisk befolkning. Formaliteterne ordnedes udiplomatisk og uformelt i et belgisk regeringskontor uden handelsoverenskomst og uden officielle akkreditiver af nogen art. I årene derefter skulle handelen med Belgien komme til at forme sig mindre let og uformelt. Men genåbningen af markedet blev dramatisk

og menneskeligt en stor succes, hvorunder gamle kontakter reetableredes, men også her måtte der finansieres på ubestemt tid, da kredit måtte gives, til kursen på francs kunne noteres, selv om prisen omtrentlig kunne beregnes i francs efter førkrigskurs, hvilket blev benyttet ved forhandlingerne.

Herefter kom udviklingen til at forme sig slag i slag. Det næste fremstød blev foretaget længere mod syd i den franske zone. Her blev udgangspunktet en stor varebytteforretning med det franske intendanturkorps: fisk for sydtysk gavntræ solgt på roden, træet skulle blive til bygningstømmer og fiskekasser til mere fisk. De første fiskekasser efter krigen blev oparbejdet af bjælker fra tankgrave, som daværende udenrigsminister Christmas Møller personligt udvirkede blev optaget og frigivet til formålet. Men nu rejste altså et hold skovarbejdere og træmænd for en Esbjerg-kassefabrikant til Sydtyskland og fældede tyske træer.

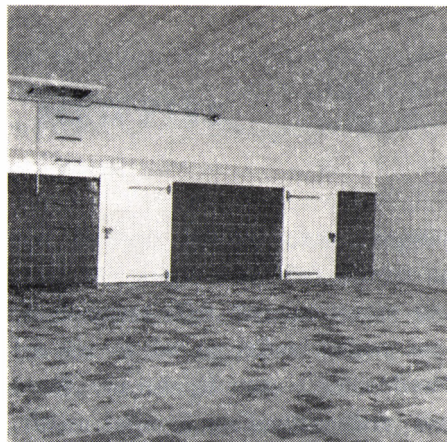
Stadig flere kontakter skabtes sydover, det tjekoslovakiske marked genåbnedes, det østrigske og det østtyske. Fortsat måtte dog de fleste forretninger udføres som varebytter, men de forløb gennemgående godt på trods af de stadig meget løse officielle handelsforbindelser, således at fiskehandelen efter et par år kom i rigtig god gænge.

Noget af, hvad der var skabt i disse år, sloges naturligvis atter i stykker grundet udviklingen i verdenssituationen, bl. a. faldt det tjekiske marked efter den kommunistiske magtovertagelse stærkt tilbage, ligesom det østrigske marked ikke helt skulle blive, hvad det en overgang syntes at tegne til.

I hjemlandet befandt fiskeeksporterhvervet sig i en stærk brydningstid i disse år. Gamle, fine engroshandelshuse som det Vendsysselske ved nu afdøde direktør Vendsyssel holdt fortsat de gamle fiskehandelstraditioner i hævd, medens andre søgte frem mod produktions- og industriplaners realisering for at være i pagt med tidens krav om forædling af landets naturprodukter, forinden eksport fandt sted. Herved kom der da helt nye aspekter ind i fiskehandelen. Et incitament for industrialiseringen blev først og fremmest fryseteknikkens udvikling i samklang med den allerede i trediverne begyndende filetering af levende slagtede torsk. Forinden udviklingen på dette område kunne tage fart, måtte imidlertid overvindes en hel række praktiske problemer, bl. a. med hensyn til autorisationsbestemmelser, men alle disse ting behandles andetsteds. Også det engelske ferskfiskmarked blev åbnet ret hurtigt efter krigen, men det skulle ikke i betydning blive slet så vigtigt som tidligere. Englands egen trawlerflåde havde udviklet sig stærkt umiddelbart efter krigen, og en ny fiskevare skulle snart blive indpasset, den lynfrosne, som hurtigt skulle vise sig at få fodfæste her, vant som englænderne var blevet til frossen mad under krigen.

Samtidig med den hastige udvikling af filetindustrien i efterkrigsårene med de deraf følgende særlige autorisationsbestemmelser skete der en sideløbende udvikling inden for den traditionelle engrosomsætning af fisk.

Pakhus, som opfylder kvalitetslovens krav, bygget 1942. I baggrunden kølerum og skælislager.

Den særlige kvalitetslov for fisk og fiskevarer af 1950 fik bestemmelser for indretning af pakhuse, for opbevaring, pakning og forsendelse af levende, fersk, ispakket fisk. Selv om lovens bestemmelser i starten administreredes lempeligt, førte de dog snart en udvikling af lokalefaciliteterne med sig, som i høj grad har medvirket til at højne det kvalitetsmæssige stade for dansk fisk. Men denne udvikling måtte naturligvis medføre store investeringer og forudsætte en koncentration af erhvervet, hvilket som anført har kunnet iagttages.

I de samme år har man desværre kunnet se en stadig tendens til større selvforsyningssevne hos vore traditionelle fiskehandelspartnere, parret med stadig mere mærkbare toldafgifter eller importlicensordninger. Det sidste har f. eks. næsten decimeret det belgiske marked. Den således for dansk fiskeeksport så uheldige udvikling henimod en vis stagnation af den traditionelle form for eksport af fersk, ispakket fisk er yderligere blevet accentueret af en mærkbar tilbagegang i omsætningen af fersk fisk på storbyernes engrosmarkeder. Her har tegnet sig en udvikling, som må karakteriseres som uafvendelig, konsumenterne ses nemlig mere og mere at vende blikket fra den traditionelle detailfiskehandlers tilbud om fersk, levende eller iset fisk mod supermarkedernes frysediskes indhold af gryde- eller pandeklar filet i farvestrålende salgsemballage.

Denne stagnation i den traditionelle fiskeeksports udøvelse kan nok i dens udøvers øjne synes beklagelig, og man kan med forskellige midler søge at dæmme op for den, både mere liberale: ved at søge kvalitets- og distributionsforhold bedret samt told- og licensskranker nedbrudt, eller mere håndfaste: ved at søge den frie erhvervsudøvelse i erhvervet begrænset. Men hvad man end gør, udviklingen kan ikke skjules og ikke standses, selv om man som gammel fiskehandler og fiskespiser altid må sande, at den veltilberedte, levende slagtede eller fersk ispakkede kvalitetsfisk har smagskvaliteter, som den industrielt fremstillede, frosne filet næppe nogen sinde vil kunne frembyde eller bibeholde.

DETAILHANDEL MED FISK

Af redaktør *Henry Hansen*.

Før den organiserede detailfiskehandel opstod, landede fiskerne deres fangster direkte til by og land. De lagde til kaj, hvor de selv solgte deres fisk direkte til forbrugerne. Fiskehandlere kendtes i al almindelighed ikke. Mange steder var det sådan, at fiskerens kone eller børn gik fra dør til dør og falbød fisken, medens faderen og de af drengene, der var store nok, var ude på søen. I København solgtes, da tiden blev mere handelsmæssig, fisken først til mellemhandlere, der opkøbte hele fiskerens fangst for at videresælge den i mindre partier til koner, der sad ved stranden og handlede.

På et vist tidspunkt sad de tæt i 3–4 rækker fra Højbro Plads og helt ned til det daværende Assistenshus i et antal af flere hundrede. Private købere fra hele byen indfandt sig så her for at købe billig middagsmad i form af fisk, og her rørte sig et muntert folkeliv. Men det var klart, at fremsynede handelsfolk så en chance til at danne sig en levevej som fiskehandlere. Foruden de såkaldte fiskekoner ved Gl. Strand, opstod der lidt efter lidt en handelsstand først af gadehandlere eller gadesælgersker, der trak op ad gaderne råbende med deres varer, f. eks. sild er godt. Men også på mange gadehjørner og i porte stod der handelsfolk, der falbød fisk.

Omkring århundredskiftet fandtes der ikke over 20–25 detailfiskehandlere, der drev forretning i København fra butik efter nogenlunde handelsmæssige principper.

Fraregnet de store fiskehuse ved Gl. Strand, kunne fiskehandlere fra butik i de tider dårligt klare sig mod deres konkurrenter på gaden, der kappedes om, i de tidlige morgentimer at køre ud med svingende læs af friskfanget fisk.

Med hygiejnen i de få daværende fiskebutikker var det ofte så som så. Disse var oftest monteret med trægulve og træbassiner med alt andet inventar svarende hertil.

Hygiejniske begreber kendtes ikke, og vedtægter for montering samt stadige kontrolbesøg af sundhedspolitiet var ukendt. Tillige var butiksindehaveren som regel hverken fagmand eller oplært i handel, men tit gadehandlere eller andre, der ved sparsommelighed eller lån var sat i stand til at bosætte sig. Efterhånden kom der flere butikker. En del af de allerede bestående var små kælderbutikker, medens man nu, især ude på broerne, startede store fiskeforretninger. Konkurrencen blev større, og alene dette gjorde samtidig sit til, at de før så dårlige hygiejniske forhold bedredes ganske betydeligt.

At handle med fisk var i de tider »frihandel«, d. v. s. der behøvedes ikke borgerbrev, men enhver, der havde en smule kapital, kunne nedsætte sig hvor som helst.

Butikkernes antal voksede imidlertid stærkt, og konkurrencen blev hårdere; thi ikke alene på hovedgaderne, men også i sidegaderne kunne man nu finde fiskeforretninger, samtidig med at gadehandlere kørte op og ned ad gaderne råbende med fisk.

I mange af byens porte stod ældre koner med deres små karakteristiske håndvogne, der kun havde een stang til at »skyde« vognen frem, modsat trækvognene, der havde to stænger, hvor man gik imellem, ofte med en sele om skulderen for bedre at kunne trække den tunge vogn, der foruden fisken havde bassiner med vand i for at holde fisken levende, eller i det mindste våd.

Det siger sig selv, at konkurrencen til tider var skarp. Gadehandlerne, der ikke kendte til butiksleje eller andre faste udgifter, kunne altid være nogle øre billigere end butikkerne, så det kunne tit være svært for disse at få det hele til at løbe rundt, så det var vel ikke så underligt, der fra butiksindehaverne krævedes »bunden næring«; thi i de fiskerige dage var det sådan, at gaderne oversvømmedes af gadeprangere, der for nogle få øre i timen kunne leje en trækvogn, hvorfra de ganske ansvarsløst kunne køre ud med fisk, medens de, når det var småt med fiskeriet, handlede med alle mulige andre ting, hvis de da ikke fik offentlig understøttelse af en eller anden art.

Fiskebutikkerne fik dog lidt efter lidt tag i det købende publikum, og varesortimentet blev udvidet. Det hed nu ikke alene fiskehandler, men meget ofte vildt- og fiskehandler, idet man for at supplere fortjenesten, nu handlede både med vildt, fjerkræ, røgede fiskevarer samt spegesild, klipfisk og konserves. Kort fortalt, fiskebutikkerne udviklede sig mere og mere til at blive en faktor, der regnedes med, og stadig gik fremad, medens gade- og torvehandelen stærkt aftog.

I tiden mellem de to verdenskrige blev det bedre med fiskehandelen, hygiejnisk set. Butikkerne blev med mellemrum besøgt af sundhedsbetjente, der efterså, at alt var, som sundhedsvedtægterne krævede, og nu var der lidt efter lidt opstået en ansvarsbevidst butiksfiskehandlerstand, der stadig krævede bunden næring for at standse tilgangen af ubevidste og uansvarlige handelsfolk, der uden kontrol af nogen art, til skade for hele fiskehandelen, kunne køre i gader og stræder for at falbyde varer.

Når disse gadehandlere ikke havde udsolgt dagen forud, opbevarede resterne ofte i skure eller lignende steder uden is eller andre beskyttende forholdsregler.

Medens man førhen havde brugt naturis, opskåret eller iset fra vore omegnsøer, en naturis der var godt kølende, men naturligvis ikke helt ren og hygiejnisk, idet der ofte var jord og sand i, gik man nu over til ren is.

Man oprettede krystalisværket på Finsensvej. Dette var i hygiejnisk henseende et stort fremskridt og et stort gode, idet man her fik en helt ren is i blokke, langt bedre at behandle end de store naturisblokke, man før købte tilkøbt i store kurve, og som der ikke alle steder var plads til, idet fiskeforretningerne ikke altid var for store i forvejen.

I tiden mellem de to verdenskrige skete der et nyt fremskridt for de hygiejniske forhold, ikke alene for fiskebutikkerne, men for alle fødevarerbutikker.

Elektriske køleskabe, mange forskellige arter og størrelser, renligt og godt, for fiskenes vedkommende ideelt, dyrt i første omgang, men billigt i det lange løb, idet det gav bedre og friskere varer samtidig med et langt mindre svind.

Et andet og stort gode kom lidt senere på markedet, køleplader af rustfrit stål. Mange fiskebutikker anskaffede sig dette flotte og nye moderne køletekniske inventar, der på en gang ganske fordunklede de hidtidige udstillingsplader af marmor, terrasso o. l.

Desværre standsede den 2. verdenskrig fabrikationen af disse fortræffelige køleplader, idet det blev umuligt at skaffe det fornødne materiale, ligesom den elektriske strøm blev så stærkt rationeret, at der slet ikke kunne være tale om nye installationer.

Der gik nu en rum tid, før der atter kom gang i fabrikationen. Ikke alene i selve krigsårene, men i lige så mange år efter, stod det hele i stampe, og vi måtte klare os med det gammeldags inventar; men lidt efter lidt bedredes forholdene. Strøm- og brændselsrationeringen ophævedes, ligesom der atter tilførtes Danmark de mange forskellige materialer, vi så længe havde savnet. Nu gik det atter fremad for fiskehandelen med modernisering af butikker, ligesom det flere hundrede år gamle fisketorv »Gl. Strand« nedlagdes, og et nyt opførtes i 1958 i Sydhavnen.

Fiskerierhvervet havde fået eget fiskeriministerium, og som første fiskeriminister udnævntes daværende folketingsmand *Chr. Christiansen*, der personlig gik stærkt i brechen for, at de hygiejniske forhold blev gennemført i alle led af erhvervet, og det skyldtes ikke mindst ham, at København fik det nye fisketorv.

Kvalitetsloven af 1951 gennemførtes med det resultat, at alle detailudsalg af fisk, både butikker og boder samt ambulanthandel, skulle underkastes de nye regler til gavn for mere salg af fisk under betryggende forhold. Dette er lykkedes fuldtud, i hvert fald for butikernes forhold. Enkelte har måske dispensation for en eller anden ting i butikken; men dette vil altid blive ordnet på fuldt betryggende måde.

Man kan forstå, der er stor forskel på fortidens detailfiskehandel med de gamle frønnede trækvogne og butikker med trægulve og bassiner, der på lang afstand, især på sommerdage, lugtede fælt, og på de nuværende butikker, der stråler af renlighed og skinner af det reneste hvide marmor og blankt rustfrit stål.

KØBENHAVNS FISKETORV

Af direktør *Uffe Midtgaard*.

I langt den største del af menneskehedens historie har producenten og forbrugeren af levnedsmidler været identiske, og begrebet *handel* var i lang tid alene knyttet til smykker og redskaber. Først ved byernes opståen blev det til et erhverv at producere og forhandle levnedsmidler til andre.

Dette gælder også fisk, og i København har der været forhandlet fisk, lige siden biskop Absalon anlagde byen. Der er ingen tvivl om, at fisk som næringsmiddel har spillet en stor rolle for København med sin beliggenhed ved det fiskerige Øresund.

Stedet for fiskehandelen måtte naturligvis være ved stranden, hvor fiskerne lagde til med deres fangster. – Det er en forunderlig tanke, at denne plet igennem byens tusindårige historie har været centrum for indbyggernes forsyning med fisk, og at dette levende bybillede praktisk taget er forblevet uændret gennem århundrederne – lige indtil Gammel Strand en kold og snefygende 2. januar 1958 for stedse blev forladt af det erhverv, den havde tjent så længe. Tilbage er der kun som et minde om lang og tro tjeneste en fiskerkone – i granit.

Fiskehandelen blev i lang tid alene varetaget af fiskerne selv eller af deres koner, som sad i lange rækker fra Assistenshuset forbi Højbro og hen ad Ved Stranden. Siden kom gadehandlerne til; de såkaldte prangere, som kørte rundt med trækvogne og med sang og tilråb falbød fisken ved dørene.

De første forordninger for fisketorvet kom den 3. maj 1814 som en bekendtgørelse fra Administrationen for Havne- og Opmudringsvæsenet af følgende ordlyd:

»At Kongen (i Følge Kanal-, Havne- og Fyr-Directionens Br. 30. april 1814) har under 21de næstforhen approberet følgende Taxt for Afbenyttelsen af Fisketorvet og det langs med samme værende Bolværk i Kjøbenhavn:

- 1) For hver Pram, Baad eller andet Fartøj, som med Fisk, Tørv, Brænde eller deslige lægger til ved Bolværket, hver gang: 4 Rbsk.
- 2) Af hver Kone her i Staden, som har fast Plads paa Fisketorvet, halvårlig: 24 Rbsk.

Sælgerkoner ved Gl. Strand. Efter kobberstik fra 1836.

- 3) Af andre Koner, som paa Torvet sidde og udsælge deres varer: daglig 1 Rbsk.
- 4) Af hver Vogn med Fisk, som anvises Plads paa Torvet: daglig 2 Rbsk. Alt Sølvværdie.«

Disse takster blev anvendt, lige indtil kommunen i 1926 overtog administrationen af fisketorvet fra havnevæsenet.

Det var altså næsten udelukkende detailhandel, der fandt sted på fisketorvet, og først omkring 1860–70 optrådte »melleghandlerne« på fisketorvet. I 1876 var der 2, nemlig J. P. Kallehauge og Tyskens Jens. På denne tid dukkede de første fiskebutikker op i byens forstæder, og dermed var udviklingen i Københavns fiskehandel afstukket, og fisketorvets ændring fra et detailtorv til et en gros torv begyndt.

I firserne invaderedes torvet af jyder, der etablerede sig som melleghandlere og formidlede omsætningen mellem fiskere og detailhandlere.

Baggrunden for denne udvikling var byens vækst. København kunne ikke

længere forsynes alene af lokale fiskere, og arbejdsdelingen eller specialiseringen var nødvendig. Vi står her ved kernepunktet i al handel, nemlig at afstanden mellem producent og forbruger øges med væksten i forbrugernes antal og med forbrugernes voksende krav til kvalitet og service.

Det er klart, at en sådan udvikling rejser problemer, som ingen kendte til før. Der blev rigelige muligheder for udfoldelse af såre menneskelige foreteelser som gensidig misundelse og mistænkeliggørelse mellem fiskere, mellemhandlere, detailhandlere og forbrugere, noget som aldrig forsvinder. Men udviklingen skabte også fælles problemer og dermed basis for dannelse af foreninger til disse problemers løsning. Omkring århundredskiftet kom organiseringen af alle led i fiskehandelen; den allerførste forening var fælles for al fiskehandel og blev stiftet i 1881 under navnet Kjøbenhavns Fiskehandler-Forening. I 1894 oprettedes en forening af gadehandlere: Handelsfolkenes Forening af 1894. I 1896 stiftede mellemhandlerne eller grossererne, som de senere benævntes, Foreningen til Fiskehandelens Fremme (nu Foreningen til En Gros Fiskehandelens Fremme), og i 1904 stiftede detailhandlerne (butikshandlerne) Fiskehandlerforeningen for København og Omegn. Forinden havde fiskerne organiseret sig i Dansk Fiskeriforening.

Menneskene på fisketorvet var en broget mangfoldighed af alle temperamenter og dannelsenstrin, men fælles for dem alle var det hårde slid i alskens vejr. Omgangsformen var ikke særlig andagtsfuld og udtryksfriheden ubegrænset. Små sammenstød mellem et par hidsige gemytter kunne ikke undgås. Sejrens palmer tilfaldt som regel den, der havde det bedste kendskab til den andens fortid – noget er der jo altid at pille ved – og som tillige havde evner til at blotlægge denne fortid under anvendelse af sprogets og byens saftigste gloser til stor jubel for tilskuerne. Et sådant sammenstød var en god forudsætning for et forlig, som passende kunne besegles med flere eller færre genstande i en af kælderbeværtningerne.

Hvad angår evnerne til at bruge munden har kvinderne altid været selvskrevet til en klar førsteplads – ikke mindst på fisketorvet; der fandtes næppe nogen, der kunne lukke munden på en skovserkone, hvis »ære« var gået for nær. Det samme gjaldt »rejekonerne«, som lavede op på torvet med deres blomstrede sommerkjoler og bomuldsforklæder samt hvid stivet hætte (ikke at forveksle med skovserkoner med grønne nederdele, bomuldsforklæde og avis på hovedet). Denne uskyldigt udseende hætte var hos nogle, særlig de største og kraftigste af amazonerne, prydet med et djævelsk mordvåben, nemlig nogle lange hattenåle, hvis spidser skiftevis stak ud til begge sider. Når rejevognen arriverede, sprang konerne til for at komme først til fadet. Dersom én af de således bevæbnede var forsinket, så gud nåde den, som ikke gjorde plads.

Den fisk, man forhandlede, var udelukkende levende fisk – andet kunne ikke tænkes. Allerede i 1898 var det muligt at sende levende fisk i hyldekasser fra

Skagen og Frederikshavn til Københavns Fisketorv, men langt den største del af den tilførte fisk blev sejlet til byen i kvaser.

De nye organisationer blev så sandelig ikke oprettet af selskabelige grunde. Tilværelsen var hård og ubarmhjertig for torvets folk, som også i stort omfang led under embedsmændenes tyranni. Her var brug for det medfødte gode humør – som holdt, men farvedes af livsvilkårene. Det stille lune og intelligente vid var sjældne begreber.

De første mellemhandlere i firserne havde fået tildelt bolværket fra Højbro til tredje trapperepos, et meget lille areal. Resten var forbeholdt fiskerbåde med sild eller andre fiskesorter. Da det var forbudt at have både og hyttefade liggende længere end til kl. 3 om eftermiddagen, var der hver morgen kamp for at få de bedste pladser. Et lyst hovede havde fundet ud af, at der ikke forelå nogen bestemmelse om, hvornår man måtte anløbe Gammel Strand, og han ankom følgelig allerede 1 time efter, at pladserne var ryddede. De øvrige mellemhandlere fulgte naturligvis eksemplet, men så forbød havnevæsenet passage af Holmens Bro før næste dag.

Dette kunne selvsagt ikke bedre forholdene, og henad kl. 12 nat begyndte bådene at stable sig op under Holmens Bro side om side i hele kanalens bredde og hver med en fangline op i land. Når klokken på Holmens kirke slog 12, begyndte de mænd eller drenge, som skulle agere heste, at trække med fanglinen over højre skulder, medens de holdt sig fast med venstre hånd i jernrækværket. Dette menageri og spektakel, når flotillen satte sig i bevægelse, tålte sammenligning med rovdirenes fodring i Zoologisk Have, og medførte mange klager fra beboerne ved stranden. Konkurrencen blev til sidst så stor, at bådene mødte op allerede kl. 6 dagen i forvejen og forblev bemandede hele natten. Dersom en stakkels fiskehandler troede, at han kunne gå hjem og unde sig 3–4 timers søvn, kunne han være sikker på at finde sin båd fjernet og pladsen overtaget af en »kollega«.

Det var sådanne uværdige tilstande, som bevirkede stiftelsen af Foreningen til Fiskehandelens Fremme, som da også som et af sine første resultater fik gennemført faste studepladser. En anden af foreningens første opgaver var drøftelsen af vejesystemet. Når man opvejede fisk, købte man »en vægt«, og denne portion skulle efter gammel tradition veje 37 pund. »En vægt« var i reglen beregnet på at indeholde 2 lispund fisk, og da 1 lispund var 16 pund plus 1 pund til svind, altså 17 pund gange 2, var der tilbage 3 pund til det net, der blev brugt til opvejningen. Der var derfor altid diskussion om vægten af disse net, idet fiskerne naturligvis mødte op med sværest mulige net, medens fiskehandlerne selv havde fremstillet meget lette net af spanskrør. Fiskehandlerne fik gennemført, at der kun benyttedes de af dem medbragte net. Først i 1916 gennemførtes kilosystemet.

Antallet af detailhandlere med fast butik voksede støt efter århundredskiftet, og i 1904 stiftedes Fiskehandlerforeningen for København og Omegn. Anledningen var den forestående revision af Helligdagsloven om lukning på søn- og helligdage, men hensigten var en fælles optræden overfor »kommissionærer og mellemhandlere, der som udbyttere tog broderparten af fiskernes fortjeneste og detailhandlernes ditto, og som havde deres særlige system til berigelse, nemlig forprang, hvilket medførte, at indsenderne blev holdt i uvidenhed om torvepriserne, som blev uforholdsmæssigt høje, hvorpå detailhandlerne hos forbrugerne måtte påtage sig hele skylden.« Ak ja, personerne skifter, men problemerne består; sådanne tanker kunne såmænd også i vore dage finde et vist publikum.

Detailhandlerne havde dog virkelig behov for en organisation til at bedre deres kår. Man ønskede »bunden næring for fiskehandelen«, altså borgerskab, således at ikke alle og enhver fra gaden kunne nedsætte sig som fiskehandler til skade for standens anseelse. Man ønskede, at detailhandelen hos grossisterne skulle ophøre, man ønskede faste holdepladser for køretøjer og trækvogne og plads til hyttefade i kanalen. – Man ønskede også samarbejde med grossisterne.

Intet kan binde folk til hinanden som en fælles fjende. I en sådan situation fejes dagligdagens småskænderier af bordet, og når det lille samfund ved Gammel Strand følte sin eksistens truet af storkapitalen eller af myndighederne, manglede der intet i sammenhold mellem grossister og detailhandlere. Sådanne situationer opstod bl. a. omkring 1910, hvor den daværende havnekaptajn Drechsel fandt tiden inde til en revolution af fiskehandelen i København, antagelig på opfordring af pengestærke kredse i byen. Han havde fået den ide, at fisketorvet ved Gammel Strand skulle nedlægges og flyttes til Kristiansgade, hvor der skulle holdes auktion. Som en illustration til datidens forsøg på magtmisbrug skal her gengives et brev, som Foreningen til Fiskehandelens Fremme i januar 1911 sendte havnekaptajnen i denne sag:

»Til Havnekaptajnen.

Foreningen til Fiskehandelens Fremme indgav den 30.5. 1910 et Andragende til Københavns Havneraad med Besværing over Havnekaptajnen og Anmodning om Hjælp til at faa lov til at være i Fred ved Forretningen ved Gammel Strand, specielt i Anledning af Havnekaptajnens Trusel om at inddrage vore Stadekort.

Den 27.12. s. Aa. svarede Havneraadet, efter at et nedsat Udvalg havde undersøgt Forholdene og afgivet en indgaaende Betænkning, som det ikke er lykkedes os at faa, og som vi udbeder os godhedsfuldt meddelt, ligesom vi betragter den som et uundværligt Bilag til vort Andragende, meget imødekomende, at man havde indsendt Sagen til Ministeriet for offentlige Arbejder med

Udtalelse om, at Havneraadet haaber, at der ikke sker nogen principiel Forandring med Hensyn til Stadekortene ved Gammel Strand, før en paatænkt Forandring har været forelagt Havnevæsenet til Drøftelse.

Igenom Havnefogeden modtog Foreningens Bestyrelse herefter mundtlig Tilsigelse til at møde paa Havnekaptajnens Kontor paa Toldboden. – Da vi traadte ind, vendte Havnekaptajnen sig om og sagde omtrent ordlydende saaledes: »Jeg har gennem Ministeriet modtaget en Skrivelse, som er den mest uhørte i Havnevæsenets Historie. I de 15 Aar, jeg har været i Havnevæsenets Tjeneste, er noget lignende aldrig fremkommet. Jeg har tilkaldt D'Herrer for at anmode Dem om, med en Frist af 3 Dage, at annullere denne Skrivelse, hvorefter jeg skal være villig til en Forhandling.« Havnekaptajnen udtalte derpaa: »I andet Fald skal De nok faa Deres Stadekort, men saa skal vi føre Krig, thi jeg har Lov at lægge Dem, hvor jeg vil, ved Hængebroen eller ved Kristiansgade«. »Det er den mest pøbelagtige Skrivelse, jeg nogen sinde har set«, gentog Havnekaptajnen flere Gange og slog med Papirerne i Haanden, hvorpaa han afskar os med et »Adieu«.

Efter at undertegnede Bestyrelsen har drøftet Sagen nøje indbyrdes og med Foreningens Medlemmer, er de nu enige om, at det vigtigste for os er Spørgsmaalet om Fred ved Gammel Strand og specielt den uforandrede Bibeholdelse af vore Stadekort sammesteds. Herom vil der ikke kunne være Tale om nogen Tilbagekaldelse eller Annullation, og det er vort Haab, at Havnekaptajnen ikke vil aabne hverken skjult eller ligefrem Krig imod os i Henhold til den af ham direkte udstedte Krigserklæring. Det vilde i saa Fald være det første os bekendte Tilfælde, hvor en Embedsmand i Danmark erklærede og førte Krig mod de Borgere, der var henvist til at benytte hans Hjælp og Beskyttelse! Vi vilde sætte Pris paa at faa Havnekaptajnens fyldestgørende Tilstaaelse af, at vor »Pøbelagtighed«, ligesom ogsaa Havnekaptajnens »Krigserklæring« beror paa en Fejltagelse af Havnekaptajnen.«

Begge verdenskrige berørte på det ubehageligste den københavnske fiskehandel. Efterspørgslen i udlandet efter dansk fisk var i disse perioder enorm og medførte svigtende tilførsler og tårnhøje priser, som resulterede i maksimalpriser og andre former for kontrol. Fiskegrossererne på Gammel Strand udførte et af myndighederne meget påskønnet arbejde for at fremskaffe så store tilførsler som muligt. Men som det så ofte går, varede det for længe, inden myndighederne afviklede maksimalpriserne og kontrollen, således at priserne ikke engang kunne dække omkostningerne ved at forhandle varen. De herigennem opståede sortbørspriser blev en stadig kilde til skærmydsler og angiveri mellem grossister og detailhandlere. Da maksimalpriserne endelig blev opgivet, og priserne skulle finde det naturlige leje mellem udbud og efterspørgsel, og således

Det gamle fisketorv ved Gl. Strand ca. 1930.

dække de i mellemtiden stærkt forhøjede omkostninger samt en rimelig avance, havde byens borgere naturligvis vænnet sig til, at fisk ikke måtte koste noget.

Allerede forinden havde borgerrepræsentationen fostret tanker om at gå ind i detailhandelen med fisk, og i 1918 grundlagdes Københavns Kommunes Fiskehaller. Der oprettedes detailsalg i Adelgade, på Nørrebrogade, i Odensegade nr. 17 og i nr. 20. I 1922 opfordrede Dansk Fiskeriforening Københavns kommune til at åbne endnu flere udsalg, og denne henvendelse resulterede i nye afdelinger i Vibenshusgade 19, Bellmannsgade, Amagerbrogade 29, Borups Plads 26, Søndre Boulevard 77 og i Dronning Dagmars Allé.

Dette var et alvorligt anslag mod den frie handel, som nødvendiggjorde en samlet optræden fra erhvervets side. De forskellige foreninger fandt da også sammen i et fællesudvalg, som med støtte af Danmarks Fiskehandels- og Havfiskeriforening (Landssammenslutningen af fiskeeksportører) tog kampen op mod socialiseringen af handelen. Det viste sig hurtigt, at kommunen havde vanskeligt ved at blive udlært i fiskehandel. Underskudene hobede sig op til betaling af skatteyderne, flere filialer blev lukkede og i juli 1927 likviderede de sidste med et underskud på 154.000 kr.

Som det fremgår af det foranstående, har fisketorvet gennem de skiftende tider været udsat for mange forsøg på revolutioner. Det har til alle tider været

og er stadig en indgroet forestilling hos mange, at fisketorvet er et unødvendigt og fordyrende led i fiskens gang fra producent til forbruger, som kunne rationaliseres væk ved en indsats fra storkapitalen eller ved det offentliges mellemkomst. Ikke uanfægtet, men i bedste velgående trives fisketorvet stadig med en handelsform, der ikke er undergået store forandringer i hundreder af år. Mon ikke forklaringen skulle være den, at netop fisketorvet er den mest effektive formidler af storbyens forsyning med fisk. Ikke fejlfri, men alligevel på længere sigt til størst gavn for alle parter fra fiskere til forbrugere og øvrighed.

Skal fisketorvet nedlægges, kan dette aldrig ske ved dekret eller magtgreb, men kun som en eventuel logisk konsekvens af en lang udvikling, der kunne ændre nutidens begreber om distribution.

Fisketorvets flytning fra Gammel Strand har været et stadigt tilbagevendende samtaleemne gennem et halvt århundrede, først foranlediget af vanskelighederne ved at få fiskene til at leve i kanalen og siden af den hygiejniske side af sagen – vandets tiltagende forurening eller snarere videnskabens voksende viden om bakterier som sygdomsårsager. Efter den anden verdenskrig blev det klart, at fisketorvets dage ved Gammel Strand nu var talte og en tusindårig epoke i byens historie stod foran sin afslutning. Den 2. januar 1958 udslettedes for bestandigt et levende maleri i mennesker og atmosfære, i fortid og nutid, som kunne nydes med alle sanser på den skønneste plet i byen – og som blev det.

Det nye fisketorv.

Hele udviklingen inden for vareafsætningen: stigende salg af forarbejdede og tilberedte fødevarer, de stigende krav fra sundhedsmyndighederne og ændringen i forbrugervanerne medførte, at omsætningen af disse varegrupper ikke længere forsvarligt kunne finde sted på torve under åben himmel. Det er interessant at følge bystyrets stillingtagen til dette problem. – Københavns kommune opførte en ny kødby, hvor man udlejer studeplads og lokaler til virksomheder inden for denne branche og altså selv forestår torvets drift. Da problemerne med et nyt fisketorv og et nyt grønttorv skulle løses, indtog kommunen det standpunkt, at det ikke kunne være bystyrets opgave at bygge og investere for enkelte erhvervsgrupper. Kommunen har fundet, at den meget vel kan delegere opgaven at bygge og drive torve til de pågældende brancher, men selv fortsat må føre kontrol med, at torvenes offentlige karakter bevares, fortsat have indseende med studelejer etc. og konkurrencevilkårene.

For fisketorvets vedkommende er disse betingelser nedfældet i lejekontrakten med kommunen om det areal, hvorpå fisketorvet nu er beliggende.

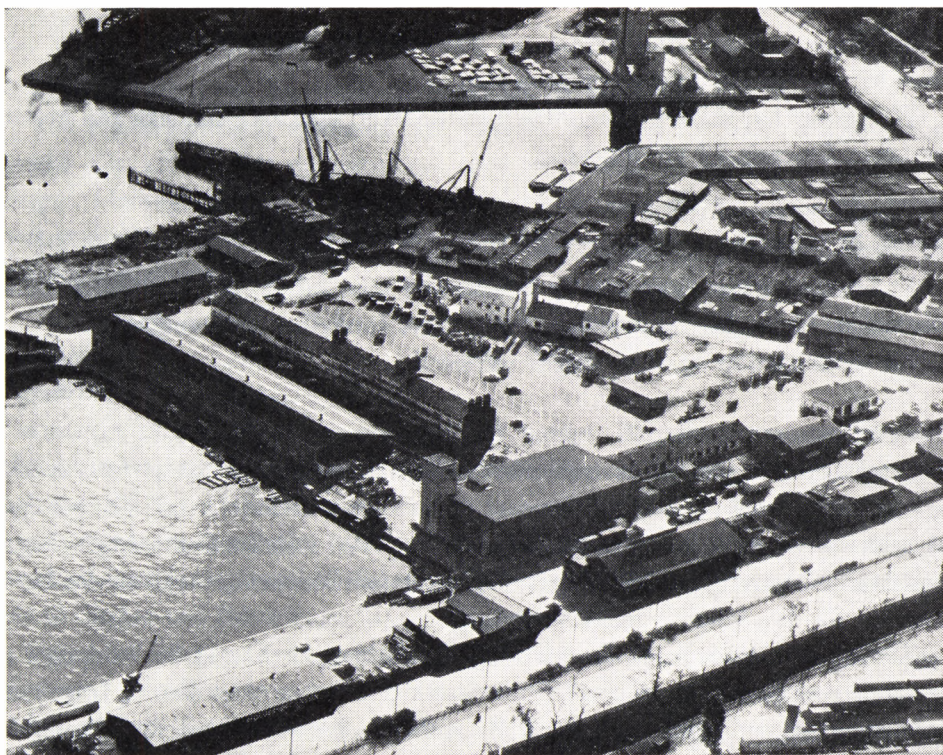
Det bør bemærkes, at fisketorvet ikke er bygget og drives af producenterne, men af fiskegrossisterne i modsætning til grønttorvet, hvor det er gartnerne, der har bygget og driver torvet.

Fisketorvets formål.

Ideen i at koncentrere omsætningen af de væsentlige fødevarergrupper på offentlige torve har sikkert fra begyndelsen været at skabe mulighed for en hurtig omsætning af letfordærlige varer under sunde konkurrencevilkår. Dette gælder også i dag, hvor Storkøbenhavns ca. 300 fiskehandlere, som forsyner ca. 1,5 millioner mennesker med fisk, i løbet af få timer hver dag kan gøre deres indkøb af alle slags fisk på alle tilberedelsesstadier på et særdeles homogent marked.

Ved etableringen af det nye fisketorv nøjedes man imidlertid ikke med at indrette hal, pakrum og kontorer m. v. til selve torvevirksomheden. Man ønskede samtidig at skabe muligheder for at koncentrere en væsentlig del af den københavnske fiskeindustri i umiddelbar tilknytning til torvet. Mange af de fiskeindustrielle virksomheder var beliggende under dårlige forhold med dispensation fra sundhedsmyndighederne, ligesom adskillige lå og nogle stadig ligger i boligkvarterer med deraf følgende komplikationer.

I lejemålet med Københavns kommune indgår derfor store arealer til videre-

Københavns nye fisketorv.

udlejning til filetfabriker, røgerier etc. og til, hvad man kunne kalde betjeningsfirmaer. Denne udvikling fortsætter, og fisketorvet har øget sit areal fra 29.300 m² i 1958 til ca. 42.500 m² i dag. Disse arealer er udnyttet således:

Til fisketorvets primære formål:

- Salgshal på ca. 2000 m² med ca. 500 m² pakhus og ca. 600 m² kontorer.
- Bassiner til levende fisk.
- Anløbsbro.
- Parkeringsplads.
- Gader og veje.
- Kasseplads til opbevaring af tom emballage.
- Kassecentral til den daglige kasseomsætning.

Til fiskeindustrielle virksomheder:

Et industrihus, hvor en del filetfabriker og røgerier m. v. i fællesskab af økonomiske og pladsmæssige hensyn har indrettet lokaler til hver virksomhed, og hvor fisketorvet er medejer, idet der i huset er beliggende torvets varmecentral samt omklædnings- og vaskefaciliteter for alle beskæftigede på fisketorvet.

Et kombineret røgeri og filetfabrik.

En filetfabrik.

Et eksportpakkeri samt arealer til yderligere 6 fiskevirksomheder, som står over for at realisere deres byggeprojekter.

Herudover har fisketorvet modtaget arealønsker, som for tiden ikke kan imødekommes, fra endnu 4 virksomheder.

Til betjeningsvirksomheder:

Et isværk, køle- og frysehus.

Et forretningshus (som ejes af fisketorvet) med lokaler til fisketorvets administration, bank, fiskerikontrollen, politi samt forskellige butiksudsalg.

En servicestation og et mekanisk værksted.

Fisketorvets organisation.

Fisketorvet er opført af et som aktieselskab indregistreret, men som andels-selskab drevet selskab, hvis medlemmer er samtlige stadeindehavere. Det vil sige, at selskabet er underkastet aktieselskabsloven, men i sit interne arbejde følger andels-selskabsprincippet, hvor hvert medlem uanset virksomhedens størrelse har 1 stemme på den årlige generalforsamling.

Torvet ledes af en bestyrelse på 6 evt. 7 medlemmer, hvoraf de 5 udpeges af generalforsamlingen, medens fiskeriministeriet, som har ydet lån til byggeriets gennemførelse, udpeger 1 medlem. Københavns kommune har i sin kontrakt med fisketorvet betinget sig ret til at lade sig repræsentere i bestyrelsen, men har

indtil nu ikke udnyttet denne ret. Bestyrelsen vælger en formand; dette hverv beklædes for tiden af hr. direktør Axel Jensen, Dansk Andelsfisk A. m. b. a.

Bestyrelsen antager en direktør, som med sine medarbejdere varetager den daglige ledelse af selskabet.

Økonomi:

Opførelsessummen for de anlæg, som anvendes til fisketorvets primære formål, andrager ca. 2,2 millioner kroner.

Medlemmernes andels- og indskudskapital andrager ca. 500.000 kroner, med den restbeløbet er skaffet til veje ved langfristede lån i Fiskeribanken, Fiskeriministeriet samt private låneinstitutter.

Ialt er der indtil nu investeret ca. 12 millioner kroner på fisketorvets område.

Der anvendes for tiden følgende lejesatser:

Stader i hallen	140 kr. pr. m ² årligt
Pakrum	70 » » » »
Kontorer	75 » » » »
Kasseplads	24 » » » »
Bassiner til levende fisk	5.850 kr. pr. stade årligt
Parkeringsplads	20 til 30 kr. månedligt

Arealer til bebyggelse fra 10,60 til 16,60 kr. pr. m² årligt

Ved lejefastsættelsen anvendes det princip, at lejen for hver afdeling skal dække alle afdelingens omkostninger samt et bidrag til torvets fællesomkostninger. Undtaget herfra er parkeringspladsen og anløbsbroen, hvor en del af omkostningerne af hensyn til torvets kunder og leverandører henregnes til torvets fællesomkostninger.

Torvehandelen

Varetilførslen:

Fisketorvet tilføres varer fra alle egne af landet. Blandt de største tilførselskilder kan nævnes: Bornholm, Skagen, Frederikshavn, Esbjerg, Nordsjælland og Lolland-Falster.

Alle varer fra Bornholm føres til København med rutebådene, hvor de omlæsses til lastbiler og køres til fisketorvet; der er endnu ingen rutebåd, der lægger til direkte ved fisketorvets kaj.

Varer fra Esbjerg, Fyn og en del af Sjælland tilføres Københavns godsbanegård med jernbane, hvor varerne omlæsses til lastbiler.

Fra Skagen-Frederikshavn, Gilleleje, Lolland-Falster etc. er der hver dag direkte lastvognsforbindelser.

Ved ankomsten til torvet foretages aflæsningen udenfor hallen ved hjælp af gaffeltrucks, som kører varerne ind på staderne.

Endelig er der en del direkte landinger, idet de lokale bundgarnsfiskere samt kvaser fra Læsø og Frederikshavn leverer levende fisk til torvets bassiner.

Allerede ved halvfire tiden om morgenen ankommer de første lastvogne, og varetilførslen vedvarer indtil kl. 7,00. Hver anden dag ankommer »bornholmervarerne« først mellem kl. 7 og 8.

Varehandelen:

Kl. 7,00 har grossererne fået indrettet varerne på staderne, og der ringes med en klokke. Først da må kunderne komme ind i hallen. Torvetiden varer til kl. 10,00.

Der finder ikke nogen auktion sted. Kunderne forhører sig om priser etc. hos de forskellige grosserere og foretager deres indkøb. D. v. s., at der samtidig kan afsluttes lige så mange handler, som der er sælgere.

Prisdannelsen:

Prisdannelsen er et rent produkt af udbud og efterspørgsel samt købers og sælgeres formodninger om tilførsler på kort sigt. Selv inden for torvetiden fra kl. 7,00 til kl. 10,00 kan priserne på ensartede varer variere.

Kunderne:

Fisketorvets kunder kan opdeles i 3 hovedgrupper: fiskehandlere — fiskeforarbejdningsvirksomheder (røgerier og filetfabrikker etc.) – eksportvirksomheder.

Fiskehandlerne foretager så at sige alle deres indkøb af fisk på fisketorvet; fisk på alle tilberedelsesstadier.

Forarbejdningsvirksomhederne køber en stor del af deres varer direkte på de store landingspladser; det samme er tilfældet med eksportvirksomhederne.

De to sidstnævnte kundekategorier udfylder imidlertid den funktion at finde afsætning til den overskudstilførsel, som fiskehandlerne ikke kan aftage.

Borttransporteringen af varerne:

Langt de fleste fiskehandlere hjembringer deres varer på små anhængere til personbiler eller i varevogne.

Ved ankomsten til torvet anbringer fiskehandleren sin vogn på den parkeringsplads, som han har lejet af fisketorvet (alle pladser er nummererede), og går over i hallen for at foretage sine indkøb. Enten lader han grosserernes medhjælpere bringe varerne over på sin parkeringsplads, eller han henter sin vogn og læsser varerne, som er stillet til side af sælgerne.

Der findes dog også en del selvstændige vognmænd, som betjener fiskehandlere på bestemte ruter med udgangspunkt fisketorvet.

Omsætningen:

Der føres ikke nogen statistik over omsætningen på fisketorvet. En løsning på dette problem vil imidlertid komme før eller senere, således at man nøje kan følge forskydninger i efterspørgslen efter fisk på forskellige tilberedelsesstadier og i det totale fiskeforbrug.

Skønsmæssigt anslås omsætningen til årligt at være ca. 20 millioner kg.

Ifølge fiskeriministeriets statistik for hele landet forbruges der årligt ca. 15 kg fisk pr. indbygger.

Fiskearter:

De mest solgte fiskearter er: rødspætter, torsk, sild, makrel, hornfisk, ål og laks.

Torvet tilføres imidlertid praktisk taget samtlige fiskearter fra den nordlige halvkugle, såvel saltvandsfisk som ferskvandsfisk.

FISKERIETS ANDELSBEVÆGELSE

Af fisker *Ludvig Pedersen.*

Når man som jeg gennem mange år har været interesseret i fiskeriets andelsbevægelse, dels som formand for Snogebæk Fiskesalgforening, Snogebæk pr. Nexø, i over 25 år og dels som formand både for De samvirkende danske Andelsfiskesalgforeninger og Dansk Andelsfisk a. m. b. a. gennem henholdsvis de sidste 8 og 13 år, er det lidt trist at måtte begynde med at fortælle, at man på ingen måde må sammenligne fiskeriets andelsbevægelse med landbrugets andelsbevægelse.

Medens sidstnævnte gennem årene er blevet den dominerende faktor inden for landbruget, har fremgangen for fiskeriets andelsbevægelse gennem årene ikke været så stor, men der har dog de sidste 15 år været en bemærkelsesværdig fremgang, og man kan idag regne med, at mellem 15 og 20 % af de samlede fiskefangster i Danmark afsættes gennem fiskernes andelsbevægelse.

Spiren til fiskeriets andelsbevægelse blev lagt omkring århundredskiftet og kan føres tilbage til en tur, 12 danske fiskere foretog til en international fiskeriudstilling i Bergen i 1898. Indenrigsministeriet, hvorunder fiskeriet dengang sorterede, havde stillet et af marinens skibe, nemlig kanonbåden »Guldborgsund«, tilrådighed til rejsen til Norge, og turen, der varede 14 dage, gav rig anledning til mellem rejsedeltagerne også at drøfte andelssagen.

Der skulle dog gå nogle år, før man kom videre, og i 1906 nedsatte Dansk Fiskeriforening et udvalg på 5 medlemmer, der skulle arbejde videre med andelsagen. Man kan således sige, at fiskeriets andelsbevægelse er et barn af Dansk Fiskeriforening, og der har også gennem årene ved mangfoldige lejligheder været samarbejde mellem de siddende bestyrelser i Dansk Fiskeriforening og fiskeriets andelsbevægelse. Jeg kan oplyse, at i dag er 2 af hovedbestyrelsesmedlemmerne i Dansk Fiskeriforening også medlemmer af Dansk Andelsfisk's bestyrelse, og et medlem af bestyrelsen for Vestjysk Fiskeriforening er ligeledes medlem af Dansk Andelsfisk's bestyrelse.

Udvalget, der blev nedsat i 1906, fik af Dansk Fiskeriforening stillet et mindre beløb til rådighed til propaganda, og landet over, især i Vestjylland, blev der agiteret for andelssagen, men der var stadig ingen jordbund for start af fiskealgforeninger.

Det lykkedes dog at få startet et sildesalteri på andelsbasis i Kerteminde, og der opnåedes endog et mindre statstilskud, men dette foretagende fik af forskel-

lige grunde ingen længere levetid, og lukningen af dette salteri animerede selv-sagt ikke fiskerne til at slutte sig sammen i fællesforetagender. Det bør dog nævnes, at omkring århundredskiftet var der dannet en andelsfiskesalgforening i Nørre Vorupør, og det mærkelige ved denne forening var, at man ikke havde nedskrevne vedtægter, men at alt udelukkende hvilede på en mundtlig overenskomst. Denne overenskomst gik ud på, at for at blive medlem måtte man tilhøre en bestemt religiøs retningslinie, ligesom rygning og nydelse af spiritus var forbudt, men det mest interessante var dog, at man aftalte, at alle medlemmernes fangster skulle slås sammen i een pulje, og udbyttet derefter deles ligeligt mellem deltagerne.

Det var jo et renlivet andelsprincip! Men det vil sikkert ikke undre nogen, at man kun kort tid kunne gennemføre sådanne bestemmelser. Længe varede det ikke, før medlemmerne blev afregnet i forhold til deres fangsters størrelse. Man måtte selvfølgelig også gå bort fra forbudet om rygning og nydelse af spiritus.

Efterhånden lykkedes det dog at få mere fodfæste, og ude omkring i landet voksede den ene andelssalgforening efter den anden op, og specielt efter den første verdenskrig fra 1914—18 havde andelsbevægelsen stor fremgang, men denne store fremgang kunne ikke holde, idet mange af de foreninger, der var startet, ikke sørgede for at konsolidere sig, men ofte optog lån for at kunne udbetale medlemmerne overskud, og da man også i nogle tilfælde var uheldig med ledelsen af foreningerne, måtte den ene forening efter den anden lukke, dog findes i dag mange af de fiskesalgforeninger, der blev startet i denne periode, i god trivsel. Specielt på Bornholm, hvor de fleste fiskesalgforeninger blev startet i 1918, har foreningerne vokset sig store og stærke. Mange af dem ejer store moderne filetfabrikker, fryserier, røgerier, salterier og isværker.

Men det er selvfølgelig mere vanskeligt at drive en andelsfiskesalgforening end f. eks. et mejeri og slagteri på andelsbasis. Disse har jo et bestemt område, hvor medlemmerne og derved leverandørerne er fast bosiddende, medens fiskerne jo ikke altid fisker fra deres hjemhavn, men ofte driver sæsonfiskeri med andre havne som basis.

I 1928 på et tidspunkt, hvor der fandtes ca. 50 fiskesalgforeninger, dannede man De samvirkende danske Andelsfiskesalgforeninger, hvis formålsparagraf lyder som følger:

»Foreningens formål er at yde medlemmerne støtte i erhvervsmæssige anliggender, navnlig ved:

- 1) søge udvirket større samarbejde mellem medlemmerne,
- 2) søge gennemført ensartet og bedst mulig kvalitet af varerne og udarbejde kendingsmærker for disse samt eventuelt lade indregistrere vare- og fællesmærke,

- 3) arbejde for de lavest mulige fragttakster for forsendelse af varer pr. bane, skibe eller lastautos m. v.
- 4) medvirke til foranstaltninger til støtte for dansk fiskeri,
- 5) varetage medlemmernes interesser i forholdet overfor myndighederne, specielt fiskeriministeriet.«

Under krigen 1940—45 blev man klar over, at man burde tage sig af medlemmernes fisk, der skulle sælges i København, og man påbegyndte derfor i februar 1947 gennem et oprettet centralsalg på Gl. Strand at sælge fisk direkte til fiskehandlerne, samtidig med at man startede et eksportkontor, der skulle eksportere andelshavernes fisk.

Disse salgsgorganer fik i første omgang en meget stor tilslutning, men det viste sig hurtigt, at det var uheldigt, at man kun havde een organisation, således at de forretningsmæssige og faglige problemer skulle løses af samme organ, og også på andre områder havde man en del vanskeligheder, så i december 1949 udskilte man den handelsmæssige del, der havde fået navnet Dansk Andelsfisk, til et selvstændigt andelsselskab med begrænset ansvar, og selv om dette nye handelsmæssige selskab fra mange sider blev mødt med skepsis også fra forskellige lokale andelsforeninger, og begyndelsen var trang, har der dog siden starten hvert år været fremgang.

Også på andre områder er der samarbejde på andelsbasis, bl. a. har de bornholmske fiskesalgforeninger gennem de sidste 30 år samarbejdet vedrørende salget af de, specielt i København i sommertiden meget yndede, røgede sild. Denne ordning har betydet, at de bornholmske fiskere for de sild, der anvendes til røgning, har kunnet opnå væsentlig højere priser, end silden har kunnet hjembringe enten ved salg i fersk tilstand eller ved salg til eksport. De røgede sild er gennem alle årene af Bornholmercentralen afsat til Københavns røgeriejerforenings medlemmer.

I Esbjerg findes ligeledes en del andelsforetagender inden for fiskeriet, bl. a. flere indkøbsforeninger dannet på andelsbasis og desuden en af Europas største fiskemelsfabrikker. Den blev i 1947 startet på initiativ af fiskeskipperne Kasper Myrup, Knud Schrøder og Chr. Venø. Begyndelsen var ret beskedent, idet 55 fiskeskippere hver tegnede sig for en garantikapital på 15.000,00 kroner, men fabrikken er gang på gang blevet udvidet og kan i øjeblikket forarbejde 2000 ton råstof i døgnet, og der er nu tilsluttet ca. 230 andelshavere til fabrikken.

Betydningen af, at denne store fabrik tilhører fiskerne, kan ikke vurderes højt nok. En fabrik med en sådan kapacitet er meget bestemmende med hensyn til afregningsprisen på industrifisken, og alene herved har den stor betydning for fiskerne.

Også i Thyborøn findes en andelssildeoliefabrik. Den er ikke så stor som fabrik-

ken i Esbjerg, men gør alligevel på sin plads gavn ved at være medbestemmende om den pris, fiskerne kan opnå for deres industrifisk.

De fleste fiskesalgforeninger i Danmark er stiftet med solidarisk ansvar, d. v. s. at samtlige andelshavere er ansvarlige for den eventuelle gæld, foreningen måtte have, men i de senere år er man gået meget over til at danne andelselskaber med begrænset ansvar.

Dansk Andelsfisk, der som andelshaver har lokale andelsfiskesalgforeninger og forædlingsvirksomheder på andelsbasis, har i sine vedtægter følgende formålsparagraf:

»Selskabets formål er:

- 1) at forædle samt at afsætte andelshavernes fisk og fiskeriproduktioner i såvel ind- som udland,
- 2) sørge for at holde andelshaverne underrettet om afsætningsmuligheder i såvel ind- som udland,
- 3) sørge for de fornødne eksportlicenser fra fiskeriministeriet,
- 4) på andelshavernes vegne at sørge for repræsentation i de forskellige brancheforeninger,
- 5) varetage andelshavernes interesser i forholdet over for myndighederne, specielt fiskeriministeriet.«

Til at begynde med omsatte man kun medlemmernes fisk og fiskevarer, men udviklingen inden for fiskerierhvervet har medført, at man har bygget forædlingsanlæg, bl. a. bygger man i 1953 en fiskemelsfabrik i Neksø. Denne fabrik blev anlagt på basis af filetaffaldet fra de filetfabrikker, der ejes af de bornholmske fiskesalgforeninger, men da alt filetaffald efterhånden anvendes til minkfoder, og da dette indbringer bedre priser, end man kan få, hvis det anvendes til fremstilling af fiskemel, er det naturligt, at filetaffaldet sælges som minkfoder.

Imidlertid har man gennem samarbejdet fastholdt, at alt filetaffald stadigvæk leveres til fiskemelsfabrikken, som så sørger for at sælge det bedst muligt, og på denne måde er det lykkedes at holde fabrikken rentabel, og da man samtidig oparbejder de mængder industrifisk, der tilføres de forskellige fiskesalgforeninger på Bornholm, til fiskemel, er det lykkedes gennem årene at konsolidere fabrikken godt.

Industrialiseringen inden for fiskerierhvervet, som fiskeriets andelsbevægelse altid meget nøje har fulgt, bevirkede, at Dansk Andelsfisk i 1960 overtog et af fire salgforeninger på Bornholm bygget køle- og frysehus i Neksø. Man stod over for det problem, at de fire fiskesalgforeninger skulle udvide deres anlæg for at kunne producere flere fileter og derved selv forædle deres medlemmers fangst fuldud. Man fandt imidlertid, at det var mest praktisk og rationelt, hvis Dansk Andels-

fisk overtog køle- og frysehuset i Neksø og så i tilslutning til overtagelsen udvidede det med en større pakkcentral og samtidig fordoblede frostlagerkapaciteten.

Det viste sig at være en udmærket ordning, og man overvejer allerede en ny udvidelse af anlægget, idet man er klar over, at fremtiden ligger i forædling af vor fisk. Det sidste byggeri, Dansk Andelsfisk har gennemført, er bygning af et isværk også i Neksø, der kan fremstille 25 ton skælis i døgnet.

Endvidere ejer Dansk Andelsfisk en levertranfabrik i Snogebæk samt driver en mindre filetfabrik og fiskeeksport i Røsnæs ved Kalundborg.

Er der således ekspansion i Dansk Andelsfisk, kan man desværre ikke sige, at det samme er tilfældet i de lokale fiskesalgsforeninger. Det kniber ofte med det nødvendige sammenhold, og for at drive en fiskesalgsforening med godt resultat, er sammenhold ofte noget af det mest nødvendige ud over en dygtig ledelse, et godt bogholderi og den nødvendige fiskemængde. Det sker, at en fiskesalgsforening lukker, men det sker heldigvis også, at der af og til oprettes en ny fiskesalgsforening. Der findes i dag ca. 55 fiskesalgsforeninger og fiskeforædlingsvirksomheder på andelsbasis i Danmark, og det bør nævnes, at den samlede omsætning inden for fiskeriets andelsbevægelse i 1962 androg 116,5 million kroner.

Vi står muligvis over for Danmarks indtræden i det europæiske fællesmarked, og jeg føler mig overbevist om, at også med medlemskab i fællesmarkedet vil det danske fiskeris andelsbevægelse kunne hævde sig, og hvis fiskerne vil stå sammen, udbygges stærkt, men hvor stor og stærk fiskeriets andelsbevægelse skal være, bestemmer fiskerne selv.

FISKERIERHVERVENES NUVÆRENDE STRUKTUR OG ERHVERVSMÆSSIGE BETYDNING

Af kontorchef, cand. polit. *Preben Bov.*

De danske fiskerierhverv har gennemgået en kraftig udvikling i årene efter krigen, en udvikling der kun har kunnet gennemføres ved en dygtig og energisk indsats af de mange, der er beskæftiget inden for erhvervenes forskellige områder.

Det danske fiskeri og de dertil knyttede erhverv har altid været præget af frihed og selvstændighed, og det er karakteristisk, at erhvervene har klaret sig ved egen indsats uden statsstøtte i modsætning til, hvad tilfældet er i mange andre lande.

Denne selvstændighed har været den ofte hårde betingelse for den dygtighed, hvormed udøverne af Danmarks fiskerierhverv gør deres gerning, man har ikke kunnet nøjes med en halv indsats.

Fiskerierhvervenes udvikling og nuværende stilling vil i det følgende blive illustreret ved en række talmæssige oplysninger om produktion, fartøjsflåde, eksport m. m., der er ført frem til 1961.

Fiskeriet

Den samlede vægt og værdi af fisk, krebs- og skaldyr landet af danske fiskere fremgår af nedenstående oversigt. De anførte kronebeløb er den salgssum, der er udbetalt fiskerne for fangsten. Fiskeriet efter østers og produktionen af damørred er ikke medregnet i denne tabel.

Tabel 1. Fangsten af fisk, krebs- og skaldyr.

	1000 kg	1000 kr.
1938	89000	43000
1948	215000	180000
1955	417000	231000
1958	591000	300000
1961	623000	362000

Vægtudbyttet af fangsten udgjorde i 1961 623 mill. kg mod 215 mill. kg i 1948 og 89 mill. kg i 1938, d. v. s. at udbyttet i 1961 var omtrent 3 gange så

stort som i 1948 og 7 gange så stort som i 1938. Værdiudbyttet steg fra 43 mill. kr. i 1938 til 180 mill. kr. i 1948 og 362 mill. kr. i 1961. Fra 1948 til 1961 blev værdien kun fordoblet og steg således mindre end vægtudbyttet, uanset den almindelige prisstigning, herunder også på fisk, der fandt sted i denne periode.

Denne ændring af forholdet mellem vægt og værdi skyldes en væsentlig forskydning i fangstens sammensætning over mod billigere fiskearter. Medens i 1948 den overvejende del af fisken blev anvendt til konsum, blev i 1961 størstedelen af fangsten afsat som industrifisk, d. v. s. til fremstilling af fiskemel og -olie, foder i dambrug og pelsdyrfarme samt fremstilling af fiskeensilage.

Tabel 2. Fangstens sammensætning.

	1948		1961	
	Mill. kg	Mill. kr. ¹⁾	Mill. kg	Mill. kr.
Rødspætte	47	71	53	87
Andre fladfisk	12	13	13	27
Torsk ²⁾ og kuller	55	29	68	57
Makrel og hornfisk	12	7	12	8
Ål	4	16	4	25
Laks	1	8	1	18
I alt	131	144	151	222
Sild og brisling	30	14	267	79
Hvilling	1	0	53	11
Andre fiskearter	6	9	134	31
Industrifisk ³⁾	41	6	...	...
I alt	78	29	454	121
Samtlige fisk	209	173	605	343
Hummer og rejer	2	7	5	18
Muslinger og søstjerner	4	0	13	1
Fisk, krebs- og skaldyr i alt	215	180	623	362

¹⁾ 0 betyder mindre end 0,5 mill.

²⁾ Beregnet som hel fisk.

³⁾ I 1961 er industrifisken medtaget under de respektive fiskearter.

Det fremgår af tabel 2, at næsten hele stigningen i den samlede fangstmængde skyldes en forøget fangst af de billigere fisk sild og brisling, hvilling og gruppen andre fiskearter. I 1961 blev omtrent tre fjerdedele af fangsten af sild og brisling, næsten hele fangsten af hvilling og langt den overvejende del af gruppen andre fiskearter (tobis, sperling m. fl.) afsat til fiskemels- og oliefabrikker m. v.;

det kan anslås, at henved to trediedele af den i 1961 landede fiskemængde blev anvendt som industrifisk mod kun en femtedel af fangsten i 1948. For konsumfiskenes vedkommende kan i øvrigt over halvdelen af den mere beskedne stigning på dette område henføres til fangsten af konsumsild, der i den omhandlede periode er mere end fordoblet.

Regnet efter værdi er rødspætten fortsat den mest betydningsfulde fisk, medens torsken har måttet vige andenpladsen for silden; i 1961 var værdiudbyttet for rødspætter 87 mill. kr., for sild 74 mill. kr. og for torsk 54 mill. kr. mod henholdsvis 71, 15 og 24 mill. kr. i 1948. Målt i forhold til den samlede værdi af fisk, krebs- og skaldyr er rødspættens andel faldet fra 39 pct. i 1948 til 24 pct. i 1961, medens sildens andel er steget fra 8 til 21 pct. og andelen af torsk fra 14 til 15 pct.

Tabel 3. Fangstens fordeling på farvande i 1961.

	Vægt		Værdi	
	Mill. kg	Pct.	Mill. kr.	Pct.
Nordsøen	327	53	163	45
Skagerak	107	17	45	12
Kattegat	83	13	53	15
Bæltfarvandet	41	7	36	10
Øresund	2	0	3	1
Vestlige Østersø	5	1	6	2
Østlige Østersø	37	6	45	12
Limfjorden	20	3	18	2
Ringkøbing og Nissum fjorde	1	0	3	1
I alt	623	100	362	100

53 pct. af fangsten i 1961 blev taget i Nordsøen, 17 pct. i Skagerak og 13 pct. i Kattegat; også værdimæssigt er Nordsøen det vigtigste farvandsområde, men dog med en noget mindre andel, nemlig 45 pct., rækkefølgen er derefter Kattegat med 15 pct. af totalværdien og Skagerak og østlige Østersø begge med en andel på 12 pct.

Forskellene på farvandenenes andele af totalfangsten målt efter vægt og efter værdi skyldes, at fangstens sammensætning varierer fra område til område. Nordsøens og især Skageraks værdimæssige andel er således en del mindre end den vægtmæssige, fordi der fra disse områder landes særlig store mængder af industrifisk til lave priser, medens på den anden side den dyre laks, der næsten udelukkende fiskes i den østlige Østersø, forhøjer dette farvands værdimæssige andel til det dobbelte af den vægtmæssige. Fiskeriet efter industrifisk i Nordsøen

og Skagerak indbragte i 1961 en gennemsnitspris på mindre end 20 øre pr. kg, medens den i Østersøen fiskede laks blev betalt med henved 13 kr. pr. kg.

I tabel 4 er for de største fiskerihavne givet tal for vægt og værdi af fisk, krebs- og skaldyr landet af danske fiskere, endvidere er givet oplysning om omsætningen af danskfanget fisk m. v. på de i havnene afholdte offentlige fiskeauktioner.

Tabel 4. Landinger i de 10 største fiskerihavne og omsætningen på fiskeauktionerne 1961.

	Landinger		Fiskeauktioner	
	Mill. kg	Mill. kr.	Mill. kg	Mill. kr.
Esbjerg	184	63	25	36
Skagen	116	50	67	40
Hirtshals	87	37	86	36
Tyborøn	36	26	13	22
Frederikshavn	14	10	14	10
Strandby	13	5	13	5
Neksø	10	12	—	—
Hvide Sande	8	12	5	11
Kerteminde	7	4	7	3
Grenå	7	7	7	7
I alt	482	226	237	170
Andre havne	141 ¹⁾	136 ¹⁾	34	30
Samtlige havne	623	362	271	200

¹⁾ Heraf 8 mill. kg/15 mill. kr. i udenlandske havne.

De 4 største fiskerihavne Esbjerg, Skagen, Hirtshals og Tyborøn blev i 1961 tilført i alt 68 pct. at den samlede fangstmængde repræsenterende 49 pct. af fangstens totalværdi.

I alle fiskerihavne med landinger til en værdi af over 3 mill. kr. afholdtes i 1961 offentlig fiskeauktion med undtagelse af havnene på Bornholm og i Bagenkop, d. v. s. i 13 havne, og herudover blev der afholdt auktioner i 16 mindre havne. I de pågældende fiskerihavne blev i alt landet 513 mill. kg til en værdi af 249 mill. kr., hvoraf 271 mill. kg til en værdi af 200 mill. kr. eller henholdsvis 53 og 80 pct. blev afsat på auktionerne, medens den øvrige del af fangsten, der næsten udelukkende bestod af industrifisk, blev solgt direkte til fiskemelsfabrikkerne m. v.

I de danske havne uden auktion blev i alt landet 102 mill. kg til en værdi af 98 mill. kr., en væsentlig del heraf blev afsat gennem fiskesalgforeningerne.

Endelig blev 8 mill. kg landet i udenlandske, hovedsagelig britiske, havne og indbragte en salgssum på 15 mill. kr.

Ud over tilførslerne af danskfanget fisk er der i 1961 foretaget landinger i danske havne af udenlandske fartøjer, navnlig svenske, der har udgjort 58 mill. kg og indbragt 34 mill. kr. Den overvejende del af disse tilførsler er konsumsild og er blevet landet til auktionerne i Skagen og Hirtshals, der i 1961 har haft en omsætning af udenlandsk fisk på henholdsvis 19 og 15 mill. kr.

Som foran nævnt var det vægtmæssige udbytte af fiskeriet i 1961 omtrent 3 gange så stort som i 1948 og 7 gange så stort som i 1938. Denne stærke stigning er gennemført uden nogen forøgelse i antal fiskere, der har været nogenlunde konstant i den pågældende periode. I 1961 var antallet af erhvervsfiskere 13700 mod 14200 i 1948 og 13000 i 1938, og antallet af lejlighedsfiskere i de tre år udgjorde henholdsvis 4500, 5500 og 5400. Omkring tre femtedele af erhvervsfiskerne var i 1961 ejere eller medejere af et motorfartøj, og langt den overvejende del af disse var samtidig skippere på båden.

Er der ikke sket nogen stigning i antallet af fiskere, er til gengæld det materiel, der arbejdes med, blevet væsentligt udvidet og forbedret.

Tabel 5. Værdi af materiel og fangst.

	1938 Mill. kr.	1948 Mill. kr.	1961 Mill. kr.
Fartøjer	38	122	417
Redskaber (incl. redskabsskure)	19	36	103
Fangsten af fisk, krebs- og skaldyr	43	180	362

Udviklingen i værdien af de ved saltvandsfiskeriet anvendte fartøjer og redskaber samt værdien af den samlede fangst fremgår af ovenstående oversigt, og i den efterfølgende tabel gives nærmere oplysning om fiskerflådens udbygning.

Tabel 6. Fartøjernes antal og størrelse.

	1938 Antal	1948 Antal	1961 Antal
Fartøjer med motor			
Under 5 br. tons	3341	4003	4302
5-15 br. tons	2218	2412	2112
15-50 br. tons	850	1191	1770
50 br. tons og derover	9	13	163
I alt	6418	7619	8347

Samlet bruttotonnage ..... 53000 br. t 66000 br. t. 94000 br. t

Samlet motorkraft ..... 110000 hk. 181000 hk. 331000 hk.

	1938 Antal	1948 Antal	1961 Antal
Sejlfartøjer	1195	781	188
Pramme og robåde	7823	7428	5504

Antallet af motorfartøjer er steget fra 6418 i 1938 til 7619 i 1948 og 8347 i 1961 samtidig med, at sejlfartøjerne næsten er forsvundet. Siden 1948 er det udelukkende antallet af store og mellemstore motorfartøjer, der er forøget, således målte i 1938 og 1948 kun 9 henholdsvis 13 fartøjer 50 br. tons og derover, medens der i 1961 var 163 fartøjer i denne størrelsesgruppe. Den samlede bruttotonnage er derfor steget forholdsvis mere end antallet af motorfartøjer fra 53000 br. tons i 1938 og 66000 i 1948 til 94000 i 1961. Den største stigning udviser dog motorkraften, der i 1938 udgjorde 110000 hk., i 1948 181000 hk. og i 1961 331000 hk., hvilket i væsentlig grad skyldes, at gamle motorer er blevet udskiftet med nye og stærkere.

Ændringerne i fartøjernes størrelsesfordeling, der skal ses i sammenhæng med det søgående fiskeris stigende betydning, fremgår tydeligt af de i tabel 7 anførte gennemsnitstal.

Tabel 7. Motorfartøjernes gennemsnitlige størrelse.

	1938	1948	1961
Antal br. tons pr. fartøj	8,3	8,7	11,3
Antal hk. pr. fartøj	17,1	23,8	39,7

Det skal iøvrigt bemærkes, at indtil 1957 var samtlige fartøjer, der fiskede fra danske havne, bygget af træ, men i 1957 indregistreredes de første fiskerfartøjer af stål, og ved udgangen af 1961 talte fiskerflåden i alt 97 stålkuttere.

I de senere år er der sket en væsentlig forbedring af det tekniske udstyr; ved udgangen af 1961 var der i fiskerfartøjerne installeret 2255 radiosendere og 2565 ekkolod til en samlet værdi af 21 mill. kr.

Danmarks beliggenhed dels ud til det åbne hav og dels til mere rolige farvande giver mulighed for flere driftsformer inden for fiskeriet. De forskellige driftsformer betinger forskellige fartøjstyper, og derfor består den danske fiskerflåde af såvel store søgående kuttere som af små åbne motorbåde. De fartøjer, der har hjemsted ved Nordsøen eller Skagerak, er således væsentlig større end fartøjer hjemmehørende f. eks. ved Bælthavet eller Øresund; ved Nordsøen og Skagerak var henholdsvis 74 og 49 pct. af motorfartøjerne på 15 br. tons og derover, medens de tilsvarende andele ved Bælthavet og Øresund var 4 og 8 pct.

I tabel 8 gives en oversigt over aldersfordelingen for motorfartøjer på 5 br. tons og derover.

Tabel 8. Motorfartøjernes byggeår.

	Før 1911	1911– 1920	1921– 1930	1931– 1940	1941– 1950	1951– 1955	1956– 1960	1961	I alt
Antal	355	531	544	777	878	221	580	159	4045
Pct.	8,8	13,1	13,5	19,2	21,7	5,5	14,3	3,9	100,0

Ca. halvdelen af motorfartøjerne er bygget efter 1938. Det må her tages i betragtning, at gennemsnitsstørrelsen for nybygninger er steget væsentligt, således at de store og mellemstore fartøjer har en yngre aldersfordeling end fartøjerne under ét.

De forskellige driftsformer bevirker, at danske fiskere anvender et stort antal forskellige redskaber. I tabel 9 er givet en oversigt over antal og værdi af redskaberne i 1961.

Tabel 9. Redskabernes antal og værdi 1961.

	Antal	1000 kr.
Bundgarn med pæle	7486	31495
Ovenvandsruser	5418	3945
Andre bundgarnslignende redskaber	...	337
Åluser	76345	4160
Torskeruser	10340	446
Rejeruser	12321	914
Andre ruser og ruselignende redskaber	...	858
Rødspættegarn	83763	3154
Sildegarn	32788	3760
Laksegarn	29984	2943
Makrelgarn	5782	857
Andre garnredskaber	...	2040
Snurrevåd med linegods	6000	11730
Andre vådreder, der ikke spiles med skovle		935
Håndredskaber	...	98
Trawl (rødspætte, kuller, torsk)	6409	4082
Sildetrawl	2218	3305
Flydetrawl	891	3576
Andre trawredskaber		6564
Trawlwire, mellemliner, skovle		4016
Krogredskaber		4245
Redskabsskure		5573
Andet materiel	...	3762
I alt	...	102795

Mekaniseringen af fiskerflåden har betydet overordentligt meget for redskabsanvendelsen. Motorens opgave er ikke blot at drive fartøjet frem, men også gennem bådens spil at afgive kraft til indhivningen af fiskeredskaberne, og på dette område er der med de moderne motordrevne spil sket en betydelig effektivisering af såvel det søgående fiskeri som af bundgarnsfiskeriet.

De foran givne oplysninger om fangst, fiskere, fartøjer og redskaber giver et vist billede af fiskeriets udvikling, dets betydning og struktur. Disse data, der stort set svarer til de oplysninger, der kan udledes af den officielle fiskeristatistik, er imidlertid ikke tilstrækkelige til at drage konklusioner om det økonomiske udbytte for fiskerne og den kapital, der er investeret i materiellet.

En driftsøkonomisk analyse af erhvervet forudsætter en indgående viden om de med fiskeriet forbundne udgifter til mandskab, olie, redskaber, motorreparationer m. m. De driftsøkonomiske forhold er forskellige fra bedrift til bedrift bestemt – foruden af fiskerens dygtighed og held – af objektive kriterier som driftsform, fartøjets størrelse, motorstyrke og alder, farvandsområde m. m. Trawlfiskeri fra fartøjer på 15 br. tons og fra fartøjer på 100 br. tons er således i driftsøkonomisk henseende to forskellige ting, snurrevådsfiskeriet har ikke den samme omkostningsstruktur som trawlfiskeriet, og forholdene for bedrifter, der driver bundgarnsfiskeri, afviger væsentligt fra forholdene for de søgående bedrifter. De driftsøkonomiske oplysninger må derfor gives særskilt for de forskellige kategorier af bedrifter, såfremt der skal kunne drages pålidelige og praktisk anvendelige konklusioner af det statistiske materiale.

Hidtil har et sådant materiale ikke foreligget for det danske fiskeris vedkommende, hvilket har været et stort savn for såvel fiskeradministrationen som for de faglige organisationer. Det ser imidlertid nu ud til, at dette savn vil blive afhjulpet, idet en af fiskerikommissionen af 1961 nedsat underkommission på grundlag af et udsnit af bedrifter (= fartøjer) har gennemført en undersøgelse af det danske erhvervsfiskeris driftsudgifter og rentabilitet, og der er grund til at tro, at dette arbejde vil blive indledningen til en årlig statistik om fiskeriets driftsøkonomi. Resultaterne af den pågældende undersøgelse er, da dette skrives, endnu fortrolige og kan derfor ikke gengives i nærværende artikel.

Produktionen af damørred – der ikke er medtaget i de foran meddelte oplysninger – har siden slutningen af 1940'erne været i rivende udvikling.

Produktionen foregår i kunstige damme anlagt i tilslutning til landets større åsystemer, og det anvendte foder består for størstedelen af fisk og fiskeaffald.

De første ørreddamme blev anlagt omkring 1890, men endnu i 1930 udgjorde produktionen kun 0,3 mill. kg. I årene frem til 1947 steg produktionen til omkring 1 mill. kg, og i 1961 var den forøget til 7,7 mill. kg til en værdi af 53,0 mill. kr. Antallet af dambrug i drift androg i 1948 omkring 100 og var ved udgangen af 1961 steget til over 500.

Produktionen afsættes næsten udelukkende til eksport; i 1961 udgjorde eksporten 7,5 mill. kg, der indbragte 50,7 mill. kr.

Ud over produktionen af spisefisk foregår der på en del af dambrugene en betydelig udklækning af ørredæg og yngel, hvoraf en væsentlig del eksporteres; i 1961 udgjorde denne eksport 51000 kg til en værdi af 1,7 mill. kr.

Produktionen af damørred kræver en stor indsats af foder, i 1961 blev forbruget af fisk og fiskeaffald m. v. således opgjort til 45 mill. kg, medens produktionen som nævnt ovenfor, udgjorde mindre end 8 mill. kg.

Til sidst skal anføres resultaterne af de for fiskeriet (incl. dambrug) foretagne beregninger over bruttofaktoriindkomsten, d. v. s. værdien af produktionen med fradrag af værdien af forbrugte rå- og hjælpestoffer og lign. Beregningerne er på grund af utilstrækkelige oplysninger om udgiftssiden delvis baseret på skøn.

Tabel 10. Bruttofaktorindkomsten.

	1938	1948	1953	1961
	mill. kr.			
Samlet udbytte	45	186	212	417
Havnepenge, olie, redskaber, is m. m.	13	59	99	156
Bruttofaktorindkomst	32	127	113	261

Bruttofaktorindkomsten svarer til aflønningen af de fiskere, der har medvirket ved produktionen, renter af den investerede kapital samt afskrivninger og udgifter til vedligeholdelse af fartøjsmateriellet. Det kan anslås, at bruttofaktoriindkomsten i 1961 fordeler sig med ca. to trediedele til arbejds lønninger til ejere og mandskab og ca. en trediedel til afskrivning og vedligeholdelse samt renter af egen og lånt kapital.

Tabel 11. Fiskeriets andel af hele landets bruttofaktoriindkomst.

	1938	1948	1950	1954	1958	1961
	mill. kr.					
Hele landet ...	7512	17662	21618	27618	33963	45040
heraf fiskeri ...	32	127	95	126	204	261
Pct.vis andel ...	0,4	0,7	0,4	0,5	0,6	0,6

Fiskeriets andel af samtlige danske erhvervs bruttofaktoriindkomst udgjorde i 1938 0,4 pct., i 1948 nåede andelen op på 0,7 pct. for derefter i 1950-53 at falde til niveauet fra 1938, 1954-57 steg andelen til 0,5 pct. og fra 1958 er den yderligere steget til 0,6 pct.

Fiskeindustrien.

En betydelig del af den fisk, der landes i de danske havne, afsættes til virksomheder, der anvender fisken som råstof ved fremstilling af konserver, filet og andre konsumvarer.

Ved udgangen af 1961 havde ca. 550 virksomheder autorisation til fremstilling af konsumvarer af fisk, og forbruget i disse virksomheder af fersk fisk, krebs- og skaldyr udgjorde i 1961 i alt 119 mill. kg. I tabel 12 er givet en oversigt over fiskeindustriens forbrug og anvendelse af de forskellige fiskearter i 1961.

Tabel 12. Fiskeindustriens råstofforbrug af fersk fisk, krebs- og skaldyr.

Fiskeart	Anvendelse	Forbrug 1000 kg
Torsk (beregnet som hel fisk)	Filet	46035
	Saltede varer	810
	Andet	3834
Sild og brisling	Røgede varer	2552
	Saltede varer	2020
	Helkonserver	5498
	Andet	11122
Makrel	Røgede varer	2106
	Helkonserver	4868
	Andet	95
Rødspætte	Filet	27919
Ising og skruppe	Filet	2114
Ål	Røgede varer	983
	Helkonserver	4
	Andet	15
Laks og ørred	Røgede varer	392
	Andet	4
Damørred	Røgede varer	34
	Andet	15
Andre fiskearter	.....	3726
Hummer	Helkonserver m. v.	645
Rejer	Helkonserver m. v.	2831
Muslinger	Helkonserver	321
	Andet	1222
I alt		<hr/> <hr/> 119165

Til filetfremstilling af torsk og fladfisk blev anvendt 76 mill. kg, 14 mill. kg fisk m. v. blev forarbejdet til hermetik og 6 mill. kg blev røget.

Ud over forbruget af ferske råvarer anvendes en mindre mængde fisk importeret som halvfabrikata – væsentlig saltet fisk – til videre forarbejdning.

Produktionens sammensætning, størrelse og værdi fremgår af nedenstående oversigt.

Tabel 13. Fiskeindustriens produktion af færdigvarer.

	1938		1948		1961	
	1000 kg	1000 kr.	1000 kg	1000 kr.	1000 kg	1000 kr.
Helkonserves:						
Fiskeboller o. l. ...	757	567	498	1574	1261	5048
Sardiner	545	646	1355	7804	3659	20363
Fedsild	373	286	40	154	262	706
Makrel	381	438	946	5086	2328	10557
Tun	141	198	22	170	290	1869
Hummer	133	505	57	1308	24	620
Rejer	71	436	99	3470	781	15447
Anden hermetik .	273	554	126	1088	1727	8609
I alt	2674	3630	3143	20654	10332	63219
Halvkonserves:						
Ansjoser og benfri sild	489	783	489	2049	246	3379
Gaffelbidder, sildefileter og rollmops	634	969	1098	5687	841	8186
Sølaks (lakseerstatning)	134	353	105	701	129	1516
I alt	1257	2105	1692	8437	1216	13063
Anden tilvirkning:						
Røget fisk	5000	5000	6300	24000	3900	34000
Fiskefilet af torsk og fladfisk	575	555	4258	11286	30700	108000
I alt	5575	5555	10558	35286	34600	142000

Ud over den i tabel 13 anførte produktion fremstilles salt- og kryddersild, klipfisk og fars.

Den samlede produktionsværdi, der i 1938 og 1948 udgjorde henholdsvis 11,3 og 64,4 mill. kr., var i 1961 steget til 218,3 mill. kr. Fremstillingen af fileter af

torsk og fladfisk er i de seneste år steget meget stærkt, og i 1961 kunne omtrent halvdelen af fiskeindustriens produktionsværdi henføres til denne artikel. Også produktionen af helkonserves, især sardiner, makrel og rejer, har haft en væsentlig stigning, medens fremstillingen af halvkonserves og især røgede varer er gået tilbage.

Ved udgangen af 1961 havde endvidere 24 virksomheder autorisation til fremstilling af fiskemel og -olie. I 1961 udgjorde produktionen i disse virksomheder 57 mill. kg fiskemel til en værdi af 53 mill. kr. og 17 mill. kg fiskeolie til en værdi af 15 mill. kr., medens forbruget af fisk og fiskeaffald er anslået til 310 mill. kg.

Denne del af fiskeindustrien har været i kraftig udvikling i efterkrigsårene, men nåede et højdepunkt i 1959 med en produktion på 73 mill. kg fiskemel og 20 mill. kg sildeolie, idet et betydeligt prisfald for disse produkter i 1960 medførte en væsentlig produktionsindskrænkning.

Endelig havde 19 virksomheder autorisation til fremstilling af fiskeensilage, men oplysninger om den samlede produktion foreligger ikke.

Eksporten og importen.

Hovedparten af den landede fisk bliver under en eller anden form afsat til udlandet, og fiskerierhvervenes andel i landets valutaindtægter er derfor væsentlig større end erhvervenes andel af nationalindkomsten.

Tabel 14. Eksporten af fisk og fiskeprodukter.

	1938		1948		1961	
	Mill. kg	Mill. kr.	Mill. kg	Mill. kr.	Mill. kg	Mill. kr.
Fersk fisk	52	34	80	141	180	360
Krebs- og skaldyr	0	0	3	1	5	10
Saltet, tørret eller røget fisk ...	3	1	17	28	11	28
Hermetik	0	1	3	11	8	33
Fiskemel	0	0	0	0	39	34
Sildeolie m. v.	0	0	0	0	8	8
Andre produkter	2	1	2	4	20	10
I alt	57	37	105	185	271	483

Af de i tabel 14 anførte mængder og værdier kan en mindre del henføres til fisk og fiskeprodukter af grønlandsk og færøsk oprindelse.

Eksporten af fisk og fiskeprodukter udgjorde i 1961 483 mill. kr., hvilket svarer til 4,6 pct. af landets samlede vareeksport i det pågældende år; den tilsvarende procent i 1938 var 2,3.

Værdien af eksporten af fersk fisk i 1961, i alt 360 mill. kr., fordelte sig

således: fladfisk 103 mill. kr. (heraf 49 mill. kr. som filet), torskefisk 81 mill. kr. (heraf 57 mill. kr. som filet), sild 65 mill. kr., damørred 51 mill. kr., ål 30 mill. kr. og andre fisk 30 mill. kr. Godt en femtedel af den eksporterede mængde blev solgt i frossen tilstand. Den vigtigste artikel under saltet fisk og lign. var torsk, og den mest betydningsfulde hermetiske vare var brislingesardiner.

Den største aftager er Vesttyskland, derefter kommer Storbritannien, Sverige, U. S. A. og Italien.

Importen af fisk og fiskeprodukter havde i 1961 en værdi på 124 mill. kr., der fordelte sig således: Fersk fisk, krebs- og skaldyr 52 mill. kr. (heraf hovedparten fisk landet direkte i danske havne af svenske fiskere), saltet, tørret eller røget fisk 10 mill. kr., hermetik 8 mill. kr., fiskemel og -olie 26 mill. kr., tran 24 mill. kr. og andre fiskeprodukter 4 mill. kr. Fisk m. v. af grønlandsk og færøsk oprindelse er ikke medregnet i denne opgørelse.

Hjemmeforbruget og detailfiskehandelen.

Uanset de særdeles gode muligheder, størstedelen af Danmarks befolkning har for at købe frisk fisk af god kvalitet til en rimelig pris, er forbruget pr. indbygger ikke særlig stort i forhold til forbruget i andre lande.

I 1961 er det samlede fødevarerforbrug af fisk og fiskeprodukter (omregnet til hel fisk) opgjort til 59 mill. kg, d. v. s. 12–13 kg pr. indbygger; til sammenligning tjener at forbruget af kød og flæsk er beregnet til godt 300 mill. kg eller mere end 60 kg pr. indbygger.

Ved den i 1958 afholdte erhvervstælling blev antallet af detailfiskehandlere optalt til 1425 med et samlet detailsalg (i 1957) på 91 mill. kr. og et samlet personel, inklusive indehavere, på 2500.

Fiskerierhvervene og fremtiden.

Hvordan end Danmarks placering bliver inden for fremtidens markedsdannelse, synes fiskerierhvervenes tilpasningsmuligheder at være gode og i hvert fald væsentlig bedre end landbrugets.

Ganske vist forstår man i Romtraktaten ved landbrug også fiskeri, men landbrug og fiskeri er to så vidt forskellige ting, at det inden for fællesmarkedet må erkendes, at der skal udarbejdes en selvstændig fiskeripolitik.

I landbruget med de enorme muligheder for at forøge produktionen er det store problem overproduktionen, medens en tilsvarende problemstilling ikke gælder for fiskeriet. Der kan selvfølgelig opstå midlertidige afsætningsvanskeligheder, men det fundamentale er de forholdsvis snævre grænser, naturen – i hvert fald som den ser ud for os i dag – har afstukket for en udvidelse af produktionen af fisk. Fremtidens problem vil derfor næppe blive afsætningen, men opretholdelsen af fiskebestanden.

GRØNLAND OG FÆRØERNE

Grønlandernes Fiskeri	365
Forsøgsfiskeriet ved Grønland	379
Færøernes Fiskerierhverv	387

GRØNLÆNDERNES FISKERI

Af fiskeribiolog, dr. phil. *Paul M. Hansen.*

Besøger man de sydgrønlandske byer i disse år, vil man straks ved ankomsten få et indtryk af travl aktivitet. Der arbejdes med vejanlæg og opførelse af nybygninger, såvel offentlige som private. Lastbiler med fuldt læs af byggematerialer og varer kører på vejene, og i havnen tøffer grønlændernes motorbåde hjem fra fiskepladserne med dagens fangst af torsk, havkat eller rejer til salteriet, filet-skæreriet eller hermetikfabrikken. Fiskeriet og de dermed forbundne virksomheder sætter præg på bybilledet. Som gammel grønlandsfarer, der første gang kom til Grønland for 39 år siden, beklager man, at den tids romantik og hygge har vejet pladsen for den travlhed og forjagethed, man kender så godt her hjemme fra, men samtidig må man glæde sig over det præg af fremgang i velstand, der viser sig hos befolkningen navnlig ved bedre boliger og større velklædthed, selvom man med et suk må konstatere, at kvindernes pragtfulde nationaldragt bæres af et fåtal og kun ved særligt festlige lejligheder, at konebådene er forsvundne, og at kajakkerne er blevet sjældne. En væsentlig andel i disse forandringer har fiskeriet. Et samfund med sælfangst som hovederhverv ville ikke have betingelser for i løbet af et så kort åremål at udvikle sig så stærkt.

Hvor utroligt det end lyder, må grundlaget for hele denne store udvikling søges i den klimaforandring, der indtrådte i årene omkring 1920, og den dermed følgende stigning i havtemperaturen, der forårsagede en formindskelse af sælbestanden samtidig med, at en voldsom udbredelse af torsken fandt sted, først ved det sydlige Grønland og helt op til Umanak. Til trods for, at temperaturstigningen kun drejede sig om et par grader, var det tilstrækkeligt til en så stor forandring i havets dyreliv.

Tidligere var torsken kun lokalt udbredt og i ringe mængde. Det var således tilfældet i 1908-09, da »Tjalfe«-ekspeditionen udførte de første fiskeriundersøgelser. Derfor blev de fiskerier, der sattes igang som følge af denne ekspeditions resultater, hovedsagelig fiskeri af helleflynder og hellefisk, og kun ved Fiskeræset iværksattes torskefiskeri. Disse fiskerier var af ret beskedne dimensioner, men den erfaring, man her havde fået, kom til uvurderlig nytte ved etablering af de mange nye anlæg, der fandt sted ved de lokaliteter, hvor torsken efterhånden viste sig. Samtidig med at torsken trak nordover langs kysten, bredte den sig udover den række af store banker, der ligger udfor Vestgrønland i Davisstrædet. Det varede

ikke længe, før fremmede fiskeskibe indfandt sig på bankerne for at udnytte disse rigdomme. Færinger og nordmænd kom først, og i løbet af få år kom flere andre nationer til. Nu fisker ti nationers skibe i Davisstrædet, der ikke står langt tilbage for de klassiske fiskeområder ved Norge, Island og Newfoundland.

De grønlandske fiskerier er måske mere end noget andet områdes fiskeri præget af naturforholdene og af disses indflydelse på de forskellige fiskearters biologi. Det ville føre for vidt at give en detaljeret omtale af dette emne, men det må dog anses for at være af interesse i en beskrivelse af fiskeriet ved Grønland at give en ganske kort oversigt over, hvad vi ved om den vigtigste fiskeart torskens biologi.

Torskens forekomst ved Grønland har været periodisk. Fra forrige århundrede kender vi to rige torskeperioder, nemlig fra tyverne og i slutningen af halvtredserne. Begge disse perioder varede kun nogle få år. Den nuværende rige torskeperiode har været i lidt over fyrre år, og der er endnu intet tegn på en tilbagevenden til de forhold, som vi kender fra de første tyve år i indeværende århundrede, da torsken forekom sparsomt og lokalt. Torskebestandens størrelse har i de sidste fyrre år været svingende, og torskefiskeriets udbytte har været varierende,

Grønlandske rejekuttere i Christianshåb havn. Rejehermetikfabrikken er den mørke bygning med fladt tag, der ses lidt tilhøjre i billedet mellem to kuttere. (Fot. E. Smidt).

men om en regelmæssig ned- eller opadgående tendens har der ikke været tale. Den grønlandske torskebestand er oprindeligt en udløber af den islandske, der i årene omkring 1920 viste en voldsom ekspansion. Vi må regne med, at der til de grønlandske farvande er kommet både store islandstorsk og torskeyngel. Torskeyngelen er med strømmen ført fra gydepladserne udfor Vestisland til såvel Øst- som Vestgrønland. Mærkningsforsøg med torsk i tyverne og trediverne viste en stor udvandring af gydemodne torsk fra Grønland til de islandske gydepladser. Siden krigen har mærkningsforsøg vist, at denne udvandring er blevet ganske ubetydelig. Vi kan nu betragte torskebestanden ved Grønland som hjemmehørende i grønlandske farvande. Udstrakte gydepladser er da også fundet på vestskråningerne af fiskebankerne i Davisstrædet, hvor der findes et lag varmt atlantisk vand på ret store dybder. Med trawl er der i marts—april taget gydende torsk helt ned til dybder på 650 m.

Karakteristisk for den grønlandske torsk er en ret langsom vækst og en meget udpræget forskel mellem rige og fattige årgange. Disse træk har naturligvis en meget stor betydning for det praktiske fiskeri. En torskeårgang får først nogen betydning i de kommercielle fangster i en alder af fem år, og da kun for en vis procentdels vedkommende. Individernes gennemsnitsstørrelse er da ca. 60 cm og gennemsnitsvægten ca. 2 kg. Først i seks- og syvårs alderen kan man regne med, at en årgangs individer har nået en sådan størrelse, at de indgår i fuld styrke i fiskeriet. Det må dog bemærkes, at væksten kan være forskellig hos forskellige årgange. De fleste grønlandstorsk gyder første gang i en alder af syv—otte år. Størst betydning for fiskeriet er forekomsten af enkelte meget rige årgange i torskebestanden. I de fleste år udgøres torskefangsterne næsten udelukkende af een, to eller højst tre rige årgange, medens de mellemliggende årgange kun forekommer i meget små mængder. Som eksempler på særligt rige årgange kan nævnes 1922, 1924 og 1926, der dominerede torskebestanden før krigen. Årgangene 1934 og 1936 udgjorde langt den største del af bestanden i årene 1942—48. I de senere år har årgangene 1947 og 1953 været meget rige, men er nu næsten forsvundne i fangsterne. I årene 1961 og 1962 har de to rige årgange 1956 og 1957 domineret i fangsterne, den førstnævnte særlig i den sydlige, den anden i den nordlige del af Davisstrædet.

Det antal sæsoner en rig årgang har haft betydning for fiskeriet har været meget forskellig for de forskellige årgange. Medens nogle årgange har haft stor fiskerimæssig betydning i mere end seks år, har andre kun spillet en rolle i fangsterne i fire—fem år. Det ser ud til, at de rige årgange, der er opstået i de senere år, udgår tidligere af bestanden end de årgange, der opstod i tyverne og trediverne. Årsagen hertil må sandsynligvis søges i det stærkt intensiverede trawlfiskeri, som flere og flere fremmede nationer i de senere år har drevet i Davisstrædet.

Overgangen fra sælfangst til fiskeri betød en stor omvæltning i den grønlandske befolknings levevis. Fiskeriet havde tidligere været et foragtet erhverv, som hovedsageligt kun blev drevet af børn, kvinder og gamle folk, og mænd, der på grund af invaliditet og svagelighed ikke kunne fange sæler. Efterhånden gik dog flere og flere over til at fiske torsk, dels fordi udbyttet af sælfangsten blev ringere på grund af sælbestandens tilbagegang, dels fordi man ved torskefiskeriet kunne opnå flere kontante penge.

Efterhånden oprettedes flere og flere fiskeristationer med saltehus langs kysten. I 1950 lå antallet af disse på omkring 80. Mange saltehus var ganske små, ofte så små, at de hurtigt blev fyldte, så at fiskeriet måtte indstilles midt i den bedste del af fiskesæsonen. Forsyning af salt til alle disse salterier, der ofte lå i lang afstand fra den koloni, hvorfra forsyningerne udsendtes, glippede undertiden, så fiskeriet i perioder måtte standses på grund af saltmangel. Behandlingen af fisken udførtes af lejet arbejdskraft, der ofte var vanskelig at skaffe i fornødent omfang, da alle hellere ville fiske end arbejde med fiskeflækning, der gav en langt ringere fortjeneste. Enkelte steder som f. eks. i Godthåb distrikt stationerede man ved de mindste steder pramme, hvori fisken saltedes. Systemet med de mange små fiskehus var meget urationelt. Store dele af fiskesæsonen blev

Fra fiskerianlægget i Sukkertoppen. (Fot. E. Smidt).

Torskefiskeriet ved vintertid med snelle i den islagte Godthåbsfjord. (Fot. J. Kreutzmann).

ikke udnyttet, spildet af salt var meget stort, og de lange togtninger med salt og saltet fisk mellem produktions- og udskibningssteder var meget bekostelige. Trods overgangstidens mange besværligheder var det færdige produkt af god kvalitet, takket være en skarp bedømmelse og kritik af de hjemsendte fisk, og den grønlandske saltfisk havde et fint renommé på verdensmarkedet.

Efterhånden som Den kongelige grønlandske Handel har udbygget fiskeri-anlæggene ved byerne og der indrettet større salterier, filetskærerier og fryserier, er antallet af anlæg gået ned til 55. Industrialiseringen af fiskeriet bevirker en større koncentration af befolkningen i byerne, og flere små udsteder er blevet affolkede i de senere år.

I torskefiskeriets første år fiskedes fra kajakker og større og mindre robåde. Efterhånden anskaffede flere og flere grønlandske fiskere sig små åbne motorbåde på 18—20 fod med solarolie motorer på $2\frac{1}{2}$ HK. Disse både var velegnede til kyst- og fjordfiskeri og vandt stor udbredelse. I årene efter krigen skete en stærk forøgelse i antallet af motorbåde. Fra 1945 til 1948 steg antallet af motorbåde fra 83 til 288 og i 1959 var over 500 motorbåde indsat i fiskeriet. Over

halvdelen er småbåde på 20—22 fod, men i de seneste år er grønlænderne begyndt at anskaffe sig langt større både på 30—40 fod og derover. Disse er dog hovedsageligt sat ind i rejfiskeriet i Diskobugten.

Også på fiskeredskabernes område er der sket store ændringer. Fra pilke og håndsnører gik man over til langliner, der dog i den første tid fremstilledes af tyndt bindegarn og kun forsynedes med ganske få kroge. Efterhånden som antallet af motorbåde i fiskeriet voksede, anvendtes liner af bedre kvalitet og krogantallet forøgedes. Et redskab, der har vist sig udmærket egnet til torskefiskeri, nemlig snellen, er begyndt at vinde indpas. Snellen er et lille håndspil, der fastskrues til fartøjets lønning. Der anvendes 1 mm tyk klar nylonline med ca. 10 tavser af samme materiale. Krogene er langskaftede skæve kroge dækkede af et stykke gummislange, der kun lader krogspidsen fri («gummimak»).

Af faststående redskaber anvendes bundgarn. Til fortøjning af bundgarnet anvendes ankre og bøjer, da havbunden, der ofte er klippe, ikke tillader brug af bundgarnspæle. Bundgarnene anvendtes første gang ved Grønland af Den kongelige grønlandske Handel i Sukkertoppen og Frederikshåb distrikter. Samtidigt foretog danske fiskere nogle vellykkede forsøg med denne redskabstype i Godthåbsfjorden. I de følgende år udvikledes et betydeligt bundgarnsfiskeri i alle distrikter fra Holsteinsborg til Julianehåb. Bundgarnsfiskeriet drives i forsommeren i maj—juni i fjordene, når torsken forfølger den lille laksefisk lodden (angmagssaK), der i store stimer trækker ind på lavt vand for at gyde. Der kan i den tid tages store fangster, der dog hvad kvaliteten angår ofte er ringere end den, der tages ved linefiskeri. Grunden hertil er dels, at torsken i forårstiden er ret mager, dels at grønlændernes fartøjer er for små, så torsken under den ofte ret lange vej til produktionsstedet lider skade ved at ligge i for tykke lag under transporten. Endvidere er det vanskeligt under sådanne forhold at slagte torsken straks efter fangsten, så blodet kan løbe af den. Indførelse af bundgarnsjoller af den type, der anvendes her i Danmark, ville sikkert kunne forbedre kvaliteten betydeligt.

Grønlændernes interesse for fiskeriet er tiltaget meget kraftigt i de sidste ti år, hvilket tydeligt giver sig til kende i den stærke stigning i antallet af erhvervsfiskere. I 1954 var der ca. 1700 erhvervsfiskere i Grønland, i 1959 var antallet steget til ca. 2500, hvilket tal det har holdt sig på siden.

De grønlandske fiskere har organiseret sig i lokale fiskeriforeninger i de forskellige byer. Disse foreninger hører under landsforeningen KNAPP, der har sin hovedbestyrelse i Godthåb. KNAPP er en forkortelse af det grønlandske navn på Foreningen af Fiskere og Fangere i Grønland. Foreningen er tilsluttet Dansk Fiskeriforening.

En del grønlændere har været forhyret som fiskere på færøske lineskibe og trawlere, og hos det norsk-dansk-færøske fiskeriselskab »Nordafar«s industri-

anlæg i Færingerhavn har grønlandske fiskere siden 1962 kunnet lande deres torskefangster. Ved samme anlæg har 25 grønlandske filetskærere været ansat. Samarbejdet mellem færinger og grønlændere har gennemgående været udmærket og til fordel for begge parter, dog navnlig for grønlænderne, der derved har nydt godt af færingernes århundredgamle erfaring i torskefiskeri og torske-tilvirkning.

Adskillige unge grønlandske fiskere har været til uddannelse i Danmark. Mange har været forhyret ombord i danske fiskerkuttere, og man har gennemgående været meget tilfreds med deres arbejde. En del har gået på fiskerhøjskolen og nogle har fået kursus i navigation og taget kystskipper- eller sætteskippereksamen. Kursus i navigation har dog også været afholdt i Godthåb.

I årene 1950—58 lå totaludbyttet af grønlændernes torskefiskeri på ca. 21 tusind tons, hvorefter en jævn stigning bragte udbyttet op på 29 tusind tons. I 1962 nåede udbyttet helt op på 36,3 tusind tons. Langt den største del af fangsten anvendes til fremstilling af saltfisk, der eksporteres til Grækenland, Italien og Spanien. Desuden fremstilles mindre mængder af stokfisk. Fryseproduktionen af torsk i blokke og fileter nåede i 1962 op på ca. 1800 tons.

Da oliepriserne er faldet så meget, at en fremstilling af torskeleverolie ikke mere er rentabel, har man standset denne produktion. Det samme gælder de andre grønlandske råstoffer for oliefremstilling, hajlever samt sæl- og hvalspæk. Grønland har dermed opgivet sin gamle hovedeksport af olieråstoffer. Fiskeri-produkter er nu de vigtigste eksportvarer.

Siden midten af halvtredserne har *havkatfiskeriet* spillet en ret stor rolle. Der fiskes på to forskellige havkatarter, nemlig den plettede havkat og den sribede havkat. Den sidstnævnte er den samme art, som forekommer i danske farvande. Den plettede havkat har haft størst fiskerimæssig betydning, da den opnår en betydeligere størrelse og forekommer i større mængder end den sribede. Af havkatten skæres filet, der er en vigtig eksportartikel til U.S.A. Sukkertoppen er den største producent af havkatfilet. Ved dette sted drives fiskeriet, der giver det største udbytte i vinter- og forårsmånederne, i ca. ti sømils afstand fra kysten. Der fiskes med langliner fra motorbåde. Fiskeriudbyttet nåede sit maksimum, 4450 tons, i 1957. Senere er det faldet jævnt til 1700 tons i 1962. Det ser ud til, at havkatten er en fisk, der let opfiskes.

Fiskeriet af *hellefisk* er et af grønlændernes ældste fiskerier. Centret for dette fiskeri er Jakobshavn i Diskobugten. Her drives det om sommeren udfor selve byen og om vinteren inde i Jakobshavns Isfjord. Fiskeriet foregår på dybt vand med langliner. Ved vinterfiskeriet sættes langliner gennem huller i isen ved hjælp af en »glider«. Denne »glider«, der er en grønlandsk opfindelse, består af en metalplade, der fastbindes i den ende af linen, der udsættes først. Ved udsætningen bevæger glideren sig skråt nedefter og strækker derved linen. Vin-

terfiskeriet kræver stor udholdenhed af sine udøvere, der ofte må tilbringe flere døgn i streng kulde på den islagte fjord, med risiko for at drive bort på en isflage, hvis fjorden i tilfælde af storm skulle bryde op. Fangsten transporteres hjem på hundeslæde, hvilket er en meget anstrengende transport i et meget ujævnt terræn. Hellefisk blev tidligere hjemsendt som saltede fileter i tønder. Efter at der ved Jakobshavn er bygget et stort anlæg til behandling og frysning af rejer og hellefisk vil hele Jakobshavns produktion af hellefisk tilvirkes som fryseprodukter. Totalproduktionen af hellefisk steg fra 250 tons i 1950 til 1742 tons i 1960. I 1962 faldt indhandlingen til 1300 tons. Fiskeriet af hellefisk i Diskobugten i 1963 ser ud til at give et stort udbytte, så det kan forventes, at produktionen vil stige stærkt og muligvis sætte rekord.

Fjeldørreden fiskes med garn i bugter og fjorde i nærheden af elvmundingerne. Fiskeriet foregår i sommertiden, hvor fjeldørreden samler sig, inden den træk-

Stor hellefisk. (Fot. E. Smidt).

ker op i elvene. De grønlandske fiskere salter fangsten i tønder ved fangststedet. Produktionen, der hovedsageligt hjemsendes for Holsteinsborg og Sukkertoppen, har aldrig været særlig stor.

Et helt nyt fiskeri på *laks* har udviklet sig i de sidste par år. Laksen har hidtil været betragtet som en sjælden fisk ved Grønland. Kapisigdlit-elven i Godthåbsfjorden er den eneste elv i Grønland, hvor der er fundet en ynglende bestand. Af og til har man langs kysten set trækkende laks i efterårsmånederne, og enkelte er blevet fanget, men om noget fiskeri af betydning har der aldrig været tale. At de laks, der trak langs kysten, stammede fra andre laksebestande end den grønlandske, har man længe været klar over. Ved at studere deres skæl kan man se, at de gennemsnitlig har opholdt sig 2—3 år i den elv, hvori de var klækket, inden de var gået ud i havet, medens laksene fra elven i Godthåbsfjorden har et elvophold på 4—5 år. Endvidere er kyslaksens vækst langt hurtigere og dens kvalitet langt bedre end Godthåbsfjord laksen. I 1956 fangedes ved Napassok en laks, der var mærket i Skotland i november 1955. Siden er der ved Grønland fanget laks, der er mærkede i England, Newfoundland og Canada. Mest overraskende er vel nok fangster af to laks, der er mærkede i elve i Vestsverige. Disse to laks har gennemvandet en distance på ca. 3500 km, hvilket er den længste vandring man har konstateret for laks. Fangsterne ved Grønland af laks mærkede i Canada, Skotland, England og Sverige viser, at laks fra lande på begge sider af Atlanterhavet mødes i grønlandske farvande på deres fourageringsvandring.

Grønlands Fiskeriundersøgelser har gennem nogle år omplantet lakseæg leveret fra norske og canadiske klækkerier, til forskellige elve i Godthåb og Julianehåb distrikter. Æggene er klækket udmærket, og ungerne er vokset normalt, men endnu vil der gå nogle år, inden det vil vise sig, om det er lykkedes at danne laksebestande i de elve, hvor udplantningerne har fundet sted.

I 1957 blev de første laks indhandlet til saltning. Det drejede sig kun om ca. 5 tons. Året efter indhandlede 9 tons til saltning og 3 tons til frysning. I 1961 indhandlede ialt 115 tons og i 1962 steg det indhandlede kvantum til omkring 300 tons, hvoraf de 70 tons blev indhandlet af en privat virksomhed i Holsteinsborg. Det største kvantum, 162 tons, indhandlede ved Sukkertoppen. De laks, der indhandlede ved Frederikshåb, Godthåb og Holsteinsborg, ca. 46 tons, saltedes i tønder. Den frosne laks har været af fortrinlig kvalitet og har opnået gode priser, medens kvaliteten af den saltede laks har været mindre god. Laksefiskeriet har været foretaget med sætte- og drivgarn. Flere grønlandske fiskere har haft gode indkomster ved dette fiskeri. Ude i Davisstrædet over bankerne har franske, spanske og færøske fiskere meddelt, at de i slutningen af sæsonen ofte fanger laks i deres torsketrawl. Der er ingen tvivl om, at der i fremtiden vil kunne udvikles et meget betydeligt laksefiskeri ved Grønland, naturligvis under

den forudsætning, at den store næringsvandring af laks fra Amerikas og Europas laksestammer stadig når til grønlandske farvande.

Medens *rødfisken* spiller en stor rolle for det tyske trawlfiskeri både i vest- og østgrønlandske farvande, har den kun ringe betydning for grønlændernes fiskeri. Ved det linefiskeri, som grønlænderne driver efter torsk, fanges små mængder rødfisk. Noget egentligt fiskeri på denne fisk finder ikke sted. Det indhandlede kvantum rødfisk til fremstilling af filet var i 1962 kun 30 tons.

Af *helleflynder* blev der i 1962 kun indhandlet ca. 10 tons til frysning. Indtil midten af trediverne blev der drevet helleflynderfiskeri fra Holsteinsborg og Kangamiut med søgående motorbåde, og ved Holsteinsborg fremstilledes helleflynderhermetik på Grønlands dengang eneste konserverfabrik. Dette fiskeri måtte opgives, da helleflynderbestanden på grund af fremmede nationers intensive helleflynderfiskeri, gik så stærkt tilbage, at fiskeriet blev urentabelt.

Den store grønlandske dybhavshaj, *haukølen*, har gennem lange tider været fisket på grund af dens olieholdige lever, der saltedes og hjemsendtes i tønder. Indhandlingen af hajlever er nu standset, idet prisen på hajleverolie er gået så langt ned, at fremstillingen deraf ikke betaler sig. Der vil dog sikkert stadig blive drevet noget hajfiskeri i de nordlige distrikter, hvor hajkødet i tørret tilstand er et vigtigt foder for slædehundene.

Lodden (grl. anmagssak) fiskes med ketcher og vod, når den i forsommeren i store stimer trækker ind til kysten for at gyde. Den tørres på klipperne og anvendes som føde både for mennesker og hunde. Den vil sikkert få stigende betydning som råprodukt til fremstilling af fiskemel, efterhånden som der etableres fiskemelsfabrikker ved de nye fiskerianlæg.

Tidligt om foråret drives der ved Godthåb garnfiskeri på *stenbider*, der i store mængder kommer ind på lavt vand for at gyde. Fisken anvendes ikke, men den store rogn udtages og saltes i tønder og hjemsendes til fremstilling af kaviar.

I 1934 startedes ved Holsteinsborg et fiskeri på *dybvandsrejer*, der henkogtes på konserverfabrikken, der tidligere havde fremstillet helleflynderhermetik. Udbyttet var tilfredsstillende i en lang årrække, men virksomheden måtte standse, idet den usædvanlig kolde vinter 1948—49 ødelagde rejebestanden. Imidlertid udviklede der sig en ny rejebestand i fjordene ved Holsteinsborg i løbet af halvtredserne, og i 1961 genoptoges fiskeriet af et privat firma, der oprettede et fryseri for rejer og laks i Holsteinsborg by.

Da Grønlands Fiskeriundersøgelser efter krigen genoptog sin virksomhed med det nye undersøgelsesfartøj »Adolf Jensen«, var hovedopgaven at eftersøge rejefelter i de forskellige grønlandske distrikter. Det lykkedes allerede på skibets første togt i 1946 at finde rige rejeforekomster ved Narssaq og i Lichtenaufjorden i Julianehåb distrikt. I 1948 fandt »Adolf Jensen« meget vidtstrakte og rige rejefelter i Diskobugten udfør Christianshåb og Jakobshavn og udfør Godhavn. I

Interiør fra rejehermetikfabrikken i Christianshåb. (Fot. E. Smidt).

1950 installeredes et midlertidigt fryseri for rejer ved Christianshåb, og to skagenskuttere sendtes til Diskobugten for at fiske rejer til fryseriet. Det første år produceredes frosne rejer. Senere gik man over til at fremstille hermetik i dåser og glas af håndpillede rejer. For at udnytte de små rejer og de rejer, som fabrikkens arbejdskraft ikke kunne overkomme at pille, anskaffedes et par amerikanske pillemaskiner. Produktet der fremstilles ved maskinpilning er dog kvalitetsmæssigt ringere end de håndpillede rejer.

Der er nu rejefabrikker ved Narssaq, Christianshåb, Jakobshavn og Egedesminde, og ved Godhavn er stationeret skibet »Sværdfisken«, der er indrettet som fabrikkeskib med henblik på produktion af rejeprodukter. Fabrikkerne ved Narssaq og Christianshåb fremstiller hermetik i glas og dåser af håndpillede rejer. Fabrikken i Christianshåb fremstiller tillige dåsehermetik af maskinpillede rejer. Ved Egedesminde, Jakobshavn og Godhavn produceres håndpillede, frosne rejer vakuumpakkede i plastikposer. I løbet af de 12 år rejefiskeriet indtil nu har været udøvet i Diskobugten er udbyttet steget fra 175 tons rå rejer i 1950 til 3362 tons i 1962. Fangsterne har været så store, at man, inden fabriksvirksomheden var helt udbygget, var nødt til at begrænse fiskeriet ved kun at give et vist antal

kuttere tilladelse til at fiske. Endvidere var det i perioder med særligt store fangster nødvendigt at indføre kvota for de enkelte kutteres landinger. Antallet af kuttere, der deltager i rejefiskeriet er steget meget stærkt. I 1963 fiskede ca. 40 kuttere i Diskobugten. Kun større fartøjer kan anvendes til rejefiskeriet, idet trawlingen foregår på dybder ned til 400 m med store rejetrawl, hvilket kræver stærk maskinkraft og store spil. Næsten alle store motorbåde, der er anskaffet af grønlænderne i de senere år, er udrustet til rejefiskeri. En del af disse kuttere er forsynede med harpункanon i stævnen med henblik på småhvalfangst (sildepiskere).

Rejefiskeriet er det fiskeri, der giver de største indtægter til de grønlandske fiskere. Ganske vist kræver dette fiskeri store investeringer i skib og redskaber, men de store fortjenester, som rejefiskeriet giver, har gjort adskillige grønlandske rejefiskere til holdne mænd med eget skib og penge i sparekassen.

Det er et stort fremskridt, der på fiskeriets område har fundet sted i det forholdsvis korte åremål, der er forløbet siden sælfangsten var hovederhvervet i Grønland, og det er med stor glæde, at man, når man rejser langs kysten, ser hvor godt grønlænderne har kunnet indstille sig, både på det praktiske fiskeri og på arbejdet i de moderne store fiskeindustri anlæg, der er opført i byerne.

De grønlandske fiskerbåde gør gennemgående indtryk af at være velholdte. Grønlænderne har lært, at det betaler sig at vedligeholde fartøj og redskaber, noget det kneb med i fiskeriets første år. Endnu er det grønlandske fiskeri dog kun et indenskærs fiskeri. Skal fiskeriet drives også i vintertiden, bliver det nødvendigt at udstrække fiskeområdet til Davisstrædet, hvor torsken i vinter- og forårstiden forekommer i de varme vandlag, der på dybder mellem ca. 300—600 m findes langs fiskebankernes vestskråninger. Til et sådant fiskeri kræves fartøjer af en langt betydeligere størrelse end dem, der nu anvendes i grønlændernes fiskeri.

Det fiskeri, de fremmede nationer driver i Davisstrædet, er trawlfiskeri med skibe på mellem 500 og 1600 tons og med meget svære redskaber. Det vil koste enorme summer at iværksætte et sådant fiskeri, og det vil også koste mange penge at holde det igang. Det er endvidere et stort spørgsmål, om det kan drives rentabelt. Flere nationer giver store statstilskud til deres trawlerflåde. Af disse og flere andre grunde, f. eks. vanskeligheder ved at få dygtige og erfarne trawler-skippere, vil det sikkert vare mange år, før trawlfiskeri vil indgå i de af grønlænderne udøvede fiskerier.

Grønland er nu lukket op for danske erhvervsdrivende, men på fiskeriets område har dette kun sat sig svage spor. Færingerne er den danske befolkningsgruppe, der har vist den største interesse for at udnytte torskerigdommene ved Grønland. Foruden at drive torskefiskeri i Davisstrædet med trawlere og store

linefartøjer har færøske bådela g fisket torsk forskellige steder fra stationer i land. Nogle få færinger har slået sig ned i Julianehåb distrikt som fåreholdere og fiskere.

Nogle få danske fiskere har bosat sig i Grønland og drevet fiskeri på rejer ved Narssaq og i Diskobugten. Det er tidligere omtalt, at en privat dansk fiskeristation er oprettet ved Holsteinsborg. Ved Julianehåb er der af den danske og grønlandske befolkning dannet et aktieselskab »Greenlandiafish«, der har drevet torskefiskeri med et større fiskefartøj med delvis færøsk bemanning.

Den 1. august 1963 startedes det første store private fiskeindustrianlæg i Grønland. De syv større industrianlæg, der fandtes i forvejen, er oprettet og drives af Den kongelige grønlandske Handel. Den ny fabrik er bygget af Den kongelige grønlandske Handel og overdraget et aktieselskab »Godthåb Fiskeindustri«. Aktiekapitalen på 7,5 millioner er tegnet af Den kongelige grønlandske Handel på den grønlandske konjunkturudligningsfonds vegne samt af danske og færøske fiskeriinteresser, hver gruppe tegner sig for en trediedel af kapitalen. Den førstnævnte trediedel er det meningen, at private grønlændere efterhånden skal overtage. Industrianlægget er udstyret med store moderne flækkemaskiner og store fryserianlæg. Der regnes med, at det kan oparbejde 50 tons fisk om dagen. Filetfabrikken er allerede kommet i virksomhed, og en fiske-melsfabrik er under opbygning. Der er plads til yderligere udvidelse af anlægget i en meget nær fremtid. Virksomhedens placering ved Godthåb er den bedst mulige i betragtning af, at afstanden er kort til Grønlands rigeste fiskebanker, Fyllas Banke, Bananbanken og Lille Hellefiskebanke. Et mindre heldigt forhold, der dog med tiden kan afhjælpes, er, at Godthåb er en administrationsby med en befolkning, der kun omfatter meget få fiskere. For at holde fabrikken i virksomhed året rundt vil det være nødvendigt at have et samarbejde med færøske fiskere om landing af fangster til fabrikken. Der er dog næppe tvivl om, at der efterhånden vil foregå en stærk tilflytning til Godthåb af fiskere fra andre pladser i Grønland.

Ved oprettelsen af det store industrianlæg ved Godthåb er der sket et brud på det hidtidige monopol, og man ser med stor spænding på, hvordan eksperimentet vil forløbe, da erfaringerne høstet derved vil få indflydelse på eventuelle fremtidige private virksomheder i Grønland.

Den korte omtale, som her er givet af fiskerivirksomhederne i Grønland, vil hurtigt blive forældet. Et stort industriprogram er endnu i gang, og hvert år finder der udvidelser sted af bestående anlæg, og nye industrivirksomheder sættes i gang. Grønland er gået ind i en ny tid, der sætter sit præg på alle virksomheder i landet og i særdeleshed på fiskeriet, der ubetinget er landets bærende erhverv.

FORSØGSFISKERIET VED GRØNLAND

Af fiskeskipper *Knud Schrøder*.

Efter mange forundersøgelser om forholdene ved Grønland forberedte Kaspar Myrup, Christian Venø og Knud Schrøder sig på at gøre et fremstød med et forsøgsfiskeri ved Grønland i sommeren 1948.

Vi ville benytte fiskeredskaber, der ikke tidligere var anvendt deroppe, og ville forsøge med snurrevod, hajgrejer, trawl, flydetrawl, fiskeruser og bundgarn samt herudover langline, hvilket sidste var kendt og benyttet deroppe af grønlænderne. Endvidere ville vi også have motorjoller med til fiskeri inde på fjordene.

Dette forsøgsfiskeri skulle gøres for at udvide dansk fiskeri i samarbejde med grønlænderne og derved skabe muligheder for et større fiskeri på bankerne tillige med et betydeligt indenskærsfiskeri med bundgarn på de mange fjorde, som findes på den grønlandske vestkyst fra Kap Farvel til Diskobugten.

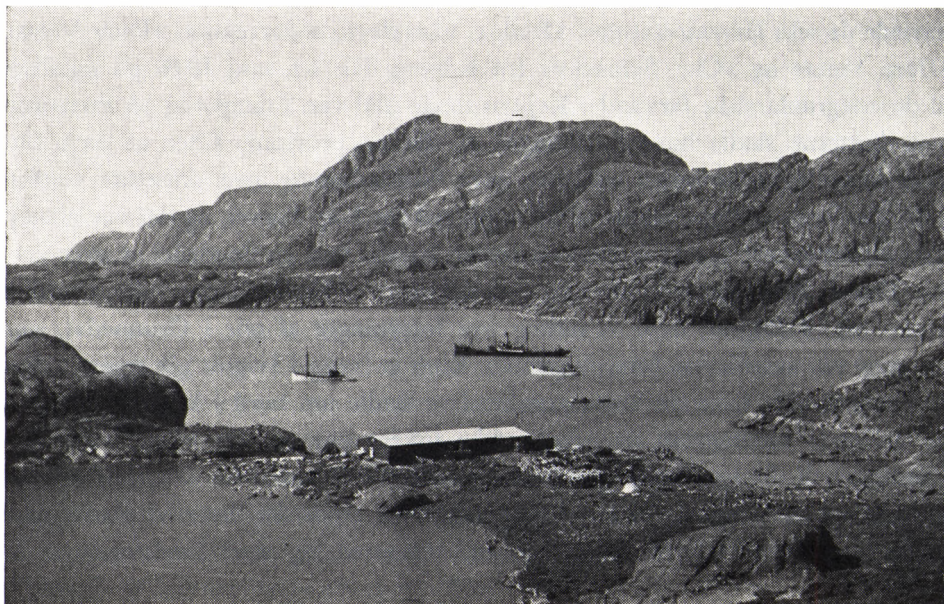
Efter store forberedelser med udrustning af kutterne med de forskellige fiskeredskaber, udstyr og meget andet, som var nødvendigt til dette forsøgsfiskeri, startede de seks Esbjerg-kuttere: »Rollo«, »Loreley«, »Skarreklit«, »Peter Venø«, »Dora Venø« og »Chr. Schrøder« fra Esbjerg den 19. maj 1948 på sejladsen til de vestgrønlandske farvande. Rejsens første mål var Trangisvåg på Færøerne, hvor kutterne skulle have forsyninger af olie og proviant. Efter at have fået disse forsyninger fortsattes sejladsen over Nordatlanten med skiftende vejrforhold. De første isbjerge mødte vi 50 sømil syd for Kap Farvel, og det var et storslået og betagende syn at se disse iskolosser, hvoraf kun en tiendedel er over vandet. Den 1. juni ankom vi efter en god sejlads over Nordatlanten uden uheld af nogen art til Ivigtut, hvor vi indtog nye forsyninger af olie i Grønnedal, som dengang var amerikansk forsyningshavn. Efter et besøg i Ivigtut gik rejsen videre til Frederikshåb, hvor de første grønlændere skulle om bord i kutterne, det var en strålende modtagelse, de grønlandske fiskere gav os. De havde store forventninger til det nye dansk-grønlandske samarbejde inden for fiskeriet, og efter et kort ophold afsejlede vi fra Frederikshåb til Godthåb, hvor vi skulle have møde med grønlænderne, koloniens embedsmænd og med landsfogeden. Vi havde tåge under sejladsen fra Frederikshåb, men da vi sejlede ind til Godthåb, skinnede solen, og det var et uvant syn for de mange mennesker i Godthåb, som

var kommet til havnen for at se de seks hvidmalede danske fiskekuttere, som stævnedes ind til Godthåb for at gå til ankers på reden i det klare solskinsvejr.

Efter den store modtagelse skulle der forhandles om forsøgsfiskeriet, idet der var enkelte fjorde, hvor vi ikke måtte fiske, ligesom vi skulle have de sidste instrukser, og forhandlinger afsluttet med myndighederne, som også gav gode råd til os. Vi var herefter klar til den første store opgave for ekspeditionen, nemlig at finde plads ved en fjord, hvor det var muligt at anlægge og bygge en fiskeristation. Det var en meget vanskelig opgave, idet der kræves fladt terræn til at bygge huse på, til at opbevare redskaber og fisken, hvor vandet samtidig er så dybt, at kutterne kan losse og laste ind til klippen. Man undersøgte fjordene nordpå fra Godthåb og fandt den bedste plads til stationen ved Søndre Strømfjord, nærmere betegnet »Ata Pa«-fjorden. Her var der et passende terræn at bygge på, der var dybt vand, så kutterne omtrent kunne flyde ind til klippen, og her byggede man en flydebro, hvor kutterne kunne lægge til og få forbindelse med fiskeristationen. Forsyningskibet »Phønix« ankom med barakker, salt og andet udstyr samt mandskab til stationen, hvorefter losningen kunne tage sin begyndelse og opbygningen af fiskeristationen færdiggøres og fiskeriet for alvor kunne påbegyndes.

Nogle af kutterne sejlede ud på langlinefiskeri på fiskebankerne, medens andre fiskede på fjordene, dels med langline, dels forsøgte nogle af kutterne med snurrevod — det sidste var imidlertid komplet umuligt på grund af sten og

Fiskeristationen i Fiskemesterens havn på Grønland 1948.

Materialer til fiskeristationen flådes i land.

Kutterne losser salt fra forsyningskibet. Saltet oplagres på land for senere brug til fiskeriet.

koraller på havbunden. Endvidere forsøgte også med bundtrawl på fjordene og fiskebankerne, men også dette umuliggjordes af stenbund. Man gjorde også forsøg med flydetrawl, som ikke gav et tilfredsstillende resultat, det gav for lidt fisk, hvilket skyldtes, at man i kutterne dengang havde installeret ekkolod, der ikke kunne lodde og registrere fisken i den dybde, fisken fandtes i. Nu har man ekkolod i kutterne, der kan registrere fisken i den dybde, fisken står fra havbunden.

Fiskeriet på bankerne var derimod ret tilfredsstillende, vi havde imidlertid ikke sild til agn på krogene og måtte derfor flå havkatte og bruge kødet til agn — havkattene forekom i temmelig rigelig mængde i de vestgrønlandske fjorde og på fiskebankerne, de var gennemgående af stor størrelse. Helleflynder og hellefisk forefandtes ligeledes i ret betydeligt antal, men da vi ikke kunne dybfryse disse, fik vi ikke den udnyttelse af mulighederne, som i dag bedre kunne være udnyttet ved den moderne fryseteknik. Vort forsøgsfiskeri omfattede også fiskeri efter hajer, den såkaldte havkal, som der er en del af deroppe, og denne havkal har en meget stor lever, leveren kunne veje fra 50 til 100kg pr. stk. Dette fiskeri foregik med hajkroge — men med krogene på bunden — i modsætning til hajfiskeri i Nordsøen, hvor krogene er nogle få favne under havoverfladen. Fiskeriet efter havkale strakte sig helt op i Diskobugten, og der blev produceret nogle hundrede tønder havkallever, men det økonomiske udbytte var meget dårligt, derimod blev der leveret mange tønder salte havkatteskind, som der var større efterspørgsel efter fra skotøjsindustrien, fortrinsvis til fabrikation af damesko,

Det første bundgarn, der er udsat i de grønlandske fjorde 1948. Bundgarnet røgtes.

Flydende bro ved fiskeristationen i fiskemesterens havn på Grønland.

og som følge af den gode afsætning var udbyttet bedre end ved salget af leveren.

Man drev også fiskeri med håndsnoerer fra motorjollerne inde mellem skærerne, og dette fiskeri kunne være meget lønnende, idet en 4 mands besætning på et par timers fiskeri godt kunne fange fra 1.000 til 2.000 kg fisk. Det foregik i sommertiden, når torsken jagtede amsetterne, som forekom i store stimer inde på fjordene.

Vi havde endvidere bundgarn med, som vi ville prøve at sætte ud på en af fjordene. Vort bundgarn var meget stort, et af den slags, der bruges ved Skagen, og det var meget dybt — ca. 15 m i ringen —. Det voldte i begyndelsen nogle vanskeligheder at gøre det klar, men efterhånden lykkedes det. Vi var klar over, at der på grund af stenbunden ikke kunne nytte at bruge fremgangsmåden som herhjemme med bundgarnspæle; vi havde i forvejen sikret os og taget store ankre og bøjer med herop til forankring af bundgarnet. For at finde en velegnet fiskeplads var det nødvendigt at lodde en plads op med 18 meter vand og ca. 100 meters afstand fra klippen, og efter nogen tids søgen blev der fundet en plads i Søndre Strømfjord. Her blev det første bundgarn på Grønland sat.

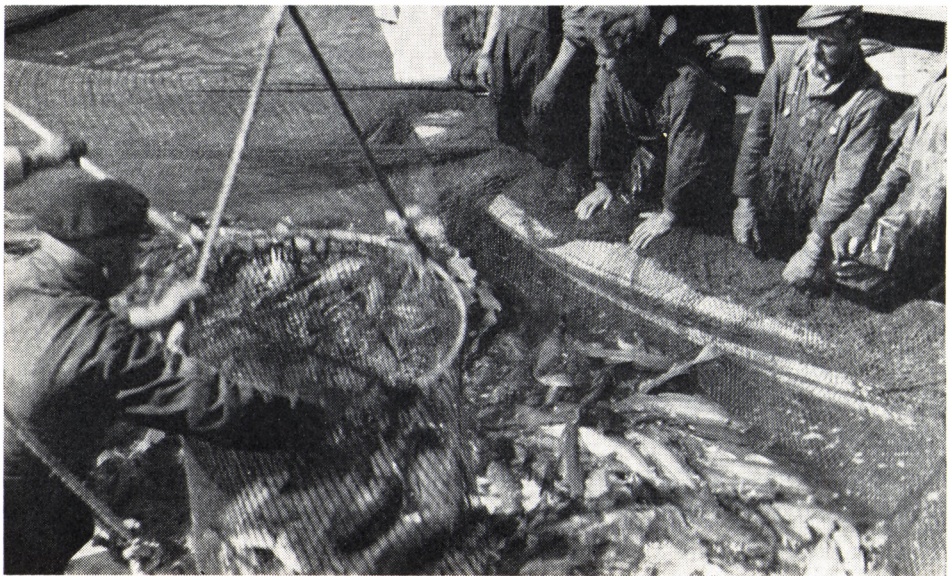
Ingen af os fiskere havde fisket med bundgarn tidligere, men vi havde en tegning med over garnet hvorledes det skulle sættes ud. Først blev de store ankre og bøjer udlagt, imellem bøjerne blev der udspændt wirer, derefter blev bundgarnet fastgjort til wirerne og trukket ud på plads. Det var meget spændende for os, om garnet i det hele taget kunne fiske, og om vi havde fået sat det rigtigt

ud. Efter at bundgarnet havde været på plads i tolv timer, kom vi ud for at røgte det, og det viste sig da, at der var 15.000 kg store torsk i garnet, vi var da klar over, at her var et meget effektivt fiskeredskab til brug i fjordene heroppe. Bundgarnet i Søndre Strømfjord blev passet af personalet på fiskeristationen, og der var et jævnt godt fiskeri her, indtil det blev taget på land for vinteren.

Vi fik senere sendt to mindre bundgarn herop. De blev også sat ud, men det viste sig, at de ikke kunne fiske, fordi raden var skyggerad, hvilket ikke duede. Forklaringen er den, at der på stenbunden i fjordene er megen bladtang med lange, tykke stængler på tykkelse med en finger eller lige så tyk som radnettet, og det har til følge, at torsken overhovedet ikke reagerer for denne skyggerad. Skyggeraden er jo bundet af tovværk og derfor uegnet til brug som radnet i de grønlandske fjorde. Der er meget tidevand deroppe og stor forskel på høj- og lavvande, derfor er det uhyre vigtigt, at bundgarnet bliver spændt op på middelvandstand, derved får garnet den længste fisketid, og for at opnå det største udbytte, bør man efterse, at ringen og raden hele tiden er udspændt.

Det vellykkede forsøg med bundgarnsfiskeriet i sommeren 1948 gjorde, at vi besluttede at udvide dette fiskeri i 1949 med yderligere 25 bundgarn og udelukkende drive bundgarnsfiskeri. Til dette formål var der fundet en velegnet fjord i nærheden af Godthåb, hvor alle betingelser for et tilfredsstillende fiskeri var til stede. Fjordens navn er Ameralikfjorden, og i sommeren 1949 blev der oprettet en fiskeristation ved fjorden, hvorefter fiskeriet kunne påbegyndes. Fiskerista-

Bundgarnet røgtes i Søndre Strømfjord.

tionen i Ameralikfjorden havde en del uheld med kutterne og kom for sent i gang. De første forårsmåneder er de bedste til torskefiskeri i fjordene, for allerede i juni måned trækker torsken ud af fjorden igen og vender først tilbage i løbet af vinteren. Dette i forbindelse med uheldene med kutterne bevirkede, at fiskeriet — selv om det måtte betragtes som tilfredsstillende — ikke gav det beregnede udbytte. For at være på fiskepladsen om foråret, når isen littede, besluttedes det at overvintre deroppe.

Vinteren på Grønland i 1949 og 1950 blev uheldigvis meget lang og streng, isen forsvandt først langt hen på foråret, og bundgarnsfiskeriet kunne ikke tage sin begyndelse før sidst i april måned. Herved blev der en meget kort tid til at arbejde med bundgarnene, så fiskeriet i denne sommer på Ameralikfjorden var ikke lønnende og måtte betegnes som dårligt, og vor økonomi tillod ikke yderligere forsøg.

Dette store forsøgsfiskeri på Grønland blev i de 3 år en stor personlig og økonomisk indsats for vi fiskere, og det mislykkedes desværre for os. Vi mener, at staten burde have været interesseret i vort samarbejde med grønlænderne og have støttet os til gavn for fiskeriets fremme på Grønland. Allerede for de 15 år siden, da vi grundlagde bundgarnsfiskeriet deroppe, burde der have været midler til udbygning og oplæring af grønlænderne i dette fiskeri, det måtte dog for staten være den bedste investering for at fremme det produktive fiskeri deroppe.

Det har imidlertid glædet os meget, at det bundgarnsfiskeri, vi startede i 1948, og oplærte grønlænderne i, har fået så stor udbredelse deroppe og så stor økonomisk betydning for de grønlandske fiskere og derved også for det danske samfund.

Vor personlige og økonomiske indsats i de grønlandske farvande, vore store økonomiske tab, der gjorde, at vi fiskere måtte trække os ud af dette storstilede forsøgsfiskeri, har dog trods alt ikke været forgæves, og vi håber fortsat på god fremgang og ønsker det bedste for fiskeriet på Grønland og for grønlænderne.

FÆRØERNES FISKERIERHVERV

Af fuldmægtig, cand. jur. *Poul Petersen.*

Færøerne er beliggende i det nordlige Atlanterhav på 62° nordlig bredde og 7° vestlig længde af Greenwichmeridianen. De er bjergrige og består af 17 bebyggede øer og en ubeboet ø samt af et antal holme og skær. De ligger temmelig samlet, adskilt af fjorde og sund, og de fleste af dem er tillige indskåret af dybe fjorde og vige. De har en samlet størrelse af 1399 km². De står på en sokkel på ca. 12.000 km², når de umiddelbart tilgrænsende fiskebanker medregnes. Den er ret regelmæssig med kun få indskæringer.

Færøernes ret milde og fugtige klima skyldes Golfstrømmen, der på højde med Færøerne har en gennemsnitstemperatur af ca. 12° C.

Der hersker ingen tvivl om, at det færøske fiskeri er lige så gammelt som den egentlige bosættelse omkring år 800 efter Kristi fødsel. I de gamle sagaer omtales fiskeri og fiskere kun sporadisk. Som eksempler kan dog nævnes, at Floke med Torolv, Grím Kambans sønnesøn, som kendt mand tog til Island allerede før den egentlige landnamstid og gav landet dets navn, men han interesserede sig mere for fiskeri end for sit kvæg, der døde af fodermangel, hvorfor de vendte tilbage til Færøerne. I Færingesaga omtales en fisker, fordi han havde begået manddrab. De gamle love omhandler fiskerirettigheder m. v. i forbindelse med ejendomsrettens grænser ud mod havet.

Der hersker heller ingen tvivl om, at den første bebyggelse af Færøerne fandt sted fortrinsvis på de steder, hvor lerne var grønnest, d. e. bedste græsgrange for fårene samt den korteste afstand til fugle- og fiskepladserne, men det lader til, at øerne allerede tidligt er blevet fuldt bebygget.

I en lov, vedtaget på det færøske lagting omkring år 1300 omtales så godt som alle de nu eksisterende bygder, og man har lov til at formode, at folketallet har været relativt stort i de første århundreder efter landnamstidens slutning sammenlignet med Islands og Grønlands og indtil den sorte død i året 1349.

Det færøske fiskerierhvervs historie kan opdeles i tre hovedafsnit:

- Bådfiskeriet,
- Fiskeriet med dæksfartøjer og
- Det moderne fiskeri.

Åbne fiskerbåde.

I gamle dage blev fiskeriet drevet fra åbne både af forskellig størrelse efter årstiden. Det såkaldte vårfiskeri blev drevet i indtil 12 sømiles afstand af land, regnet fra de yderste landodder og på dybder indtil 100 m, medens det egentlige havfiskeri blev drevet indtil en afstand af 25 sømil af land og på dybder indtil 175 m.

*

Som led i den naturlige husholdning har fiskeriet sammen med jagten og hvalfangsten været af afgørende betydning, medens fisken kun spillede en ringe rolle som handelsvare i sammenligning med uldvarerne («Uld er Færø guld»), men dog skimtes udførsel, hvor tørfisk tillige indgår, hist og her i sagaerne (jfr. kong Sverres tale i Bergen i året 1185).

Der savnes naturligvis et nogenlunde holdbart grundlag for mængdeberegninger, men dog kan man anstille et vist skøn ved hjælp af tienderegnskaberne, idet det må anses som givet, at der allerede tidligt blev dannet den sædvane at svare tiende af fisk, i 1687 kodificeret som gældende ret ved Christian V's norske lov: (2-22-2: »Udi de egne og steder, som ikke så rundelig saais korn, som andetsteds, der skulle de give smør, fisk og andet . . . .»).«

Det færøske fiskeri var allerede fra gammel tid velorganiseret. De færøske bønder var forpligtet til at holde tilstrækkelig mange store både til vinter- og vårfiskeriet.

Bådmandskaberne blev i hovedreglen antaget ad frivillighedens vej og fæstet for et halvt år ad gangen med skiftedage 1. maj og 1. november, men hvis en bådejer ikke kunne skaffe tilstrækkeligt mandskab, kunne han kræve myndighedernes bistand til supplerung af mandskabet, dog således, at ældre både havde prioritet frem for yngre.

Tjenesteaftalen var baseret på andel i fangsten med lige store andele, en til hver mand og en til båden efter fradrag af bl. a. tienden.

På flere steder var det sædvane, at samtlige bådes fangst ved hjemkomsten blev lagt sammen og derefter delt ligeligt mellem samtlige bådmandskaber og bådandele, og på sine steder blev fangsten delt ligeligt mellem samtlige huse på pladsen i lighed med fordeling af grindefangst, et ægte mährisk brødrelag.

Som allerede omtalt blev også Færøerne ramt af den sorte død i 1349 og uden tvivl med lige stor dødelighed som i Norge (ca. 70 %), og de mange epidemier, som så påfulgte i det første århundrede derefter sammenholdt med en væsentlig forværrelse af de klimatiske forhold med stor dødelighed blandt fårene, har uden tvivl medført en permanent stagnation af befolkning og erhverv gennem hele den senere middelalder, hvilket så tydeligt afspejles i de første officielle folketal, som f. eks. i 1614: 4.401, 1715: 4.229, 1769: 4.773 mennesker og så sent som i 1801 kun 5.265.

At fiskeriet fremdeles har haft stor betydning for befolkningens eksistens fremgår bl. a. af en bådefortegnelse fra 1813, hvoraf følgende tal:

Dæksfartøj.

127 ottemandsfarere og større både,
523 seksmandsfarere,
1430 firemandsfarere eller tilsammen 2080 både til en samlet
befolkning (1801) på 5.265.

Det var først henad midten af det 19. århundrede, at fisken begynder at betyde noget i den færøske eksport. Som eksempler kan nævnes, at eksporten af tørfisk i årene 1712—21 kun udgjorde 5,2 % af den samlede eksport, medens den i årene 1841—50 udgjorde 19,3 %.

Fiskeri med søgående dæksfartøjer eksisterede ikke i den omhandlede periode, når bortses fra nogle fiskeriforsøg fra slutningen af det 17. århundrede at regne og op til enhandelens ophævelse 1. januar 1856. Enehandelens indflydelse på det færøske erhvervsliv udelades her.

*

Det egentlige vendepunkt i det færøske fiskeri sker faktisk i året 1872, da færinger begyndte at købe dæksfartøjer, hovedsagelig i Storbritannien. Følgende oversigt illustrerer fiskeflådens forøgelse gennem nogle år:

1877	.....	12	dæksfartøjer
1881	.....	21	»
1890	.....	14	»
1891	.....	15	»
1901	.....	85	»
1905	.....	115	»
1910	.....	150	»

Det var i særdeleshed faldende priser på det spanske marked på grund af toldforhøjelser, der medførte en stagnation i fiskerflådens forøgelse, og i samme periode og fremefter drev færinger et betydeligt bådfiskeri fra landstationer i Island, antagelig indtil 1000 mand, da det var størst, et anseeligt tal af en samlet befolkning på 11.220 i 1880.

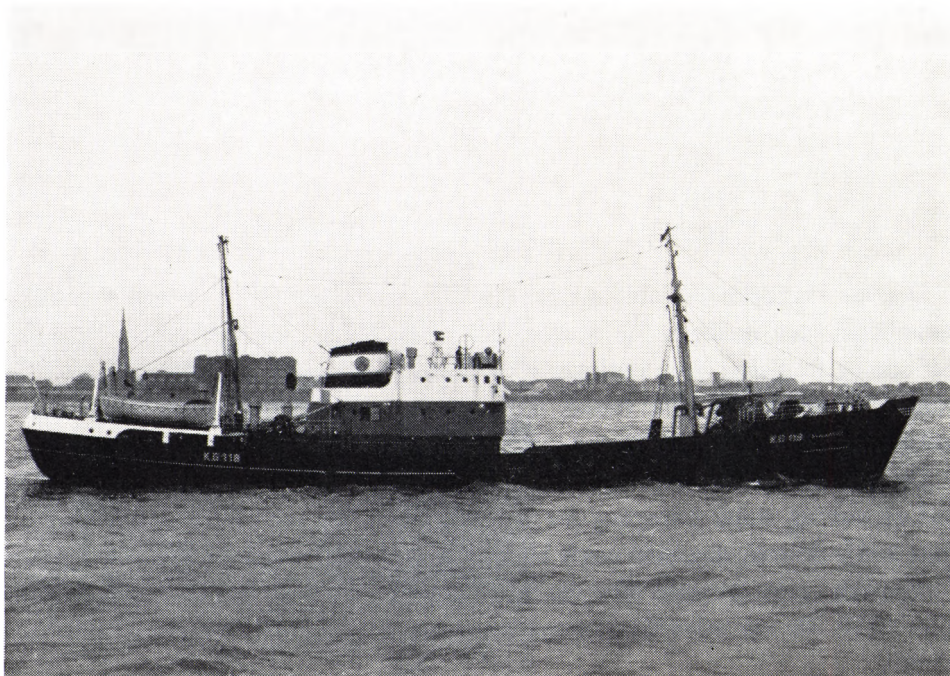
De statistiske tal for de tre første decennier af dette århundrede viser som helhed en støt og stabil fremgang for det færøske fiskeri med deraf følgende gunstige konjunkturer, dog med nogle bagslag på grund af blokader under den første verdenskrig, men derimod blev det færøske fiskeri meget hårdt ramt i kriseårene efter 1930. De var rekordår i mængder, men uden efterspørgsel efter saltfisk og klipfisk.

Det var just under denne depression, at der skete et gennembrud på fiskeriet og i det hele taget på erhvervslivets område fra det konventionelle sæsonbetonede kutterfiskeri til et moderne fiskeri med helårsdrift, idet det lykkedes nogle færinger med initiativ og udsyn at fremskaffe den nødvendige kapital til indkøb af

Tilvirkning af klipfisk i 1920'erne.

Damptrawler.

nogle ældre fiskedamptrawlere fra England. Med disse nyanskaffelser indtrådte det færøske fiskeri i dets tredie fase. Det moderne fiskeri ved den anden verdenskrigs begyndelse.

*

Det finansielle grundlag for en fuldstændig fornyelse af den færøske fiskerflåde blev skabt ved oprettelsen af et færøsk erhvervslånefond i begyndelsen af den anden verdenskrig. De gamle fiskerfartøjer var efterhånden blevet forældede, og derhos var der gået mange skibe tabt ved krigsforlis, deriblandt nogle af de nyanskaffede fiskertrawlere.

Til trods for de mange krigsforlis havde fiskeriet og sejladsen under krigen indbragt relativt store pengergodme, særlig i tilgodehavender i sterling, men derimod blev det vanskeligt i årene umiddelbart efter krigen afslutning at fremskaffe de nødvendige nye skibe til erstatning for den store reduktion af flåden under krigen i tilstrækkelig hurtigt tempo for at tilfredsstille efterspørgselen efter skibe, idet konjunkturerne for fiskeriet var meget gunstige i årene umiddelbart efter krigen afslutning, hvorfor man blev henvist til indkøb af mindre fartøjer i Danmark og et meget stort antal damptrawlere i Storbritannien til meget høje priser.

Stållinefartøj.

Først efter oprettelsen af Færøernes realkreditinstitut i 1955 og lagtingets oprettelse af et fond til ydelse af direkte tilskud til et nybygningsprogram samt derhos lån af Kongeriget Danmarks Fiskeribank med henholdsvis 50 % og 20 % lån samt 20 % tilskud af landskassen og kun med 10 % egenkapital kom der rigtig gang i fiskerflådens fornyelse gennem et storslået nybygningsprogram på et antal damp turbine- og dieselmotortrawlere på over 1000 tons brutto med besætninger på over 50 mand hver og dertil et antal stållinefartøjer på over 250 tons brutto med besætninger på over 25 mand.

Følgende tal illustrerer den færøske fiskerflådes vækst i bruttotons fra 1875 til 1961:

1875—1899	.....	4.250
1900—1949	.....	9.200
1950—1954	.....	3.000
1955—1961	.....	13.000

Ved udgangen af 1961 var den samlede tonnage af fiskerskibe 29.500 brutto-reg.ton, en anelig tonnage i relation til et folketal (1960) på 35.525. Hertil kommer et ret stort antal linefartøjer i ordre og deraf fem på færøske stålskibsværfter.

I efterkrigsårene er der tillige anlagt en række moderne virksomheder til til-

virkning af fisk og fiskeprodukter samt fryserier til fremstilling af is samt opbevaring af fiskeprodukter o. l.

Til illustration af udviklingen af den færøske eksport i de sidste tre decennier anføres følgende tal:

1931	5.872 mill. kr.
1939	11.019 » »
1948	79.781 » »
1951	75.794 » »
1961	97.145 » »
1962	126.275 » »

Eksporttallet for 1961 kan opløses i følgende hovedgrupper i mængde og værdi:

Isfisk	21.887 ton	—	25,9 mill. kr.
Fiskefileter	1.481 »	—	4,6 » »
Saltsild	7.437 »	—	12,3 » »
Klipfisk	5.120 »	—	18,5 » »
Saltfisk	18.797 »	—	31,7 » »
Fisketran m. v.	1.700 »	—	1,7 » »

Det færøske fiskeri opdelt efter områder i:

År	ved Færøerne	ved Island	Barentshavet	Grønland	New Foundland
1953	11,0	24,9	25,6	38,5	0
1956	14,8	19,6	31,2	34,3	1
1959	17,8	13,1	6,5	52,2	10,4
1961	20,8	12,5	4,1	57,2	5,4

Den store nedgang i fiskeriet ved Island skyldes udvidelsen af fiskerigrænsen, og den store nedgang for Barentshavets vedkommende opvejes i det væsentlige af den store forøgelse af fiskeriet ved Vestgrønland.

For at illustrere kapitalinvesteringerne i fiskeriflåden i henhold til det ovennævnte nybygningsprogram anføres følgende oversigt over udlån fra Færøernes realkreditinstitut, der som foran anført repræsenterer 50 % af fartøjernes værdi:

1956: ¼- 1 lån	1,5 mill. kr.
1959: » -24 »	7,8 » »
1961: » -61 »	23,9 » »
1962: » 74 »	30,4 » »

I samme tidsrum blev der ydet som tilskud af landskassen 16,7 mill. kr.

*

Som det vil ses af foranstående, sker fornyelsen af den færøske fiskerflåde i meget hurtigt tempo, takket være de gunstige finansieringsmuligheder samt det private initiativ. I denne forbindelse bemærkes, at adskillige sammenslutninger af fiskere allerede er ejer af nye fiskerfartøjer og endnu flere har nybygninger i ordre.

Fiskeriproduktion stiller store krav til kapital og mandskaber. Som eksempel kan nævnes, at et middelstort fiskerskib på 122 fod koster i dag ca. 1,25 mill. kr., hvoraf fremmedkapitalen andrager ca. 70 % til en relativ høj rentefod, men med de hidtidige rekordfangster til en årlig middelværdi pr. fartøj af ca. 1,2 mill. kr. har de dog svaret regning og givet tilfredsstillende lønforhold for de i fiskerflåden beskæftigede mandskaber.

Et moderne fiskeri og en moderne fiskeriindustri er en livsbetingelse for det færøske folks velfærd.

FORSKNING OG FORSØG

Forskning og Forsøg	399
----------------------------------	------------

FORSKNING OG FORSØG

Af statsbiolog, dr. phil. *Aage J. C. Jensen.*

I. Institutter og organisationer.

I de senere år er der sket en enorm udvikling af udforskningen af havet og livet i havet. Der udkommer nu hvert år over 10.000 afhandlinger alene om resultater af fiskeriundersøgelser og af undersøgelser, der har snæver forbindelse hermed. På disse få sider kan der kun fortælles om noget af den forskning og de forsøg, der har særlig betydning for danske fiskere.

Hav- og fiskeriundersøgelserne drives fra institutioner, hvoraf de fleste europæiske blev oprettet omkring århundredskiftet eller noget tidligere. I Tyskland oprettedes en institution i 1870, i Skotland i 1882, i England i 1884—88, mens Dansk Biologisk Station oprettedes i 1889.

Naturligvis udvekslede videnskabsmændene ved disse institutioner erfaringer og besøgte ofte hverandre, men et organiseret samarbejde blev først skabt ved århundredskiftet, da den svenske professor Otto Pettersson tog initiativet til at få startet de internationale havundersøgelser.

Det bohuslänske vinterkystfiskeri efter sild havde i en årrække indtil 1895—96 givet omkring 200 mill. kg om året, men i 1896—97 kun 32 mill. kg.

Otto Pettersson, der havde foretaget hydrografiske undersøgelser i Skagerak for at finde årsagen til de enorme variationer, indså, at dette spørgsmål og det stadig mere påtrængende spørgsmål om overfiskning bedst ville kunne besvares ved et internationalt samarbejde. Han fik derfor den svenske regering til at indbyde til en drøftelse i Stockholm i 1899 om en international organisation for hav- og fiskeriundersøgelser i de nord- og vesteuropæiske have.

De internationale havundersøgelser, ICES, holdt deres første møde i København i 1902. C. F. Drechsel, der havde taget initiativet til de første danske fiskeriundersøgelser, blev kasserer og bestyrer af et centralkontor, som blev oprettet i København, hvor det siden stadig har været. (Fig. 1). Det har været ledet af dygtige administratorer. Der er særlig grund til at fremhæve kaptajn Nellesen og den nuværende generalsekretær, islænderen A. Fridriksson, der

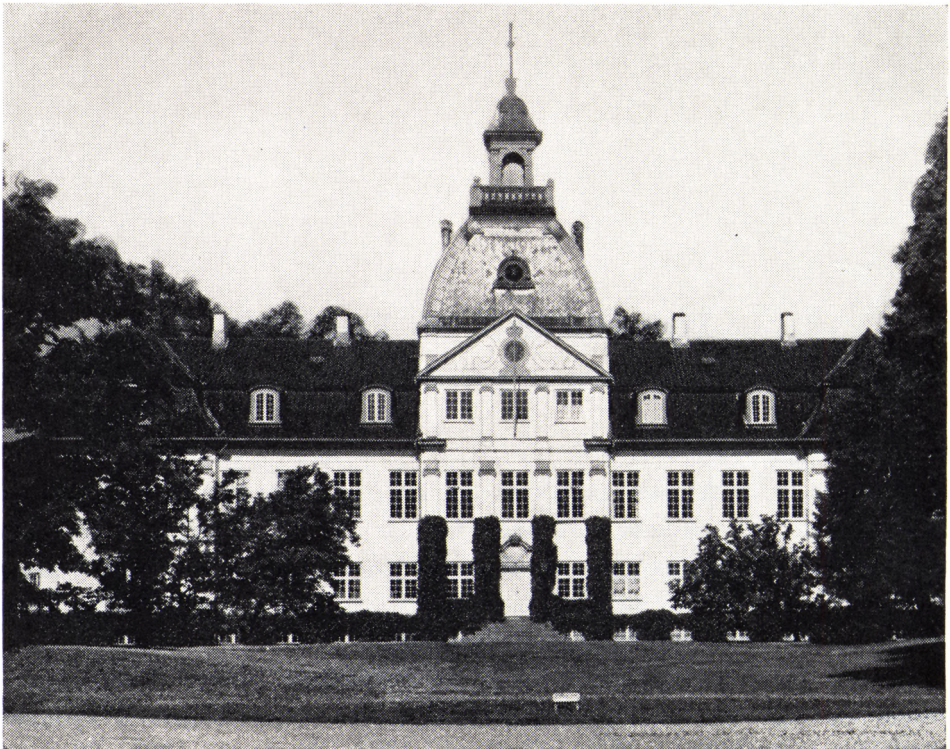

Fig. 1. Charlottenlund slot, hvoraf en fjerdedel er optaget af ICES kontorer, resten af D.F.H., som også har kontorer og laboratorier bagved og under Danmarks Akvarium og i en bygning ved Strandvejen samt på Færøerne. (Grøntved fot.).

begge har ydet en stor indsats ved organiseringen af en international fiskeristatistik, som er uundværlig for fiskeriundersøgelserne.

Foruden hydrografiske undersøgelser blev der straks planlagt undersøgelser af de vigtigste nyttefisks biologi og af spørgsmålet om overfiskning.

I hvert af de deltagende lande blev det overdraget en institution at deltage i samarbejdet. I Danmark oprettedes med dette formål »Kommissionen for Havundersøgelser«, der senere fik navnet »Kommissionen for Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser«. I 1952 blev dens afdelinger slået sammen til »Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser« (D.H.F.) under dr. Tåning som direktør, og samtidig ophævedes Biologisk Station. Ved hans død i 1958 blev dr. E. Bertelsen direktør. Undersøgelser er udført fra d/s »Biologen« (fig. 2), m/s »Dana« (fig. 3) og m/b »Havkatten« (fig. 7), nogle fra kutteren »Jens Væver« og fra andre fartøjer, der har været stillet til rådighed af fiskeriforeninger og andre institutioner eller har været lejet.

Undersøgelser af konservering af fiskegarn er foretaget for fiskeriministeriet af

Teknologisk Institut i København, og fra D.F.H. er nogle nye fiskeredskaber og metoder blevet undersøgt.

Grønlands Fiskeriundersøgelser, der er under ministeriet for Grønland, er omtalt i særlige afsnit.

Det internationale samarbejde, navnlig det, der organiseres inden for ICES, er stadig blevet øget, — det vil blive omtalt mange gange i det følgende. Det kan også nævnes, at ICES bl. a. i 1963 har organiseret træningskursus ved fiskerilaboratoriet i Lowestoft, hvor unge biologer indøves i de matematiske metoder til beregning af fiskeriets udbytte ved ændring af fiskeriintensitet eller maskestørrelse, der er udviklet af engelske biologer.

For gennemførelse af internationale forholdsregler, der skal rationalisere udnyttelsen af bestandene, er der i 1946 i London indgået en konvention for omtrent de samme områder af det nordøstlige Atlanterhav, kun havet syd for Gibraltar samt Bælthavet og Østersøen er ikke med. Herhjemme kaldes den misvisende for Nordsøkonventionen. En permanent kommission med to delegerede fra hvert af de 15 medlemslande kan vedtage mindstemål for fisk eller skaldyr, mindstemåske og andet for redskaber, indskrænkning af fisketid, spærrede områder og loft over vægtudbyttet. Hvert af medlemslandene kan nægte at gå med

Fig. 2. D/S »Biologen«, D.F.H.'s fartøj til undersøgelser i det østlige Skagerak og farvandene inden for Skagen.

til en forholdsregel, men vil måske næppe gøre det, hvis alle eller næsten alle andre er enige om nødvendigheden.

Danmark deltager også i en sammenslutning, ICNAF, af de lande, der fisker i det nordvestlige Atlanterhav. Den samordner undersøgelser, men har samtidig lignende beføjelser som 1946-konventionen. Lignende sammenslutninger er oprettet i andre store fiskeriområder.

Endvidere er Danmark medlem af FAO og UNESCO. FAO har organiseret dels internationale møder for at søge at få samordnet forbedret fiskeristatistik eller undersøgelser af bestemte nyttefisks biologi, dels, blandt andet i Danmark, kursus for fiskeriadministratorer og fiskeribiologer fra udviklingslandene.

FAO har udsendt fiskeribiologer, fiskere og fiskeriteknikere til disse lande og givet stipendier til dygtige folk derfra for uddannelse blandt andet i Danmark. UNESCO, der skal fremme undervisning, videnskab og kultur, har tilsvarende udsendt marinbiologer og givet stipendier for uddannelse.

Mange institutter for rent videnskabelige havundersøgelser er blevet oprettet siden 80'erne, Københavns universitets marinbiologiske laboratorium i Helsingør i 1958. Noget af denne forskning er af betydning for fiskeriundersøgelserne.

II. *Biologisk forskning.*

Fiskeriundersøgelsernes opgave er naturligvis at fremskaffe kendskab til forhold i havet og i ferskvand, der kan blive til direkte gavn for fiskeriet.

A. *Hydrografiske undersøgelser.*

For at kunne forklare livet i havet og ændringer i udbredelse og mængde må man kende temperatur, saltindhold, iltmængde og strømforhold. Undersøgelser heraf foretages oftest sammen med andre fiskeriundersøgelser, men dog også i stort omfang for andre formål.

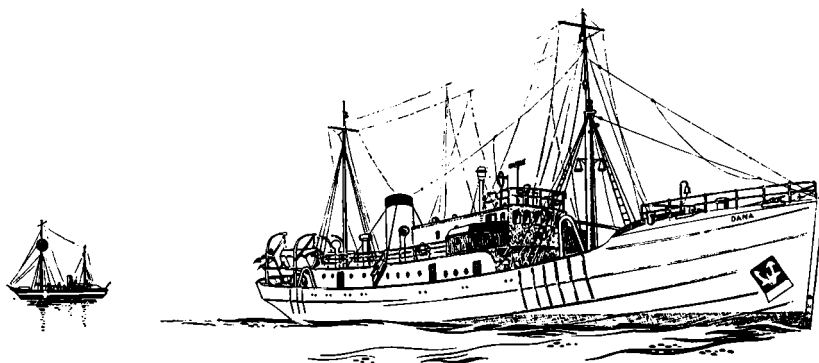

Fig. 3. M/S »Dana«. (E. Leenders del).

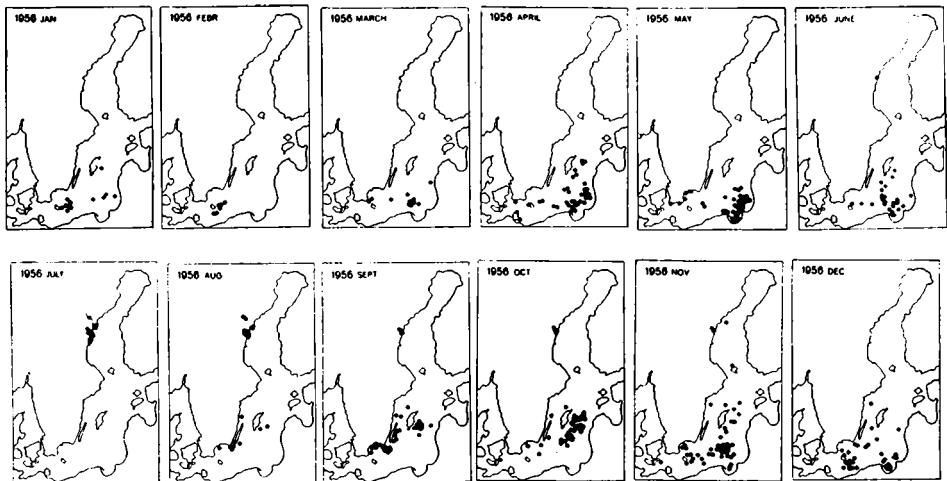

Fig. 4. Genfangst i 1956 af laks mærket i 1954 i Indalselven, den flod ved det botniske hav, hvor mange genfangster er taget i september–november 1956. (Efter Carlin).

Som et eksempel kan nævnes, at der i mange år er så lidt ilt øst for Bornholm dybere end ca. 70 meter, at torsken eller andre dyr ikke kan leve her. Dette vand fornyes ved indstrømninger af forholdsvis salt og derfor tungt vand gennem Sundet og syd om Gedser under særlig stærke storme navnlig i vinterhalvåret, og det står omtrent stille og mister efterhånden sit iltindhold navnlig ved forrådnelse af alt det døde plankton, der synker ned fra de øvre vandlag. I den vestlige Østersø er der hver sommer større eller mindre døde områder, men her fornyes bundvandet hvert år af efterårsstormene. Observationer af vandets temperatur og saltholdighed i forskellige dybder foretages daglig siden 1873 fra Meteorologisk Institut ved en del fyrskibe og landstationer og er sammen med observationerne af vindens retning og styrke grundlag for årlige forudsigelser for makrel- og ålefiske-riernes udbytte men er også på andre felter af uvurderlig nytte for biologiske undersøgelser.

Apparatur til kontinuerlig observation af saltholdighed, temperatur og iltindhold med fjernregistrering ved hjælp af en elektrisk ledning er konstrueret i de sidste år og vil kunne give biologerne meget vigtige oplysninger.

B. *Havdyrenes biologi.*

1. *Forekomst og vandringer.*

Kendskab til, hvornår og hvor man kan fiske de forskellige dyr er naturligvis erhvervet, så snart som fiskeriet begyndte, og er udvidet, efterhånden som fiskeriet blev udvidet. Ved at fiske med standardredskaber i erhvervsfiskeriets område og uden for dette, men også ved mærkningsforsøg og raceundersøgelser har

fiskeriforskningen udvidet vort kendskab meget, men der er endnu meget at udforske.

Mærkningsforsøg har været foretaget i vore farvande siden århundredets begyndelse navnlig af rødspætter, skrubber og torsk, og der er gjort rede for resultaterne særlig af A. C. Johansen, Erik M. Poulsen, A. C. Strubberg, O. Bagge og forfatteren.

Til mærkning brugte man oprindeligt to runde knapper, der blev fæstet med en sølvtråd imellem finnestrålebærerne eller i gællelåget. Disse mærker fæster sig let i stående garn, tildels også i trawl og vod. Hvis det kun drejer sig om at konstatere vandring eller vækst, er dette udmærket, men man bruger også den procentvise genfangst til at måle, hvor stærkt der fiskes på bestanden, og ved rødspætteomplantningerne også for at konstatere, i hvor høj grad omplantningen har betalt sig.

I de senere år har man brugt plasticmærker fæstet med nylontråd eller ved modhager. Knud Larsen har brugt nummererede mærker, der stikkes ind i rygmuskulaturen af en laks eller ørred samtidig med, at den mærkes ved, at fedtfinnen klippes af. Om man får gode oplysninger fra et mærkningsforsøg afhænger naturligvis af fiskernes medvirkning. Det er af stor betydning at få oplysning om alle de genfangede.

Et interessant resultat af nyere mærkninger, som Jørgen Møller Christensen har fortalt om i D.F.H.'s årsberetning for 1961, er, at tungernes vandring om foråret fra den åbne Nordsø til gydepladserne foregår i hvert fald tildels nær overfladen. De synes at søge tilbage til samme kyst år efter år.

Rødspætterne kan skjule sig så godt i bunden, når vandet er koldt, at de ikke kan fiskes.

I endnu højere grad har dybvandshummerens tilbøjelighed til at gemme sig i bunden fået mange fiskere til at tro, at dybvandshummeren foretog vidtstrakte vandringer. Mærkninger i de senere år har imidlertid vist, at vandringer på over 20 sømils længde er yderst sjældne, hvis de overhovedet forekommer. Den sæsonvise optræden i forskellige områder skyldes vandets temperatur, idet dybvandshummerne kun fiskes i et område, når temperaturen ved bunden er over 5 °.

Mærkninger af sild er et kapitel for sig. Man havde forsøgt at mærke sild, men de kan ikke overleve ret megen berøring, og de mærker, man brugte, kunne de ikke tåle. Den norske fiskerikonsulent Einar Lea løste problemet ved at tage silden op i en krybbe med gennemstrømmende vand og lade den blive der under mærkningen, så den ikke bliver urolig, fordi den er ved at kvæles, og ved at bruge et let mærke af plastic, der fæstes til silden ved en stål nål, der stikkes gennem rygmusklerne; senere er det fæstet med en nylontråd. De mærkningsforsøg, der har givet de største genfangstprocenter, blev foretaget af forfatteren på sild i vore farvande og fra små motorbåde, hvor man ikke kunne bruge en kompliceret

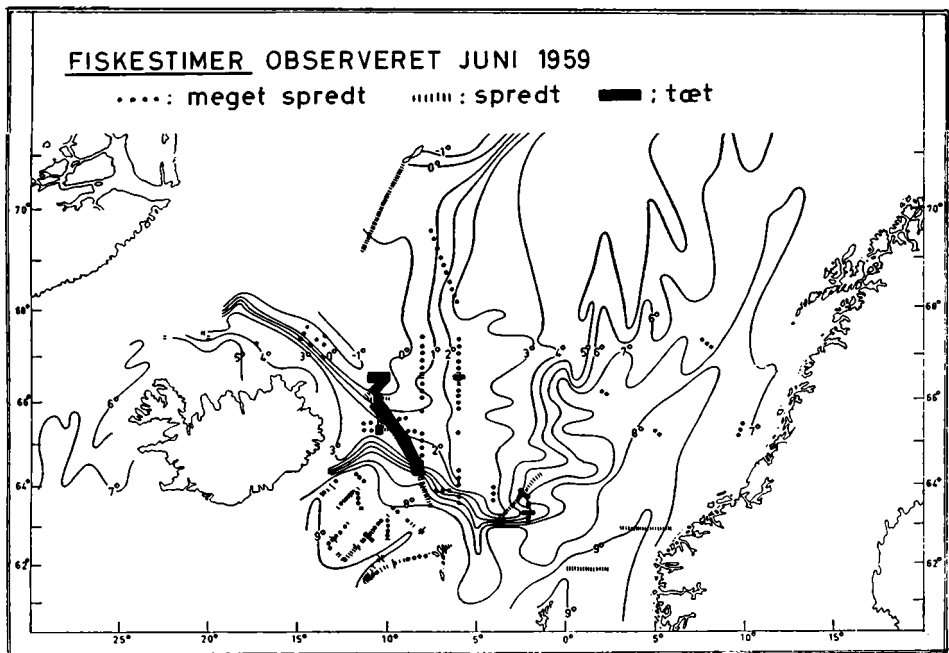

Fig. 5. Forekomsten af sild i juni 1959 mellem Norge og Island sammenlignet med vandets temperatur i 100 meters dybde efter resultatet af samarbejde mellem Danmark, Island, Norge og U.S.S.R.

opstilling af apparater med gennemstrømmende vand. For de sild, hvor alle eller største delen bruges til fiskemel, har man brugt nummererede jernmærker, som stikkes ind i sildens bughule, en metode, der er udarbejdet ved Californien for mærkning af sardin. Mærkerne kan senere samles af en stærk magnet på et sted i fabrikken, som de sønderdelte fisk passerer.

At den norske »vårsild«, der normalt gyder ved Sydvestnorge i februar, er den samme som den, der fiskes ved Nordisland om sommeren, blev i 1921 påvist ved raceundersøgelser af A. C. Johansen, men det var først, da man begyndte at mærke sild med indvendige jernmærker, at man direkte fik syn for sagen, idet sild, der var mærket ved Island, blev genfanget ved Norge og omvendt.

Raceundersøgelser bruges til at afgøre udbredelsen af forskellige bestande af fisk, f. eks. sild og torsk. Hvirvental, finnestråler eller, hos sild, antal af skæl langs bugsiden er forskellig i de stammer, der har forskellig gydeplads og -tid. Når man flere år undersøger disse »karakterer« i et gydesamfund, finder man meget små variationer fra årgang til årgang, stadig omtrent samme gennemsnitstal. Ved forsøg på forskellige fisk har det vist sig, at »karaktererne« varierer efter temperaturen under og straks efter klækningen, men at variationen er meget lille inden for de temperaturgrænser, som man finder i havet på ynglepladserne.

For at afgøre, fra hvilken årstid en sild stammer, beregner man, hvor lang

silden har været, da den første vinterring i skællene blev dannet. Dette kan man gøre, fordi skællene vokser i samme forhold som fisken. Sild, der gyder tidligt om efteråret, har været meget små, da den første ring blev dannet; de, der gyder om vinteren eller sent om efteråret, hvor første ring ikke dannes, før silden er et år eller lidt derover, har været længst.

Da racekaraktererne for næsten alle racer af sild i vore farvande er kendt, kan man ved at undersøge ca. 200 sild, f. eks. efterårssild fra en fangst i Skagerak, afgøre, om de er hjemmehørende ved Fladen, ved Dogger, i den sydlige Nordsø, på dybt vand i Kattegat eller ved kysten af Kattegat eller Bælthavet — og altså konstatere udbredelse og vandringer. Johs. Schmidt og Erik M. Poulsen har ved raceundersøgelser af torsk konstateret, at f. eks. torsken øst for Bornholm er forskellig fra Bælt og Kattegat, men at den syd for Skåne er en blanding af de to racer, og Poulsen har konstateret en indvandring af småtorsk fra Kattegat og Bælthavet til Østersøen mellem Møn og Bornholm.

På skotsk initiativ er mange i de senere år gået over til at benytte sildens øresten til at afgøre gydetiden, fordi ørestenene, i modsætning til skællene, begynder at dannes endnu inden silden er klækket og derfor i nogle tilfælde viser den første vækst noget bedre end skællene.

Man har blandt andet fra D.F.H. også arbejdet med at skelne racerne ved hjælp af blodtyperne, foreløbig navnlig hos torsk. Af K. Sicks beretning herom i årsberetningen Fiskeriundersøgelser 1961 fremgår, at man derved kan få bekræftet resultaterne af de tidligere raceundersøgelser.

Eftersøgning af forekomst. For at finde sild eller andre stimefisk eftersøges de fra fiskefartøjer eller undersøgelsesskibe, fra U.S.A. og Island også fra flyvemaskiner. I et par af de år, da der efter svensk mønster blev drevet et betydeligt dansk sildefiskeri på Fladen grund, blev forsøgskutteren »Jens Væver« sendt ud for at finde silden ved sæsonens begyndelse, men til trods for at den energiske og interesserede skipper Erik Jespersen gennempløjede området med ekkolod og med prøvetræk, hvor der syntes at være mulighed for sild, var det hver gang en af de mange svenske kuttere, der også søgte efter silden, som kunne melde, at den havde fundet den. En enkelt forsøgskutter har i et sådant tilfælde kun en lille chance.

Undersøgelse af vandringer kan give grundlag for nyt fiskeri. Et storslået eksempel er undersøgelserne af den norsk-islandske sild.

I de sidste år har man ved systematiske undersøgelser, hvori også Danmark har deltaget, konstateret, hvor sildestimerne findes på hvert tidspunkt af vandringen fra og til gydepladserne ved Norge, og de samtidig udførte hydrografiske observationer har vist, at den følger randen af den østislandske polarstrøm fra nordøst for Island til nord for Færøerne og derfra mod øst (fig. 5). Det norske undersøgelsesskib »Johan Hjort« er nu udstyret med umådelig kostbare, men også

umådelig effektive ekkolod og asdic. Fra de danske undersøgelser blev oplysningerne om forekomsten af fiskestimerne nord og nordøst for Færøerne regelmæssigt rapporteret af Erik Bertelsen til de færøiske fiskere, og der er nu vokset et færøisk fiskeri op i dette område, der har givet 10—20 mill. kg årlig eller omtrent det samme som hele det danske fiskeri efter konsumsild fra Skagerak til Bornholm. Det russiske fiskeriudbytte under sildevandringen er over 400 mill. kg årlig, og det norske er også stort.

Man har endnu i de seneste år kunnet gøre lige så epokegørende fund i vore farvande, som da nordmanden Johan Hjort i 1897 og 1898 fiskede med en trawl til dybvandsundersøgelser, som C. C. Joh. Petersen havde konstrueret, og i Brevikfjord og Larvikfjord fandt en meget stor bestand af dybvandsrejer, et resultat, der startede de store rejerfiskerier. Det fiskeri efter dybvandsrejer på Fladen grund, som fiskerne selv begyndte i 1960, efter at de havde fundet rejerne herude ved andet fiskeri, er et eksempel på udnyttelse af en tidligere ukendt masseforekomst, ligesom det fiskeri efter ungsild på Blødengrund, der blev begyndt først i 1950'erne og også udelukkende skyldtes danske fiskere, blandt andet Claus Sørensen. Æren for at have startet fiskeriet af Calypsotorsk på Fladen grund tilkommer også danske erhvervsfiskere.

Undersøgelse af de enkelte nyttefisks forekomst og levevis fortsættes stadig fra fiskeriundersøgelserne i hvert enkelt land. Det kan nævnes, at der i ICES har været holdt store specialmøder i 1959 for at samle kendskabet til rødfisken, i 1953 om torsk, i 1957 om nyttefisk i Østersøen, i 1956 om sildens racer og i 1961 om dens vandringer, i 1949 og 1962 om skaldyr, i 1948 om klimændringens indflydelse på fiskenes udbredelse og mængde. ICES har også nedsat internationale arbejdsgrupper til at planlægge og bearbejde undersøgelser af hvilling, sild, tunge og flere andre fisk. Undersøgelser af dybvandshummer, dybhavsrejer og

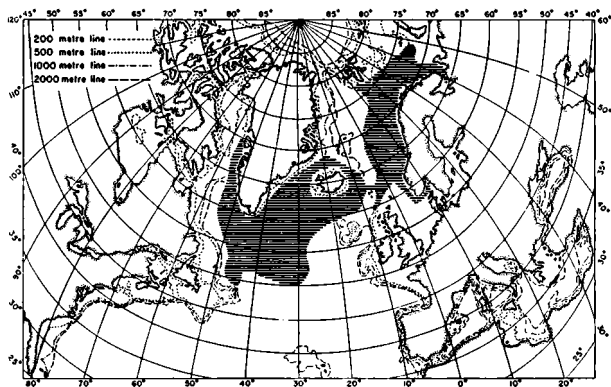

Fig. 6. Udbredelse af rødfisk i det nordlige Atlanterhav. (Efter Templeman).

brisling i Skagerak og det nordlige Kattegat udføres tildels ved et dansk-norsk-svensk samarbejde.

Kendskabet til enkeltheder i vandringerne og til vandringernes årsager er meget mangelfuldt. Der er dog ingen tvivl om, at fiskene ofte samler sig, hvor der er en stor mængde næring. Hvor der er lidt næring, strejfer de rundt for at søge føde.

Hvad der kan få rødspætterne til pludselig at forsvinde fra en fiskeplads, aner man ikke. Måske er grunden undertiden, at koldt bundvand får dem til at lægge sig fast i bunden.

I udlandet har man i de senere år anstillet akvarieforsøg over de temperatur-, saltholdigheds- og strøm- samt lysforhold, der har indflydelse på vandringerne, navnlig blandt unge fisk, blandt andet angående glasålenes vandringer.

Bestandens størrelse og ændringer. Bestandene af de vigtigste nyttefisk bliver fulgt år efter år ved regulære folketællinger. Efter bundfisk, f. eks. rødspætter, ising og torsk fisker man med en standardtrawl på mange forskellige steder og registrerer ikke alene bestandens gennemsnitlige mængde pr. times træk, men også dens længde- og aldersfordeling. Ændringerne i bestandens mængde konstateres ved indsamling af oplysninger om fiskernes fangstmængde pr. dags fiskeri eller bedre pr. times fiskeri i hvert område, fordi man derved kan få et sikrere mål for mængden end fra undersøgelseskibenes forholdsvis få træk.

For ændringer i mængden af pelagiske fisk som sild, brisling og makrel må fiskeriundersøgelserne i hovedsagen bygge på oplysninger om fiskernes fangster pr. fiskeenhed, på fiskeristatistikens oplysninger om fangstmængder og fiskeriindsats og på analyser af prøver af fangsterne.

Fiskeriforskningen må til stadighed undersøge, hvilke størrelser og aldersgrupper af nyttefisk der fiskes af erhvervsfiskeriet. Undersøgelser af fangsternes sammensætning er foretaget i Danmark siden århundredets begyndelse, men er på nogle felter udvidet i de sidste år. Ved alle indsamlinger af oplysninger om fiskernes fangster må fiskeribiologerne samtidig undersøge, hvordan fiskeriredskaberne er, fordi deres størrelse, maskevidde og konstruktion og dermed deres fiskeevne og sortering stadig ændres.

Fiskeristatistikens oplysninger om den samlede årlige fangstmængde af en art og den gennemsnitlige fangst pr. fartøj kan tit give vigtige oplysninger om, hvordan vedkommende arts mængde har varieret fra år til år, fordi fiskeriets indsats oftest ændrer sig gradvis i årenes løb.

Den stadige kontrol med bestandene er det, der lægger mest beslag på fiskeribiologernes tid. Den er af fundamental betydning, fordi det derved kan være muligt at afgøre, om en ændring af fiskeriudbyttet skyldes en ændring i fiskebestanden på grund af naturforholdene eller skyldes fiskeriets indvirkning eller måske kun skyldes en ændring i den måde, hvorpå fiskeriet drives. Desuden gør

disse undersøgelser det muligt at beregne virkningen af en ændring af mindstemål eller af, hvor stærkt fiskeriet drives. I mange tilfælde kan fiskeriudbyttet også forudsiges et eller flere år forud på grundlag af undersøgelserne. Hvis fiskeribiologen ved, hvor mange procent hver aldersgruppe gennemsnitlig udgør af fiskernes fangster ved et bestemt fiskeri, og han fra bestandskontrollen ved, hvor mange procent individtallet af hver årgang er fattigere eller rigere end normalt, kan han forudsige, at disse årgange næste år indgår i fiskeriet i mængder, der er lige så mange procent færre eller flere end normalt. Hvis bestandskontrollen kun omfatter de aldersgrupper, der indgår i erhvervsfiskeriet, kan man selvfølgelig kun give forudsigelse for dem, der er ældre end den yngste, fordi man ikke ved, hvor rig den yngste aldersgruppe bliver. Forudsigelser på denne basis er i mange år med stor nøjagtighed givet blandt andet for det store norske sildefiskeri og indtil 1957 for det engelske fiskeri ud for Lowestoft. For det engelske fiskeri vakte det bestyrtelse, at den procentmængde, hvori årgangene indgik i fiskeriet efter 1957, var mindre end den normale, og at fiskeriudbyttet viste en rivende nedgang. Det fik særlig interesse for de danske fiskeriundersøgelser, fordi man fra engelsk side straks antog, at nedgangen skyldtes det danske fiskeri af ungsild på Fladen grund. Der blev straks iværksat en meget omfattende undersøgelse af de danske fangster, og K. Popp Madsen kunne herved godtgøre, at nedgangen i de engelske fangster var begyndt, før det nye, danske fiskeri kunne have haft

Fig. 7. D.F.H.'s motorbåd »Havkatten« ved siden af en 20 tons kutter.

nogen virkning, og at det danske fiskeri i hvert fald tildels blev drevet på en anden bestand end den, der blev fisket ved Lowestoft. Man har herefter søgt forklaringen i et trawlfiskeri efter større sild i den »sydlige bugt« af Nordsøen ved indgangen til den engelske Kanal, som har været meget stærkt voksende i de senere år.

Det store norske sildefiskeris udbytte er også gået katastrofalt tilbage i de senere år, men her har man aldrig kunnet forudsige fangstmængden, fordi den mængde, der kan nås af fiskeriet, varierer fra år til år også af ukendte årsager.

Mængden af rødspætte, skrubbe, ising og torsk, der er mindre end mindstemålet, undersøges stadig fra »Biologen«, og mængden af årets yngel af rødspætte, tildels også af skrubbe, undersøges ved træk med en lille standardtrawl fra motorbåden »Havkatten« (se fig. 7). Derved kan man også forudsige, hvor mange fisk af disse arter der rekrutterer erhvervsfiskeriets fangster.

Forudsigelser for fiskeriudbytter, der ændres på grund af hydrografi eller rent biologiske forhold. Ved at sammenligne årgangenes hyppighed med temperatur og saltholdighed, strømforhold og mængden af plankton i vandet på den tid, da yngelen var spæd, har H. Blegvad og A. C. Johansen for rødspætter og Erik M. Poulsen for torsken påvist, at yngelmængden varierer i høj grad efter vandets temperatur i gydetiden og mens yngelen er spæd, og for rødspættens vedkommende viste Johansen, at forbindelsen antagelig skyldes planktonmængden. Også saltholdigheden spiller dog en rolle. Johansen og Poulsen påviste også, at indstrømningens styrke har en meget stor indflydelse på, hvor mange larver og ung-fisk af arter, der ikke yngler i området, f. eks. kuller og sej, der føres ind til vore indre farvande.

Fiskeriudbyttet af hornfisk i Kattegat og Bælthavet varierer i høj grad fra år til år på samme måde som vandets overfladetemperatur om sommeren 2—3 år før, når yngelen er spæd.

Udbyttet af makrelfiskeriet i Skagerak og Kattegat kan, som A. C. Johansen og J. P. Jacobsen i sin tid viste, med betydelig sikkerhed forudsiges fra vindforhold, indstrømning af vand fra Nordsøen og fra vandets temperatur i den nærmest foregående tid, og blankålfiskeriets udbytte kan forudsiges fra sommer-temperaturen; nogle fiskere havde i forvejen været klar over denne sammenhæng. Disse forbindelser, forklaringerne herpå og mulighederne for forudsigelser har jeg gået nærmere efter i D.F.H.'s årsberetninger for 1959 og 1960.

For mængden af vore farvandes efterårssild spiller vintertemperaturen, mens yngelen er spæd, en stor rolle, fordi meget af den dræbes af en kold vinter. Foruden dette har jeg kunnet påvise, at sildens og rødspættens yngelmængde afhænger af, at mange ynglende fisk giver en rig årgang og derfor igen en stor mængde ynglende fisk nogle år efter.

Særlig aktuelt er undersøgelser af det bohuslanske kystsildfiskeris skæbne.

Nordmanden Finn Devold har fulgt det store norske sildefiskeri, hvor silden de senere år er kommet stadig senere til gydepladserne og til nordligere pladser, men i stadig mindre mængder. Med stor nøjagtighed har han kunnet forudsige dens ankomst på grundlag af de norske forskningsskibes undersøgelser af sildens forekomst i Nordhavet i den foregående tid. Devold og A. Fridriksson har påvist, at perioder med stor forekomst af silden ved Norge—Island i de senere århundreder, da man kan følge den, i hvert fald stort set har været i mellemrummene mellem perioder med stort fiskeri ved Bohuslän, og Devold tror, at den norsk-islandske sild i de store Bohuslän-perioder går ind til Skagerak for at yngle i stedet for til den norske vestkyst, og at en stor periode for Bohuslänfiskeriet er umiddelbart forestående. A. C. Johansen og svenskeren K. A. Andersson påviste imidlertid, at silden i den sidste Bohuslän-periode væsentlig var Nordsø-efterårs-sild. H. Höglund har i de sidste år undersøgt hvirvler af sild fra den sidste store periode og derved bevist, at den norsk-islandske sild i hvert fald var meget fåtallig. Både efter de norske og svenske teorier vil sildemængden i hele Skagerak være meget forøget i Bohuslän-perioderne, og dette ville naturligvis være af meget stor betydning også for det danske fiskeri. Imidlertid synes grunden til de store perioder for kystfiskeriet ved Bohuslän at være, at østlige vinde og kolde vintre i disse årrækker har været betydelig hyppigere end i de mellemliggende år, og at saltholdigheden ved den svenske Bohuslänkyst derfor er blevet højere, og sildene fra Skagerak derfor i større mængde er kommet ind til kysten. Samtidig må de østlige vinde bevirke, at nogle af de stammer af sild, der normalt yngler i Skagerak og det nordlige Kattegat, bliver noget talstærkere, men en meget stor forøgelse af bestanden i det åbne Skagerak kan ikke ventes. Perioderne indtræffer med gennemsnitlig 111 års mellemrum, og der er gået 86 år, siden den forrige periode begyndte. Da den sidste begyndte senere end »normalt«, kan næste periode begynde meget snart, men kan også vente med at indtræffe i slutningen af 80'erne eller senere.

De store ændringer i det norske sildefiskeris udbytte må utvivlsomt også skyldes klimaændringer.

Rovfiskenes betydning. Fiskerne er for mange tider siden blevet klar over, at rovfisk kan skade en bestand i søer og damme, og man har anlagt damme, hvor man havde de ønskede fisk i fred.

Det er nærliggende at antage, at rovfisk spiller en lige så stor rolle i havet. Der er da også blevet gættet herpå, og enkelte fiskeribiologer har i de sidste 50 år anstillet undersøgelser herover. H. Blegvad påviste, at mængden af sort kutling og ålekvabbe i Limfjorden blev begrænset af torskene. Mængden af torsk spiller en meget stor rolle for mængden af sild (se fig. 8) og brisling, men også for hvilling og rødspætte, hvilket jeg har gjort rede for i D.F.H.'s årsberetning for 1961.

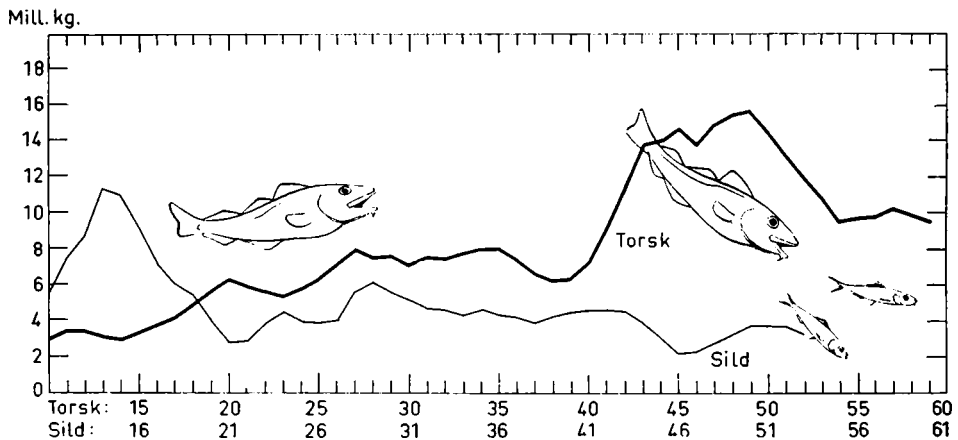

Fig. 8. Vægtudbyttet i Bæltthavet af torsk sammenlignet med vægtudbytte af konsumsild det følgende år (begge 3 års middel). Udbyttet er et mål for bestanden. Det ses, at mængden af torsk i høj grad bestemmer sildefiskeriets udbytte. (A. J. C. Jensen).

2. Rationelt fiskeri og beregning af fiskeriudbyttet, hvis mindstemål eller fiskeriændres.

Når man kender naturlig dødelighed, fiskeridødelighed, vækst og fangsternes sammensætning efter længde eller alder, kan man beregne, hvordan fiskeriudbyttet ændres, når mindstemålet forøges, eller fiskeriet drives mindre kraftigt. Beregningerne er meget enkle, hvis alle længder af vedkommende fisk, der indgår i fiskeriet, befiskes forholdsvis lige stærkt.

Ved undersøgelse af bestandenes aldersforskel har det vist sig, at en årgang af hver af bundfiskene i almindelighed formindskes i antal med lige mange procent år efter år, efter at alle er vokset op til den størrelse, da de er spisefisk — har nået mindstemålet.

Dødeligheden konstateres også ved mærkningsforsøg. Når man har mærket 1000 fisk, der er lige over mindstemålet, og der fiskes f. eks. 600 stykker eller 60 % i løbet af det første år, er disse 60 % fiskeridødeligheden. Næste år genfanger man f. eks. 180, og dette er 60 % af 300 fisk. 100 fisk eller 10 % var følgelig i første år døde af naturlig dødelighed. Næste år genfanges 54 af de mærkede, og dette svarer til, at der igen i andet år havde været en naturlig dødelighed på 10 % og en fiskeridødelighed på 60 %. Beregning af udbyttet, hvis mindstemålet forøges 1 cm, foretages på den måde, at man forskyder hele fordelingskurven »opad«, så de mindste nu er 1 cm større. Man må herved tage hensyn til, at gennemsnitsvækst aftager med stigende størrelse, så forskydningen bliver mindre end 1 cm ved de større fisk.

Hvis mindstemålet for rødspætter i Bæltthavet og Kattegat blev forhøjet 1 cm til 275 mm, får fiskerne naturligvis straks et mindre udbytte, fordi de nu må

undvære dem, der er imellem de to mindstemål og også nogle, der er lidt større, men i løbet af nogen tid får man i stedet et vedvarende større vægtudbytte end ved det gamle mindstemål. Beregningen viser, at det bliver ca. 5 % større. Vægtudbyttet forøges, fordi hver af de fisk, der skånes ved forhøjelsen, nu bliver større, og fordi vægten forøges 12 % for hver cm, fisk på 27 cm bliver større, og 9 % for fisk på 35 cm, og den naturlige dødelighed i løbet af den tid, der medgår til, at de på ca. 27 cm vokser 1 cm kun er 1—2 %.

Fiskernes øjeblikkelige tab bliver størst, hvis de fiskede rødspætter hovedsagelig er lige over det gamle mindstemål, men til gengæld varer det så kun en sommermåned, før det meste er indvundet igen, og merudbyttet bliver også hurtigt opnået. Hvis de fiskede rødspætter hovedsagelig er betydeligt over det nye mindstemål, bliver det øjeblikkelige tab lille, men det kan vare over et år, før der opnås et merudbytte. Ved den gennemsnitlige længdefordeling af fangsterne i Kattegat og Bælthavet bliver det øjeblikkelige tab omkring 4 %, men efter første sommer er udbyttet lidt over det, man fik ved det gamle mindstemål, og fra næste sommer bliver det stadig ca. 5 % derover. På tilsvarende måde kan man beregne udbyttet, hvis der fiskes lidt mindre stærkt, og her viser det sig, at der skal fiskes med omkring 10 % mindre »intensitet«, hvis der skal opnås den samme forøgelse af udbyttet for hver fisker som ved en forøgelse af mindstemålet på 1 cm.

Ved forøgelsen af mindstemålet bliver det samlede udbytte naturligvis også de 5 % større, men ved at fiske mindre bliver det totale udbytte omtrent uforandret. Derfor er en forbedring af fiskeriets rentabilitet ved hjælp af en forhøjelse af mindstemål langt at foretrække.

Hvis man vil undgå, at et stærkere fiskeri giver formindsket udbytte, kan man samtidig forøge mindstemålet i passende grad, men hvis man vil have det størst mulige udbytte ved det ene af de to midler, må man naturligvis ikke forandre den anden faktor, så den giver mindre udbytte.

Resultatet af beregningerne bliver kun sikkert, når man foretager dem for en enkelt cm's forøgelse af mindstemålet eller en lille formindskelse af fiskeriindsatsen.

Hvis mindstemål eller fiskeri ændres mere, begynder der straks at komme usikkerhed ind, ved at de større fisk i nogle tilfælde, f. eks. for torskens vedkommende i alle vore farvande, for rødspætten navnlig i Nordsøen, i betydelig grad findes andre steder end de mindre fisk. Desuden vil en øget bestandstæthed forøge næringskonkurrencen mærkbart til skade for udbyttet. Ved de engelske beregninger har man søgt at tage hensyn til denne virkning, men kendskabet til, hvor stor den er, er endnu yderst usikkert.

Beregningerne må altid foretages også for pengeudbyttet.

For nogle af Nordsøens vigtigste bundfisk, hvor man kender vækst og dødelig-

hed tilstrækkelig nøjagtigt, har man fra Lowestoft foretaget beregningerne dels for det engelske fiskeriudbytte, dels for det samlede udbytte fra alle lande, og jeg har for førkrigsårene foretaget beregningerne for det danske rødspættefiskeri i Nordsøen. Det er af yderste betydning, at udbytteændringen beregnes ikke alene for hvert lands samlede udbytte af vedkommende fiskeart, men også for hvert fiskeri for sig og for hver af de fiskearter, der fanges ved fiskeriet, og at beregningerne stadig gentages for de seneste år.

Fra engelsk side har man offentliggjort beregning over udbytteændringer ved store indgreb, men de har kun orienterende betydning ved at vise f. eks., at hvis forhøjelsen af mindstemål bliver for stor, bliver udbyttet mindre.

Det har været foreslået at indskrænke fiskeriet i Nordsøen 30 %. Den engelske trawlerflåde var ved krigen blevet formindsket 30 %, og man har i England søgt at bibeholde denne lavere intensitet bl. a. ved at forbyde de større fartøjer at fiske i Nordsøen. Fra Danmark kan man naturligvis ikke pludselig forbyde en del kuttere at fiske i Nordsøen, og det vil utvivlsomt være vanskeligt at indskrænke fiskedagenes antal, fordi der medgår så forskellig tid til sejlads til de forskellige fiskegrunde. Mindstemål for fisk som eneste forholdsregel har man, navnlig fra England, ikke tillagt stor betydning, fordi de forskellige arter oftest fiskes sammen ved trawlfiskerierne, og undermålsfisk bliver dræbt i de store, stive trawle, der er hovedredskabet ved blandt andet det engelske fiskeri, men man har lagt vægt på indførelse af en temmelig stor maskevidde i trawlens codend. De danske fiskere har hidtil overvejende brugt trawl af blødt garn og gjort forholdsvis korte træk, og de fleste undermålsfisk f. eks. af fladfisk og torsk kan derfor genudsættes levende.

Fastsættelse af en mindste maskestørrelse er vanskelig, fordi længderne af f. eks. torsk, tunge og rødspætte, der undslipper gennem mindstemaskerne, ikke alle kan være i et rimeligt forhold til de længder, der skånes ved mindstemålene for fiskens længde. 1946-konventionens mindstemål for kuller og kulmule passer omtrent med den længde, ved hvilken 50 % går gennem maskerne, men for torsk er det ca. 4 cm højere end »50 % længden« og for rødspætte ca. 8 cm højere.

Mindstemålene er i det væsentlige fastlagt efter det engelske erhvervsfiskeris ønsker.

For fastsættelse af en mindstemaske er der også den vanskelighed, at masker af bomuld, hamp og nylon lader betydeligt større fisk undslippe end masker af sisal og manila. Derfor foretager fiskeriundersøgelserne forsøg for at få maskernes sortering nøjagtigt bestemt. Det giver også besværligheder, at forskellig konservering får garnet til at skrumpe i forskellig grad.

I Fiskeriårbogen for 1963 har Erik Ursin givet en fremstilling af navnlig de engelske undersøgelser og synspunkter.

Skånsomt fiskeri og lukning af nogle områder er to af de bedste midler til forøgelse af fiskeriudbyttet. Under verdenskrigene fik rødspætteerne i Nordsøen lov til at vokse op til en god handelsstørrelse. Efter anden verdenskrig steg udbyttet af rødspættefiskeriet i Nordsøen til ca. 70 mill. kg årlig imod ca. 50 mill. kg før krigen. I krigsårene var der gennemsnitlig fisket ca. 50 mill. kg årlig, men fiskeriet blev i disse år drevet meget skånsomt ved at det næsten kun blev drevet af danske fiskere og væsentlig med snurrevod.

Efter første verdenskrig steg udbyttet af Nordsø-rødspættefiskeriet ikke, fordi der under krigen var drevet et meget stærkt fiskeri fra Tyskland på ungfiskegrundene i den tyske bugt; og et stærkt trawlfiskeri på ungfiskegrundene i den sydøstlige del af Nordsøen i 1930'erne resulterede i et lavt udbytte af totalfangsterne. Under sidste krig var store områder af Kattegat og Bælthavet spærret af miner, og bestandens mængde og fiskeriudbyttet steg stærkt.

Omplantning af fisk og andre havdyr. I U.S.A. er flere Atlanterhavsarter blevet omplantet til Stillehavskysten, og et af disse forsøg er lykkedes. Forsøg på at omplante sild til New Zealand mislykkedes, mens omplantning af amerikanske laks dertil er kronet med held. I de sidste år har russerne omplantet to af Stillehavets laksearter (Pukkellaks og Sibirlaks) og kæmpekrabben til Barentshavet.

Omplantninger af rødspætte blev i 1892 begyndt i Limfjorden på initiativ af fiskerikontrollør Block, fiskeriassistent Tranum og fiskehandlerne Mehlsen og Mikkelsen og i 1928 til det sydlige Kattegat og Bælthavet på initiativ af Dansk Fiskeriforening. De blev opgivet i 1958 af fiskeriminister Oluf Pedersen, fordi genfangsterne af de mærkede, til Bælthavet og Kattegat omplantede fisk var blevet for få til at omplantningerne kunne betale sig, og for Limfjordens vedkommende, fordi de kun kom en lille kreds af fiskere tilgode. Der er næppe tvivl om, at der blev begået en fejl ved at flytte indfiskningen udelukkende til Nissum bredning, mens man tidligere tog så mange som muligt i Nordsøen, og man afsluttede i nogle år ikke omplantningerne, før vandet var blevet for varmt.

Det årlige fiskeriudbytte pr. ha fra vore søer er oftest 10—30 kg, men nogle søer i Danmark og Skåne har i gennemsnit givet 150—200 kg, i nogle år op til 300 kg.

I den østlige Østersø giver fiskeriet ca. 10 kg pr. ha. Det er vokset stærkt. Området kan utvivlsomt yde betydeligt mere, når der engang gennemføres mere rationelt fiskeri ved international overenskomst. Mindstemålene er aldeles overvejende lavere end de danske. I Bælthavet med den vestlige Østersø samt i Nordsøen er udbyttet ca. 35 kg/ha, i Kattegat og Skagerak er det ca. 55 kg/ha.

Navnlig fiskeriet efter industrifisk har fået udbytte til at stige. I slutningen af 30'erne var totaludbyttet i Nordsøen ca. 30 kg/ha og i de andre områder ca. 20 kg pr. ha. Ringkøbing fjord og Nissum fjord giver ca. 22 kg/ha, i Ringkøbing fjord var udbyttet omkring 1950 ca. 65 kg/ha, hvoraf skrubbefiskeriet gav to trediedele.

Limfjorden ligger langt i spidsen med ca. 120 kg/ha, men heraf er 65 kg/ha blåmuslinger og 7 kg/ha er søstjerner. Begge disse fiskerier er prisværdige. Det bliver i fremtiden mere og mere vigtigt at skaffe mad fra havet, og blåmuslingerne giver sund og billig mad, der kan produceres i meget store mængder, fordi de lever af plankton og detritus. Søstjernerne er skadedyr, fordi de er næringskonkurrenter blandt andet til rødspætterne. Begge fiskerier drives i nogen grad også andre steder i vore farvande, men de kunne udvides meget. I Roskilde fjord og Mariager fjord er der overbefolkning af blåmusling, så de er små og kødfattige, men et fiskeri ville forbedre kvaliteten. Et fiskeri af spisemuslinger vil dog i hvert fald i Roskilde fjord ikke være muligt uden rensningsanlæg af samme slags som i England, hvor de kan blive garanteret fri for sygdomsbakterier.

I Fiskeriundersøgelser 1960 har E. Ursin fortalt om forsøg med muslingavl efter hollandsk, engelsk og tysk mønster.

Fiskeriet efter sild og brisling har i Limfjorden en forholdsvis stor andel af udbyttet og gav i de senere år ca. 40 kg/ha, mens udbyttet af bundfisk er gået tilbage og nu giver under 10 kg/ha. Udbyttet af bundfisk kan forøges i alle områder ved rationelt fiskeri.

Saltvandsdamme har været forsøgt enkelte steder her i Danmark i de senere år. Her ligger en meget stor fremtid med fodring af fiskene som i Sydeuropa, Sydøstasien og andre steder.

3. Mængde og produktion af grundnæring og fiskeføde.

Hvirvelløse bunddyr. C. G. Joh. Pedersen blev verdensberømt blandt andet ved at indføre bonitering af havbunden, d. v. s. konstatere den virkelige mængde af de hvirvelløse bunddyr, som er næring for bundfiskene, navnlig for de fleste arter af fladfisk. Boniteringer benyttes stadig, selv om man er blevet klar over, at man ikke kan forudsige fiskeriudbyttet fra næringsmængden. C. G. Joh. Petersen beregnede selv, at hvirvelløse »rovdyr«, navnlig dværgkonk, konk og søstjerner i Kattegat fortærer omtrent syv gange så megen rødspætteføde som fladfiskene. Selv om der er en mængde næring for nyttfiskene i et område, er det langt fra sikkert, at ret mange finder vej dertil.

Boniteringer bruges af D.F.H. navnlig til at konstatere forurening. De bruges verden over til kortlægning af forekomst af hvirvelløse bunddyr. De polske og

russiske fiskeriundersøgelser har i de senere år foretaget omfattende boniteringer i Østersøen.

Produktion af grundnæring. Planterne, der indeholder bladgrønt, benytter lysets energi til at omdanne kultveilte (der kaldes kulsyre) til organiske forbindelser, og de udskiller derved ilt. Nogle bakterier danner organiske stoffer af uorganiske ved hjælp af energi fra kemiske processer, men de spiller vistnok kun en væsentlig rolle i temmelig få områder. Det organiske stof, som planter og bakterier danner, er grundnæringen i havet. Bladgrønt-planterne kan ikke leve i længere tid under de øverste 5—50 meter, hvor lyset kan nå ned i tilstrækkelig mængde. Planktondyrene kan derimod leve i meget større dybde, fordi der her er en stadig regn af døde planter og dyr.

De fastsiddende planter spiller i kystnære områder en stor rolle som grundnæring. Da C. G. Joh. Petersen foretog sine boniteringer, troede man, at detritus, det findelte, organiske stof, der findes på havbunden og opslemmet i vandet, næsten udelukkende stammede fra fastsiddende havplanter, hos os navnlig fra ålegræs. I de senere år er man blevet klar over, at planteplankton også spiller en betydelig rolle i kystfarvandene. Desuden har Jul. Grøntved i de sidste år påvist, at den mikroskopiske bundvegetation, navnlig af bund-kiselalger, i lavvandede fjorde og i vadehavet har en overordentlig stor produktionskraft. Han har berettet herom blandt andet i Meddelelser fra D.F.H. i 1960 og 1962.

Fra D.F.H. er der af S. Lund anstillet en del undersøgelser over klørtangens mængde og årsproduktion. Den og næsten alle andre fastsiddende alger er for få i vore nærmere farvande til at kunne bære en større industri, og en høstning ved kysterne ville blive til skade, fordi rejer og mange fisk søger beskyttelse og

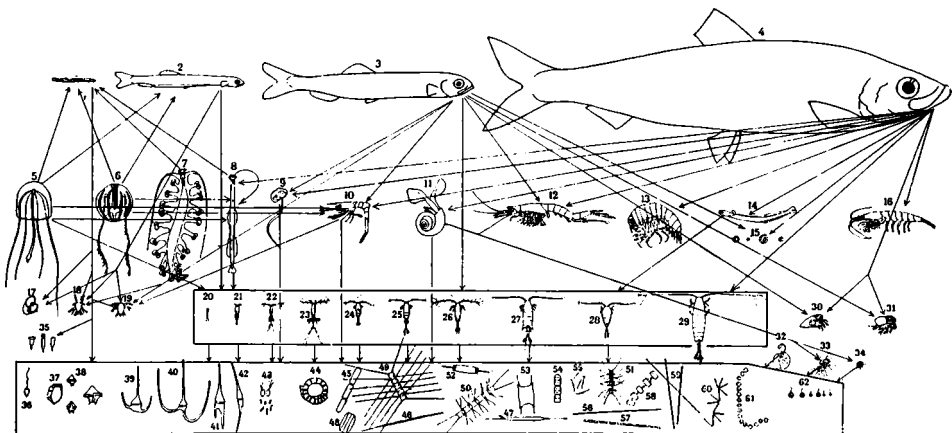

Fig. 9. Sildens føde og fjender i plankton. Gobler (5 og 6), børsteorm (7) og pilorme (8) spiser sildelarver, der lever af kiselalger (38—59) og andre mikroskopiske planter og af planktondyr, blandt andet af krebsdyrlarver (18, 19). De unge og ældre sild lever mest af større krebsdyr (10, 12, 13, 16), men også af tobislarver (14). (E. Halme efter Hardy).

næring i tangen, og fordi en fjernelse af bevoksningen mange steder vil fremkalde nedbrydning af kysten.

Ved Frankrig, Norge, Skotland, Mexico og Canada høstes havplanter i små mængder til teknisk brug, i Irland også til spisebrug. I Skotland er forekomsterne blevet kortlagt i de senere år. Ved Færøerne og Grønland er der antagelig mulighed for en betydelig høst.

Planktonets udbredelse og mængde har stadig været undersøgt af mange biologer. Den engelske biolog C. Hardy fandt, at der i Nordsøen var en vis forbindelse mellem mængden af de planktondyr, som silden spiser, og sildestimernes forekomst, og han konstruerede en planktonfanger, som fiskeren kan slæbe efter fartøjet for at bedømme chancerne for drivgarns-sildefiskeriet. Det blev i nogle år brugt af engelske fiskere, men det viste sig at være uden praktisk værdi. De senere års undersøgelser af sildens føde har vist, at silden, som vist alle andre fisk, foretrækker bestemte arter af næring, men griber til andre, hvis der ikke er tilstrækkeligt af dem, de bedst kan lide, og desuden har man fundet, at silden undertiden undgår pletter med bestemte planktonplanter.

Den organiske stofproduktion kan siden 1927 måles efter nordmændene Gårders og Grans metode ved den mængde ilt, som planterne udskiller.

Ved den norske metode er det nødvendigt, at planktonprøverne udsættes for lys i lang tid, navnlig når der kun er lidt planteplankton, og der kan derfor op-

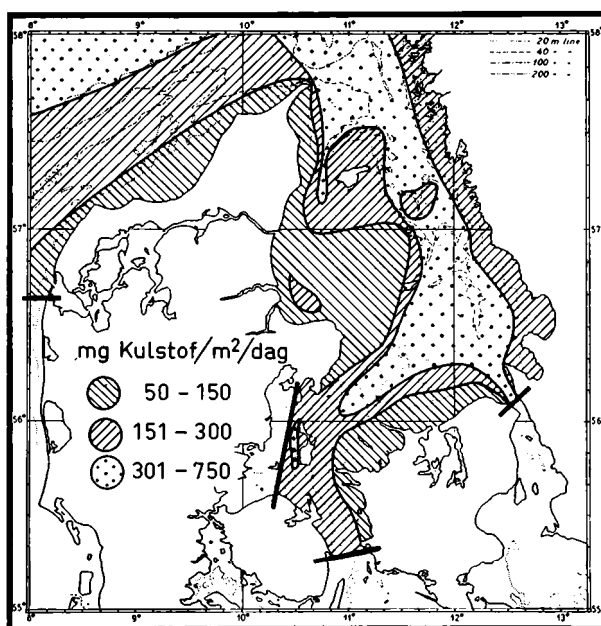

Fig. 10. Daglig produktion af kulstof pr. kvadratmeter havoverflade i august 1960. (E. Steemann Nielsen og Vagn Kr. Hansen).

stå store fejl i bestemmelserne af produktionen blandt andet på grund af bakterier.

En anden og meget hurtigere og derfor utvivlsomt nøjagtigere metode er udarbejdet af E. Steemann Nielsen, der først brugte den på Galathea-ekspeditionen, og den er nu den mest benyttede. Her bestemmes planteplanktonets produktion af grundnæring ved at måle med en Geiger-tæller, hvor meget planterne i en planktonprøve har optaget af en tilsat mængde kulsyre, hvori kulstoffet er radioaktivt og betegnes ^{14}C eller Carbon 14.

Ved de tidligere metoder havde man fundet ud af, at planktonet i alle have ialt producerede ca. 8 gange så meget organisk stof som planterne på landjorden, mens Steemann Nielsen fandt, at hele produktionen i havet var lidt mindre end på landjorden. Sådanne tal for produktionen på hele jorden er naturligvis usikre og desuden uden praktisk værdi. Derimod kan kendskab til grundproduktionen give nogen oplysning om, hvor meget et område kan producere af nyttefisk.

Den store betydning, som man har tillagt den nye metode, ses blandt andet ved, at UNESCO har bekostet oprettelsen af et centralkontor for ^{14}C -undersøgelser under Steemann Niensens ledelse ved Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser på Charlottenlund Slot. Herfra sendes standardiserede glasrør med ^{14}C til alle, der vil bruge metoden, og filtre med plankton, der har optaget ^{14}C , kan tilsendes kontoret for bestemmelse af radioaktiviteten.

Metoden har været meget diskuteret, blandt andet på specielle møder om måling af grundproduktionen, der blev afholdt i tilslutning til ICES' årsmøder i 1957 og 1961.

Ved talrige bestemmelser af grundproduktionen i Nordhavet, der er foretaget fra Norge, har det vist sig, at de store mængder af sild i det åbne Nordhav er fundet i det sydvestlige hjørne af det område, der har størst grundproduktion.

Man kan ikke beregne, hvor mange nyttefisk der findes indenfor et område, eller på hvilke steder man kan fiske dem, selv om man kender produktionen af grundnæring. Dertil er forbindelsen mellem første led på produktionsstigen og fiskemængden alt for kompliceret og ujævn:

Af græs medgår 20—25 kg til en tilvækst på et kg kød ved opdræt af stude, men man kender meget lidt til, hvor meget plante-plankton der medgår til et kg planktondyr, endsige til et kg kød af nyttefisk. Kiselalgerne (se fig. 9), der mange steder udgør en stor del af planteplanktonet, fordøjes ufuldstændigt, i hvert fald af vandlopperne. Den tyske biolog Krey har gjort opmærksom på, at planktondyrene om vinteren må leve for en stor del af detritus, og efter Pütters teori, der dog er meget omstridt, lever de hovedsagelig af organisk stof, der er opløst i vandet.

Nogle af de planteædende dyr spises af andre dyr, en del af dem af andre og

disse igen af andre. Ved hvert trin på produktionsstigen bruges kun en del af næringen til vækst, men som regel langt det meste til vedligeholdelse, blandt andet til bevægelse. Ved et dambrug medgår omkring 9 kg føde til 1 kg tilvækst, omtrent lige meget til vækst og vedligeholdelse. Hvis der er meget rigelig næring, kan nogle fisk opnå 1 kg vækst ved lidt over 5 kg føde, men hvis fiskene sulter, bruges det hele til vedligeholdelse.

De planktonædende fisk, som f. eks. sild (se fig. 9), er billige i havets husholdning, mens torsk, der gennemgående lever af dyr på højere trin af produktionsstigen, er kostbare i husholdningen.

Af planterne dør en større eller mindre del uden at komme til nytte, ligesom der på landjorden dør en del planter uden at blive spist. Lidt af det, der dør, spises af planktondyr, mens det synker ned mod bunden, og lidt af det, der har nået bunden og blandes med den øvrige detritus, spises af de hvirvelløse bunddyr. Også af dyrene dør en mængde, uden at de har bidraget til produktion af nyttefisk.

Bakterierne og andre helt små organismer er der blevet anstillet mange undersøgelser over i de sidste 15 år, blandt andet ved hjælp af elektronmikroskopet. De har vist, at der findes langt mere af dem, end man tidligere antog, og at de spiller en meget stor rolle i havets husholdning, ikke alene ved at nogle danner organisk stof, men også ved at ødelægge cellulosevægge i døde planter, så den organiske grundnæring kommer ud i vandet, og antagelig særlig ved at de omdanner døde organiske stoffer til uorganiske, som kun i yderst ringe grad indgår i produktionen af nyttefisk.

Endvidere må det anføres, at en stor planteplanktonmængde skygger for de underliggende vandlag og derved begrænser grundnæringsproduktionen her. I en skotsk fjord, hvor man gødede vandet, blev der en meget stor grundnæringsproduktion i de allerøverste vandlag, men den blev ikke til meget gavn, fordi den store mængde af døde planter bevirkede, at iltindholdet i de nedre vandlag blev så ringe, at dyrelivet formindskedes.

Man vil forstå, at det er vanskeligt at beregne, hvor meget af grundnæringen der omsættes til menneskelig ernæring.

4. Sygdomme hos havfisk.

Sygdomme hos havfisk er langt mindre undersøgt end for ferskvandsfisk. Ved de danske fiskeriundersøgelser har navnlig Erik M. Poulsen foretaget undersøgelser af en del snylteres udbredelse, og af svulster og andre sygdomme er der foretaget og foretages mange undersøgelser fra professor M. Christiansen og mag. Guildal, begge ved Landbohøjskolen.

Det eneste tilfælde på middel mod en sygdom hos saltvandsfisk er bekæmpelse af ålens rødsyge ved opbevaring i koldt ferskvand.

5. *Anden biologisk forskning.*

Flere steder i udlandet er der, navnlig i de senere år, anstillet forsøg over fiskenes sanser, fordi kendskab hertil kan være til gavn for fiskeriet. Lugtesansen er godt udviklet hos en del fisk. F. eks. kan hajer fiskes med stærkt lugtende agn. Måske kan hørelsen føre rovfisk til stimer af næringsfisk på nogle sømils afstand, og hvaler kan måske lokkes til et fangstskib af visse kaldelyde. Agnens udseende er af praktisk betydning ved krogfiskeri. Torsk og sej kan tit fiskes med røde gummibånd, der ligner orm eller rejer, fordi de ligesom alle andre fisk foretrækker bestemte næringsemner. Ved garnfiskeri er garn, der er lidet synlige, meget fordelagtige.

Ved D.F.H.'s fysiologiske laboratorium er der foretaget forsøg med at gøre blankålene kønsmodne ved hormon-injektioner. Hannerne kan man godt få kønsmodne på denne måde, og hunnerne har man bragt langt længere frem, end man har kunnet andre steder, så æggene nu kan blive ca. 0,6 mm i tværmål, mens de hos blankål i naturen højst bliver ca. $\frac{1}{4}$ mm, før ålene udvandrer. I et lige udkommet bind af »Meddelelser fra Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser« har de biologer, der har foretaget forsøgene (sml. fig. 11), gjort rede for dem. De fortsættes af laboratoriets leder Jan Boëtius og Inge Boëtius.

På laboratoriet er der desuden navnlig foretaget forsøg over giftvirkningen af de forskellige stoffer, der ledes ud fra fabrikker og ensilagebeholdere eller bruges til bekæmpelse af ukrudt og insekter.

6. *Fiskerimuligheder i fjernere have.*

I de sidste år er der sket en stærk udvikling af fiskeriet i fjernere have. Den eksplosionsagtige vækst af industrifiskeriet ved Peru, 68 mill. kg i 1953 og 3315 mill. kg i 1960, er i smertelig erindring som følge af afsætningsvanskeligheder, men meget andet vil følge efter.

Fra adskillige af de fjernere lande er der i de sidste år gjort en indsats både

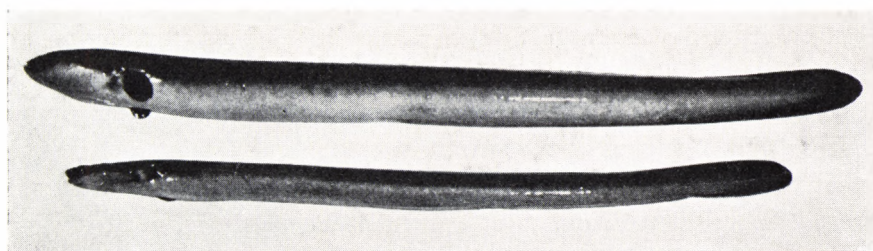

Fig. 11 A. En normal blankål sammenlignet med den ål, der levede længst, efter at behandlingerne med hormon var begyndt (675 dage), men som havde tabt meget i vægt i det sidste år. Den havde kun få men ret store æg, 0,3 mm i tværmål.

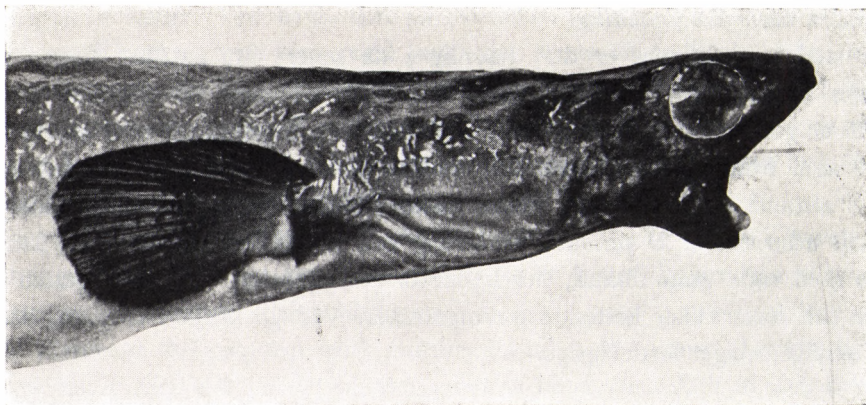

Fig. 11 B. Den seksuelt mest udviklede blankål af de hormonbehandlede. Gennemsnitstværmål af æggene var 0,51 mm. Hovedets knogler, navnlig underkæben, var stærkt opløst (atrofieret). (Jan Boëtius, Inge Boëtius, A. M. Hemmingsen, A. F. Bruun og E. Møller-Christensen).

fra det offentlige og private for at øge fiskeriet. FAO har som omtalt i afsnit I gjort meget. Fra Japan og Rusland fiskes i stigende grad verden over på fiskepladser, der tidligere ikke har været meget udnyttet. Fra Norge har der nylig været en fiskeriundersøgelsesekspedition ved Vestafrika og Guineabugten. Grønland vil være det mest naturlige område for udvidelse af dansk fiskeri, så længe den nuværende klimaperiode gør det muligt at hente langt større fangster end herhjemme, hvor udbyttet er forringet ikke alene ved stærkt men også ved ufornuftigt fiskeri.

Mange danske fiskere er rejst ud til andre fremmede områder — og mange vil følge efter. Nogle har skabt sig en virkelig god levevej i fjerne lande, men forsoget er mislykkedes for alt for mange. Der trænges til en sagkyndig vejledning for dem, der vil rejse ud. De danske fiskeres vilje til at gøre en indsats er der ikke noget i vejen med.

C. Fiskeriundersøgelser i ferskvand.

I Danmark udføres undersøgelserne fra en afdeling af D.F.H. på Charlottenlund slot og af forsøgsdambruget i Brøns, der er omtalt i afsnittet om dambrug.

Fra Charlottenlund foretages undersøgelser for at rationalisere fiskeriet. I de senere år er der i moser brugt et bedøvelsesmiddel, rotenon, for at konstatere bestandens sammensætning og mængde. I vandløb og smådamme er bestanden undersøgt ved elektrisk fiskeri, hvorved fiskene bedøves, og det har vist sig, at i uforurenede, noget større vandløb er fiskemængden betydelig, af ål oftest omtrent 1 pr. kvadratmeter. Knud Larsen har i »Fiskeriundersøgelser 1960« meddelt, at Susåens fiskebestand på grund af ensilage-afløb nu næsten kun består af værdiløse arter. Af ål fandtes mindre end $\frac{1}{10}$ af den naturlige bestand. For-

ureningsundersøgelserne lægger desværre beslag på en mængde arbejde. De foretages i samarbejde med Fiskeriministeriets Forsøgslaboratorium. Undersøgelserne i 1960 har Th. Andersen og K. E. Birnø gjort rede for i »Fiskeriundersøgelser 1960«, og de har her også indskærpet, hvad der må gøres fra alle skadelidte for at standse disse forfærdelige ødelæggelser. Af den detaljerede vejledning kan her kun anføres enkelte ting:

Det er nødvendigt, at den skadelidte hurtigst muligt tilkalder både politi og fiskerikontrol. For at bevise, hvem skadevolderen er, må der straks, mens foreningen foregår, tages vandprøver i absolut rene flasker med helt rene propper ikke alene, hvor skadelidte har fået dræbt fisk, men også mange steder nedenfor og ovenfor og navnlig ved udløb ovenfor i vandløbet. Desuden er oplysninger om de virksomheder, der kan have forvoldt skaden, navnlig om, hvad der er udtømt og hvornår, helt nødvendige.

III. Redskabsundersøgelser.

Forsøg med konservering af garnredskaber er herhjemme foretaget for fiskeriministeriet af Teknologisk Institut i København. C. G. Joh. Petersen foretog undersøgelser af ålens vandringer i forhold til bundgarnene, og efter hans opfordringer anbringes overkanten af rad og hoved over vandet. Petersen søgte også at skræmme ålene ind til ruser eller bundgarn ved hjælp af lys, men de lyskilder, der stod til hans rådighed, var for svage. Forsøgene bør tages op igen herhjemme, både for

Fig. 12. Lys benyttet ved Rügen til spærring af ål. (R. Bräutigam).

ål og andre fisk. I Østtyskland har sådanne forsøg givet godt udbytte (se fig. 12). I Norge har man nu i adskillige år brugt lys ved notfiskeri efter sild. I Japan bruges lys i stigende grad både til at skræmme og lokke forskellige fiskearter.

I U.S.A. og Japan har man i de senere år gjort rationelle forsøg med spærringer for fisk ved hjælp af et gardin af små luftbobler i stedet for garn. Fra Dansk Fiskeriforening er metoden prøvet ved åleruser i efteråret 1962. Jan Boëtius, der forestod forsøgene, beretter i D.F.H.'s Fiskeriundersøgelser 1962, at en boblerad gav samme fangst af blankål, gulål, torsk og ålekvabber som en garnrad. Luftbobler har fra gammel tid været brugt ved pulsfiskeri i Limfjorden.

Fra det tyske institut for net- og materialeforskning er der i samarbejde med en elektroteknisk virksomhed eksperimenteret med elektriske anordninger ved fiskeri i havet, og det har vist sig, at elektrisk strøm bl. a. kan bruges med udbytte til at samle fisken foran trawls åbning og elektriske spærringer til at lede fisk til et stående fangstredskab. Ved krogfiskeri efter tunfisk har man i 30 år brugt elektrisk strøm til at bedøve fisken i vandet, og lignende metodik er forsøgt ved hvalfangst.

Fra de engelske og tyske institutter er det undersøgt, hvorledes fiskene forholder sig overfor en trawl, fra England ved hjælp af frømand og foto- og filmsoptagelser, fra Tyskland navnlig med fintmærkende ekkolod.

Fra det tyske institut er der foretaget meget omfattende forsøg med fiskeevnen af trawl af forskellig slags nylongarn og af disse materialers holdbarhed og andre egenskaber. Også fra de japanske og russiske institutter foretages omfattende undersøgelser af materialer, redskaber og deres konstruktion.

Undersøgelser af forskellige nye konstruktioners fangstevne er også blevet foretaget fra D.F.H.

I de senere år er der fra de fleste lande, også fra D.F.H., blevet foretaget mange undersøgelser af trawlenes sortering af fisk ved forskellig maskevidde, navnlig for at kunne indføre de mindste-masker, der lader de mindre fisk undslippe ved længder, der bedst muligt svarer til de ønskede mindstemål, og for at kunne indføre forskellige bestemmelser for maskevidde for trawl af forskellige materialer, så at de får samme sorteringsevne.

IV. *Fremtidens forskning og forsøg.*

De hjemlige fiskeriundersøgelser eneste opgave må være at anvise, hvordan udnyttelsen af livet i hav og ferskvand kan rationaliseres på grundlag af naturvidenskabelig og teknisk forskning. Sociale og nationaløkonomiske problemer kan tangere denne opgave, men de må løses af andre.

For saltvand bliver det vigtigste punkt bestandskontrol og konstatering af, hvordan bestandenes ændringer kan beregnes fra temperatur, saltholdighed, iltind-

hold og fra meteorologiske og rent biologiske forhold, så man med virkelig sikkerhed kan beregne størrelsen og sammensætningen af de bestande, som fiskeriet drives på. På grundlag heraf må det beregnes, hvordan bestandene kan udnyttes, så fiskeriet bliver mere rentabelt og giver større høst fra havet. Desuden vil man i mange tilfælde kunne give sikre forudsigelser en måned eller længere tid forud for de bestande, der er til rådighed for fiskeriet.

Men med det formål at rationalisere kommer også navnlig omplantning af fisk til bedre næringsgrunde og udsætning af nye arter, bekæmpelse af skadedyr, påvisning af skade af spildevandsudløb, så den kan forhindres, og redskabsforsøg for rationalisering af fiskeriet, men desuden vejledning for fiskere, der vil rejse ud til fjernere farvande.

Også for ferskvand bliver rationalisering den eneste opgave. Forureningerne vil desværre foreløbig stadig kræve meget arbejde, men forurenernes samvittighed vil forhåbentlig kunne vækkes, så de forfærdelige ødelæggelser, der navnlig skyldes fabrikker og landbrug, kan begrænses meget stærkt. Måske er en endnu strengere lovgivning nødvendig. Under arbejdet på at få større fiskeriudbytte af vore ferske vande kommer også sygdomsbekæmpelse og fodringsforsøg.

Arbejdet med rationalisering vil blive så omfattende, at der kun bliver råd til den forskning, der umiddelbart kan forudses at give økonomiske resultater.

Fig. 13. Lidt af Fiskeriministeriets udstilling. »Fisken og Havet«, der har meget fine lokaler i en tidligere staldbygning ved Charlottenlund slot.

Grundforskning alene for at opnå kendskab til naturen må overlades til de rent videnskabelige institutioner. Fiskeriundersøgelserne er oprettet for at tjene fiskeriet og må stadig tage de nærmeste opgaver op.

V. Fiskeriministeriets udstilling »Fisken og Havet«

findes i en af Charlottenlund slots bygninger og er nabo til Danmarks Akvarium. Den blev åbnet i 1952 og besøges nu årlig af omtrent 40.000 betalende gæster foruden af mange studerende og videnskabsmænd.

Udstillingen giver oplysning om fiskeriet og fiskeriforskningen. Man ser de dyr, der udnyttes af fiskeriet, deres udvikling, forekomst, vandringer og årsager til svingninger i fiskeriudbytte. Der er blandt andet også særlig store fisk og sjældne fisk fra vore farvande, dybhavsfisk, fremstillinger af havvandets temperatur, saltindhold og havstrømme, planteplankton under mikroskoper, planktondyr under lup og tavler, der viser, hvor sundt det er at spise fisk.

FORSIKRING OG FINANSIERING

Fiskernes Ulykkesforsikring	429
Fiskernes Fartøjsforsikringer	437
Fiskerierhvervets Finansiering	441

FISKERNES ULYKKESFORSIKRING

Af direktør *Viggo Madsen.*

Som et af de første erhverv i Danmark fik fiskerne deres ulykkesforsikringsordning ved lov af 3. april 1900 om danske fiskeres forsikring i ulykkestilfælde; fem år før søfarten.

Gennem de forløbne 62 år er der sket mange og afgørende ændringer i de enkle regler, der var udtrykt i den første lovgivning på dette område. Loven pålagde ikke forsikringspligt, men overlod til den enkelte at afgøre, om han ønskede forsikring. De fiskere, som ønskede at være forsikret, betalte et fast kontingent på 5 kr. årligt til den efter loven oprettede »Ulykkesforsikringsforeningen for danske Fiskere«. Hvad ordningen kostede herudover blev betalt af staten.

Den udvikling, som fiskernes ulykkesforsikringsordning gennemgik over de forskellige ulykkesforsikringslove af 1916, 1920, 1927, 1933 og 1949, har formentlig ikke interesse i nærværende forbindelse.

Den nugældende ulykkesforsikringsordning.

De nugældende regler for fiskernes ulykkesforsikring findes i Socialministeriets bekendtgørelse nr. 142 af 8. maj 1959 af lov om forsikring mod følger af ulykkestilfælde, benævnet ulykkesforsikringsloven.

I ulykkesforsikringslovens kapitel VII (§§ 56—69) er opsamlet de særlige regler, som er gældende for søfart og fiskeri. Der skelnes her mellem de som medhjælpere beskæftigede, d. v. s. de fiskere som ikke er ejer eller medejer af de ved fiskeriet benyttede redskaber eller fartøj, og de selvstændige erhvervsdrivende, d. v. s. de fiskere, der med redskaber eller fartøj, som de ejer helt eller delvis, driver fiskeri for egen regning og som sædvanligvis har mindst $\frac{3}{4}$ af deres samlede årsindtægt ved sådan personlig virksomhed.

I lovens §§ 56 og 57 findes bestemmelserne vedrørende medhjælperforsikringsforholdet — i § 56 for de registreringspligtige fartøjer (= over 20 tons) og i § 57 for de ikke registreringspligtige. — I § 58 findes reglerne for de selvstændige fiskere; endvidere i § 59 reglerne for den frivillige forsikring, hvorefter sådanne selvstændige fiskere, som *ikke* sædvanligvis har $\frac{3}{4}$ af deres årsindtægt ved

fiskeri, og således ikke har *pligt* til at tegne forsikring, har adgang til at forsikre sig efter samme regler og på samme vilkår, som er gældende for de efter lovens § 58 forsikringspligtige.

De efter §§ 56 og 57 forsikrede — medhjælpere — får ved indtrædende ulykkestilfælde erstatning af samme størrelse og efter samme regler, som er gældende for arbejdere, funktionærer og andre til arbejde for en arbejdsgiver antagne. Om medhjælperen er lønnet med fast hyre eller procenter af fangstens værdi, ved akkordbetaling eller er ulønnet er uden betydning for arbejdsgiverens (rederens) forsikringspligt efter loven.

Derimod beregnes erstatningsydelseerne til de selvstændige fiskere efter særlige regler, nemlig efter en i loven fastsat lavere årsløn, end den der er gældende for medhjælpere, jvfr. det følgende.

Det bør i denne forbindelse tilføjes, at forsikringspligten efter § 56 — fartøjer over 20 tons — også omfatter ejere eller medejere, som er beskæftiget om bord, således at disse, selvom de iøvrigt må siges at være selvstændige fiskere, i omhandlede henseende betragtes som medhjælpere og skal være forsikret efter samme regler som disse.

Forsikringens omfang.

Såvel de ved fiskeri beskæftigede medhjælpere som de selvstændige fiskere er omfattet af ulykkesforsikringslovens almindelige regler, d. v. s. lovens kapitel I (§§ 1—7).

Heri udtales bl. a., at rammes en efter loven forsikret person af et ulykkestilfælde, der midlertidigt eller vedvarende forringer hans erhvervsevne, er han på den måde og i det omfang, som loven bestemmer, forsikret mod ulykkestilfældets følger. Forvolder ulykkestilfældet døden, er hans efterladte på samme måde forsikret mod det lidte tab af forsørger.

Lige med ulykkestilfælde regnes skadelige påvirkninger af højst nogle få dages varighed, der skyldes arbejdet eller de forhold, hvorunder det foregår, og som medfører forringelse af erhvervsevnen eller død. Som et eksempel på betydningen af denne bestemmelse i loven skal nævnes det tilfælde, at en fisker bliver syg langt til havs og afgår ved døden, inden kutteren når havn eller umiddelbart derefter. Dersom det sandsynliggøres, at den syge fiskers liv kunne være reddet, hvis han straks kunne være kommet under lægebehandling, kan tilfældet anerkendes som henhørende under loven, idet den omstændighed, at fartøjet var så langt til havs, at fornøden og øjeblikkelig lægehjælp ikke kunne gives, betragtes som et forhold, der skyldes arbejdet, og tilfældet begrundes således krav efter loven.

Endvidere skal nævnes, at forsikringen tillige omfatter visse erhvervs sygdomme,

for fiskernes vedkommende er bedst kendt den ret udbredte »doggerbank-eczem«, som skyldes berøring med alcyonidiet søkørvel.

Erstatningsydelseernes art.

Erstatningsreglerne findes omtalt i ulykkesforsikringslovens kapitel IV (§§ 20--44 A). Herefter består erstatningsydelseerne for såvel medhjælperne som selvstændige fiskere i:

dagpenge, der løber fra 1. dagen efter ulykkestilfældets indtræden,

invaliditetserstatning, der ydes for blivende forringelse af erhvervsevnen på 5 % eller derover,

erstatning til efterladte, der ydes til enke og børn samt/eller til andre, som afdøde forsørgede helt eller delvis, eller til hvis forsørgelse han ydede mere varigt og væsentlig bidrag,

begravelseshjælp, der udbetales til de efterladte eller andre private personer, som har afholdt udgifterne ved afdødes begravelse.

Endvidere afholdes af forsikringen udgifter til sygebehandling, optræning samt proteser m. m.

Erstatningsydelseernes størrelse.

1) Medhjælperne:

Erstatningsydelseerne, med undtagelse af begravelseshjælpen, beregnes for medhjælpernes vedkommende på grundlag af den pågældendes samlede arbejdsfortjeneste i løbet af det år, der går forud for datoen for ulykkestilfældets indtræden. Ved beregning af dagpenge, invaliditets- og dødsersatning kan årslønnen i intet tilfælde sættes højere end 10.000 kr., eventuelt reguleret i henhold til bestemmelserne i lovens § 44 A. Efter denne bestemmelse reguleres størrelsen af nævnte maximale årslønsbeløb een gang årligt på grundlag af detailpristallet for oktober for hver 15 points dette stiger eller falder, basistal 441.

For ganske unge samt andre, hvis årsindtægt på grund af særlige forhold, f. eks. arbejdsløshed eller sygdom, ikke har andraget, hvad der sædvanligvis indtjenes indenfor pågældendes erhverv, ansættes årslønnen efter skøn i hvert enkelt tilfælde.

Som eksempler på erstatningsydelseernes størrelse efter den pr. 1. april 1963 pristalsregulerede maximale årsløn for medhjælperne — 11.400 kr. — skal nævnes:

dagpenge: 25,33 kr. pr. dag i ugens 7 dage = 177,31 kr.,

invaliditet: ved 5 % invaliditet ydes en eengangserstatning på 2.850 kr., ved 10 % ydes 5.700 kr. og ved 20 % ydes 12.920 kr. Ved invaliditeter på 25 % og

indtil 50 % er erstatningsbeløbets størrelse afhængig af den tilskadekomnes alder. Ved invaliditeter på 50 % og derover ydes erstatning i form af en årlig renteydelse, der ved 50 % udgør 3.800 kr. og ved 100 % 7.600 kr. Renten udbetales med $\frac{1}{12}$ månedlig og begynder at løbe fra dagen for sagens afgørelse eller fra den dag, dagpengeudbetalingen ophørte,

efterladte: til enke og børn ydes en årlig rente, der de første 2 år udgør maksimalt 7.980 kr., heraf til enken alene 5.700 kr., og efter de 2 års forløb med 5.700 kr., heraf til enken 3.420 kr. En enke modtager således de første 2 år en månedlig rente på 475 kr. og derefter 285 kr. månedlig. Udbetalingen ophører ved eventuelt nyt ægteskabs indgåelse, mod en afløsningssum svarende til 3 års rente.

Renten til børn løber indtil disses fyldte 18 år og udgør 1.140 kr. årligt til hvert barn, dog højst til 2 børn med 2.280 kr. ialt; hvis der er flere børn under 18 år, reduceres renten forholdsvis til hvert barn.

2) De selvstændige fiskere:

Reglerne for beregning af erstatningsydelseerne til de selvstændige fiskere er de samme, som er gældende for medhjælperne, dog med den begrænsning, at årslønnen, hvorefter erstatningen skal beregnes, er begrænset og fastsat til 5.000 kr. i henhold til lovens § 44, stk. 3. Størrelsen af de selvstændiges årsfortjeneste er således uden betydning ved erstatningsberegningen, og de nævnte 5.000 kr. er ej heller underkastet pristalsregulering.

Eksempelvis udgør erstatningsydelseerne til de selvstændige fiskere følgende beløb:

dagpenge: 12,50 kr. pr. dag i ugens 7 dage = 87,50 kr.,

invaliditet: ved 5 % invaliditet ydes 1.250 kr., ved 10 % 2.500 kr. og ved 20 % 5.667 kr. Ved 50 % invaliditet ydes en årlig rente på 1.666 kr. og ved 100 % en årlig rente på 3.333 kr.,

efterladte: til enke og børn ydes en årlig rente, der de første 2 år udgør maksimalt 3.500 kr., heraf til enken alene 2.500 kr., og efter de 2 års forløb med 2.500 kr., heraf til enken 1.500 kr. En enke efter den selvstændige fisker modtager således de første 2 år en månedlig rente på 208 kr. og derefter 125 kr. månedlig. Udbetalingen ophører ved nyt ægteskabs indgåelse, mod en afløsningssum svarende til 3 års rente.

Renten til børn løber indtil disses fyldte 18 år med 500 kr. årligt til hvert barn, dog højst til 2 børn med 1.000 kr. ialt; hvis der er flere børn, reduceres renten forholdsvis til hvert barn.

Til sikkerhed for de ovennævnte renteerstatninger skal forbundet foretage lovbestemte kapitalhenlæggelser, der båndlægges under Socialministeriet.

Begravelseshjælpen andrager for begge kategorier af forsikrede 800 kr.

De selvstændige fiskeres pligt til at tegne forsikring for deres egen person.

De selvstændige fiskere har, som det i det tidligere er nævnt, pligt til at tegne forsikring for deres egen person, når de sædvanligvis har mindst $\frac{3}{5}$ af deres samlede årsfortjeneste ved personlig virksomhed indenfor fiskeri. Kontrollen med opfyldelsen af denne pligt er i henhold til bestemmelsen i ulykkesforsikringslovens § 58, stk. 2, pålagt kommunalbestyrelserne landet over. Inden hvert års 1. december skal kommunalbestyrelsen (magistraten) udarbejde en liste over de indenfor kommunens område bosiddende fiskere, der må anses at have pligt til at tegne forsikring for deres egen person. Denne liste skal i tiden fra 1. til 15. december være fremlagt til eftersyn på et af kommunalbestyrelsen averteret nærmere angivet sted. Enhver, der mener, at han med urette er opført eller forbigået på den fremlagte liste, må inden udgangen af december måned indsende sine bemærkninger herom til kommunalbestyrelsen. De fremkomne indsigelser videresendes til Direktoratet for Ulykkesforsikringen, som afgør, om den pågældende har pligt til at forsikre sig.

For de personers vedkommende, der ikke har nedlagt indsigelse mod den fremlagte liste, er denne afgørende med hensyn til pligten til at betale præmie for forsikring i henhold til ulykkesforsikringslovens § 58 og ret til erstatning ved indtrædende ulykkestilfælde i det følgende kalenderår.

Denne vidtgående bestemmelse om de selvstændige fiskeres pligt til at forsikre sig mod følger af ulykkestilfælde er i sin tid indført i loven efter fiskernes eget ønske, et ønske der er fuldt begrundet i den forholdsvist store ulykkesrisiko, der er forbundet med erhvervets udøvelse. Men først efter indførelsen — i 1933-loven — af den ovenfor omtalte kontrolforanstaltning som retsgyldigt grundlag for forsikringsforholdet har ordningen virket fuldt tilfredsstillende. Uden denne kontrol til sikkerhed for forsikringspligtens opfyldelse var det ofte vanskeligt tidligere at administrere bestemmelsen om forsikringspligten.

Efter den nugældende ordning vil en selvstændig fisker ikke kunne opnå erstatning ved indtrædende ulykkestilfælde, medmindre han er opført på den omtalte kommunaliste eller selv har anmeldt sig til forsikring i henhold til ulykkesforsikringsloven, medens den, der er opført på listen eller selv har anmeldt sig til forsikring, har ret til erstatning.

I denne forbindelse bør nævnes, at ulykkesforsikringsforbundet til sikkerhed for betaling af forfalden ikke erlagt præmie har panteret uden forudgående dom, ligesom der i medfør af bestemmelsen i ulykkesforsikringslovens § 18 foreligger søpanteret i skib og fragt efter sølovens § 267, nr. 2.

Statstilskud.

I henhold til ulykkesforsikringslovens § 75 yder staten et tilskud til nedsættelse af præmierne for de forsikringstagere som godtgør, at deres samlede årsindtægt ved ansættelse til indkomstskat til staten ikke overstiger 7.760 kr. i København, Frederiksberg og Gentofte kommuner, 7.250 kr. i købstæder og bymæssige bebyggelser på landet med over 1.500 indbyggere og 6.740 kr. i det øvrige land.

Statens tilskud, der alene må anvendes til nedsættelse af disse forsikringstageres præmier, udgør $\frac{2}{5} = 40\%$ af den præmie, der uden sådant tilskud ville have påhvilet dem.

De nævnte årsindtægtssatser er gældende fra 1. april 1963, men er iøvrigt pristalsregulerede.

Direktoratet for Ulykkesforsikringen og Ulykkesforsikringsrådet.

Til ordningen af de ifølge ulykkesforsikringsloven opståede forhold — herunder fiskernes ulykkesforsikringsordning — er under Socialministeriet oprettet et direktorat, Direktoratet for Ulykkesforsikringen, samt et råd, Ulykkesforsikringsrådet, der er appelinstans, jvf. herom lovens kapitel II (§§ 8—13).

Direktoratet træffer afgørelse i alle foreliggende forhold vedrørende ulykkesforsikringslovens område, herunder om et tilfælde henhører under loven, om størrelsen og arten af ydelser efter loven m. v. Direktoratets afgørelser kan indbringes for Ulykkesforsikringsrådet, enkelte afgørelser endvidere for Socialministeriet, hvis afgørelse kun i ganske få undtagelsestilfælde, som er nævnt i loven, kan indbringes for domstolene.

Ulykkesforsikringsforbundet for dansk Fiskeri, gensidigt forbund.

Den administrative del af fiskernes ulykkesforsikringsordning, såsom opkrævning af præmier, udbetaling af dagpenge, erstatningsbeløb m. v., forestås af et i henhold til ulykkesforsikringslovens § 16 oprettet forsikringsforbund, Ulykkesforsikringsforbundet for dansk Fiskeri.

De efter lovens kapitel VII forsikringspligtige er — forsåvidt angår skibe, fartøjer, både og redskaber af enhver art, der sædvanligvis anvendes i fiskerivirksomhed — samtidig med, at de indtræder i et forhold, der medfører forsikringspligt efter nævnte kapitel, og så længe forholdet varer, under gensidigt ansvar medlemmer af nævnte forsikringsforbund, der overtager den med deres egen og de af dem beskæftigede personers forsikring efter loven forbundne risiko.

Ulykkesforsikringsforbundets vedtægter skal i henhold til ulykkesforsikringsloven stadfæstes af Socialministeriet og tillige godkendes af Handelsministeriet. Vedtægterne indeholder bestemmelser om medlemmernes forpligtelse til at anmelde sig til forsikring, om forsikringsbidragenes (præmiernes) fastsættelse m. v.

Den øverste myndighed i alle forbundets anliggender udøves af et repræsentantskab bestående af en formand og en næstformand samt 8 andre medlemmer, hvoraf de 6 vælges af Dansk Fiskeriforening og de 4 af Vestjysk Fiskeriforening. Dansk Fiskeriforenings repræsentanter vælger formanden, og Vestjysk Fiskeriforenings repræsentanter vælger næstformanden, der tillige er formand og næstformand for bestyrelsen, der yderligere består af 3 medlemmer valgt af og blandt repræsentantskabets medlemmer, således at 2 repræsenterer Dansk Fiskeriforening og 1 Vestjysk Fiskeriforening.

Ulykkesforsikringsforbundets virksomhed i året 1962.

Ulykkesforsikringsforbundet har i året 1962 udbetalt ialt 1,4 mill. kr. i erstatningsydelse i henhold til ulykkesforsikringsloven. Herudover henlagdes til skadesreserve 1,2 mill. kr., og til fond til sikkerhed for løbende renteerstatninger henlagdes 1,8 mill. kr. Dette fond andrager herefter 4,0 mill. kr., og forbundets ordinære frie reservefond andrager 700.000 kr.

Der blev i året 1962 anmeldt 655 ulykkestilfælde, heraf 43 dødstilfælde.

Efter de for året 1962 og i de senere år uændret fastsatte grundpræmier udgør forbundets samlede præmieindtægt 2,5 mill. kr. årlig. Grundpræmierne er fastsat til 120 kr. for de selvstændige fiskere og til 270 kr. årlig for medhjælperne.

Ved udgangen af 1962 var der til forsikring efter ulykkesforsikringslovens § 58 — de selvstændige fiskere — anmeldt ca. 6.000 personer og til forsikring efter §§ 56 og 57 — medhjælperne — ca. 7.000 personer, der dog ikke alle er helårsbeskæftigede ved fiskeri.

Krigs-ulykkesforsikringsordningen.

Ifølge særlig lov, der vedtoges straks efter besættelsen i 1940, blev krigs-ulykkesrisikoen udtrykkeligt undtaget af den gældende ulykkesforsikringslov for alle efter loven forsikrede, med undtagelse af de søfarende (= søfolk og fiskere). Disse var således erstatningsberettigede efter den dagældende ulykkesforsikringslov, også ved indtrædende krigsulykker.

Men herudover blev der gennemført en særlig krigs-ulykkesforsikringslovgivning for søfarende og endvidere en lov om udbetaling af hædersgaver til krigsforliste fiskere og søfolk og deres efterladte.

Ifølge en foretagen opgørelse er der i tidsrummet fra september 1939 og til udgangen af 1949 i krigs-ulykkesforsikringserstatninger til krigsforulykkede fiskeres efterladte udbetalt 2,6 mill. kr.

Ved lov af 19. december 1959 om krigs-ulykkesforsikringsrente til enker efter visse fiskere blev tilvejebragt en ordning, hvorefter krigsforliste fiskeres enker,

som ikke er gift påny, fra 1. april 1959 oppebærer en årlig renteydelse fra staten, der er pristalsreguleret og som pr. 1. oktober 1963 udgør 4.028 kr.

Grønland.

I henhold til bestemmelserne i anordning af 2. februar 1962 for Grønland om forsikring mod følger af ulykkestilfælde er Ulykkesforsikringsforbundet for dansk Fiskeri forsikringsgiver for forsikringspligtige fiskere i Grønland. Denne anordning, hvorefter visse kredse af grønlandske fiskere optages som medlemmer af forbundet, trådte i kraft den 1. juli 1962, og den forventede tilgang af forsikrede anslås til omkring 600. Anordningens regler om erstatningsudredelse m. v. følger ikke fuldtud den for det øvrige land gældende ulykkesforsikringslov, men vil formentlig med tiden blive udvidet således, at de grønlandske fiskere fuldtud vil være omfattet af samme regler om lovpligtig ulykkesforsikring, som er gældende for de øvrige danske fiskere.

FISKERNES FARTØJSFORSIKRINGER

Af direktør O. Bjørn.

De danske fiskefartøjer bestod jo oprindeligt af små åbne både, hvormed, væsentligst som bierhverv, udøvedes et beskedent fiskeri i kystområderne og indvandene. I begyndelsen af 80'erne kom der så noget mere gang i fiskeriets udvikling, idet en del fiskere efterhånden gik over til at drive fiskeri som hovederhverv, eftersom havneforholdene forbedredes og afsætningen til hjemmemarkedet øgedes, ligesom der kom gang i eksporten.

Følgen var, at der nu var behov for bygning af større dæksfartøjer, som omkring århundredskiftet blev særlig mærkbar ved, at fartøjerne fra at være sejlfartøjer gradvis gik over til at være motorfartøjer med støttesejl, hvilket var medvirkende til en jævn og sund udvikling for fiskeriet, som jo indtil nu er topet med, at der under og efter 2. verdenskrig er bygget talrige større og mindre fiskefartøjer landet over, herunder som bekendt i de senere år en del stålcuttere på op til ca. 200 tons.

A. *Stiftelse af gensidige søforsikringsforeninger.*

Så længe det danske fiskeri kun udøvedes i såre beskedent omfang med åbne både uden større værdi, var det givetvis ikke særlig aktuelt med forsikringsproblemet, men efterhånden som fartøjerne blev mere bekostelige i anskaffelse, og større havarier og forlis dermed indtraf, var det simpelthen en nødvendighed alvorligt at overveje stiftelsen af gensidige søforsikringsforeninger for fiskefartøjer, således at disse kunne forsikres bedst muligt til billigst mulige præmie. Staten og de private pengeinstitutter — samt senere Kongeriget Danmarks Fiskeribank — krævede simpelthen forsikringspligt som garanti for ydelse af lån i fartøjerne.

Den første gensidige søforsikringsforening, der blev stiftet, var Skibsforsikringsforeningen i Frederikshavn (1868), dernæst kom Bornholms- og Christiansø Forsikringsforening af Fiskefartøjer (1881) samt — på initiativ af Dansk Fiskeriforening — Forsikringen af danske Fiskefartøjer (1889), der er landsomfattende i modsætning til de to fornævnte foreninger, hvis virkefelt er lokalt afgrænset. Sidenhen kom endnu 11 lokale søforsikringsforeninger af større eller mindre omfang til, således at det vist nu må siges, at forsikringsbehovet er fuldt dækket.

Disse gensidige søforsikringsforeninger, der efterhånden har forbedret deres forsikringsbetingelser i takt med tidens udvikling, har røgtet deres formål på betryggende måde til gavn for fiskerierhvervet. De er faktisk ene om at tegne forsikring på fiskefartøjer, idet de større private forsikringsselskaber ikke er særlig interesserede i denne forretning og ikke kan konkurrere hvad angår vilkår og præmie.

Betegnelsen »gensidig forening« er ensbetydende med en bestemt selskabsform, hvis hovedprincip går ud på et stort antal forsikringer til at udligne risikoen over og en vis solidaritet mellem de forsikrede. Foreningen bestemmer størrelsen af det enkelte medlems betaling til kassen, »præmie«, og administrerer de indbetalte penge bedst muligt for atter at kunne fordele dem som erstatninger og administrationsomkostninger m. v., medens det forventede overskud fordeles til medlemmerne og foreningens sikkerhedsfond efter nærmere angivne regler. De allerfleste af søforsikringsforeningerne arbejder med det såkaldte »kontosystem med opsparring«, således at medlemmernes vedtægtsmæssige andel af overskuddet tilskrives disse konti. Det indestående er bunden kapital og bidrager sideordnet med foreningens egne fond til at garantere opfyldelsen af foreningens forpligtelser. Når det indestående på en konto har nået en nærmere angivet størrelse, udbetales det overskydende beløb til medlemmet eller ordre, ligesom det fulde indestående -- med eller uden fradrag -- udbetales ved forsikringsforholdets ophør.

Fordelene ved en gensidig forening er teoretisk en nøjere afpasning mellem præmie og skader, ret til overskud, pligt til eventuel betaling af ekstrapræmie og indflydelse på foreningens ledelse, idet denne helt eller delvis vælges af de forsikrede.

En søforsikringsforening ledes af en bestyrelse, og til varetagelse af den daglige ledelse af foreningen er ansat en direktør eller forretningsfører. En forenings øverste myndighed er en generalforsamling eller et repræsentantskab, der danner foreningens generalforsamling. Forsikringsrådet fører tilsyn med alle forsikringsvirksomheder og er berettiget til at lade foretage undersøgelser af en forsikringsvirksomheds virkemåde og forhold.

B. Risikoproblemer.

Polisen for et fiskefartøj gælder normalt på de almindelige danske søforsikringsbetingelser, nemlig Dansk Søforsikringskonvention af 2. april 1934 og danske søforsikringskutymer—d. v. s. at en søforsikringsforening—med visse nærmere angivne ansvarsbegrænsninger—erstatte al skade, der forårsages ved, at en uheldig hændelse rammer det forsikrede fartøj på søen, i havn eller på bedding, ligesom der efter gammel praksis i et vist forhold erstattes, hvad den forsikrede må udrede til trediemand for materiel skade opstået ved sammenstød.

Formålet er altså at dække mod de uforudsete og hændelige begivenheder, således at f. eks. skade ved usødygtighed, slid, almindelig brug ikke erstattes, da man ellers tillige ville virke som »fornyelsesfond« for fartøjsjerne.

Efter det fornævnte dækkes det enkelte fartøj med andre ord imod en enkelt fare — søhavarier — men gennem de senere år har tendensen udviklet sig til fordel for forsikringer, der er mere kombinerede i den forstand, at flere og flere farer dækkes af samme police. I stedet for at tale om »fareforsikring« taler man derfor om »Fartøjsforsikring«, idet det karakteristiske er blevet ikke den fare, der dækkes imod, men det fartøj, der er dækket, hvilket kan være såre naturligt, da mange farer lurer på et fartøj ud over sørisikoen (motorsammenbrud, svamp). Der er jo blot det ved sådanne kombinerede forsikringer, at de har øgede skader i ret betydeligt omfang til følge, hvilket naturligvis er ensbetydende med, at forsikringspræmien uvægerligt må blive dyrere. Spørgsmålet er så, hvor langt man skal og vil gå i den retning.

Policen dækker endvidere i et vist forhold sideordnet panthavernes økonomiske interesser i det tilfælde, hvor fartøjsjeren har mistet sin ret til erstatning.

Krigsforsikring af fiskefartøjer har foreningerne ikke turdet binde an med. Denne risiko er derfor under begge verdenskrige blevet dækket separat af nogle ved statens medvirken oprettede gensidige krigsforsikringsinstitutter, hvoraf det senest bestående institut indtil videre er ophørt med at overtage nye forsikringer, men således bestemt, at instituttet automatisk kan genoptage sin virksomhed, hvis en ny krig skulle opstå. Minerisikoen dækkes dog indtil videre af søforsikringsforeningerne.

C. *Risiko contra præmie og kapital.*

For flertallet af de bestående gensidige søforsikringsforeninger kan driftsresultatet vist betegnes som forholdsvis tilfredsstillende, men med den efterhånden ret omfattende forsikringsdækning, store reparationsomkostninger og de mange totalforlis i 1962 i erindring, må fartøjsforsikring dog betragtes som en mere lunefuld branche, som ikke kan bedømmes efter det enkelte års forløb, men hvis resultater må ses i sammenhæng over en årrække. Det er efter min mening også nødvendigt for at sikre medlemmerne bedst muligt, at man stadig er i stand til at øge de opsparede reserver i takt med antallet og størrelsen af de løbende forsikringer, således at man til enhver tid har en passende renteindtægt og kapital til at udligne udsvingene, og at den kritik, der fra tid til anden rejses mod søforsikringsforeningernes præmienotering, ikke er saglig begrundet, navnlig ikke når henses til forsikringsdækningens efterhånden vidtrækkende omfang i forbindelse med reparations- og administrationsomkostningernes fortsatte stigning. I denne forbindelse er det naturligvis en forudsætning, at en forening ikke bør løbe større egenrisiko pr. køl, end det efter forholdene er forsvarligt.

D. Nogle statistiske oplysninger.

Den glædelige udvikling i fiskerflåden og dermed i forsikringsforeningernes virksomhed og resultatet i tiden efter den sidste verdenskrig kan illustreres ved nogle tal, der angiver stigningen i præmieindtægten trods nedsættelse af præmie-satserne og trods væsentlige forbedringer af erstatningsansvaret, men desværre er der også stigning i antallet af anmeldte skader og i reparationsomkostninger, hvoraf langt den væsentlige del skyldes arbejdslønninger.

	Policer	Fors.sum	Arspræmie	Skader
1947—48	3900	124 mill.	3,6 mill.	2 mill.
1960—61	4100	400 »	8 »	6 »

Det må anses for givet, at fartøjsejerne og/eller panthaverne i takt med tidernes udvikling efterhånden vil få behov for yderligere udvidelse af erstatningsansvarets område, og at søforsikringsforeningerne vil undersøge muligheden af og forsvarligheden i at imødekomme fremsatte ønsker i nævnte henseende, men for at de gensidige foreninger skal kunne overveje noget sådant, må det ganske naturligt være en forudsætning, at fartøjsejerne principielt er indforstået med at betale den præmie, som risikoen kræver, hvilket iøvrigt kan være yderst vanskeligt at fastsætte på grund af manglende erfaring og manglende statistik.

FISKERIERHVERVETS FINANSIERING

Af kontorchef, cand. jur. *V. Helver*

Ethvert erhverv i udvikling har brug for finansieringsmuligheder, dels for at sikre den ordinære drift, dels for udbygning af produktionsapparatet til gavn for erhvervets udøvere og derigennem også for landets økonomi.

Indtil midten af forrige århundrede foregik finansieringen af erhvervene individuelt. Deres udøvere måtte enten selv spare op, låne hos familie eller i banker og sparekasser, der ud fra deres lokalkendskab til lånsøgerne tog stilling til ansøgningens berettigelse og bevilgede lån i den udstrækning, pengekasen slog til.

Efter at denne låneform havde været den herskende i århundreder, opnåede landbruget ved dannelsen af kreditforeningerne en mere almen form for optagelse af lån, og bankerne og sparekasserne måtte — efter næsten udelukkende at have finansieret handel — indstille sig på at vurdere risikoen ved at udlåne til industrielle virksomheder, hvorunder også henregnedes anskaffelse og drift af fiskerfartøjer af en vis størrelse.

Efterhånden som fartøjernes størrelse forøgedes og anskaffelsesprisen blev større, opstod behovet for en mere almen långivning i lighed med den, landbruget havde opnået, og den første begyndelse hertil blev gjort, da i 1904 »Lov om Fiskerilaan« bemyndigede regeringen til af Statslaanefonden at yde lån på lempelige vilkår til erhvervsfiskere og låneforeninger for fiskere.

Gennem periodevise bevillinger klaredes finansieringen på denne måde i en årrække, men forholdene ændrede sig, da der i slutningen af tyverne blev gjort en indsats for at aktivisere afsætningen af danske produkter. I 1929 nedsatte statsministeriet »Udvalget for nye markeder«, i almindelighed kaldet »Markedsudvalget«. Dets formand var den meget aktive og initiativrige generalkonsul i Hamborg Marinus L. Yde, der længe i skrift og tale havde virket for øget afsætning af danske varer.

Udvalgets første rapport omhandlede fiskerierhvervet, og dens indhold var inspireret af de på daværende tidspunkt fremsatte tanker om starten af et dansk havfiskeri med tilknyttet industriel udnyttelse af fangsten til supplerung af det hidtidige kystfiskeri. Rapporten indeholdt dels en undersøgelse af mulighederne for udvidelse af såvel hjemmemarkedet som af det udenlandske marked, dels en

række forslag til forbedring af fiskerierhvervet og dets produkter, såsom udsendelse af fiskerikonsulenter, oprettelse af et fiskeri-forskningsinstitut, rationel udnyttelse af fiskeriaffald, kontrol med fisk og fiskevarer, fiskepropaganda og reklame, fiskeriråd o.s.v. Endelig indeholdt rapporten et forslag om oprettelse af en »Kreditforening af Ejere af danske Fiskefartøjer« og en henstilling om oprettelse af en fiskeribank.

Gennem dette forslags fremsættelse og senere vedtagelse blev der skrevet et betydningsfuldt kapitel i historien om fiskerierhvervets finansiering, så fremfor en tør opremsning af tal for ydede lån til dette eller hint formål vil det være af værdi at belyse baggrunden for fiskeribankens oprettelse og den måde, hvorpå oprettelsen blev gennemført. Det vil heraf fremgå, at de problemer, der var fremme dengang, er de samme, der har været behandlet årene igennem på fiskeriforeningernes møder, ved folketingets behandling af fiskerisager og ved fiskerikommissioners og udvalgs drøftelser.

Også den omstændighed, at fiskerierhvervet er det eneste erhverv, der har sit eget statslige finansieringsinstitut kan begrunde, at dettes tilblivelse bliver nærmere omtalt.

I »Markedsudvalget«s rapport blev anført, at der siden 1904 var ydet lån af statskassen til såvel enkeltmand som til foreninger af fiskere, og at disse lån havde medvirket til udviklingen af materiellets værdi.

En sådan lånevirkosomhed, hvor midlerne stillede til rådighed periodevis, anførtes at være anvendelig for et erhverv, der ikke er stærkt udviklet, men når fiskerierhvervet »pludselig bliver genstand for teknikkens interesse«, må der mere rationelle låneinstitutioner til. Der kræves større lånemidler på rimeligere vilkår, end der kan lånes hos private eller banker, og udvalget fandt det nærliggende at tænke på at overføre kreditforeningsinstitutionen fra landbruget til havbruget, med de modifikationer, der følger af debitorernes økonomiske forhold og panternes kortere levetid.

En fordel ved oprettelsen af en sådan kreditforening skulle væsentligst ligge i tilvejebringelsen af en regelmæssig og rigelig adgang til kapital til en virkelig opblomstring af fiskeriet og en udnyttelse af alle dets muligheder. Foreningen burde efter udvalgets mening i første række yde lån til nye fiskerfartøjer, og dets forslag til lånebetingelser m.v. svarer i udstrakt grad til det senere lovforslag om fiskeribanken.

Forslaget gik ud på, at låntagerne burde være ejere af foreningen og dens midler, men under hensyn til statens betydelige medvirken anbefalede udvalget, at et flertal af bestyrelsens medlemmer indtil videre udnævntes af staten (1 af ministeren for søfart og fiskeri, 1 af finansministeren, 1 af medlemmerne), medens medlemmerne skulle vælge flertallet i en kontrolkomite.

Som et supplement til dette forslag om en kreditforening foreslog udvalget op-

rettelsen af en *fiskeribank*, der kunne overtage den løbende finansiering af den til fiskeriet knyttede industri og handel, og blandt andet imødekomme låneforeningernes lånebehov, yde byggelån, yde lån til oplagshuse, forsendelsesmateriale o. s. v. uden at der dog på forhånd burde trækkes for snævre rammer for virksomheden. Det blev antydnet som en mulighed, at fiskerikommunerne kunne medvirke i form af sikkerhedsstillelse.

Udvalget sluttede rapporten med en henstilling til regeringen om at søge indledet forhandlinger med hovedbankerne om oprettelse af en fiskeribank.

Den 12. februar 1931 blev der af ministeren for søfart og fiskeri (Th. Stauning) fremsat forslag til lov om oprettelse af et kreditinstitut for fiskerierhvervet.

I bemærkningerne til lovforslaget henvistes til markedsudvalgets rapport og udtaltes, at regeringen efter forhandlinger havde ment det rigtigst at samarbejde udvalgets to forslag om kreditforening og fiskeribank. Et hovedsynspunkt ved udfærdigelsen af lovforslaget havde været, at det foreslåede kreditinstitut skulle træde i stedet for den af staten hidtil udøvede lånevirksomhed, samt at administrationen af de hidtil ydede lån skulle overgå til instituttet. Ved oprettelsen af dette ville opnås, at lånebehovet kunne imødekommes uafhængigt af de enkelte års bevillinger og behandles rent forretningsmæssigt under hensyn til pengemarkedets stilling til enhver tid.

Det forelagte lovforslag svarede i alt væsentligt til den senere vedtagne lov (af ændringer kan f. eks. nævnes afdragstidens forlængelse fra 12 til 15 år og lånegrænsens forhøjelse fra $\frac{3}{5}$ til $\frac{2}{3}$).

I forelæggelsestalen kom ministeren ikke med udtalelser af interesse og heller ikke ordførerne — Hans Nielsen, Vanggaard, Halfdan Hendriksen og Holger Kristiansen — bragte noget nyt ind i debatten; de beskæftigede sig med nogle enkeltheder, f. eks. risikoen for kurstab, afdragstidens længde etc. Sammentrængt kan det siges, at talerne udtalte tilslutning til, at statens hidtidige udlån på dette område kom ind under fastere, mere forretningsmæssige former, samt deres glæde over den hjælp, institutionen kunne blive for fiskeriindustrien. (Hendriksen: »Denne side af instituttets virksomhed tror jeg bliver overordentlig betydningsfuld.« Holger Kristiansen: »Kreditinstituttet — nødvendigt for yderligere at give fiskerierhvervet vind i sejlene, således at der her kan foretages et nyt fremstød til gavn for landet«).

Der blev nedsat udvalg, og så kom forslaget ikke længere i den rigsdagssamling, muligvis på grund af indgriben fra fiskerierorganisationernes side, idet disse ikke var rådspurgt, før forslaget blev fremsat.

Ved Dansk Fiskeriforenings generalforsamling 8.—9. juli 1931 var drøftelse af lovforslaget optaget som særligt punkt på dagsordenen. Stauning deltog i forhandlingen og udtalte, at fiskerne ikke var taget med på råd om forslaget før dets fremsættelse, idet han havde ment, at de var repræsenteret i

markedsudvalget. Han betonedede, at ikke blot fiskerne enkeltvis, men også »de andre næringer« (inden for erhvervet) måtte støttes og fandt det fordelagtigst at samle alt på eet sted. Embedsmændene i ministeriet var ikke bankmænd, de var udpeget efter helt andre synspunkter end dem, der bør tages hensyn til ved ledelsen af en fiskeribank. Der skulle være både fiskerikyndige og pengekyndige folk i bestyrelsen, der muligt skulle være større end 3 medlemmer. Med hensyn til dens sammensætning ville Stauning advare imod, at pengeinstituttet udelukkende skulle ledes af fiskere, der måtte kræves ganske særlige kvalifikationer. Der kunne ikke fortsættes på den nuværende tilfældige måde. Over for enkelte kritikere udtalte Stauning, at han ikke vidste, om den gamle lov kunne forlænges uændret i fremtiden; det var muligt, at man måtte vælge mellem den nye lov eller ingen lov.

Der rettedes iøvrigt ingen kritik af principiel betydning mod forslaget, og ved afstemning stemte 35 for, at bestyrelsen skulle inkludere sig i forhandling om forslaget, ingen imod.

Den 14. oktober 1931 blev forslaget igen fremsat i folketinget.

De samme ordførere som ved behandlingen året før udtalte sig i overensstemmelse med deres taler dengang og omtalte Dansk Fiskeriforenings ønsker, som sikkert ville kunne imødekommes.

Stauning omtalte ønsket om et fiskerikyndigt medlem af bestyrelsen. Han havde intet at indvende — »jeg forstår ikke, hvorfor man skulle danne bestyrelse, hvor der ikke var et fiskerikyndigt element med.«

Udvalgsbetænkningen pegede på de voksende vanskeligheder ved af statskassen at stille større og større lånebeløb til rådighed til direkte udlån. Udvalget gav tilslutning til forslagets hovedprincipper, men foreslog enkelte ændringer i overensstemmelse med Dansk Fiskeriforenings ønske, således f. eks. at lånenes maksimum ændres fra $\frac{3}{5}$ til $\frac{2}{3}$.

Behandlingen i landstinget, hvor bl. a. M. C. Jensen var ordfører, svarede i det væsentlige til behandlingen i folketinget.

Af interesse er en udtalelse af Stauning om, at for så vidt forslaget ikke allerede for $1\frac{1}{2}$ år siden var blevet fremsat i folketinget og senere behandlet, var det muligt, at regeringen ikke havde fundet tiden belejlig til at fremsætte det just nu, hvor vurderingen af de økonomiske værdier var vanskelig.

M. C. Jensen svarede, at »vi kunne jo nok ved at forlænge den gældende lov et år ud over april lade dette lovforslag ligge, og jeg personlig skulle ikke have noget imod det. Men jeg ved jo, at der hos fiskeriets bierhverv er stærke ønsker om at få hjælp til finansiering af deres virksomheder, og det er jo vel muligt, at man under hensyn hertil bør søge lovforslaget gennemført med al den fornødne forsigtighed, som jeg mener, man bør anlægge her.«

Stauning svarede, at den udvej at forlænge den gældende lov vist ikke var

anvendelig, »al den stund finansministeren næppe vil være i stand til i øjeblikket at stille betragtelige lånemidler til rådighed.«

Ved udvalgsbehandlingen fik det omtumlede spørgsmål om afdragstiden sin endelige afgørelse: 15 år for både store og små fartøjer.

Som resumé af foranstående og af det til grund herfor liggende materiale kan det fastslås, at der under spørgsmålets behandling blev lagt vægt på, 1) at statens direkte udlån blev afløst af udlån foretaget af et institut med speciel sagkyndig ledelse, men at der iøvrigt ikke tilsigtedes nogen kursændring med hensyn til ydelse af lån til enkeltfiskere, samt 2) at der tilvejebragtes et institut til finansiering af *fiskerierhvervet*. Dette sidste var absolut det dominerende punkt.

De, der gennem kortere eller længere tid har haft tilknytning til fiskerierhvervet og har fulgt med i dets problemer, vil sikkert nikke genkendende til de fleste af de forslag og argumenter, der blev fremsat under sagens behandling, og det kan yderligere fastslås, at i de ca. 60 år, der er forløbet fra loven af 1904, har formen for den offentlige finansiering af fiskerierhvervet stort set ligget fast. Om dette så kan tages som et udtryk for, at den allerede fra starten fandt sin rigtige form, må erhvervet tage stilling til, men der er i hvert fald ikke fremsat ønsker om gennemgribende principielle ændringer, blot om ændringer i udlånspraksis betinget af forandringer i konjunkturforholdene.

I et værk som det foreliggende vil en redegørelse for udlånspraksis være uden interesse, da den jo trods alt ændres, men som afslutning kan nævnes, at fiskerierhvervet har følgende lånemuligheder:

- 1) Kongeriget Danmarks Fiskeribank, der ifølge sin formålsparagraf yder lån til støtte af dansk fiskeri samt forarbejdning og afsætning af fisk og fiskeriprodukter, en bestemmelse, der i praksis fortolkes meget vidt.
- 2) Banker og sparekasser, der yder lån til samme formål til lokale lånsøgere, men på noget strengere vilkår.
- 3) Finansieringsinstituttet for håndværk og industri der – ligesom den industrielle kreditforening – yder lån til industrianlæg.
- 4) Danmarks Skibskreditforening, der kan yde lån til større fiskerfartøjer og lignende.

Det kan vist principielt siges, at fiskerierhvervet er tilfredsstillende betjent gennem disse institutioner under forudsætning af, at de som hidtil er indstillede på at indpasse deres udlånspraksis efter de skiftende forhold for erhvervet.

UDDANNELSESFORHOLD

Skoler og teoretisk Uddannelse.....	449
--	------------

SKOLER OG TEORETISK UDDANNELSE

Af forstander *Peter Gamborg Nielsen.*

Uddannelsesspørgsmålet har for fiskerne altid indeholdt svære problemer, som man har søgt at løse gennem adskillige år, uden at der har fundet nogen koordination af kursus- og skoleformer sted. En sådan koordination ville sikkert have ført disse forsøg på undervisning adskilligt længere frem, end sket er, og det er sandsynligt, at med de større krav, som tidens almene problemer udviser, må man skride til større samarbejde om disse spørgsmål. Der har været forsøgt ad mange veje. Mange skoler er rejst og mange kursus etableret. Mest markant står vel Fiskernes folkehøjskole.

Fiskernes medleven i den danske folkehøjskoles liv, således som det udfolder sig på disse skoler, må betragtes i perioder, hvori det er enkeltmænd, der står som samlende skikkelser for dette liv.

Den første periodes store skikkelse er forstander Ernst Trier på Vallekilde højskole. Den anden periodes mand er Andreas Otterstrøm. I tredje periode står fisker og landstingsmand Severin Hansen, der var elev hos Otterstrøm, og endelig i den indeværende periode er fisker Knud Andersen i færd med at blive den centrale skikkelse. Han er gammel elev fra Snoghøj fiskerhøjskole.

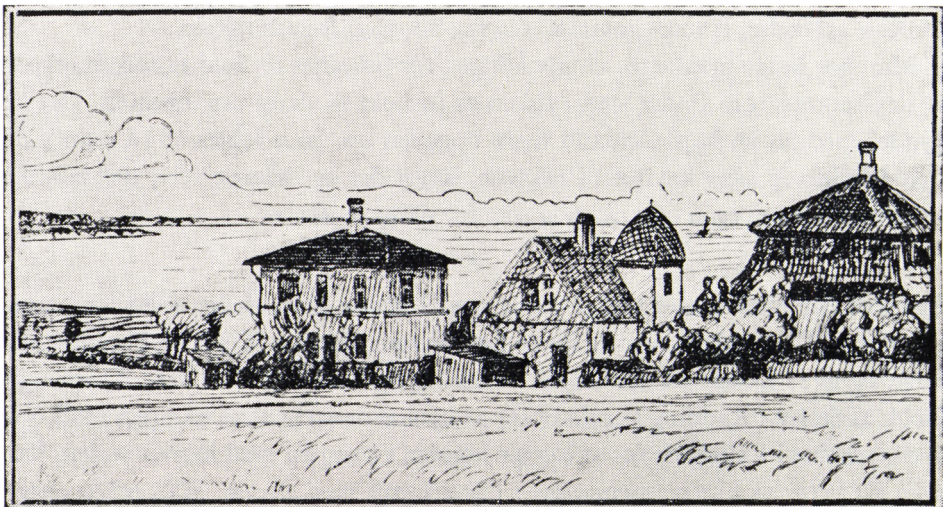
Man bør lægge mærke til, at udviklingen for fiskernes forhold til folkehøjskolen er den samme, som finder sted i fiskernes forhold til deres organisation. Det begynder med, at en højskolemand tager opgaven op. Han følges af en mand, der i sit arbejde er nært knyttet til fiskerne, indtil det er fiskerne selv, der kommer til at stå for deres egen organisation som for deres højskole.

*

Fiskerne har altså meget tidligt været med i denne almindelige folkelige danske bevægelse. Tre højskoler var de første her i landet, Kresten Kolds på Fyn den aller første og lige i hælene på den fulgte Vallekilde og Rødding. Om disse skoler sagde Kold, at skolen i Rødding var skabt for at hjælpe danskheden i kampen mod tyskheden, skolen i Vallekilde for at hjælpe bonden i kampen mod herremanden, hans egen skole for at hjælpe mennesker i livets kamp mod døden. Han måtte senere erkende, at skolen i Vallekilde stod på linje med hans egen i den henseende. Alle-

rede i 1879 blev der etableret en afdeling for sømænd (også besøgt af enkelte fiskere) på Vallekilde højskole. I 1892 anmodede Dansk Fiskeriforenings bestyrelse Ernst Trier om også at oprette en afdeling, der særlig var beregnet til at tage imod fiskere. Dette skete. Ihukommende Kr. Kolds ord om kamp mellem bonde og herremand er det ganske morsomt så sent som i året 1960 at have iagttaget kamp mellem fisker og herremand i anledning af ålegårdsrettens afløsning.

Ernst Trier var en af Danmarks store højskolemænd. Han oprettede flere afdelinger på sin skole. Bl. a. var der en for bønder, en for håndværkere, en for sømænd og nu også for fiskere. Det var hans drøm at samle alle samfundslag om det almentmenneskelige, således som det kom til udtryk f. eks. i hans foredrag med den nordiske mytologi og det gamle testamente som tekster. Uden for de timer, der samlede alle skolens elever, beskæftigede man eleverne med undervisning, der havde tilknytning til deres borgerlige erhverv. Vi ved, at for fiskernes vedkommende undervistes der i naturhistorie med hovedvægten lagt på havets plante- og dyreverden og stjernekyndighed og i redskabslære teoretisk som praktisk. Der blev naturligvis også undervist i navigation. Denne undervisning blev overtaget af en ung styrmand, Jørgen Andersen, efter en videregående undervisning på Askov højskole. Han blev efter sin tidlige død efterfulgt som lærer af skipper Kristoffer Andreasen, der senere tog familienavnet Gulddammer. Han var iøvrigt far til den senere navigationsdirektør Gulddammer, der skabte statens sømandsskoler, som i nogle år var indlejet på Danmarks Fiskerhøjskole i Esbjerg. Fiskernes tilknytning til Vallekilde varede i 16 år. Der er, så vidt det kan konstateres, en enkelt af de tidligere Vallekildefiskere, der endnu i dag deltager i praktisk fiskeri. Han bor i Taars på Lolland. Det bør iøvrigt lige nævnes, at der også

Danmarks første fiskerhøjskole i Kerteminde.

på Stevns højskole var en afdeling for fiskere i årene 1901–1906 under ledelse af kutterfører Gunni Busck.

*

I 1908 rejste så Andreas Otterstrøm Fiskerhøjskolen i Kerteminde. Mens Ernst Trier ønskede fiskere på sin skole for også at have dette erhverv med i sin elevflokk, satte Andreas Otterstrøm hele sin kraft, sin åndelige rigdom og sin økonomi ind på at uddanne, oplive og oplyse den danske fisker.

Tanken om en fiskerhøjskole er undfanget af Andreas Otterstrøm. Han var præstesøn fra Hvilsted ved Horsens, født 1875, blev student og fik embedseksamen i naturhistorie og geografi med fysik og kemi som bifag. Senere uddannede han sig som gymnastiklærer og studerede den danske folkedans. I 1902 blev han ansat ved Biologisk Station, og i 1905 ansattes han som fiskerifoged på Bornholm. Her søgte han ad mange veje at frugtbar gøre sin videnskab for fiskerne i det praktiske fiskeri. Bl. a. lærte han bornholmerne at måle vandets temperatur, så at fiskerne kunne sætte sildegarnene i den rette dybde, der betingede fangst.

Det var her, det gik op for Otterstrøm, hvor nødvendigt det var, at den danske fisker for alvor fik oplysning og kunnen også på mange andre områder, end når det gjaldt det praktiske fiskeri. Det gjorde ham f. eks. ondt, at Dansk Fiskeriforenings styrelse mestendels blev varetaget af folk, der ikke var fiskere. Derfor var der også fest på hans skole den dag, da M. C. Jensen blev foreningens formand. Det hedder i den anledning i elevbladet »Fra Havet«: Fiskerstanden har selv lagt hånd på roret. For første gang ser vi en fisker i spidsen for fiskernes hovedorganisation.

Iøvrigt byggedes de bornholmske fiskeres andelsbevægelse op på Andreas Otterstrøms oplysning herom og med hans hjælpende hånd. Den er vel den dag i dag blandt landets sundeste andelsforetagender – også uden for fiskerkredse.

Otterstrøm giftede sig i 1905 ind i en kendt grundtvigsk slægt, idet han indgik ægteskab med Eli Helweg. Der hersker ikke tvivl om, at han i samlivet med hende endeligt udformede sine tanker om en folkehøjskole for fiskere. Det måtte ikke være en eksamenskole eller fagskole. Men just en grundtvigsk folkehøjskole udtrykkeligt sagt bygget på kristen grund.

*

Det var i 1907, han begyndte at forhandle til mange sider om rejsning af en skole. Mange skuffelser led han. Planer måtte opgives, andre formes. Resultatet var, at han og hans hustru for egen regning, den 3. november 1908 åbnede fiskerhøjskolen i to små villaer i Kerteminde. Det var under særdeles beskedne og utilstrækkelige forhold. Der var kun 12 elever. Stort flere blev det ikke til, mens skolen havde til huse i Kerteminde. Det bør bemærkes, at Kertemindefiskerne

samarbejdede i udstrakt grad med højskolen, og at Otterstrøm gentagne gange udtrykte sin glæde og taknemmelighed her for.

På skolen i Kerteminde holdtes foruden det egentlige højskolekursus en lang række kortere kursus. Der kan nævnes følgende: kursus i sildetilvirkning, regnskabskursus, motorkursus (med meget stor succes), samfundslære. Desuden holdt Otterstrøm nogle få ambulante kursus på fiskepladserne. Et kursus bør også nævnes, nemlig i navigation. Otterstrøm fastholdt højskolen som højskole, men stillede lokaler og lærere til rådighed for elever, der ønskede skippereksamen. Dette udviklede sig senere til, at der på Snoghøj Fiskerhøjskole blev givet plads til Snoghøj Fiskeskipperskole; her kunne højskoleelever ikke deltage, førend året efter deres højskoleophold.

Trods det meget lille elevtal arbejdede Otterstrøm dog på at få virkelig egnede bygninger til sin skole ud fra det synspunkt, at når han virkelig havde noget at byde sine elever af velegnede lokaler og undervisningsmidler, så ville de også komme på skolen. Dette viste sig at være rigtigt, idet elevtallet efter ankomsten til Snoghøj voksede ganske betydeligt.

Førend han nåede så langt, var der påny bristede forhåbninger, forhandlinger til mange sider og nye mål og planer, der til sidst blev virkeliggjort af fru Meldola, der ejede Snoghøj færgegård. Hun tilbød Otterstrøm at bygge en ny skole på sine jorder ved Lillebælt. Det beløb, hun stillede til rådighed, var dog langt fra stort nok. Der tegnedes andele og indsamledes penge blandt fiskerne og andre, og der vistes som altid senere stor offervilje.

Der var dengang langt mindre statstilskud til højskolernes drift, end der er i dag, så bl. a. på grund heraf var økonomien bestandig stram. Gang på gang i de 11 år, skolen eksisterede i Snoghøj, måtte der trædes til med pengemidler udefra. Her blev Fiskerhøjskoleforeningen en stor hjælp for skolen. Ikke blot økonomisk, men også ved hjælp til at finde elever.

Fiskerhøjskoleforeningens generalforsamlinger drejede sig ikke blot om interne anliggender, men også om dansk ungdom i det hele taget – heraf var jo de unge fiskere en del. Som et eksempel kan nævnes, hvad repræsentanten fra Esbjerg bemærkede i en diskussion i 1911: Hvor er de mennesker, der kan vise de unge, at de har trang til oplysning om livet? Når der holdes foredrag, kommer de unge ikke. Gennem bladene kan man heller ikke få dem i tale. Man kan træffe dem i beværtninger og på forlystelsessteder. Hvis de unge ville lære noget nyttigt og godt, har de som oftest penge nok til at bekoste deres uddannelse. De har også trang til en udvikling af deres evner, men de er sig ikke denne trang bevidst. Hvor er de mennesker, der kan vise de unge, at de har trang til oplysning om livet?

Ved siden af højskoleforeningen dannedes elevforeningen, der gav skolen en lignende støtte.

Onsdag den 5. november 1913 – samme år som fiskerne selv »lagde hånd på roret« – blev Snoghøj Fiskerhøjskole indviet.

I den anledning samledes 4–500 mennesker på indvielsesdagen. Forud havde Dansk Fiskeriforening holdt bestyrelsesmøde på skolen den 3. november. Den 4. var der landsfiskerstævne i Fredericia. Den 6. holdt elevforeningen møde på højskolen. Det har i det hele været meget festlige dage.

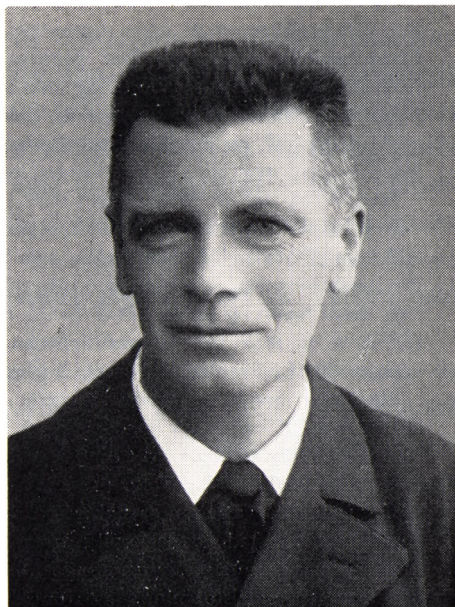
Mødet på indvielsesdagen indledtes med følgende vers:

Kundskabs fader, visdoms væld,
til vor gerning giv os hæld,
hvad her plantes, lad det lykkes,
hvad her grundes, lad det bygges
på den rette hjørneste.

Lad en slægt opfostres her,
sund og flink til livets færd,
som kan vogte, som kan hædre
arven fra de høje fædre,
Danmarks sprog og Danmarks land.

Derefter sagde Otterstrøm: Tak – jeg synes, vi står ved vore ønskers mål. Ikke således at vi kan lægge hænderne i skødet, men vejen ligger klar for os, så vi kan tage fat med friske kræfter. Først vil vi bringe vor tak til Gud; – og efter at forsamlingen havde rejst sig, bekendte Otterstrøm troen og bad Fadervor.

Endnu takkedes til alle sider; mange havde ordet for at hylde skolen og dens gerning.

Forstander Andreas Otterstrøm.

Hvordan var nu denne mand? Der kunne nok gives en karakteristik af ham. Men mon man ikke får et mere levende billede af ham ved at lade ham selv tale. Hele hans personlighed var eet med hans ord. Her bringes to små brudstykker af taler, han har holdt:

1) „Lyksaligt det folk, som har øre for klang heroven fra, det nynner alt her på den evige sang, halleluja! Det er Grundtvigs svar på spørgsmålet: Hvordan skal mennesker blive lykkelige?

Kender I det at gå en forårsdag ude i naturen, optaget af sine egne tanker og så pludselig at vågne og høre lærkerne synge eller stærene fløjte? Det er, som man vågner af en drøm, af en sløvhedstilstand. Man ser på buske og træer og opdager, at knopperne er blevet store og svulmende. Man bliver nysgerrig og skal hen at se til violerne der, hvor man fandt de første i fjor.

Foråret er der lige på engang, og jeg selv er midt i det. Lærkesangen er nu ikke noget fjernt, som er mig uvedkommende, men den bryder frem inde i mig. Tænk, vidunderet er ved at gentage sig. Den døde natur vågner, og livet bryder sine lænker. Liv! Liv!

Lykkeligt det menneske, der lever foråret med, hvem naturens skønhed og fuglenes sang går ind i hjertet, så at også det må holde forår og smykke sig med sine smukkeste tanker og følelser og nynne sine fineste og mest jublende sange!

Men tusindfold mere lykkeligt er det menneske, der har øre for klangen heroven fra, der har syn for det åndelige forår, som spirer i ethvert hjerte, der giver sig ind under Guds nådes sol.

Mennesker kan gå som åndeligt døde og blinde. De mærker det ikke, de ved ikke, at der er et åndeligt liv til. Det har ingen virkelighed for dem. De mangler sans for det. Eller rettere sansen er døvet af bekymringer og anden synd.

Så kan mennesker vågne. Måske er det en enkelt lærke, der synger, et kristenmenneskes stille jubelsang, der trænger ind i deres hjerte og lukker sanserne op, så at de ser det åndelige livs vældige kræfter, der får livet til at bryde frem omkring dem og i dem og får dem til at lytte efter de evige toner.“

2) „Hvad er nu det, der kan gøre en højskole til et så herligt sted at være? Og hvad er det, der bevirker, at de unge mennesker, som har været elever, ofte gemmer minderne om deres højskoleophold hele livet igennem? Det er den fælles følelse af, at her gælder det ikke om hver især at skrabe til sig mest muligt af livets goder. Her gælder det at være med i det store fællesarbejde for at rejse hele vort folk og gøre det til et sundt og dygtigt og gudfrygtigt folk, og det ikke blot således, at man ønsker det bedste for alle andre, men således, at man øver sig i at være noget for andre.

Det er det, der er hovedsagen i livet, at mennesker ikke tænker alene på sig selv. Det er ved at tænke på andre, arbejde for andre og bringe ofre for andre, at mennesker bliver lykkelige. Dette er ikke nye tanker, som højskolen har bragt frem. Det er kendt langt uden for højskolekredse, at mennesker bliver lykkelige ved at elske og arbejde for deres næste, men skønt kendt og anerkendt er denne leveregel altfor lidt anvendt i det virkelige liv. Højskolen er en skole for næstekærligheden, idet den såvel gennem undervisningen som gennem samlivet på skolen kalder på det bedste i mennesker.

Højskolen har hidtil væsentlig været en skole for landbostanden, og det er næppe for meget sagt, at højskolen har sin del af æren for de store fremskridt inden for landbruget og landboernes stigende udvikling, der bl. a. har ført til, at landbostanden nu har så stor indflydelse på landets styrelse (1912).

Også andelsbevægelsen er sikkert vokset op af højskolens jordbund. Kun hvor der er næstekærlighed tilstede og offervilje over for andre, kan andelsbevægelsen trives. Når hver kun bryder sig om sig selv og sit eget, da kan man længe nok tale om de fordele, hver især kan få af en andelsforening. Jeg tror ikke, den holder, når offerviljen mangler.

Netop fordi andelssagen fordrer næstekærlighed, er det et glædeligt tidens tegn, at der er begyndt at vokse andelsforeninger frem blandt fiskerne. Det er et tegn på, at der er en vågnende og voksende forståelse af, at egenkærligheden ikke er til at bygge på. For fiskere, der arbejder under fri konkurrence, er det ofte vanskeligt at indse, at man står sig ved at hjælpe hverandre, men enhver vil sikkert indrømme mig, at hvis f. eks. alle fiskere på Bornholm gjorde alt muligt for at støtte og hjælpe hverandre, så ville det blive lysere og lykkeligere tider for de bornholmske fiskere.

Det er sådanne tider, vi kæmper for at kalde frem, og kan fiskerhøjskolen være med til at skabe nye tider med indbyrdes kærlighed mellem mennesker, så har skolens arbejde ikke været forgæves.“

*

Trods god vilje, fremragende evner som højskolemand og dygtig indsats kneb det stadig stærkt med skolens økonomi. Otterstrøm forsøgte ved Fiskerhøjskoleforeningens og elevforeningens hjælp at gøre skolen til en selvejende institution; men da Dansk Fiskeriforening sagde nej til at støtte tanken ved at stille bestyrelsesmedlemmer og overtage økonomien, måtte dette opgives.

Senere forsøgte Otterstrøm at få foreningen til at overtage skolen for det, den havde kostet – det var ialt 83.000 kr. Men heller ikke det kunne man gå ind på. Ialtfald stillede man krav – bl. a. om overgang til fagskole – som hverken Otterstrøm, Højskoleforeningen eller Elevforeningen kunne gå ind på. Der førtes mange forhandlinger – også med Arbejdernes Oplysningsforbund i Middelfart – men alle veje endte blindt. I 1924 måtte skolen sælges til Snoghøj Gymnastikhøjskole.

*

Der kan ikke ses bort fra, at det var bittert for Otterstrøm at forlade skolen. Han gav udtryk for det kort før afrejsen: »Jeg tror ikke, man forstod, at der for os lå en ideel trang bag vort ønske. Det har i det hele forfærdet os at mærke, hvor ringe tro fiskernes ledende mænd har haft til, at den livsgerning, Eli og jeg havde taget op, var en indsats af alle vore økonomiske og sjælelige kræfter uden personlige mål. Havde blot en ringe del af den hengivenhed for højskolen, som strømmer os imøde fra tidligere elever, været at finde hos de ledende fiskere, da var fiskerhøjskolen ikke blevet nedlagt, thi kærlighed giver liv, det var kulden, som dræbte den.«

På skolen medvirkede en lang række dygtige lærere, som var til stor støtte og hjælp for Otterstrøms. Blandt de mange kan nævnes Edvard Eller, senere præst i Varde, Karl Kyndi nu Amtofte, Martin N. Hansen nu Odense, Johannes Jensen nu Ollerup. I 16 år havde Otterstrøm givet sig selv i arbejdet for danske fiskere – og det bar frugt – som dr. Blegvad senere udtrykte det: »Ligeegyldigt hvor i landet jeg kommer på mine rejser til fiskerne, er det altid gamle Snoghøj-elever, der sidder som formænd, kasserere og tillidsmænd iøvrigt i fiskernes orga-

nisationer og virksomheder«. Bedre kan det ikke siges, hvor stor en indflydelse fiskerne fik også i det praktiske liv gennem livet på højskolen i Snoghøj.

Nu var den ikke mere!

*

Gamle elever følte sig mere og mindre hjemløse, men formåede dog at gøre det til virkelighed, som de havde mødt på skolen. Tanken om påny at få en fiskernes højskole rejst voksede lidt efter lidt. Mange drømte drømmen. I denne bevægelse for påny at skabe skolen udskilte Severin Hansen sig som den centrale skikkelse.

I årene efter 1924 arbejdede han stadig med blikket rettet mod det store mål påny at måtte se fiskernes højskole rejse sig. I mellemtiden var der oplysningsarbejde at gøre på mange felter. Sociale spørgsmål trængte sig på for fiskerne og krævede sig løst; andelsbevægelsen havde i ham sin varmeste talsmand, og han bar som formand her i en årrække det store ansvar. Han gik ind for aftenskoler for fiskerne hele landet over; han blev sognerådsmedlem og medlem af Dansk Fiskeriforenings hovedbestyrelse og medlem af Landstinget. Da der under sidste verdenskrig nedsattes en kommission til undersøgelse og drøftelse af fiskeruddannelsen, var det ikke mindst hans og dr. Blegvads stærke indsats, der gjorde, at man opgav fiskerfagskolen til fordel for folkehøjskolen.

*

I 1945 nedsattes et højskoleudvalg med medlemmer fra Dansk- og Vestjysk Fiskeriforeningers hovedbestyrelser. Der blev sat en indsamling igang blandt fiskerne. På Dansk Fiskeriforenings generalforsamling i 1946 var der stiftende generalforsamling i den genopstandne Fiskerhøjskoleforening, der fik som hovedopgave at virke for elevtilgang til skolen og at fremskaffe midler til et fond, hvoraf unge fiskere og unge piger fra fiskerhjem kunne tildeles en ekstra understøttelse til højskoleopholdet, når der var trang dertil. Formand blev forretningsfører Viggo Madsen og kasserer sekretær Munk Simonsen. Der blev forhandlet til mange sider om, hvor den nye højskole skulle lægges; det endelige resultat blev, at den fik til huse i den gamle arbejderhøjskoles bygninger i Esbjerg. Bygningen stilledes frit til rådighed for fiskerne. Dog forpligtede fiskerne sig til at vedligeholde bygningerne. Skolen blev af byen erklæret for uopsigelig. Desuden skænkede Esbjerg by 10.000 kr. om året i 6 år til skolens drift.

Den 15. juni 1946 etableredes bestyrelsen for Danmarks Fiskerhøjskole med Severin Hansen som formand og Laurids Thygesen som næstformand. Denne bestyrelses første opgave løstes ved ansættelsen af adjunkt C. E. Hamle fra Aarhus som forstander for skolen. Som højskolelærer blev ansat Bent Andersen, nu seminarielærer i Silkeborg. En lang række dygtige timelærere har varetaget den faglige undervisning såvel i Esbjerg som efter skolens flytning til Middelfart.

Det må bemærkes, at gamle I. P. Hansen fra Hals hvert år i Esbjerg tilbragte

8–14 dage på skolen som lærer i redskaber og deres opstilling. Alt tegnede lyst, og det så ud til, at rammerne om et lyst og lykkeligt og udbytterigt skoleliv var lagt. Severin Hansen søgte at få oprettet så mange aftenskoler for unge fiskere, som det var ham muligt rundt i hele landet med den tanke bag, at de så ville give lærelyst til de unge, så de senere ville søge på højskole som elever. Fiskeribladene skrev flittigt om skolen, og det lykkedes da også at samle nogle og fyrrer elever til vinterskolen. Den følgende sommerskole var for lille. Vinteren derefter var der nogle og tredive elever.

Bestyrelsen følte voksende nervøsitet for, at det ikke ville lade sig gøre at klare skolens økonomi, og derfor opstod tanken om i sommerhalvåret at leje skolen ud til Statens Sømandsskole. Der meldte sig nemlig ikke tilstrækkelig mange elever til, at der kunne holdes sommerskole.

*

Forstander Hamle og skolens bestyrelse havde nogle uoverensstemmelser. En af dem var utvivlsomt, at Hamle ikke kunne gå med til, at man udlejede lokalerne til sømandsskolen om sommeren, idet han hævdede, at disse to skoleformer aldrig ville kunne trives sammen – senere skulle det vise sig, at han havde ret. Mens skolerne i Vallekilde, Kerteminde og Snoghøj var klart udtalte grundtvigske skoler, hævdede forstander Hamle, at skolen i Esbjerg ikke skulle »båses« ind og drives i overensstemmelse med nogen kirkelig retning. Desværre for skolen og dens trivsel førte uoverensstemmelserne mellem forstander og bestyrelse til, at Danmarks Firskerhøjskole og adjunkt C. E. Hamle måtte skilles i eftersommeren 1948. Hamle følte sig knyttet til de danske fiskere, følte sig kaldet til en gerning iblandt dem og mente at handle rigtigt over for dem ved at rejse sin egen fiskerhøjskole i Lønstrup. Da skolen i Esbjerg nu ville blive en klar grundtvigsk skole, mente han at tjene fiskernes højskolesag bedst ved at proklamere sin skole som værende tilknyttet den indre mission. En mere køligt tænkende mand havde sikkert ikke ovovet at oprette en højskole nr. to, selv om der rent statistisk burde være adskilligt flere unge blandt fiskerne end dem, der kunne fylde skolerne i Esbjerg og Lønstrup. Hamles skoleønsker gik ikke i opfyldelse, og efter halvandet-to års forløb måtte han lukke skolen i Lønstrup.

I Esbjerg tiltrådte P. Gamborg Nielsen og hustru, der før havde ledet Bornholms Højskole, forstanderstillingen. Severin Hansens og Laurids Thygesens indsats for at få skolen i det rette spor var navnlig i de første år herefter af uvurderlig betydning. I 1950 oprettedes Statens Sømandsskole i højskolebygningen i Esbjerg med 2 × 3 måneders skole for unge sømænd. Selv om samarbejdet med navigationsdirektør Gulddammer, der var skolens chef, forløb upåklageligt, viste det sig alligevel, at samarbejdet mellem de to skoler udfoldede sig negativt. Højskolens elevtal var stadig i sig selv ikke stort nok til at kunne bære skolens økonomi. Det

Fiskerhøjskolen i Middelfart.

må erkendes, at højskolens økonomi kun klaredes ved den indtægt, som udlejningen af lokalerne til sømandsskolen medførte.

Fra skolens side søgte man ad mange veje i hele den tid, den eksisterede i Esbjerg at knytte Esbjergfiskerne nærmere til sig bl. a. ved afholdelse af både faglige og folkelige eller kristelige møder. Adskillige af møderne var særdeles velbesøgte. Fiskerrejser fra det øvrige land fandt vej til skolen, som de havde gjort det tidligere til Kerteminde og Snoghøj.

*

I de følgende år, hvor det gik både ned og op med elevtallet, udtrykte man fra navigationsdirektoratets side over for byen ønske om at have skolebygningen til rådighed hele året. Dette ønske forstærkedes, og skolens bestyrelse fik indtryk af, at man anså det for at være moralsk urigtigt at fastholde uopsigeligheden. Man begyndte at se sig om efter et andet sted at leje skolen ind. Severin Hansen havde påny en travl tid med skriftlige og personlige henvendelser mange steder. Endelig fandt han en bygning i Middelfart.

Efter adskillige forhandlinger enedes man om i stedet for at leje skolen ind da at købe bygningen af fabrikant Paulsen, der havde drevet pinsemissionens møde- og rekreationshjem på stedet. Der er udtalt kritik af, at skolens bestyrelse købte denne bygning, der har vist sig både at være for lille, for dårligt indrettet og for

ringe. Enten denne kritik nu har været berettiget eller uberettiget, må man dog godkende Severin Hansens motiver til at sætte sin meget stærke vilje ind på at købe bygningen. Han var klar over, at hans liv hurtigt kunne være forbi, og han så ikke sin livsopgave tilendebragt, førend han var helt sikker på, at skolen var i stand til at fortsætte. Derfor måtte han have dette køb i orden. Det at eje bygningen ville til enhver tid gøre det vanskeligere at nedlægge skolen, selv om elevtallet ofte ville være for lille.

Der skulle ikke gå mere end et halvt år, førend vi fik meddelelse om, at Severin Hansen var død. Få, om nogen, havde som han brugt alle sit livs kræfter på at hjælpe fiskerne, både når det drejede sig om social og økonomisk indsats og om oplysning af såvel kulturel som åndelig art. Det var hans hjertesag fra de unge år, at den danske fisker fik mulighed for og lejlighed til helt at leve i sit folk og med dette i dets sorg og i dets glæde. Hans interesser var meget vidt spændende, og hans arbejde var utrætteligt.

Hans navn vil altid være knyttet til fiskernes højskolebevægelse og deres andelsbevægelse. Ved siden af alt dette var han en fremragende pædagog. Denne egen-skab udfoldede han navnlig på Rigsdagen og på højskolen. På Rigsdagen var det til uhyre gavn for fiskerne. Når almindelige landkrabber blandt lovgivningskollegerne måtte have forklaring på alt det udviklede, som knyttede sig til fiskeri og fiskeredskaber, udfoldede han alle sine rige evner. Der går frasagn om, at han med i sin taske havde små rødspætter for at kunne demonstrere mindstemål, eller han havde små selvlavede modeller af fiskeredskaber med for at give lovgiverkollegerne forståelse af dette.

På skolen holdt Severin Hansen talrige foredrag og havde mange undervisningstimer. Han var flittig gæst på skolen og flittig, mens han var der. Der kunne fortælles mangt og meget om mødet med Severin; men pladsen tillader det ikke. Lad os endnu engang sige tak for, at den danske fiskerstand fostrede en mand af hans karat, hans karakter og ydeevne og med et sådant hjertelag over for alle, som var knyttet til hans erhverv – og alle de små i samfundet. Han sled sig op som sine kammeraters tjener. Han måtte føre kampen, til »selv den mindste af de små fik del i livets glæde«.

*

Laurids Thygesen afløste Severin Hansen som formand for højskolens bestyrelse og gjorde sin indsats i en tid, hvor man ofte frygtede for at måtte opgive skolen som følge af, at elevtilslutningen syntes for ringe. En sådan tid er altid en streng tid for alle, der har med en skolevirksomhed at gøre. Det tærer på alles håb og energi og giver forhåndsængstelse for, hvorledes man dog skal få eleverne til at komme, og dersom de ikke kommer, hvorledes man rigtigst og mest ansvarsfuldt får et sådant skolearbejde afsluttet og værdierne anvendt.

Laurids Thygesens funktion som formand blev forholdsvis kortvarig. Han har altid hævdet, at man skulle gå, når ens tid var. Det, mente han, var tilfældet for hans vedkommende for et par år siden. Også ham skylder skolen tak for god og klog indsats, hjælp og vejledning. Hans besøg på skolen savnes af dens medarbejdere fra øverst til nederst.

*

Det blev nu en af Andreas Otterstrøms gamle elever fra Snoghøj Fiskerhøjskole, der kom til at afløse Laurids Thygesen som formand. Knud Andersen er fra Aarhus, er formand for Centralforeningen for Jyllands Østkyst og medlem af Dansk Fiskeriforenings hovedbestyrelse. Dermed er vi i skolens 4. periode, hvor der stilles store forventninger til skolens bestyrelses formand. Han udgør kontinuiteten i skolens liv. Med rod i Otterstrøms forkyndelse og undervisning har han de bedste forudsætninger både for at fastholde forbindelsen bagud og bane vejen frem for skolen.

Det er jo skolens liv, det drejer sig om. For den som for et menneske og et folk er den øjeblikkelige nutid intet i sig selv. Kun når det, der gik forud gennem nutiden forbindes med fremtiden, bliver der tale om det groende liv, hvori skolens lærerstab og elever kan fæste rod og udvikle sig.

I de første middelfartår forsøgte det at holde sommerskole for de unge. Men der kom for få. Da vi ikke kunne holde højskole i sommeren 1959, opstod tanken om at holde efterskole for de ganske unge fiskerdrenge om sommeren. Der forsøgte da med et hold drenge i en måned. Lærere var foruden skolens faste stab Møller Andersen og hans hustru, skolens første køkkenchef, frøken Mikkelsen. Dette korte kursus var så vellykket, at det blev bestemt at oprette Danmarks Fiskerhøjskoles Efterskole, der blev anerkendt til statsunderstøttelse af undervisningsministeriet, således at der nu kunne holdes kursus for de 14–18 årige drenge i 4 måneder om sommeren. De vil snart blive til 5 måneder. Vi har haft 3 kursus og står nu midt i det 4. Der er det mærkelige ved denne skole, at der ikke er tale om frem- eller tilbagegang. I øjeblikket er skolen i en bølgedal, hvad elevtilslutningen angår. Det har den været mange gange. Lige så ofte er den på toppen af bølgen med så mange elever, som skolen kan rumme.

*

Problemerne har været omtrent de samme på Vallekilde, i Kerteminde og på Snoghøj og i Esbjerg som her. Der er anvendt mange kræfter på at formå de unge til at besøge skolerne. Alle skolerne har haft både modvind og medvind. Disse skoler skylder mange, mange fiskere og fiskernes faglige presse stor tak for deres gode arbejde, tak for varmhjertet medleven i skolernes liv og problemer. Den samme linje går gennem alle skolerne lige fra Kresten Kolds anerkendelse af, at Ernst Triers Vallekilde stod på linje med hans egen i livets kamp mod døden

over Otterstrøms: Lyksaligt det folk, som har øre for klang heroven fra, det
nynner alt her på den evige sang, til det, der for denne skole kort udtrykkes i
Grundtvigs vers:

Så lad derpå os syn da fæste,
hvad ædle kalde livets lyst;
ja, lad os kappes med de bedste
og vove kækt mod død en dyst;
at byde den og graven trods
kan med Guds hjælp og lykkes os!

Linjen er holdt og peger mod en fremtid, hvor fiskernes højskolebevægelse be-
standig må leve og være vågen og bringe åndelig rigdom i fællesskabet om folk
og hjem og menighed – for alt dette er også fiskernes. Det er kun at sige ja til
at modtage det. Sejgt og ukueligt har fiskernes højskolebevægelse kæmpet. Der
blev aldrig givet op. Gang på gang, når det så sortest ud, fornyedes kræfterne
og førte endnu nogle skridt frem. Man blev stærkere gennem kampen. Striden
er bestandig – først dersom kampen ophører, vil bevægelsen dø. Jo større kamp
– jo stærkere kraft. Lykke til gennem stadig kamp at vinde de større kræfter.
16 år gammel er Danmarks Fiskerhøjskole. Tre gange 16 år er nu forbi for den
danske fiskerhøjskolebevægelse, og vi går ind i den fjerde 16årige periode for-
ventende fortsat kamp med frimodighed og glæde.

*

Man må ikke over højskole og efterskole glemme, at når det gælder teoretisk
uddannelse for fiskerne, må man også nævne alle de øvrige former for skoler og
kursus, som mange blandt fiskerne har været igangsættere for og opretholdere af.
Man må nævne de talrige aftenskoler, som fiskerne navnlig under og efter den 2.
verdenskrig oprettede til teoretisk og iøvrigt også delvis praktisk uddannelse. De
skød op over hele Danmark. Dertil kommer adskillige kursus i motorlære såvel
praktisk som teoretisk. De havde til huse på Teknologisk Institut under ledelse af
ingeniør Rasmussen, der gennem over 50 år har undervist fiskere i dette vigtige
fag, senest på Danmarks Fiskerhøjskole i vinteren 1961–62.

I denne vinter har man i Esbjerg gennemført et månedskursus for
fiskere i motorlære, elektricitetslære og radiotelefoner m. m. Det var vellykket, og
der regnes med kursus som en i fremtiden fast tilbagevendende institution.

*

Naturligvis kan fiskerne ikke nøjes med disse eksamensfri skoler og kursus, men
må have rent faglige skoler, der kan føre dem frem til fiskeskipper- og kystskipper-
eksamen. Der findes adskillige navigationsskoler for fiskere rundt i hele landet.
Typisk og vistnok også ældst blandt disse er Esbjerg Fiskeskipperskole, der af den
årsag fremdrages som et eksempel på deres virke. Den oprettedes i 1905 af sø-
mandshjemmene i Esbjerg på et tidspunkt, da disse mente at være i stand til at

udvide deres indsats for fiskerne. Fra 1905 til 1908 var bornholmeren Jürgensen forstander på Esbjerg Fiskeskipperskole med et elevtal på 16 i gennemsnit pr. år. Islændingen Sigurdson afløste som forstander i 1908. I hans tid kom loven om, at fiskekuttere over en vis størrelse skulle have eksamineret navigator ombord. Dette førte selvfølgelig til, at et større antal end hidtil måtte søge skipperskolen, således at gennemsnitstallet steg til 21 i årene til 1921. På den tid trådte forstander Lindquist til, mens skolen stadig havde til huse på sømandshjemmet i Gammel Havn. I 1946 lejes skolen ind hos Danmarks Fiskerhøjskole på Gammel Vardevej, og den befinder sig stadig i de samme lokaler, der nu udlejes af Statens Sømandsskole, og er stadig under ledelse af forstander Lindquist.

Som man i Esbjerg ved siden af forstanderen havde en række særdeles dygtige lærere, havde man på de mange fiskeskipperskoler, der i årenes løb rejstes rundt i Danmark, mange dygtige ledere og lærere.

Den vestligste skole befinder sig i Hvide Sande, den nordligste i Skagen, den østligste og samtidig sydligste findes i Rønne på Bornholm. Det er gået op og ned. Selv i de seneste år er der oprettet nye skoler, og andre er gået ind.

Også når det gælder skipperskolerne, drejer det sig om frimodig kamp og inspiration for at lede de unge fiskere til at forstå, *hvor* nødvendig og nyttig al uddannelse er – år for år mere nødvendig, som kravene, der stilles til fiskeriets udøvere, bliver større og større, som tiden skrider frem.

*

Om man dog ville forstå, at ingen af disse kursus og skoler formår at stå ene, men nødvendigvis må være hinandens forudsætninger. Som et højskole- eller et efterskolekursus ikke er nok i sig selv, fordi der ikke gives eksamen, er en skipper-eksamen ikke nok i sig selv, fordi der stilles større og større krav til fiskernes kunnen på mangfoldige andre områder end just navigationens og selve fiskeriets. På disse andre områder er det jo, fiskerne har brug for kursus af mange slags og for efterskole og højskole. Man må ønske, at alle fiskernes kursus- og skolevirksomheder kunne indlede et intimt samarbejde eventuelt under et fællesudvalg etableret af Dansk- og Vestjysk Fiskeriforeningers hovedbestyrelser, idet de så først kunne virke fuldt effektivt for fiskernes så nødvendige uddannelse på alle de mange felter, hvoraf ingen må forsømmes – og mindre som tidernes krav bestandig stiger til den enkeltes dygtighed både i land og på havet.

ADMINISTRATION OG ORGANISATIONER

DEN OFFENTLIGE ADMINISTRATION

1) *Fiskeriministeriet:*

Departementschef J. Nørgaard.

1. kontor: Kontorchef, fru G. Skibsted.

2. kontor: Kontorchef J. Hertoft.

Adr.: Borgergade 16, København K.

2) *Fiskeriattacheerne:*

Fiskeriattaché J. Chr. Bogstad. Adr.: Kgl. dansk Generalkonsulat, 27 Pont Street, London S.W. 1, England.

Fiskeriråd Arne Schreiber. Adr.: Brunnadernstrasse 11, Bern, Schweiz.

3) *Fiskerikontrollen:*

Fiskeriinspektionen i Nyborg: Fiskeriinspektør L. Christensen. Adr.: Nyborg.

Herunder sorterer fiskerikontrollen i Åbenrå, Bogense, Fredericia, Gedser, Helsingør, Holbæk, Hundested, Kalundborg, Kerteminde, Korsør, København, Neksø, Næstved, Rødby Havn, Rødvig, Rønne, Svendborg og Vordingborg.

Fiskeriinspektionen i Frederikshavn: Fiskeriinspektør Th. Abildgaard Hansen. Adr.: Frederikshavn.

Herunder sorterer fiskerikontrollen i Ålborg, Århus, Bønnerup Strand, Glyngøre, Grenå, Hadsund, Hals, Hirtshals, Hvalpsund, Nykøbing Mors, Randers, Skagen og Thisted.

Fiskeriinspektionen i Esbjerg: Fiskeriinspektør K. Bøhne. Adr.: Esbjerg.

Herunder sorterer fiskerikontrollen i Hvide Sande, Kruså, Lemvig, Padborg, Ringkøbing og Thyborøn.

Fiskeriinspektionen i Grønland: Fiskeriinspektør S. A. Brinch. Adr.: Godthåb, Grønland.

Fiskerikontrolskibet Havmågen: Kaptajn L. E. Nielsen. Adr.: Nyborg.

4) *Redningsskibene:*

Redningsskibet »Vestkysten«, Thyborøn.

Kaptajn K. T. Blokhøj. Adr.: Thyborøn.

Redningsskibet »F. V. Mortensen«, Esbjerg.
Kaptajn P. H. Fjelde. Adr.: Esbjerg.
Redningskutteren »Jens Væver«, Neksø.
Fører: Fiskeskipper J. Hagelund. Adr.: Neksø.

5) *Undersøgelseskibene:*

Havundersøgelseskibet »Dana«.
Kaptajn C. Skouenby. Adr.: København K.
Undersøgelseskibet »Biologen«.
Kaptajn F. Engsted. Adr.: Nyborg.

6) *Fiskeriministeriets Forsøgslaboratorium:*

Forstander: Lektor ved Danmarks tekniske Højskole, civilingeniør F. Bramsnæs.

Det er laboratoriets opgave at foretage undersøgelser og forsøg, som er af betydning for transport, opbevaring, forædling og anden industriel udnyttelse af fiskeriprodukter og at stille de opnåede resultater og erfaringer til erhvervets rådighed.

Adr.: Øster Voldgade 10, København K.

7) *Fiskeriministeriets Industritilsyn.*

Forstander: civilingeniør Poul Fr. Jensen.

Industritilsynet har til opgave at føre kontrol med de af fiskeriministeriet autoriserede virksomheder, som tilvirker og forædler fiskeriprodukter. Kontrollen omfatter såvel lokalerne som selve produktionen.

Adr.: Gothersgade 2, København K.

8) *Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser:*

Direktør, dr. phil. Erik Bertelsen.

Institutionen varetager alle danske fiskeri- og havundersøgelser med undtagelse af Grønlands Fiskeriundersøgelser, som sorterer under ministeriet for Grønland.

Kommissionen for Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser fastlægger institutionens arbejdsprogram, der har til formål at gavne det praktiske erhvervsfiskeri.

Adr.: Charlottenlund Slot, Charlottenlund.

9) *Kommissionen for Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser:*

Formand: Fhv. departementschef i Fiskeriministeriet B. Dinesen.

Adr.: Borgergade 16, København K.

10) *Kongeriget Danmarks Fiskeribank:*

Formand for bestyrelsen: Fhv. departementschef i Fiskeriministeriet B. Dinesen.

Bestyrelsens sekretær: Kontorchef V. Helver.

Adr.: Niels Juelsgade 5, København K.

11) *Danske Fiskeres kulturelle Fond:*

Halvdelen af alle bøder for overtrædelse af saltvandsfiskeriloven er indgået i nævnte fond og endvidere eventuelle overskud fra Fiskeriårbogen. Fondens yder støtte til unge fiskere, som ønsker videregående uddannelse samt til foreninger eller sammenslutninger, der har til formål at give unge fiskere undervisning. Endvidere kan der ydes tilskud til undervisningsmidler ved kurser, som har til formål at dygtiggøre Danmarks fiskerungdom.

Adr.: Danske Fiskeres kulturelle Fond, Fiskeriministeriet, Borgergade 16, København K.

HOVEDORGANISATIONER

1) *Dansk Fiskeriforening.*

Foreningen blev stiftet i 1887 og har som formål at virke til erhvervsfiskeriets fremme på enhver tjenlig måde, således at der gennem fiskernes erhverv kan indvindes for landet og for fiskerne et så stort og lønnende udbytte som muligt.

Organisationen ejer Dansk Fiskerimuseum, som rummer en udmærket modelsamling af fiskefartøjer og fangstredskaber. Den udgiver et medlemsblad, ugebladet *Dansk Fiskeritidende*, med Anders Finsing, Holbæk, som ansvarshavende redaktør.

Dansk Fiskeriforening er repræsenteret i en meget lang række institutioner og udvalg m. v., som har tilknytning til fiskerierhvervet.

Formand: Fiskeskipper Henry Sørensen, Hundested. Daglig leder af foreningens kontor: Kontorchef G. L. Mourier, København.

Adr.: Studiestræde 3², København K.

2) *Vestjysk Fiskeriforening.*

Foreningen er stiftet i 1934, og den er en sammenslutning af 19 lokal-fiskeriforeninger på Vestkysten fra Esbjerg til Hirtshals.

Det er foreningens formål at virke til erhvervsfiskeriets fremme på enhver tjenlig måde. bl. a. ved foretagelse af fiskeriforsøg, oparbejdelse af nye fiskemarkeder og forøgelse af fiskeomsætningen på de allerede bestående markeder for dansk fanget fisk, samt at arbejde for en praktisk ordning af transport- og afsætningsforholdene til og med ind- og udland.

Foreningen udgiver et medlemsblad, *Vestjysk Fiskeritidende*, med Jørgen Pedersen, Ydby St., som ansvarshavende redaktør. Bladet udkommer 24 gange årligt.

Vestjysk Fiskeriforening er repræsenteret i Fiskerirådet, Danske Fiskeres kulturelle Fond, Kommissionen for Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser, Ulykkesforsikringsforbundet for dansk Fiskeri, Kvalitetsudvalget, Eksportudvalget, Fiskerikommissionen af 27. juni 1961, Hanstholmudvalget, Nord-søkonventionen, Danmarks Fiskerhøjskole.

Foreningens formand er fiskeskipper Fr. Lodberg Jensen, Esbjerg, og sekretær er Holger Larsen, Esbjerg.

Adr.: Vesterhavsgade 28, Esbjerg.

3) *Fiskerirådet.*

Fiskerirådet består af følgende hovedorganisationer: Dansk Fiskeriforening, Vestjysk Fiskeriforening, Danmarks Fiskeeksportørforening (som indtil 31. august 1963 benævntes Danmarks Fiskehandels- og Havfiskeriforening), Landsorganisationen af Danmarks Detailfiskehandlere, De samvirkende danske Andels-Fiskesalgforeninger, Foreningen for Danmarks Fiskekonservesindustri, Foreningen for Danmarks Fiskemel- og Fiskeolieindustri, Fladfiskfiletforeningen, Danske Fiskefiletfabrikers Eksportforening, Dambrugsforeningen, Centralforeningen for Fiskerøgerier i Danmark.

Fiskerirådets formål er bl. a. at fremme samarbejdet mellem fiskerierhvervets faglige organisationer på områder, hvor et sådant samarbejde vil være til gavn for fiskerierhvervet som helhed, samt at stille sig til rådighed for regering og folketing i spørgsmål, som vedrører erhvervet og at værne i almindelighed om det danske fiskerierhvervs interesser.

Formand: Direktør Axel Jensen, Dansk Andelsfisk, København.

Sekretær: Fiskehandler K. Schilder Knudsen, Ålborg.

Adr.: Fisketorvet 1, København V.

BRANCHEFORENINGER

Centralforeningen for Fiskerøgerier i Danmark.

Centralforeningen blev oprettet den 10. juli 1945 og repræsenterer Københavns Røgeriejerforening, Røgeriforeningen for Danmark og Bornholms Røgeriforening.

Formålet var at oprette et centralorgan til at forhandle med myndighederne. Gennem centralforeningen blev erhvervet repræsenteret i følgende udvalg under Fiskeriministeriet: Kvalitetsudvalget, Ankeudvalget, Propagandaudvalget og i Fiskerirådet.

Københavns Røgeriforening stiftedes den 27. december 1889. Formand: redaktør Bent Hansen, København.

Røgeriforeningen for Danmark blev stiftet den 20. marts 1943.

Formand: Harald Hansen, Nakskov.

Bornholm Røgeriejerforening blev først stiftet 21. april 1951. Formand: Niels Hansen, Gudhjem.

Centralforeningens formand: redaktør Bent Hansen.

Adr.: Tingvej 63, København S.

Dambrugerforeningen.

Foreningen er stiftet i Herning den 20. september 1961.

Foreningens formål er at yde støtte til medlemmerne, navnlig ved varetagelse af deres interesser over for myndighederne og søge at få indflydelse på det lovgivningsarbejde, der berører ørrederhvervet.

Foreningen er medlem af Fiskerikommissionen.

Formand: Fiskeriejer Mogens H. Hansen.

Adr.: Tykskov Dambrug, Ejstrupholm.

Danmarks Fiskeeksportørforening.

Foreningen blev stiftet i Horsens den 18. september 1881. Navnet senere ændret til Danmarks Fiskehandlerforening og i 1907 påny ændret til Danmarks Fiskehandels- og Havfiskeriforening. På årsmødet i Ålborg den 31. august 1963 blev foreningens oprindelige navn genantaget: Danmarks Fiskeeksportørforening.

Foreningens formål er:

- 1) at varetage fiskeeksportens og en gros fiskehandelens interesser vedrørende forarbejdning, køb og salg af fisk og fiskeprodukter,
- 2) at styrke samarbejdet mellem lokale foreninger af fiskeeksportører, en gros fiskehandlere og fabrikanter af fiskeprodukter og
- 3) at repræsentere medlemmerne over for myndighederne.

Foreningen tæller 160 medlemmer.

Formand: direktør Werner Bamberger, Vendsyssel Fiskeeksport, København.

Sekretær: direktør Uffe Midtgaard, København.

Adr.: Fisketorvet, København V.

Danske Fiskefiletfabrikers Eksportforening.

Foreningen er en sammenslutning af danske torskefiletfabrikanter. Dens formål er at fremme samarbejdet mellem de autoriserede danske torskefiletfabriker.

Formand: Direktør Axel Jensen, Dansk Andelsfisk, København.

Adr.: Fisketorvet 1, København V.

De samvirkende danske Andels-Fiskesalgsforeninger.

Samvirksomheden har som medlemmer lokale andels-fiskesalgsforeninger rundt om i landet. Dens formål er at fremme samarbejdet indenfor fiskernes andelsbevægelse.

Formand: Fisker Ludvig Pedersen, Snogebæk pr. Neksø.

Sekretariat: Dansk Andelsfisk, Fisketorvet 1, København V.

Ferskvandsfiskeriforeningen for Danmark.

Foreningen er stiftet den 17. november 1902.

§ 2, formålsparagrafen, lyder:

Foreningens virksomhed omfatter alt fiskeri i danske ferske vande, såvel frivandsfiskeri, dambrug og klækning som lystfiskeri.

Foreningens formål er at virke til dette fiskeris fremme, til gavn såvel for de enkelte direkte interesserede som for vort land i almindelighed. Dette formål søges fremmet bl. a. ved bestræbelser for, at vort lands fiskerimuligheder ikke yderligere forringes, men så vidt gørligt udvikles, ved omsorg for, at vor fiskerigivning udformes på bedst mulig måde, ved bestræbelser for at vække interessen for og fremme forståelsen af vort ferskvandsfiskeris betydning og ved udgivelsen af et medlemsblad, der kan tjene medlemmerne til faglig oplysning og byde plads for annoncering.

Foreningen har ifølge ferskvandsfiskeriloven pligt til at deltage i forskellige nævn, regulativbestyrelser og lign. og er medlem af Fiskerikommissionen.

Formand: Arne Bjerregaard Nielsen.

Adr.: Skovvangsvej 6, Silkeborg.

Fiskehandlerforeningen for København og Omegn.

Foreningen er stiftet den 20. maj 1904 af 14 københavnske butiksfiskehandlere til værn for standens interesser. Kun butiksfiskehandlere kan optages. Foreningens første formand blev Axel Petersen. Hans første program var revision af torveforholdene ved Gl. Strand, lukning på søn- og helligdage, ingen detailhandel for grossister i fisk og vildt, borgerskab for fiskehandel (det egentlige krav om bunden næring), kamp mod rabatsystemet, forbud mod forprang på torvet og endelig opposition mod fiskeauktion. Foreningen har arbejdet sig støt fremad i de 60 år, den har bestået, og har som medlemmer ca. 9798 pct. af Storkøbenhavns butiksfiskehandel. Den tæller i dag ca. 300 medlemmer.

Foreningen ejer en stiftelse i Valby for gamle fiskehandlere, der her kan opnå fri bolig.

Man har ligeledes i 20 år haft eget medlemsblad, hvis overskud gennem de mange år er tildelt stiftelsen.

Foreningen er medlem af Landsorganisationen af Danmarks Detailfiskehandlere og De danske Handelsforeningers Fællesorganisation. Ejendommen administreres af redaktør Henry Hansen.

Formand: Fiskehandler Kaj Rohde, Vanløse.

Sekretariat: Stefansgade 73² t. h., København N.

Fladfiskfilet-Foreningen.

Foreningen er stiftet den 24. juli 1946 som en sammenslutning af danske fiskeeksportører. Formålet var at få eksporten af fladfiskfileter fastlagt og skabe kollektive bestemmelser vedrørende varens art, behandling, virksomheder og deres indretning. Også eksporten skulle fremmes på kollektiv basis, og ekspeditionsfirmaet Danish Plaice Fillet Company oprettedes.

Foreningens nuværende virke er hovedsagelig rent brancheorganisatorisk, og dens betydning er stadig stigende. Desuden er *Danske Filetfabrikers og Salteriers Arbejdsgiverforening* oprettet for at varetage de overenskomstmæssige interesser for branchen.

Fladfiskfilet-foreningen er repræsenteret i Fiskerirådet, Eksportkreditrådet, Kvalitetsudvalget, Ankeudvalget og i Fiskerikommissionen.

Formand: Fiskeeksportør J. C. C. Dyekjær.

Adr.: Esbjerg.

Foreningen af Fiskeauktionsmestre i Danmark.

Foreningen er stiftet i 1941. Foreningen omfatter nu praktisk talt alle fiskeauktionsmestre her i landet.

Fiskeauktionsmesterværet udøves ifølge kongelig bevilling.

Foreningens formål er at varetage medlemmernes faglige interesser som auktionsmestre.

På de årlige generalforsamlinger, hvori deltager repræsentanter for Fiskeriministeriet og for fiskernes 2 hovedorganisationer samt kontaktmøder i årets løb drøftes såvel auktionernes forhold til myndighederne, herunder kvalitetsmæssige, regnskabsmæssige og takstmæssige problemer samt forholdet mellem auktionerne og de enkelte fiskere samt disses organisationer.

Bestyrelsen består af: Chr. Boje, Esbjerg, S. Møller Pedersen, Grenå, Oluf Jørgensen, Skelskør, Albert Steen, Thyborøn, og K. Axel Nielsen, Hadsund, med sidstnævnte som formand.

Formand: K. Axel Nielsen.

Adr.: Hadsund.

Foreningen for Danmarks Fiske-Konservesindustri.

Foreningen, der er stiftet den 4. december 1935, er tilsluttet Industriraadet og Dansk Arbejdsgiverforening.

Foreningens formål er varetagelse af såvel standens faglige interesser som forholdet til myndighederne, Industriraadet og Dansk Arbejdsgiverforening samt arbejderne og deres organisationer.

Foreningen har et udmærket samarbejde med myndighederne, herunder Fiskeriministeriet, hvor formanden har sæde i Fiskeriministeriets Eksportudvalg, Kvalitetsudvalg, Ankeudvalg og Bevillingsudvalg, Kommissionen vedrørende Fiskeriministeriets Forsøgslaboratorium, Handelsministeriets Kommission angående Kvalitetsmærkning m. v., Indenrigsministeriets Kommission vedrørende Oprettelse af et Levnedsmiddelinstitut samt medlem af Fiskerirådet. Desuden samarbejder foreningen også med samtlige organisationer inden for levnedsmiddelbranchen. Foreningen omfatter samtlige fiskekonservesfabriker af industriel karakter i Danmark.

Formand: Direktør Orla Davidsen.

Adr.: Østbanegade 9, København Ø.

Foreningen for Danmarks Fiskemel- og Fiskeolieindustri.

Foreningen er stiftet den 17. september 1941 og er tilsluttet Industriraadet og Dansk Arbejdsgiverforening.

Foreningens formål er varetagelse af såvel standens faglige interesser som forholdet til myndighederne, Industrirådet og Dansk Arbejdsgiverforening samt arbejderne og deres organisationer.

Foreningen er repræsenteret i forskellige udvalg i Fiskeriministeriet og den omfatter samtlige fiskemelsfabriker i Danmark.

Formand: Direktør Orla Davidsen, forretningsfører: V. Mathiasen.

Adr.: Østbanegade 9, København Ø.

